

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів**

07 лютого 2020 року

*За загальною редакцією
члена-кореспондента НАПН України, доктора політичних наук, професора,
К.В. Балабанова*

Маріуполь – 2020

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2020. – 249 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 6 від 26.02.2020)

Редакційна колегія:

Голова – Балабанов К.В., доктор політичних наук, професор

Члени редколегії: Булатова О.В., д.е.н., проф.; Безчотнікова С.В., д.філол.н., проф.; Задорожна-Княгницька Л.В., д. пед. н., доцент; Лисак В.Ф. д.і.н., проф.; Омельченко В.Я., д.е.н., проф.; Павленко О.Г., д.філол.н., доц.; Романцов В.М. д.і.н., проф.; Слющинський Б.В., д.соц.н., проф.; Толпежніков Р.О., д.е.н., доц.; Чентуков Ю.І., д.е.н., проф.; Шепітько С.В., к.філол.н., доц.

Збірник містить матеріали XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 07 лютого 2020 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, літературознавства і культурології, філології, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

<i>Балабанов К.В.</i> ІНТЕГРАЦІЯ У СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ОСВІТНІЙ ТА НАУКОВИЙ ПРОСТІР: ДОСВІД МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	8
--	---

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

<i>Беззубченко О.А.</i> СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ МІЖНАРОДНИМИ КОМПАНІЯМИ....	10
<i>Булатова О.В., Марена Т. В.</i> БАЗЕЛЬ ІІІ: ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ВИМОГ СТАНДАРТУ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНАМИ СВІТУ	12
<i>Захарова О.В.</i> ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ КРАЇН ЄС.....	14
<i>Макогон Ю.В.</i> ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ В МЕТАЛУРГІЙНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	17
<i>Ніколенко Т.І.</i> СВІТОВИЙ РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ: СТРУКТУРА ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ... ..	19
<i>Омельченко Г.П.</i> ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ І АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ.....	21
<i>Чентуков Ю.І., Балабанова Н.В.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ	23

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

<i>Балабаниць А. В.</i> МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	25
<i>Гапонюк О.І., Осипенко К.В.</i> ПРОДУКТ, ЯК ЕЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСНОГО МАРКЕТИНГУ В МІЖНАРОДНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ.....	27
<i>Горбашевська М.О.</i> АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ СВІТОВОГО РИНКУ МЕТАЛОПРОДУКЦІЇ.. ..	29
<i>Кислова Л.А.</i> КОНФЛІКТИ МІЖ УЧАСНИКАМИ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН ТА МЕТОДИ ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ.....	30
<i>Мацука В.М.</i> МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	32
<i>Семкова Л.В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	34
<i>Скарга О.О.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	36

СЕКЦІЯ

ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

<i>Данилова С.В.</i> НАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ В УКРАЇНІ В МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	39
<i>Іванова В.В., Рачковська В.В.</i> ПРОБЛЕМИ ЗБИРАННЯ ТА УТИЛІЗАЦІЇ ТПВ У М. МАРІУПОЛЬ.....	40
<i>Черніченко Г.О., Мітюшкіна Х.С.</i> ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПОКАЗНИКИ, РИЗИКИ, ЗАГРОЗИ	41
<i>Пастернак О.М.</i> ДИНАМІКА ЕМІСІЇ GHG В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ УКРАЇНИ.....	43

СЕКЦІЯ

МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

<i>Шабельник Т.В.</i> МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІЧНА ІНФОРМАТИКА» НА ОСВІТНІЙ ПРОГРАМІ «КІБЕРБЕЗПЕКА».....	45
<i>Кривенко С.В.</i> МЕТОДИ ЗАХИСТУ ВІД XSS-АТАК	46
<i>Дяченко О.Ф.</i> РОЛЬ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ БАКАЛАВРІВ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ КРИПТОГРАФІЧНОГО ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ»	47
<i>Лазаревська Ю.А.</i> СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ МЕДІА КОМУНІКАЦІЇ ЯК ДРАЙВЕР ЛОГІСТИЧНОГО БІЗНЕСУ.....	48
<i>Морозова А.О.</i> ОГЛЯД МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧІ ШИФРУВАННЯ/ДЕШИФРУВАННЯ ДАНИХ.....	50

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>Хараберюш І.Ф.</i> МІСЦЕ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ.....	52
<i>Філіпенко Т.В.</i> МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ....	53
<i>Бражко О. В.</i> АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ЗА УМОВ НЕСТАБІЛЬНОГО СУСПІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА....	54
<i>Шелухин Н.Л.</i> НЕКОТОРЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	56

<i>Волик В. В.</i> ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЯКІСТЬ ОСВІТИ ЮРИСТА, ЩО ПРАГНЕ БУТИ СУДДЕЮ	59
<i>Свірський Б.М.</i> СТАТУТ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	61
<i>Черних Є.М.</i> ОЗНАКИ ОРГАНУ ДЕРЖАВИ У КРИТИЧНОМУ ПІДХОДІ.....	62
<i>Годованик Є. В., Тихомирова Г. Є.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВА НОРМА» У СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВОРозУМІННІ.....	64
<i>Надежденко А.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ СТАТУСУ ДЕПУТАТІВ МІСЦЕВИХ РАД І СТАТУСУ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ.....	65
<i>Синдецька А.В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ В СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗНАТЬ ІЗ СТВОРЕННЯ, РЕССТРАЦІЇ, УПРАВЛІННЯ ТА ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	67
<i>Шебаніц Д.М.</i> ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЯК ЗАПОРУКА РЕАЛІЗАЦІЇ НЕВІД'ЄМНОГО ПРАВА НА ЖИТТЯ.....	69
<i>Барегамян С.Х.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СВОЄЧАСНЕ ОДЕРЖАННЯ ВІНАГОРОДИ ЗА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ.....	70
<i>Ковейно Ю. В.</i> СУБ'ЄКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСІВ	72
<i>Темирова-Хмикіна В.І.</i> ЩОДО ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ.....	73

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

<i>Грідіна І. М., Булик М. В., Кудлай В. О.</i> ДЕОКУПАЦІЯ ОСВІТОЮ: ПРО РОБОТУ ОСВІТНЬОГО ЦЕНТРА «ДОНБАС-УКРАЇНА» ПРИ МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	75
<i>Гаврилова Н.В.</i> ПРОТЕСТНІ РУХИ ХХІ СТ. ЯК ПРОЯВ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ .	77
<i>Караман К.В.</i> ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ФАКТОР ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ	79
<i>Константинова Ю.В.</i> ФАКТОРИЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПАРАГВАЮ..	81
<i>Мороз О.</i> УГОРСЬКА МЕНШИНА В ДЕРЖАВНІЙ ЕТНОПОЛІТИЦІ РЕСПУБЛІКИ СЛОВЕНІЯ.....	83
<i>Парлюк В. І.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ КВОТ ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ АВСТРІЇ.....	84
<i>Пашина Н. П.</i> ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ЯК РУШІЙНА СИЛА СОЦІАЛЬНОЇ БОРОТЬБИ (ЗА РОБОТОЮ АЛЕНА ТУРЕНА «ПОВЕРНЕННЯ ЛЮДИНИ ДНЮЧОЇ»).....	87
<i>Светлакова М. А.</i> ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ АБСЕНТЕІЗМ: ПРИЧИНИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ	88
<i>Татай Е. О.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ЧЛЕНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ....	89
<i>Трофименко А. В.</i> ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СФЕРІ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.....	91
<i>Трофименко М. В.</i> ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..	94

СЕКЦІЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ

<i>Алфьоров А.Д.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ.....	96
<i>Веремеева М.В.</i> ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ УРСР 60-80-Х РОКІВ ХХ СТ.	98
<i>Забавін В.О., Булик М.В.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУРГАНІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я (НА ПРИКЛАДІ МАЛОЯНИСОЛЬСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ).....	99
<i>Волоніць В.С.</i> ГРЕКИ БАЛАКЛАВИ: КОРОТКИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД.....	101
<i>Коробка В.М., Коробка Ю.В.</i> ПЕРША ПИСЬМОВА ЗГАДКА ПРО ПРАВОСЛАВНУ ПАРАФІЮ НА ТЕРЕНАХ МАРІУПОЛЬСЬКОГО НАДАЗОВ'Я.....	103
<i>Новікова С.В.</i> ПОШТОВЕ СПОЛУЧЕННЯ, СИСТЕМА ТЕЛЕГРАФНОГО ТА ТЕЛЕФОННОГО ЗВ'ЯЗКУ У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ (ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).....	105
<i>Папац А.С.</i> КІЛЬКІСНИЙ ТА ЕТНІЧНИЙ СКЛАД ВЧИТЕЛІВ ТА УЧНІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКОМУ ПОВІТІ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	107
<i>Романцов В.М.</i> ПРОГОЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО ТА ПОШИРЕННЯ ЇЇ ВЛАДИ В МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ.....	108

СЕКЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

<i>Дабло Л.Г.</i> СОМАТИЧНІ КУЛЬТИ В УКРАЇНСЬКІЙ УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ (ЗА ПРАЦЕЮ В.К. КУЛЬБАКИ «СОМА/ХАОМА: РОСЛИНА, НАПІЙ, БОЖЕСТВО»).....	111
<i>Кригіна О. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ СТУДЕНТІВ ЗВО	112

<i>Кудлай В. О.</i> ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО» В КОНТЕКСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА», 081 «ПРАВО» ТА 293 «МІЖНАРОДНЕ ПРАВО».....	113
<i>Манякіна О. С.</i> ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	114
<i>Нікольченко Ю. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ДАВНЬОГО КИТАЮ	116
<i>Сабадаш Ю. С.</i> ПРОБЛЕМА ТВОРЧОСТІ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	118
<i>Сивак О.А.</i> ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В МУЗИЦІ.....	119
<i>Янковський С. В.</i> ПОНЯТТЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СВІТУ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СВІТІВ У НАУКОВОМУ ПОЛІ ГУМАНІТАРНОГО І СОЦІАЛЬНОГО ЗНАННЯ.....	120

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

<i>Іванов П. М.</i> УЯВЛЕННЯ ПРО ДУШУ В НАВЧАННІ ХОМИ АКВІНСЬКОГО	122
<i>Орехова С. Є.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.....	123
<i>Пістелева Д. В.</i> СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	125
<i>Романцова Н.І.</i> ГОЛОВНА СОЦІОЛОГІЧНА ПРАЦЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО «ПОЧАТКИ ГРОМАДЯНСТВА (ГЕНЕТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ)». ПРОБЛЕМА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ.....	126
<i>Слющинський Б.В.</i> МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЙОГО КУЛЬТУРИ (ЕТНОСУ)	127
<i>Цибулько О. С.</i> ПРОБЛЕМА ДУХОВНИХ ОСНОВ ОСОБИСТОСТІ.....	129

СЕКЦІЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ, РЕКЛАМИ ТА PR: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

<i>Андреева Н.В.</i> КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ РАДІОЖУРНАЛІСТІВ.....	131
<i>Белла М.В.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА PR.....	132
<i>Брадов В.В.</i> КОНТЕНТ МАС-МЕДІА В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЇХ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ	133
<i>Вялкова І.О.</i> СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАЛЕНДАРЯ ЯК ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ.....	135
<i>Мельникова-Курганова О.С.</i> КУРС «ДИСИДЕНТСЬКІ КОМУНІКАЦІЇ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕДІА»: ЗНАННЯ, НАВИЧКИ, КОМПЕТЕНЦІЇ.....	136
<i>Черепченко О.О.</i> ПРАКТИЧНЕ ВТІЛЕННЯ ТЕОРІЇ ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ РОСІЙСЬКИМИ ОФІЦІЙНИМИ ІНСТИТУТАМИ ТА ЇХНІ ЦІЛІ	137
<i>Чижевич О.І.</i> СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЖУРНАЛІСТА.....	139

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Євмененко О.В.</i> ОБРАЗ КАТА У РОМАНІ Ю. ВИННИЧУКА «АПТЕКАР».....	141
<i>Мельничук І.В.</i> НЕОГОТИЗМ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ	142
<i>Мороз О.А.</i> СТАТУС ІМЕННИКОВОГО СУФІКСА -ЩИК (-ЧИК) У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	143
<i>Нікольченко М.В.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ І ПРИЙОМІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	145

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

<i>Андреева М.Ф.</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	147
<i>Березіна О.О.</i> ГРА ТА ПРАШКА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ РОЗВИВАЛЬНОГО ПРОСТОРУ	148
<i>Брежнев О.Г.</i> ЕМОЦІЙНИЙ СКЛАДНИК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ	150
<i>Бухало О.Л.</i> ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗДО У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА.....	151
<i>Демидова Ю.О.</i> РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ЯК БАЗОВОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	153
<i>Макаренко Л.В., Щербак К.І.</i> ТЕАТР ТІНЕЙ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	154
<i>Макаренко С.І.</i> РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КУРСАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	155
<i>Фунтікова О.О.</i> РЕФОРМУВАННЯ ЗАХІДНОЇ ОСВІТИ У ХІХ СТОЛІТТІ: ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ.....	157
<i>Яйленко В.Ф.</i> ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ І ПРАКТИЦІ	159

СЕКЦІЯ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

<i>Вагабова А.О.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ ПЕРЕЖИВАННЯ В МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ.....	162
<i>Вертель О.В.</i> МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО ДОСЯГНЕННЯ ВИСОКИХ СПОРТИВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ У ЗВО	163
<i>Кордубан Т.В.</i> ПРЕСТИЖНІСТЬ ПРОФЕСІЇ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	165
<i>Лишецька О.Я.</i> АВТОРИТЕТ ВИКЛАДАЧА У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЯК ОСНОВА ЯКОСТІ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ ..	166
<i>Павленко Є.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГІМНАСТИКИ І РУХЛИВИХ ІГОР У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	168
<i>Попович О.В.</i> ПРОБЛЕМА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК КОМПЕНСАЦІЇ У КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО СИНТЕЗУ	169
<i>Стуліка О.Б.</i> МЕТАФОРА ЖИТТЯ ЯК ФАКТОР ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ОСОБИСТОСТІ.	170
<i>Супріган А.О.</i> БЕЗРОБІТТЯ ЯК СКЛАДНА ЖИТТЄВА ОБСТАВИНА	171
<i>Тищенко Л.В.</i> ГУМОР ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	172
<i>Фролова О.А.</i> РОЛЬ ДВИГАТЕЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ В ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТІ ЧЕЛОВЕКА.....	173
<i>Харитинюк В.М.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУПРОВОДУ ОСОБИСТОСТІ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ.....	175

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

<i>Воеводина Н. М.</i> К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ФАКУЛЬТЕТА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В РАМКАХ КОММУНИКАТИВНО-КОГНИТИВНОГО ПОДХОДА ОБУЧЕНИЯ ГРАММАТИКЕ.....	177
<i>Ганжело С. М.</i> ЗАМІНА КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СЛОВОМ АБО ПОСДНАННЯМ СЛІВ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	178
<i>Гутнікова А. В.</i> ЗАСОБИ УТВОРЕННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ..	180
<i>Даниленко О. С.</i> УНИВЕРСАЛЬНОСТЬ ПАРЕМИЙ	181
<i>Кажан Ю. М.</i> DEUTSCHE SPUREN IN MARIUPOL UND DIE BEHANDLUNG DES THEMAS IM UNTERRICHT.....	182
<i>Лоскутова Н. М.</i> ДОПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ТЕРМІНОЛОГІЯ» ТА «ТЕРМІНОСИСТЕМА».....	183
<i>Марченко М.О.</i> ІМПЛІЦИТНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ.....	185
<i>Морєва Г. Г.</i> СЕМАНТИКА ТА СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН.....	186

СЕКЦІЯ

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

<i>Бодик О. П.</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ФІЛОЛОГІВ.....	188
<i>Михайліченко Л. Л.</i> АТМОСФЕРА ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ	190
<i>Назаренко Н.І.</i> ТЕМА МИСТЕЦТВА І ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В РОМАНІ М. СПАРК «НАВМИСНЕ ЗВОЛКАННЯ».....	191
<i>Олійник С. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ОЦІННИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ.....	192
<i>Стьопін М. Г.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗВО З ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ MOODLE.....	194
<i>Федорова Ю. Г.</i> ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	195
<i>Чебурахіна В. В.</i> ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В РІЗНОРІВНЕВИХ ГРУПАХ НА НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ.....	197
<i>Яблоков С. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ	198

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

<i>Грачова А. В., Поклад Т. М.</i> БАЗОВІ ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ЧАСОВОГО ДЕЙКСИСА.....	201
<i>Marakhovska N.</i> FORMULATING ART-THERAPY BASED LEARNING TASKS TO DEVELOP LEADERSHIP QUALITIES OF HUMANITIES MAJORS.....	202
<i>Трифоновна Г. В.</i> КОМЕДІЯ ПО-ІТАЛІЙСЬКИ ЯК ОРИГІНАЛЬНИЙ КІНЕМАТОГРАФІЧНИЙ ЖАНР	203
<i>Тsyropenko L.</i> L'ITALIANO STANDARD E NEOSTANDARD	204

**СЕКЦІЯ
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ**

<i>Воевутко Н. Ю.</i> НЕДИСКРИМІНАЦІЙНИЙ ОСВІТНИЙ ПРОСТІР: КРИТЕРІЇ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ПІДРУЧНИКІВ.....	207
<i>Нетреба М. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДІАОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ...	208
<i>Тимофєєва І. Б.</i> ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	210
<i>Хаджинова І. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ДРАМАТИЗАЦІЇ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	212

СЕКЦІЯ

ГЕРМАНІСТИКА ТА СЛАВІСТИКА: КОНТРАСТИВНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ НАПРЯМИ

<i>Канна В. Ю.</i> ИЗ ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ВЗГЛЯДОВ НА СОБСТВЕННОЕ ИМЯ КАК ОСОБУЮ КАТЕГОРИЮ..	214
<i>Панова Я. С.</i> РОЛЬ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	215
<i>Peftieva O. F.</i> SEARCHING NEW ROOTS AMONG LEXICAL UNITS (ATTESTED BY OXFORD ENGLISH DICTIONARY IN THE FIRST HALF OF 2019).....	217
<i>Романюк С. Г.</i> МАШИННИЙ ПЕРЕВОД – НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ.....	219
<i>Смирнова М. С.</i> ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ КОРАНУ НА НОВОГРЕЦЬКУ МОВУ	220
<i>Тарапатов М. М.</i> НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ИСЧИСЛЯЕМЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	222
<i>Хоровец В. С.</i> ПРИЙМЕННИКОВЕ КОНСТРУЮВАННЯ ХАРАКТЕРИЗАЦІЙНОЇ КАУЗАТИВНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НОВОГРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	223
<i>Нікольченко Т.М.</i> МЕТОДИКА І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ	225
<i>Сичугова Я.С.</i> ЦИТАТА И ЕЕ РАЗНОВИДНОСТИ: К ПРОБЛЕМЕ КЛАССИФИКАЦИИ	227
<i>Гайдук Н.А.</i> МІСЦЕ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ	229
<i>Маслова Г.М.</i> ЗНАННЯ ПРО ПОЛЬЩУ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ	231
<i>Волік Н. А., Педченко О. В.</i> ТРАНСФОРМАЦИИ ИСТОРИЧЕСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ.....	232

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

<i>Гаргаєва О.В.</i> ЕТНОСПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ .	235
<i>Жабко К.О.</i> ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ ΦΙΛΙΑ	237
<i>Жарікова Ю.В.</i> ТЮРКІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У РУМЕЙСЬКІЙ МОВІ ...	238
<i>Кіор Ю.А.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ПОБАЖАННЯ».....	239
<i>Кобиленко Н.К.</i> КОНЦЕПТ У ЛІНГВІСТИЦІ	241
<i>Лабецька Ю.Б.</i> ВИТОКИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПУРИЗМУ В ГРЕЦЬКІЙ МОВІ	242
<i>Новицька О.А.</i> ПЕРЕКЛАД ЯК СВОЄРІДНИЙ ТИП МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	244
<i>Пічакчи О.В.</i> ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ.....	246
<i>Рожкова І.Г.</i> СИНТАКСИЧНИЙ ЕЛІПСИС ЯК ЗАСІБ КОГЕЗІ В РЕКЛАМНИХ ПОВІДОМЛЕННЯХ	248

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

УДК 378.4.014.24(477.62-2Мар)

Балабанов К.В.

член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, доктор політичних наук, професор, Почесний Генеральний консул Республіки Кіпр у Маріуполі

ІНТЕГРАЦІЯ У СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ОСВІТНІЙ ТА НАУКОВИЙ ПРОСТІР: ДОСВІД МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

На сучасному етапі, відповідно до окреслених Стратегічним планом завдань, пріоритетним напрямом діяльності Маріупольського державного університету є інтеграція до європейської освітньої системи. Цей процес можливий лише за умови реформування й модернізації підготовки фахівців, підвищення якості викладання та навчання, подальшої трансформації змісту освіти на компетентнісних засадах. Університетом реалізовано комплекс заходів щодо розширення та вдосконалення номенклатури спеціальностей, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм, підтвердження відповідності рівня підготовки фахівців державним вимогам. Надання академічної автономії вимагає від університету вироблення власних підходів до організації освітнього та наукового-дослідного процесів, що повинні сприяти посиленню індивідуалізації навчання, створенню умов для академічної мобільності студентів та викладачів. У 2019 році **105** викладачів та студентів взяли участь у міжнародних програмах стажувань, відвідали США, Німеччину, Польщу, Чехію, Грецію, Кіпр, Італію, Іспанію тощо. Натомість МДУ відвідали **23** офіційні іноземні делегації, загальна чисельність делегатів становила **64** особи.

Також у 2019 році МДУ став майданчиком для проведення ряду важливих для розвитку країни та регіону форумів, науково-практичних конференцій, семінарів, участь у яких взяли державні керівники найвищого рівня, регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування, послы закордонних держав, провідні вчені українських та зарубіжних закладів вищої освіти, керівники правоохоронних органів, відомі політичні діячі, журналісти, діячі культури тощо. На базі МДУ проведено **18** науково-практичних конференцій, зокрема **5** міжнародних та **11** всеукраїнських. Перспективним і надзвичайно важливим для формування спільного бачення ролі молоді у процесі реформування та розвитку України на сучасному етапі та у майбутньому стало проведення в МДУ у жовтні 2019 року Всеукраїнського молодіжного форуму «Кожне завтра розпочинається вже сьогодні», що проводився в рамках Інвестиційного форуму «Re: Think Invest in Ukraine», який проходив під егідою Президента України, за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Української академії лідерства та Маріупольської міської ради.

Науково-педагогічні працівники МДУ у 2019 році взяли участь у вагомих міжнародних заходах, серед яких міжнародні конференції «Формування стійкого майбутнього інтернаціоналізації вищої освіти» (Торонто, Канада; липень 2019р.), «Як ми впроваджуємо Рамку КДК Ради Європи у наші школи?» (Тбілісі, Грузія; жовтень 2019р.), «Майбутнє та ідентичність журналістики – горизонти, перспективи, виклики» (Познань, Польща; листопад 2019р.), «Енвайронментальні виміри педагогічних професій» (Брно, Чехія; листопад 2019р.), Україно-британський форум «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті» (грудень 2019р.) тощо.

Завданню адаптувати досвід передових університетів світу та впроваджувати його в нашу практику за всіма напрямками слугує активна участь МДУ в розробці та реалізації освітніх та наукових проєктів, серед яких найперспективнішими є:

Міжнародний проєкт Гете-Інституту «Цифровий мережевий університет», що реалізується спільно з університетами Німеччини, Австрії, Грузії, України та іншими країнами, підтримується Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини у рамках програми «Східне партнерство» і ставить метою сприяння взаємному порозумінню, що відбуватиметься через структурований міжкультурний обмін та спільне створення навчальних пропозицій у сферах освіти для сталого розвитку, інтер- або транскультурності, запобігання конфліктів та пошуку миру.

Проєкт Еразмус+ «Переосмислення регіональних досліджень: Балто-Чорноморський зв'язок», що реалізується за участі провідних вишів Естонії, Польщі, Швеції, Литви та України, і ставить метою підвищення ефективності діяльності університетів України у підготовці фахівців з міжнародних відносин та регіональних досліджень, модернізацію регіональних досліджень в Україні через впровадження англійської магістерської програми з регіональних досліджень Балто-Чорноморського регіону. За

підсумками проєкту в МДУ в рамках спеціалізації, пов'язаної із вивченням Балто-Чорноморського регіону, студенти і викладачі, які працюватимуть над цією проблематикою, отримають можливість стажуватися й проходити практики в університетах Естонії, Швеції, Литви та Польщі.

Проект Еразмус+ «Журналістська освіта за демократію в Україні», що координується Університетом Бат Спа (Велика Британія) у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Українською асоціацією студентів та об'єднує 10 провідних українських університетів. За результатами проєкту розробляються Національні рекомендації щодо впровадження оновлених програм підготовки журналістів у ЗВО України. У березні 2020 року заплановано презентацію англomовних версій освітніх програм з журналістики, які проходитимуть оцінювання європейськими колегами та перевірку на готовність до впровадження у навчальний процес за європейськими нормами.

Крім того, участь науковців МДУ у проєкті *«Зміни педагогічних факультетів та університетів у XXI столітті»*, який реалізує Університет Масарика (Чеська Республіка) за підтримки Чеської агенції розвитку, дозволила розширити можливості працівників середнього менеджменту та викладачів українських університетів, які готують майбутніх учителів, а також участь студентів у програмах мобільності. А участь у семінарі «Бачення та стратегічне планування інституційного розвитку ЗВО» у рамках проєкту *«Зміцнення переміщених українських університетів задля сталого розвитку»*, що реалізується Програмою імені Фулбрайта в Україні за фінансової підтримки Посольства США в Україні, надала змогу ознайомитися з досвідом створення та запровадження ефективної внутрішньої системи забезпечення якості освіти, вивчити вимоги до моніторингу якості вищої освіти в Україні в контексті роботи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, бачення Міністерства освіти і науки України щодо подальшого розвитку переміщених університетів.

Підготовка висококваліфікованих фахівців неможлива без їх залучення до університетських наукових досліджень, участі у роботі колективів науковців, зайнятих розв'язанням конкретних соціо-гуманітарних, політичних, економічних проблем. У 2019 році в університеті виконувалось **20** науково-дослідних робіт (НДР), з них: **14** фундаментальних, з яких **1** – за рахунок коштів державного бюджету, та **6** прикладних. Закінченими у 2019 році є **4** НДР, що виконувались за власні і залучені кошти (з них **2** – фундаментальні НДР, **2** – прикладні). У цілому, у процесі організації наукової діяльності робота науково-педагогічних працівників університету була направлена на подальшу інтеграцію освіти і науки, підсилення впливу науки на вирішення завдань освіти і виховання, збереження і зміцнення визначального характеру науки в розвитку суспільства, культури, економіки. Загалом активний курс університету на інтеграцію в європейський освітній та культурний простір має на меті подальшу оптимізацію навчання та викладання, розкриття нових можливостей для студентів та професорсько-викладацького складу університету. З метою забезпечення ефективної стратегії інтернаціоналізації університету, окрім реалізації програм академічної мобільності, слід проводити спільні дослідження, розробку і реалізацію академічних програм, співробітництво зі стейкхолдерами у галузі інноваційної діяльності та підприємництва.

Враховуючи умови зростаючої конкуренції на ринку освітніх послуг та наукових досліджень, зміну підходів до фінансування освіти і науки, прагматизм фінансових формул розрахунків, головними завданнями МДУ на найближчий період слід визначити наступні: подальший розвиток науково-педагогічного потенціалу та кадрового забезпечення університету задля якісної реалізації освітньо-професійних, освітньо-наукових та наукових програм, здійснення наукової діяльності, реалізації міжнародних проєктів; розвиток системи заохочення та соціального захисту працівників; удосконалення організації та результативності освітнього процесу шляхом вдосконалення внутрішньоуніверситетської системи забезпечення якості освітньої діяльності, перегляду освітніх програм, удосконалення профорієнтаційної роботи та довузівської підготовки, подальше провадження технологій дистанційного навчання, неформальної освіти, розвитку партнерства із стейкхолдерами; розвиток наукових шкіл, наукової бібліотеки МДУ, інтернаціоналізація науково-дослідної діяльності, розширення мережі наукового співробітництва із провідними вітчизняними та закордонними науковими центрами, розвиток інноваційної діяльності; реалізація на високому рівні програм міжнародного наукового співробітництва тощо.

**СЕКЦІЯ
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

УДК 339.187.2

Безубченко О.А.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ МІЖНАРОДНИМИ КОМПАНІЯМИ

В сучасних умовах жорсткої конкуренції між товаровиробниками на світових ринках, великого різноманіття товарів та послуг, підвищення вимог споживачів, дуже важливою складовою маркетинг-комплексу є найсучасніші, ефективні методи стимулювання продажів.

Комплекс маркетингових комунікацій (communication mix) включає такі основні складові: реклама, стимулювання збуту, робота з громадськістю (паблік рилейшнз) та персональний продаж. Деякі фахівці з маркетингових комунікацій за кордоном додають до цих чотирьох ще такі: прямий маркетинг, виставки та ярмарки, рекламу на місці продажу, упакування товару, поштове розсилання, телемаркетинг, продаж за каталогами, через Інтернет, бендинг, спонсорство тощо[1].

Одним з доволі відомих методів стимулювання продажів є так звана «Чорна п'ятниця», сезон передноворічних розпродажів. Цей маркетинговий інструмент був вперше використаний в США ще в XIX столітті, а термін «Чорна п'ятниця» з'явився в 1966 році і спочатку використовувався в основному на Східному узбережжі США. Через те, що День подяки доводиться на четвертий четвер листопада, чорна п'ятниця випадає в проміжок часу з 23 по 29 листопада [2].

У низці осінньо-зимових розпродажів Black Friday має особливе значення. У США ця акція займає лідируючі позиції за показниками прибутку в сегменті інтернет-торгівлі, а також за інтенсивністю трафіку і попиту. Уже на початку листопада представники малого та середнього бізнесу і бренди-гіганти починають готуватися до «Чорної п'ятниці». Підприємці проте визнають, що борються не тільки за збільшення продажів.

В якомусь сенсі продавець і покупець в цей день міняються місцями: якщо протягом року ми здійснюємо покупки заради карти постійного клієнта і майбутньої вигоди, то в листопаді саме магазини повинні показати свою лояльність по відношенню до покупців. Лояльність цю можна виміряти доступністю товару за зниженими цінами і грандіозністю знижок - в такому випадку продавці можуть розраховувати на те, що клієнт повернеться в майбутньому. Відділ аналітики інтернет-підприємництва та купівельної спроможності «Black-Friday. Global» останні кілька років пильно стежить за тенденціями, які супроводжують акцію «Чорна п'ятниця» в Україні та за кордоном. [3] Нижче представлені деякі статистичні дані і особливості розпродажів з усього світу

Чорна п'ятниця спочатку являла собою одноденну акцію розпродажів в США. За кілька останніх років вона перетворилася в глобальний марафон знижок, який в Україні починається найчастіше вже в четвер і триває до кінця календарного тижня, а то і місяця. Багато магазинів в пошуку клієнтської уваги і вигоди проводять так званий presale (підготовку до розпродажу) вже з понеділка.

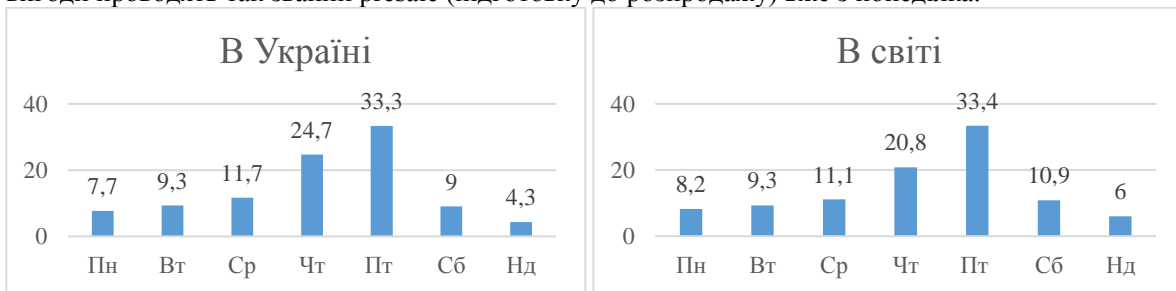

Рис 1. Зацікавленість покупців розпродажем Black-Friday, %

*Джерело: Google trends

«Проте, пік призначеного для користувача трафіку в більшості країн фіксується в один і той же день. Дані Google Trends показують, що одна третина (33,3%) всіх тижневих інтернет-запитів, пов'язаних з «Black Friday» в Україні, припадає саме на п'ятницю, хоча зацікавленість розпродажем поступово зростає вже з понеділка; на четвер припадає 24,7% запитів цього тижня, що теж є досить високим показником. До суботи активність падає до рівня вівторка. Ця тенденція властива не тільки Україні.

Опитування, проведене «Black-Friday.Global» в 2018 році[3], показав, що про існування Чорної п'ятниці поінформоване вже 88% українців. Опитані знають, що розпродаж проводиться восени, однак не

всі могли назвати точну дату. Очевидно, саме цим можна пояснити збільшення інтересу до акції вже в жовтні, як показують дані Google Trends.

Внутрішні дані «Black-Friday.Global» за 2018 рік в Україні показують зростання продажів на 410% в порівнянні зі звичайним днем. І такі цифри зовсім не рідкість: схожі дані зафіксовані в Аргентині і Малайзії. У Польщі відзначається зростання на 979%, у Фінляндії - на 1130%, в Казахстані - більше 1600%, в Австрії - 3000%.

Найбільше сподівань на «Чорну п'ятницю» покладають в Білорусі, Греції, Перу і Казахстані. На жаль, в цих країнах жителі чекають знижок, які на 8-10% перевищують можливості місцевих магазинів. Моніторинг ринкової ситуації в Україні, Нігерії, ПАР і на Філіппінах показав, що в цих країнах ритейл може запропонувати несподівано високі знижки, які покупці, швидше за все, не очікують.

«Чорна п'ятниця» традиційно вважалася барометром настроїв споживачів і здоров'я економіки. І незважаючи на те, що продажі ростуть з року в рік, економісти і соціологи вже прогнозують поступовий захід цього феномена.

Якщо рік тому кожен другий американець (49%) збирався купити чогось зі знижкою в «Чорну п'ятницю», то в цьому сезоні таких лише 38%, свідчать дані опитування Ipsos. Іншими словами, для 62% жителів США знижки може і важливі, але вони не вважають «Чорну п'ятницю» стовідсотковим шансом заощадити.

Аналогічне опитування у Великобританії дало той же результат, в межах статистичної похибки: 64% споживачів не чекають п'ятничного розпродажу, показало дослідження компанії Aptos. Британія в цьому випадку - показовий приклад. Вона першою в Старому Світі запозичила даний інструмент стимулювання продажів в 2010 році і першою ж демонструє ознаки зниження ефективності його використання.

Опитані Aptos британці кажуть, що не чекають «Чорну п'ятницю» і наступного за нею «Кіберпонеділка», оскільки в більшості своїй (54%) не вірять, що заявлені знижки будуть гранично щедрими. І небезпідставно, з'ясувала Which? - британська організація захисту прав споживачів. Вона стежила за цінами півроку до і півроку після останньої листопадової розпродажі і з'ясувала, що 87% товарів можна було придбати дешевше в іншу пору року.

Ще одним новітнім інструментом стимулювання продажів переважно інтернет-торгівлі є китайський День холостяка, який також відомий як Всесвітній день шопінгу.

Свято «самотніх сердець» дуже швидко стало популярним не тільки в Китаї, але і за його межами. Особливо після того, як багато оффлайн- і онлайн-магазинів почали пропонувати в цей день запаморочливі знижки на весь асортимент товарів. Завдяки цьому дата 11.11 стала важливою торговою подією не тільки в Китаї, але і в світі поряд з «Чорною п'ятницею» і «Кіберпонеділком». Вперше День холостяків ще в 90-х почали відзначати деякі університети Нанкіна. Дата була вибрана не випадково - чотири одиниці символізують самотніх людей. З одного боку, в цей день в Китаї прийнято весело і яскраво відзначати своє холостяцьке життя. З іншого боку, цей день вважається сприятливим для зав'язування нових відносин.

Але популярним свято стало завдяки масовим розпродажам в китайських магазинах. Обсяг продажів в День холостяків з кожним роком демонстрував вражаюче зростання. Так, в 2013 році в рамках групи компаній Alibaba обсяг продажів досяг 5,8 млрд. дол. США, в 2014 - 9,3 млрд. дол. США, в 2015 році - вже 14,3 млрд. дол. США, в 2016 - 17,8 млрд. дол. США, а в 2017 році - понад 25,3 млрд. дол. США, 2018 - 30 млрд. дол. США. Це зробило китайський День холостяків найбільшою подією онлайн-шопінгу в світі. Якщо в 2017 році за чотири дні - з «Чорної п'ятниці» по «Кіберпонеділок» - американці виклали 20 млрд. доларів США, то в 2018 році китайський гігант інтернет-торгівлі Alibaba продав товарів на половину цієї суми за першу годину листопадової розпродажі, а в цілому оборот склав рекордні 30 млрд. доларів США[4].

38% українців вказують, що вже визначилися з покупкою і знають, що придбають. Відомо також, що в середньому на одного учасника розпродажів припадає 3,8 куплених товарів. Статистика останніх років показує, що в Україні в першу п'ятірку входять наступні категорії: одяг, взуття, побутова техніка, електроніка та косметика з парфумерією. Загальносвітова тенденція така, що, дійсно, самими популярними в «Чорну п'ятницю» товарами є одяг і взуття (і взагалі товари фешн-індустрії).

Проте в деяких країнах пальма першості належить електроніці. Такі дані платформа «Блек Фрайді Глобал» зафіксувала в Бразилії, Швейцарії, Індії, Малайзії і Румунії. Жителі Нігерії (відповідно до первісної традиції розпродажів в США) купують в цей день в першу чергу техніку для будинку[2].

Таким чином, можна відзначити, що сьогодні існує конкуренція навіть серед методів стимулювання продажів, тому ефективно просування вимагає ретельного планування і бюджетування, врахування тенденцій розвитку методів просування, національних традицій та менталітету споживачів.

Література

1. Беззубченко О.А. Міжнародний маркетинг [Навчальний посібник] / О. А. Беззубченко – Маріуполь: МДУ, 2019. – 175 с.
2. Black-Friday.Global // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [tps://black-friday.global/ru-ua](https://black-friday.global/ru-ua).

3. History of Black Friday// [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.thebalance.com/what-is-the-history-of-black-friday-3305711>.
4. Чорна п'ятниця 2019 – що важливо і цікаво знати// [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://marketer.ua/ua/black-friday-2019>.

УДК 336.71.078.3(100)

Булатова О.В.

д.е.н., професор, перший проректор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Марена Т. В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

БАЗЕЛЬ III: ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ВИМОГ СТАНДАРТУ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНАМИ СВІТУ

Особливе місце, які займають банки у структурі фінансового посередництва в країнах світу, зростання ролі банківських установ у фінансуванні економічного розвитку, важливість забезпечення стійкості банківського сектору для підтримки загальної стабільності національних та регіональних фінансових систем обумовлюють перманентний науковий інтерес до дослідження різних аспектів функціонування банківських систем. Останніми роками особливий акцент з боку як теоретиків, так і фахівців-практиків робиться на удосконаленні регуляторних механізмів функціонування світової банківської системи та оцінці наслідків впровадження нормативів Базельського комітету з банківського нагляду у національні стандарти банківського регулювання. Зокрема, науковці відзначають, що незважаючи на те, що дотримання рекомендацій Базельського комітету національними системами банківського регулювання є достатньо складним та витратним процесом, водночас, удосконалення методів управління та оцінки банківських ризиків створює більш конкурентне середовище діяльності банків та підвищує значення ринкової дисципліни [1]. Ґрунтуючись на результатах аналізу розвитку вимог Базельського комітету, вітчизняні вчені визначають перешкоди у запровадженні вимог Базеля III до капіталу банків, на основі чого надають пропозиції щодо підвищення ефективності пруденційної діяльності для відновлення стійкості національного банківського сектору [2]. Разом із тим, науковці зазначають, що впровадження угод Базельського комітету має як позитивний, так і негативний вплив на національну банківську систему [3].

На сьогоднішній день Базельським комітетом з банківського нагляду прийнято три відповідні угоди (документи): Базель I, Базель II і Базель III. Одним з перших документів Базельського комітету, який заклав основи міжнародної гармонізації банківського регулювання та нагляду, став прийнятий у 1988 р. Базель I «Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу та стандартів капіталу» («International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards») [4]. Незважаючи на усю важливість цього документа і значне поширення закладених у ньому принципів регулювання достатності капіталу, його практичне впровадження виявило певні недоліки. У зв'язку з цим у 2004 р. Базельським комітетом прийнято нову угоду – Базель II («International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework»). Метою прийняття документу Базель II стало сприяння капіталізації банків, удосконаленню систем управління банківськими ризиками і відповідному посиленню стабільності банківської системи в цілому.

Передбачалося, що у більшості країн імплементація вимог Базелю II триватиме до 2015 р., коли будуть повністю впроваджені всі його опори. Однак глобальна фінансова криза 2008-2009 рр. змусила національних регуляторів та міжнародні інституції шукати нові шляхи підвищення стійкості національних банківських систем. У результаті, у 2010-2011 рр. Базельським комітетом прийнято оновлені вимоги до регулювання банківської діяльності (Базель III), спрямовані на зміцнення фінансового стану банків і попередження ситуацій із прийняття банками надмірних ризиків. Базель III передбачає наступні напрями реформування нормативів регулювання стійкості банківських установ: підвищення якості, прозорості та удосконалення структури банківського капіталу (пропонується модифікація категорій капіталу першого та другого рівня і відмова від поняття капіталу третього рівня); посилення покриття ризиків капіталом; введення для банків показника левериджу; стимулювання заходів щодо створення резервних запасів капіталу та зниження проциклічності банківської діяльності; введення для транснаціональних банків показника мінімального рівня ліквідності.

Базель III впроваджує якісно нові нормативи, які забезпечуватимуть більш глибоке реформування системи банківського регулювання:

- 1) запровадження у структурі банківського капіталу буферу збереження капіталу (на рівні 2,5% статутного капіталу) і антициклічного буферу (у розмірі 0–2,5% звичайних акцій) з метою захисту банків від впливу фінансових криз та системних банківських ризиків;
- 2) запровадження у якості індикатора оцінки позикових коштів банку показника левериджу на рівні 3%;

3) розробка нормативів регулювання ліквідності банківських установ і запровадження двох коефіцієнтів ліквідності – коефіцієнту покриття ліквідності і коефіцієнту чистого стабільного фінансування;

4) запровадження методики визначення системно важливих банків (як для світового господарства, так і для національної економіки) на основі оцінки таких критеріїв, як: розмір та масштаби операцій банку, комплексний характер, взаємозв'язки банку, наявність субститутів банківських послуг, глобальна активність банку.

У 2017 р. Базельським комітетом опубліковано оновлений підсумковий пакет стандартів Базель III «Basel III: Finalising post-crisis reforms». Термін впровадження країнами вимог Базель III кілька разів переглядався і наразі припадає на 2022 р.

За оцінками Банку міжнародних розрахунків, станом на березень 2019 р. в усіх 27 країнах-членах Базельського комітету впроваджено нормативи достатності капіталу, нормативи покриття ліквідності та буферу збереження капіталу [5]. Водночас, прогрес у імплементації інших вимог Базелю III різниться за регіонами світу та окремими країнами, як це представлено у табл. 1 (відповідні частки розраховано як середні частки стандартів, прийнятих/не прийнятих/у процесі прийняття, у країнах регіону).

Найбільше просунулися із розробкою та впровадженням національних стандартів банківського регулювання відповідно до Базельських вимог розвинуті країни європейського регіону: з 19 нормативів, що стосуються достатності та структури капіталу, показників левериджу та ліквідності, визначення системно важливих банків і які мали бути впроваджені до січня 2019 р., стандарти прийнято у середньому за 63% нормативів, а решта нормативів (37%) знаходяться на стадії прийняття.

Таблиця 1

Стан імплементації вимог Базелю III країнами-членами Базельського комітету

Регіон	Частка стандартів у загальній кількості нормативів, які повинні бути впроваджені до січня 2019 р., %			
	прийняті стандарти	стандарти у процесі прийняття	не прийняті стандарти	дані щодо розробки стандартів відсутні
Американський	63	11	21	5
Європейський	63	37	-	-
Азійсько-Тихоокеанський	58	16	21	5
Інші країни	53	25	11	11

Примітка. Розраховано та складено на основі даних [5].

Нижчими є показники прогресу впровадження вимог Базельського комітету в американському та азійсько-тихоокеанському регіонах, де у середньому по 21% нормативів досі не знайшли відображення у відповідних стандартах регулювання національних банківських систем. Водночас, у прийнятті нормативів Базелю III навіть у країнах, що належать до одного глобального регіону, прослідковується певна гетерогенність. Так, найбільший прогрес серед країн американського регіону демонструє Бразилія, яка вже впровадила 18 (95%) з 19 нормативів у національні стандарти; найнижчий – Мексика, що розробила стандарти тільки за трьома нормативами (16%). У європейському регіоні Швейцарія, де впроваджено 95% нормативів, демонструє набагато кращі показники порівняно із країнами ЄС (32% стандартів прийнято, 68% - на стадії прийняття). Серед країн АТР Гонконг і Сінгапур імplementували у стандарти по 84% Базельських вимог, тоді як Китай – тільки 32%. Інші члени Базельського комітету (переважно, країни Близького Сходу та Африки) також мають різний рівень впровадження нормативів Базелю III. Зокрема, Саудівська Аравія, обігнавши деякі розвинуті країни, розробила і прийняла 95% стандартів; в ПАР прийнято 37% нормативів і ще 21% знаходяться у процесі розробки та імплементації.

Рекомендації Базелю III намагаються впроваджувати також банки з країн, що не є членами Базельського комітету. Попри ризик можливого зниження ліквідності банківських установ, регуляторні зміни, що відбуваються в національних банківських системах з урахуванням вимог Базельського комітету, в цілому позитивно впливають на їх стабільність. Зокрема, Базель III значною мірою сприяв посткризовому відновленню світової банківської системи.

Література

1. Мозговий О. Регуляторне середовище розвитку світової банківської системи / О. Мозговий, О. Павлюк // Міжнародна економічна політика. – 2017. - № 1. – С. 28-45.
2. Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи / С. Науменкова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. - №12(177). – С.39-48.
3. Стукало Н. В. Розвиток банківської системи України в контексті прийняття рекомендацій Базельського комітету / Н. В. Стукало, М. В. Литвин // Фінанси України. – 2011. – Вип.7. – С.62-72.

4. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: Basle Committee on Banking Supervision Document. Basle, 1988. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf>.
5. Sixteenth progress report on adoption of the Basel regulatory framework: Basel Committee on Banking Supervision Report. – Bank for International Settlements, May 2019. – 80 p. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d464.pdf>.

УДК 338.47(4-672ЄС)

Захарова О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин МДУ

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ КРАЇН ЄС

Ефективність розвитку транспортної системи оцінюється міжнародними організаціями в рамках досліджень, що ними проводяться. Так, рівень розвитку транспортної інфраструктури оцінюється як складова конкурентоспроможності країни в рамках методики оцінки Всесвітнім економічним форумом. Так, в структурі індексу глобальної конкурентоспроможності друга складова – «Інфраструктура», субскладовою виділяється «Транспортна інфраструктура», оцінка якої здійснюється за такими параметрами, як стан дорожньої, залізничної, авіаційної та водної інфраструктур [4].

За результатами оцінювання індексів глобальної конкурентоспроможності країн (2018р.) позиції країн ЄС за складовою «Транспортна інфраструктура» розподіляються наступним чином (рис. 1): найвищу позицію у світі серед країн ЄС, а саме 5 місце з оцінкою 85,5 (максимальна дорівнює 100) займають Нідерланди, які поступають рівнем розвитку транспортної інфраструктури Сінгапуру (1 місце, оцінка 92,1), Гонконгу (2 місце, оцінка 89,3), Швейцарії (3 місце, оцінка 87,6) та Південній Кореї (4 місце, оцінка 85,5). Шосту позицію в рейтингу займає Німеччина (84,7), дев'яту - Іспанія (82,0), десяту – Франція (81,8), одинадцяту – Великобританія (80,4).

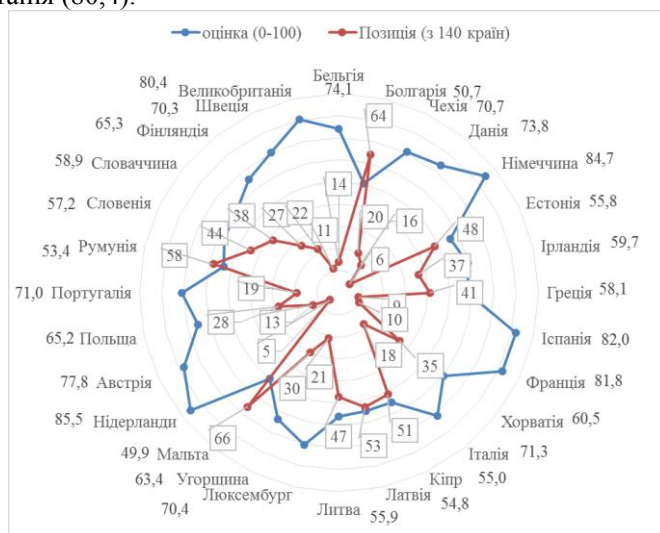

Рис. 1. Рейтинг країн ЄС у світі за рівнем розвитку транспортної інфраструктури [4]

Середня оцінка за ЄС-28 дорівнює 66,3. Отже, рівнем розвитку транспорту, вищим на загальноєвропейський характеризуються транспортні системи країн: Бельгії, Чехії, Данії, Люксембургу, Австрії, Польщі, Португалії, Фінляндії та Швеції. Середня оцінка за всіма країнами в рейтингу (140, які враховує ВЕФ) дорівнює 50,24. Отже, всі країни ЄС мають рівень розвитку транспортної інфраструктури, вищий за середньосвітовий показник.

Що стосується складових транспортної мережі, то позиції країн ЄС за рівнем розвитку дорожньої та залізничної інфраструктури представлені на рис. 2. До країн з найбільш розвиненим рівнем розвитку автомобільної мережі, що включає оцінки як розвитку та доступності дорожнього сполучення, так і якості доріг, належать Іспанія (3 місце у світі, оцінка 88,1), Франція (4 місце у світі, оцінка 88,0), Португалія (6 місце у світі, оцінка 87,2), Швеція (7 місце у світі, оцінка 86,6), Нідерланди (9 місце у світі, оцінка 84,2), Німеччина (10 місце у світі, оцінка 83,9). Середня оцінка розвитку дорожньої інфраструктури за ЄС-28 дорівнює 71,1. Таким чином, Бельгія, Данія, Хорватія, Італія, Кіпр, Литва, Люксембург, Австрія, Фінляндія та Великобританія мають рівень розвитку дорожньої інфраструктури, вищий за середній по ЄС-28. Щодо

інших раїн світу, то лідируючі позиції в рейтингу рівня розвитку дорожньої мережі займають Сінгапур (1 місце) та США (2 місце).

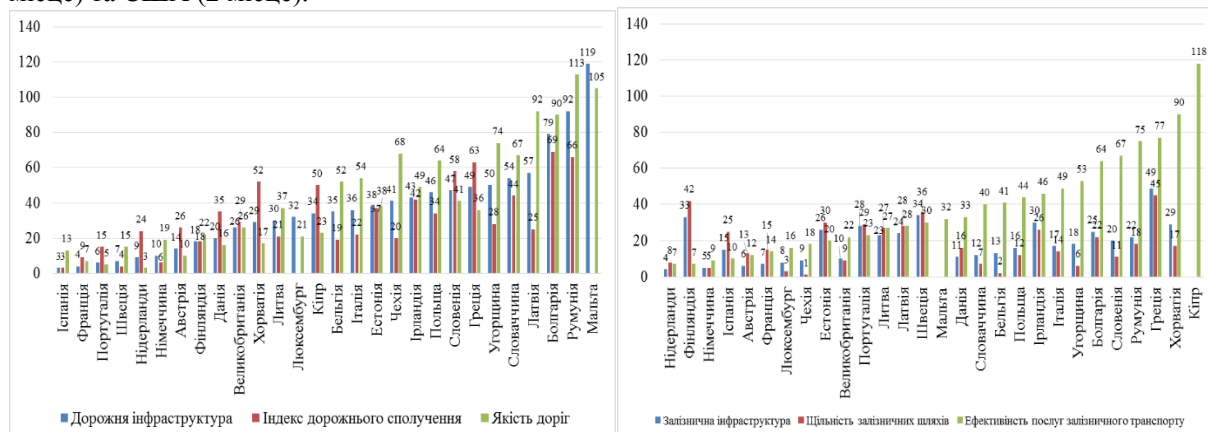

Рис. 2. Рейтинг країн ЄС у світі за рівнем розвитку дорожньої та залізничної інфраструктури (позиція у рейтингу) [4]

Якщо аналізувати за складовими дорожньої мережі, то найвища якість доріг серед країн ЄС в Нідерландах (3 місце у світі), Португалії (5 місце), Франції (7 місце) та Австрії (10 місце). Найвищий рівень розвитку дорожнього сполучення мають Іспанія (3 місце), Швеція (4 місце), Німеччина (6 місце), Франція (9 місце). Серед країн світу найвища якість доріг в Сінгапурі (1 місце) та Швейцарії (2 місце), найвищий індекс дорожнього сполучення США (1 місце) та Саудівській Аравії (2 місце). Країни ЄС мають більш високий рівень розвитку дорожнього сполучення (середній показник складає 81,1), ніж якості доріг (середній показник – 63), тобто якість доріг на 28,7 ніжна за рівень доступності та щільності самої мережі.

До країн з найбільш розвиненим рівнем розвитку залізничної мережі, що включає оцінки щільності мережі та якості послуг залізничного транспорту, належать Нідерланди (4 місце у світі, оцінка 87,8), Німеччина (5 місце у світі, оцінка 87,2), Австрія (6 місце у світі, оцінка 85,6), Франція (7 місце у світі, оцінка 84,5), Люксембург (8 місце у світі, оцінка 82,3), Чехія (9 місце у світі, оцінка 82,3) та Великобританія (10 місце у світі, оцінка 80,1). Середня оцінка розвитку залізничної інфраструктури за ЄС-28 дорівнює 71,3. Таким чином, серед решти країн Бельгія, Данія, Іспанія, Італія, Угорщина, Польща та Словаччина мають рівень розвитку залізничної інфраструктури, вищий за середній по ЄС-28. Щодо інших країн світу, то лідируючі позиції в рейтингу рівня розвитку залізничної мережі займають Швейцарія (1 місце), Японія (2 місце) та Корея (3 місце).

Слід зазначити, що країни ЄС у світі мають найщільнішу залізничну мережу, зокрема 16 країн ЄС в рейтингу ВЕФ мають найвищі оцінки в 100 балів та займають відповідно перші позиції в рейтингу за цим показником. При цьому якість залізничних послуг навпаки не є найкращою. Так, країни з найбільшою щільністю залізничної мережі Чехія та Бельгія за ефективністю залізничних послуг займають 18 та 41 місце. За показником ефективності послуг залізничного транспорту з 7 по 10 місце у світі відповідно займають Нідерланди, Фінляндія, Німеччина та Іспанія.

Позиції країн ЄС за рівнем розвитку авіаційної та водної інфраструктури представлені на рис. 3. До країн з найбільш розвиненим рівнем розвитку авіаційної мережі, що включає оцінки щільності та доступності авіаційного сполучення та якості послуг авіаційного транспорту, належать Великобританія (5 місце у світі, оцінка 88,9), Німеччина (6 місце у світі, оцінка 88,5), Іспанія (7 місце у світі, оцінка 88,3) та Франція (10 місце у світі, оцінка 85,4). Середня оцінка розвитку авіаційної інфраструктури за ЄС-28 дорівнює 65,9, що є нижчим за рівень розвитку дорожньої мережі на 8%, залізничної – на 8,3%. Серед решти країн, що мають вищий за середній рівень показник слід зазначити Бельгію, Данію, Ірландію, Грецію, Італію, Нідерланди, Австрію, Португалію, Фінляндію та Швецію. Щодо інших країн світу, то лідируючі позиції в рейтингу рівня розвитку авіаційної мережі займають Японія, США, Гонконг та Сінгапур.

Якщо порівнювати середні оцінки за складовими рівня розвитку авіаційної мережі, то показник ефективності авіаційних послуг на 12,2% вищий за показник рівня розвитку авіаційного сполучення. Великобританія, Німеччина та Іспанія входять до десятки країн світу з найбільш розвиненим авіаційним сполученням. А Нідерланди, Фінляндія та Данія – до десятки країн з високим рівнем ефективності авіаційних послуг.

До країн з найбільш розвиненим рівнем розвитку водної мережі, що включає оцінки індексу обслуговування лінійним судноплавством та якості портових послуг, належать Нідерланди (3 місце у світі, оцінка 87,4), Бельгія (7 місце у світі, оцінка 77,7). Середня оцінка розвитку водної інфраструктури за ЄС-28 дорівнює 56,2, що є нижчим за рівень розвитку дорожньої мережі на 26,6%, залізничної – на 26,9%, авіаційної – на 17,2%. Серед решти країн ЄС, що мають вищий за середній рівень показник слід зазначити

Данію, Іспанію, Францію, Італію, Польщу, Австрію, Португалію, Швецію та Португалію. Щодо інших країн світу, то лідируючі позиції в рейтингу рівня розвитку авіаційної мережі займають Сінгапур та Гонконг.

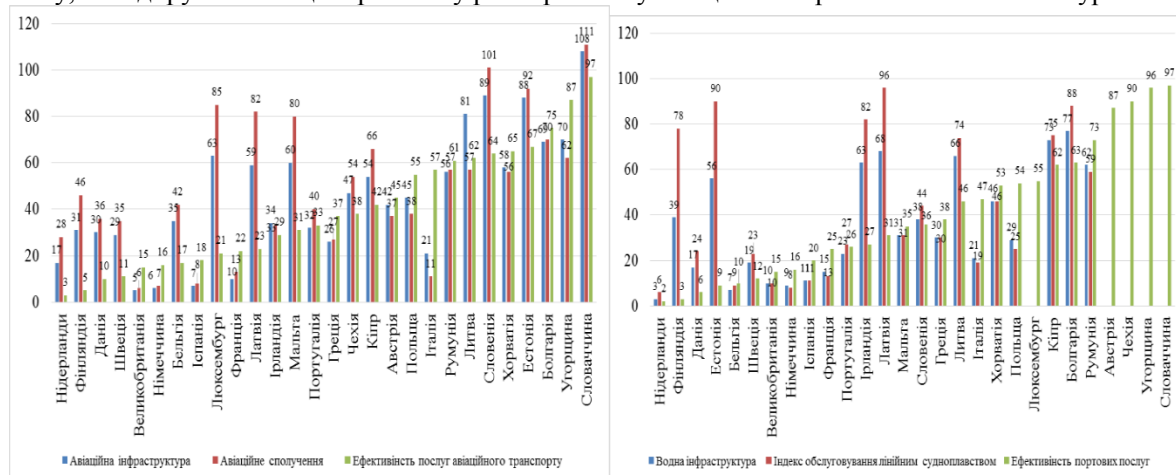

Рис. 3. Рейтинг країн ЄС у світі за рівнем розвитку авіаційної та водної інфраструктури (позиція у рейтингу) [4]

Якщо порівнювати середні оцінки за складовими рівня розвитку водної мережі, то показник ефективності портових послуг на 34,4% вищий за показник рівня розвитку лінійного судноплавства. Нідерланди, Німеччина, Бельгія та Великобританія входять до десятки країн світу з найвищим індексом обслуговування лінійним судноплавством. А Нідерланди, Фінляндія, Данія, Естонія та Бельгія – до десятки країн з високим рівнем ефективності портових послуг.

Іншим рейтингом, що розробляється Світовим банком та враховує індикатори ефективності розвитку транспортної системи є *Індекс ефективності логістики (LPI)*, що дозволяє провести оцінку та співставлення транспортно-логістичних систем країн світу. Він обчислюється за шістьма критеріями: ефективність процесу оформлення митних документів; якість торгової і транспортної інфраструктури; простота організації поставок за конкурентоспроможними цінами; компетентність і якість логістичних систем; можливість відстеження і контролю вантажів; своєчасність доставки вантажів до пункту призначення в межах запланованого або очікуваного терміну. Показник оцінюється за шкалою від 1 до 5, де 5 – найвищий бал. Лідерами рейтингу (за даними 2016 р.) є Німеччина (1 місце), Нідерланди (2 місце) та Швеція (3 місце). Найнижчі оцінки у Болгарії, Румунії, Хорватії та Кіпру.

З метою оцінки розвитку транспорту в аспекті його впливу на економічне зростання країн ЄС було використано інструментарій кореляційно-регресійного аналізу, на основі якого визначено вплив загальних показників розвитку транспорту (вантажообіг та пасажирообіг) на темп зростання ВВП країн ЄС. Таким чином, результативна ознака – темпи зростання ВВП (базисні щодо 2000 р.), факторні ознаки – темп зростання пасажирообігу та темп зростання вантажообігу (базисні до 2000 р.). Результати кореляційно-регресійного аналізу представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати кореляційно-регресійного аналізу

Результативна ознака	Факторна ознака	Парна регресія	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації
Темп зростання ВВП країн ЄС (Y), %	Темп зростання вантажообігу (X ₁), %	Y=22,6+0,84X ₁	0,58	0,33
	Темп зростання пасажирообігу (X ₂), %	Y=-75,97+1,77X ₂	0,95	0,90

Отже, між зростанням вантажообігу та темпами зростання ВВП простежується помірний прямий зв'язок, на 33% варіація темпів зростання пояснюється відносною зміною обсягів вантажообігу. При зростанні вантажообігу на 1% ВВП зростає на 0,84%. Між зростанням пасажирообігу та темпами зростання ВВП простежується сильний прямий зв'язок, на 90% варіація темпів зростання пояснюється відносною зміною обсягів пасажирообігу. При зростанні пасажирообігу на 1% ВВП зростає на 1,77%. Таким чином, пасажирські перевезення мають більший вплив на економічне зростання, при цьому зміна динаміки ВВП є більш еластичною відносно від динаміки узагальненого показника саме пасажирських перевезень.

Таким чином, відповідно до існуючих міжнародних рейтингів транспортна система ЄС є достатньо ефективно функціонуючою та високо конкурентоспроможною. Країни ЄС мають рівень розвитку транспортної інфраструктури вищий за середньосвітовий показник відповідно до індексу глобальної конкурентоспроможності. За індексом ефективності логістики транспортна система більшості країн ЄС знаходиться на перших позиціях рейтингу. Транспортна система безумовно є фактором, що впливає на

економічний розвиток, при цьому саме сфера пасажирських перевезень має більшу кореляцію з темпами економічної динаміки.

Література

1. Біла Книга – Транспорт План розвитку єдиного європейського транспортного простору — на шляху до конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tur.org.ua/sites/default/files/white_book_transport_2050_ukr_0.pdf
2. EU in figures. Statistical pocketbook 2018 [electronic resource]. – URL: https://ec.europa.eu/transport/facts-fundings/statistics/pocketbook-2018_en
3. Interaction infrastructure - a holistic approach to support co-modality for freight Retrieved from [http://www.bth.se/tks/teknovet.nsf/bilagor/diss_I_Gustafsson_071227_pdf/\\$file/diss_I_Gustafsson_071227.pdf](http://www.bth.se/tks/teknovet.nsf/bilagor/diss_I_Gustafsson_071227_pdf/$file/diss_I_Gustafsson_071227.pdf)
4. The Global Competitiveness Report 2018 [electronic resource]. – URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>

УДК 658.114.5(477)

Макогон Ю.В.

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ В МЕТАЛУРГІЙНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Металургійна промисловість є однією з провідних бюджетоутворюючих галузей української економіки, яка забезпечує значну частину валютних надходжень завдяки розвиненому експортному потенціалу. Україна є нетто-експортером металургійної продукції, так, у структурі експорту металургійної продукції традиційно переважає частка чорних металів, однак модель імпорту є більш диверсифікованою. У споживанні металопродукції на внутрішньому ринку України переважає вітчизняна продукція, при цьому внутрішньому ринку притаманний низький попит на металургійну продукцію, що пояснюється падінням виробництва у галузях економіки, що формують основний попит на металопродукцію. Більшість провідних виробників металопродукції України є експортоорієнтованими, при цьому для підприємств металургійної галузі в цілому спільними є наявність таких проблем, як технічна та технологічна відсталість, незабезпеченість металургійних підприємств сировиною, нерозвиненість внутрішньогалузевої та міжгалузевої кооперації, відсутність системної державної підтримки галузі та недостатність механізмів захисту вітчизняних виробників, руйнування виробничих потужностей внаслідок бойових дій на Донбасі.

Для вивчення проблем металургійної галузі важлива ступень концентрації підприємств. Концентрація підприємств відображає відносну величину і кількість фірм, що діють в галузі. Чим менше число фірм, тим вище рівень концентрації. При однаковому числі фірм на ринку чим менше відрізняються вони один від одного за розміром, тим нижче рівень концентрації. Для визначення рівня концентрації використовується індекс концентрації, який характеризує частку декількох (трьох, п'яти, десяти і т. п.) найбільших фірм у загальному обсязі ринку в відсотках. Цей показник визначається як сума ринкових часток найбільших фірм, діючих на ринку і дозволяє оцінити концентрацію виробництва на підприємстві:

$$CR_k = \sum_{i=1}^k Y_i \quad (1)$$

Де Y_i -ринкова частка i -тої фірми;

k -число фірм, для яких вираховується цей показник.

В табл. 1 представлено результати оцінки концентрації металургійного ринку на

Таблиця 1

Структура металургійного ринку України

Підприємство	Обсяг реалізації за 2017р, млн. грн	Ринкова частка (Y_i), %
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	59839,13	25,81
ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь»	48246,79	20,81
ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь»	28498,11	12,29
ПАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь» ім. Кузьміна»	8151,19	3,52
ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»	77606,53	3,28
ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського»	3983,43	1,72
ПАТ «Єнакієвський металургійний завод»	3287,18	1,42

$CR_7 = 68,83\%$, тобто, галузь є помірноконцентрованою.

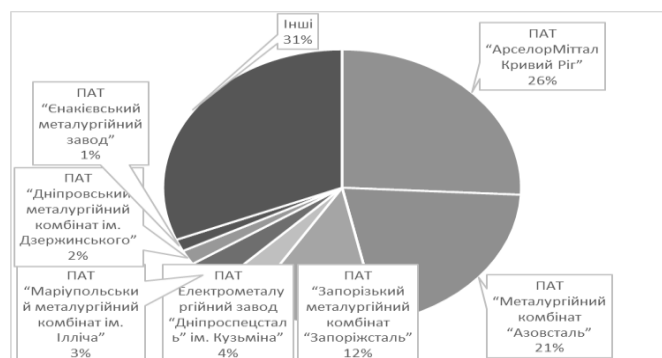

Рис. 1. Структура металургійного ринку України

Для більш детального аналізу концентрації ринку необхідно розрахувати такі показники як індекс Херфіндаля-Хіршмана, індекс ентропії, індекс Холла-Тайдмана, і дисперсії ринкових часток. Розрахунок оформлений в таблиці 2.

Таблиця 2

Розрахунок показників концентрації металургійного ринку

Метод	Формула	Розрахунок	Значення
Індекс Херфіндаля-Хіршмана	Сума квадратів часток підприємств у загальному обсязі галузі	$HHI = 25,81^2 + 20,81^2 + 12,29^2 + 3,28^2 + 3,52^2 + 1,72^2 + 1,42^2 = 1278,38$	$1000 < HHI < 1800$, ринок є середньо-концентрований
Індекс Холла-Тайдмана	$HT = 1 / (2(\sum R_i S_i) - 1)$	$HT = 1 / (2(1 * 0,26 + 2 * 0,21 + 3 * 0,12 + 4 * 0,04 + 5 * 0,03 + 6 * 0,02 + 7 * 0,01) - 1) = 0,48$	$0,1 < 0,48 < 1$, показник в допустимих межах, що говорить про відсутність абсолютної монополії на ринку.
Індекс ентропії	$E = \sum Y_i \cdot \ln\left(\frac{1}{Y_i}\right)$	$E = 0,26 \ln 1 / 0,26 + 0,21 \ln 1 / 0,21 + 0,04 \ln 1 / 0,04 + 0,03 \ln 1 / 0,03 + 0,02 \ln 1 / 0,02 + 0,01 \ln 1 / 0,01 = 1,0367$	Індекс ентропії -показник, зворотний концентрації: чим вище його значення, тим нижче концентрація продавців на ринку.
Дисперсія ринкових часток	$\partial^2 = 1 / n (\sum S_i - S_{cp})^2$	$\partial^2 = 1 / 7 (25,81-7)^2 + (20,81-7)^2 + (12,29-7)^2 + (3,28-7)^2 + (3,52-7)^2 + (1,72-7)^2 + (1,42-7)^2 = 354,21$; $\partial = 18,82$	Середнє відхилення частки окремої фірми від середнього значення в галузі становить 18,82.

Таким чином, за результатами аналізу, проведеного в таблиці, можемо зробити висновок, що металургійна галузь України є середньоконцентрованою, тобто, підприємства в галузі у деякій мірі залежать одне від одного. Це обумовлюється тим, що результат самостійного вибору підприємством обсягу випуску і ціни продукції визначається відповідною реакцією діючих на ринку конкурентів. Рівень концентрації впливає на схильність фірм до суперництва або співпраці: чим менше фірм діє на ринку, тим легше їм усвідомити взаємну залежність один від одного, і тим швидше підуть вони на співпрацю. Тому можна припустити, що чим вище рівень концентрації, тим менш конкурентним буде ринок.

Таким чином, металургійній галузі в Україні притаманні такі риси, як наявність домінуючої фірми, на яку припадає найбільший обсяг виробництва в галузі; домінуюча фірма здійснює контроль над ціною і обсягами виробництва; прибуткове ціноутворення великих фірм вище граничних і середніх витрат; позитивний ефект масштабу в довгостроковому періоді; наявність високих бар'єрів входу; відсутність близьких замінників товару.

З точки зору оцінки процесів концентрації, слід також наголосити, що на сьогодні активи вітчизняних металургійних підприємств знаходяться у власності та під контролем кількох потужних бізнес-груп, частина з яких є іноземними не лише юридично, за місцем юридичної реєстрації материнських структур, але і фактично, згідно з їх походженням і корпоративними інтересами. Наприклад, гірничо-металургійний комбінат «ArcelorMittal Кривий Ріг» належить найбільшій металургійній групі світу ArcelorMittal, підприємства якої у 2014 р. по всьому світу виробили 98,1 млн т сталі. Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського з обсягами виробництва близько 1,0 млн тон сталі входить до російської (за своїм походженням) Evraz Group, S.A., яка посіла 22 місце у світовому рейтингу найбільших компаній виробників цієї продукції з обсягами виробництва 15,5 млн т сталі (2014 р.). Алчевський металургійний комбінат входить до корпорації «Індустріальний союз Донбасу», контрольний пакет в якій належить російському

капіталу. Належність до іноземних бізнес-груп (а отже й до сфери іноземних бізнес-інтересів) так чи інакше позначається на розвитку українських металургійних підприємств.

Для розуміння перспектив розвитку вітчизняної чорної металургії слід брати до уваги не лише її нинішні проблеми, а й те, що за період незалежності України ця галузь пройшла ряд етапів свого розвитку. Нині, як зазначалося вище, ця галузь перебуває під контролем кількох потужних бізнес-груп, що за самою природою свого функціонування мають транснаціональний характер. До того ж надзвичайно висока залежність ефективності роботи українських металургійних підприємств від кон'юнктури світового ринку поєднується зі слабкістю внутрішнього ринку як споживача вітчизняної металургійної продукції. Рациональна диференціація товарної структури виробництва, у тому числі, і металургійного завжди була одним з надійних засобів страхування бізнесу та запоруки його ефективності [5].

На думку експертів, є висока імовірність того, що вітчизняні металургійні підприємства поступово збільшуватимуть питому вагу продукції з високою часткою доданої вартості в сукупних обсягах виробленої ними продукції. Завадити подібному тренду розвитку української чорної металургії можуть або значне погіршення кон'юнктури світового ринку сталі та інших чорних металів, або ж розгортання масштабних воєнних дій на Донбасі.

Література

1. Волков В. П. Моделирование параметров экономической безопасности металлургической отрасли / В. П. Волков, Л. А. Горошкова // Экономика и менеджмент - 2013: перспективы интеграции и инновационного развития. - Том 2. - Металлургия в Украине [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://metallurg.in.ua/news/compariuy>.
2. Нова енергетична стратегія України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція / Варіант для обговорень з громадськістю. - К. : Центр ім. О. Разум- кова, 2015. - 83 с.
3. Власюк В.С. Сегодня промышленная политика в Украине практически отсутствует [Электронный ресурс]. -Режим доступа: <http://uaproni.info/article/6052-vladiniir-vlasyuk-segodnya-proniyshlennaya-politika-ukraine-prakticheski-otsutstvuet.html>.
4. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України / [О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко та ін.]. - К : НІСД, 2012.-71 с.
5. Украинская металлургия: современные вызовы и перспективы развития: [моногр.] / [А. И. Амоша, В. И. Большаков, А. А. Минаев и др.]; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. - Донецк, 2013. - 114 с.
6. Чернобровкіна С. В. Сучасний стан та проблеми металургійної та машинобудівної промисловості України / С. В. Чернобровкіна. // Вісник НТУ "ХПІ". – 2015. – С. 62– 68.

УДК 339.56:338.48 (043)

Ніколенко Т.І.

к.е.н., доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин МДУ

СВІТОВИЙ РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ: СТРУКТУРА ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Сучасний етап розвитку міжнародних економічних відносин характеризується домінуванням сфери послуг. Сьогодні туризм є потужною світовою індустрією, що займає біля 10% світового валового продукту, де задіяні великі маси службовців, основних засобів виробництва, залучені великі інвестиції. Починаючи з 50-х – 70-х років ХХ ст. відбувається процес інтернаціоналізації та інтеграції, що в свою чергу забезпечили зростання туристських потоків та виділення туристичної галузі у самостійну сферу.

Початок періоду масового туризму, обумовлений наступними чинниками:

- зростанням добробуту населення,
- розвитком автотранспорту та авіабудування,
- скороченням робочого часу,
- урбанізацією.

В середині 80-х років в туристському попиті позначилися нові тенденції. Вони були обумовлені рядом факторів демографічного, економічного, соціального порядку, а також змінами у психології сучасної людини. Як відомо, чисельність населення нашої планети стрімко зростає. З нинішніх 7,7 млрд до 2050р. його кількість збільшиться до 9,1 млрд [1].

Таки чином, великий вплив на розмір та характер туристського попиту мають зміни у демографічній структурі суспільства та соціальній моделі народонаселення у розвинених та нових індустріальних країнах. Поступово з розвитком як постіндустріальних, так і нових індустріальних країн все більша кількість населення планети залучається до сфери міжнародного туризму.

Статистичні спостереження за основними показниками розвитку міжнародного туризму здійснюються ЮНВТО з 1950 р. Представлені звіти свідчать, що кількість міжнародних туристичних прибуттів зростала з 25,3 млн осіб у 1950 р. до майже 1,3 млрд осіб у 2018 р., тобто ця цифра свідчить про

те, що кількість міжнародних прибуттів порівняно з минулим періодом збільшилася у 52 рази. Високий попит на міжнародний туризм у регіонах світу служить віддзеркаленням глобального економічного підйому [2].

Щоб зрозуміти наскільки в останній час активізувався міжнародний туризм, нами були проаналізовані тенденції, що склалися в останні роки у сфері міжнародного туризму. На основі проведених розрахунків можна зазначити, що одне з найбільших зростань кількості міжнародних туристичних прибуттів за останні 20 років було зафіксоване у 2000 році, коли показний збільшився на 8%. Головною причиною таких змін, стало різке підвищення туристичного попиту, що було спричинено міленіумом, який спостерігався на фоні такої ж світової економічної та політичної ситуації [3].

Розвиток міжнародного туризму на протязі всього періоду має суттєві регіональні диспропорції, що зумовлені рівнем соціально-економічного розвитку, відмінностями в структурі споживання, ціннісними установками різних груп населення, нерівномірністю рекреаційного потенціалу тощо. Нині близько 51,2% туристів припадає на Європейський регіон, Азіатсько-Тихоокеанський регіон займає 23,5% ринку туристичних прибуттів, 16,2% припадає на Американський макрорегіон і по 4,5% на Африканський та Близькосхідний (рис.1) [2].

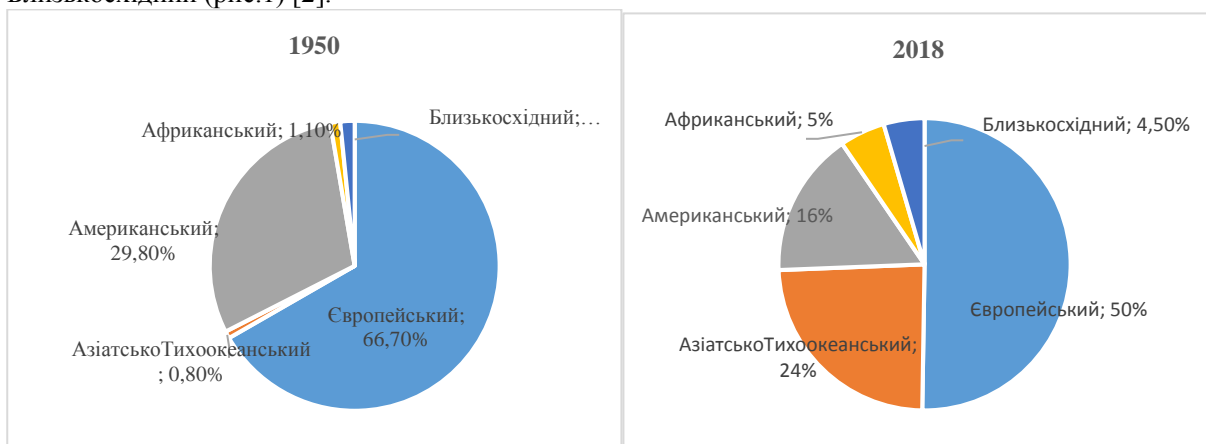

Рис. 1. Регіональний розподіл міжнародних туристичних прибуттів, 1950-2018 рр, %

Наведена регіональна структура міжнародного туристичного ринку є результат понад півстолітньої еволюції, що стало можливим через нерівномірність темпів росту туристичного потоку в просторовому розрізі. Протягом 1950-х – 2018-х рр. частка Європи та Америки невинно зменшувалася при одночасному збільшенні питомої ваги Азіатсько-Тихоокеанського регіону

Для того, щоб встановити, як змінилася регіональна структура міжнародних туристичних прибуттів з 1950 року по 2018 років був розрахований коефіцієнт К.Гатева (0,34) і коефіцієнт структурних змін у часі (0,1). Отримані показники свідчать про відносно несуттєві зміни у регіональній структурі міжнародних туристичних прибуттів, але статистично значущі.

Щоб зрозуміти наскільки в останній час активізувався міжнародний туризм та які тенденції будуть спостерігатися у майбутньому, вважаємо за необхідним побудувати оптимістичний, песимістичний та вірогідний прогнози на 2019 та 2020 роки (рис. 2.5).

Таким чином, відносно майбутніх тенденцій розвитку міжнародного туризму слід зазначити, що згідно усіх побудованих варіантів прогнозів у світі буде спостерігатися збільшення обсягів міжнародних туристичних прибуттів. Так у 2019 р. цей показник буде дорівнювати 1589,5 млн. осіб, у 2020 – 1682,1 млн. осіб. Про підвищення обсягів міжнародних туристичних прибуттів у 2019-2020 роках свідчать навіть песимістичні прогнози (1485,7 млн. осіб та 1578,3 млн. осіб відповідно) (рис.2).

Таким чином, можна впевнено сказати, що протягом наступних двох років обсяги міжнародних туристичних прибуттів будуть збільшуватися. Більш того, існує вірогідність того, що і в наступні роки, за межами прогнозу, така тенденція продовжиться.

Слід зазначити, що побудована нами прогнозна модель розвитку міжнародного туризму підтверджується існуючими прогнозами ЮНВТО. Так, інформація, яку публікує зазначена організація, щодо перспектив розвитку міжнародного туризму до 2030 р., свідчить про те, що територіальна структура світового туристичного ринку продовжить еволюціонувати при збереженні існуючих тенденцій. Зокрема, найпомітніше зростання буде спостерігатися в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, де кількість міжнародних візитів до 2030 р. збільшиться на 331 млн осіб і сягне 535 млн Це становитиме 30% від загального обсягу міжнародних туристичних візитів. [2]

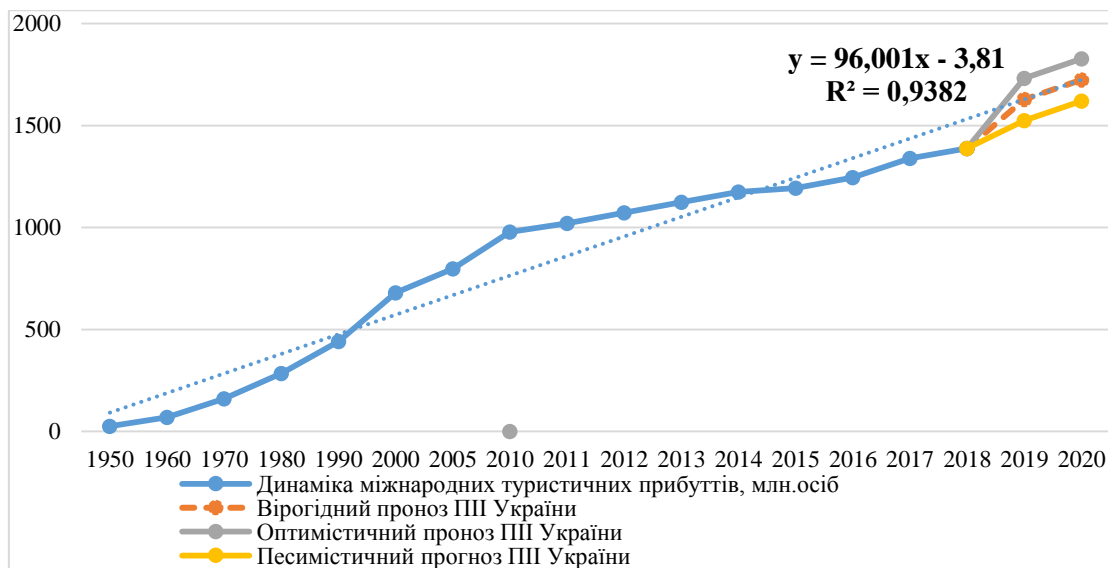

Рис. 2. Динаміка міжнародних туристичних прибуттів у 1950–2018 рр. та прогноз на 2019–2020 рр.

Таким чином, на основі проведеного аналізу, можна зробити висновки, туристична сфера – це одна із значущих соціально-економічних показників стану суспільства і розвитку світової економіки в цілому. На сьогодні розвиток міжнародного туризму характеризується низкою важливих структурних трансформацій, які визначають доміанти розширення міжнародної торгівлі туристичними послугами у найближчі 15-20 років. Передусім, вони зумовлені демографічними, соціальними, економічними, технологічними, політичними, екологічними та іншими трендами в розвитку нашого світу, що впливає на структуру, динаміку та перспективи розвитку галузі.

У довгостроковій перспективі аналітиками прогнозується збереження темпів подальшого стійкого розвитку туристичного сектора, оскільки мільйони людей подорожують, щоб краще пізнати світ. Країни, що залучають найбільшу кількість іноземних туристів і отримують значні доходи від експорту туристичних послуг, як правило, мають високий рівень міжнародної конкурентоспроможності на світовому ринку послуг.

Література

1. Development Goals in an Era of Demographic Change – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pubdocs.worldbank.org/en/503001444058224597/Global-Monitoring-Report-2018.pdf>
2. UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.unwto.org>
3. Король О.Д. Міжнародні туристичні прибуття та доходи від іноземного туризму: загальносвітова динаміка та аналіз за країнами / О. Д. Король // Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. – Т 22. вип. 2 – 2017. – С.104-117

УДК 378.054.62

Омельченко Г.П.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин МДУ

ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ І АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ

Сьогодні надання освітніх послуг є однією з найперспективніших сфер залучення інвестицій. В Україні на сьогоднішній день (за даними МОН України) навчається 75605 студентів з 154 країн світу. І з кожним роком число приїжджих студентів має тенденцію до збільшення, зокрема у 2018 р. їх чисельність на 40,9% більше, ніж у 2011 р. (рис.1). Щорічний темп зростання чисельності іноземних студентів за період 2011-2018 рр. становить 5%.

Як вже було сказано, більш 150 різних країн щорічно надсилають своїх студентів, щоб ті мали можливість отримати освіту саме в Україні, але більше всіх студентів їде саме з таких країн: Індія 14958 (19,78%), Марокко 7390 (9,77%), Азербайджан 6228 (8,24%), Туркменістан 5033 (6,66%), Нігерія 3552 (4,7%), Єгипет 3412 (4,51%), Туреччина 3254 (4,3%), Китай 2721 (3,6%), Ізраїль 2460 (3,25%), Грузія 2397 (3,17%), Інші (32,02%) В 2015-16 роках тільки 185 ЗВО в Україні здійснювали навчання іноземних студентів, а в 2018-19 - вже 443 [1].

Інтернаціоналізація сучасної вищої освіти актуалізує проблему адаптації іноземних студентів до чужої їм дійсності вищої школи незнайомої країни. Приблизно двоє зі ста учнів у вищій школі в світі на даний момент - іноземні студенти, серед яких в кількісному відношенні традиційно переважають громадяни країн, що розвиваються.

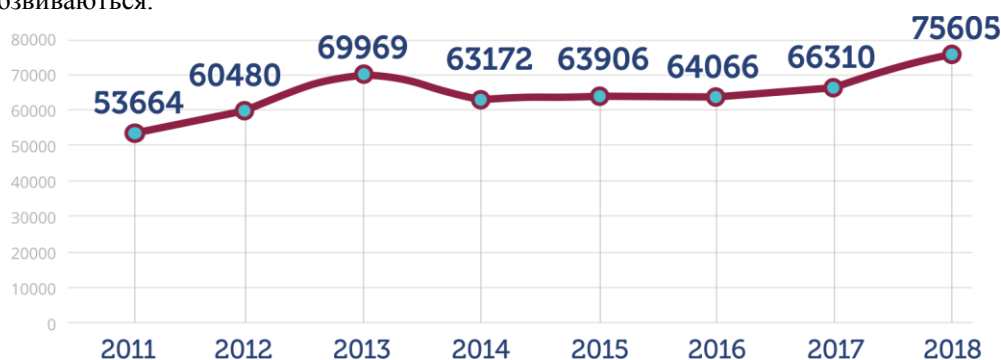

Рис. 1. Кількість іноземних студентів в Україні (2011-2018 рр.)

Розподіл іноземних студентів за видами освітньої діяльності представлений в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл іноземних студентів (2018)

Освітня програма	Число студентів	Питома вага студентів, %
Основне навчання	66131	87,47
Мовна підготовка	7270	9,61
Післядипломна освіта	1480	1,96
Програми академічної мобільності	29	0,04
Аспірантура/Докторантура	695	0,92

Практика показує, що навіть за найсприятливіших умов міжнародних контактів при входженні в нову культуру у особистості, як правило, виникають різного роду складності і проблеми. Часто представники різних країн і культур мало знають один про одного, керуються стереотипними уявленнями, мають недостовірної, а іноді і спотвореної, негативною інформацією про іншу культуру і відчують по відношенню до неї упередження, що не може не позначитися на тривалості і складності їх адаптації до іншої соціокультурного середовища. Все це також актуалізує проблему соціальної адаптації іноземних студентів.

Основною проблемою адаптації іноземних студентів є низький рівень знання мови

У більшості студентів рівень мовної компетентності недостатній для нормальної навчальної діяльності - їм важко працювати з навчальною літературою, сприймати лекційний матеріал і відповідати в усній формі. В цілому з мовними труднощами в ході навчального процесу і в сфері повсякденного спілкування і дозвілля стикається більшість іноземних студентів [2].

Студенти, хто хотів би вивчити українську або російську мови (для навчання / проживання), можуть це зробити на протязі близько року на спеціальних підготовчих курсах. При самому зарахуванні до ЗВО, знання мови зазвичай не розглядається, як вирішальний чинник, більше увага приділяється успішності абітурієнта в його минулому навчальному закладі. Але погане володіння мовою зберігається у багатьох студентів до самого останнього курсу навчання.

Слабке знання мови, призводить до того, що найважче для іноземних студентів - це необхідність спілкування на мові країни перебування, тому за межами навчальних аудиторій вони спілкуються тільки між собою і, природно, на рідній мові, а це не сприяє поліпшенню знання мови.

Таким чином можна зробити висновок, що Україна є учасником глобального ринку освіти. Українська вища освіта має ряд конкурентних переваг, а саме: міжнародно визнані наукові досягнення, ефективні методи навчання, заклади вищої освіти, що дають якісну освіту; здобувати освіту в Україні престижно і вигідно.

У порівнянні з іншими європейськими країнами вартість навчання в Україні набагато нижче. За даними Expat Insider 2016 Україна стала найбільш доступною країною з точки зору витрат на проживання, і зайняла друге місце в рейтингу з точки зору особистої фінансової задоволеності. Іноземні громадяни, а також особи, які шукають притулку, які проживають в Україні, мають ті ж права, свободи і обов'язки, що і громадяни України [1].

При цьому існують чинники, які стримують експорт українських освітніх послуг, в зв'язку з чим необхідно звернути увагу на підвищення рівня мовної підготовки іноземних студентів і на особливості їх адаптації.

Література

1. Офіційний сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://studyinukraine.gov.ua/>
2. Капезина Т. Т. Проблемы обучения иностранных студентов [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/>

УДК 339.97

Чентуков Ю.І.,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Балабанова Н.В.

к. н. з держ. управління, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ

Трансформаційні процеси, що відбуваються протягом останніх років в Україні та глобальні тенденції і події у сфері міжнародної торгівлі значною мірою змінили умови ведення експортно-імпоротної діяльності підприємствами країни.

З-поміж найважливіших глобальних тенденцій та подій у міжнародній торгівлі варто відзначити політизацію міжнародної торгівлі та розквіт протекціонізму, як наслідок поглиблення суперництва між країнами та прагнень зміцнити свої позиції шляхом використання захисних заходів. За даними Global Trade Alert кількість запроваджених протекціоністських норм протягом останніх десяти років має загальну тенденцію до зростання. І хоча загальна кількість заходів щодо лібералізації торгівлі також зростає, дискримінаційних зафіксовано майже втричі більше. Протягом 2018 року країнами світу було запроваджено 1,535 тисяч заходів протекціонізму та 577 інструментів, спрямованих на стимулювання глобальної торгівлі товарами. Щодо України, то протягом останніх десяти років державою було впроваджено 82 захисних заходів по відношенню до 100 країн світу та 33 норми щодо лібералізації зовнішньої торгівлі товарами (рис.1).

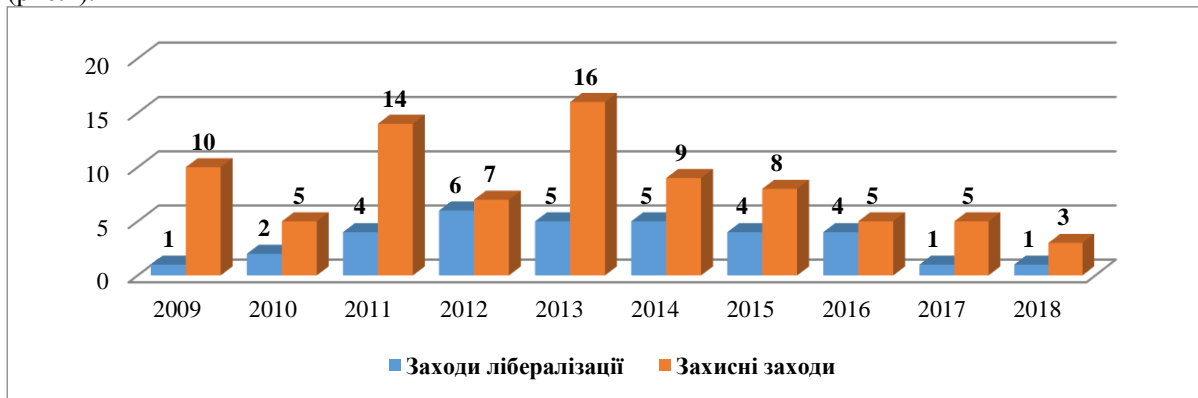

Рис. 1. Кількість державних втручань щодо стимулювання та обмеження торговельних потоків, 2009-2018 рр.

Переважаюча більшість захисних заходів, які було запроваджено українським урядом протягом останніх десяти років спрямована щодо товарів, які мають походження з Росії, Франції, Німеччини, Бельгії, Індії, Італії, Казахстану, Польщі, Туреччини, США. Та якщо заходи, що застосовуються розвиненими країнами світу для регулювання зовнішньої торгівлі носять досить завуальований характер порівняно з традиційними інструментами та реалізуються переважно методами внутрішньої економічної політики (внутрішні податки та збори, державні закупівлі, вимоги використання місцевих компонентів у виготовленні кінцевих продуктів, субсидування для підтримки національних виробників, вимоги дотримання національних стандартів, певних екологічних та санітарних-гігієнічних норм), то для нашої країни ключовими інструментами захисту національних виробників є використання антидемпінгових заходів, імпортного мита, імпортного та експортного ліцензування. Переважно під дію антидемпінгових заходів потрапляє продукція металургійної та хімічної галузей. Більш того, металургійна галузь України є лідером за кількістю застосованих країною захисних дій та норм.

На початок 2019 року кількість діючих протекціоністських заходів, які країни світу запровадили **по відношенню до національних виробників України становила 1176**, зокрема тільки у 2018 році було введено в дію 218 захисних норм (у т.ч.: 10 застосовано Росією, 36 країнами ЄС та 47 Китаєм) (рис.2.).

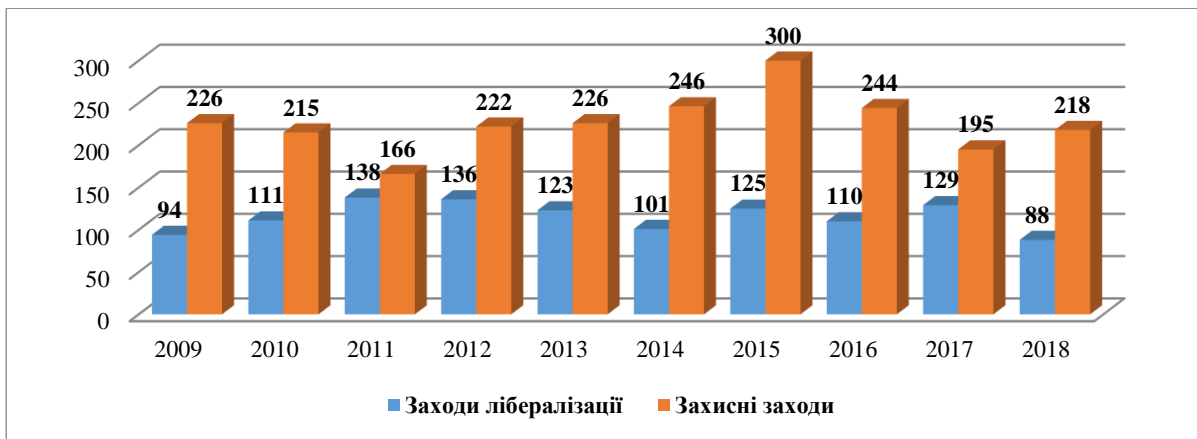

Рис. 2. Кількість іноземних державних втручань щодо стимулювання та обмеження торговельних потоків України, 2009-2018 рр.

Щодо товарних груп, до яких дискримінаційні заходи країнами світу застосовувалися найбільше, то це металургійна продукція, продукція машинобудування та продукція сільськогосподарства (зернові, олійні культури), які складають основу українського експорту (рис.3). Стабільність економіки країни значною мірою визначається якістю структури її експорту. На жаль, Україна має не багато експортних товарних позицій з високим рівнем доданої вартості, які мають постійний та стабільний попит на зовнішніх ринках та меншою мірою піддаються впливу торговельних обмежень.

Рис. 3. Топ-10 товарних груп України, до яких країнами світу застосовано протекціоністські заходи (2009-2018 рр., од.)

Частка міжнародної торгівлі, яка підпадає під дію захисних механізмів, щорічно поступово зростає (в середньому 45% експорту та 26% імпорту України). Експерти міжнародних організацій вважають, що формування та закріплення глобальної тенденції до застосування країнами світу дискримінаційних інструментів може призвести до уповільнення зростання глобальної економіки, адже введення бар'єрів перешкоджає розвитку кооперації між країнами, позначається на обміні та розповсюдженні технологій та інновацій. Проте враховуючи досвід окремих країн, саме поступова інтеграція до світового господарства, використання захисних механізмів та помірна торговельна відкритість у середньостроковій перспективі стають інструментами розвитку національного виробника та формування конкурентоспроможної економіки.

Література

1. Офіційний сайт організації Global Trade Alert [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics
2. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wto.org
3. Чи потрібен Україні протекціонізм? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uifuture.org/publications/news/24726-chy/potriben/ukraini/rotekcionism>

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

УДК 658.5:005.21

Балабаниць А. В.

доктор економічних наук, професор

**МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ**

Маркетингове управління конкурентоспроможністю є першочерговим завданням, яке постає перед вітчизняними підприємствами, так як саме конкурентоспроможність характеризує можливість та ефективність адаптації підприємства до змінних умов ринкового середовища. Сьогодні в Україні більшість підприємств не спроможні до ефективного ведення конкурентної боротьби. Серед основних причин не тільки складне фінансове та матеріальне становище, а й перш за все недостатнє використання інструментів маркетингу в діяльності підприємства. Тому на сучасному етапі актуалізується проблема оцінювання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності підприємства.

Низка провідних зарубіжних та вітчизняних вчених досліджували це проблемне питання, серед яких можна виокремити Г. Азоєва, Д. Портера, Й. Шумпетера, А. Юданова, І. Поліщук, І. Должанський та ін.

Маркетинговий потенціал конкурентоспроможності підприємства є невід'ємною частиною його загального маркетингового потенціалу. Його сутність слід визначати як здатність маркетингової системи підприємства забезпечувати постійну конкурентоспроможність підприємства шляхом ефективних маркетингових заходів, спрямованих на формування, посилення і утримання стійких конкурентних переваг.

Вважаємо, що вимірювання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності та визначення резервів щодо його удосконалення з точки зору комплексного підходу доцільно здійснювати за методикою, яка базується на графічній інтерпретації результатів дослідження в формі піраміди (рис.1).

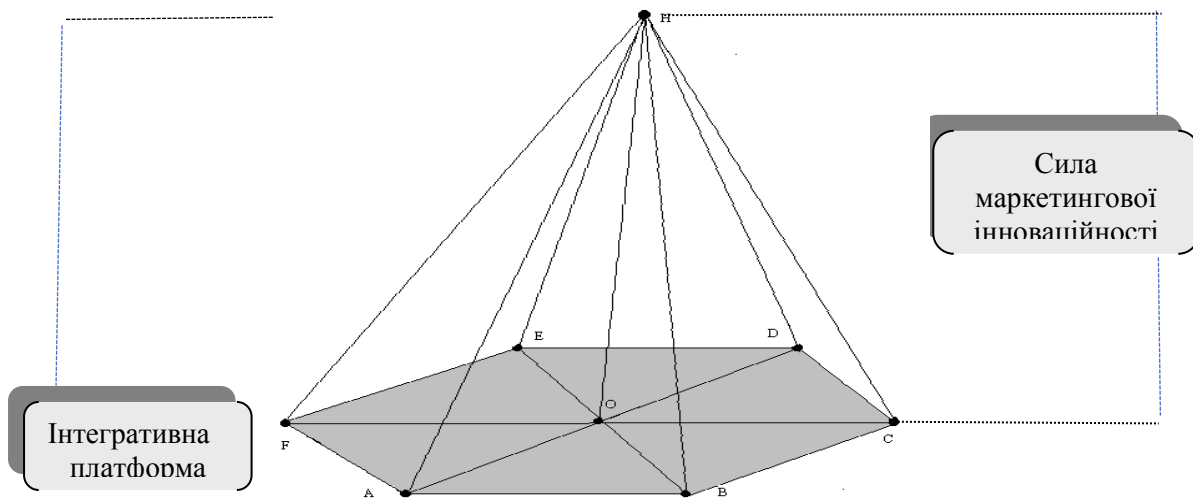

Рисунок 1 - Графічна інтерпретація моделі оцінки рівня використання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності підприємства.

Для оцінки площі інтегративної платформи слід використовувати формули:

$$S_{осн} = S_{\Delta AOB} + S_{\Delta BOC} + S_{\Delta COD} + S_{\Delta DOE} + S_{\Delta EOF} + S_{\Delta FOA} , \quad (1)$$

$$S_{осн} = \frac{1}{2} \sin 60^{\circ} (OA \cdot OB + OB \cdot OC + OC \cdot OD + OD \cdot OE + OE \cdot OF + OF \cdot OA), \quad (2)$$

де: OA – ступінь клієнтоорієнтованості підприємства, бали; OB - ступінь диференціації комплексу маркетингу, бали; OC – рівень маркетингової компетентності підприємства, бали; OD – рівень стратегічної чутливості, бали; OE – сила конкурентного домінування, бали; OF – організаційна гнучкість підприємства, бали.

$$S_{очн} = \frac{\sqrt{3}}{4} [(OA + OC) \cdot OB + (OC + OE) \cdot OD + (OE + OA) \cdot OF], \quad (3)$$

Як показали дослідження, інтегративні змінні, окрім значень, відрізняються ще рівнем впливу, тому необхідно ввести вагові коефіцієнти $p_i > 0, i = \overline{1,6}: \sum_{i=1}^6 p_i = 1$

Формула для площі інтегративної платформи набуває вигляду:

$$S_{очн} = \frac{\sqrt{3}}{4} (OA \cdot OB \cdot p_1 \cdot p_2 + OB \cdot OC \cdot p_2 \cdot p_3 + OC \cdot OD \cdot p_3 \cdot p_4 + OD \cdot OE \cdot p_4 \cdot p_5 + OE \cdot OF \cdot p_5 \cdot p_6 + OF \cdot OA \cdot p_6 \cdot p_1), \quad (4)$$

де: p_1 - коефіцієнт значущості ступеня клієнтоорієнтованості підприємства за оцінками експертів дорівнює 0,2; p_2 - коефіцієнт значущості ступеня диференціації комплексу маркетингу дорівнює 0,15; p_3 - коефіцієнт значущості рівня маркетингової компетентності підприємства дорівнює 0,25; p_4 - коефіцієнт значущості рівня стратегічної чутливості – 0,1; p_5 - коефіцієнт значущості сили конкурентного домінування – 0,15; p_6 - коефіцієнт значущості організаційної гнучкості підприємства – 0,15.

$$S_{очн} = \frac{\sqrt{3}}{4} [(OA \cdot p_1 + OC \cdot p_3) \cdot OB \cdot p_2 + (OC \cdot p_3 + OE \cdot p_5) \cdot OD \cdot p_4 + (OE \cdot p_5 + OA \cdot p_1) \cdot OF \cdot p_6] \quad (5)$$

Сила маркетингової інноваційності (висота піраміди) розраховується за формулою:

$$OH = OH_1 + H_1H, \quad (6)$$

де: OH - сила маркетингової інноваційності, бали; OH_1 – рівень маркетингової активності, бали; H_1H - рівень маркетингової мобільності, бали.

Обчислення об'єму отриманої піраміди, що визначає кінцеву оцінку реального використання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності на основі узагальнення результатів оцінки інтегративних змінних потенціалу і сили маркетингової інноваційності підприємства. Для цього слід використовувати формулу:

$$V_{mp} = \frac{1}{3} S_{очн} \cdot OH = \frac{1}{3} S_{очн} \cdot (OH_1 + H_1H), \quad (7)$$

де: V_{mp} – рівень використання маркетингового потенціалу взаємодії підприємства, бали; $S_{очн}$ – площа інтегративної платформи, бали; OH - сила активації підприємства, бали.

Для того, щоб зробити порівняльний аналіз фактичного рівня використання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності з максимальним з урахуванням прийнятої 5-ти бальної шкали було розраховано максимальну інтегративну платформу за формулою та максимальний об'єм піраміди:

$$S_{MAX} = \frac{\sqrt{3}}{4} \cdot 5^2 \cdot [(p_1 + p_3) \cdot p_2 + (p_3 + p_5) \cdot p_4 + (p_1 + p_5) \cdot p_6] \approx 1,84 \text{ кв.од}; \quad (8)$$

$$V_{MAX} = \frac{1}{3} * 1,84 * 10 \approx 6,13 \text{ куб.од}. \quad (9)$$

Конкретні висновки щодо рівня використання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності можна зробити, якщо розбити область $(0, V_{MAX}]$ на чотири проміжки і задати межі чотирьох зон:

1. $V \in (0; \frac{V_{MAX}}{9}]$, тобто $V \in (0; 0,68]$ – критичний рівень використання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності.
2. $V \in (\frac{V_{MAX}}{9}; \frac{4V_{MAX}}{9}]$, тобто $V \in (0,68; 2,72]$ – низький рівень використання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності.
3. $V \in (\frac{4V_{MAX}}{9}; \frac{13V_{MAX}}{18}]$, тобто $V \in (2,72; 4,43]$ – достатній рівень використання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності.

4. $V \in \left(\frac{13V_{MAX}}{18}; V_{MAX} \right]$, тобто $V \in (4,43; 6,13]$ – високий рівень використання маркетингового потенціалу взаємодії.

Таким чином, оцінка маркетингового потенціалу конкурентоспроможності за запропонованою методикою дозволяє на основі бальної оцінки показників, що визначають інтегративні змінні потенціалу, розрахувати площу інтегративної платформи; оцінити силу маркетингової інноваційності підприємства на основі аналізу факторів-активаторів; зображувати графічно піраміду, об'єм якої відповідає реальному стану використання маркетингового потенціалу конкурентоспроможності, порівнюючи її з ідеальним положенням; визначати зону, до якої попадають результуючі фактори в залежності від заданих меж.

Література

1. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков/ – М.:Тип.Новости, 2000. – 256 с. 2.
2. Гребньов Г.М. Маркетингові чинники впливу та механізм управління конкурентоспроможністю / Г.М. Гребньов // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2014. – № 10. – С. 304–310.
3. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства / І.З. Должанський, Т.О. Загорна/. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
4. Поліщук І.І. Фактори розвитку маркетингового потенціалу підприємства / І.І. Поліщук. // Науковий вісник Полісся № 2 (6). – 2016. – С. 97–102

УДК 338.487

Гапонюк О.І.,

кандидат економічних наук, доцент

Осипенко К.В.

кандидат економічних наук, старший викладач

ПРОДУКТ, ЯК ЕЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСНОГО МАРКЕТИНГУ В МІЖНАРОДНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

В процесі розвитку ринкових відносин в міжнародній економіці туризм став однією із сфер бізнесу, що викликає значну зацікавленість підприємців. Це пояснюється тими специфічними рисами та особливими можливостями, які властиві цій галузі. По-перше, туристична діяльність за своєю сутністю є посередницькою діяльністю і не потребує значних інвестицій для початку бізнесу. По-друге, на туристичному ринку можливі вдалі взаємовідносини між великими, середніми та малими туристичними підприємствами. По-третє, туризм є перспективною галуззю, оскільки задовольняє постійно зростаючий попит населення будь-якої країни на якісний відпочинок у провідних туристично-рекреаційних комплексах світу і має тенденції до подальшого зростання.

Комплекс маркетингу у туризмі - це система управління та молодіжні організації діяльності туристських компаній із розробці нових, ефективніших видів туристсько-екскурсійних послуг, їх провадження й збуту для одержання прибутку з урахуванням підвищення якості туристського продукту і врахування процесів, які проходять на світовому туристському ринку.

Маркетинг у міжнародному туристичному бізнесі має свою специфіку, обумовлену особливостями створення і споживання туристичного продукту. Насамперед необхідно визначити:

- по-перше, який характер туристичного продукту, що створюється;
- по-друге, які потреби ринку в товарах і послугах та як вони задовольняються;
- по-третє, що являє собою туристичний продукт і з яких елементів він складається;
- по-четверте, як формуються канали маркетингової стратегії просування і продажу туристичних продуктів.

Головним засобом впливу турфірми на споживача над ринком є комплекс маркетингу. Він містить у собі товар, ціну, методи поширення і товарів до споживачів. Відповідно до класичного визначенням поняття «життєвий цикл товару», якщо продукт сягає етапу зрілості, темпи збільшення обсягів продажів поступово знижуються, збут і чистого прибутку стабілізуються. Це призводить до зростання конкурентної боротьби, що призводить до надання пільг під час укладання договорів купівлі-продажу, розпродаж товарів по зниженим цінами, збільшення додаткових витрат за рекламну діяльність тощо. Якщо турфірма хоче підтримувати свій прибуток й надалі, вона повинна переважно постійно розробляти щось нове. Ще одна складова комплексу маркетингу - методи ціноутворення у час вимагає певних змін.

Досягнення позитивного ефекту комплексу маркетингу досягається шляхом тісної координації маркетингу різних організацій та підприємств. Тому концепція комплексу маркетингу у туризмі носить

більш як десь, цілісний і всеосяжний характер. Розглянемо більш детально елементи комплексу маркетингу у туризмі (рис.1).

Туристичний продукт - це те, що може задовольнити рекреаційну потребу і пропонується індустрією туризму з метою зосередження уваги, придбання, використання або споживання. Виробник туристичного продукту повинен знаходити споживачів, яким він хоче продавати свій продукт, з'ясувати їхні потреби, а потім створювати продукт, що якомога повніше задовольняє їхні потреби. Маркетинг тільки тоді має місце, коли люди вирішують задовольнити свої потреби і запити за допомогою обміну. Процес обміну включає в себе роботу з пошуку покупців, визначення їхніх потреб, планування відповідних туристичних продуктів, їхнього продажу, перевезення туристів до місця споживання, ціноутворення, організації сервісу, рекламування.

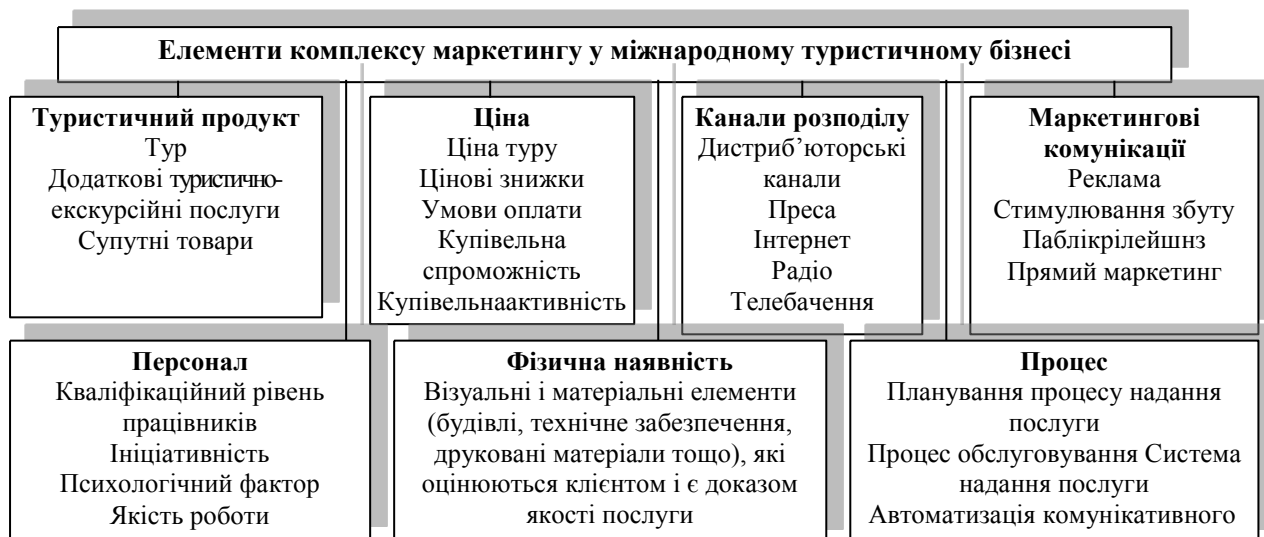

Рис. 1 Елементи комплексу маркетингу у міжнародному туристичному бізнесі

Маркетинг туристичного продукту включає в себе розробку, просування і реалізацію туристичного продукту, орієнтованого на виявлення і задоволення специфічних потреб клієнтів. Головне завдання маркетингу туристичного продукту - допомога клієнту в оцінці підприємства і його туристичного продукту.

Туристичному продукту поряд із загальними характеристиками послуг властиві свої відмінні риси:

- попит на туристичний продукт надзвичайно еластичний стосовно рівня доходу й цін, але багато в чому залежить також від політичних і соціальних умов;
- у зв'язку із сезонними коливаннями попиту існує так званий феномен насичення. Внаслідок цього можуть бути виділені досить чітко виражені туристичні зони;
- пропозиція туристичних послуг відрізняється негнучким виробництвом. Вони можуть споживатися (надаватися) тільки безпосередньо в місці їхнього створення. Готель, аеропорт, база відпочинку не можуть бути перенесені наприкінці сезону в інший регіон. Вони не можуть повністю пристосуватися в часі й у просторі до зміни попиту;
- туристичний продукт створюється зусиллями багатьох компаній, кожна з яких має власні методи роботи, специфічні потреби і різні комерційні цілі;
- не може бути досягнута висока якість туристичного продукту за наявності навіть незначних недоліків, оскільки саме обслуговування туристів складається із цих найдрібніших деталей.

Специфічні особливості туристичного продукту впливають на туристичний маркетинг. Виходячи з того, що туристичний маркетинг - це "серія основних методів і прийомів, вироблених для дослідження, аналізу і розв'язання поставлених завдань, головне, на що повинні бути спрямовані ці методи і прийоми, - виявлення можливостей найбільш повного задоволення потреб людей із погляду психологічних і соціальних факторів, а також визначення способів найбільш раціонального фінансового ведення справ туристичними компаніями, що дають змогу враховувати виявлені або приховані потреби в туристичних продуктах. Такі потреби можуть мати різну мету: відпочинок, розваги, оздоровлення, навчання, паломництво до релігійних святинь, спорт або інші мотиви, якими часто керуються підприємницькі групи, родини та союзи.

Література

1. Правик Ю.М. Маркетинг туризму: підручник. К. : Знання, 2008. 303 с.
2. Телетов О.С. Маркетингові дослідження : навч. посіб. К. : Знання, 2010. 299 с.

3. Примак Т.О. Маркетингові аспекти просування послуг [Електронний ресурс] / Т.О. Примак, А.М. Костюченко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Logistyka/2008_633/84.pdf.
4. Кудла Н.С. Маркетинг туристичних послуг / Н.С. Кудла. – К. : Знання, 2011. – 351 с.
5. Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії / І.М. Школа. – Чернівці : Книги XXI, 2003. – 595 с.

УДК 658.14

Горбашевська М.О.

кандидат економічних наук, доцент

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ СВІТОВОГО РИНКУ МЕТАЛОПРОДУКЦІЇ

Ефективне вирівнювання економіко-правових передумов конкурентоспроможності підприємства в межах всієї галузі, а також забезпечення поєднання рішень, які приймаються суб'єктами управління системою економічної безпеки підприємства у регіонах країни, із загальнодержавною стратегією конкурентоспроможності гарантує створення і функціонування ефективних механізмів зміцнення економічної безпеки на ринку металопродукції. В останній час, в умовах нестабільності світового ринку металопродукції, а також докорінних суспільних, соціально-економічних, політичних та інших змін в країні та металургійній галузі, рівень конкурентоспроможності підприємства значно вирізняється на галузевому рівні. Це унеможливує формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки ринку металопродукції. Для цього стають необхідними: здійснення ранжування регіонів країни та визначення переліку з них тих, які характеризуються критично низьким рівнем економічної безпеки; розробка пріоритетних заходів зміцнення економічної безпеки, зокрема в умовах обмеженості ресурсів; забезпечення моніторингу та проведення оцінки ефективності заходів, спрямованих на підвищення рівня економічної безпеки підприємництва регіонів з критичним рівнем [1].

Враховуючи, що існує специфіка соціально-економічної ролі, яку відіграє галузь металопродукції в економіці держави, а також різним є рівень забезпечення економічної безпеки самої металургійної бази, об'єктивно необхідною стає потреба у визначенні ефективності заходів суб'єктів системи економічної безпеки у галузево-секторальному аспекті. Для цього варто застосовувати коефіцієнт ефективності забезпечення економічної безпеки галузі (сектора економіки) (KE j), який виражає співвідношення між корисним ефектом функціонування підприємств галузі і витратами та/чи недоотриманими вигодами (як фактичними, так і неопосередкованими), пов'язаними з неналежним рівнем економічної безпеки підприємництва стосовно відповідної галузі.

Застосування цієї методики на регіональному рівні потребує врахування місцевих загроз та ризиків підприємницької діяльності, його соціальної ролі на місцевому рівні, а також питомої ваги податків, які сплачуються до місцевих бюджетів [3].

$$KE_j = [\text{ВВП} \times \text{Ч}_j \times (\text{РПП}_j + \text{РПС}) + \text{ФОП}_j + \text{СВ}_j] / [\text{ВВП} \times \text{Ч}_j \times (1 - \text{РЕБП}_j)], \quad (1)$$

де ВВП – обсяг валового внутрішнього продукту, грн;

Ч_j – коефіцієнт питомої ваги j-ї галузі у ВВП;

РПП_j – коефіцієнт, який відображає рівень загального оподаткування підприємницької діяльності j-ї галузі;

РПС – коефіцієнт, який відображає рівень соціального оподаткування оплати праці;

ФОП_j – загальна сума витрат підприємствами j-ї галузі на оплату та матеріальне стимулювання праці, грн;

СВ_j – виражена у вартісній формі соціальна роль підприємств j-ї галузі, грн;

РЕБП_j – коефіцієнт, який відображає рівень системного ризику підприємницької діяльності у j-ї галузі; РЕБП_j = [0-1].

Загалом оцінка рівня сформованості (а також відхилення від нормального) системи економічної безпеки конкурентоспроможності підприємства може зводитись до розрахунку економічного ефекту як порівняння витрат та/чи недоотриманих вигод суб'єктами системи економічної безпеки підприємства з економічними та соціальними вигодами від їх функціонування [1]:

$$E_j = V_j - Z_j, \quad (2)$$

де E_j – ефективність політики зміцнення економічної безпеки галузі (сектору економіки), грн;

V_j – виражена у вартісному вираженні на основі розрахунків та результатів експертного оцінювання загальна соціальна та економічна роль підприємств галузі, грн;

Z_j – сума витрат (втрачений корисний ефект), необхідних на реалізацію заходів, пов'язаних з нівелюванням вад економіко-правового середовища підприємництва з огляду неналежного рівня його економічної безпеки, грн.

У межах цього методологічного підходу може бути розраховано низку інтегральних індексів з огляду на тактичні завдання в межах одного зі стратегічних завдань державної політики зміцнення конкурентоспроможності підприємства та самої економічної безпеки, зокрема, інтегральні індекси макроекономічних показників розвитку підприємства; ефективності використання ресурсного потенціалу металургійної галузі; ділового клімату; соціальної ефективності підприємства; рівня розвитку об'єктів інфраструктури підтримки та забезпечення економічної безпеки підприємств галузі металопродукції. Основний висновок про ефективність системи економічної безпеки галузі (сектору економіки) може ґрунтуватись на порівнянні темпів поліпшення інтегрального показника та приросту обсягів витрат (потенційних втрат) на фінансування заходів з її забезпечення.

На сучасному етапі розвитку концепції економічної безпеки значна увага приділяється методикам її оцінювання на національному рівні, але на рівні підприємства не вироблено єдиного комплексного методичного підходу до оцінки та аналізу.

Для визначення кількісного рівня економічної безпеки підприємства використовується декілька підходів [2]: індикаторний (пороговий), ресурсно-функціональний, програмно-цільовий (комплексний), підхід на основі теорії економічних ризиків.

Індикаторний підхід полягає у встановленні рівня економічної безпеки в результаті порівняння фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами, що виступають пороговими значеннями цих показників і відповідають певному рівню безпеки. Деякі автори такий підхід називають пороговим. Такий підхід дозволяє визначитись з категоріями: безпечно або небезпечно; кризовий, критичний, передкризовий нормальний стан економічної безпеки підприємства. Основним недоліком такого підходу є те, що при неточному визначенні значень індикаторів неправильно буде визначений рівень економічної безпеки.

Ресурсно-функціональний підхід передбачає визначення рівня економічної безпеки за допомогою оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства. Підприємство розробляє комплекс заходів щодо захисту від загроз і за кожним напрямом оцінюється економічний ефект. При застосуванні цього підходу оцінювання рівня економічної безпеки підприємства ототожнюється із аналізом стану його фінансово-господарської діяльності. Частіше за все розраховуються значення за функціональними складовими. Зважаючи на це рівень економічної безпеки за таким підходом можна визначити лише порівнюючи з такими ж рівнями за декілька періодів, тобто в динаміці.

Програмно-цільовий підхід базується на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки підприємства. Інколи такий підхід називають комплексним. Значну увагу при використанні цього підходу необхідно приділити відбору показників та визначенню методів їх інтегрування. Також складності виникають при встановленні коефіцієнтів значущості на основі методів експертних оцінок.

Сутність підходу на основі теорії економічних ризиків полягає у визначенні різних загроз підприємству та розраховується збиток. Збиток порівнюється з величиною прибутку, доходу та майна. Такий підхід є дещо вужчим, ніж інші підходи.

Таким чином, вплив на ринкову безпеку підприємства має бути оцінений експертами за допомогою коефіцієнтів впевненості за шкалою від -1 до +1. Значення коефіцієнтів висловлюють ступінь впевненості експертів у тому, що вплив окремого фактора збільшує або зменшує ринкову безпеку підприємства. У якості експертів можуть виступати керівники та провідні фахівці підприємства зокрема, ті, які займаються маркетинговими дослідженнями. Таким чином, методологічний підхід до оцінювання економічної безпеки конкурентоспроможності підприємств має достатньо широкий спектр дій та методик. Всі вони, насамперед, встановлюють фінансову безпеку підприємств у загальній економічній безпеці, та надають інформацію про можливість конкурентоспроможності підприємства в умовах нестабільності.

Література

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. – Львів: Арал, 2008. – 384с.
2. Ковальов Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетнікова // Економіка України. - 2000. - № 4. - С 35-40.
3. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. - К. : Лібра, 2003. - 280 с.

УДК 658.310.42

Кислова Л.А.

кандидат економічних наук, доцент

КОНФЛІКТИ МІЖ УЧАСНИКАМИ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН ТА МЕТОДИ ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Зіткнення протилежних інтересів або конкуренція подібних інтересів зазвичай викликає так званий конфлікт інтересів. Попри велику різноманітність визначень поняття «конфлікт» у більшості випадків ця

категорія визначається як зіткнення (що відповідає перекладові з лат. *conflictus*) протилежних цілей, поглядів, позицій, інтересів суб'єктів взаємодії, як гостра соціальна суперечність, що характеризується наявністю протистояння суспільних сил і здатна викликати ускладнення для кожної зі сторін протистояння [1, с. 20]. Будь-який конфлікт є зіткнення інтересів, але при цьому інтереси мають бути такими, що взаємовиключають один одного.

Різновидом конфлікту інтересів є корпоративні конфлікти [2, с. 50–75]. Якщо перші є родовим поняттям (можуть виникати щодо будь-яких – як безпосередніх, так і опосередкованих – учасників корпоративних відносин, за участю двох/кількох осіб і навіть щодо однієї особи – так звані внутрішньо-особистісні конфлікти, пов'язані з виконанням однією особою різних рольових функцій: акціонера, посадової особи АТ, члена наглядової ради організації-конкурента), то другі (корпоративні) – видове поняття, оскільки виникають лише між суб'єктами корпоративних відносин як носіями корпоративних інтересів – загально-корпоративних (до них належать: товариство, його органи, посадові особи), так і індивідуально-корпоративних (засновники, учасники/акціонери), і зазвичай характеризуються більш-менш активною поведінкою учасників конфлікту чи одного з них.

Правові засоби щодо запобігання конфлікту інтересів в АТ (у т.ч. корпоративних конфліктів) різноманітні. Серед нині чинних правових засобів розв'язання таких конфліктів слід виділити:

внутрішньо-корпоративні механізми: розгляд таких конфліктів на загальних зборах акціонерів, наглядовою радою, виконавчим органом, а в разі, якщо подібний конфлікт стосується фінансово-господарської діяльності товариства, – то й за участі ревізійної комісії/ревізора та/або аудитора (аудиторської фірми) в передбаченому законом та/або статутом АТ порядку;

розв'язання конфлікту компетентними державними органами в межах наданих їм повноважень (Національною комісією із цінних паперів та фондового ринку [3, ст. 8; 21], антимонопольними органами [4, ст. 7] та ін.) застосовується в разі, якщо корпоративний конфлікт зачіпає публічні інтереси (на ринку цінних паперів: наприклад, щодо проведеного з порушенням установлених вимог розміщення додаткових акцій, у результаті якого зменшуються частки окремих чи навіть багатьох акціонерів у статутному капіталі АТ; у сфері економічної конкуренції, зокрема щодо набуття одним акціонером без отримання попереднього дозволу Антимонопольного комітету чи Кабінету Міністрів України значного за розмірами пакета акцій АТ, що призводить до кваліфікованої економічної концентрації), захист яких потребує оперативного втручання держави з метою попередження чи зменшення негативних наслідків таких конфліктів;

судові процедури, передбачені чинним законодавством, які застосовуються в разі неефективності чи неможливості використання вищезгаданих процедур за ініціативою хоча б одного з учасників конфлікту (а в разі порушення інтересів держави – уповноважених органів, прокурора) за умови, що подібний спір може бути предметом судового розгляду.

Об'єктом корпоративного конфлікту є право власності на акції компанії і права, які дають ці цінні папери (участь в управлінні, участь в розподілі прибутку компанії тощо). Розрізняють чотири основні групи, які можуть бути учасниками корпоративного конфлікту: мажоритарні акціонери, міноритарні акціонери, члени Ради директорів (Наглядової ради) і менеджери. Кожна з цих груп має свої відмінні від іншої групи інтереси.

Інтереси акціонерів спрямовані на отримання доходу від діяльності компанії. Отримання доходу може бути реалізоване двома шляхами – виплатою дивідендів і підвищенням курсової вартості акцій.

Мажоритарні акціонери налаштовані на довготривалу перспективу розвитку компанії і мінімальні ризики. Якщо їм доведеться вибирати між виплатою дивідендів і капіталізацією прибутку, вони, як правило, віддадуть перевагу капіталізації прибутку, оскільки це сприяє стійкості і стратегічним планам розвитку компанії.

Міноритарним акціонерам важлива короткострокова перспектива – отримання доходу від своєї участі в компанії вже зараз. Тому головний інтерес міноритаріїв (виплата дивідендів) переважатиме над капіталізацією прибутку.

Що стосується *менеджерів* компанії, то вони не несуть ризиків втрати свого майна. Якщо компанія терпить крах, менеджери втрачають роботу, але не своє майно. Якщо така діяльність приносить прибуток, то менеджери отримують бонус. Якщо компанія терпить крах із-за високо-ризикової діяльності, менеджери знаходять нову роботу. Менеджери ризикують не своїм майном, а майном власників (акціонерів). Крім того, оскільки менеджери не є власниками, існує також небезпека зловживань з їхнього боку по відношенню до компанії і відповідно до її власників.

Конфлікт між менеджерами і власниками є корпоративним конфліктом, що найчастіше зустрічається, його ще називають агентським конфліктом.

Для досягнення ефективності функціонування корпорації, керівництву необхідно зрозуміти глибинну сутність цілей зацікавлених сторін, намагатися якнайкраще узгодити їхні інтереси. Це складне завдання, оскільки між різними групами учасників корпоративних відносин виникають цільові конфлікти. Управління процесами розв'язання цих конфліктів має бути одним з головних завдань політики корпорації. Основні типи конфліктів цілей:

- Прибуток – витрати.
- Короткострокові цілі - довгострокова стратегія.
- Централізація – децентралізація.
- Зростання – стабільність.

Для вирішення конфліктів і досягнення балансу інтересів, слід проводити комплексну оцінку усієї системи корпоративного управління за багатьма параметрами, бо жоден окремо взятий критерій не дає повного уявлення про складність і взаємозалежність численних цілей діяльності компанії. Переконавшись, що "універсальні" критерії, фінансові або інші, можуть дати повну оцінку діяльності компанії, зводять нанівець реальну мету оцінки.

Будь-який критерій підказує менеджерам рішення, що задовольняють саме цей критерій, незалежно від того, як ці рішення можуть реально вплинути на діяльність компанії, а саме: короткочасного збільшення рентабельності можна досягти відстроченням витрат на ремонт або модернізацію устаткування; розширення обсягів торгівлі - встановленням цін, нижчих за собівартість; більших дивідендів - скороченням витрат на наукові дослідження та конструкторські розробки тощо.

Література

1. Бандурка А. М., Друзь В. А. Конфліктологія. Харків, 1997. 352 с.
2. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. Київ. 2003. 251 с.
3. Про акціонерні товариства. Верховна Рада України; Закон від 17.09.2008 р. № 514-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
4. Про Антимонопольний комітет України. Верховна Рада України; Закон від 26.11.1993 № 3659-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>

УДК 336.1(477):351.863

Мацука В.М.

кандидат економічних наук, доцент

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Однією з найважливіших складових економічної безпеки є безпека фінансова. Без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне з завдань, що стоять перед Україною.

Суть фінансової безпеки держави полягає в здатності здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до національних інтересів, забезпечувати стійкість платіжно-розрахункової системи та основних фінансово-економічних параметрів, нейтралізувати вплив світових фінансових криз і навмисних дій (держав, транснаціональних компаній (ТНК), субдержавних угруповань і ін.), тіншових (кланово-корпоративних, мафіозних і т.п.) структур на національну економічну і соціально-політичну систему держави, великомасштабну втечу капіталів за кордон, «відтік капіталу» з реального сектора економіки, протидіяти відмиванню грошей і т. д.

Формування системи фінансової безпеки має відбуватися на основі наявності необхідних інститутів, інструментів та умов забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Забезпечення фінансової безпеки держави базується на механізмі забезпечення фінансової безпеки держави, який є системою організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави.

Механізм забезпечення фінансової безпеки має реалізовуватися на основі розробки відповідних наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної фінансової політики, визначення об'єктів, наявності необхідних інститутів забезпечення безпеки (суб'єктів), визначення та конкретизації інтересів, систематизації загроз, застосування засобів, способів і методів забезпечення безпеки.

Концепція фінансової безпеки має містити пріоритетні цілі і завдання досягнення безпеки, шляхи та методи їх досягнення, які б адекватно відображали роль фінансів у соціально-економічному розвитку держави, її зміст покликаний координувати загальнодержавні дії у сфері забезпечення безпеки на рівні окремих громадян, суб'єктів господарювання, галузей, секторів економіки, а також на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Без обґрунтованої концепції фінансової безпеки неможливо сподіватись на реалізацію ефективного соціально-економічного розвитку держави.

Стратегія економічної безпеки містить у собі:

- характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз економічної безпеки як сукупності умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим економічним інтересам особистості, суспільства і держави;
- визначення критеріїв і параметрів стану економіки, що відповідають вимогам економічної безпеки і забезпечують захист життєво важливих інтересів країни;

- механізм забезпечення економічної безпеки країни, захисту її життєво важливих інтересів на основі застосування всіма інститутами державної влади правових, економічних і адміністративних заходів впливу [4, с.30].

Практична реалізація Державної стратегії економічної безпеки повинна здійснюватися через систему конкретних заходів, механізмів, реалізованих на основі якісних індикаторів і кількісних показників макроекономічних, демографічних, зовнішньоекономічних, екологічних і ін. Така система складає основу і зміст економічної політики держави.

Зважаючи на те, що фінансова безпека не є статичною (на систему безпеки впливає конкретна ситуація, що складається на певному етапі соціально-економічного і політичного розвитку суспільства), то механізм забезпечення фінансової безпеки включає такі елементи [5]:

- об'єктивний і всебічний моніторинг економіки і фінансової сфери з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів фінансової безпеки;
- розрахунок порогових граничнодопустимих значень фінансових та соціально-економічних показників (індикаторів), перевищення яких може провокувати фінансову нестабільність і фінансову кризу;
- діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці.

У практичному плані усі заходи спрямовані на забезпечення фінансової безпеки, мають фокусуватись на конкретних об'єктах - правах, свободах, інтересах і пріоритетах людини і громадянина, суспільних цінностях, суверенитеті та територіальній цілісності держави.

Суб'єктами забезпечення фінансової безпеки держави є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, громадяни України та їх об'єднання.

Законодавство про забезпечення економічної безпеки держави базується на Конституції України, включає Закони України «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», Кримінальний і Кримінально-процесуальний, Бюджетний, Податковий, Митний, Цивільний та Цивільно-процесуальний, Господарський та Господарсько-процесуальний кодекси України та інші закони, міжнародно-правові угоди, учасником яких є Україна, а також нормативно-правові акти, що регулюють діяльність фізичних та юридичних осіб в різних сферах господарської діяльності.

Комплексний концептуальний підхід до дослідження поняття фінансової безпеки потребує окреслення пріоритетних національних інтересів та основних загроз національним фінансовим інтересам, а відтак, фінансовій безпеці України.

Пріоритетами національних інтересів України в економічній сфері є:

- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір;
- розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

Водночас на фінансову безпеку впливає дія численних внутрішніх і зовнішніх викликів і загроз [5].

Наявність внутрішніх загроз слід пов'язувати з організаційно-правовою, адміністративною та інституційною незавершеністю реформування фінансово-кредитної сфери, політичною нестабільністю. Таким чином, основними внутрішніми загрозами фінансовій безпеці держави можуть бути:

- неефективне регулювання і низький рівень правової культури у фінансовій сфері;
- зниження інвестиційної та інноваційної активності;
- недостатній рівень золотовалютних резервів;
- неефективність податкової системи та масове ухилення від сплати податків;
- низький рівень бюджетної дисципліни і перманентний бюджетний дефіцит;
- високий рівень боргової залежності держави, критичний стан ринку державних цінних паперів;
- тінізація і криміналізація економіки, нелегальний відтік капіталів за кордон;
- нереальність (штучність) курсу національної валюти;
- високий рівень корупції у фінансово-кредитній сфері;
- стагнація фондового ринку;
- низький рівень капіталізації банківської сфери;
- низький рівень доходів населення.

Зовнішні виклики фінансовій безпеці можуть бути пов'язані:

- з невизначеністю держави у сучасному геополітичному просторі, непричетністю до інтеграційних процесів;
- обмеженістю доступу до зарубіжних фінансових ринків, безконтрольністю щодо накопичення зовнішньої заборгованості.

Таким чином, створення повноцінного механізму забезпечення фінансової безпеки держави передбачає перш за все вирішення широкого кола проблем, що стосуються формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової безпеки, визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері, здійснення постійного відстеження факторів, які викликають загрозу фінансовій безпеці країни, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання. Більше того, для створення механізму забезпечення фінансової безпеки необхідно вирішити цілий комплекс правових, структурно-організаційних, процедурних, кадрових, технологічних і ресурсних питань.

Література

1. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України № 183/98-вр від 05.03.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>
2. Економічна безпека України: монографія/ за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенко, Т.Є. Воронкової – К. : ТОВ «ДКС центр», 2017. – 462 с.
3. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: навч. посіб. / М.М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2013. – 399 с.
4. Предборський В.А. Економічна безпека держави: монографія/ В.А. Предборський – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
5. Фінанси: підручник. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. - 2-ге вид. переробл. і доповн. - К.: Знання, 2012. - 687 с.

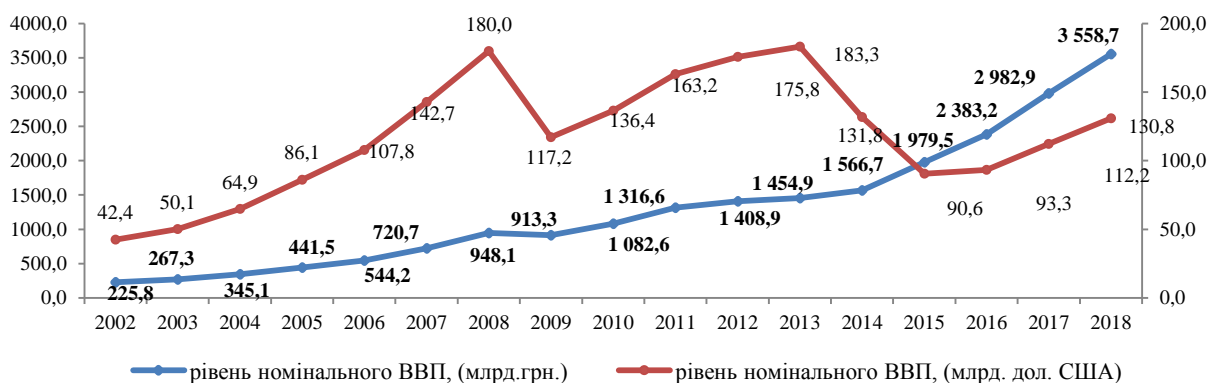
УДК 338.45

Семкова Л.В.

кандидат економічних наук, доцент

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Реальний сектор національної економіки є запорукою розбудови держави, значним важелем у забезпеченні стійкого розвитку та соціального добробуту населення. На сучасному етапі він займає ключові позиції в економіці багатьох промислово-розвинених країн світу. Розвиток реального сектору економіки країни, в першу чергу, характеризується показником Валового внутрішнього продукту, його динаміку по Україні показано на рис. 1.

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України та Міністерства фінансів України

Рис. 1. Динаміка рівня номінального ВВП України за 2002-2018 рр.

Рівень показника ВВП України в національній валюті за період, що аналізується, має тенденцію до постійного збільшення і у 2018 р. він склав 3558,706 млрд. грн., за виключенням незначного спаду у 2009 р. (на 3,7% до 2017 р.), що було пов'язано з наслідками світової фінансової кризи 2008 р. Якщо розглядати динаміку рівня номінального ВВП України в доларовому еквіваленті, то в 2009 р. спостерігається зменшення показника майже на 35%, а в 2014-2015 роках близько 30% щорічно у порівнянні з попереднім роком (рис. 1). Найбільше значення показника ВВП було у 2013 р. – 183,3 млрд. дол. США, а найменше в 2002 р. – 42,4 млрд. дол. США.

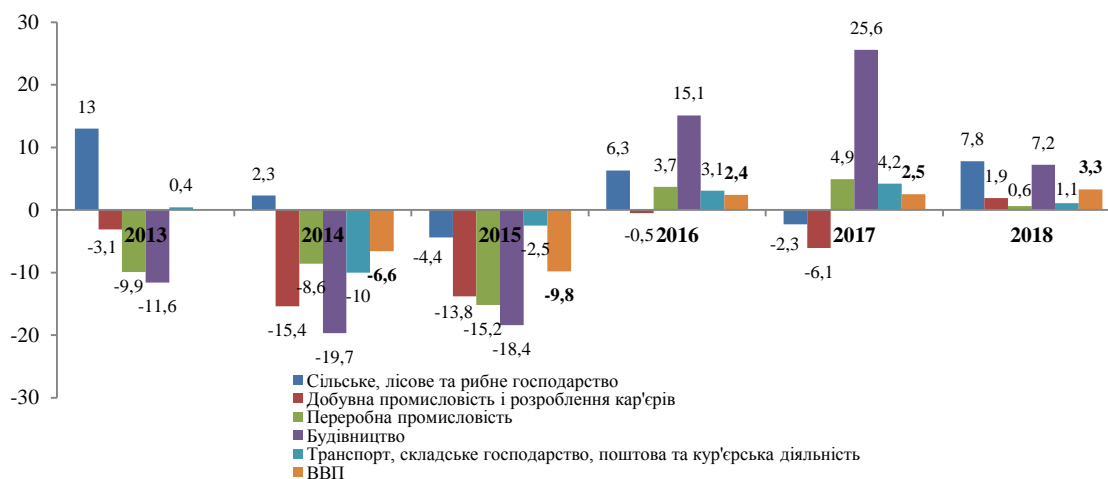
Такі зміни виникли через загострення політичної та економічної кризи в Україні та початком військової агресії з боку Російської Федерації. Основними факторами цього процесу були втрата частини промислових регіонів Донецької та Луганської областей, де розташовувалися бюджетоутворюючі

промислові комплекси, негативна волатильність на міжнародних ринках і деструктивна монетарна політика держави та торговельна війна з РФ.

За підсумками 2018 р. номінальний ВВП у доларовому еквіваленті збільшився на 18,7 %, ніж відповідний показник 2017 р. таке зростання було сформоване за рахунок:

- внутрішніх запозичень – 177,3 млрд. грн. (вплинули на збільшення ВВП через зростання обсягу доходів банківського сектора та фінансування бюджетних програм);
- зовнішніх запозичень – 112,2 млрд. грн.;
- інфляційних чинників зростання товарообігу – 286,3 млрд. грн.;
- зростання АПК – +33 млрд. грн. (хороша врожайність) [1].

Зважаючи на те, що дефлятор ВВП (рівень інфляції в економіці) становив 15,4% (корелюється з індексом цін виробників – 14,3% і девальвацією – 2%), реальне зростання ВВП становило 3,3% (номінальний ВВП – плюс 18,7 %, дефлятор ВВП – 15,4%). Динаміка окремих складників ВВП надана на рис. 2.

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Рис. 2. Динаміка зміни обсягу ВВП України за окремими складниками, % до попереднього року, у постійних цінах 2010 р.

Динаміка зміни обсягу валового внутрішнього продукту за окремими складниками протягом останніх шести років (рис.2), свідчить про нестабільні тенденції. Промисловість України ще до початку збройного протистояння почала демонструвати ознаки кризи. Протягом 2012-2015 рр. прискорювалися темпи падіння промислового виробництва, яке за підсумками 2015 р. склало 13%.

З боку пропозиції майже всі галузі реального сектору економіки у 2018 р. продемонстрували зростання. Обсяги виробництва промислової продукції у 2018 р. збільшились на 1,6% порівняно із попереднім роком, у тому числі у добувній промисловості та розробленні кар'єрів – на 2,4%, переробній промисловості – на 1,1%, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – на 2,8%, при цьому зростання виробництва товарів інвестиційного спрямування становило 6,3%.

Завдяки новому рекорду валового збору зернових культур найбільші темпи зростання серед агрегованих галузей реального сектору економіки спостерігались у сільському господарстві. За підсумком 2018 р., виробництво сільськогосподарської продукції зросло на 7,8%, у тому числі на сільськогосподарських підприємствах – на 12,1%, у господарствах населення – на 2,2%. Виробництво рослинницької продукції зросло на 10,7% порівняно з -3% у 2017 р. Обсяги врожаю зернових культур становили майже 70 млн. тонн, соняшнику та сої –14,2 млн. тонн та 4,5 млн. тонн відповідно [2].

Рекордні обсяги валового збору зернових культур у поєднанні із високою ціною кон'юнктурою на світових товарних ринках сільськогосподарських культур (зокрема, пшениці та кукурудзи) позитивно впливали на зовнішньоторговельну динаміку та стабільність валютного ринку.

У 2018 р. обсяг будівельної продукції зріс на 8,5% з високої порівняльної бази 2016-2017 років (зростання на 26,3% та 17,4% відповідно). Рушійними силами зростання будівельної сфери були інвестиції у будівництво інженерних споруд та нежитлових будівель. Зростання зазначених видів будівництва відбувалось в умовах інвестиційної активності підприємств, а також фінансування будівництва об'єктів транспортної інфраструктури з державного та місцевих бюджетів. Водночас у житловому будівництві, на фоні значної пропозиції новозбудованого житла у попередні періоди в умовах низької його доступності для населення, спостерігалось скорочення виконання робіт.

За прогнозами експертів, у 2019 р. темпи зростання української економіки становитимуть приблизно 4% або навіть більше тобто вже незабаром доведеться заплатити зовнішнім кредиторам «бонуси за зростання» в розмірі 15% від приросту в діапазоні 3-4% і 40% від зростання ВВП, що перевищує 4%. Темпи зростання економіки забезпечуються за рахунок роздрібною торгівлі (+10%) і фінансового сектора, що декларує історичний рекорд за показником прибутку [3]. Щоправда, за рахунок державних банків та вкладень сектора в казначейські інструменти у вигляді ОВДП Мінфіну або депозитних сертифікатів НБУ. Це непродуктивний розвиток, з якого нам ще доведеться платити податок на зростання.

Реальний сектор, як і вся економіка України, продовжує перебувати у вкрай складних умовах – військових дій, руйнації значної частини об'єктів промисловості, агросектору і транспортно-логістичної інфраструктури, агресивного закриття Російською Федерацією ринку для українських виробників, блокування нею транзиту до третіх країн, а також падіння світових цін на провідні позиції вітчизняного експорту.

Так, на тлі загальносвітових трендів економічного розвитку – суттєвого зростання наукоємних виробництв, усебічного поширення нових технологій та інноваційних процесів, а також домінування у структурі економічно розвинених країн світу п'ятого технологічного укладу – ситуація в економіці України виглядає критичною. Основу вітчизняного реального сектору досі становлять галузі, орієнтовані на низькотехнологічні виробництва та експорт сировини, а факторами забезпечення його конкурентоспроможності слугують традиційні чинники, такі як наявність робочої сили, природних ресурсів, капіталу. Тому реальний сектор потребує стимулювання випереджального розвитку на новій техніко-технологічній та інноваційній основі, що видається можливим завдяки подоланню залежності низки виробництв від російських ринків і зміні вектора економічної політики у напрямі розширення співробітництва з Європейським Союзом з урахуванням національних інтересів України щодо розбудови високотехнологічного сектору економіки, створення нових виробництв, забезпечення сталого інклюзивного економічного зростання.

Література

1. Валовий внутрішній продукт. Міністерство фінансів України. веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2018/> (дата звернення 30.11.2019).
2. Державна служба статистики України. веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Кулицький С. Економіка України у 2019 р.: загрози, ризики, прогнози. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. веб-сайт. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4057:perspektivi-vitchiznyanoji-ekonomiki-v-2019-rotsi&catid=8&Itemid=350 (дата звернення 30.11.2019).

УДК:339.9

Скарга О.О.

кандидат економічних наук, старший викладач

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сучасний етап світогосподарського розвитку характеризується активізацією глобалізаційних процесів як однією із закономірностей, що визначають сучасний стан і перспективи розвитку міжнародної економіки.

У широкому розумінні глобалізацію можна трактувати як процес, що виводить міжнародну економіку на більш високий рівень розвитку – системної інтернаціоналізації умов і сфер людської життєдіяльності, – який включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові [2, с. 97].

Вперше термін «глобалізація» було застосовано у 1983 р. *Т. Левітом*, який так назвав феномен злиття ринків окремих продуктів, які вироблялись мультинаціональними корпораціями. Пізніше дане поняття отримало розвиток у трактуваннях інших вчених.

Як стан світової економіки, що характеризується наявністю мереж трансконтинентальної взаємозалежності, визначав глобалізацію Р. Кеохане. Складовими частинами цих мереж можуть бути рух і вплив потоків капіталу і товарів, інформації та ідей, людей, а також пов'язані з екологією біологічно ефективні субстанції [5, с. 22].

Найбільш чітко глобалізація знаходить прояв у сфері економіки, тут її вплив є найбільш очевидним. *Глобальна економіка* – це економічна система, основні компоненти якої наділені інституційною, організаційною та технологічною здатністю діяти як цілісність у планетарному масштабі. Основною рисою глобальної економіки є залежність національних економік від *глобалізаційного ядра*, яке включає в себе фінансові ринки, міжнародну торгівлю, транснаціональне виробництво, науку і технології та формує *глобальний соціальний контекст* – багатомірний антропогенний універсум, що виник і еволюціонує як інтегральний продукт складних інтеракцій між

національними державами, супернаціональними організаціями, транснаціональними корпораціями, наднаціональними утвореннями [7, с. 143].

М. Кастельс розглядає *глобальну економіку* як економіку, яка в реальному часі працює як єдине ціле у світовому просторі, незалежно від того, стосується це капіталу, менеджменту, праці, технології, інформації чи ринків.

Таким чином, *глобалізацію економіки* слід розглядати як вищу форму міжнародної економічної інтеграції. Організаційно глобалізація економіки представляє собою утворення наддержавних економічних органів і структур, а також транснаціональних компаній. [3, с. 23].

Основними *ознаками* процесу глобалізації є такі: взаємозалежність національних економік та їх взаємопроникнення, формування міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами; фінансова глобалізація – зростаюча фінансова єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу; послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики; розширення масштабів обміну та інтенсифікація процесу руху товарів, капіталів, трудових ресурсів; створення інституцій міждержавного, міжнародного регулювання глобальних проблем; тяжіння світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування [1, с. 209].

Дещо по-іншому ідентифікує ознаки глобалізації *П. Ратленд*: революція в інформаційних технологіях – поява мережі Інтернет та ін.; економічна революція – плаваючі обмінні курси, пом'якшення торговельних бар'єрів, зелена революція в сільському господарстві, дешева енергія, *прискорений розвиток сфери послуг*, зростання значення *транснаціональних корпорацій*, зменшення регулюючої ролі урядів; регіоналізація світової економіки – поширення регіональних інтеграційних утворень (ЄС, НАФТА та ін.); поляризація світової економіки – поглиблення розриву між економічними рівнями високо розвинутих та менш розвинутих країн [4].

Сучасний процес глобалізації економіки здійснюється одночасно на чотирьох *рівнях*: на світовому рівні; на рівні держав (макрорівень); на галузевому рівні; на рівні підприємств і організацій (мікрорівень) [7, с. 18].

В процесі глобалізації змінюються суб'єкти світогосподарського розвитку, розширюється їх склад, зростає різноманітність (рис. 1).

Поряд із традиційними суб'єктами – державами – в економічній літературі в якості суб'єктів світового господарства виділяють: ТНК; регіональні об'єднання; міжнародні організації (ООН, МВФ, Світовий банк, СОТ).

Рис. 1. Глобалізація: сутність, основні риси та фактори розвитку

Вказані суб'єкти розрізняються за ступенем впливу, за способом організації, за цілями своєї діяльності і часом існування, володіють різними ресурсами, але в цілому їх діяльність кидає серйозний виклик національно-державному устрою світової економічної системи [6, с. 175].

Таким чином, *глобальна економіка* представляє собою економічну систему, основні компоненти якої наділені інституційною, організаційною та технологічною здатністю діяти як цілісність у планетарному масштабі.

Поряд із загальновизнаними, до *ознакпроцесу глобалізації* на сучасному етапі додалися такі: прискорений розвиток сфери послуг; зростання значення транснаціональних корпорацій тощо. При цьому принципова асиметричність ризиків і вигод глобалізації для різних груп країн посилюється наслідками впливу на національні економіки неоліберальної моделі глобалізації.

Література

1. Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. Міжнародні економічні відносини. Київ : Центр учбової літ., 2013. 256 с.
2. Лукьяненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності. Київ: КНЕУ, 2005. 204 с.
3. Мировая экономика и международные экономические отношения : монография / под ред. Л. С. Шаховской. Москва : КНОРУС, 2013. 256 с.
4. Ратленд П. Глобализация и посткоммунизм. Международная экономика и международные отношения. 2002. № 4. С. 15–18.
5. Світова економіка / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, Н. С. Логвінової. Київ : Центр учбової літ., 2010. 328 с.
6. Фаминский И. П. Глобализация – новое качество мировой экономики. Москва : Магистр, 2009. 397с.
7. Шевчик Б. М. Сучасні економічні теорії глобальних систем / за наук. ред. Г. І. Башняніна. Львів : Новий Світ-2000, 2011. 352 с.

СЕКЦІЯ ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 37.014.25-004.247(477:4)

Данилова С.В.

старший викладач кафедри раціонального використання та охорони навколишнього середовища

НАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ В УКРАЇНІ В МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Перебудова і вдосконалення освітньої галузі є необхідною передумовою як економічного зростання країни, так і досягнення високих темпів розвитку наукових досягнень.

На сьогодні досить актуальними є проблеми вищої освіти в контексті європейської інтеграції, адже освіта є стратегічним ресурсом покращення людського добробуту та зміцнення авторитету на світовій арені. Так, першочерговим завданням є впорядкування освітньої галузі відповідно з міжнародними стандартами, науково-технічним розвитком, а також вимогами сучасності [1].

Одним із ключових завдань підвищення ефективності професійної освіти, а також її відповідності європейським стандартам є розробка навчальних програм та планів для студентів різних спеціальностей.

З метою уніфікації структури професійної освіти, розробка оптимальної моделі багаторівневого навчання при введенні європейських програм потребує перш за все ретельного аналізу проблем і особливостей навчання [2].

Прогресивні світові та європейські тенденції розвитку вищої освіти, до яких має прагнути Україна, полягають в:

- розбудові єдиного науково-освітнього-інноваційного інформаційного простору, де розумне (smart) зростання розкривається через розвиток науки, інновацій, освіти і розбудову цифрового суспільства [3], що має стати орієнтиром для формування державної наукової, інноваційної, освітньої, а також політики інформатизації;

- утвердженні парадигми неперервної освіти, тобто освіти упродовж усього активного працездатного життя людини;

- масштабного поширення «відкритої освіти», яка передбачає створення відкритих систем професійної освіти без обмеження віку, які мають супроводжувати людину упродовж усього терміну їх трудової діяльності, сприяють постійному розвитку професійних компетентностей, знань, умінь, культури, поведінки людини;

- впровадження отримання практичних навичок всіх напрямів в процесі вивчення певної галузі, для отримання необхідного досвіду при працевлаштуванні;

- інформатизації освіти, що надає можливість широкомасштабного використання освітніх сервісів, забезпечити дистанційну форму освітнього процесу, а також реалізувати «відкриту освіту» шляхом відкритого доступу до електронних навчально-методичних матеріалів, лекцій провідних вчених, стати учасником вебінарів, науково-практичних конференцій, культурних заходів тощо.

Сьогодні Україна в сфері науки та освіти має характерні глибокі кризові явища, зумовлені насамперед відсутністю чіткої державної стратегії розвитку науки та недостатньою забезпеченістю наукових працівників. Завдання національної освітньої системи полягає у формуванні молодого потенціалу країни, який навчається, засвоюючи європейські цінності, але зберігаючи при цьому національну самобутність. Дана стратегія повинна змінити потенціал освіти, зробивши її значущою для людини і суспільства загалом.

Література

1. М.П. Шишкіна, О.М. Спирін, Ю.Г. Запорожченко 2012 // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2012. – №1 (27). Режим доступу до журналу: <http://www.journal.iitta.gov.ua>
2. Падалка О.С. Інноваційна модель розвитку вітчизняної освіти у контексті європейської інтеграції. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/17445>
3. Повідомлення Європейської комісії «Європа 2020» Стратегія розумного, сталого та всеосяжного зростання» від 03.03.2010 року в кн. Законодавче регулювання інноваційної діяльності в Європейському Союзі та державах-членах ЄС/за ред. Г. Авігдора, Ю. Капіци. – К. : Феникс, 2011. – С.90–116.

УДК 502.174

Іванова В.В.

к.е.н, доцент, доцент кафедри РПОНС

Рачковська В.В.

магістрант спеціальності «Екологія»

ПРОБЛЕМИ ЗБИРАННЯ ТА УТИЛІЗАЦІЇ ТПВ У М. МАРІУПОЛЬ

Тверді побутові або комунальні відходи (ТПВ, ТКВ, комунальне сміття – це найбільша частина всіх утворених відходів, які поділяються на відходи біологічного, побутового, тобто біологічно-штучного або природного походження [1]. В процесі виробництва частина природного середовища, яка зветься речовиною, вилучається, змінюється форма і далі перетворюється в матеріальну цінність. Водночас у самій природі відбуваються негативні зміни, людина вносить дисонанс у динаміку природних явищ, природне середовище заповнюється відходами виробництва. ТПВ є джерелом забруднення навколишнього середовища, однак вони містять корисні компоненти, які можна використовувати вдруге. За статистикою 43% всього сміття – це цінна вторсировина, яку можна переробити в подальший продукт.

Згідно статистичних даних на одного мешканця України припадає близько 370 тонн сміття. Обсяги утворення ТПВ у 2018 році становили 12,3 млн. тонн (без урахування даних з тимчасово окупованих територій, Автономної Республіки Крим та м. Севастополь). В Україні побутові відходи не переробляються, а накопичуються на звалищах, (їх кількість постійно зростає), через це екологічний стан країни значно погіршився та набув серйозних проблем, які у майбутньому значно вплинуть на наступні покоління, якщо ми не досягнемо значних змін.

Лише 7,03% ТПВ сьогодні в Україні переробляється (на 2018 рік з них 3,02% спалено, 4% направлено на сміттепереробні заводи і приблизно 0,0003% було перероблено з допомогою компостування), 92,97% розміщуються на звалища та полігони. В європейських країнах, наприклад, переробка займає в середньому 60% [2].

Склад відходів, що утворює одна людина, залежить від її доходу, а, отже, від типу споживання. Зі зростанням добробуту суспільства збільшується кількість побутових відходів. Структура ТПВ відрізняється по різних регіонах України, в міській і сільській місцевості. Морфологічний склад твердих побутових відходів – це співвідношення різних видів компонентів. Точно визначити у відсотках складові відходів не просто. Розбіжності в різних джерелах інформації обумовлені тим, що у різні пори року, за різними погодними умовами, в різних місцевостях структура змінюється, а статистику ще спотворює існування нелегальних звалищ [3].

Збір ТПВ – одна з найгостріших проблем у м. Маріуполь. Зі зростанням промисловості погіршується екологічний стан міста. У місті щорічно утворюється понад 3,2 млн. м³ ТПВ, які вивозяться на полігони та звалища твердих комунальних відходів. Часто порушуються багато вимог Санпін («Санітарні правила утримання територій населених місць»): зменшується відстань від житлових будинків до контейнерних майданчиків, на багатьох контейнерних майданчиках відсутні водонепроникні підстави, кількість контейнерів не відповідає нормативам, зачистка сміття відбувається несвоєчасно. У результаті утворюються несанкціоновані звалища, що не відповідають санітарним нормам. Розвивається несприятлива ситуація, яка веде до забруднення навколишнього середовища небезпечними речовинами. Однак ця проблема вирішувана. Практика збору та переробки сміттєвих відходів вже не одне десятиліття застосовується за кордоном і є справжньою державною програмою, яка впроваджується на законодавчому рівні. На території Донецької області немає підприємств із переробки відходів, але в Україні існують підприємства, які займаються переробкою багатьох видів відходів, проте їх кількості недостатньо для вирішення проблеми.

Необхідно створити систему переробки та утилізації ТПВ, інакше екологічна катастрофа неминуча. За останні роки у м. Маріуполь цій проблемі приділяється все більше уваги: на вулицях міста з'являються контейнери для роздільного збору сміття, відкритий міжмуніципальний полігон ТПВ. На закритому полігоні запрацювала станція з переробки біогазу. Цей процес передбачає переробку метану в електрику.

Роздільне збирання побутових відходів здійснюється з метою зменшення їх кількості, що вивозиться на полігони побутових відходів, одержання вторинної сировини та вилучення небезпечних відходів, що є у складі побутових відходів, поліпшення екологічного стану довкілля [4].

Тверді побутові відходи м. Маріуполя вивозяться на полігон ТПВ. Складування твердих побутових відходів зумовлює утворення неорганізованих викидів забруднюючих речовин. Майданчик полігону розглядається як єдине джерело рівномірно розподілених по площі викидів біогазу, частинок пилу що здуваються з поверхні полігону, складу ізолюючого ґрунту і викиди ДВС бульдозера і пилу в процесі переміщення і планувальних робіт. Біогаз, який може утворюватися на полігоні ТПВ, входить в одну з ключових груп продуктів, які є результатом біологічного розкладання органічної фракції відходів накопичених на полігоні за тривалий час.

Згідно з наявними літературними даними з 1 тонни відходів з урахуванням складу і властивостей ТПВ, місткості і терміну експлуатації полігону ТПВ, схеми і максимальної висоти складування ТПВ,

гідрогеологічних умов ділянки складування ТПВ, рН водної витяжки може утворитися до 200 м³ біогазу (приблизно за 50 років). Перші 15-20 років при розкладанні 1 тонни ТПВ утворюється 7,5 м³/рік біогазу. Основними складовими біогазу є: метан в обсязі до 40-60%, двоокис вуглецю – 30-45%, азот – до 3,7%, кисень – до 0,8%, водень – до 0,1%, оксид вуглецю – до 1%, аміак – до 1%, сірководень – до 0,1%, а також ряд інших компонентів в невеликих концентраціях сумарно менше 0,5% [4].

3 4 листопада цього року на старому Лівобережному полігоні ТПВ запрацювала станція з переробки біогазу. До цього газ із свердловин йшов по трубах (їх проклали близько 4 км), після газорозподільних пунктів потрапляв на газокompресорну станцію, а потім вже надходив до генератора електричного струму. Зараз станція передбачає попадання газу одразу із свердловини до генератору через трансформатор. Установка генерує струм напругою 380 вольт, а в мережу вона буде надходити через підвищений трансформатор-6 тисяч вольт. Перші результати роботи будуть через місяць-півтора роботи установки, але повноцінно вона зможе запрацювати, коли компанія отримає дозвіл на викиди. З екологічної точки зору з появою установки повністю виключені займання, які траплялися на полігоні раніше. Перша установка з'явилася у Маріуполі ще у 2011 на закритому звалищному полігоні в Приморському районі. До цього жителі довколишніх селищ страждали від загоряння. Видобуток і спалювання біогазу дозволили повністю рекультивувати територію закритого полігону. Сьогодні там знову ростуть трава, дерева. Довкілля відновлюється.

Література

1. Катрин де Сильги . История мусора: от средних веков до наших дней / Катрин де Сильги. — М.: Текст, 2011. — 288 с.
2. Утворення та поводження з відходами (1995-2018) [Електронний ресурс] // Українська статистика, 2019. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Эрисман Ф. Ф. Сжигание мусора / Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — Спб.
4. Схема санітарного очищення м. Маріуполя Донецької області / Рішення Виконавчого комітету Маріупольської міської ради «Про затвердження схеми санітарного очищення м. Маріуполя». – 2018. – №369. – С. 29, 90.

УДК 339.9:620.9

Черніченко Г.О.

д.е.н., професор кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

Мітгюшкіна Х.С.

к.е.н., доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПОКАЗНИКИ, РИЗИКИ, ЗАГРОЗИ

Необхідною умовою забезпечення сталого розвитку країн є енергетична безпека. Несумісність швидкого економічного розвитку і зростання з успішним поліпшенням навколишнього середовища призвело до виникнення концепції екологізації виробництва. Згідно з нею кожна країна повинна платити за задовільні умови навколишнього середовища, що неминуче уповільнює темпи економічного зростання. Технологічна концепція екологізації виробництва в останні роки значно підсилена концепцією безперервного розвитку, згідно з якою економічне зростання є цілком сумісним із захистом навколишнього середовища, якщо всі країни діятимуть у рамках єдиних глобальних планетарних стратегій, визнають взаємну залежність, необхідність узгодженості пріоритетів екології і економіки [41, с. 97].

Отже, екологічна безпека, є невід'ємною складовою міжнародної економічної безпеки. Стан енергобезпеки переважної більшості країн світу залишає бажати кращого, перш за все, завдяки існуючим загрозам та ризикам. Серед найбільш розповсюджених загроз технологічні: моральна й фізична відсталість добувної й транспортної інфраструктури, застарілість нафтопереробних потужностей та трубопровідних мереж, висока енергоємність промисловості, низька ефективність видобутку й переробки вуглеводної сировини тощо; інвестиційні ризики та цінові коливання; виснаження існуючих родовищ та зниження обсягів видобутку при недостатніх темпах розвідки нових; структурні диспропорції, що виражені в переважанні частки первинної сировини в експорті, її низька якість; проблеми забруднення навколишнього середовища та ускладнення екологічної ситуації; загрози, пов'язані з ймовірним падінням попиту для країн експортерів (енергетичні стратегії більшості країн спрямовані на збільшення у енергетичному кошику частки альтернативних джерел енергії); транзитні проблеми; терористичні загрози; політичні ризики, зовнішнього та внутрішнього походження. І основна, фундаментальна загроза – неминуче виснаження запасів вуглеводної енергосировини.

Для окремої країни загрози та ризики енергетичної безпеки можна систематизувати, розділивши їх на декілька груп: зовнішньоекономічні, загальноєкономічні та внутрішньогалузеві (таблиця 1) [2].

Отже, звертаючись до визначення загроз, з позиції енергетичної безпеки, слід зауважити, що до них відносять події коротко- чи довгострокового характеру, які можуть порушити або дестабілізувати роботу енергетичного комплексу, порушити або обмежити енергозабезпечення, призвести до аварійних ситуацій та інших негативних наслідків для енергетики, економіки, навколишнього середовища й суспільства [3].

Таблиця 1

Система показників, ризиків й загроз національної енергетичної безпеки

	Показники	Ризики та загрози
Зовнішньоекономічні	Місто в світі за запасами окремих видів енергетичних ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> * різкі коливання світових цін на експортовані енергетичні ресурси; • диверсифікація імпорту традиційними покупцями енергосировини і пошук ними альтернативних постачальників; • дискримінаційні заходи, в тому числі, економічні санкції, що накладаються на потенційних партнерів; • загострення міжнародної конкуренції.
	Забезпеченість необхідними енергетичними ресурсами	
	Галузеві обсяги світової торгівля	
	Ціна на енергетичну сировину, або продукцію первинної обробки	
Загальноєкономічні показники	Споживання енергетичних ресурсів (в абсолютному вимірі та на душу населення)	<ul style="list-style-type: none"> * низький, або недостатній рівень внутрішнього споживання енергетичних ресурсів і продуктів їх переробки; • надмірно висока енергоємність економіки і промисловості; • масштабний експорт енергетичних ресурсів і відповідна залежність економіки; • наявність диспропорцій між географо-економічним розміщенням сировинної бази, інфраструктури, переробних підприємств і споживачів енергетичних ресурсів; • негативний вплив видобувних і переробних виробництв на природне середовище.
	Частка паливно-енергетичного комплексу в ВВП	
	Кількість й частка зайнятих в енергетичному секторі	
	Наявність виробничих потужностей й комунікацій	
Внутрішньогалузеві показники	Тривалість промислового освоєння родовищ корисних копалин	<ul style="list-style-type: none"> * поступове вичерпання запасів високорентабельних родовищ; погіршення якості сировини нововідкритих родовищ; • гострий дефіцит і невисокі перспективи виявлення високоякісних запасів стратегічних енергоресурсів; • відсутність високорентабельних геолого-промислових типів родовищ вуглеводної сировини і невисока вірогідність їх виявлення; • вичерпання сировинної бази великих містоутворюючих видобувних підприємств; • вичерпання пошукового потенціалу для відкриття великих, високоякісних родовищ в старих нафтогазоносних провінціях; • імовірнісний характер позитивних результатів гірничорозвідувальних робіт на ранніх стадіях і високі ризики інвестування; • низька затребуваність значної частини розвіданих запасів родовищ розподіленого і нерозподіленого фонду надр; • недосконалість галузевих механізмів регулювання; • відставання вітчизняних технологій і технічних засобів щодо гірничорозвідувальних робіт; • низький рівень фінансування НДКР; • низька привабливість професії геолога, дефіцит кваліфікованих кадрів.
	Витрати на виробництво продукції різними галузями	
	Обсяг й динаміка інвестування	
	Ступінь прибутковості різних галузей	

Сьогодні концепція глобальної енергетичної безпеки за рахунок доступної нафти вступає в протиріччя з концепцією використання власних ресурсів, навіть більш дорогих. На перший план виходить

стремління багатьох держав до енергетичної незалежності. Для забезпечення енергобезпеки в умовах неоднорідності розподілу запасів, їх якості і вартості важливим є питання про транспортування, перевищення обсягу поставлених ресурсів на різні ринки в рамках нових транспортних проєктів. Танкер залишається універсальним засобом транспортування нафти. А в умовах бурхливого розвитку виробництва зрідженого природного газу (ЗПГ) його постачання на відстань більше 4 тис. км стає більш ефективною з допомогою суден газовозів, а не магістральними трубопроводами. Конкуренція з ЗПГ робить виробництво і будівництво нових трубопровідних систем зайвими, що відповідно, позначається на окремих проєктах постачання нафти й газу в Європу і Азію.

Згідно зі світовою концепцією сталого розвитку у найближчі 20 років буде відбуватися відхід розвинених країн від вуглеводної електрогенерації. Так, планується до 2030 року[4]: значно збільшити частку енергії з відновлюваних джерел; забезпечити загальний доступ до недорогого, надійного і сучасного енергопостачання; подвоїти глобальний показник підвищення енергоефективності; заохочувати інвестиції в енергетичну інфраструктуру і технології екологічно чистої енергетики; розширити інфраструктуру і модернізувати технології для сучасного та сталого енергопостачання всіх у країнах, що розвиваються, зокрема у найменш розвинених країнах.

Отже, енергія має виняткове значення для реалізації практично всіх основних завдань, з якими сьогодні стикається світ: зайнятість, безпека, зміна клімату, виробництво продуктів харчування, збільшення доходів тощо. Розуміння того, що досягнення умов сталого розвитку потребує трансформації пріоритетів енергетичної безпеки, призводить до формування сучасної глобальної енергетичної безпеки, яка має ґрунтуватися на: вдосконаленні нормативно-правової бази; стимулюванні інноваційних бізнес-моделей для трансформації світових енергетичних систем.

Література

1. Глобалізація і безпека розвитку: [Монографія] / [О.Г. Білорус, О.Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус]. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
2. Черніченко Г.О., Мітюшкіна Х.С. Концептуальні засади формування енергетичної безпеки країн в умовах глобалізації. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2018. – Вип. 18. – С. 106-113.
3. Быкова Е.В. Методический подход к расчету пороговых значений индикаторов для анализа энергетической безопасности на примере Молдавской энергосистемы URL: http://www.ienergy.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=50&Itemid=75.
4. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
5. Міжнародна енергетична агенція. Офіційний сайт. URL: <https://www.iea.org/topics/energysecurity>.

УДК 504.61

Пастернак О.М.

к. х. н., доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ДИНАМІКА ЕМІСІЇ GHG В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ УКРАЇНИ

Глобальні атмосферні рівні парникових газів (GHG : вуглекислий газ, нітроген оксид, метан) у 2018 році досягли найвищих значень, концентрація вуглекислого газу досягла $407,8 \pm 0,1$ ppm, що становить 147% допромислового рівня. Період 2010-2019 рр. найтепліше десятиліття постіндустріального періоду. Океан поглинає понад 90 % тепла, захопленого атмосферним повітрям за рахунок підвищення концентрації парникових газів, внаслідок чого збільшується температура води, рівень моря підвищується., що підсилюється таненням крижаних покривів Гренландії та Антарктиді. Протягом десятиліття океан поглинав близько 22% річних викидів вуглекислого газу, знижуючи атмосферні концентрації, що супроводжується зниженням рН (0,017–0,027 одиниць/десятиліття). Екстремальні теплові умови сприяють виникненню природних катастроф на планеті (зменшення рівня арктичного льоду, тропічні циклони, штормові припливи, сильні повені). «Міський острів тепла» впливає на здоров'я людей, особливо похилого віку, щорічно реєструється мільйони теплових ударів. Екстремальні гідрометеорологічні події є однією з причин важких харчових криз, збільшення кількості внутрішніх переміщень осіб. [1]

На сьогоднішній день перед світовою спільнотою гостро стоїть актуальна проблема зменшення концентрації парникових газів в приземних шарах атмосфери. Вчені всього світу проводять численні дослідження щодо визначення ефективних шляхів впровадження альтернативних джерел енергії, підрахунку кількісних показників емісії парникових газів; розробки різних сценаріїв і алгоритмів боротьби з проблемою негативного впливу діяльності людини на природне середовище. Провідна роль у зниженні рівня антропогенних викидів парникових газів у національних планах і програмах надається енергетиці, енергозбереженню й підвищенню енергоефективності, розвитку поновлюваних джерел енергії.

Основними джерелами викидів вуглекислого газу є спалювання вуглецевмісних видів палива, його видобування, обробка, зберігання, транспортування та споживання; метану – вирощування рису, видобування вугілля, транспортування та використання нафти й природного газу, внутрішня ферментація і відходи тваринництва, полігони твердих побутових відходів і спалювання біомаси; нітроген оксиду – сільське господарство.

В Україні згідно «Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року» державна політика спирається на національні пріоритети сталого розвитку та чинної стратегії розвитку секторів економіки, а також визначає можливу траєкторію економічного зростання з урахуванням цілей державної політики зі скорочення викидів і збільшення поглинання парникових газів.

Україна посіла 18 місце (серед 84 країн) у рейтингу Climate Change Performance Index (CCPI) 2019 [2] запобігання кліматичним змінам, 1 місце в категорії країн «середній» рейтинг. Моніторинг захисту клімату проводиться за чотирма категоріями: викиди парникових газів, відновлювана енергетика, використання енергії та кліматична політика. Експерти підкреслюють, що високий загальний рейтинг України обумовлений у більшому ступені економічною кризою, конфліктом на Донбасі, ніж ефективною кліматичною політикою.

Якщо взяти до уваги кількісні значення парникових газів : вуглекислий газ, метан, нітроген сполуки, то саме на ці сполуки припадає найбільша частка в загальній структурі GHG. За даними [3] визначені обсяги викидів парникових газів з 2008 по 2018 роки в Україні, дані таблиці свідчать про стійку тенденцію до зниження кількості викидів як від стаціонарних так і від пересувних джерел.

Таблиця

Середні значення кількості викидів парникових газів від стаціонарних та пересувних джерел за період 2008-2018 роки, тис. тон

	нітроген(IV) оксид*		вуглекислий газ		метан	
	Стаціонарні джерела	Пересувні джерела	Стаціонарні джерела	Пересувні джерела	Стаціонарні джерела	Пересувні джерела
2008-2010	306,9	295,7	164000	33,6	866,9	8,3
2011-2014	321,7	288,9	187800	22,1	815,3	7,6
2015-2018	226,2	170,6**	135000	23,1	482,7	4,8

Результати діяльності (за звітами Міністерства енергетики та захисту довкілля України та НЕК «Укренерго») щодо реалізації умов «Паризької конвенції 2015р» свідчать про виконання окремих положень, а саме : розроблено та прийнято проект Національного кадастру антропогенних викидів із джерел і абсорбції поглиначами парникових газів за 1990-2017 роки; розроблено та затверджено стратегію покращення якості атмосферного повітря в рамках Стратегії державної екологічної політики України; розроблено геоінформаційну систему «Відкрите довкілля» (інтерактивна екологічна мапа України, що об'єднає на одній платформі екологічні дані про стан водних ресурсів, атмосферного повітря та фінансів, завдяки проекту «Open Access»). Збереження та посилення позитивних тенденцій потребує подальшої наполегливої праці й реалізації комплексу заходів .

Дослідження кількості викидів основних парникових газів в атмосферне повітря України свідчить на користь позитивних зрушень, а саме зниження емісії від стаціонарних та пересувних джерел, що є позитивним індикатором у рейтингу запобігання кліматичним змінам.

Література

1. WMO Provisional Statement on the State of the Global Climate in 2019. URL: https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=10108.
2. Jan Burck, Ursula Hagen, Franziska Marten, Niklas Höhne, Christoph Bals. The Climate Change Performance Index: Results 2019. Germanwatch, Bonn. URL: https://www.climate-change-performance-index.org/sites/default/files/documents/ccpi2019_results.pdf.
3. Державна служба статистики України / Статистична інформація / Навколишнє середовище / Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

СЕКЦІЯ МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

УДК 372.8

Шабельник Т.В.

доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри математичних методів та системного аналізу

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІЧНА ІНФОРМАТИКА» НА ОСВІТНІЙ ПРОГРАМІ «КІБЕРБЕЗПЕКА»

Дисципліна «Економічна інформатика» викладається на освітній програмі (надалі ОП) «Кібербезпека» Маріупольського державного університету (МДУ) для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та входить до складу вибіркових компонентів ОП як дисципліна циклу загальної підготовки. Передумовами вивчення дисципліни «Економічна інформатика» є «Вища математика», «Основи економічної теорії», «Навчальна практика». Дисципліна викладається у третьому семестрі та містить 3 кредити ECTS (90 годин), лекційні заняття – 12 годин, практичні заняття – 18 годин, самостійна робота – 60 годин.

Метою навчальної дисципліни «Економічна інформатика» є формування системи знань і практичних навичок в галузі організації економічних обчислювальних процесів, програмного забезпечення сучасного офісу, ефективного використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності.

Завданнями навчальної дисципліни є вивчення теоретичних і практичних основ інформаційних систем та технологій в економіці, набуття навичок використання прикладних систем обробки економічних даних та управління базами даних для розв'язання завдань профільного спрямування.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти ОП 125 Кібербезпека повинні знати:

- теоретичні основи інформаційних систем і технологій в економіці;
- технологію злиття тексту у середовищі Microsoft Word;
- технологію консолідації табличної інформації у середовищі Microsoft Excel;
- принципи побудови оптимізаційних економічних моделей;
- теоретичні основи і принципи побудови прогнозів економічних даних у середовищі Microsoft Excel;
- принципи організації баз даних у середовищі Microsoft Excel.

Вміти:

- обробляти власні архіви документів;
- використовувати результати самостійного пошуку, аналізу та синтезу інформації з різних джерел для ефективного рішення спеціалізованих задач професійної діяльності;
- адаптуватися в умовах частой зміни технологій професійної діяльності;
- прогнозувати кінцевий результат обробки економічних даних;
- критично осмислювати основні теорії, принципи, методи і поняття у навчанні та професійній діяльності;
- робити злиття тексту у середовищі Microsoft Word;
- виконувати обробку великих масивів даних за допомогою консолідованих таблиць у середовищі Microsoft Excel;
- реалізовувати оптимізаційні економічні моделі з використанням надбудови «Пошук рішення» у середовищі Microsoft Excel;
- робити прогнозування економічних даних у середовищі Microsoft Excel;
- опрацьовувати інформацію БД;
- документально оформляти результати розрахунків та аналізу економічних даних.

Викладання дисципліни здійснюється через лекційні та практичні заняття, індивідуальні та групові консультації, самостійну роботу студентів з виконання практичних завдань по кожній темі по індивідуальним варіантам, захист практичних робіт, тестування. Усі теми дисципліни згруповані у 2 змістових модуля.

Під час викладання дисципліни для занять використовується лабораторна база комп'ютерних класів МДУ, які обладнано мережею комп'ютерів IBM Pentium.

При викладанні навчальної дисципліни «Економічна інформатика» використовується наступне програмне забезпечення: Microsoft Word, Microsoft Excel (надбудова «Пошук рішення», «Пакет аналізу»).

Поточний контроль знань студентів здійснюється за допомогою тестів, опитувань по темах, захисту звітів про виконання практичних робіт. Модульний контроль здійснюється із застосуванням тестів. Підсумковий контроль здійснюється у формі заліку.

Завданням поточного контролю знань студентів є перевірка розуміння та запам'ятовування певного теоретичного матеріалу, умінь самостійної роботи зі спеціальною літературою, набуття практичних навичок роботи з ПК і окремими програмними засобами, вміння пояснити і захистити свою роботу.

УДК: 004.942

Кривенко С.В.

доцент, канд. техн. наук, доцент кафедри математичних методів та системного аналізу

МЕТОДИ ЗАХИСТУ ВІД XSS-АТАК

XSS (англ. Cross-Site Scripting—«міжсайтовий скриптинг») – тип атаки на веб-системи, що полягає у впровадженні у видавану веб-системою сторінку шкідливого коду (який буде виконаний на комп'ютері користувача при відкритті їм цієї сторінки) і взаємодії цього коду з веб-сервером зловмисника [1]. Міжсайтовий скриптинг дозволяє зловмисникові включати свій HTML код у вашу сторінку. XSS знаходиться на третьому місці в рейтингу ключових ризиків Web-додатків згідно OWASP 2013. Довгий час програмісти не приділяли їм винної уваги, вважаючи їх безпечними. Міжсайтовий скриптинг також може бути використаний для проведення Dos-DoS-атаки [2].

Найбільш уразливі для такого виду атак є гостьові книги й форуми, де відбувається динамічне формування сторінок. Можливості коду, який зловмисник може вставити в код сайту практично не обмежені, наприклад, вставка тегу з посиланням на скрипт, який розташований на підконтрольному сайті дозволяє збирати різну інформацію (наприклад, cookie). Суть атаки – вийти за межі HTML тегу, через спеціальні символи, і далі впроваджувати свій код. Вихід з тегу частіше відбувається з використанням наступних символів – ` (одинарні лапки), " (подвійні лапки), ` (зворотні лапки), > (знак "більше"). Захист від цього виду атак зводиться до фільтрування даних відісланих користувачем.

Наприклад код уразливої станиці

```
<input name="username" value="<? echo $_GET['username'] ?>">
```

Зловмисникові досить сформувати URL наступного виду:

```
http://www.server.com/index.php?username="<script>alert(document.cookie)</script>
```

і сторінка буде вже містити наступний код:

```
<input name="username" value=""><script>alert(document.cookie)</script>>
```

Даний код не заподіює шкоди, а лише демонструє уразливість XSS, відображаючи ваші cookie. Слід пам'ятати, що код може бути іншим, більш небезпечним і, будучи залишеним, наприклад, у повідомленні гостьової книги буде запускатися на машині кожного з відвідувачів гостьової книги.

Щоб унеможливити себе від такого виду атак, слід фільтрувати значення, передані через параметр username, наприклад, за допомогою регулярних виразів:

```
<?php
```

```
// Видаляємо всі символи крім букв і цифр
```

```
$username = preg_replace("/[a-z0-9]/i", "", $_GET['username']);
```

```
?>
```

Слід перевіряти ВСІ змінні одержувані від користувача — GET, POST, COOKIE. В усі з них без праці можна вмонтувати зловливий код. Особлива увага слід приділяти паролям, тому що в них не прийнято вводити обмеження на символи.

PHP має декілька функцій, що дозволяють значно полегшити завдання захисту Web-додатків. Однією з таких функцій є htmlspecialchars() яка гарантує, що будь-який уведений користувачем код (php, javascript і т.д.) буде відображений, але виконуватися не буде. Функція має наступний синтаксис:

```
string htmlspecialchars (string str [, int quote_style [, string charset]])
```

Через перший обов'язковий параметр str, функції передається оброблюваний текст, який вертається після перетворення як результат роботи. Другий необов'язковий параметр quote_style задає режим обробки одинарних і подвійних лапок. За замовчуванням, даний параметр відповідає константі ENT_COMPAT, у даному режимі подвійні лапки замінюються символом """, при цьому одинарні залишаються без змін. Крім цього параметр може ухвалювати два інших значення: ENT_QUOTES і ENT_NOQUOTES. У першому випадку, крім подвійних, лапок перетворенню зазнають так само одинарні лапки, які замінюються символом "'". Значення параметра ENT_NOQUOTES задає режим, у якому не один з видів лапок не зазнає перетворенню.

Останній параметр charset визначає кодування, наприклад "cp1251" або "KOI8-R".

Приклад коду

```
<?php
```

```
$new = htmlspecialchars("<a href='test'>Test</a>", ENT_QUOTES);
```

```
echo $new; // &lt;a href='test';>Test&lt;/a;&gt;
```

```
?>
```

Дана функція призначена для відображення коду й Html-розмітки на Web-Сторінці, але дані, що

вводяться користувачем, не заважає пропускати через неї, щоб уникнути неприємностей.

Іншою корисною функцією є `stripslashes()`, яка призначена для видалення зворотних слешей і має наступний синтаксис:

```
string stripslashes (string str)
```

Функція ухвалює єдиний параметр `str`, з обробленим рядком. Результатом роботи функції є рядок `str` у якій віддаляються, що екранують бекслэши (' перетвориться в ' , подвійні бекслэши () перетвориться в одиночні() і т.д.).

Приклад кода

```
<?php
$str = "Is your name O'reilly?";
// виводит: Is your name O'reilly?
echo stripslashes($str);
?>
```

Таким чином, коли справа доходить до злочину, зловмисник проявляє всю винахідливість, закладену в нього природою, у теж час, коли справа доходить захисту, програміст же демонструє верх недоумкуватості й одноманітності, тому що йому чисто психологічно не хочеться ламати власний утвір. Для тестування свого сайту запрошуйте сторонніх людей. Якщо код Web-додатка невідомий зловмисникові, його набагато складніше взламати.

Література

1. Jatana1, N., Agrawal, A., Sobti, K. Post XSS Exploitation: Advanced Attacks and Remedies. - P. 9.
2. Seth Fogie, Jeremiah Grossman, Robert Hansen, Anton Rager, Petko D. Petkov. XSS атаки: експлуатація и защита = XSS Attacks: Cross Site Scripting Exploits and Defense. - Syngress, 2007. - 464 p.
3. Скляр Д. PHP. Рецепты программирования. / Скляр Д., Трахтенберг А. - O'Reilly: 3-е изд. – 2015. – 784 с.

УДК 378:004.056.55

Дяченко О.Ф.

ст. викл. кафедри математичних методів та системного аналізу

РОЛЬ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ БАКАЛАВРІВ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ КРИПТОГРАФІЧНОГО ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ»

Важливу роль в інтеграції математичних і спеціальних інформатичних дисциплін у професійній підготовці бакалаврів із системного аналізу відіграють міжпредметні зв'язки, які передбачають взаємоузгодженість змісту навчання, побудову та відбір навчального матеріалу для ефективного формування в студентів спеціальної професійної компетентності.

«Основи криптографічного захисту інформації» (III курс) – навчальна дисципліна, що передбачає формування в майбутніх системних аналітиків теоретичних знань про загрози безпеки інформаційних ресурсів, методи та стратегії, що реалізовані для управління процесу усунення несанкціонованого доступу з боку сторонніх користувачів та практичних умінь програмування криптографічних алгоритмів. Дисципліна базується на знаннях, які студенти отримали під час вивчення таких математичних дисциплін як «Вища математика», «Дискретна математика» та «Теорія ймовірностей та математична статистика».

В курсі вивчення «Вищої математики» особливу увагу необхідно приділити таким розділам як:

- лінійна алгебра і її застосування, включаючи рішення систем лінійних рівнянь;
- інтегральне і диференціальне числення; рішення диференціальних рівнянь і їх систем;
- числові та функціональні ряди.

Основу курсу «Дискретна математика» повинні складати такі класичні розділи, як множини, відносини і функції; комбінаторика, графи, основи теорії алгоритмів. Це призводить до необхідності в рамках основ теорії множин розглянути базові положення теорії нечітких множин

Змістовне наповнення дисципліни «Теорія ймовірностей та математична статистика» може бути з більшим акцентом на вивчення питань, пов'язаних з перевіркою статистичних гіпотез.

Однак, не завжди за ринковим попитом на прикладні уміння фахівця студент може побачити та зрозуміти глибину вимог освітньої програми до математичної складової підготовки бакалавра із системного аналізу. Тому виникає необхідність у підсиленні мотивації студента до більш якісного опрацювання та засвоєння математичних категорій та понять, які забезпечили б можливість глибшого розуміння ним апарату, що вивчається у дисциплінах математичного циклу. Одним із шляхів подолання труднощів із сприйняттям та розумінням розділів математики, що застосовуються у дисципліні «Основи криптографічного захисту інформації» є застосування наочності.

Перспективним напрямом реалізації дидактичного принципу наочності є використання у процесі навчання криптографії засоби комп'ютерної математики.

Програмний засіб Mathematica дає можливість генерації випадкового простого числа, меншого заданого числа n , випадкового простого числа із заданого інтервалу чисел, а також списку з m випадкових простих чисел в діапазоні від 2 до n ; перевірка числа на простоту, обчислення примітивних коренів по заданому модулю, мультиплікативного і узагальненого мультиплікативного порядку числа по заданому модулю, обчислення функцій Ейлера, Кармайкла, Мебіуса і символів Лежандра і Якобі, визначення мультиплікативного зворотного елемента і ін. Є можливість виконувати симетричне і несиметричне шифрування та дешифрування текстових файлів, файлів-зображень і файлів, що архівуються, в тому числі як і об'єктів хмари. Несиметричне шифрування представлено криптоалгоритмом RSA, симетричне - криптоалгоритмом AES в режимах ECB і CBC. При цьому користувач може здійснювати генерацію ключів для обраного алгоритму шифрування: 256-бітового ключа для AES (випадково і на основі паролльної фрази), а також генерацію ключової пари для RSA з можливістю вибору довжини модуля (в тому числі і для розмірності модуля 8192 біта), відкритого ключа та розмірності секретного ключа[1,2].

Вільний програмний засіб СтупTool дає змогу демонструвати студентам абстрактні математичні об'єкти та явища, за рахунок чого підвищується рівень доступності складного навчального матеріалу, забезпечується його оптимальне засвоєння та запам'ятовування. Програма оснащена численними схемами, прикладами, ілюстраціями, анімаціями, які допомагають ознайомити студентів з основними математичними положеннями, на яких ґрунтується робота сучасних криптосистем. Зокрема, це операції з цілими числами за модулем n , поняття відображення, групи, кільця, поля, алгоритм Евкліда, теорема Ферма та інші.

Програмні засоби Mathcad і Matlab містять набір теоретико-числових функцій, що повертають рядок простих чисел, менших або рівних n , дозволяють встановити, чи є дане число простим, вирішують завдання факторизації - повертають рядок, що містить прості множники числа n , знаходять найбільший спільний дільник і найменше спільне кратне двох чисел відповідно, повертають залишок від ділення x на y . Модуль Number Theory Toolbox для Matlab містить 19 функцій, що дозволяють виконувати основні теоретико-числові перетворення, що зустрічаються в задачах криптографії.

Використання програмних пакетів комп'ютерної алгебри допомагає, глибше зрозуміти матеріал та головне – підсилити мотивацію студента до більш якісного опрацювання та засвоєння математичних категорій та понять, які в свою чергу забезпечують можливість глибшого розуміння дисципліни «Основи криптографічного захисту інформації».

Література

1. Бедратюк Л. П. Использование системы компьютерной алгебры MAPLE в элементарной теории чисел / Л. П. Бедратюк, Г. И. Бедратюк // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2013. – №6. – С. 10–13.
2. Тилборг ван Х.К.А. Основы криптологии. / Х.К.А. ван Тилборг. – М.: Мир, 2006. – 471 с.

УДК 656:004.738.5](477)

Лазаревська Ю.А.

асистент кафедри математичних методів та системного аналізу

СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ МЕДІА КОМУНІКАЦІЇ ЯК ДРАЙВЕР ЛОГІСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Сучасній людині вже складно уявити своє життя без Інтернету. Адже Інтернет надає людям безмежні можливості для роботи, навчання, спілкування та реалізації своїх планів і можливостей. Саме Інтернет породив нові види комунікації і прискорив процеси взаємодії між людьми. Бажання спілкування і взаємодії людей один з одним в Інтернет середовищі сприяло утворенню такого інструменту комунікації, як соціальні мережі.

Якщо звернутися до статистичних даних, що надаються компанією TNS Ukraine [1] то серед Топ-25 сайтів, які найчастіше відвідують українці в лідируючих позиціях можна побачити соціальні мережі. Що ж являють собою соціальні мережі або соціальні медіа?

Термін «соціальні мережі» був введений в 1954 р соціологом з Манчестерської школи Джеймсом Барнсом і позначав соціальну структуру, що складається з групи вузлів, якими є соціальні об'єкти (спільність, соціальна група, людина, особистість, індивід) [2, с. 78].

А. Handley, А. Chapman розуміють під соціальними медіа неухильно зростаючу і розвивається колекцію онлайн-інструментів, платформ і додатків, які дозволяють всім нам взаємодіяти і обмінюватися інформацією. Більшою мірою, пишуть автори даного підходу, це - «сполучна тканина і нейронна мережа Інтернету» [3].

В одній зі статей журналу інтегрованих маркетингових комунікацій Стокгольмської школи бізнесу (Journal of integrated marketing communications), Р. Kumar, М. Hsiao, В. Chiu опублікували наступне

визначення соціальних медіа: це використання електронних та Інтернет інструментів метою обміну та обговорення інформації і досвіду з іншими людьми найбільш ефективними способами [4].

Heidi Cohen, президент компанії «Riverside Marketing Strategies», пропонує більш структурний підхід до визначення соціальних медіа, визначаючи їх як платформи, які дають можливість створити інтерактивний сайт, шляхом залучення користувачів для участі, коментування або створення власних даних як засіб комунікацій, зі своїми соціальними графами, іншими користувачами і публікою.

У найбільш загальному вигляді, зазначає Liz Strauss, соціальні медіа - це будь-які об'єкти або інструменти, які пов'язують людей діалогом або взаємодією - особисто, у пресі або он-лайн [5].

Сьогодні 100% транспортно-логістичних компаній України мають власні сторінки в соціальних мережах, такі дані представив Logistics Management Center, який проводив опитування. [6] На їхню ж інформації лідируючими соціальними мережами в Україні, які полюбилися транспортним компаніям стали Facebook, YouTube, LinkedIn.

Така популярність соціальних мереж обумовлена тим, що вони перестали бути тільки лише майданчиком для спілкування людей. Соціальні мережі розкривають свій потенціал з нового боку, сьогодні їх використовують як потужний інструмент для ведення і просування бізнесу, тим більше що вони являють собою платформи з найбільшою концентрацією онлайн користувачів.

Транспортні компанії стали частіше використовувати соціальні мережі з кількох причин. Так за даними одного з американських консалтингових агентств «Fronetics Strategic Advisors» були названі такі причини активності логістів в соціальних мережах: [7]

- рівень впізнаваності компанії на ринку - 95%;
- поліпшення іміджу компанії - 90%;
- формування громадської думки - 86%.

Так само логістичними компаніями були названі такі переваги від використання соціальних мереж, такі як підвищення залученості та лояльності клієнтів, підвищення рівня культури ринку логістичних послуг і збереження позицій компанії.

Не дивно, що останнім часом кількість інвестицій в розвиток комунікацій за допомогою соціальних мереж зростає в усьому світі. Сьогодні просування в соціальних мережі SMM (Social Media Marketing) - це вже професійна маркетингова і комунікаційна стратегія.

Для успішного просування в соціальних мережах логістичним компаніям необхідно слідувати чітким планом. Для початку необхідно визначити цілі і завдання просування в соціальній мережі. Це може бути пошук нових клієнтів, налагодження комунікації з клієнтами, або збільшення кількості відвідувань сайту компанії. Після того як основні цілі визначені необхідно вибрати соціальну мережу, за допомогою якої буде здійснюватися просування. Для цього необхідно визначити свою цільову аудиторію (за віком, статтю, інтересам, тощо). Коли цільова аудиторія визначена і соціальна мережа обрана необхідно наповнити сторінку якісною інформацією.

Інформація в соціальних мережах представлена у вигляді контенту. Головне правило соціальних мереж - контент повинен бути унікальним. Контент можна розділити на дві типу - медійний (музика, відео, зображення) і текстовий (статті, замітки, коментарі). Для того щоб залучати та утримувати цільову аудиторію необхідно постійно взаємодіяти з нею за допомогою якісного контенту. Для цього необхідно дотримуватися чіткого контент плану. Для цього варто визначити пропорції, в яких буде представлений внутрішньо-корпоративний (новини компанії, фотографії заходів) і зовнішній контент (новини галузі, професійні дискусії, аналітика), а також призначений для користувача блок (коментарі до матеріалів, в тому числі до відео і фотографій, дискусії, відповіді на питання, конкурси, анонси вакансій і ін.) тоді за допомогою актуального і мотивуючого контенту можна буде спонукати свою аудиторію до обговорення.

Одним з критеріїв оцінки якісного контенту є віральність. Віральність - це ймовірність того, що користувач зацікавиться і поділиться контентом з іншими користувачами, таким чином інформація далі пошириться по мережі.

Наступним етапом просування в соціальній мережі є управління комунікаціями. Цим зазвичай займається менеджер, який буде наповнювати сторінку правильним контентом, організовувати, підтримувати і направляти дискусії. Для цього потрібен фахівець, який буде розуміти технології маркетингу; вміти ефективно застосовувати інструменти просування; генерувати і просувати якісний контент; формувати канали зворотного зв'язку.

Підсумковим інструмент для оцінки ефективності комунікацій в соціальних мережах є статистичні дані. І сучасні соціальні платформи вже мають вбудовані інструменти оцінки ефективності комунікацій. Сьогодні в соціальних мережах можна зібрати інформацію про кількість учасників групи, охоплення аудиторії, частка згадки компанії, залученість аудиторії залученість в спілкування і інші показники.

Література

1. Топ-25 сайтів Уанета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ain.ua/2019/08/07/top-25-sajtov-uaneta-ijul-2019>
2. Гантер Б., Фернхам А. Типы потребителей : введение в психографику . – СПб.: Питер, 2011. – 298 с.

3. Handley A., Chapman A. Content Rules: How to Create Killer Blogs, Podcasts, Videos, Ebooks, Webinars (and More) That Engage Customers and Ignite Your Business. - John Wiley & Sons, 2010. - 326 p.
4. Kumar P., Hsiao M., Chiu B. Generations of Consumers and the consumer Gegenerated // Journal of integrated marketing communications, 2009. - 312 p.
5. Strauss L. The Secret to Writing a Successful and Outstanding Blog [Електроний ресурс]. The Insider's Guide to the Conversation That's Changing How Business Works. Режим доступу: <http://www.successful-blog.com/свободный> – Загл. с экрана. – Яз. англ.
6. Соціальні мережі & логістичні компанії [Електоний ресурс]. – Режим доступу: <https://logistics-ukraine.com/2018/02/12/соціальні-мережі-логістичні-комані>
7. Логістика та просування у соціальних мережах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://s2b-group.net/post/791>
8. Інформатика: підручник для студ. екон. напрямів підготовки / О.В. Оліфіров, К.О.Палагута, Н.М. Войтюшенко, Т.В. Шабельник, Ю.І. Ільєнко. - Донецьк: ДонНУЕТ, 2014.- 544 с.

УДК 004.056.5

Морозова А.О.

асистент кафедри математичних методів та системного аналізу

ОГЛЯД МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧІ ШИФРУВАННЯ/ДЕШИФРУВАННЯ ДАНИХ

На сьогодні в інформаційному просторі швидкими темпами впроваджуються новітні досягнення комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Інформаційні технології активно впроваджуються у фінансові, промислові, торгівлі і соціальні сфери. Внаслідок цього різко зріс інтерес широкого кола користувачів до проблем захисту інформації. Захист інформації – це сукупність організаційно-технічних заходів і правових норм для попередження заповідання збитку інтересам власника інформації. Незважаючи на те, що захист інформації в комп'ютерних мережах пов'язаний з цілим рядом комплексних заходів, як чисто технічних, так і організаційних, без шифрування інформації неможливо побудувати надійну систему її захисту.

Шифрування – це механізм здійснення змін вихідного документа, який дозволяє отримати доступ до зашифрованої інформації тільки її власнику і довіреним особам. Основною задачею шифрування є забезпечення конфіденційності інформації, що передається. Процес кодування називається шифруванням, а процес декодування – розшифруванням. Саме кодоване повідомлення називається шифрованим, а застосований метод називається шифром.

Основна вимога до шифру полягає в тому, щоби розшифрування (і, можливо, шифрування) були можливі тільки при наявності санкцій, тобто деякої додаткової інформації (або пристрою), яка називається ключем шифру.

Галузь знань про шифри, методи їх побудови та розкриття називається криптографією. Властивість шифру протистояти розкриттю називається криптостійкістю або надійністю і звичайно визначається складністю алгоритму дешифровки.

У практичній криптографії криптостійкість шифру оцінюється з економічних міркувань. Якщо розкриття шифру коштує (в грошовому еквіваленті, включаючи необхідні комп'ютерні ресурси, спеціальні пристрої тощо) більше, за саму зашифровану інформацію, то шифр вважається достатньо надійним [1].

На даний час найбільш популярними методами шифрування є:

- симетричне, в якому використовується один і той же ключ для шифрування і для розшифрування;
- асиметричне, в якому використовуються два різних ключі: один для шифрування, який називається відкритим, інший для розшифрування – називається закритим.

Симетричне шифрування – спосіб шифрування, в якому для шифрування та дешифрування використовуються один й той самий криптографічний ключ.

Ключ шифрування має зберігатись у секреті обома сторонами та має бути обраним до початку обміну повідомленнями. Процес розшифрування полягає в тому, щоби ще раз скласти шифровану послідовність з тією самою гамою шифру:

Описаний метод має суттєвий недолік. Якщо відома хоча б частина вихідного повідомлення, то все повідомлення може бути легко дешифроване.

Найважливішими параметрами всіх алгоритмів симетричного шифрування є:

- стійкість;
- довжина ключа;
- кількість раундів;
- довжина блоку, якій оброблюється;
- складність апаратно/програмної реалізації;
- складність перетворень.

До переваг симетричної системи можна віднести:

- порівняно високу швидкість (приблизно на 3 порядки вищу ніж у асиметричних систем);
- простота реалізації (за рахунок більш простих операцій);
- менша необхідна довжина ключа для відповідної стійкості.

Але є також суттєві недоліки, які практично призводять до того, що дана система майже не використовується на даний час:

- складність керування ключами у великій мережі. Це означає квадратичне збільшення кількості ключів, які необхідно генерувати, зберігати, передавати та знищувати у мережі;

- складність обміну ключами. Для застосування симетричної системи необхідно вирішити проблему надійної передачі ключів до кожного абонента, тому що необхідний секретний канал для передачі кожного ключа обом сторонам [2].

Криптографічна система з відкритим ключем (або асиметрична криптосистема, асиметричне шифрування) – це система шифрування, при якій відкритий ключ передається по відкритому (тобто не захищеному) каналу зв'язку та використовується для шифрування повідомлень. Для розшифрування повідомлень використовується секретний (або приватний) ключ.

Наявність двох ключів – відкритого та закритого – й робить цю систему асиметричною. Відкритий ключ розсилається всім, хто бажає відправляти повідомлення адресату, а приватний ключ зберігається адресатом і не повинен нікому відправлятися. Навіть якщо знати відкритий ключ та все відправлене розшифроване повідомлення, неможливо знайти приватний ключ.

До переваг асиметричної криптосистеми можна віднести:

- не потрібно передавати закритий ключ будь-якими каналами зв'язку; • на протигагу симетричній криптосистемі, секретний ключ зберігається тільки у одній стороні;

- у симетричній криптосистемі варто змінювати ключ після кожного сеансу передачі даних, у асиметричній ключі можна тримати незмінними достатньо довгий час;

- у більшості мереж кількість ключів при асиметричному шифруванні набагато менша, ніж при симетричному [3].

Література

1. Шабельник Т. В. Побудова системи симетричного шифрування/дешифрування даних на основі нейронних мереж / Шабельник Т.В., Дяченко О.Ф., Морозова А.О. // Комп'ютерні системи та інформаційні технології в освіті, науці та управлінні // Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції - Д.: ДВНЗ ПДАБА, 2019. – 52-53 с.
2. Панасенко С.П. Алгоритмы шифрования. Специальный справочник. – Санкт-Петербург: БХВПетербург, 2009 – 576 с.
3. Сингх С. Книга шифров. Тайная история шифров и их расшифровки. – М.: Аст, Астрель, 2006 – 447 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 343.2.01: 351.74

Хараберюш І.Ф.

д.ю.н., професор, професор кафедри

МІСЦЕ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Технічне забезпечення правоохоронних органів базується на досягненнях науки і техніки та знаходиться в прямій залежності від суспільного прогресу, ступеня розуміння суспільством погроз з боку злочинності, а відповідно – необхідності розробки і використання адекватних заходів протидії їй.

Слушною, ми вважаємо, думку, що засоби, як правова категорія, є інструментами забезпечення будь-якої діяльності та мають загальнонауковий, міжгалузевий характер [1, с. 66]. Спеціальна техніка, як окремий різновид засобів, також може розглядатись з цих позицій і відноситись до різних галузей юридичної науки.

Практика застосування терміна «технічні засоби» та похідних словосполучень (науково-технічні засоби, спеціальна техніка, спеціальні технічні засоби), показала, що вони мають настільки широке використання у наукових виданнях, законодавчих і нормативних актах, які відносяться до діяльності десятків міністерств і відомств, виконуючих зовсім різні й не пов'язані між собою завдання, що застосування їх поза контекстом (наприклад, для правоохоронної діяльності) і без спеціального коментарю втрачає всякий зміст.

Для визначення обсягу поняття ми застосуємо метод вибору критерію. Тому, щоб визначити обсяг поняття «спеціальна техніка правоохоронних органів», необхідно вибрати критерії, за якими ми його визначатимемо. З відповідних у такому випадку критеріїв ми можемо виділити *семантику словосполучення; систему; структуру; практичне значення; схожість спеціальної техніки з технікою, засобів спеціальної техніки з науково-технічними засобами, що використовуються в правоохоронній діяльності.*

Почнемо з семантичного аналізу сутності і змісту терміну «спеціальна техніка», в якому спочатку виділимо значення складового елементу «техніка». Під терміном «техніка» розуміється, по-перше, сукупність засобів праці, знарядь, за допомогою яких створюють що-небудь, по-друге, безпосередньо самі машини, знаряддя, пристрої та, по-третє, сукупність знань, засобів, способів, прийомів, використовуваних в якій-небудь справі [2, с. 795; 3, с. 507; 4., с. 1321].

Таким чином, техніка, з одного боку, – це сукупність засобів діяльності, створюваних для здійснення процесів виробництва і обслуговування невиробничих потреб суспільства; з іншого – сукупна характеристика використовуваних для досягнення мети навичок, прийомів і методів.

Термін «спеціальна техніка» включає в себе дві складові. Звернувшись до тлумачних словників, можна з'ясувати, що поняття «спеціальна» означає особлива, винятково для чого-небудь призначена, а також відноситься до окремої галузі чогось, притаманна будь-якої спеціальності [2, с. 753].

Таке розуміння змісту слова «спеціальна техніка», як ми вже визначали, робить некоректним його використання поза контекстом, без визначення сфери застосування цієї техніки. При цьому приналежність до «спеціальних» може визначатися як спеціальною конструкцією, технічними можливостями і призначенням приладу, пристосування або пристрою, так, ми вважаємо, і особливими (специфічними) тактичними прийомами використання тих або інших технічних засобів. У ряді випадків і сам технічний засіб, і тактика його застосування можуть бути спеціальними.

Таким чином, стосовно «спеціальної техніки правоохоронних органів» у самому загальному вигляді мова йдеться щодо *сукупності засобів спеціальної техніки, тактики і методики їх ефективного використання в правоохоронній діяльності.*

Розвиток засобів спеціальної техніки правоохоронних органів, як складової науково-технічних засобів, базується на досягненнях науки і техніки, проте знаходиться в прямій залежності від суспільного прогресу, ступеня розуміння суспільством погроз з боку злочинності, а відповідно – необхідності розробки і використання адекватних заходів протидії їй. У цьому процесі реалізуються такі соціальні функції спеціальної техніки, як пізнавальна, творча, освітня, впроваджувальна, діяльнісна і ін. В певній мірі для розвитку науково-технічного забезпечення правоохоронної діяльності характерна інноваційна діяльність, що виражається формулою розробка - апробація - впровадження - практика [5, с. 10].

Спеціальна техніка правоохоронних органів є міждисциплінарною юридичною наукою, складові якої вивчаються такими науками як кримінальний процес і криміналістика, оперативно-розшукова діяльність, адміністративне право і процес. Її систему складають загальні положення та окремі галузі.

Галузі спеціальної техніки правоохоронних органів складаються з основних напрямків її використання в правоохоронній діяльності і поділяються на криміналістичну техніку, оперативну техніку та організаційну техніку.

Засоби спеціальної техніки класифікуються за трьома критеріями: напрямки застосування; джерела походження; призначення. За напрямками застосування засоби спеціальної техніки поділяються на засоби криміналістичної, оперативної, організаційної та охоронної техніки. Стосовно джерел походження засоби спеціальної техніки, які використовуються в діяльності правоохоронних органів, поділяються на три великі групи: загального застосування (приспосовані), загального застосування з незначною доробкою (модифіковані) і спеціально розроблені (унікальні). За призначенням вони поділяються на: засоби фіксації інформації; засоби організації управління (засоби зв'язку, підсилення мови, системи збору, накопичення та аналізу інформації тощо); технічні засоби охорони; пошукову техніку; засоби спостереження та контролю; спеціальні хімічні речовини; спеціальні засоби захисту; засоби та системи негласного отримання інформації та слідів протиправної діяльності тощо.

Література

1. Олійник О.В. Адміністративно-правові засоби забезпечення інформаційної безпеки // Юридичний вісник. 2015. № 1(34). С. 65-69
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов. М.: Рус. яз., 1990. 921 с..
3. Словарь иностранных слов. М.: Рус. яз., 1989. 624 с.
4. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. М.: Сов. энциклоп., 1985. 1600 с.
5. Ткачук Т.А. Научно-техническое обеспечение розыскной деятельности в уголовном процессе России: диссертация ... доктора юридических наук: 12.00.09 / Ткачук Т.А. Владимир, 2011. 394 с.

УДК 343.352:351.83(479.24)

Філіпенко Т.В.

д.н.держ.упр., професор, професор кафедри

МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

На рівні органів місцевого самоврядування надається найбільша кількість адміністративних послуг та відбувається найбільша кількість взаємодій громадян з владними інституціями та посадовими особами, у зв'язку з чим тут чиниться найбільша кількість корупційних зловживань та правопорушень. Це вимагає вивчення існуючих механізмів запобігання корупції на місцевому рівні та їх подальшого удосконалення.

Приватні інтереси корупціонера з числа службовців органу місцевого самоврядування та корупціодавця (підприємця або громадянина) на місцевому рівні співпадають і формують сприятливі умови для корупції. Головними причинами такого становища є:

- неврегулювання та дублювання повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування, замкнутість системи управління, недосконалість антикорупційної політики;
- наявні можливості неправомірного використання комунальної власності в особистих інтересах та у відсутності прозорості багатьох економічних процесів, зумовлені невідповідністю заробітної плати життєвим потребам, коли посадові особи органів місцевого самоврядування намагаються поповнити свої статки з інших джерел;
- невисока активність громадськості в управлінні місцевими справами та протидії корупції, професійна та моральна деформація поведінки частини керівників, що виявляється у поблажливому ставленні до фактів корупції;
- недосконалість антикорупційного законодавства та наявність законодавчих прогалин, у зв'язку з чим у посадових осіб органів місцевого самоврядування є можливість "оминути" закон;
- неналежна регламентація діяльності посадових осіб, так зване "кумівство", та відсутність механізмів запобігання проникненню в органи влади лідерів і членів злочинних угруповань [1, с. 254];
- відсутність або погана доступність інформації про процедури отримання адміністративних послуг [2, с. 78].

В науковій літературі під механізмом запобігання та протидії корупції в органах публічної влади розуміється система дій, спрямована на виявлення, припинення, обмеження поширення та запобігання корупційних дій в органах публічної влади [3, с. 7]. З нашої точки зору, механізм запобігання та протидії корупції уявляє собою систему цілеспрямованих дій посадових осіб органів публічної влади, службовців силових структур та представників громадянського суспільства, спрямованих на забезпечення конституційних прав і свобод людини та укріплення демократичних європейських цінностей, виховання громадянської нетерпимості до проявів корупції, попередження й невідворотне покарання корупційних державно-владних відносин.

Серед механізмів запобігання корупції в органах місцевого самоврядування виокремлюють: інституціонально-управлінські, політико-правові, соціально-економічні, суспільно-громадянські та етично-психологічні.

Е. Молдован виділяє такі механізми запобігання та протидії корупції на державній службі: адаптаційний (приведення структури державної служби України у відповідність з рекомендаціями та стандартами країн-членів ЄС); каральний (створення системи ефективної протидії корупції, за якої вчинення корупційних діянь тягне неминучу відповідальність осіб, винних у їх вчиненні, з настанням негативних соціальних та службових наслідків); організаційно-управлінський (чітке законодавче визначення процедур прийняття управлінських рішень); правовий (уніфікація нормативно-правових актів у сфері державної служби України); превентивний (запобігання соціальним передумовам корупції та усунення причин, що спричинюють вчинення корупційних діянь); соціально-економічний (створення системи суспільних відносин, за якої правомірна поведінка службовців публічної служби є соціально престижною і вигідною) [4, с. 5].

Слід зазначити, що реалізація механізмів запобігання корупції, в тому числі на рівні місцевої влади, неможлива без організації і функціонування публічно-правових інститутів загальної і спеціальної компетенції, а також інститутів громадянського суспільства, покликаних забезпечувати формування і виконання профільних нормативних і програмних положень, безпосередньо здійснювати антикорупційні заходи.

До найбільш перспективних напрямків антикорупційної діяльності інститутів громадянського суспільства можна віднести: формування в суспільстві нетерпимості до корупційної поведінки; антикорупційна експертиза правових актів та їх проектів; здійснення громадського антикорупційного контролю діяльності органів публічної влади; взаємодія з органами публічної влади з питань запобігання корупції; реалізація окремих повноважень державних органів; проведення незалежних соціологічних досліджень, спрямованих на виявлення та оцінку рівня корупції в Україні та ефективності здійснення антикорупційних заходів.

Серед основних шляхів удосконалення механізмів запобігання корупції в органах місцевого самоврядування в Україні, вбачаються наступні: виховання нетерпимості до корупційних проявів; формування місцевих Антикорупційних рад; гарантування участі громадських формувань та окремих громадян у підготовці й ухваленні управлінських рішень місцевого значення; забезпечення оперативного інформування громадян щодо поточної та планової діяльності місцевих органів публічної влади; залучення громадян до проведення попередньої громадської експертизи запланованих ключових політико-управлінських рішень, що стосуються стратегічного розвитку територій або торкаються інтересів більшості територіальних громад та їх мешканців; встановлення принципів "відкритості та прозорості" публічної влади, полегшеного доступу громадян до органів місцевого самоврядування; спрощення та більша прозорість процедур надання адміністративних послуг та встановлення адекватних термінів обслуговування громадян; запровадження "єдиного вікна" та "карти послуг", що надаються громадянам органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Література

1. Михненко А. М., Руснак О. В., Мудров А. М., Кравченко С. О. Запобігання та протидія корупції / за ред. проф. Михненка А. М. 4-е вид., доп. і перероб. К. : НАДУ, 2012. 536 с.
2. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання виникнення корупційних ризиків в органах місцевого самоврядування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 77–80.
3. Сєрьогін С. С. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади. Публічне управління : теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів державного управління. X. : Вид-во АДНДУ, 2010. № 1. С. 134 – 140.
4. Молдаван Е. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект. Державне управління: теорія та практика. 2010. №2. URL:http://www.nbu.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10mesmia.pdf (Дата звернення 25.10.2019 р.).

УДК 37.0+377.+378.

Бражко О. В.

д.н.держ.упр., професор, професор кафедри

АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ЗА УМОВ НЕСТАБІЛЬНОГО СУСПІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Освіта є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства. Фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави[1]. Сучасні тенденції розвитку суспільства – інтенсивний розвиток комунікаційних

технологій, швидка зміна форм суспільної діяльності, зайнятості населення, номенклатури професій, поглиблення соціальної диверсифікації та формування нових форм соціальної взаємодії вимагають змін. Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні в останні роки її незалежності, як в економіці, в політиці, так і в багатьох інших сферах суспільного життя не можуть не позначатись на перетвореннях в галузі освіти.

Саме створення в Україні сучасної високоефективної системи освіти є однією з найважливіших умов конкурентоздатності держави на європейському ринку. У цьому питанні велика роль має бути відведена саме професійній та фаховій передвищій освіті (далі – професійна освіта), метою яких є модернізація відповідно до запитів суспільства і промислово-інноваційного розвитку економіки, інтеграції в європейський освітній простір, оскільки наявна система професійної освіти не дозволяє в повній мірі виконувати покладені на неї завдання щодо реалізації державної політики[2, с. 117].

Особливої актуальності набуває питання мобільності, конкурентоспроможності та рівня кваліфікації працівників. Об'єктивною є потреба щодо підвищення якості професійної підготовки кваліфікованих робітників та керівників середньої ланки управління з урахуванням вимог роботодавців. Розв'язання цього завдання потребує випереджувального підходу, впровадження інноваційних технологій навчання, сучасних інформаційних засобів, оновлення змісту професійного навчання, залучення соціальних партнерів до розроблення державних освітніх стандартів. Державні стандарти мають спрямовуватися на формування у випускників мінімуму обов'язкових компетенцій, що будуть покладені в основу навчальних програм і доповнюватися новим змістом з урахуванням сучасних і перспективних потреб та запитів роботодавців, конкурентоспроможності закладів професійної освіти на національному та європейському ринку праці.

Водночас запорукою підготовки кваліфікованого виробничого персоналу, конкурентоздатного на ринку праці України та високорозвинених країн світу, повинно стати оновлення як змісту професійної освіти, так і впровадження інноваційних педагогічних і виробничих технологій, використання кращого досвіду країн Європейського Союзу та світу. Саме тому, напрям розвитку системи української професійної освіти – європейська інтеграція[3, с. 184].

На нашу думку, асоціація з ЄС дозволить реформувати та модернізувати систему професійної освіти, функції якої в умовах ринкової економіки, інформаційно-технологічного розвитку розширюються, що відповідає європейським тенденціям безперервної професійної освіти впродовж життя, сприяти зближенню у сфері професійної освіти, яке відбувається у рамках Копенгагенського та Туринського процесів, підвищити якість та важливість професійної освіти і навчання, поглибити співробітництво між закладами освіти, активізувати мобільність учнів, студентів, слухачів та викладачів[4].

Отже, аналіз стану системи освіти в цілому, так і професійної освіти науково-педагогічних працівників свідчить, що організація освіти у вітчизняних навчальних закладах переважно спрямовується на передачу програмованих знань, навичок і вмінь, а формування ціннісно-мотиваційної сфери особистості, на жаль, залишається на другому плані. Ця освіта переважно має авторитарний характер і спрямована на соціалізацію особистості з позицій його максимальної корисності для суспільства, а індивідуально особистісний розвиток, потреби, схильності тих хто навчається, відповідність їх здібностей обраному фаху в багатьох випадках не враховуються. Першою групою проблем професійної освіти науково педагогічних працівників є проблеми, які пов'язані з протиріччями, що притаманні системі професійної освіти в цілому. Професійна освіта науково-педагогічних працівників є однією із підсистем освіти України. Тому закономірно виникає потреба визначення прямих і зворотніх зв'язків між ними, наступності кожної із них.

Для покращення професійної освіти науково-педагогічних працівників необхідно вдосконалити її систему. Система професійної освіти науково-педагогічних працівників необхідно визначити як освітню технологію з внутрішньо-організованим змістом, тобто логіка і структура змісту в контексті взаємовідносин учасників освітньої, зокрема і педагогічної дії. Тому визначена система має допомогти науково-педагогічному працівнику стати як суб'єктом учіння під час навчання, так і суб'єктом власного особистісного розвитку[5, с. 119].

Шляхами впровадження ідей прогресивних дидактичних систем в освітній процес, на нашу думку, може бути організація міжособистісної навчальної взаємодії, суттєве вдосконалення змістовного і методичного компоненту освітнього процесу. Особливої уваги вимагає суттєве вдосконалення змістовного компоненту професійної освіти науково-педагогічних працівників. Для цього слід передбачити те, що зміст професійної освіти науково-педагогічних працівників в умовах університету має включати все необхідне для задоволення різноманітних потреб і бути спрямованим на забезпечення формування і розвитку їх особистості. На увазі треба мати формування їх наукового світогляду, переконань, допомогу в самоактуалізації, самовизначенні, самореалізації та самоутвердженні у професійній діяльності як творчої та всебічно розвиненої особистості. Відповідно, зміст навчання науково-педагогічних працівників має включати такі компоненти:

- ціннісний компонент, який має дати сукупність ціннісних орієнтацій професійної освіти науково-педагогічних працівників та забезпечити усвідомлення і сприйняття ними норм і правил цієї освіти;
- пізнавальний має забезпечити їх системою фундаментальних, професійних знань;

- діяльнісний має сприяти формуванню і постійному вдосконаленню у науково-педагогічних працівників творчих методів, прийомів і форм педагогічної діяльності;
- особистісний має сприяти самопізнанню науковопедагогічного працівника самого себе як творчої особистості, формувати його адекватну самооцінку, допомогти його професійному самовизначенню, самоактуалізації та самоутвердженню не тільки у професійній діяльності, а й у суспільно-значущій діяльності взагалі.

Виходячи з вищевикладеного, перед навчальними закладами стоїть завдання привести у відповідність зміст, форми і методи підготовки науково-педагогічних працівників з вимогами сьогодення, забезпечити високу педагогічну підготовку фахівців.

Таким чином, спорідненість реформування механізму фінансування із загальним рухом економічних і соціальних реформ, що відбуваються в Україні, є найважливішим для реформування системи освіти.

Основні доміанти реформування механізму фінансування на новому етапі – правові, економічні, структурні та управлінські зміни. Без сумніву, що можлива зміна доміант на різних етапах. Слід також виділити низку проблем, які впливають на сучасний стан освіти, і вищої також, в цілому, особливо на її фінансування:

- суспільна: розрив між суспільними потребами і попитом, з одного боку, і механізму фінансування освіти – з іншого;
- суперечності між задекларованою рівністю можливостей отримання вищої освіти і реальною її доступністю для різних груп населення;
- соціокультурна: невідповідність системи освіти, що склалася під впливом сучасних віянь (збереження і розвиток людських ресурсів країни, входження в новий інформаційний простір, зміна ролі держави і становленню соціальної громадськості), розвитку гуманітарного знання і культури;
- політична: відставання процесів, що протікають у системі вищої освіти, від загального ходу українських реформ (політичних, економічних, соціальних), запізнення цих процесів у реалізації ідеології і правової бази освітньої реформи, які закладені в Законі України «Про вищу освіту» [3].

Література

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 1 червня 2016 року / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. – К.: Парлам. вид-во, 2016. – 320 с. – (Серія «Парламентські слухання»).
3. Красовська О. Роль освіти в сучасних глобальних умовах / О. Красовська // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 182-188.
4. Марченко В. С., Марченко І. І. Адаптація професійної освіти України в Європейський освітній простір [Електронний ресурс] / В. С. Марченко., І. І. Марченко//. – Режим доступу : www.kpi.kharkov.ua.
5. Супрун В.В. Теоретичні та практичні аспекти регулювання професійної освіти в Україні / В.В.Супрун // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. – 2016. – Вип. 2 (31). – (Серія « Управління та адміністрування»). – С.108 –123.

УДК 343.9

Шелухин Н.Л.

д.ю.н., професор, професор кафедри

НЕКОТОРЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Практическими направлениями использования криминологической характеристики являются:

- изучение преступности,
- разработки системы мер по предупреждению/сдерживанию преступности,
- криминологическое прогнозирование,
- ресоциализация правонарушителей.

Кратко остановимся на раскрытии сути каждого направления.

1. Изучение преступности. Изучение преступности, ее динамики, половозрастных, социальных и географических особенностей — это начальный пункт любых криминологических исследований. Первичной базой для изучения преступности являются различные статистические базы и реестры правоохранительных органов, а так же данные других министерств и ведомств, используемые для информационно-аналитического обеспечения деятельности по борьбе с преступностью. В странах бывшего СССР отсутствуют общенациональные программы по изучению преступности. Государственная политика

по противодействию преступности строится по алгоритму: от факта преступления в его раскрытию - мерам же по сдерживанию преступности - отводится второстепенное значение. Изучение преступности носит локальный характер в рамках отдельных правоохранительных органов (либо подразделений этих органов) и при работе над раскрытием отдельных преступлений, как правило, серийных.

2. Разработка системы мер по предупреждению/сдерживанию преступности. Реализация системы мер по предупреждению/сдерживанию преступности, которая включает в себя согласованную систему мер политического, экономического, социального, организационно-правового характера, направленных на ликвидацию предпосылок противоправных действий и содействует экономическому развитию, повышению благосостояния населения, а следовательно и общему социальному прогрессу. Причем эта работа должна координироваться из единого научно-правового центра. В качестве примера можно привести США, где криминологическая и уголовная политика разрабатывается Управлением программ юстиции (Office of Justice Programs – OJP) – агентством Министерства юстиции США, которое фокусирует своё внимание на предупреждении преступлений путём проведения криминологических исследований и развития правовых инициатив на основе предоставления грантов и оказания помощи жертвам преступлений, состоящее из:

- национального института правосудия (National Institute of Justice – NIJ);
- бюро статистики правосудия (The United States Bureau of Justice Statistics – BJS);
- бюро оказания помощи правосудию (The Bureau of Justice Assistance – BJA);
- управления ювенальной юстиции и предупреждения правонарушений несовершеннолетних (The Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention – OJJDP);
- службы для жертв преступлений (The Office for Victims of Crime – OVC);
- службы социального контроля за сексуальными преступниками (The Office of Sex Offender Sentencing, Monitoring, Apprehending, Registering, and Tracking – SMART);
- службы поддержки развития (The Community Capacity Development Office – CCDO) [1].

Таким центром на Украине может выступать Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности имени академика В.В. Сташиса Национальной академии правовых наук. В России – Министерство юстиции.

Исследователи из Австралийского института криминологии предлагают следующий алгоритм при разработке превентивных программ по предупреждению/сдерживанию преступности с «привязкой» к определённой проблематике:

- изучение конкретной проблемы преступности;
- выявление специфических характеристик исследуемого объекта;
- определение круга возможных превентивных мер;
- установление субъектов их осуществления;
- разработка документации для исполнителей превентивных мер;
- осуществление мониторинга за криминологической ситуацией во время реализации программы;
- совершенствование программы превенции (ее постоянная эволюция в процессе реализации) [2-3].

Характеризуя проблему предупреждения/сдерживания преступности нельзя не остановиться на одной из криминологических теорий – экономической модели сдерживания преступности, которая получила свое развитие в 60-е годы прошлого века [4] и дополнена новыми подходами Беном Джонсоном, кримиологом, законодательным аналитиком из США [5]. Согласно его исследованиям:

- преступления, связанные с сознательным планированием, можно легче сдерживаются и прогнозируются, чем преступления, совершаемые спонтанно;
- увеличение срока тюремного заключения, которое является само по себе достаточным, имеет небольшой сдерживающий эффект;
- политика, которая увеличивает вероятность быть пойманным, сдерживает преступность более эффективно, чем увеличивает наказания.

Необходимо обратить на престижность работы кримиологом в Великобритании. Это обусловлено тем, что в уголовной политике Англии и Уэльса, Шотландии, Северной Ирландии находится место для реализации превентивных программ и есть понимание того, что эти программы в целом эффективнее и обходятся дешевле налогоплательщикам, чем традиционные формы обращения с преступниками, связанные с их изоляцией от общества.

3. Криминологическое прогнозирование. Понимая под криминологическим прогнозированием предсказание будущего состояния преступности и связанных с ней явлений и факторов, а также выявление основных тенденций их развития, - М.П. Клейменов утверждает, что: предмет криминологического прогнозирования совпадает с предметом криминологии и включает в себя преступность, ее детерминацию, личность преступника, криминальную деятельность и криминологическую политику, а так же безопасность [6].

Под криминологической безопасностью понимается неотъемлемый элемент общей системы национальной безопасности государства, который определяется как объективно-субъективное состояние защищенности прав и законных интересов граждан, общества и государства от преступных посягательств

и угроз таких посягательств, а так же осознание гражданами своей защищенности. При этом источниками угроз выступают явления, связанные с преступностью; общественно-опасные деяния; интересы криминалитета[7].

Криминологическое прогнозирование дает возможность на основе прогноза запланировать и осуществить превентивные меры различного характера по сдерживанию преступности. Это могут быть меры экономического, политического, правового, воспитательного и т.д. характера.

4.Ресоциализация правонарушителей. Следует отметить, что Уголовно-исполнительный кодекс Украины (2003) дает определение ресоциализации как - сознательное восстановление осужденного в социальном статусе полноправного члена общества; возвращение его к самостоятельной общепринятой социально-нормативной жизни в обществе[8].

В 2003 году, пытаясь заложить нормативно-правовую основу ресоциализации применительно к понятию и цели наказания, известнейший российский криминолог Д.А. Шестаков предложил полностью отказаться от целей наказания, задекларированными в ст. 43 УК РФ, а именно: «Наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также в целях исправления осужденного и предупреждения совершения новых преступлений» и заменить эти цели на: удержание лица, совершившего преступление, от новых преступлений (функция защиты человека), реституцию (восстановление положения потерпевшего), ресоциализацию осужденного[9]. Однако законодатель не прислушался к мнению ученого, и только спустя 13 лет определил понятие ресоциализации как комплекс мер социально-экономического, педагогического, правового характера, осуществляемых субъектами профилактики правонарушений в соответствии с их компетенцией и лицами, участвующими в профилактике правонарушений, в целях реинтеграции в общество лиц, отбывших уголовное наказание в виде лишения свободы и (или) подвергшихся иным мерам уголовно-правового характера [10].

Одновременно с Федеральным законом были приняты и областные законы. Например, областной Закон «О ресоциализации лиц, отбывших уголовное наказание в виде лишения свободы и (или) подвергшихся иным мерам уголовно-правового характера, в Ленинградской области» [11].

Таким образом, ресоциализация это обобщенное название мер, которые имеют дуалистическую, государственно-общественную природу и разработчиками (исполнителями) которых могут являться государственные, общественные, религиозные, волонтерские и другие организации. Координатором же разработки, внедрения и практической реализации вышеназванных мер должно выступать государство.

Вместе с тем применять понятие ресоциализация только к лицам, отбывшим уголовное наказание в виде лишения свободы и (или) подвергшимся иным мерам уголовно-правового характера не совсем верно. Меры ресоциализации уместно распространять так же на граждан, еще не совершивших преступление, но входящих в группу риска: склонных к домашнему насилию, злоупотребляющих алкоголем, наркозависимым и т.д. То есть в широком смысле под понятием ресоциализация мы понимаем комплекс мультидисциплинарных мер конечной целью которых является профилактика правонарушений и возвращение гражданина в социокультурную среду в качестве законопослушного ее члена.

В развитых странах отсутствует единая система направленная на ресоциализацию правонарушителей. Каждая система ресоциализации основана на менталитете, традициях и возможностях общества в конкретное историческое время. Единственным фундаментом, объединяющим их, является международным стандарты гуманного обращения с несовершеннолетними правонарушителями, нацеленные на неременное возвращение в общество, если не полностью, то в основном социализированных граждан, которые не будут иметь проблем ни с законом, ни с социумом[12].

Принимая во внимание исследования В.Р. Шмидта о зарубежном опыте ресоциализации подростков, в зависимости от места системы ресоциализации в системе уголовного правосудия[13], необходимо выделить четыре типа систем ресоциализации, когда:

- юридические процедуры юстиции определяются общей системой уголовного правосудия, а ресоциализация соотносится с основными тенденциями социальной политики (Нидерланды, Германия, Великобритания);

- правовые механизмы юстиции соотносятся с общими процедурами уголовного правосудия, но социальные сервисы для отдельных групп правонарушителей выделены в отдельную группу (США, Канада, Япония);

- система служб ресоциализации встроенная в действующую систему социальной защиты (Италия) или в действующую систему юстиции и тесно связана с системой социальной защиты (Франция).

- юстиция, отличная от системы уголовного правосудия и от системы социальной помощи: для осужденных разрабатываются особые программы (Польша, Новая Зеландия, Румыния).

Литература

1. Клейменов И. М. Криминология в Великобритании и США / Вестник Омского университета. Серия «Право». 2011. № 4 (29). С. 147–152.
2. Geason S., Wilson P. R. Crime Prevention. – Australian Institute of Criminology, 1998.

3. Сморгунова А. Л. Критическое направление в англо-американской криминологии : дис. ... канд.юрид. наук. – СПб. : Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена, 12.00.08. - 2004. 218 с.
4. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach // Journal of Political Economy. 1968. Vol. 76. № 2. Pp. 169-217.
5. Johnson B. Do Criminal Laws Deter Crime? Deterrence Theory in Criminal Justice Policy: A Primer / Ben Johnson. Minnesota House Research Department. 2019. – 26 p.
6. Клеймёнов М.П. Криминология : учебник / М. П. Клеймёнов. — 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2018. 400 с.
7. Шелухін М.Л. Кримінологічна безпека на транспорті: організаційно-управлінське та оперативно-розшукове забезпечення : монографія / М.Л. Шелухін ; Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – Донецьк : Вебер (Донецька філія), 2008. – 368 с.
8. Уголовно-исполнительный кодекс Украины. Закон от 11.07.2003 № 1129-IV
9. Шестаков Д.А. Преступность среди социальных подсистем // Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / под ред. Д.А. Шестакова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. - 353 с.
10. Об основах системы профилактики правонарушений в Российской Федерации. Федеральный закон от 23.06.2016 № 182-ФЗ
11. О ресоциализации лиц, отбывших уголовное наказание в виде лишения свободы и (или) подвергшихся иным мерам уголовно-правового характера, в Ленинградской области. Ленинградская область. Областной закон от 06.06.2016 № 46-оз Электронный ресурс. Режим доступа - <http://docs.cntd.ru/document/456006587> (дата обращения 08.12.2019)
12. Черниш М. О. Ресоціалізація засуджених неповнолітніх: досвід зарубіжних країн / Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. №3. - С.79-82
13. Шмидт В.Р. Интеграция подростков в конфликте с законом: зарубежный опыт / В.Р. Шмидт – М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2007. – 120 с.

УДК 378.091.2-051:34

Волік В. В.

д.ю.н., доцент, професор кафедри

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЯКІСТЬ ОСВІТИ ЮРИСТА, ЩО ПРАГНЕ БУТИ СУДДЕЮ

Відповідно до інформації, оприлюдненої Європейським судом з прав людини, станом на 31.12.2018 року, загальна кількість поданих скарг (заяв) складала – 56350, із яких проти України – 7250 (12,9% від загальної кількості скарг).

Слід згадати, що раніше оголошена статистика говорить, що на розгляді у ЄСПЛ, станом на 31.12.2017 року, перебувало 7100 «українських скарг» (12,6%) , що є четвертим показником серед країн-членів Ради Європи. В першій трійці – Туреччина (7500), Росія (7750) та Румунія (9900).

Звернувшись ще на кілька років тому назад проглядається наступна ситуація: у 2006-2013 рр. питома вага «українських заявників» серед інших країн складала від 6,8% до 13%, в 2014 році – 19,5%, в 2015 році – 21,4%, в 2016 році досягла – 22,8%.

Але при цьому потрібно враховувати також й показники чисельності населення. Так за даними Державної служби статистики України чисельність населення в Україні динамічно зменшується, а саме: на 1 січня 2006 року – складала біля 51 млн.; на 1 січня 2014 року – приблизно 45 млн.; а на 01 січня 2019 року – наближено 42 млн. Отже, відношення чисельності населення до кількості поданих скарг в 2018 році по Україні – 0,017% (42 млн. людей, 7250 скарг). З огляду на наведені цифри, цікавим є, показники звернень до ЄСПЛ від високорозвинених держав ЄС. Наприклад, у Франції (з населенням 66,8 млн. людей) у 2018 році такий показник відношення чисельності населення до кількості поданих скарг – 0,0006% (434 скарги), в Фінляндії – 0,0003% (5,6 млн. людей, 20 скарг).

Європейський суд з прав людини постійно нагадує та констатує порушення з боку України взятих на себе зобов'язань, передбачених статтями 2, 3, 5, 6, 8, 13, 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Отже, питання дотримання законності та верховенства права при винесенні українськими судами рішень є в певній мірі досить гострим, а винесення несправедливих рішень потребує подальшого з'ясування та вивчення первопричин цієї проблеми.

Зазначені вище статистичні показники дають нагоду, в черговий раз, задуматися, перш за все про якість освітньої підготовки в Україні, рівень професіоналізму, ступень неупередженості українського юриста, який виступає в ролі особи, яка здійснює судочинство, зокрема й осіб, на яких покладено вирішення конституційних питань та винесення, нарешті, відповідних рішень в національних судах. При цьому не слід

забувати, що судові рішення з огляду на верховенство права за своїм змістом повинні утверджувати справедливість і права людини, укріплювати довіру суспільства до судової влади. З метою зміцнення довіри суспільства до судової влади судді мають усвідомлювати значущість своєї місії в утвердженні верховенства права і забезпеченні захисту прав людини та основоположних свобод. Постійна увага з боку суспільства за діями представників судової влади, бажання громадян мати у державі справедливе правосуддя для отримання належного захисту своїх прав покладає на суддю обов'язок бути не лише представником влади, який неухильно дотримується Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а й людиною з високими європейськими стандартами поведінки та суддівської професії.

Процеси інтеграції України в єврейський простір вимагають бачити та робити юриста (зокрема суддю) професіоналом з великої букви. Бангалорські принципи поведінки суддів передбачають, що судді у своїй поведінці підзвітні відповідним органам, що створені для підтримки суддівських стандартів, які діють об'єктивно та незалежно і мають на меті збільшення, а не зменшення значущості існуючих правових норм та правил поведінки, якими зв'язані судді. Компетентність та старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків. Суддя має бути в курсі відповідних змін до міжнародного законодавства, включаючи міжнародні конвенції та інші документи, що встановлюють норми, які діють у сфері прав людини.

Сучасна парадигма соціокультурного розвитку європейської культури орієнтує юриста на глобальне мислення, на цілісне середовище, яке вимагає від нього універсальності, знання законів предметного (як єдиного і специфічного буття) і культурного світу, принципів організації культурного буття [2; 66-67]. В «Основних принципах незалежності судових органів» (п. 10), схвалених резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. і від 13.12.1985 р. № 40X148, ця думка закріплена як принцип належності: «Особи, які обрані на посаду судді, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію в галузі права»[3; 28-31].

Взагалі у професіоналізмі юриста можна виділити три пласти [4; 56-58]. Перший пласт – це світоглядна основа професійної діяльності, де вирішуються питання про цілі, сенси і цінності власної професійної діяльності.

Другий пласт – конкретні прийоми і засоби виконання конкретної професійної дії: «професіоналізм – володіння методами своєї роботи» [5; 11].

Третій пласт – зміст і форми професійної свідомості, тобто питання про технології та загальні способи організації своєї професійної діяльності. Це так звана професійна правосвідомість. Правосвідомість – це особливий рівень правосвідомості суспільства, носієм якої є юристи, які професійно займаються професійною діяльністю [6; 10].

При цьому стандарти суддівської професії є зразком діяльності суддів, якому повинна відповідати їх поведінка. Сьогодні стандарти – це концентрований вираз суспільних уявлень про місце і роль суддівства в суспільному житті. Очікування, які адресовано суддівській діяльності, відображено в таких міжнародних актах, як Європейська хартія про статус суддів (Страсбург, 1998) [6], що містить загальні положення про правовий статус суддів. При цьому, Загальна декларація прав людини в статті 8 вказує на те, що «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом».

Стандарти суддівської діяльності та поведінки поділяються за такими критеріями: відповідно до джерел їх закріплення та залежно від сфери регулювання. Щодо закріплення стандартів суддівської діяльності, то можна виділити: а) міжнародні документи (Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод; Основні принципи незалежності судових органів; Рекомендація № R (94) 12 Комітету міністрів між державами-членами щодо незалежності, дієвості та ролі суддів; Європейська хартія про статус суддів та ін.; б) в українському законодавстві – в Конституції України; в процесуальному законодавстві; Кодексі професійної етики судді; законах України «Про судоустрій України», «Про статус суддів» та ін.

За таких умов та високих європейських стандартів, посада судді в Україні передбачає отримання високого рівня юридичної освіти. Законодавець, висуваючи до посади судді вимогу вищої юридичної освіти, повинен виходити, перш за все, із складності і багатоманітності завдань, які стоять перед суддею, а також з високого ступеня відповідальності за прийняті ним рішення і високим соціальним статусом цієї професії в суспільстві.

З огляду на зазначене вище, не можна не погодитися, що Україні як державі-члену Ради Європи пропонується забезпечити належне вивчення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1], Загальної декларації прав людини [7], інших важливих міжнародних актів та, на наш погляд, саме важливе це досконале вивчення прецедентної практики Європейського суду з прав людини за програмами для одержання університетських дипломів з права, а також для підвищення кваліфікації суддів. Надзвичайно важливо, щоб таке вивчення було включено до програм юридичних факультетів не лише як окремий предмет, а й "горизонтально" в кожній правовій дисципліні (кримінальне право, цивільне право

тощо) для того, щоб студенти незалежно від спеціалізації після закінчення університету знали, як застосовувати європейські документи та стали судову практику у своїй галузі.

Слід констатувати, що сьогодні в Україні не має достатньої освітньої та професійної підготовки на посаду судді, що в цілому не сприяє створенню висококваліфікованого суддівського корпусу та постановленню законних, з європейської точки зору, рішень суду.

Вважаємо, що доцільним буде вибудовувати державну вітчизняну систему підготовки кадрів забезпечивши надання університетської освіти і професійної підготовки в цій галузі у рамках постійних структур (державних і приватних) висококваліфікованими викладачами та вчителями (у тому числі з європейських країн) із обов'язковим вивченням у навчальному процесі міжнародних стандартів суддівської професії та досконалим ознайомленням та дослідженням нормативних актів європейського права.

Судді повинні проходити комплексну, поглиблену й різносторонню навчальну підготовку із фокусуванням на європейські норми права, яка б дала їм змогу виконувати свої обов'язки належним чином. З огляду на міжнародні стандарти якості початкового навчання суддів та підвищення їхньої кваліфікації повинні бути підкріплені достатньою кількістю ресурсів для забезпечення відповідності навчальних програм вимогам щодо компетентності, відкритості та неупередженості, які є невід'ємними елементами посади судді європейського рівня. При цьому, навчальні освітні програми повинні постійно корегуватися з урахуванням змін в європейському законодавстві, а програми підвищення кваліфікації суддів повинні піддаватися відповідному систематичному оцінюванню та внесенням змін і доповнень з боку органів, відповідальних за навчальну підготовку суддів.

Література

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод: Прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. // Права людини: Зб. док. / Укл. В.С. Семенов, О.Н. Ярмиш та ін. – Х.: Ун-т внутр справ., 1997. – 87 с.

2. Конев В. Мир культуры и мир бытия (о парадигмах философского сознания) // Высшее образование. – 2001. - № 6. – С. 66-76.

2. Основні принципи незалежності судових органів // Права людини і професійні стандарти для юристів. – Амстердам-Київ: Українсько-Американське бюро захисту прав людини, 1996. – С. 28-31.

3. Словодчиков В.И. Традиции и инновации в преподавании психологии и педагогики в высших учебных заведениях // Место и роль психологии и педагогики в подготовке и совершенствовании профессионализма офицерских кадров. – М., 1997. – С. 56-58.

4. Попова А.Д. На всякую новую работу мы смотрели ... как на новый источник удовольствия (о формировании профессионального правосознания в среде судебных деятелей 60-70-х гг. XIX в.) // Судья. – 2003. - № 3. – С. 10-19.

5. Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов. – М.: Наука, 1988. – 224 с.

6. Европейская хартия о законе «О статусе судей» от 10 июля 1998 года №994_236. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_236

7. Загальна декларація прав людини: Прийнято резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – 2-е вид. – К.: Юрінформ, 1992. – 124 с.

УДК 352:347.193.071.3(477)

Свірський Б.М.

к.ю.н., доцент, професор кафедри

СТАТУТ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Актуальність питання дослідження зумовлена реформою (децентралізацією) місцевого самоврядування, що розпочата зараз в Україні. В реформованій політичній та адміністративній системі України територіальним громадам відводиться роль базових елементів, а центральні органи влади анонсують свою підтримку в перетворенні цих громад на дієздатні та спроможні. Однак, посилення дієздатності громад передбачає не лише надання додаткових повноважень органам місцевого самоврядування та фінансову децентралізацію, але й всебічний розвиток місцевої демократії. Тому особливої важливості набуває політика впровадження механізмів демократії участі на місцевому рівні, які надають членам територіальних громад реальну можливість вливати на вирішення місцевих проблем.

Повноцінне партнерство через форми демократії участі має замінити ситуативну та формально - демонстративну взаємодію, яку ми зазвичай спостерігаємо сьогодні. В перспективі таке партнерство дозволить ефективно вирішувати проблеми місцевого розвитку, що має значно знизити протестну активність та підвищити соціальну мобільність громадян. Розвиток місцевої демократії участі сприятиме також відходу від патерналістського сприйняття українцями публічної влади, допоможе громадянам усвідомити себе суб'єктами місцевої політики і розвиватиме їх відповідальність та ініціативність. Згідно з

українським законодавством, більшість процедур безпосередньої демократії регулюються на рівні статутів територіальних громад. Тому ухвалення якісних статутів територіальних громад є вкрай важливим для ефективного проведення реформи децентралізації та розвитку демократії на локальному рівні.

Статут має стати ефективним засобом саморегуляції об'єднаної територіальної громади, може допомогти регламентувати відносини як між громадами, що об'єдналися, так і між громадою та місцевою владою. В окремих територіальних громадах існують побоювання, що в результаті об'єднання їх інтереси не будуть враховані органами місцевого самоврядування об'єднаної громади, а бюджетні кошти будуть нерівномірно розподілені між великими та малими громадами [1].

Також спостерігається спротив громад об'єднанню через побоювання, що влада об'єднаної громади не буде узгоджувати із громадою рішення із землевідведення, побудові виробництв, розташування та діяльності об'єктів соціальної інфраструктури. Враховуючи, що на сьогодні органи місцевого самоврядування не досягли значного успіху в комунікації зі своїми громадами, наївно вважати, що ради об'єднаних громад діаметрально протилежно змінять свої підходи до комунікації із людьми і почнуть налагоджувати діалог. За цих умов права територіальних громад мають бути нормативно закріплені й гарантовані - як на рівні закону, так і на рівні статутів громад. Ще однією потенційною проблемою для громад, що об'єднуються, може стати розмитість повноважень старост. Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» недостатньо чітко визначаються обов'язки та права старости як головного представника інтересів громади. Також не прописаний механізм його відкликання, не зазначені механізми консультацій старост із громадами [2].

Ці питання також мають бути конкретизовані у статутах територіальних громад. У статуті об'єднаної територіальної громади обов'язково мають бути прописані й чіткі механізми взаємодії між громадами, їх права та обов'язки, враховуватись історичні, національно - культурні, соціально - економічні особливості. Закріплення в статуті правил кооперації громад та механізмів громадської участі дозволить мінімізувати ризики виникнення конфліктів та протестів – як між сусідніми громадами, які об'єдналися, так і між владою і членами територіальної громади. Активність громадян повинна проявлятися не стільки у проведенні мітингів та протестних акцій, скільки участь у прийнятті та виконанні важливих для громади рішень. Форми цієї участі мають бути чітко, процедурно та зрозуміло прописані в статутах територіальних громад та окремих положеннях. Члени територіальної громади мають бути інформовані про своє право брати участь у житті громади та про механізми цієї участі. Законодавче врегулювання форм місцевої демократії в Україні [3].

В статті 140 Конституції України визначено, що «місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи».

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачені наступні форми безпосереднього самоврядування: - місцевий референдум; - місцеві ініціативи; - громадські слухання; - загальні збори громадян.

Згідно із цим Законом, порядок призначення та проведення місцевого референдуму має визначатись окремим законом про референдуми; порядок підготовки і проведення загальних зборів – окремим законом та статутом територіальної громади; порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради визначається представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади; порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади.

Таким чином, статут територіальної громади є важливим нормативним джерелом регулювання загальних зборів та місцевих ініціатив, а для громадських слухань він є єдиним таким джерелом [4].

Література

1. Крижанівський С. Територіальній громаді – належні повноваження // Місцеве самоврядування. – 2009. - № 5-7 (14). – С.139.
2. «Про добровільне об'єднання територіальних громад» Закон України від 05.02.2015р. // Відомості Верховної Ради України, 2015, №13 ст.91.
3. Корнієнко М., Статут територіальної громади: яким він може бути ? // Розвиток місцевої демократії: забезпечення прав громадян на здійснення місцевого самоврядування: зб. матер. конф. (21-22.12.2015, Київ). – К., 2016.
4. Місцеве самоврядування в Україні: історія, сучасність, перспективи розвитку. Навч. пос. /Кравченко В.В., Кравченко В.Н., Негода В.А. та інш. – К., 2008.

УДК 340.1: 342.5

Черних Є.М.

к.ю.н., доцент кафедри

ОЗНАКИ ОРГАНУ ДЕРЖАВИ У КРИТИЧНОМУ ПІДХОДІ

Бажаною ціллю будь-якої наукової доктрини є узгодженість її вихідних та основних засад. Однак, цю ціль стає важко досягнути у концепціях, які обґрунтовують і пояснюють конституційний устрій, адже вони знаходяться під сильним впливом ціннісних ідей, ідеологій, загалом, теоретичних уявлень, що доповнюють

фактичну сторону соціальної дійсності. Тому в загальній теорії держави та конституційного права звичні та догматичні положення про державну владу, при найближчому розгляді нерідко викликають питання, внаслідок невідповідності концептуальним засадам. Прикладом може слугувати вчення про орган влади, складовою частиною якого є однойменне поняття.

Слід нагадати, що вчення про орган держави сформувалось під впливом французької та німецької теорій, вихідні положення яких багато в чому протилежні, що привносить плутанину в уявлення про ознаки установ, котрі здійснюють державну владу. Коротко зупинимось на окремих питаннях понятійних ознак органу держави.

Ознака суб'єкту створення органу або походження органу. В літературі відзначають, що орган держави створюється вищими органами держави або безпосередньо народом. У зв'язку з цим зауважимо, що ознака «створення» органу для німецького вчення, яке виводиться з органічної теорії, умовний. В її контексті такі первинні органи, як виборчий корпус або монарх ніким не «створюються»; формулювання «створюються з волі держави» погано узгоджуються з французькою теорією, де вихідною точкою політичної системи є нація, а всі інші елементи – її похідні.

Ознаки спеціальних державно-владних повноважень. Ця ознака випливає з поняття суверенітету: орган держави володіє державно-владними повноваженнями для здійснення функцій держави та здійснення дій, які зобов'язують інших суб'єктів. Формулювання «наділення державних органів повноваженнями», яке зустрічається в літературі (Марченко М.Н.) [1, с. 161], Шаповал В. [2, с. 27] та ін.) погано узгоджується з німецькою теорією: 1) в німецькій теорії органи не володіють власними повноваженнями – вони виконують повноваження держави; 2) незрозуміло, хто наділяє владними повноваженнями орган держави. В цій теорії влада держави здійснюється лише через його органи, що веде до логічного кола. Допомогти вийти з нього може ідея нації як первинного носія політичної влади (принцип національного суверенітету), але ця ключова гіпотеза вже нової, французької теорії органу держави.

Тут виникає проблемне питання про те, як розуміти властивість влади, властиве органам держави: як їх суб'єктивне право, або як повноваження, або як компетенцію. Наявність в публічній сфері суб'єктивних прав підтримується не всіма вченими (Г. Шершеневич, Л. Петражицький, Л. Дюгі, Г. Кельзен та інші вважали, що тут прояви влади – як не всі, то багато – є не індивідуальними правами, а рефлексами зобов'язань або повинні розглядатись лише як об'єктивне право (Г. Еллінек); Лабанд не розглядав виборче право як суб'єктивне, вважаючи його публічним зобов'язанням. Згідно з вченням іншого німецького теоретика, А. Тона, не всі норми породжують суб'єктивні права. «Визнаючи принципово всі норми права публічно-правовими, він називає лише умовно, для скорочення виразу, приватно-правовими ті норми, що породжують приватні права» (Л. Петражицький) [3, с. 517]. І. Михайловський вважав справжніми лише ті приватні права, від яких слід відокремлювати права публічні, оскільки, так звані публічні права по суті є обов'язками [4, с. 459]. Ми вважаємо, що розмежування повноважень та обов'язків органу держави умовне. З внутрішньої позиції самого органу, його можливості діяти владно сприймаються в значенні його індивідуального права, правомочності, а із зовнішньої позиції інтересів інших суб'єктів – вже в значенні обов'язків органу. Не випадково ст. 19 Конституції України сформульована так: органи державної влади «зобов'язані діяти лише на підставі та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами».

У нашій доктрині органу держави домінує думка про примата німецької теорії, для якої характерно заперечення у органу власних повноважень, адже вважається, що органи здійснюють не свою, а державну владу, не свій, а державний суверенітет. При цьому в питанні повноважень органів держави спостерігається плутанина. Наприклад, В. Шаповал наполягає на тому, що органи держави не мають повноважень, тобто суб'єктивних прав. Тому суперечки між органами держави – це суперечки про об'єктивне право, а не про суб'єктивне право [2, с. 26]; органи мають не суб'єктивні права, а компетенцію. Однак, сам дає визначення органів держави через владні повноваження [2, с. 28]; наполягає, що органи наділені не частинами влади, а повноваженнями. І далі пише «за змістом повноважень державний орган має право видавати акти (владні приписи)», тобто визнає наявність прав в протилежність своїм ствердженням. У зв'язку з цим необхідно відмітити, що німецька теорія органу держави в моменті повноважень має слабе місце: заперечує наявність у органів держави суб'єктивних прав, але одразу допускає натяжку про наявність у них спеціальних повноважень панувати, що виглядає непереконливо.

Ознака джерела влади. Виникає проблема походження компетенції (повноважень) органу держави: повноваження органу сутнісні, власні бо в порядку створення? Якщо в порядку співучасті, то як набуваються: делегація, представництво або по-іншому? Якщо підтримується ідея співучасті, то вирішується через представництво (французька теорія). Г. Кельзен відзначає, що, по суті, має місце репрезентація, тобто приписування (як у випадку представника психічнохворого), отже фікція.

У нашій літературі в цьому моменті також спостерігається плутанина. Так, В. Шаповал, спираючись на німецьку теорію, стверджує, що компетенція державного органу походить від самої держави» [2, с. 28], однак згідно німецької теорії, компетенція органу ні від кого не похідна, оскільки це компетенція самої держави. В ній виключається ідея заступництва, представництва та ін. Між тим, представництво є центральною ідеєю французької теорії та сучасного конституціоналізму.

Таким чином, вчення про державні органи є результатом комбінування відмінних ідейних засад німецької та французької правових шкіл: містить ідеї корпоративної єдності та протилежні ідеї народовладдя, представництва. Роздільні межі між ними чітко не проведені. В результаті ми маємо теоретично нескладне вчення та плутане поняття про державний орган.

Література

1. Марченко М.Н. Понятие государственного аппарата. Общая теория государства и права. Академический курс. Т. 1. Москва: Зерцало. 1998. С.161.
2. Шаповал В. Феномен державного органу (органу держави) або органу державної влади: теоретико-правовий і конституційний аспекти. Право України. 2003. № 8. С. 25-29.
3. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Санкт-Петербург: Лань, 2000. 608 с.
4. Михайловский И.В. Очерки философии права. Т.1. Томск: В.М. Посохин, 1914. 632 с.

УДК 430.13:341

Годованик Є. В.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри

Тихомирова Г. Є.

к.ю.н., доцент кафедри

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВА НОРМА» У СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВОРозУМІННІ

Комплексне теоретико-правове дослідження категорії «правова норма» у контексті об'єктивно існуючих філософських, соціально-економічних, політичних, культурно-духовних, юридичних особливостей функціонування сучасних європейських правових систем передбачає проведення фундаментального концептуально-методологічного аналізу сутності та змісту норми права як центрального елемента правової системи суспільства з метою формулювання її загальної характеристики у діалектичній єдності з іншими основними інститутами правової дійсності.

Як вбачається, для побудови сучасної моделі розуміння сутності правової норми як елемента правової системи необхідно з'ясувати та скласти доктринальне уявлення про декілька аспектів змісту та форми норми права, виходячи з загальних підходів до права як нормативної, системної, формально визначеної системи певних соціальних правил поведінки, створених для абсолютного кола адресатів.

По-перше, це цінність правової норми, тобто важливо зрозуміти, у чому саме полягає аксіологічне значення для суспільства та держави факту існування кожної окремої норми права як соціального регулятора конкретних правових відносин, що охоплюються відповідним нормативним приписом.

По-друге, це структура правової норми, що складає її формальну характеристику у механізмі правового регулювання.

По-третє, важливо встановити форми та методи реалізації правових норм у правових відносинах, тобто всебічно дослідити практично-праксіологічну (змістовну) домінанту функціонування правових норм у сучасному суспільстві.

У відповідності до зазначеного алгоритму розкриття загальних теоретико-методологічних особливостей категорії «правова норма», слід розглянути існуючі наукові концепції визначення відповідної дефініції, враховуючи системно-структурне місце позначеної нею категорії серед основних елементів правової системи у всьому її різноманітті та диференційованому вигляді, притаманному сучасному нормативно-правовому регулюванню.

У загальному значенні поняття «норма» (від лат. norma – «правило») має декілька етимологічних значень. Так, Словник іншомовних слів фіксує наступні три лексичні значення слова «норма»: 1) узаконена постанова, визнаний обов'язковим порядок, лад чого-небудь, наприклад, юридична норма, норма літературної мови; 2) встановлена міра, середня кількість чого-небудь, наприклад, норма вироблення; 3) у поліграфічному сенсі – надрукована дрібним шрифтом назва книги (часто – скорочена) або прізвище її автора, що поміщені знизу на першій сторінці кожного друкованого аркушу [1, с. 346].

При цьому слід зазначити, що сформоване у науці психологічне, медичне, біологічне, логічне, етичне та естетичне трактування норми як зразку досконалості, на наш погляд, становить значну цікавість і для правильного розуміння внутрішньої сутності соціальної, зокрема – правової, норми, оскільки правова норма так само відображає ідеальний, бажаний, правильний стан суспільних відносин, який є метою правового регулювання. Виходячи з подібних міркувань, до загального визначення правової норми можна застосувати комплексний підхід, що включає відразу декілька значень досліджуваної категорії.

На перший погляд, у правовому сенсі доцільно використовувати виключно перше значення, запропоноване класичним Словником іншомовних слів, на яке і вказується його упорядниками-філологами

саме щодо поняття «юридична норма» (поняття «юридична норма» та «правова норма» є фактично синонімічними у загальноприйнятому науково-практичному інструментарії теоретико-правової науки).

Погоджуючись з цим загальновизнаним підходом до правової інтерпретації дефініції «норма», зазначимо, що водночас норма права є мірою справедливості, істини, дотримання прав людини у суспільстві, що у сукупності є необхідними ознаками сучасної правової держави, а тому повне розкриття поняття «правова норма» з цієї точки зору повинна частково охоплювати і друге наведене значення, яке розглядає норму як «встановлену міру», що є ключовою позицією для подальшої розробки методики оцінки ефективності реалізації правових норм у суспільстві, і саме ця міра, встановлена в однаковій кількості для кожного члена відповідного соціуму, є своєрідним «лакмусовим папірцем» стану правової урегульованості суспільних відносин та загалом віднесення певної держави до категорії правових, адже держава має не тільки формально встановити правило поведінки, а ще й забезпечити його правовий характер, відповідність найважливішим цінностям цього суспільства, які неодмінно ґрунтуються на повному сприйнятті та практичній імплементації фундаментальних суспільно-правових уявлень про природні права людини, їх абсолютне верховенство, невід'ємність та невідчужуваність у процесі формування національної правової системи.

Іншими словами, у суспільних відносинах правову норму цілком справедливо розглядати як постулат досконалості суспільства, держави та правового регулювання суспільних відносин, але лише за умови відповідності конкретної норми принципам права, ідеям права, концепту-аксіоми пріоритету природних основних прав особи.

Отже, у сучасних європейських правових системах правова норма є різновидом соціальних норм, адже унормувувати є сенс та потреба виключно ті відносини, у яких присутні взаємовідносини між кількома або великою кількістю індивідів, які у сукупності складають єдиний соціум як соціокультурну сферу їх нормального повсякденного буття у відповідності до їх спільних уявлень про організацію суспільного ладу.

У цьому контексті слід проводити та чітко усвідомлювати різницю між поняттями «носій влади», «носій правотворчої функції» та «джерело влади», «джерело права», «джерело національної правової системи». Джерелом правової системи та усіх її елементів, включаючи правові норми, у подібному розумінні є виключно народ, який легітимізує державу (у контексті поглиблення процесів європейської міждержавної інтеграції можна констатувати наявність і такого відносно автономного поняття, як «правова система інтеграційного об'єднання») та її апарат у статусі носіїв публічної влади, включаючи повноваження щодо створення та подальшого забезпечення належної реалізації норм права в інтересах усього суспільства як своєрідного «роботодавця» будь-яких публічно-владних інституціональних структур.

Література

1. Словарь иностранных слов. 18-е изд., стер. М. : Рус. яз., 1989. 624 с.
2. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підруч. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. К. : Наукова думка; Прецедент, 2006. 344 с.
3. Юридична енциклопедія : В 6-ти т. Т. 3 / Редкол. : Ю. С. Шемшученко [та ін.]. К. : Укр. Енцикл., 2001. 792 с.

УДК 352.08

Надежденко А.О.

к.н.держ.упр, доцент кафедри

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ СТАТУСУ ДЕПУТАТІВ МІСЦЕВИХ РАД І СТАТУСУ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

Аналіз сучасного законодавства (Конституція України, Закон України «Про вибори народних депутатів України», Закон України «Про статус народного депутата України», Закон України «Про місцеві вибори», Закон України «Про статус депутатів місцевих рад») щодо змісту конституційно-правового статусу депутатів представницьких органів, дозволяє визначити складові змісту статусу депутатів місцевих рад порівняно до змісту статусу народних депутатів України.

До них, зокрема, слід віднести: з'ясування політико-правової природи депутатського мандату представницького органу місцевого самоврядування, його змісту та особливостей; строку початку виникнення, дії та припинення мандату; в межах функціонування рад відповідних адміністративно-територіальних одиниць; особливостей обов'язків та прав депутатів, відповідальності за свою діяльність, а також сутність гарантій депутатської роботи.

Проте таке визначення, на нашу думку, не може бути повним, якщо не враховувати таку суттєву обставину, як функції і компетенція (права, обов'язки, предмети відання рад) місцевого самоврядування, до складу яких обираються депутати. Тобто функції і повноваження місцевих рад — первинні, статус же депутатів цих рад — вторинний, похідний від них. Що стосується політико-правової природи статусу депутата, то вважалося, що в вона обумовлена послідовним застосуванням принципу демократичного

централізму: у своїй діяльності депутат керується загальнодержавними інтересами і одночасно враховує запити населення свого виборчого округу. Звідси і вимоги до депутатського мандата.

У сучасному світі розрізняються два види депутатських мандатів: імперативний та вільний.

Слід враховувати ту обставину, що законодавство про статус народного депутата представницьких органів місцевого самоврядування має свою специфіку щодо закріплення основних ознак вільного мандату. Якщо Закон України «Про статус народного депутата України» в цілому відповідає основним стандартам вільного мандата, за винятком положень, пов'язаних з обов'язками народного депутата постійно підтримувати зв'язки з виборцями, розглядати звернення виборців, їх пропозиції, заяви і скарги, то Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» містить в собі більшу кількість положень імперативного мандата.

По-перше, депутат місцевої ради здійснює свої повноваження не на постійній основі, а не пориваючи їх з виробничою або службовою діяльністю. Депутат місцевої ради, обраний секретарем сільської, селищної, міської ради, головою, заступником голови районної, обласної, районної у місті ради, може працювати у відповідній раді на постійній основі і не може суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, в тому числі на громадських засадах (за винятком викладацької, наукової та творчої у позаробочий час) займатися підприємницькою діяльністю, одержувати при цьому прибуток, якщо інше не передбачене законом. Крім того, за рішенням обласної, Київської та Севастопольської міських рад депутат, обраний головою постійної комісії з питань бюджету, може працювати в раді на постійній основі.

По-друге, на депутатів місцевих рад не розповсюджується принцип недоторканності, властивий вільному мандату.

По-третє, депутат місцевої ради може бути відкликаний виборцями на підставі Закону «Про статус депутатів місцевих рад».

Нарешті, важливою обставиною специфіки депутатського мандата місцевого самоврядування є те, що в Законі «Про статус депутатів місцевих рад» залишені такі положення, властиві й імперативному мандату, як звіти депутатів перед виборцями і територіальною громадою, та також підстави для відкликання депутата, як невідповідність практичної діяльності депутата місцевої ради основним принципам і положенням його передвиборної програми, тобто, фактично, наказам виборців.

У своїй практичній діяльності депутат місцевої ради багато в чому безпосередньо пов'язаний з основними органами місцевої влади — радами.

Принциповою особливістю правового статусу саме депутатів місцевих рад є те, що визначальними, головними є перш за все обов'язки, а не права депутатів рад. На відміну від Закону «Про статус народного депутата України», в якому, перш за все, визначаються його права, Закон «Про статус депутатів місцевих рад» закріплює саме обов'язки депутата як першорядні. Це пояснюється тим, що народний депутат України після його обрання стає представником всього народу України, який законодавчо надає йому відповідні права виступати саме від імені народу.

На відміну від народних депутатів, депутат місцевої ради є представником не народу України, а лише його частини — населення відповідного села, селища, міста, а точніше — територіальної громади цих адміністративно-територіальних одиниць. Саме тому законодавець закріплює, перш за все, обов'язки депутата місцевої ради перед тими, хто його обрав і хто може в будь-який час, при наявності передбачених законом підстав достроково його відкликати, що не є характерним для статусу народного депутата, відкликання якого законом не передбачено.

Відмінною рисою правового статусу народних депутатів України та депутатів місцевих рад особлива процедура притягнення депутатів до кримінальної відповідальності.

В свою чергу повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради може бути здійснено керівником відповідної регіональної прокуратури. Особливий порядок кримінального провадження щодо депутатів місцевих рад означає, що кримінальне провадження щодо них загалом здійснюється за загальними правилами, установленими КПК України, з урахуванням низки особливостей, визначених у відповідних положеннях глави 37 КПК України й інших законодавчих актів.

Важливим елементом правового статусу депутатів є відповідальність депутата місцевої ради за вчинення певного правопорушення. Об'єктом такого правопорушення є політично-правові суспільні відносини, які регламентуються нормами конституційного права та законом про статус місцевих рад. Суб'єктом відповідальності є депутат відповідного представницького органу місцевого самоврядування. Формами (санкціями) такої відповідальності є скасування або припинення актів нормативно-правового характеру, прийнятих депутатами, які не відповідають закону, і дострокове припинення повноважень депутатів; визнання виборів до місцевих рад недійсними; відповідальність депутата перед виборцями, територіальною громадою та радою тощо.

Щодо підстав відповідальності, то вони безпосередньо впливають з правового статусу депутатів місцевих рад, який передбачає:

- дострокове припинення повноважень депутата місцевої ради;
- недодержання принципу несумісності посад; право відкликання депутата виборцями;

— порушення строків звітування депутатами перед виборцями.

Нарешті, складовою правового статусу депутатів місцевих рад є гарантії депутатської діяльності.

Гарантії депутатів місцевих рад є системою норм, закріплених у Законі «Про статус депутатів місцевих рад», принципів, умов і вимог, які забезпечують у своїй сукупності додержання прав, обов'язків, законних інтересів депутатів. Закон «Про статус депутатів місцевих рад» визначає основні гарантії депутатської діяльності, які полягають у:

— непорушності повноважень депутата, забезпеченні умов для їх здійснення;

— визначенні порядку вирішення питання про притягнення депутата до кримінальної відповідальності;

— звільненні депутата від виробничих або службових обов'язків для виконання депутатських обов'язків;

— охороні трудових та інших прав депутата [1].

Отже, правовий статус депутатів місцевих рад представляє собою на рівні місцевого самоврядування, обумовлену функціями і компетенцією місцевих рад правову природу депутатського мандата, його особливості, зміст та завдання визначення строку його виникнення, дії та припинення в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці, в якій утворюється рада місцевого самоврядування; повноважень (обов'язків і прав) депутата, визначених законом, видів його відповідальності, а також гарантій депутатської діяльності.

Література

1. Тодика О. Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства: монографія / О. Ю. Тодика // Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого; О. В. Петришин (ред.). — Х.: Право, 2007. — 480 с.

УДК 347.77.01

Синдецька А.В.

к.ю.н., старший викладач

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ В СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗНАТЬ ІЗ СТВОРЕННЯ, РЕЄСТРАЦІЇ, УПРАВЛІННЯ ТА ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Дивлячись на сучасний світ та аналізуючи його історію, трансформацію та сучасний стан, намагаючись спрогнозувати певні тенденції розвитку ми не можемо не зауважити, що все більшого значення в усіх аспектах розвитку людської цивілізації набувають такі інститути як інформація та знання. В сучасних умовах їх основою можна вважати розгалужену систему освіти. Інформація не лише в цивільно-правовому розумінні як об'єкт чи продукт створює навколо себе потужний економічний, суспільний, політичний, ідеологічний та соціальний сегменти. Вона охороняється, захищається, гарантується та контролюється державою. В свою чергу, об'єктивність її сприйняття та оцінки, здатність до критичного мислення, вміння робити логічні висновки залежить від рівня набутих споживачем інформації знань. Знання, як емпіричне та раціональне сприйняття, відіграє важливе значення не лише в контексті оцінки певного факту чи події, а й про реалії оточуючого світу, яку індивід формує в процесі свого розвитку, починаючи з дитячих років і на протязі всього життя.

Аналіз сучасних світових тенденцій, історія розвитку людської цивілізації, позитивний досвід прогресивних країн сучасності дає можливість стати на бік ряду вчених з різних галузей науки, а також державних та громадських діячів минулого й сучасності, які наполягають на тому, що на даний час ми майже перейшли на новий етап існування. З точки зору підходів до типології держав, в цивілізаційному контексті його можна назвати інформаційним (цивілізацією знань), а в формаційному – науковим або капіталом результатів інтелектуальної власності. Інформаційне суспільство породжує нові загрози та виклики. [1; с.63]

Проте, на превеликий жаль доводиться відмітити, що в Україні, з часів набуття нею незалежності й впродовж наступних років, все менш уваги приділяється розвитку тих сфер, в основу яких закладається потужний інтелектуальний сегмент. Як наслідок, право інтелектуальної власності як підгалузь цивільного права з розгалуженою системою інститутів не отримує належний рівень уваги від науковців та посадовців, які безпосередньо не пов'язані з практичними аспектами реалізації та захисту прав в даній сфері.

Яка ж проблема криється в цьому? Недооцінене значення кожного результату інтелектуальної діяльності (авторських, суміжних, промислових прав, засобів індивідуалізації та інших), якщо не припиняє то в значній мірі гальмує розвиток провідних промислових, культурних та соціальних галузей в Україні. І цей процес за останні роки все більш стрімкими темпами наближається до відмітки «не повернення». В аргументацію даної тези можна навести факти того, що за останні два десятиліття в Україні зникли або

знаходяться на межі зникнення такі галузі як ракетобудування, авіабудування, космічна галузь, важке машинобудування, танкобудування, хімічний комплекс тощо. І це не кажучи вже про незліченну кількість ліквідованих підприємств легкої промисловості та аграрного сектору, зокрема напряму розвитку тваринництва. [2; с.263, с.296]

Аналіз одного з факторів, який може якщо й не зупинити, то хоча б пригальмувати даний процес і є метою викладення даної публікації для прилюдного загалу. Оскільки на нашу думку, є вкрай необхідним наголосити на тому, що без модернізації виробництва (через впровадження інноваційних технологій), набуття навичок комерціалізації продукції (зокрема через ефективне використання засобів індивідуалізації), а згодом і формування громадської свідомості (через прийнятне створення та споживання об'єктів авторського права) не можна себе називати країною, яка прагне до європейських стандартів.

Виходячи із самої назви матеріалу, потрібно наголосити, що ключовим моментом в досягненні поставленої мети є популяризація знань в сфері інтелектуальної власності. Проведені за останні роки спостереження та анкетування різних груп респондентів, починаючи від учнів загально-освітніх шкіл, студентів ВНЗ різних рівнів акредитації та напрямів підготовки, працюючого населення середнього та старшого віку показало низький рівень обізнаності та зацікавленості питаннями сегменту інтелектуальної власності. Ці факти свідчать про те, що питання інтелектуальної власності не сприймаються як доступні, зрозумілі чи невідкладні ані з боку державних керманів, ані з боку пересічних громадян через свою складну юридичну конструкцію та багатогранність. Хоча при спрощеному тлумаченні стає зрозумілим, що всі оточуючі нас предмети є результатами інтелектуальної діяльності людини в сфері технології, мистецтва чи комерції, а відтак – є частиною повсякденного життя і не можуть бути проігноровані з правової точки зору.

Українське законодавство відносить ці об'єкти до об'єктів цивільного права, отже порядок набуття та здійснення щодо них майнових та немайнових прав регулюються насамперед Цивільним кодексом України та рядом спеціальних законів щодо окремих об'єктів права інтелектуальної власності. Окремим питанням є захист порушених прав інтелектуальної власності, адже він також залежить від багатьох факторів і регулюється не лише національним, а й міжнародним законодавством.

Ці питання передбачені для вивчення здебільшого студентами-правознавцями, які, на момент їх опрацювання є недостатньо обізнаними в інших пограничних з даною темою сферах, а для того щоб зрозуміти глибину цього питання потрібно мати хоча б початкові фундаментальні знання в художньому, технічному, економічному та інших напрямках. Оскільки, як неможна досягнути всю потужність будь-якого літературного класичного твору не знаючи абетки, так і не можна в повній мірі зрозуміти значення права інтелектуальної власності і потенціалу результатів інтелектуальної діяльності суб'єктів не отримавши фундаментальні та базові знання про галузі їх використання. На нашу думку найбільше ефективно це можна зробити через запровадження в освітній процес ряду навчальних дисциплін в усіх освітніх рівнях. Тим паче, що в контексті чергової освітньої реформи це стає можливим особливо при підготовці молодшого фахового бакалавра, молодшого бакалавра, бакалавра та магістра через запровадження вибіркового освітніх компонентів навчальних дисциплін.

У 2010 році спроба ввести факультативний курс «Основи інтелектуальної власності» для учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл міста Києва була достатньо вдалою і навіть був виданий відповідний підручник [3] за рекомендацією МОЗ. Починаючи з 2004 до 2015 років у ВНЗ вищих рівнів акредитації відкривалися та ліцензувалися спеціальності із підготовки магістрів з напрямку «Інтелектуальна власність», велася потужна профорієнтаційна та роз'яснювальна робота. Однак, через низький попит серед бажаючих отримати таку кваліфікацію, складність в асоціативному розумінні та сприйнятті навчального матеріалу, недостатній рівень популяризації знань та брак фахових викладачів в цій галузі вона так і залишається не затребуваною.

Першопочатковою причиною є недооцінення економічного значення даного напрямку як для розвитку економіки держави, так і для добробуту фахівця, який має відповідний рівень знань та підготовки в питаннях: або створення, або впровадження, або маркетингу, або економічного управління, або правового оформлення та захисту об'єктів інтелектуальної власності.

Отже, розуміння того – що є об'єктом інтелектуальної власності, як створити такий об'єкт і зробити його комерційно привабливим, як здійснити сам процес його комерціалізації та у разі порушень захистити майнові та немайнові права – є елементом підготовки будь-якого освітнього напрямку і будь-якої спеціальності (технічної, інженерної, економічної, соціальної, правової).

Запровадження курсу з основ інтелектуальної власності на загальноосвітньому рівні з подальшим його поглибленням у систему фахової освіти дозволить нам наприкінці навчання отримати компетентного спеціаліста. І його рівень підготовки не буде залежати від обраної професії, адже у такого випускника буде сформоване достатньо чітке уявлення про оточуючий світ, який у значній частині є результатом інтелектуальної діяльності людства.

Література

1. Сопілко І.М. Становлення інформаційного суспільства та інформаційні загрози в мережі інтернет / І.М. Сопілко // Юридичний вісник № 3, 2017, С 61-68. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/12068-31169-1-SM.pdf
2. Статистичний щорічник України за 2017 рік. / за ред. І.Є. Вернера / Державна служба статистики: К – 2018, 541 с. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf
3. Основи інтелектуальної власності: підручник для 10 кл. загальноосвітніх навч. закладів / М. В. Паладій, Н. А. Побірченко, О. П. Сергєєнкова та ін. Київ: Прок-бізнес, 2008. 208 с.

УДК 341.231.14

Шебаніц Д.М.

к.і.н., доцент кафедри

ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЯК ЗАПОРУКА РЕАЛІЗАЦІЇ НЕВІД'ЄМНОГО ПРАВА НА ЖИТТЯ

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), норми якої майже повністю були імплементовані у Конституцію України ще у 1996 році. При цьому звертаємо увагу, що норми Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка є обов'язковою до виконання і в Україні, з моменту її ратифікації Верховною Радою України у 1997 році відповідно до Закону України Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції [1]. Сама Конвенція була підписана від імені України 9 листопада 1995 року, більш ніж за пів року до моменту прийняття Основного закону України (28.06.1996 року). Слід відзначити високий рівень законотворчості розробників Конституції України, які у статті 50 передбачили право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Відповідно до статті 8 Конституції [2] в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Згідно ст. 2 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3] рішення Європейського суду з прав людини (далі за текстом - Європейський суд) є обов'язковими для виконання Україною, також у ст. 16 вказаного Закону закріплено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі за текстом Конвенція) та практику Європейського суду з прав людини, як джерело права.

Тобто, не зважаючи на романо-германську систему права притаманну Україні, відповідно до якої прецедент не є джерелом права, норми Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» фактично закріплюють прецедент (в даному випадку рішення Європейського суду) як джерело права. Діяльність же Європейського суду ґрунтується на дотриманні норм Конвенції та відповідальності за їх порушення.

Слід погодитися з думкою М. Булгакової, яка вважає, що рішення Європейського суду формують судову практику, відповідно до якої визнається, що забруднення навколишнього середовища є причиною порушення основних прав громадян, як права на життя, на повагу до приватного та сімейного життя. Так само право на доступ до екологічної інформації пов'язане із правом на свободу вираження поглядів (ст. 10 Європейської конвенції), яка включає у себе право на свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [4].

Тобто Європейський суд надає можливості здійснювати захист порушених екологічних прав у судовому порядку незважаючи на відсутність безпосередньої норми у тексті самої Конвенції.

Чинне законодавство України надає своїм громадянам більш широкий спектр правових інститутів, спрямованих на регламентацію та захист екологічних прав.

Так, стаття 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5] передбачає основні екологічні права громадян України. Зазначений перелік не є вичерпним.

Статтю 10 зазначеного Закону встановлюються гарантії екологічних прав громадян, а стаття 11 гарантує їм реалізацію екологічних прав, наданих законодавством.

Не зважаючи на це, національна судова практика з цього питання є досить непоширеною, що свідчить про низький рівень правової культури населення України.

Проблеми екології в цілому, та захист екологічних прав зокрема, є досить актуальними, особливо у місті Маріуполі, що свідчить про необхідність подальшого вивчення зазначеної теми та формування правової культури користування та захисту екологічних прав громадянами України, адже порушення екологічних прав безпосередньо впливає на реалізацію невід'ємного права визначеного статтею 27 Конституції України - права на життя.

Література

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (за станом на 30.09.2016). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3477-15>
4. Булгакова М. URL: <http://jurists.lviv.ua/articles/environmental-rights.php>.
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1264-12>.

УДК 342.734(477)(043)

Барегамян С.Х.

к.ю.н., доцент кафедри

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СВОЄЧАСНЕ ОДЕРЖАННЯ ВИНАГОРОДИ ЗА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ

Важливою складовою соціально-економічних прав людини є трудові права, які гарантовані на конституційному рівні. Перш за все, до них належить право на працю, що включає право на своєчасне одержання винагороди за працю (ст. 43 Конституції України) [1].

Судова практика в Україні свідчить, що порушення конституційного права на своєчасне одержання винагороди за працю порушується доволі часто. Так, за даними Державної служби статистики України станом на 1 липня 2019 року заборгованість по виплаті заробітної плати роботодавцями перед працівниками складає 2 857 800 000 грн. [2], при цьому, відносно майже третина підприємств, які не виплатили заробітну плату, проводяться процедури відновлення платоспроможності, визнання банкрутами.

Це явище, як і проблема низького рівня оплати праці в Україні спричиняють основну причину посилення соціальної напруженості. Адже несвоєчасність виплати винагороди за працю є не просто порушенням конституційних прав працівників, а спричиняє негативні наслідки – такі як погіршення фінансового становища та якості життя їх родин, є приводом моральних страждань працівника та членів його сім'ї, призводить до пошуку альтернативних способів заробітку у вигляді неофіційного працевлаштування в Україні, а також до виїзду з метою заробітку в інші країни. Через невиконання заробітної плати працівник не має можливості вчасно оплатити зобов'язання з житлово-комунальних послуг, лікування тощо.

Правові засади регулювання в Україні права працівника на своєчасне одержання винагороди за працю встановлюються та здійснюються на підставі Конституції України, міжнародних актів у сфері праці (особливе значення серед яких мають Конвенції та Рекомендації Міжнародної організації праці), Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), Кодексу про адміністративні порушення України, Кримінального кодексу України, Законів України: «Про оплату праці», «Про колективні договори і угоди», «Про індексацію грошових доходів населення», «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати», «Про відпустки» та інших законів, а також підзаконними нормативно-правовими актами, в генеральній угоді, галузевих, територіальних угодах, колективних договорах і локальних документах окремих підприємств, установ та організацій.

У ст. 115 КЗпП України закріплено, що, заробітна плата має виплачуватись працівникам регулярно в робочі дні, але не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата. Строки виплати заробітної плати встановлюються колективним договором або нормативним актом роботодавця, погодженим з профспілковою організацією (або представниками, обраними та уповноваженими трудовим колективом) [3].

Працівнику виплачується винагорода за працю відповідно до чинного законодавства, колективного договору на підставі укладеного трудового договору (ст. 21 Закону України «Про оплату праці») [4]. Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам», який затверджено наказом

Міністерства фінансів України від 28.10.2003 р. № 601 є такі види виплат працівникам: поточні виплати, виплати при звільненні, виплати по закінченні трудової діяльності, інші виплати працівникам [5].

Як приклад, можна привести положення ст. 21 Закону України «Про відпустки», до встановлено, що заробітна плата працівникам за час відпустки виплачується не пізніше ніж за три дні до її початку [6]. Разом з тим, працівники окремих підприємств, установ та організацій не отримують відпускні як це передбачено законодавством за три дні до початку відпустки, зокрема, розповсюджено здійснювати виплату відпускних, під час наступної виплати заробітної плати.

Працівник, трудові права якого щодо своєчасного отримання заробітної плати та інших нарахованих виплат були порушені, має право на їх захист без обмеження будь-яким строком всіма доступними правовими засобами на базі конституційного принципу верховенства права.

На підставі наявної системи захисту трудових прав в Україні, пропонуємо до засобів захисту конституційного права на своєчасне одержання заробітної плати віднести наступні:

1. Індивідуальний самозахист трудових прав працівником: у формі письмового звернення до керівника підприємства, установи або організації, яка є працедавцем.

2. Колективний захист трудових прав трудовим колективом: у формі використання примирних процедур (ст.ст. 8-16 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»); у формі страйку (ст. 17-28 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»).

3. Захист трудових прав професійними спілками: у формі письмового звернення до профспілкових органів (ст. 26 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»); в інших формах.

4. Судовий захист трудових прав: у порядку цивільного, адміністративного, кримінального судочинства. Адже за порушення конституційного права на своєчасне одержання винагороди за працю, працедавці можуть бути притягнуті до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної та кримінальної відповідальності згідно з законодавством (стаття 36 Закону України «Про оплату праці»).

5. Міжнародний захист: у формі звернення до Європейського суду з прав людини після використання всіх національних засобів захисту.

Варто додати, що несвоєчасна або неповна виплата належних працівнику виплат, зокрема заробітної плати, порушує конституційне право на достатній життєвий рівень для задоволення життєвих потреб, передбачене ст. 48 Конституції України [1], а також право власності на виплати, що є прямим порушенням ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, де зазначено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [7].

Європейським судом з прав людини в цьому аспекті висловлена правова позиція, що заробітна плата та інші передбачені виплати є майном працівника, що належить йому на праві власності (рішення від 12.03.2009 р. по справі «Воскобойник проти України» (заява № 39874/05) [8], рішення від 10.07.2008 р. по справі «Скрипняк та інші проти України» (заяви №№ 9177/05, 14241/05, 10596/06, 17346/06, 20912/06 та 34604/06) [9] та інші). Слід звернути увагу, що Європейський суд з прав людини в рішенні від 12.03.2009 р. по справі «Воскобойник проти України» (заява № 39874/05) [8], в рішенні від 17.01.2008 р. по справі «Лопатюк та інші проти України» (заява № 903/05 та 120 інших заяв) [10], в рішенні від 31.01.2008 по справі «Дідух проти України» (заява № 14394/04) [11], в рішенні від 14.02.2008 р. по справі «Воротнікова проти України» (заява № 1225/02) [12] та деяких інших справах, задовольнив виплатити заборгованість по заробітній платі, а також моральну шкоду.

На основі таких підходів до визначення правової сутності заробітної плати та інших передбачених виплат, можна дійти до висновків, що вони є не тільки винагородою за працю, а об'єктом права власності працівника, яке охороняється національним законодавством та міжнародним правом. При цьому міжнародні зобов'язання України вимагають від держави врегулювати наявні прогалини чинного законодавства та правозастосовної практики.

Таким чином, винагорода за працю в обов'язковому порядку має бути виплачена, а своєчасність її одержання – конституційне право громадянина, яке повинно реально забезпечуватись інституційно-правовим механізмом держави. Крім того, Європейський суд з прав людини визначає правову сутність винагороди за працю як об'єкт права власності працівника, який охороняється національним законодавством та міжнародним правом.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.12.2019)
2. Державна служба статистики України. Заборгованість із виплати заробітної плати працівникам підприємств-банкрутів за регіонами на 1 липня 2019 року. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.12.2019)

3. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. (дата звернення: 02.12.2019)
4. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст. 121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.12.2019)
5. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» від 28.10.2003 р. № 601 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03> (дата звернення: 02.12.2019)
6. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 2. Ст. 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.12.2019)
7. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535 (дата звернення: 02.12.2019)
8. Рішення від 12.03.2009 р. по справі «Воскобойник проти України» (заява № 39874/05) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_468 (дата звернення: 02.12.2019)
9. Рішення від 10.07.2008 р. по справі «Скрипняк та інші проти України» (заяви №№ 9177/05, 14241/05, 10596/06, 17346/06, 20912/06 та 34604/06) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_400 (дата звернення: 02.12.2019)
10. Рішення від 17.01.2008 р. по справі «Лопатюк та інші проти України» (заява № 903/05 та 120 інших заяв) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_641 (дата звернення: 02.12.2019)
11. Рішення від 31.01.2008 по справі «Дідух проти України» (заява № 14394/04) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_340 (дата звернення: 02.12.2019)
12. Рішення від 14.02.2008 р. по справі «Воротнікова проти України» (заява № 1225/02) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_353 (дата звернення: 02.12.2019)

УДК 349.6:630

Ковейно Ю. В.

старший викладач

СУБ'ЄКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСІВ

Ліси відіграють важливу роль у житті окремої людини, суспільства та держави в цілому. Вищевказане обумовлене саме функціями, які виконують ліси. Так ст. 1 Лісового кодексу України закріплено, що ліси переважно здійснюють водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції. Також ліси є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Питання лісокористування, у тому числі суб'єктів використання лісів розглядали такі вчені: М.М. Заверюха [1], Н.Р. Кобецька [2], Д.М. Мікулін [3], С.М. Шершун [4] та інші. Однак питання суб'єктів використання лісів залишаються малодослідженими та потребують уточнення.

Право користування лісами в теорії екологічного права розглядається як один із видів права природокористування та як один із юридичних титулів використання лісів.

У розділі 2 Лісового кодексу України закріплено питання прав на ліси, яке в свою чергу включає: право власності на ліси та право лісокористування [5]. Залежно від виду прав на ліси розрізняють також суб'єктів. Так суб'єктами права власності на ліси можуть бути: український народ, держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи. Отже, ліси можуть знаходитися в усіх формах власності: державній, комунальній та приватній. Залежно від форми власності розрізняють відповідно і суб'єктів. Суб'єктами використання лісів які знаходяться у державній формі власності, є держава в особі відповідних державних органів (КМУ, місцеві державні адміністрації тощо). Якщо мова йде про ліси комунальної форми власності, суб'єктом виступають відповідні територіальні громади, або утворені ними органи місцевого самоврядування. Суб'єктами приватної форми власності на ліси можуть бути громадяни та юридичні особи.

Відповідно до ст. 16 Лісового кодексу право користування лісами здійснюється в порядку постійного та тимчасового користування лісами. Так, суб'єктами права постійного лісокористування є лише спеціалізовані державні або комунальні лісогосподарські підприємства, а також інші державні та комунальні підприємства, установи й організації, у яких створені спеціалізовані лісогосподарські підрозділи. Суб'єктами правовідносин тимчасового користування лісами є: власники лісів або уповноважені ними особи; підприємства, установи, організації, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи.

Залежно від видів лісокористування виділяють наступні види суб'єктів. Так, залежно від підстав виникнення лісокористування, розрізняють загальне та спеціальне використання лісів. Загальне використання лісів згідно діючого Лісового кодексу України здійснюють громадяни [5].

В основу класифікації видів спеціального використання лісів покладено роль лісів, які використовуються як природний ресурс. Вона, зокрема, полягає у значенні лісу як джерела деревини, живиці, інших лісових ресурсів, а також у специфічних якостях лісу: лікувально-оздоровчих, рекреаційних, естетичних. Виходячи з цього, види спеціального права лісокористування за цільовим призначенням можна поділити на:

- використання деревних ресурсів лісу - заготівля деревини, заготівля живиці, заготівля другорядних лісових матеріалів (пнів, луба, кори і т.ін.) (суб'єктами виступають постійні лісокористувачі або власники лісів; У разі здійснення будівельних та інших робіт на лісових ділянках заготівля деревини проводиться тими громадянами та юридичними особами, яким надано земельні ділянки для таких цілей, якщо в рішенні про надання земельної ділянки не передбачено інше);

- побічні лісові користування - сінокосіння, випасання худоби, розміщення вуликів та пасік, заготівля деревних соків, заготівля і збір дикорослих плодів, горіхів, ягід, лікарських рослин і технічної сировини (суб'єктами можуть бути постійні та тимчасові лісокористувачі);

- використання лісів для відтворення ресурсів тваринного походження, користування лісом для потреб мисливського господарства (суб'єктами можуть бути підприємства, установи організації та громадяни);

- користування лісом у науково-дослідних цілях; користування лісом у культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілях (у цьому випадку суб'єктами можуть бути підприємства, установи, організації та громадяни).

Таким чином суб'єкти використання лісів різняться залежно від певних критеріїв, серед яких висвітлено: підстави виникнення права лісокористування, форми власності лісів, цільове призначення. Подальші дослідження права лісокористування можуть бути присвячені питанням порядку та умовам виникнення та припинення права лісокористування.

Література

1. Заверюха М. М. Правове регулювання використання та охорони лісів за лісовим та земельним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2017. 21 с.
2. Кобецька Н. Р. Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2016. 36 с.
3. Мікулін Д. М. Правове регулювання довгострокового тимчасового користування лісами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2017. 20 с.
4. Шершун С. М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2005. 203 с.
5. Лісовий кодекс України: Закон України від 21 січня 1994 року № 3852-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

УДК 342.3 (477)

Темирова-Хмикіна В.І.

старший викладач

ЩОДО ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

У вітчизняній теорії конституційного права під конституційними гарантіями розуміють механізм забезпечення форм реалізації конституційних та інших правових норм усіма суб'єктами права. Серед юридичних гарантій конституційні гарантії мають найвищу юридичну силу і виступають їх нормативною основою. Такі гарантії спрямовані в першу чергу на правовий захист Конституції України, а також на охорону передбачених нею інститутів. Конституційні гарантії є нормативними і організаційними, а нормативні в свою чергу поділяються на матеріальні і процесуальні.

У вузькому розумінні під конституційними гарантіями розуміють безпосередньо гарантії щодо самої Конституції України як нормативно-правового акту, зокрема, її положення про сутність і місце конституції в системі права і внесення в неї змін.

Тому гарантії конституційного ладу України - це система правових, інституційних та процедурних засобів забезпечення соціальних цінностей і основоположних принципів організації українського суспільства в державу, виходячи зі структури суспільства, стереотипів поведінки відповідно до верховенства права. Гарантії конституційного ладу - це не абстрактне поняття, а стан конкретної структури правового захисту соціальних цінностей суспільства, організованого в державу.

В Конституції України визнані загальнолюдські цінності, в ній відображається тісний зв'язок між цими базовими цінностями і правовими принципами. З іншого боку, провідним елементом Конституції України є визнання ряду цінностей українського суспільства. Таким чином, такі цінності як основа конституційного ладу визначають магістральні напрямки розвитку суспільства і держави в Україні.

Гарантії конституційного ладу відображають конкретну історичну реальність, структуру суспільства і ефективність процедур правового захисту, які забезпечують непорушність конституційних цінностей і норм. Пряма дія основних прав і свобод як безпосередньо чинного права дає правові засоби захисту конституційного ладу конкретному громадянину.

Інший аспект, який визначає характер гарантій конституційного ладу проявляється в їх процедурно-процесуальному забезпеченні. Тому Конституція потребує особливого механізму захисту як основний закон, метою якого має стати дотримання її положень усіма зацікавленими суб'єктами конституційного права. Як правило, в літературі дану проблему розглядають в контексті правової охорони конституції. Привертає увагу детальний аналіз проблеми правової охорони конституції в працях Стецюка. П. Стецюк визначає правову охорону конституції через призму комплексного і системного підходів як систему «політико-правових заходів та юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується незмінність положень Конституції як Основного Закону держави ... що має вищу юридичну силу і підвищений ступінь стабільності, а також належне виконання конституційних норм і дотримання конституційної законності».

В контексті гарантування конституційного ладу це поняття не охоплює всі аспекти діяльності учасників конституційних правовідносин, спрямованих на встановлення (визнання), реалізації та охорони фундаментальних цінностей, які лежать в основі конституції, висловлюючи специфіку національної конституційної традиції (зокрема, континуїтет, свободу, гідність людини, демократія, парламентаризм і т.п.). Постановка питання про охорону конституційного ладу носить етатистський характер і передбачає соціальну активність щодо його забезпечення в залежності від держави. Однак це суперечить природі конституційного ладу як системи обмеження публічної влади і дієвих гарантій прав і свобод. При таких умовах держава розглядається як потенційний порушник конституційного ладу, що емпірично доведено практикою діяльності влади в нацистській Німеччині, фашистській Італії, Радянського Союзу та інших авторитарних і тоталітарних режимів. Тому більш правомірно говорити про поняття «правовий захист конституції», яке передбачає соціальну активність учасників конституційних правовідносин з приводу забезпечення дії конституції, збереження і примноження загальної правової спадщини, зокрема спадщини конституціоналізму.

На основі цього можна дати таке визначення поняття «правовий захист конституції». Правовий захист конституції - це організація і діяльність учасників конституційних правовідносин, яка втілюється в системі правових засобів і способів забезпечення непорушності правових цінностей і принципів, які складають суттєвий зміст засобів забезпечення легітимності втручання в приватну автономію з метою забезпечення громадського блага (конституціоналізму). У вузькому розумінні правовий захист конституції проявляється в організації та діяльності конституційної юстиції за рішенням конституційно правових спорів за зверненням уповноважених осіб з метою забезпечення тлумачення Основного Закону і його верховенства шляхом здійснення перевірки правових актів на предмет їх конституційності.

Таким чином, гарантії конституційного ладу включають у себе сукупність нормативно-правових, інституційних та процедурних механізмів забезпечення конституційних цінностей. До таких цінностей необхідно віднести свободу, гідність людини, рівність, справедливість, солідарність, субсидіарність. У комплексі ці складові елементи забезпечення конституційного ладу створюють цілісний механізм правового захисту Конституції як Основного Закону на всій території України.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.12.2019)
2. Погорілко В.Ф. Гарантії конституційні/ Юридична енциклопедія. В 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (вдп. ред.) та ін. – К.: Українська енциклопедія, 1998. – Т. 1:А-Г. – С. 554-555.
3. Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: Посібник для студентів. – Львів: Астролябія, 2003. – С. 201-203.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО
ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ**

УДК 378.4.062(477.62-2Мар)

Грідіна І. М.

доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

Булик М. В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

Кудлай В. О.

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

**ДЕОКУПАЦІЯ ОСВІТОЮ: ПРО РОБОТУ ОСВІТНЬОГО ЦЕНТРА «ДОНБАС-УКРАЇНА»
ПРИ МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**

Колись Рональд Рейган на запитання генералів Пентагону, чому на той момент бюджет США на освіту перевищив бюджет на оборону, відповів: «Якщо ви думаєте, що питання оборони вирішуються у Пентагоні, ви помиляєтесь. Питання оборони вирішуються за шкільною партою». Для України в боротьбі з гібридною агресією РФ одним з нагальних викликів національній безпеці є втрата освітянської інфраструктури на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Розкол єдиного освітнього простору України є значною проблемою в процесі повернення окупованих територій. Якщо, фінансова, політична, економічна та інші сфери більш-менш чітко можуть бути врегульовані за рахунок правової, то в системі освіти, окрім таких граничних морально-правових проблем, як свідомо чи вимушена колаборація вчителів та науково-педагогічних кадрів, існування захоплених та переміщених ЗВО, їх майнова та інтелектуальна власність, є цілеспрямовано створена окупаційною владою освітня прірва між тимчасово окупованими територіями та Україною. Тотальне переведення як вищої, так і середньої освіти на російські стандарти, суцільна русифікація навчання, ліквідація організаційних елементів та контенту української освіти з року в рік поглиблюють розкол єдиного освітнього простору, а відтак формують у молодого покоління, частина з якого вже не застало української освіти, іншу – ворожу українській – ідентичність. Усі чинні стратегії повернення тимчасово окупованих територій на практиці зіткнулися з гуманітарним гетто, наслідки якого без чітко визначеної політики можуть бути більше вибухово-небезпечними, ніж заміновані території, адже є пролонгованими у часі та «просторовані» у головах. Отже, відповідь Р. Рейгана генералам є гостроактуальною для політики України в галузі освіти в контексті стратегії деокупації та переосвоєння тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Із самого початку війни громадські активісти, викладачі переміщених ЗВО неодноразово підіймали та обговорювали питання про створення механізмів отримання учнями непідконтрольних територій українських атестатів, можливості заміни процедури вступу до освітніх закладів, щоб надати можливість випускникам шкіл з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей вступати до ЗВО України, що означає у буквальному сенсі вирвати з лещат окупаційних режимів патріотично (та й прагматично) налаштовану молодь. Такі механізми були створені та поетапно втілені Міністерством освіти і науки України та Міністерством з питань тимчасово окупованих територій: учні, які проживають на тимчасово окупованих територіях, можуть продовжити здобуття загальної середньої освіти в загальноосвітніх закладах освіти на підконтрольній українській владі території за всіма чинними формами навчання. Зважаючи на ситуацію, що несе загрозу життю і здоров'ю дітей, доцільною практикою стало їх зарахування на екстернатну або дистанційну форму навчання [6].

Одним з найуспішніших, на наш погляд, проектів втілення механізму отримання української освіти молоддю з тимчасово окупованих територій стали створені за ініціативою МОН України освітні центри «Донбас-Україна», які розпочали свою роботу під час вступної кампанії 2016 р. на базі переміщених ЗВО та розташованих на підконтрольній українській владі території Донецької та Луганської областей.

За 4 роки роботи освітніх центрів «Донбас-Україна» кількість вступників з окупованих територій збільшилася майже вдвічі. Так, після старту роботи центрів у 2016 р. понад 850 абітурієнтів з Донбасу вступили в українські ЗВО за спрощеною процедурою, тоді як у 2019 р. їх кількість досягла 1600 [1].

Один з таких центрів вже четвертий рік працює на базі Маріупольського державного університету (МДУ). За підтримки МОН України та адміністрації університету на базі приймальної комісії МДУ спільно із Комунальним закладом «Маріупольський міський навчально-виховний комплекс «Гімназія-школа» № 27 Маріупольської міської ради Донецької області» було створено освітній центр «Донбас-Україна» (наказ ректора МДУ № 231 від 06.07.2016 р.) [3]. Приймальною комісією університету організовано можливість комунікації вступників з Центром. На веб-сайті МДУ розміщено детальну інформацію щодо роботи центру, порядок прийняття вступників; покрокова інструкція вступу через освітній центр; графік його роботи в МДУ та уповноваженому закладі освіти ЗОШ I-III ступенів № 52 (з 2016 до 2018 рр. – «Гімназія-школа»

№ 27); контактні телефони та електронну пошту керівника центру. Зв'язок із вступниками підтримується також і через сторінку центру в соціальній мережі Facebook [4], а також сторінку центра на офіційному сайті МДУ [5].

З метою залучення більшої кількості абітурієнтів з тимчасово окупованих територій приймальна комісія університету співпрацює з адміністрацією ЗОШ №29 та ЗОШ № 54, на базі яких здійснюється дистанційне та екстернатне навчання школярів з зони АТО/ООС.

Освітній центр забезпечує консультування та допомогу в оформленні освітньої декларації вступника; сприяє проведенню річного оцінювання та державної підсумкової атестації абітурієнтів з української мови та історії України, видачі йому документів державного зразка про повну загальну середню освіту в уповноваженій гімназії № 27; організовує оформлення документів Заявника як вступника, проведення вступного випробування до МДУ. До Центру можуть звертатись три категорії вступників: 1) що мають атестат про повну середню освіту та сертифікати ЗНО; 2) що мають атестат про повну середню освіту та не отримували сертифікати ЗНО (вступ за іспитами); 3) що не мають атестату про повну середню освіту (за зверненням до уповноваженого загальноосвітнього закладу освіти отримували довідку про атестацію та вступали до МДУ за вступними іспитами).

Окрім окреслених нормативними документами послуг освітній центр при МДУ проводить значну профорієнтаційну роботу через дистанційну комунікацію із загальноосвітніми закладами на лінії зіткнення; долучає студентів, які вступили через центр до інформаційної кампанії серед майбутніх абітурієнтів; розміщує інформаційний матеріал про роботу ОС «Донбас-Україна» МДУ на контрольно-пропускних пунктах, сайті МДУ, у соціальних мережах; підтримує співпрацю з громадською організацією «Фонд «Відкрита політика» та благодійною організацією «Благодійний фонд «Майбутнє у єдності» для забезпечення цільової благодійної допомоги вступникам освітнього центру «Донбас-Україна» та тим вступникам з тимчасово непідконтрольної території Донбасу, які вступали на загальних підставах без звернення до освітнього центру.

У перший, 2016, рік роботи Центру звернулися за консультаціями 50 осіб, з яких 35 стали студентами МДУ. У 2017 р. до Центру звернулося вже 102 особи, 67 з них стали студентами університету. У 2018 р. відповідно: 141/91, у 2019 р. – 185/125. За територіальним розподілом найбільша частина вступників 2019 р. звернулися з таких населених пунктів тимчасово окупованої території Донбасу та лінії зіткнення як Донецьк (29 заявників), Сартана (23 заявники), Макіївка (6 заявників), м. Горлівка, смт Андріївка, с. Старогнатівка, смт Мирне, смт Талаківка (по 5 заявників), с. Новоселівка (4 заявники), м. Докучаєвськ, м. Сніжне, с. Гнупове (по 3 заявники) та ін. [2].

До речі, на сайті МОН України подається матеріал прес-центру про результати роботи освітніх центрів «Донбас-Україна» за 2019 р. про ТОП ЗВО, куди найбільше вступили через ОЦ «Донбас-Україна»:

- 1 – Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля – 177 осіб;
- 2 – Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ» – 133 особи;
- 3 – Приазовський державний технічний університет – 124 особи [1].

Чому до статистики вкралася помилка, і чому МДУ не посів почесного третього місця зі 125 вступниками, не є метою з'ясування в нашому тексті, але факт залишається фактом. Серед більш ніж 40 освітніх центрів при ЗВО України, ОС «Донбас-Україна» при Маріупольському державному університеті є одним з найефективніших щодо залучення молоді з тимчасово окупованих та зони ООС абітурієнтів. І може на перший погляд ці цифри не видаються такими вже значними, але для «втаємничених» – кожний абітурієнт та вступник з окупованих територій – це невелика, але перемога, адже треба докласти багато матеріальних та моральних зусиль, щоб мати бажання та здійснити можливість отримати українську освіту навіть за умов, наданих МОН України. Перетини лінії зіткнення, навчання за українською програмою у ворожому оточенні, нерівні стартові умови та багато інших чинників, об'єктивних та штучних, що стоять на перешкоді отримання не фейкової освіти. У перспективі освітні центри «Донбас-Україна», зокрема при МДУ (адже він знаходиться на прифронтовій території та має значні успіхи в роботі) можуть стати механізмом процесу розповсюдження освітнього правового поля на визволені території Донецької та Луганської областей.

Література

1. 1600 вступників з Донбасу та 265 з Криму цьогоріч вступили до українських вишів за спрощеною процедурою... / Офіційний сайт МОН України. 2019. 4 жовтня. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/1600-vstupnikov-z-donbasu-ta-265-z-krimu-cogorich-vstupili-do-ukrayinskih-vishiv-za-sproshenoju-proceduroyu-ce-najbilshij-pokaznik-za-ostanni-4-roki> (дата звернення: 30.11.2019).
2. Доповідь на засідання ректорату МДУ «Про результати роботи центру «Донбас-Україна». Поточний архів освітнього центру «Донбас-Україна» МДУ.
3. Наказ ректора МДУ № 231 від 06.07.2016 р. Поточний архів центру «Донбас-Україна» при Маріупольському державному університеті.
4. Освітній центр «Донбас-Україна» Маріупольського державного університету. URL: <https://www.facebook.com/OCDonbasUkraineMDU> (дата звернення: 30.11.2019).

5. Освітній центр «Донбас-Україна». URL: http://mdu.in.ua/index/donbas_ukrajina/0-190 (дата звернення: 30.11.2019).
6. Як продовжити здобуття загальної середньої освіти на підконтрольній українській владі території / Офіційний сайт МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/zhitelyam-donbasu-ta-krimu/uchnyam-ta-vipusknikam/yak-prodovzhiti-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-v-znz-na-pidkontrolnij-ukrayinskij-vladi-teritoriyi> (дата звернення: 30.11.2019).

УДК 323.26(4-672ЄС)

Гаврилова Н.В.

к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ПРОТЕСТНІ РУХИ ХХІ СТ. ЯК ПРОЯВ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На сьогодні ЄС є принципово новим та унікальним за своєю природою явищем. Об'єднуючи 28 держав з населенням понад 400 млн. людей та 25% часткою світового ВВП, він довгий час є гордістю своїх творців, будучи центром тяжіння, стати членом якого прагнули практично всі європейські країни. На сьогодні ця структура зіткнулась із цілим рядом масштабних викликів, на які ЄС не може знайти адекватні відповіді. Це дозволило представникам наукової спільноти, політикам та експертам казати про «масштабну системну кризу» [1, С. 57], елементом якої є глибока політична криза. Яскравим проявом її став розвиток принципово нових протестних рухів. Їх формування це результат впливу цілого комплексу факторів, що вимагає спеціального дослідження, головним з яких, на наш погляд, стали зміни в суспільній свідомості громадян ЄС в наслідок глибокого розчарування в існуючих політичних інститутах, в цілому в політичних системах при яких за думкою болгарського дослідника І. Крастева: «Існує можливість змінювати лише уряд, проте не політику» [2].

Дослідники розглядають їх появу як відповідь на конкретну фазу «капіталістичної соціалізації, як сили, яка діє при переході до нової моделі суспільного устрою [3]. Потужним каталізатором розвитку стало поєднання низки криз в часових рамках. Це фінансово-економічна криза 2008-2009 рр., потім міграційна криза 2015-2016 рр. Виклики, які виникли в їх результаті показали низьку ефективність як політики ЄС, так і політики, яка реалізується національними політичними елітами, політику неоглобалістичну, направлену на розвиток глобалізаційних процесів. У той же час як демонстрували соціологічні дослідження, більшість жителів ЄС виступали проти глобалізації, діяльності транснаціональних компаній та банків, у той час коли подолання цих криз іде за їх рахунок. «Не жителі платять за вашу кризу» - цей лозунг став основним рефреном протестного руху, який тоді розгорнувся. Початок йому було покладено в Ісландії, де 11 жовтня 2008 р. на площі в Рейк'явік пройшла перша демонстрація, яка дала початок масштабному, раніше не баченому в цій країні руху, який отримав назву «Революція пустих каструль». Рух охопив всю країну і тривав до 2011 р. У наслідок вуличного тиску уряд був вимушений піти на поступки, були проведені референдуми по найбільш болючим питанням.

У Португалії, в країні з височайшим рівнем безробіття, особливо серед молоді, виник у той же час рух «Викинуте покоління» [4]. В Англії 26 березня 2011 р. відбулась п'ятсот тисячна демонстрація у Лондоні, яка поклала початок руху «Неурізане Об'єднане королівство» [5].

Яскраво виражений новий тип протестного руху, який неможливо ідентифікувати в параметрах існуючих критеріїв, виникає в цей період в Іспанії, Італії, Греції, країнах найбільш постраждалих від кризи 2008 р. В Іспанії цей рух зародився як «Рух обурених» в 2011 р. в 58 містах країни, на вулиці вийшло десятки тисяч людей з вимогою проведення нової якісної політики, перетворення іспанської демократії в реальну. «Вони нас не представляють» - такий був головний рефрен протестуючих, маючи на увазі політичні партії та інститути.

Головним інструментом руху під девізом «Ми можемо стати створити табірні асамблей на площах міст Італії», було те, що рух був нового типу, без організаційного центру, явних лідерів та ієрархії, коли головну мобілізаційну роль грали соціальні мережі. Жорсткі репресії, які застосував уряд в Барселоні при розгромі протестуючих, навіть коли пролилась кров не тільки не призвели до спаду, а стали каталізатором росту прихильників цього руху. «Обурення буквально» підірвали хід політичного життя країни. У результаті рух трансформувался у політичну партію «Подemos», котра перетворилась у впливову політичну силу країни, змінивши політичний ландшафт іспанської держави. За підсумками парламентських виборів у листопаді вона зайняла 35 місць в парламенті, продемонструвавши свою значимість.

Аналогічний шлях проробив протестний «Рух п'яти зірок» в Італії, створений Беппе Грілло 4 січня 2009 р. у Генуї, заявив про себе, як про голос громадянського суспільства [6, С. 297]. Широко використовуючи Інтернет та принцип зворотного зв'язку, через проведення опитувань та референдумів, рух реагує на запити та потреби виборців, виступає за пряму демократію і з перших днів існування позиціонував себе як «не об'єднання», а противага класичному політичному об'єднанню [7]. Рух вдало трансформувался

в партію, діяльність якої заснована на Анти-статуті, що не завадило стати за підсумками виборів 2019 р., правлячою партією. У межах соціальних мереж, воно об'єднало десятки тисяч людей по всій Італії, трансформувались в політичну партію, яка сьогодні знаходиться при владі.

Особливо слід відмітити рух, який виник як реакція на міграційну кризу ЄС і невід'ємно пов'язано з цим процесом, а саме ісламізацією Європи – у Дрездені в березні 2014 р. «Рух громадян проти ісламізації Заходу» (PECIDA). На початку він був сприйнятий як маргінальне локальне явище. Але вже на початку 2015 р. рух вийшов за рамки не тільки регіону, але й Німеччини, ставши рухом Загальноєвропейським та рекрутуючи своїх прибічників з інших країн. Німецький дослідник Т. Форлендер визначає його як соціальний рух нового типу правопопулістського толку для котрого характерно такі риси як емоційність, певна конфронтаційність, використання комунікативної влади [7]. Її члени мають різні ідеологічні установки, але їх об'єднує негативний консенсус, пов'язаний з неприйняттям мігрантів та прагненням зберегти свою ідентичність [7]. ПЕГІДА стала тим резервуаром, звідки черпали своїх виборців нова німецька партія «Альтернатива для Німеччини», яка відкрито виступала в підтримку цього руху [8, С. 131].

Протестні рухи, які розгорнулися в Європі, починаючи з 2011 р. стали важливим фактором трансформації політичного ландшафту, розширюючи кількість акторів політичного процесу, впливаючи на соціально-психологічний клімат та суспільну свідомість., сприяючи затвердженню в ньому ідей популізму та євроскептицизму. Рух носить новаторський характер, головну роль в їх розвитку відіграє Інтернет, вони достатньо мобільні та легко трансформуються, змінюючи як свої світоглядні установки, так і протестні форми. Прикладом може слугувати рух «Жовтих жилетів», який розпочався у Франції у 2018 р. як протест на підвищення цін на паливо. Сьогодні воно стало одним з факторів політичного життя Франції та розповсюдилось за її межами. Дослідники оцінили цей рух як протест 51% представників «маленького чоловіка». Мова йде про французів, які проживають в регіонах та які почувають себе без діла, адже їх доходи вище прожиткового мінімуму, вони не отримують субсидії від держави, одночасно з цим їх доходи не дозволяють їм вести благополучне життя [9]. Не дивлячись на жорсткі репресії по відношенню до прибічників руху, так з 2018 р. по жовтень 2019 р. понад 10000 осіб було підвергнуто арешту та 400 було засуджено до тюремних строків [9], цей рух, який Е. Макрон звинуватив у знищенні республіки [10] охоплює широкий зріз французького суспільства, $\frac{3}{4}$ французів вважає рух «Жовтих жилетів» легітимним [9]. Цей рух як й інші вище зазначені є не що іншим як самоорганізація громадянського суспільства. Він само організовується за допомогою соціальних мереж, не пов'язуючи себе з конкретними партіями та рухами, не маючи всіма признаних лідерів [11], що свідчить про «майданізацію» політики. Ряд дослідників бачать їх зв'язок з «кольоровими революціями». Таким чином, протестні рухи ХХІ ст. це новий тип рухів, реакція на ті кризові явища, які характерні для ЄС сьогодні.

Література

1. Арбатова Н. Будущее европейской интеграции в контексте внутренних и внешних кризисов. *Мировая экономика и международные отношения*. 2017. т. 61. № 10. С. 57 — 65.
2. Крастев І. Антиліберальна революція у Східній Європі. URL: <https://zbruc.eu/node/79307> (дата звернення: 21.11.2019).
3. Дамье В. Социальные движения протеста начала XXI века. URL: <https://aitrus.info/node/4393> (дата звернення: 20.11.2019).
4. Spontaneous demonstration called on Facebook attracts half a million in Lisbon. URL: <https://libcom.org/news/portugal-12th-march-2011-15032011> (дата звернення: 18.11.2019).
5. Half a million take to streets of London against cuts. URL: <http://libcom.org/news/uk-takes-streets-against-cuts-26032011?page=1> (дата звернення: 15.11.2019).
6. Нестеров А. Г., Джаяни М.С. Движение пяти звезд как феномен «протестной партии» в Италии XXI века // *Научный диалог*. 2016. № 11 (59). С. 290 — 303.
7. Drei monate nach dem knall: was wurde aus PEGIDA? URL: <https://tu-dresden.de/gsw/phil/powi/polsys/ressourcen/dateien/forschung/pegida/patzelt-analyse-pegida-2015-05.pdf?lang=en> (дата звернення: 17.11.2019).
8. Большова Н. Н. «Пегида» как пример массовых протестных движений, возникших в Европе под влиянием миграционного кризиса // *Полис. Политические исследования*. 2016. № 3. С. 123-137.
9. Кляйн Р., Филатова И. Кто такие "желтые жилеты", протестующие во Франции. URL: <https://www.dw.com/ru/кто-такие-желтые-жилеты-протестующие-во-франции/a-46399944/> (дата звернення: 14.11.2019).
10. Макрон обвинил протестующих французов в попытке уничтожить республику. URL: <https://iz.ru/857259/2019-03-17/makron-obvinil-protestuushchikh-francuzov-v-popytke-unichtozhit-respubliku> (дата звернення: 19.11.2019).
11. Глобальный кризис глазами глобализаторов. URL: <http://svom.info/entry/895-globalnyj-krizis-glazami-globalizatorov-kak-eksper/> (дата звернення: 15.11.2019).

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ФАКТОР ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Європейський Союз сьогодні переживає масштабну системну кризу [1], проявом якої є євроскептицизм, який перетворився з маргінала політичної периферії у впливову політичну силу, яка стала характерною рисою нового антисистемного соціально-психологічного контексту масової свідомості [2, с. 36] та настроїв практично всіх громадян країн-членів ЄС. Про це впевнено свідчать вибори до Європейського парламенту, які відбулись в травні 2019 р., де євроскептики отримали на 31 мандат більше у порівнянні з 2014 р. [3].

За даними американського дослідницького центру PEW RESEARCH, мешканці європейських країн все негативніше оцінюють ЄС. Так, якщо в 2015 р. 55 % французів позитивно оцінювали ЄС, то в 2016 р. таких було лише 38%, в Іспанії за останні десять років імідж ЄС впав з 86% до 47%, в Греції тільки 27% підтримують сьогодні ЄС. Ця тенденція визначає тенденцію розвитку політичного ландшафту країн «Нової Європи», ядро якої складають країни Центральної та Східної Європи.

Феномен євроскептицизму усіма дослідниками признається як складне, багаторівневе та багатогранне явище, в його національних варіантах багато як спільного так і різного [4, С. 117]. У той же час увесь комплекс проблем, пов'язаний з вивченням даного феномену не має однозначних трактувань і носить яскраво виражений дискусійний характер. Його розвиток вмотивовано цілим комплексом причин, які носять як загальний характер, так і відображають специфіку розвитку кожної країни. У цьому контексті можна погодитися з висновком, що неможна встановити певний спільний для континенту знаменник нарощення євроскептицизму [5, С. 45]. Ця теза йде в дискурсі підходу, який визначає «локомотив євроскептицизму» - національну ідентичність [6, С. 559], важливим елементом якої є історична пам'ять.

Становлення національної держави нерозривно пов'язано з формуванням певного сприйняття історичного минулого. Пам'ять про минуле стає невід'ємною частиною макрополітичної ідентичності суспільства, яке формується [7], важливим елементом якої є історична пам'ять. Історична пам'ять, як вважає один з провідних фахівців на Заході з цього питання М. Хальбас, представляє нам минуле лише у скороченій та схематичній формі [8], у той же час вона архівує те, що колись відбувалось, при чому не пасивно, а вибірково, висвітлюючи лише деякі елементи минулого і пристосовуючи їх до теперішнього [9].

Країни Центральної та Східної Європи мають історичну пам'ять, яка відрізняється від західноєвропейської, акцент в якій в першу чергу базується на специфіці їх національного розвитку, на фактах подій, які відносяться до становлення їх державності та формування їх національної ідентичності, і тієї ролі, яку вони грали в загальноєвропейській історії в минулому. Особливо виразно це видно на прикладі впливу євроскептицизму в польському суспільстві, де чітко його прояв та вплив простежується як на політичному рівні, правляча партія, яка отримує переконливу перемогу в жовтні 2019 р., отримав підтримку 43,5% голосів виборців та 235 місць з 460 в сеймі, являючись за своєю суттю євроскептичною партією, а також укріплення при владі ультраправих сил в особі конфедерації «Свобода та незалежність», яка отримала 6,8% голосів, всі партії цієї коаліції стоять на позиціях радикального націоналізму, що йде в розріз з цінностями Євросоюзу [10].

Аналіз показує, що ірраціональність мислення, яка характерна для менталітету польського суспільства часто ставить моральні проблеми важливіше за економічні. У першу чергу, на основі досвіду минулого, підвищений інтерес до історії традиційно відрізняє поляків від інших європейців, понад однієї третьої з них вважає, що їх власна історія є предметом гордості за свою країну, одночасно при цьому вони переконані в тому, що інші народи недооцінюють ту роль, яку відіграла Польща в європейській історії, а саме головне те, що ті жертви та страждання покладені поляками на вівтар історії «уже самі по собі слугують достатньою основою відчувати перевагу». Також багато в чому матриці Великої Річі Посполитої, надзвичайно живі в історичній пам'яті поляків. Звідси прагнення грати більш значну роль сьогодні, у тому числі в ЄС, що на думку багатьох відводить Речі Посполитій не відповідну роль в Об'єднаній Європі. Крім того, вони використовують їх у власних інтересах [11].

Особливістю Польщі є те, що керівництвом країни активно реалізується «політика пам'яті», елементом якої є і акцент на негативне сприйняття ЄС, тобто можна говорити що «євроскептики», які знаходяться при владі, проводячи всередині країни антиєвропейську політику, пов'язану з небажанням реалізовувати цінності та принципи, які лежать в основі ЄС – це в першу чергу заперечення принципів незалежності судової влади та четвертої влади – ЗМІ, а також міграційної політики, фактично створюють умови для розвитку євроскептицизму в суспільстві. У той же час громадський євроскептицизм в Польщі характерний для 30% громадян і в 2016 р. прихильників ЄС було понад 70%, сьогодні цей відсоток дещо

нижче, спостерігається тенденція до зниження позитивного іміджу ЄС, пов'язана з позбавленням Польщі фінансової допомоги, яка була самою значною серед країн ЄС усі попередні роки.

Історична пам'ять є важливим фактором євроскептицизму в Чехії, самої євроскептичною країни ЄС, де 72% населення сьогодні критично відносяться до цієї структури, відмовляючись вступати до Єврозони. На актуальність проблеми взаємозв'язку росту впливу євроскептицизму в чеському суспільстві, вказує історик Ярослав Шимов, пов'язуючи його з ідеєю боротьби чеського народу за свою незалежність, що є важливим наративом, який покладений в основу історичної пам'яті разом і з наративом зради союзниками - «Мюнхенська кампанія».

Особливістю євроскептицизму в Чехії сьогодні є співпадіння його політичного та суспільного типу. Євроскептиком є діючий президент країни М. Земан, м'яким євроскептицизмом проникнута також й ідеологія правлячої партії. Така тенденція простежується в Угорщині, де роль історичної пам'яті в формуванні суспільної свідомості надзвичайно велика. Акцент робиться на основі історичного наративу - сформуванню стійкого міфу про унікальність угорської нації, пов'язаний з її етногенезом, міфологізація її давньої історії, а також акцент робиться на трагедію її новітньої історії, пов'язаної з «синдромом Тріанонського миру», який залишив країну $\frac{3}{4}$ території та $\frac{2}{3}$ населення, романтизація періоду Хорті (1924 – 1940 рр.). Сьогодні ці події угорської історії, які складають канву історичної пам'яті народу використовують, як правляча партія «Фідес» на чолі з В. Орбаном, де євроскептицизм є елементом її ідеології, так і ультраправою націоналістичною партією «Йоббік», яка проповідує жорсткий курс по відношенню до ЄС. Ці дві партії користуються підтримкою у більшій частини населення країни, про що свідчать підсумки минулих виборів, де знову «Фідес» отримав більшість.

Вплив історичної пам'яті на ставлення до ЄС наглядно проглядається і в настроях громадян країн-кандидатів до вступу в ЄС Балканського півострову. Для сербського суспільства негативне відношення до ЄС пов'язано вперш за все з пам'яттю подій 90-х років - бомбардуванням країни НАТО у 1999 р., процесами в Гаазі, коли судили в якості злочинців осіб, які для більшості населення Сербії були національними героями, а також ностальгією за часами правління Броз Тіто – періоду відносного благополуччя, а також проблемою Косова. У Боснії та Герцеговині, де кількість прихильників вступу до ЄС склала 30%, важливу роль відіграє історичний наратив, який залишився в пам'яті, пов'язаний з етнічними конфліктами в країні, її етнічною неоднорідністю, прагненням кожного зберегти свою національну ідентичність і страхом втратити її в рамках ЄС [12].

Спільним для всіх країн Центральної та Східної Європи в контексті впливу історичної пам'яті є і те, що в рамках ЄС домінувала космополітична культура пам'яті, яка заснована на тому, що в умовах демократії та інтеграції буде йти процес згасання національної пам'яті. І на національному рівні альтернативні підходи до пам'яті жорстко цензурувалися й навіть придушувалися [13].

Східноєвропейська культура пам'яті спиралась на іншу основу – її стрижнем в боротьбі за існування в контексті минулого жертвою виступала своя нація, а націоналізм був стрижнем політики пам'яті. Існування своєї незалежної національної держави розглядалось в контексті історичної пам'яті як головна цінність, досягнення якої супроводжувалось численними жертвами та муки. Збереження держави та своєї національної ідентичності розглядається більшістю населення країн Східної Європи в дискурсі наративу історії, як найважливіша задача реалій XXI ст.

Література

1. Арбатова Н.К. Будущее европейской интеграции в контексте внутренних и внешних кризисов. URL: <https://www.imemo.ru/files/File/ru/sc/2017/24052017-TEZ-001.pdf> (дата звернення: 13.11.2019).
2. Вайнштейн Г. Европейский популизм в конце 2010-х. // Мировая экономика и международные отношения. 2018. т. 62. № 3. С. 29-38.
3. Итоги выборов в Европарламент: усиление фрагментарности и неопределенности. URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2019/06/04/itogi-vyborov-v-evroparlament-usilenie-fragmentarnosti-i-neopredelennosti> (дата звернення: 15.11.2019).
4. Якунин В.И. Феномен євроскептицизма в контексте электоральных процессов современной Европы // Полис. Политические исследования. 2017. № 5. С. 106 - 121.
5. Вайнштейн Г. Євроскептицизм: новый фактор европейской политики // Мировая экономика и международные отношения. 2015. № 8. С. 40-48.
6. Lauren M. McLaren Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat? // The Journal of Politics. 2002. Vol. 64, No. 2. PP. 551-566.
7. Ефременко Д. Европейская идентичность и историческая память. URL: <https://globalaffairs.ru/number/S-nebes-na-zemlyu-20094> (дата звернення: 16.11.2019).
8. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память. URL: <https://magazines.gorky.media/nz/2005/2/kollektivnaya-i-istoricheskaya-pamyat.html> (дата звернення: 17.11.2019).
9. Golka M. Pamięć społeczna i jej implant. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjY9Lm5_4

- jmAhUllIsKHZGRAH8QFjAAegQIBxAC&url=https%3A%2F%2Frepozytorium.amu.edu.pl%2Fbitstream%2F10593%2F13282%2F1%2FMarian%2520Golka%2520-%2520Pami%25C4%2599%25C4%2587%2520spo%25C5%2582eczna%2520i%2520jej%2520implanty.pdf&usg=AOvVaw322D9k0YN8ENB03nOOK8Bt (дата звернення: 13.11.2019).
10. Неменский О.Б. Политическая сцена Польши становится шире и справа, и слева. URL: <https://riss.ru/analytics/63056/> (дата звернення: 20.11.2019).
 11. Петровская О.В. Война за память: политические практики Польши. URL: https://riss.ru/images/pdf/journal/2014/2/12_.pdf (дата звернення: 21.11.2019).
 12. Левонюк Т. Евроскептики с перспективой членства: 5 уроков Балкан, которые стоит учесть Украине. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2018/05/30/7082146/> (дата звернення: 19.11.2019).
 13. Методологические вопросы изучения политики памяти: Сборник научных трудов. URL: <http://inon.ru/publishing/publications/metodologicheskie-voprosy-izucheniia-politiki-pamiati/> (дата звернення: 24.11.2019).

УДК 323.1(497.4)

Константинова Ю.В.

к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ФАКТОРИ ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПАРАГВАЮ

Зовнішня політика Парагваю, що реалізується у XXI столітті це результат взаємодії цілого комплексу факторів, що діють на глобальному, регіональному, національному рівнях, а також пов'язаних з особливостями економічного, соціального, політичного, соціокультурного та історичного розвитку країни.

Серед них, особливе значення має фактор, пов'язаний з геополітичним становищем цієї держави. За географічними показниками Парагвай, маленька країна з населенням трохи більше 7 млн. осіб та площею 406 752 км. кв., яка не має виходу до моря, затиснута між двома країнами гігантами – Бразилією та Аргентиною. Політика Парагваю відносно цих країн довгий час була «маятником», який хитався то в один то в інший бік в залежності від політичних сил що знаходились при владі, це відбувалось аж до вступу Парагваю до МЕРКОСУР, членом якої стали і обидві держави, що поклато кінець їх відкритому «суперництву».

Важливим фактором геополітичного характеру є процеси глобалізації, наслідком яких став прихід на континент позарегіональних гравців Китаю, Росії, Індії, ЄС та їх боротьба за вплив з США. Відносини з останнім для Парагваю мають особливе значення, починаючи з другої половини XX століття, країна практично перебувала під політичним протекторатом США, які і визначали її зовнішньополітичний курс. Сьогодні, втрата позицій США у регіоні, та посилення присутності Китаю об'єктивно вимагають від керівництва Парагваю корегувати свою зовнішню політику в контексті нової розстановки сил, що складалася у латиноамериканській системі міжнародних відносин.

Географічне положення Парагваю, обумовило наявність складно доступних, проблемних територій, що знаходяться на стику кордонів трьох країн Аргентини, Бразилії та Парагваю. При диктатурі А. Стресснера та його прямому потуранні тут сформувався так званий «трикутник торгівлі», де відбувався реекспорт предметів розкошів, а також контрабанда інших товарів, що приносила до казни диктатора значний дохід. Не дивлячись на заходи що проводились тут після повалення режиму «трикутник торгівлі» продовжує функціонувати і тепер. У XXI столітті регіон став центром відмивання грошей, торгівлі наркотиками та зброєю, тут створюють опорні бази різні терористичні організації. Сьогодні, ситуація на цих територіях становить загрозу безпеці всього регіону, а її вирішення потребує спільних зусиль всіх зацікавлених сторін, що впливає і на зовнішньополітичний курс країни.

Зовнішня політика країни в багато чому визначається тими цілями та завданнями, які вирішує її внутрішня політика, а також тими інститутами які її формують. У контексті цієї взаємодії Парагвай можна віднести до держави з суперпрезидентською формою правління при багатопартійній системі. Парагвай країна з яскраво вираженим бекграундом, це в першу чергу, пов'язане з існування протягом довгого часу, в умовах жорсткої диктатури генерала А. Стресснера (1956-1989 рр.) та влади військових (протягом 39 років), тільки у 1993 році президентом країни стала цивільна особа. Геополітичні зміни на континенті у XXI столітті, пов'язані передусім з початком «лівого дрейфу», в результаті якого у 14 країнах Латинської Америки до влади прийшли ліві сили, вплинули і на ситуацію у Парагваї, 20 квітня 2008 року на загальних виборах тут переміг кандидат від лівого опозиційного блоку Ф Луго.

Ф. Луго прийшов до влади з наміром внести принципові зміни у внутрішню та зовнішню політику. В галузі зовнішньої політики його корекція полягала у активізації участі країни у інтеграційних процесах, вирішенні територіальних суперечок, широкий діалог з країнами лівої орієнтації. У 2012 році він був відсторонений від влади у результаті імпічменту. Більшість країн Латинської Америки розцінили це як

державний переворот, використавши санкції, припинивши членство Парагваю у МЕРКОСУР, УНАСУР та низці інших інтеграційних структур. В результаті країна стала ізгоєм у латиноамериканській системі міжнародних відносин.

На виборах 2013 року знову перемогла партія Колорадо, створена ще наприкінці XIX століття, на чолі з О. Кортесом. В своїй передвиборчій програмі Кортес обіцяв забезпечити економічне зростання, провести аграрну реформу, залучити до країни іноземні інвестиції та вести боротьбу з корупцією та бідністю, диверсифікувати зовнішню політику країни, вивести її з міжнародної ізоляції, будувати її на основі прагматизму та реалізму. У 2018 році його наступником став соратник по партії М. Бенітес. В основі його зовнішньої політики лежить економічний прагматизм, прагнення вивести країну з регіонального рівня зовнішньополітичних зв'язків на глобальний за рахунок пошуку нових партнерів для торгівельно-економічного співробітництва у інших регіонах світу, особливо у Азії. Це дозволяє створити сприятливі умови для вирішення соціально-економічних проблем всередині країни. В свою чергу політична стабільність всередині країни дозволяє підвищувати рівень довіри і її імідж в очах потенційних інвесторів.

Сьогодні, фактор сили знову стає домінуючим інструментом у світовій політиці, тому, особливого значення набуває військовий потенціал країни та його якісні характеристики. В цьому відношенні Парагвай різко виділяється на тлі світових тенденцій процесу мілітаризації. Маючи саму маленьку армію на континенті та саме застаріле озброєння, яке відноситься до часів першої та другої світових воєн, Парагвай прагне кардинальної модернізації цієї сфери, що не можливо без залучення до інших країн, вчасності для постачання сучасного озброєння. Це є одним з напрямків зовнішньоекономічних складової країни.

В теорії міжнародних відносин, фактор «історичної пам'яті» розглядається як такий, що впливає на вироблення як концептуальних основ зовнішньої політики держави, так і визначення її пріоритетів, а також механізмів та інструментів її реалізації. У випадку Парагваю він відіграє провідну роль. На процес осмислення минулого вплинули драматичні події, що сталися після отримання країною незалежності. Політика ізоляціонізму, яку проводив Парагвай до 1844 року, опора на власні сили, страх впливу ззовні, дозволили країні вийти на передові позиції у Латинській Америці, що зробили її квітучою країною, яка на багато випереджала сусідів. У 1844 році країна приймає конституцію, за якою стає президентською республікою і відмовляється від політики ізоляціонізму. Президент Ф. Лопес, що очолив країну, спираючись на потенціал країни, вирішив реалізувати амбітний проект – зробити Парагвай могутнішою країною регіону, розв'язав війну проти сусідів. Розпочата у 1864 році війна закінчилась повним провалом, втратою 1/2 частини території та 75-80% населення. Пам'ять про ці трагічні події, стала на думку дослідників, основою для формування «національного комплексу», що пов'язаний з провалом невдалого національного проекту, який у сучасних умовах має дві сторони. Це – націоналістично-реваншистська, пов'язана з впевненістю у необхідності «відродження нації у супереч всім труднощам» та націоналістично-віктимна – сприйняття Парагваю як нації-жертви, яка ніколи не зможе оправитися від жорстокого розгрому. В залежності від ситуації пріоритетною стає та чи інша сторона.

Особливе значення при виборі зовнішньополітичного курсу має економічна ситуація у країні, мета та завдання які необхідно вирішити у соціально-економічному розвитку держави. У XXI століття Парагвай прийшов у якості однієї з найбільш відсталих країн регіону, де основу економіки складало сільське господарство з архаїчним характером виробництва, при якому більша частина землі – 80% зосереджувалась у 1 % населення. На початку XXI століття Парагвай як і його сусіди вступив у період глибокої економічної кризи, який сприяв зростанню соціальної напруги, втраті впливу традиційних партій. Після 2008 року країна робить ривок у своєму розвитку, що перетворив її на країну з економікою що динамічно розвивається. Економічна ситуація в країні особливо дивувала на тлі кризи, стагнації та рецесії характерних для економік більшості країн регіону, що найбільш яскраво проявилися у її сусідів – Бразилії та Аргентини. Факторами успіху стали три складові індустріалізація країни, експортна експансія та раціональна фіскальна політика. Країна сьогодні займає 6 місце у світі за експортом сої та соєвого сиропу, м'яса, поставляє на світовий ринок бавовну, золото, електроенергію. Не дивлячись на це проблемою є дефіцит торгівельного сальдо, понад 5 млрд. дол., що об'єктивно ставить перед країною та її зовнішньою політикою завдання – пошуків нових ринків збуту, подальше розширення свого експортного потенціалу.

Таким чином, визначаючи основні фактори що впливають на формування зовнішньої політики Парагваю, ми можемо виділити фактори геополітичного характеру це географічне розташування, процеси пов'язані з глобалізацією та приходом у регіон нових геополітичних гравців таких як Китай, а також продовження співробітництва з традиційними партнерами Бразилією, Аргентиною, США. Також до цих факторів можемо віднести наявність проблемних територій, зокрема «трикутника торгівлі». Характеризуючи внутрішні фактори, необхідно відмітити підтримку населенням правої ідеології, лише невеликий період знаходження при владі лівих за Ф. Луго, що забезпечує певну стабільність у розвитку відносин з постійними зовнішньополітичними партнерами, необхідність модернізації армії та пошук нових зовнішньоекономічних партнерів визначають основні вектори зовнішньої політики сьогодні.

УГОРСЬКА МЕНШИНА В ДЕРЖАВНІЙ ЕТНОПОЛІТИЦІ РЕСПУБЛІКИ СЛОВЕНІЯ

В Республіці Словенія є дві конституційно закріплені автентичні національні меншини, італійська та угорська. В цій статті ми розглянемо угорську.

Згідно з переписом 2002 р. угорська меншина Словенії нараховує 6 243 осіб, що складає 0,40 % загальної кількості населення. З того часу вже понад 15 років, тому дані не можна вважати абсолютними, але зважаючи на підпорядкування Словенії приписам та директивам ЄС, які з приєднанням до альянсу забороняють проводити будь-які опитування на з'ясування етнічної, релігійної чи політичної приналежності, виходимо з даних останнього перепису. До речі, це відкриває цікаву проблему моніторингу стану всередині самої країни, з якою вона рано чи пізно зіткнеться.

Етнічні угорці мешкають переважно в п'яти муніципалітетах історичного регіону Прекмур'є, що на сході Словенії межує з Угорщиною - Лендава, Добровник, Ходош, Шаловці, Моравске Топліце [1].

Угорську мову як рідну зафіксувало трохи більше осіб – 7 713 (0, 32 %). Отже, близько 1,5 тис. осіб є угорськомовними, але мають іншу етнічну ідентичність, насамперед, словенську. Тобто, маємо ситуацію, дещо схожу з українською, коли етнічна та мовні ідентичності не збігаються. Втім, навіть враховуючи різницю у кількості населення, треба визнати, що в Словенії масштаби цієї розбіжності набагато менші.

Дані, які зібрані безпосередньо угорською громадою Словенії, вказують на трохи більшу чисельність угорського населення. Так, згідно з відомостями Національної виборчої комісії, на останніх парламентських виборах 7063 особи були включені в спеціальні списки виборців - членів угорської національної спільноти. Ця інформація, звичайно, відноситься тільки до людей вікової категорії від 18 років і вище. Якщо додати до цих цифр членів угорської національної спільноти у віці до 18 років, загальна картина щодо угорців Словенії є досить оптимістичною і показує непогані результати захисту угорської меншини. Якими ж є правові механізми цього захисту?

На конституційному рівні угорці, як і італійці, визнані автентичними меншинами і наділені особливими культурними та політичними правами. Стаття 11. та стаття 64. Конституції Республіки Словенія говорять про те, що окрім словенської мови, у якості офіційної може використовуватись одночасно угорська мова в місцях їх компактного проживання, а також наділяють угорців правом створювати національні спілки як органи етнічного і регіонального самоврядування, до яких належить певні державні та місцеві функції, тощо. Угорська громада має 1 зарезервоване місце у Державних зборах- нижній палаті словенського парламенту.

Конституція Республіки Словенії гарантує не тільки офіційний статус угорської мови в місцях її компактного проживання, а й обов'язкове вивчення її в школі і використання в офіційній комунікації і ЗМІ. При чому офіційна і освітня двомовність поширюється у цих областях на все населення, зокрема і на словенців [2]. Унікальність освітньої системи таких шкіл у тому, що це двомовність фактична, навчання на уроці проходить одночасно обома мовами, тобто вчитель постійно переходить зі словенської мови на угорську і навпаки, чого немає в системі італійських шкіл. Можливо, саме у цьому секрет успішності при вивченні словенцями надскладної мови з угро-фінської групи, і навпаки, вивчення словенської мови самими представниками угорської меншини, що для них теж є не менш складним завданням.

Загалом, права національних меншин захищені більш ніж 90 законодавчими актами і положеннями, що стосуються різних питань їх існування та функціонування.

Так, наприклад, Закон «Про самоврядні національні громади» в статті 1. передбачає, що для забезпечення особливих прав, гарантованих Конституцією Республіки Словенії, та здійснення своїх потреб і інтересів щодо організованого співробітництва в громадських справах, італійська та угорська меншини повинні бути організовані в самоврядні національні спільноти в місцях свого компактного проживання.

При цьому тим угорцям, які проживають за межами компактного розселення угорської спільноти (а таких угорців, приблизно 1 000 і мешкають вони в основному в столиці – Люблянці) надаються право внесення до спеціального списку виборців для виборів депутата Національних зборів Республіки Словенія, а також право вивчати мову за межами району за певних умов.

Пункт 2. статті 15. Закону «Про самоврядні національні громади» вказує, що коли державні органи приймають рішення з питань, що стосуються національних громад, вони повинні заздалегідь отримати думку самоврядних етнічних громад [3].

Національна меншина Угорщини організована в Прекмурську угорську самоврядну національну спільноту з центром в Лендаві (угор.- Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség). Спільнота налічує 21 представника від кожного муніципалітету. Вона складена таким чином, що найбільша рада національної спільноти муніципалітету Лендава складається з 10 представників, рада муніципалітету Добровник з 4, рада Моравске Топліце з 3, Ходош і Шаловці з 2.

Члени угорського спільноти мають подвійне виборче право (загальне та спеціальне) - на обох рівнях - місцевому та національному. На місцевому рівні вони обирають і загальне самоврядування муніципалітету і «окреме» самоврядування своєї громади. На національному рівні, крім депутатів Державних зборів (парламенту Словенії) вони обирають свого представника - члена парламенту від угорської національної спільноти.

Система двомовної освіти в Прекмур'ї існує з 1959 року тобто, з того часу, коли сьогоднішня Словенія була ще частиною Югославії. Угорське населення, яке проживає в регіоні, майже повністю володіє двома мовами, щодня користуючись угорською і словенською. Двомовна освіта є обов'язковою з раннього віку не тільки для угорської національної меншини, а й для словенців, які проживають в регіоні, які також мають можливість стати двомовними. Крім того, університети в Маріборі і Любляні пропонують вивчення угорської мови спеціально для представників національної меншини. Такий підхід до утворення виразно відрізняє Словенію від інших колишніх югославських республік [4].

Республіка Словенія ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин 19 липня 2000 року і визнала угорську мову (поряд з італійською) офіційною мовою, що дало додаткові правові умови для їх захисту та поширення .

Попри таку дружню мовну політику, недавні дослідження показують, що хоча угорці й мають конституційне право використовувати свою мову в усіх сферах (включаючи державну), але поза спілкуванням в родині вона стає менш вживаною. Зовні угорці зазвичай говорять словенською.

Ф. Лемпп та Л. Марош вважають, що такі широкі права угорської меншини зумовлені кількома факторами. По-перше, це те, що культурна автономія угорців не загрожує словенській ідентичності і мові в наслідок дуже невеликої чисельності угорців Словенії. По-друге, на південному заході Угорщини проживають близько 3000 носіїв словенської мови, що дбайливо бережуть свою мовну ідентичність. Щоб підкреслити добросусідство і забезпечити мовні права етнічних словенців в Угорщині і навпаки, уряди Угорщини та Словенії уклали відповідну двосторонню угоду в 1992 році. Словенія, впроваджуючи сприятливий правовий режим для угорської меншини, мала всі підстави щоб очікувати відповідної доброзичливості Угорщини щодо словенської меншини в цій країні [5].

Для угорського уряду врегулювання зі Словенією мовних і общинних прав їхніх етнічних громад надзвичайно важливо, оскільки воно зміцнює переговірні позиції Угорщини на інших аренах. Врегулювання цього питання стосовно Словенії може продемонструвати іншим країнам з угорської меншиною - тобто Румунії, Словаччині та Україні, що Угорщина готова піти на компроміс у питанні прав етнічних меншин, якщо будуть забезпечені угорські інтереси.

Втім, в Управлінні з питань національностей словенського уряду вважають, що рівень правового захисту і реалізації культурних потреб угорців в Словенії набагато вищий ніж словенців в Угорщині [6].

Таким чином, угорська національна меншина має правовий статус національно-культурної автономії, яка передбачає не тільки збереження культурно-мовної ідентичності, а й політичну участь на місцевому та загальнонаціональному рівнях.

Література

1. Zupancic, J. Ethnic structure of Slovenia and Slovenes in neighbouring countries . URL: <http://www.theslovenian.com/articles/2008/zupancic.pdf> (Дата звернення: 27.11.2019)
2. Ustava Republike Slovenije . URL: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1> (Дата звернення: 02.09.2019)
3. Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (ZSNS). URL: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO899>
4. Berlowska, J. Mniejszość węgierska w Słowenii. URL: <http://balkanistyka.org/mniejszosc-wegierska-w-slowenii-analiza/> (Дата звернення: 28.11.2019)
5. Lempp F., Maracz L. Using Logic to Model Interests in Ethnic Conflicts: The Case of the Hungarian Minority in Slovakia and Slovenia. Acta Univ. Sapientiae, European and Regional Studies, The Journal of Sapientia Hungarian University of Transylvani, 8 (2015) 23–41
6. Urad za narodnosti. Republika Slovenija. Madžarska narodna skupnost. Arhivsko spletno mesto. URL: http://www.arhiv.uvn.gov.si/si/manjsine/madzarska_narodna_skupnost/index.html (Дата звернення 1.12.1019)

УДК 328:329(436)(043)

Парлюк В. І.

аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ КВОТ ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ АВСТРІЇ

У сучасній політичній дійсності особлива увага приділяється проблемам рівноправності, в тому числі рівності чоловіків і жінок у здійсненні активної політичної діяльності. Нині така рівність реалізується за допомогою введення партійних гендерних квот в різних країнах світу, в тому числі і в Австрії.

Польський дослідник Джошуа Дубров визначає партійні гендерні квоти як добровільно прийняті в політичних партійних структурах правила, які спрямовані на забезпечення певного відсотка жінок, фігуруючих в списках кандидатів на виборах різного рівня [1, с. 562]. Ряд авторів в дискурсі щодо жіночих квот розглядають політичні партії як політичні інкубатори, які готують жінок до складної роботи в якості парламентаріїв та інших посадових осіб, які приймають рішення в суспільстві [2, с. 3]; несуть відповідальність за складання списків кандидатів і є «привратниками» ефективної політичної участі [3, с. 7].

Існують різні класифікації гендерних квот (наприклад, Д. Далерупи, Р. Матланда, П. Норріса, М. Крук). Зарубіжні дослідники Мона Лена Крук, Джоні Ловендускі, Джудіт Сквайрс в своїй роботі «Гендерні квоти і моделі політичного громадянства», на основі аналізу існуючих різноманітних класифікацій, визначають чотири типи гендерних квот: 1) «зарезервовані місця»; 2) законодавчі; 3) партійні; 4) м'які партійні. Як відзначають автори «зарезервовані місця» не знайдено ні в одній країні Західної Європи, Північної Америки, Австралії, Новій Зеландії, але замість цього існують в основному в Африці, Азії і на Близькому Сході. М'які і партійні квоти, наприклад, застосовуються в Австралії, Великобританії, Нідерландах, Швеції; м'які і законодавчі - Фінляндії; партійні та законодавчі у Франції, Іспанії, Португалії, Бельгії; м'які - в Данії, США, Новій Зеландії, Канаді. Австрія, як і Німеччина, Греція, Люксембург, Швейцарія, Ісландія, входить у число країн, в яких прийняті партійні квоти [4, с. 784-792].

Зарубіжна дослідниця Ана Каталано Уїкс, у своїй статті «Чому закони про гендерні квоти приймаються чоловіками? Роль між- і внутрішньопартійної конкуренції» розглядала міжпартійну і внутрішньопартійну конкуренцію як два ключових аргументи, при яких, ймовірно, закони про гендерні квоти могли б бути підтримані політичними партіями. Що стосується випадку Австрії, А. К. Уїкс відзначала, що внутрішньопартійна конкуренція (передбачається, що партійні еліти чоловічої статі підтримають національне законодавство про квоти, якщо це допоможе їм контролювати вибір кандидатів у своїй власній партії) навряд чи стане сильним мотиватором для партійних лідерів. Це пов'язано, з одного боку, з багаторівневою пропорційною виборчою системою країни, яка вимагає від партій подання трьох окремих списків кандидатів на виборах у Національну Раду. З іншого боку, незважаючи на те, що партії в федеральних землях зазвичай володіють значними повноваженнями щодо прийняття рішень на місцевому рівні, центральна партія як і раніше зберігає монопольне право складання списків на національному рівні. Так, в трьох найбільших партіях списки кандидатів або складаються лідером партії (Соціал-демократична партія Австрії (СДПА), Австрійська народна партія (АНП)), або затверджуються партією (Австрійська партія свободи (АПС)). Таким чином, австрійські політичні партії можуть подолати протидію диверсифікації кандидатів на місцевому рівні, не вдаючись до законодавства [5, с. 23-24].

А. К. Уїкс передбачає, що квоти на законодавчому рівні будуть стратегічно вигідні для партій в контексті зростаючого лівого конкурента і, як вторинний чинник, поставлять партії правих в невідгідне становище, як спосіб відкликати жінок-виборців з партії, що вторгається (міжпартійна конкуренція). У випадку Австрії, по-перше, відсутня сильна конкуренція зліва; по-друге, присутність сильної і зростаючої крайньої правої партії робить це малоімовірним, так як виборці АПС переважно є чоловіками, а сама партія неодноразово виступала проти гендерних квот як антидемократичних і відволікаючих від реальних проблем.

Автор приходять до висновку, що відсутність у австрійських партій стимулів для прийняття гендерних квот на законодавчому рівні виступили фактором відхилення в 1999 р. законопроекту про гендерно-орієнтоване державне фінансування політичних партій і подальших неефективних дебатів з цього питання [5, с. 23-26]. Таким чином, проведене дослідження А. К. Уїкс може в деякій мірі дати нам пояснення, чому в австрійській парламентській системі відсутні законодавчі квоти або зарезервовані місця.

Партійні квоти австрійських політичних партій відображені в їх організаційних Статутах і в партійних програмах. СДПА і АНП при складанні партійного списку кандидатів на виборах дотримуються принципу «застібки-блискавки» (zipper-list), що дозволяє наблизитися до 50% обраних жінок-депутатів. Як видно з Таблиці 1 до входження в парламент партії «Список Петера Пільца» Зелени були єдиною партією з приблизною рівністю чоловіків і жінок в парламентській фракції, що має партійну квоту 50%.

В Австрії, жінки-депутати частіше займають посади в «типових для жінок» міністерствах, таких як сім'я та молоді, охорони здоров'я і т.д. [6, с. 28]. Можна констатувати, що частка жінок в Національній Раді і в парламентських фракціях має тенденцію до збільшення. Зниження частки жінок в парламенті в 2008 р можна розглядати в контексті тих політичних змін, які склалися в той період, а саме різким зменшенням електоральної підтримки домінуючих партій - АНП і СДПА на користь АПС і Союзу за майбутнє Австрії, партій, в яких жінки менш представлені в парламентських фракціях. У 2013-2017 рр. збільшення частки жінок в Національній Раді пов'язана як з входженням в парламент нових політичних сил, так і зі збільшенням представництва жінок в самих партіях, за рахунок збільшення партійних квот (АНП) і використанню принципу «застібки-блискавки» (СДПА, АНП). Також СДПА тільки в 2017-2019 рр. досягла своєї партійної гендерної квоти в 40%, на відміну від АНП.

Австрійські політологи Біргіт Зауер і Нора Греш підкреслюють, якщо розглядати парламентську систему через призму положень про гендерні квоти, деякі з релевантних партій застосовують правила про

квоти, але заходи, а також їх форма і термін дії приймаються добровільно, а також всередині партії відсутні санкції в разі недотримання встановленої квоти [7, с. 4-5].

Таблиця 1

Частка жінок у Національній Раді та у парламентських фракціях на початку законодавчих періодів

Рік виборів	2006	2008	2013	2017	2019
Політична партія	Добровільні партійні квоти (% жінок) / частка жінок у парламентській фракції (%)				
Соціал-демократична партія Австрії	40 / 35,29	40 / 33,3	40 (zipper-list) / 38,46	40 (zipper-list) / 46,15	40 (zipper-list) / 47,50
Австрійська народна партія	33,3 / 28,78	33,3 / 25,5	33,3 / 29,78	40 (zipper-list) / 32,26	40 (zipper-list) / 36,62
Австрійська партія свободи	не має / 9,52	не має / 17,6	не має / 17,5	не має / 21,57	не має / 16,67
Зелені - Зелена альтернатива	50 / 52,38	50 / 50	50 / 54,16	не пододала прохідний бар'єр	50 / 57,69
Союз за майбутнє Австрії	не має / 14,28	не має / 9,5	не пододала прохідний бар'єр	не брала участь	не брала участь
NEOS - Нова Австрія і Ліберальний форум	не брала участь	не брала участь	не має / 22,22	не має / 40	не має / 40
Команда Штронаха для Австрії	не брала участь	не брала участь	не має / 45,45	не брала участь	не брала участь
Список Петера Пільца	не брала участь	не брала участь	не брала участь	не має / 50	не пододала прохідний бар'єр
Частка жінок у Національній Раді (% / кількість мандатів)	31,15 / 57	27,32 / 50	33,33 / 61	34,43 / 63	39,34 / 72

Таким чином, в Австрії, незважаючи на те, що система гендерних квот впроваджена всередині політичних партій, гендерна нерівність в здійсненні активної політичної діяльності залишається серйозною проблемою. На нашу думку, в подальшому на процес прийняття законодавчої гендерної квоти значний позитивний вплив може надати СДПА: вперше в історії партії, по-перше, в 2018 р. лідером стала жінка; по-друге, в 2017 р. була досягнута гендерна партійна квота. Це може говорити про те, що партія може і готова підтримати такий законопроект.

Література

1. Dubrow J. K. The importance of party ideology: Explaining parliamentary support for political party gender quotas in Eastern Europe // *Party Politics*, 17(5). 2010. PP. 561-579.
2. Lacko W. T. Women in Political Parties' Structures: The Quota Types Discourse // *Ahfad University for Women, The Regional Institute of Gender, Diversity, Peace and Rights [report] (August 2013)*. URL: <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/52035/IDL-52035.pdf> (дата звернення: 26.11.2019).
3. Roza V., Llanos B., Garzon de la Roza G. Gender and Political Parties: Far from Parity. Stockholm and Washington, DC: International IDEA and IDB, 2011. URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Gender%20and%20Political%20Parties%20Far%20from%20Parity.pdf> (дата звернення: 26.11.2019).
4. Krook M., Lovenduski J., Squires J. Gender Quotas and Models of Political Citizenship // *British Journal of Political Science*, 2009. 39(4). PP. 781-803. DOI:10.1017/S0007123409990123.
5. Weeks A. C. Why Are Gender Quota Laws Adopted by Men? The Role of Inter- and Intra-Party Competition // *Comparative Political Studies*, vol. 51, no. 14, 2018. PP. 1935-1973. DOI:10.1177/0010414018758762.
6. Frauen in Politik und Medien - 2017 / Gemeinsames Projekt von Arbeiterkammer (AK), Industriellenvereinigung (IV) und RHI Magnesita. URL: https://media.arbeiterkammer.at/wien/PDF/studien/Frauenpolitik_Maerz_2018.pdf
7. Gresch N., Sauer B. Debates on women's representation in Austria. Or: the development of the pitfalls of a conservative gender regime // *EUI Working Paper*. 2015. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/35917/LAW_2015_32.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.11.2019).

ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ЯК РУШІЙНА СИЛА СОЦІАЛЬНОЇ БОРОТЬБИ (ЗА РОБОТОЮ АЛЕНА ТУРЕНА «ПОВЕРНЕННЯ ЛЮДИНИ ДІЮЧОЇ»)

У зв'язку з активною динамікою політичного та соціокультурного життя в Україні, починаючи з кінця 90-х років ХХІ століття в українській науці помітно зростає інтерес до концепту політичної ідентичності, проблем впливу політичної ідентичності на суспільний розвиток, ускладнюється розуміння політичної ідентичності як предмета аналізу.

В вітчизняній політичній науці сьогодні накопичено достатньо досвіду і знань з дослідження політичної ідентичності [1, с.180-191]. У той же час слід зазначити, що багато актуальних проблем політичної ідентичності ще не знайшли належної уваги серед українських дослідників, наприклад, особливості політичної ідентичності в інформаційному суспільстві, роль соціальних параметрів у політичній ідентифікації суб'єкта, ступінь впливу ідентичності на політичну поведінку, роль ідентичності у подоланні кризових явищ у політичній сфері й міжетнічних відносин в Україні, використання питань ідентичності в маніпулятивних соціальних технологіях та ін.

Проблема політичної ідентичності актуалізується в епоху криз і змін, вона стає об'єктом цілеспрямованого впливу держави, політичних еліт і груп інтересів, політичних рухів та ін. Боротьба за ідентичність стає важливим напрямком політики суб'єктів політичного процесу, а політична ідентичність виступає як основа і як механізм суспільних трансформацій.

Певний інтерес представляють погляди на ідентичність французького соціолога А. Турена [2]. Автор визначає, в яких випадках здійснюється заклик до ідентичності. З одного боку, держава звертається до ідентичності на протигагу соціальним ролям, намагається нав'язати ідею єдності, вищу відносно всіх особливих об'єднань, звертається до громадянськості і, відповідно, до патріотизму на протигагу всім соціальним, професійним і географічним відмінностям. З іншого боку, закликають до ідентичності ті, хто не має доступу до влади, знаходяться в залежному стані і не можуть більше задовольнятися досягнутими перевагами. Вони вимагають, насамперед, можливості визначати власний вибір, який впливає на їхнє суспільне та особисте існування. Цей контраст є безпосередньо політичним, і виражається не в термінах ідентичності, а в термінах соціальних відносин і влади [3, с. 65].

А. Турен розглядає ідентичність двох видів: оборонну ідентичність і наступальну ідентичність. Оборонна ідентичність зустрічається в трьох випадках [4, с. 68]:

1. У зонах доіндустріальної економіки як заклик до захисту ідентичності способу виробництва і способу життя, у вигляді традиціоналістських регіональних рухів. У цих і в багатьох інших випадках заклик до ідентичності видається особливо пов'язаним із захистом традиційних еліт.

2. У період серйозних криз будь-якої колективності, закликаючи до ідентичності, прагне замінити свої внутрішні конфлікти на протистояння внутрішнього і зовнішнього, внутрішньої інтеграції та зовнішньої загрози.

3. Як особлива форма впливу на маси, оборонна ідентичність все більше опиняється під впливом абсолютної влади держави і набуває деструктивних рис. Вона виступає не завоюванням, а скоріше руйнуванням автономії і специфічності соціально діючої особи, на яку здійснюють вплив маніпулятивні технології та контроль з боку центру. Характер процесу ідентичності набуває ознак переривчатості і виступає свого роду серією ідентифікацій із моделями, виробленими масовою культурою.

Наступальна ідентичність визначається, на думку А. Турена, у двох випадках [5, с. 69-70]:

1. Коли оборонний заклик до ідентичності «доповнюється і перетворюється», стаючи вимогою, протестом проти влади, яка руйнує не ідентичність, а здатність автономної дії колективів та індивідів. Більшість громадських рухів, які формуються в наших суспільствах, на думку А. Турена, можуть розглядатися як спроби переходу від оборонної до наступальної ідентичності.

2. Коли оборонні щодо традиційної ідентичності рухи «перетворюються і перевтілюються» чи то в рухи за автономний регіональний розвиток, чи то навіть у рухи національного визволення.

Таким чином, ідентичність стає не просто закликом до існування, а також вимогою певної здатності до дії і змін.

А. Турен визначає дві сторони ідентичності. Сутність однієї сторони полягає в тому, що заклик до ідентичності є, у підсумку, оборонною дією соціального борця проти самих умов його колективної дії. Інша сторона ідентичності характеризується більш негативно, бо існує ймовірність перетворення громадського руху в секту. Таким чином, ще раз стає очевидним фактом двозначність ідентичності, яка може одночасно і дати життя колективній дії, і обмежити її вияв в рамках секти [57, с. 71].

Науковий аналіз політичної ідентичності, зроблений А. Туреном, розширює дослідження останньої як рушійної сили соціальної боротьби, колективної дії.

На нашу думку, дослідження різних підходів до розуміння ролі політичної ідентичності в суспільстві, значно розширить межі наукових розвідок і створить теоретичну базу для формулювання підходів до визначення ролі політичної ідентичності в політичному процесі та консолідації суспільства в сучасній Україні.

Література

1. Пашина Н. Концепт політичної ідентичності в українській політичній науці / Н. Пашина // Політичний менеджмент : наук. журнал. — 2012. — № 4–5. — С. 180–191.
2. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии / А. Турен. — М. : Научный мир, 1998. — 204 с.
3. Там само. — С. 65.
4. Там само. — С. 68.
5. Там само. — С. 69-70.
6. Alain Touraine. Le retour de l'acteur. — Paris, Fayard, 1984. — 341 p.

УДК 324:316.621

Светлакова М. А.

кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ АБСЕНТЕЇЗМ: ПРИЧИНИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

У кожній державі, що побудована на демократичних принципах, громадянам надається можливість брати участь у політичному процесі. Одним з найбільш важливих типів такої участі є формування виборних органів державної влади. Однак, сьогодні, все більш актуальною стає тенденція відмови громадян від участі в політичному житті соціуму, що негативно впливає на формування структур громадянського суспільства, на ефективність виборних органів влади, у зв'язку з чим зростає інтерес до проблеми абсентеїзму як популярного явища.

У політичній науці можна виокремити низку причин, що обґрунтовують тенденцію до абсентеїзму певних категорій населення:

1) високий ступінь задоволеності особистих інтересів; з точки зору деяких політологів, здатність особистості самостійно справлятися зі своїми проблемами, приватно відстоювати свої інтереси може породжувати відчуття непотрібності політики і, навпаки, загроза власним інтересам з боку більш могутніх груп породжує необхідність звернутися до політики як засобу захисту своїх інтересів [2].

2) на політичну апатію може впливати недовіра до політичних інститутів, відчуття неможливості хоч якось вплинути на процес вироблення і прийняття рішень («від мене нічого не залежить», «все вже вирішено») [2].

3) абсентеїзм може бути обумовлений відсутністю уявлень про зв'язок політики та приватного життя [2].

Відзначимо, що у кожній країні електоральний абсентеїзм проявляється по-різному. Дослідники надають перевагу наступній типології:

- абсентеїзм байдужості і аполітичності. Даний вид неучасті у виборах характерний для молоді, а також для прошарків, що знаходяться в депресії, злиднях і без роботи. В якості основних причин виникнення даного типу автори відзначають наступні: політична інертність виборців (переконаність виборця в тому, що його голос нічого не змінить), низький рівень політичної культури; недостатня інформованість; утилітаризм [5].

- абсентеїзм негативного ставлення до передбачуваних підсумків виборів. Даний тип неучасті у голосуванні, як правило, характерний для виборців, яким більше 50 років. Формуванню даного типу абсентеїзму сприяє поширення інформації, яка ілюструє, що вибори проводяться протизаконними способами, а їх результат заздалегідь відомий [3].

- абсентеїзм протесту. Представниками даного типу, як правило, є громадяни, ображені на владу, а також найбільш вразливі верстви населення. Основною причиною неучасті представників даного типу в голосуванні є переконаність громадян у тому, що вибори потрібні тільки владі. Такою поведінкою вони намагаються продемонструвати своє негативне ставлення до них [3].

- абсентеїзм, викликаний зовнішніми факторами масової дії. В даному випадку причинами неучасті в голосуванні виступають: від'їзд за місто, сезонні роботи, погана погода, відсутність інформації про вибори, місце і час голосування тощо.

- випадковий абсентеїзм. Даний тип неучасті у виборах викликаний особистими випадковими причинами громадян [3].

З точки зору політичної мотивації також можна виокремити декілька типів абсентеїзму:

- а) аполітичний – пов'язаний із принциповою неучастю персони в політиці, відсутністю інтересу до неї;
- б) протестний – обусловлений несприйняттям діючої влади;
- в) оппортуністичний – це свого роду «торг» виборців із політичною системою з підвищенням вимог – піде на голосування лише із виконанням деяких окремих політичних рішень;
- г) конформістський – неучасть на виборчих дільницях через некритичне сприйняття діючої влади й її політики, вважають свою явку зайвою;
- д) абсентеїзм, пов'язаний із «кризою проникнення», коли імпульси влади не доходять до виборця через блокуючі механізми, в результаті чого виборець стає дезорієнтованим, аполітичним [4].

Таким чином, в більшості випадків електоральний абсентеїзм є розповсюдженим явищем у країнах з демократичним типом політичного режиму. Проте, якщо в країнах Західної Європи абсентеїзм може свідчити про довіру владі та відсутності занепокоєння стосовно політичних діячів, що працюють у законодавчих органах, то країни Східної Європи, Україна в тому числі, відрізняються за своєю специфікою.

Отже, непопулярність виборів викликана цілою низкою причин, що обумовлені: політичним абсентеїзмом взагалі (громадяни не залучені до політичного процесу), історичним минулим, в якому електоральна культура була формальною, неефективністю влади, низьким соціальним та економічним рівнем, корумпованістю влади.

Література

1. Анисимова О.В. Социально-психологический анализ проблемы абсентеизма URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnopsihologicheskii-analiz-problemy-absenteizma> (дата звернення: 15.12.2019).
2. Арнина К.И. Абсентеизм в политике: причины и последствия URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/absenteizm-v-politike-prichiny-i-posledstviya> (дата звернення: 15.12.2019).
3. Бирюков С.В., Кисляков М.М. Электоральный абсентеизм в контексте современных социально-политических трансформаций URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/elektoral_nyj_absenteizm_v_kontekste_sovremennyh_social_no-politicheskikh_transformacij.pdf (дата звернення: 15.12.2019).
4. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // Политические исследования. 1997. № 4. С. 6–32
5. Самаркина И. В. Абсентеизм молодежи как форма политического участия URL: http://domhors.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/pep/2017/2/politics/samarkina-logunova.pdf (дата звернення: 16.12.2019).

УДК 32.019.51:061.2

Татай Е. О.

аспірант спеціальності 052 «Політологія», кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ЧЛЕНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Активність громадян щодо вирішення соціальних проблем, традиційно отримує значну увагу вітчизняних науковців в умовах становлення громадянського суспільства незалежної України та соціально-політичних трансформацій після 2014 року. Одним із проявів інституційної громадянської активності є участь громадян в некомерційних членських організаціях. Вітчизняні дослідники висвітлюють різноманітні аспекти діяльності цих організацій в Україні. Так, підтримку громадянами політичних партій в Україні розглядають Л. Гонюкова, М. Карамзіна, О. Сидорчук, Ю. Шведа. Діяльність профспілок аналізують О. Корнієвський та О. Дороніна. Законодавче регулювання діяльності організацій роботодавців висвітлюють М. Шамшина та О. Брильова. Водночас соціальний діалог між профспілковою стороною, стороною роботодавців та органами виконавчої влади й місцевого самоврядування досліджують В. Співак та О. Шубалий. Сутність, правову природу та систему саморегульованих організацій в Україні розглядають Ю. Єльнікова, О. Левчишина та О. Медведчук, відповідно. Поняття та види, джерела фінансування, законодавче регулювання, методи діяльності громадських об'єднань досліджують І. Грицай, І. Хомишин, М. Ковалів, Н. Котенко, О. Білик, С. Карпенко. Водночас, недостатньо дослідженою є статистична класифікація діяльності членських організацій суспільно-політичної спрямованості.

У 1948 Організацією об'єднаних націй була розроблена міжнародна стандартна галузева класифікація всіх видів економічної діяльності (The International Standard Industrial Classification of All Economic Activities) Класифікація має довідковий характер, її основна мета – надати в розпорядження статистиків набір категорій видів економічної діяльності, задля збору та подання статистичних даних. Більшість країн світу наразі використовують ISIC в якості своєї національної класифікації видів економічної діяльності або розробили національні класифікації на її основі.

З 1993 у країнах європейського союзу, європейської асоціації вільної торгівлі, у більшості країн центральної Європи статистичні дані розробляються за Класифікацією видів економічної діяльності Європейського Співтовариства NACE (Nomenclature of Economic Activities) та Класифікацією продукції за видами економічної діяльності Європейського Співтовариства CPA (Classification of products by activity). ISIC та NACE мають однакові позиції на найвищих рівнях, при цьому NACE більш деталізована на нижчих рівнях. NACE відрізняється від CPA тим, що класифікує види активності в той час як CPA класифікує продукти, що є результатом такої активності.

Гармонізація національних статистичних класифікацій України з міжнародними є важливою умовою адаптації статистики України до глобальних економічних відносин. Вітчизняна Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 створена на основі NACE (Rev. 2), упроваджені Регламентом (ЄС) Європейського парламенту та ради від 20 грудня 2006 року N 1893/2006. Найбільш загально діяльність членських суспільно-політичних організацій охоплює розділ 94 ISIC «Діяльність членських організацій». Цьому розділу відповідають аналогічні секції 94 NACE, CPA та КВЕД. Таким чином, задля синтезу універсальних ознак діяльності некомерційних членських організацій, можна зробити порівняння кодів нижчого рівня у розділі 94 ISIC, секціях 94 NACE, CPA, КВЕД. Слід зазначити, що за змістом відповідних розділів та секцій мають на увазі саме некомерційні членські організації. Комерційні членські організації у розумінні цивільного права (наприклад, акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо) врегульовані іншими кодами ISIC, NACE, CPA та КВЕД.

Підгрупі 94.11 ISIC «Діяльність організацій промисловців і підприємців», відповідають аналогічні класи 94.11 NACE, CPA, КВЕД. Діяльність організацій промисловців та підприємців має мету – просування таких бізнес-інтересів своїх членів, що забезпечують розвиток певної галузі, адміністративної одиниці чи регіону. Підгрупі 94.12 «Діяльність професійних членських організацій» ISIC відповідають аналогічні класи 94.12 NACE, CPA, КВЕД. Діяльність професійних членських організацій має на меті підтримку професійних інтересів своїх членів і професії в цілому, сприяння спільній дії осіб з інтересами у певній професійній, науковій, академічній, культурній сфері, сфері знань. Підгрупі 94.20 ISIC «Діяльність професійних спілок» відповідають аналогічні класи 94.20 NACE, CPA, КВЕД. Діяльність професійних спілок та інших трудових організацій має на меті просування інтересів найманих працівників, сприяння вираженню їх думок з питань заробітної плати й умов праці, сприяння їх узгодженим діям. Підгрупі 94.91 ISIC «Діяльність релігійних організацій» відповідають аналогічні класи 94.91 NACE, CPA, КВЕД. Усі класифікації характеризують цю діяльність лише за критерієм процесу (а не мети), наприклад, діяльність із надання послуг безпосередньо пастві в церквах, мечетях, храмах, синагогах та інших, надання послуг монастирям, діяльність монастирів, діяльність релігійних організацій пустельників та діяльність, що пов'язана із відлюдництвом, релігійні ритуальні послуги. Підгрупі 94.92 «Діяльність політичних організацій» ISIC відповідають аналогічні класи 94.20 NACE, CPA, КВЕД. Метою цієї діяльності є вплив на прийняття рішень органами державної влади, а специфічним процесом, що передують досягненню мети політичної організації, є розміщення на політичних посадах членів партії, або тих, хто їй симпатизує.

Підгрупа 94.99 ISIC «Діяльність інших членських організацій н.в.і.у.» більш широка, у порівнянні з іншими підгрупами у розділі 94. Характеризується ця підгрупа першу чергу не метою, а процесами – вона охоплює діяльність організацій, безпосередньо не пов'язаних із політичними партіями, які впливають на суспільну думку шляхом просвіти, політичного впливу, збирання коштів тощо. Пояснення до коду 8641 доволі лаконічне – критерієм є здійснення громадянської, соціальної чи братньої діяльності. При цьому, в описі коду 94.99 ISIC та інш. наводиться ціла низка видів діяльності та організацій. ISIC та КВЕД з одного боку узагальнюють діяльність інших членських організацій в одну велику сукупність. Водночас CPA розрізняє декілька окремих різновидів у межах цієї сукупності. Отже, результати аналізу ISIC, NACE, CPA та КВЕД, класу клас 94.99 CPA дають можливість виокремити декілька груп та підгруп, що охоплюють усі різновиди діяльності некомерційних членських організацій:

1. Діяльність організацій промисловців і підприємців
2. Діяльність професійних організацій
3. Діяльність професійних спілок та інших трудових організацій
4. Діяльність релігійних організацій,
5. діяльність політичних організацій
6. Захист прав людини,
7. Адвокація захисту навколишнього середовища»,
8. Захисту особливих груп (людей)»,
9. Діяльність із громадянського благоустрою та підтримки громадських закладів»,
10. Діяльність молодіжних об'єднань,
11. Діяльність об'єднань з культури та дозвілля,
12. Грантодавча діяльність

Таким чином нами досліджені критерії діяльності членських організацій суспільно-політичної спрямованості на основі класифікацій, що застосовуються в Україні, країнах Європи та в усьому світі

(ООН). Аналіз, зіставлення та синтез цих критеріїв дозволив встановити універсальну класифікацію діяльності некомерційних членських організацій суспільно-політичної спрямованості, що є доцільним для подальшого дослідження інституційних проявів громадянської активності.

Література

1. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики «Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010» від 11.10.2010 № 457 [електронний ресурс]. – Режим доступу: Офіційний сайт Верховної ради України <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>
2. CPA 2008 - Statistical classification of products by activity [Електронний ресурс], режим доступу – Офіційний сайт Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/web/cpa-2008>
3. Find Businesses & Classification Codes [Електронний ресурс], режим доступу – Сайт Siccode <https://siccode.com/>
4. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC), rev.4 – Statistical Papers. – Series M. – No4. – Rev4. – 291 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Офіційний сайт Статистичного відділу ООН https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesM/seriesm_4rev4e.pdf
5. Statistical Classification of Economic Activities in the European Community, Rev. 2 (2008) [Електронний ресурс], режим доступу – Офіційний сайт Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=LST_NOM_DTL&StrNom=NACE_REV2&StrLanguageCode=EN
6. Statistical Classification of Products by Activity in the European Community, 2008 version [Електронний ресурс], режим доступу – Офіційний сайт Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures/index.cfm?TargetUrl=LST_NOM_DTL&StrNom=CPA_2008&StrLanguageCode=EN&IntPcKey=&StrLayoutCode=HIERARCHIC
7. What is a NACE Code? [Електронний ресурс], режим доступу – Сайт Siccode <https://siccode.com/>
8. What is a NAICS code and why do i need one? [Електронний ресурс], режим доступу – Сайт Siccode <https://www.naics.com/what-is-a-naics-code-why-do-i-need-one/>
9. What is a SIC Code? [Електронний ресурс], режим доступу – Сайт Siccode <https://siccode.com/page/what-is-a-sic-code>

УДК 323.172(477.6/.7)

Трофименко А. В.

кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СФЕРІ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Масштабна трансформація та оновлення правового поля України, спричинені російською агресією та окупацією окремих територій України, призвели не тільки до значних змін в українському законодавстві, але й до переформатування системи державних органів, створення нових інституцій, завданнями яких стало оперативне вирішення принципово нових для держави проблем, пов'язаних з проведенням заходів з відновлення територіальної цілісності (АТО та ООС), забезпечення реалізації прав нових категорій громадян, що виникли в результаті тимчасової окупації, зокрема учасників АТО/ООС і внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Дослідження еволюції органів влади, на яких покладено завдання відновлення державного суверенітету та реінтеграції звільнених від окупації територій, представляє значний науковий інтерес, дозволяє встановити ступінь їх ефективності на сучасному етапі, необхідні кроки з подальшого вдосконалення їх діяльності. Крім того, аналіз правових засад роботи новостворених органів державної влади дає можливість встановити тенденції та особливості не тільки діяльності держави з вирішення суспільно-політичної кризи на сході України, а й в загалі трансформації системи державного управління, оновлення принципів його реалізації.

Протягом більше п'яти років з початку російської агресії продовжувався пошук найбільш ефективних, адекватних викликам засад інституційного забезпечення державної політики в зазначених сферах. Процес розбудови нових установ на початковому етапі при цьому відбувався за двома основними напрямками.

Перший напрямок охоплював реалізацію політики в сфері відновлення зруйнованих в результаті військових дій населених пунктів та промислових об'єктів, а також соціального захисту переселених осіб з окупованих територій та зони АТО. З цієї метою восени 2014 року було створено два нових державних агентства: Державна служба України з питань Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (Постанова КМУ № 736 від 24.09.2015 р.) та Державне агентство з питань відновлення Донбасу (Постанова КМУ № 655 від 26.11.2014 р.).

Діяльність першої установи спрямовувалася на захист прав і свобод громадян, що проживають в АР Крим та м. Севастополь, захист державних активів, створення умов для розвитку кримськотатарської мови, сприяння задоволенню національно-культурних, освітніх потреб, розвитку етнічної самобутності корінних народів та національних меншин, що проживають на цій території [1]. Основними двома завданнями другого органу стало: здійснення заходів з відновлення об'єктів промисловості, інфраструктури, систем життєдіяльності населених пунктів Донецької та Луганської областей, що зазнали пошкоджень у результаті проведення АТО, а також забезпечення соціального захисту та адаптації осіб, що переміщуються з районів її проведення [2].

Два роки діяльності цих двох інституцій довели, що обсяг повноважень обмежує їх можливості виконувати покладені на них завдання. У зв'язку з цим Урядом України було прийнято рішення про їх злиття і утворення на цій основі Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України (Постанова КМУ № 299 від 20.04.2016 р.), що став головним органом із забезпечення державної політики у цій сфері [3; 4].

Нове міністерство мало досить розгалужену структуру, діяльність відділів охоплювало значний перелік питань, серед яких гуманітарне співробітництво, конфліктне та постконфліктне врегулювання, економічний аналіз, зв'язки з громадськістю, запобігання та виявлення корупції, зміцнення зв'язку та довіри між громадянами і владою у східній Україні тощо. За часи діяльності міністерство реалізувало значну кількість різноспрямованих кампаній та проєктів, спрямованих на відновлення та розбудову інфраструктури, гуманітарну допомогу, надання громадянам психологічних, соціально-медичних, житлових, юридичних, освітніх, інформаційних, адміністративних послуг, послуг з працевлаштування, реалізовано проєкт з протимінної діяльності, проведено роботу із захисту політв'язнів та військовополонених (забезпечення виплат постраждалим особам та грошової допомоги їх родинам). Проведено низку інформаційних кампаній, зокрема в 2018 році реалізовано наступні: «Посада: простий українець», «Добрі люди живуть усюди», «Що ми знаємо про мінські домовленості». Важливим напрямком діяльності стало міжнародне співробітництво, створено тристоронню міжнародну платформу між Україною, Молдовою та Грузією з протидії гібридним загрозам РФ, створено національну платформу «Діалог про мир та безпечну реінтеграцію» із залученням провідних політиків, експертів, медіаторів з Колумбії, Великобританії, Грузії та Ірландії [5].

Другий напрямок реформування державних інститутів стосувався реалізації прав осіб, що брали безпосередню участь у військових діях, спрямованих на відновлення територіальної цілісності та відновлення державного суверенітету, – антитерористичній операції, а пізніше Операції Об'єднаних сил. Для цього у серпні 2014 року було створено Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції (Постанова КМУ № 326 від 11.08.2014 р.). Положення про її створення передбачало, що ця установа реалізує політику щодо забезпечення адаптації та психологічної реабілітації ветеранів, їх забезпечення санаторно-курортним лікуванням, засобами реабілітації, забезпечення житлом, надання їм освітніх послуг, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються з військової служби, інших учасників антитерористичної операції та осіб, звільнених з військової служби тощо [6].

За чотири роки своєї діяльності Державна служба у справах ветеранів війни та учасників АТО досягла значних результатів, надано 18 826 послуг з соціальної та професійної адаптації учасників АТО/ООС, 13 836 – з їх психологічної реабілітації, 78 837 – психологічної допомоги, надано 20 854 санітарно-курортних лікувань, проведено 996 заходів із фінансової підтримки громадських об'єднань ветеранів війни, у 2015 – 2016 рр. надано 101 квартиру учасникам АТО (з 2017 року ця програма реалізується Мінсоцполітики). У 2018 році було створено персоніфіковану базу даних учасників АТО «Єдиний реєстр учасників АТО». Серед напрямків діяльності служби забезпечення протезування учасників АТО, меморіальна робота, міжнародна співпраця, інформаційна діяльність тощо [7].

Цю службу було ліквідовано у листопаді 2018 року утворенням Міністерства у справах ветеранів України (Постанова КМУ № 986 від 28.11.2018 р.), таким чином розширивши повноваження новоствореного органу в цій сфері, до завдань міністерства віднесено: забезпечення прав та інтересів ветеранів та членів їх сімей; формування і реалізація державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни; вшанування пам'яті ветеранів; сприяння популяризації та забезпечення формування позитивного образу ветерана; створення та забезпечення функціонування інформаційно-аналітичної системи обліку для адміністрування потреб ветеранів [8].

Новим етапом трансформації державних інститутів в сфері тимчасово окупованих територій та учасників АТО/ООС стало створення в жовтні 2019 року Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб (Мінветеранів). Воно було сформовано в результаті оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, проведеної новоствореним Урядом України (Постанова КМУ № 829 від 02.09.2019 р.) у результаті злиття двох вищезазначених міністерств [9]. Очолила нове міністерство Коляда О.В. На сучасному етапі це міністерство виступає провідною установою у системі

центральної влади України, що відповідає за розробку та реалізацію політики з питань тимчасово окупованих територій, соціального захисту ветеранів та забезпечення прав і свобод ВПО [10].

Створення єдиного міністерства, що опікується питаннями деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій, реалізацією прав ВПО та ветеранів війни і учасників АТО викликало неоднозначні оцінки як серед громадськості, зокрема ветеранської спільноти, так і в політичних колах держави. Прибічники об'єднання міністерств виправдовують його близькістю їх проблематики, зменшенням бюрократизму, підкреслюють, що якість політики не залежить від кількості міністерств [11]. Проте така точка зору викликає і низку критики. Так, экс-міністр у справах ветеранів, народний депутат фракції «Європейська солідарність» Фріз І.В. наголошувала на неприпустимості такого об'єднання, що призведе до нівелювання учасників війни, що функціонал міністерств відрізняється за завданнями та місією [12]. Подібної точки зору дотримується і партія «Голос», яка на своїй сторінці в Telegram закликала уряд переглянути це рішення, яке уповільнить роботу над вирішенням проблем ветеранської спільноти [13]. Примітною є й реакція на об'єднання і новопризначеного міністра у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій і ВПО Оксани Коляди, яка дізналася про нього в день свого призначення. Міністр підкреслила, що не підтримала це об'єднання, нове міністерство передбачає роботу з двома абсолютно різними цільовими групами і аудиторіями, які насправді ідеологічно дуже складно між собою поєднуються [14]. Значне обурення викликало створення єдиного міністерства з боку ветеранів, спільнота яких доклала значних зусиль для створення профільного міністерства у справах ветеранів. У офіційній заяві Ради ветеранів України наголошується на категоричній невідповідності такого об'єднання [11].

Таким чином, в результаті російської агресії, окупації частини території України постало питання не тільки розробки ефективної державної політики в сфері тимчасово окупованих територій, ВПО та учасників АТО, а й розбудови її адекватного інституційного забезпечення. Створені окремі профільні установи поступово розширяли свої повноваження і зрештою, під впливом довготривалого не вирішення існуючих проблем та тиском громадськості, трансформувалися в окремі міністерства, об'єднані в 2019 році в єдиний центральний орган виконавчої влади – Міністерство у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, що сьогодні ще знаходиться на стадії формування, пошуку механізмів поєднання різноспрямованих сфер своєї діяльності, вироблення єдиної стратегії роботи.

Література

1. Деякі питання Державної служби України з питань Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: Постанова Кабінет Міністрів України № 736 від 24 вересня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2015-%D0%BF/ed20160106>.
2. Деякі питання Державного агентства з питань відновлення Донбасу: Постанова Кабінет Міністрів України № 655 від 26 листопада 2014 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247782949>.
3. Питання діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінет Міністрів України № 299 від 20 квітня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2016-%D0%BF/paran20>.
4. Деякі питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінет Міністрів України № 376 від 08 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF>.
5. Звіт про діяльність Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України у 2018 році. URL: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/3ef8e8b0-1a70-11e9-b8de-f5705e637817.pdf>.
6. Про утворення Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції: Постанова Кабінет Міністрів України № 326 від 11 серпня 2014 р. URL: <http://dsvv.gov.ua/pro-derzhavnu-sluzhbu/osnovni-zavdannya-ta-normatyvno-pravovi-zasady.html>.
7. Звіт про діяльність Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції за 2018 рік. URL: <http://dsvv.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/Prezentatsiia-dlia-publichnoho-zvitu-2018-nova-2.pdf>
8. Питання діяльності Міністерства у справах ветеранів України: Постанова Кабінет Міністрів України № 986 від 28 листопада 2018 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP180986.html.
9. Деякі питання оптимізації системи центральної влади: Постанова Кабінет Міністрів України № 829 від 02 вересня 2019 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-optimizaciyi-sistem-829?fbclid=IwAR0T_45HhPUN8VmcSUJdbGhzFqrse7imPZahBTiKe5hkD3gel0YgIARI-fY
10. Положення про Міністерство у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України 16 жовтня 2019 р. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/polozhennya>.
11. Сергієнко А. Мінветеранів плюс МінТОТ: «проти» і «за» об'єднання міністерств. URL: <https://zt.20minut.ua/Podii/minveteraniv-plyus-mintot-proti-i-za-obednannya-ministerstv-10940343.html>.

12. Об'єднання Мінветеранів із МінТОТ призведе до нівелювання учасників війни – Фріз // Прямий. 29.08.2019. URL: <https://prm.ua/ob-yednannya-minveteraniv-iz-mintot-prizvede-do-nivelyuvannya-uchasnikiv-viyni-friz>.
13. «Голос» закликає переглянути рішення про об'єднання Мінветеранів і МінТОТ // Цензор.НЕТ. 02.09.2019. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3145993/golos_zaklykaye_pereglyanuty_rishennya_pro_obyednannya_min_veteraniv_i_mintot.
14. Рунець В. Оксана Коляда: Як поєднати інтереси тих, хто воював, і тих, хто змушений був покинути свої домівки // Радіо Свобода. 08.12.2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/oksana-koliada-pro-ministerstvo-veteraniv-i-peremishchenykh/30148615.html>.

УДК 327.82

Трофименко М. В.

кандидат політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

З огляду на триваючу військову агресію Росії на Сході України, анексію Криму, необхідність ефективного протистояння російським атакам у інформаційній сфері, донесення об'єктивної інформації щодо України на окуповані території Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим та територію Росії, питання реалізації публічної дипломатії задля забезпечення національної безпеки набуває для України особливого значення та актуальності.

Українсько-російська війна активізувала становлення публічної дипломатії в Україні. Українська модель публічної дипломатії побудована з урахуванням досвіду країн Центрально-Східної Європи, включає діяльність Українського інституту, окремого органу, покликаною презентувати Україну у світі, пропагувати українську мову, історію, культуру; розробку та впровадження затвердженого українським урядом вперше за роки незалежності нового національного бренду (UkraineNow); активну культурну дипломатію; а також дипломатію соціальних мереж для інформаційного забезпечення реалізації пріоритетів зовнішньої політики України, протидії російській пропаганді та промоції позитивного іміджу України за кордоном [1].

Українські інституції з урахуванням сучасних викликів, в умовах військового конфлікту із Росією, проголошених євроатлантичних та євроінтеграційних устремлінь, оновлюють законодавчу базу, що стосується сфери національної безпеки і оборони, не оминаючи при цьому питання розвитку сфери публічної дипломатії.

Так, у новій редакції Воєнної доктрини України, затвердженої рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року та Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015, у визначенні термінів, що вживаються у документі зазначається зокрема, що стратегічні комунікації – це скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [2]. Тобто публічна дипломатія розглядається в контексті стратегічних комунікацій.

У статті 32 Воєнної доктрини одним з заходів і дій для кризового реагування на воєнні загрози та недопущення ескалації воєнних конфліктів Україною розглядається посилення розвідувальної діяльності в інтересах підготовки та проведення Україною стратегічних комунікацій, контрпропагандистських заходів та інформаційно-психологічних операцій.

У статті 41 Воєнної доктрини зазначається, що з метою досягнення переваги над воєнним противником мають бути посилені заходи з реалізації державної інформаційної політики на тимчасово окупованій противником території і міжнародній арені. Зауважується, що забезпечення інформаційної складової воєнної безпеки здійснюватиметься шляхом запровадження ефективної системи заходів стратегічних комунікацій у діяльність органів сектору безпеки.

Зважаючи на зазначене фінансування заходів стратегічних комунікацій визначається Воєнною доктриною України одним з пріоритетних напрямів фінансування потреб оборони

У Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої рішенням РНБОУ від 4 березня 2016 р. та Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 зазначається, що рівень забезпечення національної безпеки України залежить насамперед від ефективності функціонування відповідних органів державної влади, чіткого розподілу відповідальності й повноважень у визначених сферах діяльності та налагодженої взаємодії між ними. Зауважується, що визначаючи принципи, що закладені в основу розвитку сектору безпеки і оборони щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних безпекових структур, Україна виходить з того, що розвиток і зміцнення ЄС та НАТО поглиблюють

загальноєвропейську та міжнародну безпеку в усіх її вимірах та вимагають проведення відповідних демократичних перетворень національних безпекових інституцій [3].

Так, для ефективного розвитку сектору безпеки і оборони в сучасних умовах передбачається, зокрема створення та впровадження системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони

У розділі 3 «Основні завдання розвитку сектору безпеки і оборони» Концепції визначаються основні шляхи досягнення необхідних оперативних та інших спроможностей складових сектору безпеки і оборони. Одним з ключових напрямів, що включає й публічну дипломатію, визначається проведення огляду сфери стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони та її удосконалення з урахуванням досвіду держав-членів НАТО.

У Концепції зауважується, що розвиток системи управління сектором безпеки і оборони спрямований на забезпечення керівництва ним як цілісної системи, що побудована на таких принципах: налагодження співробітництва та ефективні стратегічні комунікації між суб'єктами сектору безпеки і оборони; залучення громадянського суспільства до прийняття найбільш важливих стратегічних рішень з питань забезпечення національної безпеки; чітка регламентація діяльності у секторі безпеки і оборони, що гарантує стабільний розвиток держави; застосування адаптивних стратегій управління, які передбачають залучення незалежних експертних організацій; прозорість та підзвітність суспільству.

У Концепції також закладені принципи, за якими має фінансуватись сфера безпеки і оборони – не менше 5 відсотків від валового внутрішнього продукту щороку, зокрема на видатки на оборону – не менше 3 відсотків валового внутрішнього продукту щороку, а на забезпечення розвитку оборонно-промислового комплексу – 0,5 відсотка валового внутрішнього продукту.

З огляду на все вищезазначене, можна зробити наступні висновки:

По-перше, публічна дипломатія з урахуванням активного розвитку інформаційних технологій є одним з найголовніших, центральних невійськових засад забезпечення національної безпеки держави.

По-друге, українські інституції з урахуванням сучасних викликів, в умовах військового конфлікту із Росією, проголошених євроатлантичних та євроінтеграційних устремлінь, оновлюють законодавчу базу, що стосується сфери національної безпеки і оборони, не оминаючи при цьому питання розвитку сфери публічної дипломатії.

Література

1. Trofymenko M. Public Diplomacy in the Countries of Central and Eastern Europe: Experiences for Ukraine / M. Trofymenko, A. Trofymenko // *Baltic-Black Sea Regionalisms : Patchworks and Networks at Europe's Eastern Margins* / ed. by O. Bogdanova, A. Makarychev. - Springer, Cham, 2020. – P. 242.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.

**СЕКЦІЯ
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ**

УДК 94(477)"1917/1918"

Алфьоров А.Д.

аспірант II курсу, Маріупольського державного університету

**ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ**

Поряд із боротьбою за соціальну справедливість та відновлення національної державності однією з основних складових української революції було забезпечення етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин.

В історії України, в її боротьбі за державність та утвердженні демократії як форми влади важливе значення має період утвердження та правління Української Центральної Ради. Вона зробила українське питання одним з ключових питань національно-демократичної революції. За часів свого існування Центральна Рада була змушена починати будівництво держави ще до завершення процесу формування нації, тому усвідомлення теоретичних засад української революції, а також питань етнічної політики Української Народної Республіки доби Центральної Ради, узагальнення досвіду керівництва держави на шляху формування нації, допоможе переконатися наскільки ідеї і принципи, закладені в основу національної політики Центральної Ради, відповідали суспільним ідеям і цінностям визвольних змагань українського народу на початку української революції.

Проголосивши із початком революції право українців бути господарем на своїй землі, лідери національного руху також усвідомлювали та не могли не враховувати багатонаціональність населення України. Отже, із початком Української революції вони ставили одним із своїх основних державотворчих завдань забезпечення прав національних меншин, які проживали в Україні.

Аналіз ставлення Центральної Ради до національних меншин УНР знайшло своє відображення у наукових працях В.Ф. Верстюка [2,3], В.М. Литвина [6], В.Ф. Солдатенка [5]. М. Шаповал у роботі «Велика революція і українська визвольна програма» розглянув етносоціальний склад населення на українських землях перед початком Першої світової війни [8]. Проте не всі аспекти, що стосуються національної політики Центральної Ради, отримали належне висвітлення.

Вирішення національного питання у колишній Російській імперії, за якою в дореволюційні часи міцно закріпилася назва «тюрми народів», було одним із найнагальніших імперативів революції. Історичною заслугою Центральної Ради було те, що вона, на відміну від окремих політичних партій, не захищала інтереси якоїсь одної нації або якогось одного класу, а вперше і публічно почала говорити від імені нації та про її потреби.

Четверті установчі збори Української Центральної Ради 3 червня 1917 р. вирішили виступити зі зверненням до українського народу із закликом «організуватися і приступити до негайного закладання підвалин автономного ладу на Україні» [3, с. 71], а формою заклику було обрано універсал, який збори зобов'язали негайно підготувати Центральній Раді. 10 червня на II Всеукраїнському військовому з'їзді був оприлюднений перший конституційний акт Української держави, який отримав назву I Універсалу Української Центральної Ради. У цьому документі було визначено відношення Української держави щодо національних меншин, які проживали на її території: «В городах і тих місцях, де українська людність живе всуміш з іншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди і порозуміння з демократією тих національностей і разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя. Центральна Рада покладає надію, що народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій в нашім краю і в сей тяжкий час вседержавного безладдя дружно, одностайно з нами стануть до праці коло організації автономії України» [7, с. 104–105].

На думку голови УЦР М.Грушевського, реалізація прав національних меншин передусім мала здійснюватися шляхом застосування їх мов у відносинах з урядом й органами самоуправління в тих округах, де ці етноси становлять певний відсоток населення, надання змоги навчатися рідною мовою за наявності відповідної кількості учнів у класах, створення культурних і релігійних товариств та установ з наданням їм фінансової допомоги.

УЦР активно намагалася залучати представників національних меншин до участі в роботі своїх структур. На Всеукраїнському національному з'їзді в Києві, який відбувся у квітні 1917 р., його делегати одностайно ухвалили резолюцію про те, що «одним із головних принципів української автономії є повне забезпечення прав національних меншостей, які живуть в Україні» [7, с. 54-55].

Важливим кроком провідників УЦР, спрямованим на забезпечення міжнаціонального порозуміння, стало включення 28 липня 1917 р. до складу Генерального Секретаріату виконавчого органу, підпорядкованого УЦР, представників трьох найчисленніших національних меншин – росіян, євреїв та поляків як заступників генерального секретаря національних справ (з 14 листопада – комісарів на правах генеральних секретарів). Кожен з них мав право вирішального голосу у розгляді питань, які стосувалися справ його нації. Передбачалася діяльність спеціальної наради та ради при секретарстві, а також трьох національних рад при заступниках секретаря. Останні брали участь у засіданнях Генерального Секретаріату з дорадчим голосом. Вирішальним голосом вони наділялись під час вирішення питань, що входили до сфери їх компетенції.

Окремим пунктом обумовлювалося, що всі розпорядження Генерального Секретаріату та його органів, які стосувались внутрішнього життя та прав національних меншин, будуть видаватись тільки після їх візування відповідними заступниками генерального секретаря з національних справ. Усі закони, постанови, проголошені українською мовою, публікувалися також і російською, єврейською та польською мовами [7, с.179-182]. Інтереси меншин в Секретарстві національних справ представляли такі віце-секретаріати: великоруських справ на чолі з Д.Одинцем (народний соціаліст), єврейських справ на чолі з М.Зільберфарбом (Об'єднана єврейська соціалістична робітничка партія), польських справ на чолі з М.Міцкевичем (Польський демократичний централ).

Національна політика новоствореної Української держави формувалася безпосередньо завдяки впливу Голови Української Центральної Ради М. Грушевського, котрий на той час був незаперечним авторитетом у процесах державного будівництва.

У своїх публікаціях-зверненнях до українського народу М. Грушевський впроваджував своє бачення стосовно ролі і місця національних меншин у створенні Української держави. «Ми добуваємо державне право для української землі не для того, щоб панувати над національними меншостями України. Ми домагаємося для неї широкої автономії не для того, щоб для себе використовувати її права. Повнота національного життя, котрої ми добиваємося для українського народу, не повинна затопляти інших народностей і обмежувати їх змагання до свobodного розвитку своєї культурної і національної стихії» [1, с. 103]. М. Грушевський вважав, що виважене, толерантне ставлення до національних меншин призведе до того, що представники національних меншостей України усвідомлять своє становище і підтримують українські політичні прагнення.

IV Універсал Української Центральної Ради завершив складний процес українського народу до відновлення власної держави. Відомий український історик В. Верстюк влучно висловився, що IV Універсал став морально-публічною перемогою українців над Російською імперією, у складі якої Україна перебувала понад два з половиною століття, втрапивши за цей час всі ознаки минулої державності, перетворившись на одну із імперських провінцій [2, с. 22]. Універсал визначав, те що «всі ж демократичні свободи, проголошені 3-м Універсалом, Українська Центральна Рада підтверджує і зокрема проголошує: в самостійній Народній Українській Республіці всі нації користуватимуться правом національно-персональної автономії, признаним за ними законом 9 січня» [4, с. 71].

Таким чином, лідери Української революції пропонували національним меншинам співпрацю і брали на себе зобов'язання забезпечити їх права, що сприяло підвищенню довіри до українського руху. Українська Центральна Рада виступала не тільки як репрезентант українського етносу, а й як загальнонаціональна влада на українській етнічній території. Центральна Рада чи не вперше у світовій практиці зробила реальну спробу забезпечити права багатонаціонального населення та заклала правові основи демократичної етнополітики.

Література

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський; Укладач, автор передмови і коментаря О. Л. Копиленко. – Київ: Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с.
2. Верстюк В.Ф. Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України / В.Ф. Верстюк // Укр. істор. журнал. – 1997. – № 5. – С. 17–25;
3. Верстюк В.Ф. Українська революція: доба Центральної Ради / В.Ф. Верстюк // Укр. істор. журнал. – 1995. – № 2. – С. 65–78.
4. Конституційні акти України, 1917–1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософ. і соціальна думка, 1992. – 272 с
5. Солдатенко В.Ф. Проблема класово і національно-політичних сил у концепції української революції / В.Ф. Солдатенко // Український історичний журнал. – 1997. – № 5. – С. 3-17.
6. Литвин В.М. Україна: доба війн і революцій (1914–1920 рр.) / В.М. Литвин. – К.: Альтернативи, 2003. – 488 с.
7. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2-х томах. – К.: Наукова думка, 1996. – 587 с
8. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М.Шаповал. – Прага: Вільна спілка, 1928. – 325 с.

ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ УРСР 60-80-Х РОКІВ ХХ СТ.

Повсякденне життя українських студентів СРСР у другій половині ХХ століття відображено у багатьох законодавчих актах зазначеного періоду. Ними регулювалися різні аспекти життя молоді. Це стосувалося підготовчих відділень, порядку вступу до вищого навчального закладу, стипендіального забезпечення, науково-дослідної роботи, організації практики майбутніх фахівців, навіть регулювання життя у гуртожитках.

Для кожної людини вступ до вищого навчального закладу – це серйозний процес, який має бути виваженим та обдуманим, адже майбутня професія визначить рівень життя та зацікавленість людини у своїй роботі. Перший документ, який регулював життя ще абітурієнта була Конституція СРСР. Як у редакції 1936 року так і 1978 року цей документ прописував право кожного громадянина Радянського союзу на освіту. Поняття освіти включало всі ступені освітньої драбини, забезпечуючи рух по ній безоплатно та з отриманням державної стипендії за умови, що успіхи молоді були гідними [1],[2].

Процес вступу до вищого навчального закладу регулювали постанови Радміну. Серед яких у 1958 році переломною стала Постанова «О частичном изменении порядка приема в высшие учебные заведения СССР». В ній йшлося про те, що позаконкурсний прийом в ВНЗ осіб, які отримали золоті та срібні медалі, створює ненормальну атмосферу в середній школі, є випадки зловживання при отриманні медалей учнями [3]. Таким чином шкільні медалісти стали в одну чергу вступників з іншими абітурієнтами. Але все одно, наприклад, на 1981 рік було передбачено зарахування без вступних іспитів ряд категорій звільнених військовослужбовців, які мають незакінчену вищу освіту, вчителів і викладачів, які закінчили вчительські інститути, а також слухачів підготовчих відділень, які успішно здали випускні іспити. На ряд гостродефіцитних спеціальностей, таких як металургічні, гірничодобувні, транспорту, сільського господарства без вступних іспитів приймалися особи з золотими медалями та випускники середніх професійно-технічних училищ, які отримали дипломи з відзнакою. (правовое положение студентов)

Постановами Ради Міністрів СРСР від 31 грудня 1970 р № 1046 і від 12 квітня 1971 р № 212 встановлено, що незалежно від стажу практичної роботи працівники лісозаготівельних підприємств також можуть направлятися на навчання за низкою спеціальностей вищих лісотехнічних навчальних закладів і за всіма спеціальностями середніх лісотехнічних навчальних закладів [4]. На інші спеціальності медалісти мали право здавати один вибраний екзамен, і якщо вони отримували оцінку «відмінно» зараховувались до ВНЗ. Якщо ж оцінка біла нижчою мали здавати екзамен по всім дисциплінам. Пільгами також могли користуватися жителі сільської місцевості, які вступали на сільськогосподарські, медичні, педагогічні, бібліотечні та інші спеціальності.

Для того, щоб допомогти абітурієнтам успішно витримати вступні іспити у 1969 році при ВНЗ почали діяти підготовчі відділення, які були в тому числі і заочні. Рада міністрів Української РСР видала [5].

26 вересня 1969 року наказом Мінвузу СРСР за №712 було затверджено Положення про підготовчі відділення, а 20 жовтня 1969 року був затверджений перший навчальний план. Так, наприклад, у жовтні 1969 р. у Харківському інституті радіоелектроніки було відкрито підготовче відділення (завідувач — доц. М. П. Гавриш) та прийнято на навчання 75 осіб.

Що стосується стипендіального забезпечення студентської молоді, то накази щодо таких виплат змінювалися неодноразово.

Згідно з наказом міністра вищої та середньої освіти СРСР Єлютіна В.П. від 18 квітня 1972 року № 303 було затверджено «Інструкцію про порядок призначення та виплат стипендій студентам вищих навчальних закладів» розмір стипендій для студентів 1-4 курсів становив 40 рублів на місяць, а студентів старших курсів – 45 руб. на місяць [6].

Треба зазначити, що студенти не всіх спеціальностей отримували зазначені суми. Інструкція передбачала цілий ряд напрямків, навчаючись на яких молоді люди могли отримувати стипендії на 10 руб. більше. Серед них гірничі, металургічні, нафтяні та лісні спеціальності, тобто ті на яких передбачалась складність та небезпечність навчання. Що стосується студентів Героїв Радянського Союзу чи Героїв Соціалістичної праці, то розмір їх стипендій був на 30 руб. більше вище зазначених. Крім того студенти цієї категорії, а також діти-сироти, військовослужбовці, сліпі, глухонімі, хворі на туберкульоз, студенти юридичних інститутів, та заводів-втузів могли отримувати стипендії навіть з оцінками не нижче «задовільно».

Треба відзначити, що згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 18 серпня 1959 року №1099 всім студентам, що були направлені до ВНЗ підприємствами і успішно навчаються стипендія нараховується не з фонду університету, а виплачується за рахунок підприємств, та за обсягом вище державної на 15% [7].

Для особливих студентів, що відзначилися своєю діяльністю у ВНЗ 31 березня 1960 року була видана постанова Ради Міністрів СРСР № 371 згідно з якою засновувалась стипендія імені В.І. Леніна [7]. В цій постанові йшлося про 2200 стипендій по 100 руб. на місяць. Через десять років новою постановою Рада Міністрів СРСР збільшила кількість стипендій імені В.І. Леніна на 1700 по 100 руб.

Література

1. Конституция Союза Советских Социалистических Республик 1936 р.– Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1936.htm>
2. Конституция Союза Советских Социалистических Республик 1977 р.– Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/n0001400-77>
3. Постановление Совмина СССР от 28.05.1958 N 581 «О частичном изменении порядка приема в высшие учебные заведения СССР». – Режим доступу: <https://ipravo.info/sssrlaw9/630.htm>
4. СП СРСР, 1970, № 2, ст. 10; Бюл. МВССО СРСР, 1971 – Режим доступу: <https://lawbook.online/sovetskoe-zakonodatelstvo-kniga/vyisshee-srednee-spetsialnoe-26129.html>
5. Постанова «Про організацію підготовчих відділень при вищих учбових закладах» від 8 жовтня 1969 р. № 573 – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP690573.html
6. Инструкция о порядке назначения и выплаты стипендии студентам высших учебных заведений // Высшая школа. Под ред. Е.И. Войленко. Сб. основных постановлений, приказов и инструкций. В 2-х ч. Ч. 2. Москва., «Высшая школа», 1978. 360 с.
7. Постановление Совета Министров СССР от 18 сентября 1959 г. № 1099 Высшая школа. Под ред. Е.И. Войленко. Сб. основных постановлений, приказов и инструкций. В 2-х ч. Ч. 2. Москва., «Высшая школа», 1978. 360 с.
8. Постановление Совета Министров СССР от 31 марта 1960 г. № 371 «Об учреждении стипендий имени В.И. Ленина для студентов высших учебных заведений и аспирантов» // Высшая школа. Под ред. Е.И. Войленко. Сб. основных постановлений, приказов и инструкций. В 2-х ч. Ч. 2. Москва., «Высшая школа», 1978. 360 с.

УДК 903,5 (477,7)

Забавін В.О.

к.і.н., старший викладач кафедри історичних дисциплін

Булик М.В.

к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУРГАНІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я (НА ПРИКЛАДІ МАЛОЯНИСОЛЬСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ)

Восени 2019 р. під час проведення розвідки археологічною експедицією МДУ спільно із Донецьким обласним краєзнавчим музеєм (м. Краматорськ) були виконані натурні обстеження території на півдні Донецької області з метою інвентаризації відомих на даний час археологічних об'єктів та визначення режимів використання території зони охорони археологічного культурного шару.

У межах земель Малоаянисольської сільської ради Нікольського району під час польової археологічної розвідки було обстежено 3 курганні групи та 3 поодинокі кургани. За даними обмеженого натурального археологічного обстеження пам'яток археології, Публічної кадастрової карти, планово-картографічного матеріалу Малоаянисольської сільської ради (Топографічний планшет Ф.Ф. Шуберта (Лист 28-16), Топографічний планшет М:1:126000 видання 1919 – 1920 рр., Топографічний планшет М:1:100000 видання 1941 р.), супутниковими знімками Google Maps та даними попередніх досліджень [1; 2; 4] на території ради було враховано 25 археологічних об'єктів. Задачею проведення археологічної розвідки був огляд даних об'єктів, визначення їх параметрів і сучасного технічного стану з метою підготовки обліково-охоронної документації.

Згідно із Постановою Колегії управління культури Донецької облдержадміністрації від 04.06.05 р. № 11 пам'яткам було присвоєно тимчасовий обліковий семизначний номер (за обласною електронною базою даних) та чотиризначний охоронний номер, який надається у випадку якщо вже складено обліково-охоронну документацію. Під час проведення обмеженого натурального археологічного обстеження цього року було враховано наступні пам'ятки археології:

№ 0607001 – 0607005. Курганна група (обліковий № 2382) з 5 курганів.

Курган 1 (0607001). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 24×24 м. Висота – 0,5 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорується.

Курган 2 (0607002). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 38×38 м. Висота – 0,98 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорується.

Курган 3 (0607003). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 60×60 м. Висота – 0,6 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорується.

Курган 4 (0607004). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 24×24 м. Висота – 0,52 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорювався.

Курган 5 (0607005). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 24×24 м. Висота – 0,82 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорювався. На вершині кургану грабіжницька яма 1,5×1,5 м.

№ 0607521 – 0607535. Курганна група «Чумацька Могила» (обліковий № 5038). Група відома за картою Шуберта, де позначено 7 насипів. Обстежено М. О. Бранденбургом у 1889 р. [2]. На той час група складалася із 4 курганів на ПнЗх від Центрального кургану («Чумацька Могила») та 15-20 курганів на ПдСх. Того ж року М. О. Бранденбургом було досліджено 2 кургани з групи [3]. Додатково група була обстежена у 1988 р. В. М. Горбовим та А. М. Усачуком: виявлено 10 насипів на ПдСх від «Чумацької Могили», встановлено, що 3 кургани на ПнЗх від «Чумацької Могили» на час обстежень мали прихований характер [5]. Під час розвідок 2019 р. на місцевості було ідентифіковано 10 насипів з курганної групи. 3 пам'ятки мають прихований характер.

Курган 1 (0607522). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 60×60 м. Висота – 4,65 м. Технічний стан – задовільний. Насип кургану задернований. На вершині залишки триангуляційного пункту. ПдСх полу пошкоджено пізнім перекопом – яма 2×2 м, глибиною до 1,5 м.

Курган 1а (0607521). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 1,8 м. Досліджено М. О. Бранденбургом у 1889 р.

Курган 2 (0607523). Технічний стан – аварійний. Насип кургану розорюється. Пам'ятка має прихований характер, на місцевості не ідентифікується.

Курган 3 (0607524). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,25 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорюється.

Курган 4 (0607525). Технічний стан – аварійний. Насип кургану розорюється. Пам'ятка має прихований характер, на місцевості не ідентифікується.

Курган 5 (0607526). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,2 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється, в центрі насипу грабіжницька яма 2,5×2,5 м.

Курган 6 (0607527). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,8 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорюється.

Курган 6а (0607528). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 18×18 м. Висота – 1,8 м. Досліджено М.О. Бранденбургом у 1889 р.

Курган 7 (0607529). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 48×48 м. Висота – 2,04 м. Технічний стан – задовільний. Насип кургану задернований. Поли кургану розорюються.

Курган 8 (0607530). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 0,3 м. Технічний стан – незадовільний. Насип кургану розорюється.

Курган 9 (0607531). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 56×56 м. Висота – 2,85 м. Технічний стан – задовільний. Насип кургану задернований. На вершині залишки триангуляційного пункту – ГУГК 9903.

Курган 10 (0607532). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 32×32 м. Висота – 1,04 м. Технічний стан – задовільний. Насип кургану задернований.

Курган 11 (0607533). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 0,15 м. Технічний стан – аварійний. Насип кургану розорюється.

Курган 12 (0607534). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,3 м. Технічний стан – аварійний. Насип кургану розорюється.

Курган 13 (0607535). Технічний стан – аварійний. Насип кургану розорюється. Пам'ятка має прихований характер, на місцевості не ідентифікується.

№ 0607508. Поодинокий курган. Технічний стан – аварійний. Насип кургану розорюється. Пам'ятка має прихований характер, на місцевості не ідентифікується.

№ 0607008 – 0607011. Курганна група (обліковий № 5039) з 4 курганів.

Курган 1 (0607008). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 38×38 м. Висота – 0,4 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 2 (0607009). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 52×52 м. Висота – 1,15 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 3 (0607010). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 36×36 м. Висота – 0,3 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 4 (0607011). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 0,15 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0607012. Поодинокий курган (обліковий № 5040). Насип округлої у плані форми. Горизонтальні розміри – 44×44 м. Висота – 0,6 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорюється.

№ 0607052. Поодинокий курган. Насип овальної у плані форми. Горизонтальні розміри – 80×40 м. Висота – 0,9 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорюється.

Підсумовуючи результати досліджень археологічної спадщини у межах земель Малоаянисольської сільської ради, можна зробити наступні висновки. Територія археологічно досліджена незадовільно,

розвідки і розкопки проводилися неплановірно. З'ясувалося, що значна частина курганів мають незадовільний або аварійний технічний стан. З врахованих 25 археологічних об'єктів 19 (76%) – розорюється, 2 (8%) – розорювалися у попередні часи (з них 4 (16%) пам'ятки мають прихований характер, на місцевості не ідентифікуються), лише 4 (16%) кургани задерновано і мають задовільний технічний стан. Значна частина курганів пошкоджена пізніми перекопами і має втрати, пов'язані із спорудженням триангуляційних пунктів тощо.

Оскільки наявність 21 об'єкту з пропонуваного до постановки на державний облік курганів напевно встановлено, для їхньої території (до завершення процедури постановки на облік) пропонується запровадити режим, аналогічний режиму використання пам'яток археології. Таким чином, усі архітектурні чи ландшафтні перетворення, будівельні, меліоративні, шляхові, земляні роботи у передбачених межах можуть здійснюватися лише з дозволу відповідного органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини. На території даної зони забезпечується охорона археологічного культурного шару, дозволяється проведення археологічних досліджень з консервацією та музеєфікацією виявлених розкопками цінних об'єктів, а також збереження недоторканих (резервних) ділянок культурного шару для дослідження їх у майбутньому. Передбачається збереження насипів курганів, що передбачає заборону їх розорювання. Будьяким земляним роботам, будівельним роботам, пов'язаним з розкриттями, мають передувати археологічні дослідження (розкопки).

Відповідно до технічного стану археологічних об'єктів, які мають прихований характер та на місцевості не ідентифікуються, пропонується наступний режим використання їх земельних ділянок: у межах археологічного об'єкта допускається сільськогосподарське використання території розташування археологічного об'єкта до встановлення місця його розташування і точних параметрів; за межами археологічного об'єкта – рілля за межами кургану.

Перспективним вважається додаткове обстеження території Малолянисольської сільської ради Нікольського району в цілому та зони охорони археологічного культурного шару з метою виявлення раніше невідомих поховальних і побутових (поселень) пам'яток, що насичують цю територію потенційними у майбутньому археологічними джерелами інформації про її освоєння з найдавніших часів.

Література

1. Горбов В.Н. Отчет о полевых исследованиях в 1988 г. / В.Н. Горбов, А.Н. Усачук // Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф.е.1988.
2. Журнал раскопок Н.Е. Бранденбурга 1888-1902 гг. СПб., 1908.
3. Качалова Н.К. Эрмитажная коллекция Н.Е. Бранденбурга // САИ. М., 1974. – Вып. В 4-12.
4. Усачук А.Н. Дневник проведения археологических разведок в Володарском р-не в 1988 г. // Архів відділу охорони пам'яток археології ДОКМ.
5. Усачук А.Н., Полидович Ю.Б., Колесник А.В. Курганы Донбасса в народном восприятии и научной практике (до начала XX века): мифы и реальность / А.Н. Усачук, Ю.Б. Полидович, А.В. Колесник // АА. Вып. 14. Донецк, 2004. С. 13-55.

УДК 94 (477.75=14)

Волоніць В.С.

к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін

ГРЕКИ БАЛАКЛАВИ: КОРОТКИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Серед значної кількості джерелознавчих та історіографічних елліністичних студій до цього часу осторонь знаходиться історія балаклавських греків. Історія грецького населення Балаклави в сучасній українській історіографії представлена короткими епізодичними описами у загальній історії греків Криму і Севастополя. Аналізуючи окремі розрізнені сюжети історії балаклавських греків є можливим виділити два основні напрями в історіописанні: вивчення історії військового формування Балаклавського грецького батальйону та історії грецької громади Балаклави, хоча нерідко ці два аспекти розглядаються як єдиний сюжет. Втім пріоритет надається дослідженню героїчної історії грецького батальйону.

Досліджуючи стан наукової розробки проблеми довелось зіткнутися з низкою дискусійних, термінологічних проблем. Одна з яких знаходиться у площині використання поняття «Балаклавські греки». У сучасному українському історіографічному дискурсі під поняттям «Балаклавські греки» розуміють грецьке населення Балаклави сформоване після входження Криму до складу Російської імперії і організації військового формування, а пізніше утворення грецької цивільної громади. У той же час, поза увагою український елліністів залишалася історія корінного грецького населення Балаклави виселеного з рідних місць в процесі колонізаційної політики Катерини II. Історіографічний аналіз сучасної української елліністики підтверджує існування термінологічних і змістовних лакун у питанні вивчення історії грецького населення Балаклави. Історію греків Балаклави більшість істориків пов'язують з періодом існування військового підрозділу і його подальшої адаптації до умов цивільного життя.

Серед українських елліністів хто вивчав проблему балаклавських греків особливе місце належить Н. Терентьєвій яка була біля витоків становлення сучасної української історичної елліністики. Дослідниця стала автором першої системної, фундаментальної роботи яка вийшла друком у 1999 р. з історії греків України «Греки в Україні: економічна і культурно-просвітницька діяльність (XVII–XX ст.)» [1]. Історію греків Балаклави Н.Терентьєва пов'язує з їх Керч-Єнікальською (період історії Балаклавського грецького батальйону) передісторією. Автор зазначає, що формування грецької громади Керчі і Єнікале сприяло входження цих територій, за умовами Кючук-Кайнарджийського миру 1774 року до складу Російської імперії. Автор припускає, що незважаючи на відсутність документальних свідчень щодо чисельності греків можна припустити, що вона була досить велика, і основу громади становили військовослужбовці Албанської війська які брали участь у військових діях російського флоту на Архіпелазі у період російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Історикня підтримує традиційну історіографічну установку, що в кінці війни греки звернулися до графа О. Орлова головнокомандувача російським флотом у Середземному морі з проханням про дозвіл переселитися до Росії, але не дочекавшись офіційної відповіді на своє прохання греки стали масово нелегально приїздити до Росії. Роком пізніше у 2000 році з'явилося комплексне видання, яке об'єднало в собі три складові: історичний нарис, короткий біографічний словник і додатки, авторами якого стали провідні фахівці-вчені Криму М. Араджіоні, Л. В'юницька, А. Єфімов [2]. Історія греків Балаклави тут розглядається в розділі, присвяченому формуванню нової громади греків Криму наприкінці XVIII- на початку XIX ст століття. Дослідники вказують, що після завершення процесу приєднання території колишнього Кримського ханства до Російської імперії у 1784 р за указом від 10 лютого 1784 р. передбачалося будівництво оборонних фортець з боку Польщі та Туреччини, в тому числі і в Криму й у Балаклаві зокрема. Балаклавському грецькому батальйону було наказано нести охоронну кордонну службу по береговій лінії у 300 верст Чорного моря від Севастополя до Феодосії. Дослідники відзначають, що греки брали активну участь у будівництві міста Балаклава. Особовий склад батальйону отримував земельні ділянки від 15 до 60 десятин на душу залежно від чину, при селищах Кадикой, Камара, Карань, а у 1802 р заселили села Керменчик та Лаку. Цікаві статистичні дані, подані авторами, свідчать, що на 1802 р землі грецького батальйону простягалися на 8695 десятин, де мешкало 1693 людини. У 1820 році було схвалено прохання греків про надання дозволу, для тих хто вже не перебуває на службі, торгувати на загальних підставах. Балаклавські греки-офіцери отримали можливість записуватися до купецького стану 1-ї і 2-ї гільдії, а нижчі чини торгувати на загальних підставах. Прикметним є факт, зазначений авторами, що чисельність особового складу батальйону постійно збільшувалася за рахунок періодичної еміграції греків до Росії після російсько-турецької війни 1787-1791 рр. Відзначено, що балаклавська грецька громада у 1794 р поповнилася переселенцями з острова Занте (Закінф), а у 1819 р в Балаклаву переведено ще 56 осіб з Одеського грецького батальйону. Чергова російсько-турецька війна 1828-1829 рр. поповнила батальйон на 60 греків. Лише після кримської війни 1859 року підрозділ був розформований. До 1864 року греків в Балаклаві і її околицях мешкало біля 2000 обох статей. Як зауважив дослідників ядро нової громади Балаклави становили саме балаклавські греки-легіонери та греки-старожили.

У новітньої історіографії балаклавських греків необхідно особливу увагу приділити роботі кримського дослідника-еллініста І. Мосхурі «Греки в історії Севастополя». У своїй фундаментальній праці автор вказує, що грецька колонія Балаклави є темою окремого дослідження, а в представленій роботі наводяться лише уривчасті відомості щодо балаклавських греків [3]. Основним об'єктом дослідження історика є грецька громада міста Севастополя, сформована переважно внаслідок легальної і напівлегальної еміграції греків Архіпелагу до Криму. Виклад проблеми автор починає з 1784 року, коли виникло в Балаклаві грецьке військове поселення. І. Мосхурі зазначає, що греки, які оселилися тут, були вихідцями з різних місцевостей Греції, з Мореї, Архіпелагу, Іонічних островів, венеціанських володінь Албанії, з часом всіх їх за назвою основного місця проживання стали називати «Балаклавськими». Варто віддати належне досліднику, який зауважує, що в історії Криму і грецької колонії Севастополя їм відводиться особливе місце. Дійсно, сюжет кримської історії пов'язаний з періодом існування у передмісті Севастополя грецького військового поселення, є досить популярним і достатньо презентований в історіографічних дослідженнях.

Це можна пояснити з одного боку певною популярністю (бумом) елліністичних студій початку XXI століття, а з іншого боку, більш на наш погляд прагматичною причиною, існуванням досить широкої і репрезентативної джерельної бази. Дослідник описує активну героїчну участь грецького піхотного полку що дислокувався у Балаклаві у подіях російсько-турецької війни (1787–1791 рр.) під командування підполковника К. Чапоні і майора С. Мавроміхалі. Аналізуючи етап становлення у Севастополі грецької колонії починаючи з появи тут грецьких переселенців у 1783 р. автор вказує що, вже у 1785 р. тут були приватні будинки, що стояли уздовж дороги на Балаклаву. Важливою згадкою автора є свідчення про те, що, до 1792 р. греки, які мешкали у Севастополі відвідували давно кам'яну церкву свв. Петра і Павла у Балаклаві, залишену після виходу з Криму корінних балаклавців-греків. Формуванню нової грецької громади Балаклави сприяли й нові поселенці, вихідці з Іонічних островів, особливо з Закінфу і Кефаллінії.

Серед балаклавців були і представники грецьких аристократичних родів Сарандінакі, Патаніоті, Кумані, Мавроміхаліс. Один з представників аристократичного роду греків-маніотів був Стефан Мавроміхаліс, активний учасник грецького національно-визвольного руху, ініціатор масового переселення

греків до Росії у 1775–1776 рр., командир Балаклавського грецького піхотного батальйону. Автор вказує на існування тісних контактів севастопольських греків і греків Балаклави, відзначаючи, що у греків-емігрантів на новій батьківщині, з новою силою загострювалося відчуття етнічної ідентичності. Характеризуючи основні заняття греків-балаклавців автор зазначає, що вже з самого заселення Балаклави у 1784 р тут з'явилися і греки-торговці які поєднували службу у піхотному батальйоні з торгівлею в кримських містах. Греки, оселившись спочатку у Балаклаві, поступово заселили й довколишні села Карань, Кади-кой і Камара, де облаштували господарства, відкривали торговельні лавки з бакалійними товарами. Автор згадує сім'ю Кокоракі з Кади-коя, члени якої були на службі у полку й торгували у чотирьох крамницях в Севастополі. Історик зазначає, що в кінці російсько-турецької війни багато хто з особового складу батальйону подавали прохання про відставку. Головною причиною цього явища І. Мосхурі називає бажання греків зробити кар'єру на цивільній службі. Багато з відставників отримували землю у Балаклаві.

Севастопольський історик В. Шавшин у своєму дослідженні з історії Балаклави особливу увагу приділяє привілеям що надавалися російськими імператорами балаклавським грекам [4]. Проте з плином часу грецький батальйон втрачав своє значення, але йому залишалося ще раз виявити свою відданість новій батьківщині і свій героїзм під час Кримської війни. По закінченню Кримської війни Грецький батальйон втратив своє значення, був розформований, оскільки стан справ навколо Криму і в Криму істотно змінився. Колишні воїни батальйону поступово прилаштовувалися до цивільного способу життя, вони облаштували крамниці, займалися садівництвом, здавали землю в оренду, активно торгували, використовуючи Балаклавський порт й усе більш віддаляючись від військової справи.

Системна праця, підготовлена дослідниками Інституту історії України НАН України «Греки на українських теренах» що вийшов за колективною редакцією М. Дмитрієнко, В. Литвина, В. Томазов репрезентує історичне минуле балаклавських греків активно спираючись у процесі оповіді на праці Ю. Пряхіна [5]. Спірним у цьому контексті на наш погляд є вказівка авторів на те, що Балаклавський грецький легіон пізніше відомий як «Легіон імператора Миколи I», залишки якого по закінченню Кримської війни переселилися до Приазов'я і заснували тут селище Волонтерівка (зараз територія м. Маріуполя). Заради справедливості слід зазначити, що в роботах Ю.Пряхіна відсутні відомості, щодо цього факту.

У 2013 році з'являється цікава збірка наукових статей присвячена історії греків Балаклави та Севастополя. Окремі статті розглядають питання утворення нової грецької общини з архіпелагських греків у Балаклаві, особливо розлого представлені публікації щодо історії балаклавського грецького батальйону. Уміщена у збірнику стаття М. Араджіоні де автор аналізує основні заняття та особливості професійної спеціалізації греків Балаклави. Публікація подає детальний аналіз участі греків Балаклави у торгівлі, сфері послуг, ремісництві, сільському господарстві, сфері надання освітніх та медичних послуг та інш. [6].

Отже, короткий огляд наукових праць з історії греків Балаклави свідчить, що основна увага авторів зосереджувалася переважно на дослідженні історії грецького балаклавського батальйону, в той самий час коли на узбіччі наукового пошуку залишалися питання історичної долі корінного грецького населення Балаклави до виселення їх з Криму.

Література

1. Терентьева Н.А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII – XX вв.). Київ, 1999. 352 с.
2. Араджиони М.А, Вьюницкая Л.Н., Ефремов А.В. Формирование новой общины греков Крыма в конце 18–начале 19 века. *Греки в истории Крыма*. Симферополь, 2000. С. 37.
3. Мосхури И.В. Греки в истории Севастополя. Севастополь : Стрижак-пресс, 2005. 596 с.
4. Шавшин В. Г. Каменная летопись Севастополя. Севастополь–Київ : ДС Стрим. 2004.
5. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії : Документи, матеріали, карти / Авт.: М. Дмитрієнко, В. Томазов, О. Ясь та ін. Київ : Либідь, 2000. 488 с.
6. Пряхин Ю. Д. Греки в истории России XVIII-XIX веков : исторические очерки. Санкт-Петербург : Алетей, 2008. 269 с.
7. Греки Балаклавы и Севастополя. Москва : Индрик, 2013. 248 с.

УДК 94(477) «1754»

Коробка В.М.

к.і.н, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

Коробка Ю.В.

к.і.н, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ПЕРША ПИСЬМОВА ЗГАДКА ПРО ПРАВОСЛАВНУ ПАРАФІЮ НА ТЕРЕНАХ МАРІУПОЛЬСЬКОГО НАДАЗОВ'Я

Володіння Османської імперії разом із землями Кримського ханату на початку XVIII ст. простягалися на значну частину сучасної території України. Її південь пережив ісламізацію та, як складова Османської імперії, став частиною ісламської цивілізації [1, с. 474].

Українське козацтво складалося на пограниччі християнської та ісламської цивілізацій, осілого і кочового світів, як демократичне військове співтовариство і авангард боротьби проти турецько-татарсько-ногайського наступу на Україну. Головні риси його історичного буття відображаються в низці чітких образів. Козаки, добре озброєні і підготовлені як до оборони, так і до нападу, – особисто вільні воїни, що зарекомендували себе ще в XVI ст. в Європі «захисниками християнства» [4, с. 137]. А в XVII ст. оборона православ'я перетворилась на головну ідею й гасло козацьких рухів в Україні [3, с. 4].

Послаблення Османської імперії та Кримського ханства, з-поміж іншого, відбулося і в наслідок воєн з європейськими державами, Московським царством, згодом із Російською імперією, за участі українського козацтва. Користуючись кардинальною зміною глобальної ситуації, козацтво поступово просувалось Степовою Україною на південь, до природних меж, зокрема до узбережжя Азовського моря.

Так, у 1740-х рр. запорізькі козаки почали системне осіле господарське освоєння узбережжя Азовського моря. Українське козацтво започаткувало безперервну традицію розвитку продуктивних сил у нашому краї, що триває до цього часу.

Відмітною рисою характеру запорізьких козаків була глибока нелицемерна релігійність. Захист віри предків і православної церкви становив основу всього їхнього світогляду [8, с. 192], що, з-поміж іншого, зумовлювало необхідність для задоволення релігійних потреб влаштування церков та каплиць.

Перша непряма згадка про церкву запорозьких козаків у Надазов'ї зафіксована в офіційному письмовому повідомленні від 29 червня 1746 р. київського генерал-губернатора в Правительствующий Сенат. У документі, з-поміж іншого, йшлося про силову спробу донського козацтва витіснити запорожців з узбережжя Азовського моря у межиріччі Міуса та Кальміуса, у ході якої січовиків «...сь поланки согнали и церковь раскидали» [7, с. 1477 – 1481]. Цей самий документ містить відомості про початок стабільної Кальміуської паланки [5, с. 88].

Паланка та селище (Кальміус) навколо неї були влаштовані біля самого гирла річки Кальміус при впадінні її в Азовське море, тобто на території, яку обіймає сучасний Маріуполь. Нема сумнівів, що у новій паланці швидко було влаштовано нову церкву. Про це свідчить рапорт полковника Кальміуської паланки Андрія Порохні (від 16 травня 1654 р.) кошовому отаманові Данилу Стефанову про заготівлю необхідних предметів та матеріалу для реконструкції старої, спорохнявілої церкви [6, с. 124].

Згадка про наявність церкви свідчить і про інше – тут священник та миряни склали церковну громаду – парафію. Утім, перше писемне повідомлення відноситься до іншого часу – 9 лютого 1754 р. Саме цього дня на прохання межигірського архімандрита Никанора та кошового отамана митрополит Київський Тимофій (Щербацький) дав начальникові Самарського монастиря благословенну грамоту на побудову в Кальміусі нової похідної церкви в ім'я Св. Миколая [2, с. 121–122].

Отже, перша письмова згадка про православну парафію на теренах маріупольського Надазов'я відноситься до 9 лютого 1754 р. Наше міркування може прислужитися для збагачення історичної пам'яті про наш край, про його історичну належність до України.

Література

1. Галенко О. І. Економічне життя в османському Надчорномор'ї: між царством ісламу та краєм війни // Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / відп. ред. В. А. Смолій. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т. 1. С. 471–481. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-521-572-1/978-966-521-572-1.pdf>.
2. Грамота київського митрополита Тимофія Щербацького начальникові запорозьких церков, ієромонаху Макарію про початок будівництва церкви в Кальміусі, № 169. 9 лютого 1754 р. // Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775 / Гол. ред. кол.: Сохань П. С. Київ, 1998. Т. 1. С. 121–122. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-02-0105-2/966-02-0105-2.pdf>.
3. Кузьмук О.С. «Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII–XVIII ст.: еволюція взаємовідносин. Київ: ВД «Стилос», 2006. 171 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002654.
4. Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній / Пер. з англ. та ред. укр. тексту С. Грачової. Вид. 2-ге, випр. Київ: Критика, 2006. 494 с. URL: http://shron3.chtyvo.org.ua/Plokhii_Serhii/Nalyvaikova_vira_kozatstvo_ta_relihiia_v_rannomodernii_Ukraini.pdf.
5. Полторак В. Проблема існування південно-східних паланок війська запорозького 1734-1746 рр. // Записки історичного факультету Одеського державного університету імені І.І.Мечникова. 2005. № 16. С. 84–89. URL: http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/828/1/zap_ist_16_84-89%2b.pdf.
6. Рапорт полковника Кальміуської паланки Андрія Порохні кошовому отаманові Данилу Стефанову про заготівлю необхідного матеріалу для будівництва церкви, придбання церковного начиння тощо. 16 травня 1754 р. // Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775 / Гол. ред. кол.: Сохань П. С. Київ, 1998. Т. 1. С. 122–125. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-02-0105-2/966-02-0105-2.pdf>

7. Яворницький (Эварницкий) Д. И. Источники для истории запорожских козаков. Т. 2. Владимир, 1908. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_istochniki2_1908/e_dzherela_istochniki2_1908.pdf.
8. Яворницький Д.І. Історія Запорізьких козаків. У 3-х т. Львів: «Світ», 1990. Т. 1. 316, [3] с.: іл. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001023.

УДК 94(477.62-2МАР)"18/19"

Новікова С.В.

кандидат історичних наук, доцент

ПОШТОВЕ СПОЛУЧЕННЯ, СИСТЕМА ТЕЛЕГРАФНОГО ТА ТЕЛЕФОННОГО ЗВ'ЯЗКУ У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Історія поштового сполучення в Маріуполі бере свій початок 17 грудня 1785 р., коли у місті було відкрито повітову поштову контору для прийому та пересилки кореспонденції, здійснення грошових переказів, надання транспортних послуг. Установу очолив повітовий поштмейстер К. Бажанов. Штат контори складався з двох листонош, канцелярського службовця та сторожа, на утримання яких щороку виділялося 350 руб. Але вже у 1788 р. значну кількість поштових контор в губерніях було закрито, оскільки Головне у поштових справах правління вважало витрати на їх утримання надмірно обтяжливими. Поштову контору в Маріуполі у 1797 р. було замінено повітовою поштовою експедицією, штат якої спочатку складався лише з експедитора та сторожа. Протягом 1810 – 1831 рр. у штаті експедиції відбулися зміни: працювали вже три листоноші. Після реформи 1831 р. замість експедиції у Маріуполі знов було відкрито поштову контору. У 1869 р. у Катеринославській губернії було відкрито губернську поштову контору, якій підпорядковувалася маріупольська повітова поштова контора першого класу [1; 2, с.45-46].

Реалізація земської реформи 1864 р. сприяла подальшому розвитку поштового сполучення в Маріуполі. На початку 1869 р. повітові земські збори прийняли постанову про створення для Маріуполя та навколишньої сільської округи земської пошти, яка почала працювати з 1874 р., після створення Маріупольського повіту. Повітова поштова контора четвертого класу працювала при Маріупольській земській управі і розмішувалася у тій же самій будівлі, що і управа (вул. Земська). Контора здійснювала пересилку кореспонденції в межах повіту через 18 поштових станцій, одна з яких знаходилася в самому Маріуполі. За станціями було закріплено 24 коня та 40 ямщиків [4, арк.64-66].

Спеціальні розсылні доставляли пошту у 28 волосних сіл. Маршрут руху було затверджено спеціальним розкладом, в якому зазначалися дні та час проходження пошти по території кожної волості. Розсылні об'їжджали повіт два рази на тиждень (у вівторок та суботу), приймали та здавали кореспонденцію у всіх 28 поштових станціях. Щорічно перевозилося близько 90 000 відправлень коштом 60 000 руб. [5, с.39; 9].

Земська управа встановила тарифи на поштові послуги в межах повіту: у 1871 р. у місцевій типографії було випущено марку маріупольської земської пошти вартістю 5 коп. За звітом Маріупольської земської управи за 1874 р. таких марок було реалізовано 300 (на 15 руб.). Ці кошти йшли на утримання поштових станцій [6, с.120; 7, с. 170].

З початком залізничного будівництва у поштовому сполученні відбулися значні зміни: поштові контори більше не надавали транспортних послуг, які були передані до функцій Міністерства шляхів сполучення. Завдяки залізничному сполученню прискорилося і доставка поштових відправлень. Ці зміни у Маріупольському повіті почали відбуватися з 1882 р., коли Маріуполь було з'єднано залізничною гілкою зі станцією Оленівка. З 1892 р. для прискорення поштового зв'язку було впроваджено пересилку простої кореспонденції та кореспонденції за замовленням у поштових вагонах (№20 на ділянці Костянтинівка – Харків та №99 на ділянці Ясинувата – Долинська) товарно-пасажирських потягів [8].

Незважаючи на значний обсяг роботи, Маріуполь продовжували обслуговувати лише чотири листоноші, що створювало значні незручності для всіх бажаючих скористатися поштовими послугами. У 1907 р. поштовим службовцям земства було збільшено оклади, на утримання поштових коней почали виплачувати окремі кошти.

У 1907 р. поштове відділення було відкрито при залізничному вокзалі Маріуполя, а після будівництва в місті двох металургійних підприємств на станції Сартана було відкрито поштову контору, яка їх обслуговувала. У 1912 р. було відкрито поштово-телеграфне відділення, що обслуговувало морський порт [13].

Прискорені темпи економічного розвитку Російської імперії в останній третині XIX – на початку XX ст. сприяли швидкому розвитку системи телеграфного зв'язку, оскільки телеграф почали активно використовувати у господарській сфері, особливо при здійсненні біржових операцій та для регулювання кредитного і грошового обігу. Телеграфна лінія Одеса – Ростов (1860 р.) проходила і через Маріуполь, тому

у місті наприкінці 1860 р. було відкрито поштово-телеграфну контору. На початку 1861 р. в Маріуполі почала діяти телеграфна станція, яка приймала внутрішню та міжнародну кореспонденцію російською, французькою, німецькою, англійською та польською мовами. Тарифи за послуги становили 1-2 руб. за 20 слів.

За 1887 р. телеграфна станція Маріуполя обробила 280 882 вихідних, 311 994 вхідних та 1 183 135 перехідних телеграм. Прибуток телеграфу склав цього року 275 365 руб. 83 коп. У 1894 р. поштово-телеграфна контора розміщувалась у будинку Деспота на вул. Торговій. Штат контори складався з начальника - колезького радника І. Ельфимова, помічника начальника, 11 робітників різних розрядів та двох наглядачів [10; 11, с.595].

Телефонний зв'язок у Маріуполі почав розвиватися завдяки ініціативі відомого місцевого підприємця та громадського діяча Д. Хараджаєва. В Головне управління пошт та телеграфів Російської імперії було надіслано кошторис на облаштування телефонної мережі в Маріуполі восени 1894 р., а вже через рік вона почала діяти. Використовувалися настінні апарати системи «Еріксон», кожний з яких мав свій номер. За кожний номер нараховувалася окрема абонентська плата. Міський комутатор спочатку обслуговував лише 100 номерів, у 1910 р. кількість абонентів зросла вдвічі. На початок 1913 р. в Маріуполі нараховувалось 316 абонентів [12; 14, с.2].

До телефонної мережі одразу ж були підключені міська і земська управи, повітове поліцейське управління, усі три поліцейських частини міста, повітовий з'їзд мирових суддів, портове управління, митниця, поштово-телеграфна контора, міські відділення Державного та Азовсько-Донського банків, друкарні, лікарні та великі підприємства. Першим абонентом в місті став відомий місцевий купець С. Гоф, другим – іспанський віце-консул в Маріуполі Й. Видович, третім – італійський віце-консул та великий судовласник Е. ді Поллоне, четвертим – Д. Хараджаєв [14, с.2; 15]. Останній був найбільшим абонентом: йому належало сім номерів. По два номери мали віце-консул Великобританії В. Вальтон, купці першої гільдії С. Гоф, І. Лікакі, П. Регір, по три – І. Де Мартіно та зерноторгова фірма «Луи Дрейфус и К^о» [12].

Телефонна станція розміщувалась в будівлі поштово-телеграфної контори. Перший штат складався з п'яти працівників: начальника, наглядача та трьох телефоністок. В одному приміщенні з ними працювали телеграфісти на п'яти апаратах Морзе. У 1903 р. телеграфісти переїхали до нової одноповерхової будівлі по вул. Митрополитській, телефоністи розмістилися у сусідньому приміщенні в тому ж дворі. Станція працювала цілодобово. З червня 1910 р. у Маріупольському повіті харківським відділенням акціонерного товариства «Сименс и Гальске» почалася прокладка міжміської телефонної лінії Маріуполь – Юзівка [14]. Маріуполь став одним з чотирьох українських міст, в яких було проведено телефонний зв'язок.

Отже, урбанізаційні процеси в Маріуполі, спричинені економічним піднесенням та реформуванням всіх сфер економічного та суспільного життя в Російській імперії в останній третині XIX – на початку XX ст., а також місцева громадська ініціатива, призвели до активного впровадження в місті та його повіті передових на той час систем зв'язку та дозволили Маріуполю посісти одне з провідних місць у цій галузі серед багатьох міст південно-східного регіону держави.

Література

1. Положение об учреждении вольных почт в России / Изд. по выс. утв. е. и. в. в 25 день окт. 1831 г. Положению Гос. совета от Гл. почт. начальства. - Санкт-Петербург : тип. Карла Крайя, 1831. - IV, 67 с.; 20.
2. Орехова С. Земская почта Мариупольского уезда. Международный филателистический журнал. 2004. №1 (октябрь). С. 45–46.
3. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1875 год. – Екатеринослав: В типографии Губернского Правления, 1875. IV, 165, [1], 88 с.
4. Державний архів Донецької області. Ф.110 (Мариупольская уездная земская управа, г.Мариуполь, Мариупольского уезда, Екатеринославской губернии). Оп.1. Спр. 83 (Прошения и заявления заведующих почтовыми станциями и приговоры сельских сходо об увеличении количества лошадей на почтовых станциях без даты). Арк. 64-66.
5. Краткий обзор Мариупольского уезда / А. Александрович. Мариуполь: Тип. А.А. Франтова, 1884. 118 с.
6. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1874 год Мариупольскому уездному земскому собранию очередной сессии 1875 г. – Мариуполь, 1875.
7. Доклад Управы чрезвычайному Земскому Собранию 2 декабря 1879 года о взимании платы за пересылку в уезде частной корреспонденции. Протоколы Мариупольского уездного земского собрания очередной и чрезвычайной сессии 1879 года. Мариуполь, 1880. С.170.
8. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1895 год. Изд. Екатериносл. ГСК; Под ред. Я. Г. Гололобова. Екатеринослав : Типо-литогр. губ. правл., II, 274 с.; [14] л. рекл. объявл.
9. ДАДО. Ф.110 (Мариупольская уездная земская управа, г.Мариуполь, Мариупольского уезда, Екатеринославской губернии). Оп.1. Спр. 58 (Приговоры сельских сходо об открытии почтово-телеграфного отделения в селе Карань и Мало-Янисоль, без даты). Арк. 4.
10. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1875 г. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1875 год / Сост. Екатериносл. ГСК. Екатеринослав : Тип. губ. правл., [1875]. IV, 165, [1], 88 с.

11. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии. На 1889 год / Изд. Екатериносл. ГСК.; Сост. Н. С. Быстрицкий, секр. Екатериносл. ГСК. Екатеринослав : Тип. губ. правл., 1889. [1], 600 с.
12. Весь Мариуполь и его уезд : Адрес-календарь. Мариуполь : С.А. Копкин, 1910. 4, 166, XVII с., 1 пл.
13. Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земского собрания за 1869 – 1913 гг. Т. 1. С. 51-53, 60.
14. Саенко Р. В 1895 г. в Мариуполе зазвонил первый телефон . Приазовский рабочий. Мариуполь, 2005. 6 сен. (130). С.2.
15. Яруцкий Л. Первый звонок. URL : <http://old-mariupol.com.ua/pervyj-zvonok>.

УДК 373 (477)''1900/1914''

Папац А.С.

аспірантка кафедри історичних дисциплін

КІЛЬКІСНИЙ ТА ЕТНІЧНИЙ СКЛАД ВЧИТЕЛІВ ТА УЧНІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКОМУ ПОВІТІ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У наш час, реформи в освітній галузі України, які спрямовані на створення національної системи шкільної освіти з урахуванням найкращих зразків світового й вітчизняного досвідів, потребують більш активного використання історичних надбань і традицій української освіти. В цьому контексті важливим є дослідження аспектів становлення і розвитку середньої освіти в Катеринославському повіті на початку Першої світової війни.

Мета даної роботи полягає в дослідженні кількісного та етнічного складу вчителів та учнів в закладах середньої освіти на початку Першої світової війни в Катеринославському повіті.

Грунтовної праці з розвитку середньої освіти на Катеринославщині у зазначений період немає, але багато істориків та краєзнавців торкалися цієї теми, наприклад, Подоляк Я. [3], Стародубов А., Самодрыга В., Иванов С. [4] і т.д.

На 1-е січня 1915 р. в Катеринославському повіті налічувалося 298 різних училищ. Учні у них було: 14533 хлопців та 8568 дівчат, всього – 23101 чоловік. Наявне число існуючих шкіл далеко не цілком обслуговувало потреби повіту в початковій та середній освіті і багатьом дітям не вистачало навчальних місць. У 1913-1914 навчальному році в Катеринославському повіті було 112 земських шкіл. У них викладало 131 вчителів чоловічої статі та 105 жіночої, запасних – 3 чоловіка та 2 жінки, всього – 236. По освітньому цензу всі вчителі земських шкіл ділилися на: тих, які закінчили курси в учительських семінаріях та середні навчальні заклади - 56 осіб, які закінчили курси в жіночих гімназіях і інститут - 45 осіб, які закінчили курси в Єпархіальному училище - 25 осіб, які закінчили педагогічні курси - 6 осіб, витримали іспити на звання вчителя - 104 людини. Наприклад, Олександрівська міська жіноча гімназія готувала педагогічні кадри для шкіл міста та повіту, але припинила своє існування 25 жовтня 1920 р. у зв'язку з наказом про реорганізацію гімназій у семирічні загальні трудові школи [3].

З цих даних видно що найбільший відсоток з числа учнів складають склали іспит на звання вчителя (44, 06%), потім закінчили вчительські семінарії і середні навчальні заклади (23, 70%), які закінчили курси в жіночих гімназіях і інституті (19, 07%), які закінчили курси в Єпархіальних училищах (10, 63%) і учні закінчили педагогічні курси (2, 54%). В 1914 р. першу надбавку отримало 73 чи 30,93% вчителів з всього складу, другу – 42 чи 17,80 %, третю – 21 чи 8, 90 %, четверту – 15 чи 6, 35 %. Середня тривалість служби тривала 10,5 років. Якщо порівнювати з 1913 р. то учителів які закінчили курси в вчительських семінаріях та середніх навчальних закладах було 50 (26, 61 %), які закінчили курси в жіночих гімназіях та інститутах – 31 (16, 49 %), які закінчили курси в Єпархіальних жіночих училищах – 13 (6,9 %), які здали іспити на звання учителя – 94 (50 %) [1, с. 31].

Всього учнів на 1-е січня 1915 р. (1914-1915 н.р.) в земських школах навчалось 10825 учнів – 7181 хлопців та 3644 дівчат. Вони розподілялись за відділеннями: хлопців у першому відділенні – 48, 23%, у другому – 30,49%, у третьому – 16,04, в четвертому – 5,30%; дівчат у першому – 58,33%, у другому – 29,08%, в третьому – 10,02%, в четвертому – 2, 55 %. Випускні іспити відбулися в 39 училищах. До екзаменів було допущено 220 хлопців та 52 дівчини, тобто 58,25% хлопців та 55, 91% дівчат випускних відділень. З них отримало право на отримання свідоцтва про закінчення курсу 198 хлопця та 50 дівчат, тобто 90 % хлопців та 96,16 % дівчат представлених до випуску чи 2,75 % хлопців та 1,37 дівчат із загальної кількості учнів. В порівнянні з попереднім роком, кількість учнів зменшилась на 364 людини. Зменшення кількості учнів пов'язано з переходом шкіл Катеринославського повіту з 3-літнього курсу навчання на 4-річний, завдяки якому учні не випустилися з 3-го класу, а перейшли до 4-го [2].

За віросповіданням учні розподілялися наступним чином: православних – 6986 хлопців та 3533 дівчат – всього 10519; римо-католиків – 159 хлопців та 66 дівчат – всього 225; іудейського – 6 хлопців та 13 дівчат – всього 19; інших християнських віросповідань – 30 хлопців та 32 дівчини – всього 62. За станом батьків:

дворян та чиновників 4 хлопця та 5 дівчин – всього 9; міського стану 46 хлопців та 71 дівчат – всього 117, селян 7115 хлопців та 3552 дівчат – всього 10667; духовенства 15 хлопців та 16 дівчат – всього 31; іноземців – 1 хлопець [2].

У 1914 р., як і в попередньому, крім обов'язкових загальноосвітніх предметів, в багатьох школах викладались – спів, рукоділля, гімнастика. Спів викладався в 88 школах. В деяких з них, крім класного співу, викладався церковно-хоровий. На витрати по викладанню цього предмету в поточному році було асигновано 5820 крб., з яких видано як винагороду вчителям співу в розмірі 5205 крб. Рукоділля викладалося ученицям 82 училищ. На цей предмет було асигновано суму у розмірі 5625 крб. Видано винагороду та куплено матеріалів на 5673 крб. 36 к. При чому, згідно з постановою Повітового Земського Збору, розмір винагороди було збільшено до 60 крб., замість 25 крб. Гімнастика та військова справа протягом 1914 р. викладались у 112 земських училищах (кількість дітей – приблизно 6000 чоловік). Заняття велися за програмою яку було складено інструктором гімнастики г.Русановим. Викладачами були старші і молодші унтер-офіцери, які вийшли в запас. Винагорода складала 50 крб. На заняття з цього предмету приділялося 5 годин на тиждень. Видача винагороди викладачам гімнастики в 1914 р. становила 5535 крб. 50 к. Взагалі, в період з 1914-1917 рр. в якості обов'язкової дисципліни було введено військову справу і у гімназіях учням видавали гвинтівки [4, с. 111]. Деякі середні учбові заклади з початком Першої світової війни в своїх стінах розміщували військові госпіталі, наприклад, 1-е Комерційне училище [4, с. 221].

Таким чином, можна зробити висновок, що обставини військового часу майже не вплинули на розвиток середньої освіти в Катеринославському повіті в 1914 р. Заходи, спрямовані на підвищення освітнього рівня вчителів середньої освіти мали позитивні наслідки. Будувалися нові заклади середньої освіти, діти отримували знання, вчителі підвищували свою кваліфікацію, створювалася сучасна матеріально-технічна база шкіл.

Література

1. Отчет Екатеринославской уездной Земской управы за 1913 г. (По школьному отделу, Земской библиотеке при Управе и библиотекам-читальням в уезде) – Екатеринослав, Тип-ия К.А. Андрущенко, 1914. 42 с.
2. Отчет Екатеринославской уездной Земской управы за 1914 г. (По школьному отделу, Земской библиотеке при Управе и библиотекам-читальням в уезде) – Екатеринослав, Тип-ия К.А. Андрущенко, 1915. 40 с.
3. Подоляк Я. О. «Олександрівська міська жіноча гімназія» // Південна Україна 18-19 ст. Записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ. Випуск I, Запоріжжя, РА «Тандем-У», 1996, С. 147-148.
4. Стародубов А. Ф., Самодрыга В. В., Иванов С. С. Память истории. г.Екатеринослав, Изд-ие II-е. Днепропетровск, РВА «Дніпро - VAL», 2003, 366 с.

УДК 94 (477.62-2) «1918»

Романцов В.М.

д.і.н., професор, завідувач кафедри історичних дисциплін

ПРОГОЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО ТА ПОШИРЕННЯ ЇЇ ВЛАДИ В МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ

Однією з маловідомих сторінок історії приазовського краю є питання утвердження в Маріупольському повіті Української держави гетьмана Павла Скоропадського. Це було суперечливе утворення в українських національно-визвольних змаганнях 1917 – 1921 рр. Створена внаслідок державного перевороту, гетьманська держава прийшла на зміну першій Українській Народній Республіці і започаткувала новий етап у процесі національного державотворення революційної доби в Україні.

Українська держава своїми першими законодавчими актами 29 квітня 1918 р («Грамота», «Закони про тимчасовий державний устрій Української Держави»), які мали конституційний характер, декларувала прагнення «забезпечити населенню спокій; закон і можливість творчої праці». Гетьман виступив як авторитарний правитель, заявивши, що для цього він вирішив до скликання «Українського Союму» «взяти на себе тимчасово всю повноту влади» [7, с. 38]. Затверджені Гетьманом перші законодавчі акти більш виразно конкретизували важливі ліберально-демократичні правові положення нової державної влади [7, с.40]. 2 травня 1918 р. була фактично започаткована діяльність Ради Міністрів Гетьманату. Цього дня гетьман підписав наказ про призначення Отамана Ради Міністрів, її складу [7, с.44] та відбулося перше засідання уряду [6, с.15].

На адміністративно-територіальній мапі Української Держави Маріупольський повіт був найбільш східним регіоном Катеринославської губернії і мав важливе стратегічне значення, оскільки був частиною Приазов'я і межував з територією Всевеликого Війська Донського, яке з самого початку підтримувало

тісні зв'язки з Гетьманатом і так само мало пронимецьку орієнтацію. На відміну від класичного гірничо-металургійного Донбасу, це був степовий сільськогосподарський регіон, центром якого був значний промисловий, портовий, культурний, адміністративний центр краю – м. Маріуполь. Важливо також відзначити особливості поліетнічного складу населення повіту, проживання в ньому селянських мас, пролетарів, підприємців, службовців, представників культурно-освітніх кіл. Наприкінці квітня 1918 р. тут з'явилися австро-угорські, німецькі війська як союзники Української Народної Республіки та було зроблено спробу відновити її владу. Але фактично іноземні війська, запрошені для допомоги у боротьбі проти більшовиків, стали на українських землях окупантами.

Квітень 1918 р. напередодні гетьманського перевороту в Маріупольському повіті позначився значними суспільними трансформаціями. Військова поразка маріупольського загону червоноармійців на чолі з В. Варгановим у боях з австро-угорськими військами під Катеринославом [1, с. 139], а також наступне загострення політичної кризи у Маріуполі 8, 9 квітня, коли коаліція опозиційних до минулого більшовицького керівництва політичних сил (фронтовики-офіцери та солдати колишнього 24 запасного піхотного полку, грецькі легіонери, гайдамаки) [4; 9, с. 62] створила із числа членів колишньої ради робітничих та селянських депутатів, всіх соціалістичних партій тимчасовий виконавчий комітет м. Маріуполя. [1, с. 141].

Через відсутність документальних джерел точна дата встановлення австро-угорської окупації в Маріуполі та повіті невідома, а в історіографії з цього питання висунуто кілька версій. На думку Л. Якубової, австрійські війська увійшли до Маріуполя 20 квітня 1918 р. [9, с. 63]. Наукові співробітники Маріупольського краєзнавчого музею стверджують, що австро-угорські війська вступили до Маріуполя наприкінці квітня 1918 р., не вказуючи більш точну дату [1, с. 141]. Маріупольський краєзнавець В. Джувага, який присвятив спеціальну розвідку питанню про окупацію Маріуполя у 1918 р., питання про початок окупаційного періоду обійшов увагою [2]. У будь-якому випадку, майже одночасно з початком австро-німецької окупації Північного Приазов'я в Києві відбувся державний переворот, який призвів до зміни державного устрою в Україні.

У Катеринославі відверто негативно сприйняли повідомлення про гетьманський переворот. Катеринославський «губерніальний комендант» Осипенко в телеграмі військовому міністру від 10 травня 1918 р. повідомляв, що Катеринославська міська дума категорично засудила здійснений гетьманом П. Скоропадським державний переворот. Враховуючи таку напружену політичну ситуацію, згідно з рішенням австро-угорського командування Катеринославщина 8 травня була оголошена на військовому становищі [8].

Суспільно-політична ситуація в Україні загалом та в Приазов'ї, зокрема, була дуже суперечлива. Гетьман намагався стабілізувати в Україні становище, посилюючи централізацію влади. Владні інститути Гетьманату на губернському та повітовому рівнях формувалися у середині травня 1918 р. Саме у цей час зміни у державному управлінні дійшли до Маріупольського повіту. 15 травня згідно наказу Катеринославського губернського старости було призначено виконуючим обов'язки Маріупольського повітового старости грецького купця та громадського діяча Д. Хараджаєва. Через кілька днів тимчасово виконуючим обов'язки повітового старости був призначений повітовий комендант полковник Литвиненко. Надалі саме він видавав розпорядження для мешканців повіту. Губернський староста вимагав від повітової влади «найенергійнішої та наполегливої праці для встановлення порядку та відновлення економічного життя» [5 с. 83]. У своєму наказі № 2 від 21 травня 1918 р. він пропонував «всем правительственным учреждениям и лицам, состоявшим в этих учреждениях при украинском правительстве до большевистского переворота и упраздненным или смещенным советской властью, приступить немедленно у исполнению своих обязанностей» [3].

Таким чином, становлення Української держави, яка виникла внаслідок перевороту, відбувалося в складних суспільно-політичних умовах. Без військово-політичної підтримки з боку Німеччини та Австро-Угорщини прихід до влади гетьмана П. Скоропадського було неможливе, хоча УНР переживала гостру кризу. У Маріупольському повіті, як і загалом у Катеринославській губернії, утвердження нової влади відбувалося повільніше порівняно з столицею з затримкою у два тижні. Це було обумовлено тим, що на південному сході України суспільно-політична ситуація загалом була більш невизначена, продовжувалася боротьба за владу. За таких умов, новостворювана гетьманська адміністрація у Маріуполі для подолання більшовицького супротиву намагалася зробити ставку на представників місцевих владних структур УНР, які діяли до більшовицького перевороту.

Література

1. Божко Р. П., Були Т. Ю., Гашененко Н. Н. и др. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века. Мариуполь: Рената, 2006.
2. Джувага В. Мариуполь в 1918 году: Неизвестная оккупация. 5 ноября 2016. URL: <https://www.0629.com.ua/news/1430365/mariupol-v-1918-godu-neizvestnaa-okkupacia>
3. Наше життя. 1918. 24 травня.
4. Революционное слово. 1918. 14 апреля.

5. Романцов В.М. Грецька громада Маріупольського повіту в політиці українських урядів 1917 – 1918 рр.: історико-правові проблеми // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2012.. Вип. 20. Част. 1. Т. 1. С. 83.
6. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 1 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015.
7. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). Ф. 1076. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 2-4.
9. Якубова Л. Д. Маріупольські греки (етнічна історія): 1778 р. - поч. 30-х р. ХХ ст. Київ, 1999.

**СЕКЦІЯ
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

УДК 929:316.7 Овсяннико-Куликовський (043)

Дабло Л.Г.

к. культурології, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

**СОМАТИЧНІ КУЛЬТИ В УКРАЇНСЬКІЙ УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ (ЗА ПРАЦЕЮ
В.К. КУЛЬБАКИ «СОМА/ХАОМА: РОСЛИНА, НАПІЙ, БОЖЕСТВО»)**

Сучасні археологічні розробки українських науковців з індоєвропейської проблематики говорять про те, що первинною і єдиною прабатьківщиною індоєвропейської мовної родини можна впевнено вважати територію України. В Україні існує велика кількість давніх міфологічних сюжетів, які відображені в усній народній творчості в формі легенд, переказів, казок, повір'їв, обрядових пісень, прислів'їв та приказок, в яких описується магічна сила рослин, що певною мірою мають відношення до індійської традиції.

Необхідно зазначити, що культура Індії завжди привертала увагу лінгвістів, істориків, археологів, культурологів. Так, наприклад, майже усе своє життя проблемам індоєвропейстики присвятив видатний науковець Д. М. Овсяннико-Куликовський. У своїх роботах «Міф про сокола, який приніс квітку Соми» та «Основи ведаїзму» він подає аналіз текстів Рігведи та реконструюється головні ідеї та деякі міфологічні образи, зокрема образ культу бога Соми, які мають індоєвропейське походження. Досліджуючи цю проблему, вчений не розрізняє поняття «релігія» і «міфологія» і фактично ототожнює міфологію з стародавніми релігіями. Центральне положення культу в ведійській релігії він обґрунтовує загальним характером давніх релігій, в яких поняття божества як потойбічної всемогутньої сили відсутнє. Приймаючи ідею, що образи давніх богів сягають культу предків, Д. М. Овсяннико-Куликовський виказує думку щодо специфічної первісної онтології арійської міфології. Живий зв'язок з предками робить можливим вихід за межі феноменального світу і фактично забезпечує його єдність і цілісність. Втратити зв'язок з предками означає втратити зв'язок з цілим, частину якого вони становлять. Цим обумовлюється космічний характер культових дій і божеств, за допомогою яких він здійснюється (Агні і Соми). Вчений приходить до висновку щодо символічної тотожності культу і космосу. Порядок здійснення культу забезпечує порядок функціонування космосу, оскільки культ – це «свого роду маленький космос, в якому зібрані усе найважливіші стихії та сили світу» [1,205].

Дещо далі пішов археолог В. К. Кульбака, який в праці «Сома/Хаома: рослина, напій, божество» доводить, що українська усна народна творчість має індоєвропейські корені. Вчений відшукав залишки соматичних культів і відомостей про саму рослину Соми/Хаоми в українській народній традиції та провів паралелі між індійськими Ведами й давньоукраїнським фольклором [2,25].

Серед багатьох рослин, пов'язаних з ритуально-обрядовими діями в усній народній українській традиції особливе місце займає мак, який В.К. Кульбака ототожнює з квіткою Соми. Щоб остаточно розв'язати сумніви стосовно цієї гіпотези щодо ототожнення рослини Соми/Хаоми з маком, деякі моменти з літературних джерел вчений розглянув більш детально. Так головною метою віршарів-ріше, які склали гімни «Рігведи», було не реалістичне описування зовнішності рослини Соми, а зображення міфологічного процесу перетворення ритуальної субстанції соматичної рослини в священний жертвний напій. Тому і реальні зовнішні риси рослини Соми ретельно приховані за багаточисленними метафорами, порівняннями та символами, які не дають прямої відповіді на питання якою саме була ця рослина. Відтак, тексти «Рігведи» скоріше за все нагадують чорну скриньку, що несе в собі закодовану цінну інформацію про детальний хід тих чи інших подій. І ця інформація потребує кваліфікованої, неупередженої та безпристрасної розшифровки [2, 28].

В. К. Кульбака навів низьку доказів того, що соматичні культури, пов'язані з жертвопринесенням священного напою Соми/Хаоми, в середовищі індоіранських племен зародились і набули широкого розповсюдження серед найдавніших в світі індоєвропейців мідно-бронзового віку на теренах України. На основі порівняльного аналізу даних з археології, іконографії, лінгвістики та ботаніки, а також зібравши і проаналізувавши характеристики та ознаки цієї священної рослини, як самого соматичного культу в цілому, які відомі з найдавніших писемних джерел індоєвропейців «Рігведи» та «Авести», вчений дійшов висновку, що цією рослиною є мак.

Література

1. Овсяннико-Куликовський Д.Н. Основы ведаизма собр. соч.: В 9-ти т. – СПб., 1909. – Т. 6.
2. Кульбака В. К. Сома/Хаома: рослина, напій, божество - Маріуполь, 2003 г.- 64с.

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ СТУДЕНТІВ ЗВО

На сучасному етапі розвитку суспільства процес інформатизації набуває великого значення. Поширення отримує використання інформаційних технологій, без залучення яких складно уявити життя сучасної людини. Впровадження інформаційних технологій відбувається в різних сферах життєдіяльності людини. Швидкі темпи інформатизації суспільства передбачають масове впровадження методів та засобів збору, обробки, передачі та забезпечення інформацією на базі обчислювальної техніки й засобів передачі інформації. Інформаційне суспільство виробляє велику кількість різноманітної інформації, що надходить до людини з джерел різного ступеня надійності, а тому пошук, критична оцінка, структурування, робота з інформацією – це стратегічне знання, яким повинна володіти кожна людина для орієнтації в інформаційному просторі і створення свого власного уявлення про оточуючий світ [2]. Крім того, розвиток інформаційного суспільства кардинально змінює уявлення про працю, освіту, культуру спілкування. Загальна інформатизація істотно впливає також й на навчальний процес у вищій школі.

Головною відмінною рисою навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій є безпосереднє застосування комп'ютера як засобу навчання, використання якого кардинально змінює систему форм і методів викладання та засвоєння навчальних дисциплін. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в навчальний процес сприяє більш повному оволодінню системою знань і умінь, розвиває творчу спрямованість пізнавальної діяльності студентів, забезпечує об'єктивний самоконтроль та самоперевірку отриманих знань, допомагає формуванню відповідних професійних компетентностей та особистісних якостей тощо [3].

Використання інформаційних технологій на лекціях, лабораторних, практичних та семінарських заняттях має величезні потенційні можливості для підвищення ефективності навчального процесу за рахунок індивідуальної роботи студентів з електронної навчальної інформацією. Доречним є використання можливостей комп'ютера та залучення мережі Інтернет на практичних заняттях з курсу «Архівознавство, джерелознавство. м.І. Архівознавство» для студентів спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» ОС «Бакалавр» для опанування окремих тем дисципліни, а саме, теми «Архівна україніка». Після проведення лекційних занять, а також самостійного опрацювання теми курсу, на практичному занятті студентам пропонується здійснити аналіз стану повернення та збереження архівних матеріалів, документів культурної спадщини України, які знаходяться за кордоном та документів іноземного походження, що стосуються історії України. В ході практичного заняття, студенти аналізують інформацію представлену на офіційних сайтах архівних установ, одним з напрямків діяльність яких є пошук та повернення матеріалів архівної україніки. Студенти працюють з інформацією, яка представлена на офіційному сайті Державної архівної служби України та Центральному державному архіві зарубіжної україніки, основна мета діяльності якого полягає в упорядкуванні та збереженні, реєстрації архівної україніки, що зберігається в зарубіжних та українських установах. На сайтах означених установ представлена інформація щодо повернення різних видів документів архівної україніки за окремими роками. Використовуючи означену інформацію, а також можливості комп'ютерних технологій, студенти створюють графіки та діаграми для здійснення подальшого аналізу, на основі якого роблять висновки щодо діяльності архівних установ у напрямку збереження документів архівної україніки. Слід також зазначити, що при використанні комп'ютера на практичних заняттях формується інформаційна культура й комп'ютерна письменність, розвивається самостійна робота та творчий стиль діяльності студентів, збільшується підготовка студентів до використання інформаційних технологій і інших інформаційних структур в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Використання інформаційних технологій на практичних заняттях сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу лекційних занять та окремих тем, які студенти опрацьовують самостійно, крім того, спостерігається підвищення інтересу до навчання, студенти активно працюють з навчальною і довідниковою літературою. Використання комп'ютерів активізує пізнавальну діяльність студентів, формує навички дослідницької діяльності, забезпечує доступ до різноманітних довідкових систем, електронних бібліотек, офіційних сайтів установ.

Література

1. Радченко Ю.Л. Особливості використання сучасних інформаційних технологій в професійній підготовці майбутніх вчителів в умовах коледжу: метод. рекомендації / Ю. Радченко. 2012. – 48 с.
2. Сисоева С.О. Проблеми дистанційного навчання: педагогічний аспект / С. Сисоева // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2003. – Вип. 3/4.
3. Шарова Т.М. Використання інформаційних технологій у навчальному процесі вищої школи / Т.М. Шарова, О.І. Соловій // Інформаційні технології в освіті та науці: зб. наук. пр. (10). рр. – 2018 – с. 355-359. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2728/1/sharova_soloviy_2018.pdf

**ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО»
В КОНТЕКСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА», 081 «ПРАВО»
ТА 293 «МІЖНАРОДНЕ ПРАВО»**

Сучасна вища освіта в процесі реформування та розширення можливостей студентів щодо вільного обрання вибіркового дисципліни стає більш ефективним джерелом більш вузькоспеціалізованої підготовки майбутніх фахівців. Студенти спеціальностей 081 «Право» [1] та 293 «Міжнародне право» [2] приділяють значну увагу вивченню вітчизняного кримінального права (порівняльного кримінального права для юристів-міжнародників), кримінології та криміналістики, проте в цих курсах недостатньо повно розкриваються особливості криміналістичного дослідження документів та електронних записів, саме тому, вивчення студентами-юристами вибіркової дисципліни «Криміналістичне документознавство» надасть якісні знання та навички для працевлаштування за фахом на посади нотаріуса, експерта прокуратури або за іншими правничими професіями, що передбачають перевірку юридичної сили документованої інформації як у традиційній паперовій, так і електронній формах. Для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» [3] володіння знаннями з навчальної дисципліни «Криміналістичне документознавство» [4] є запорукою професійної придатності у разі працевлаштування у відділ кадрів або службу діловодства. Навчальна дисципліна «Криміналістичне документознавство» забезпечена базовим підручником «Криміналістичне документознавство» (2007) [5], що опублікований видавцем та оформлювачем А.В. Паливода під загальною редакцією видатного практика-криміналіста, полковника, професора Валерія Васильовича Бірюкова. Практичний посібник прорецензований тодішнім начальником ДНДЕКЦ МВС України Іваном Прокоповичем Красюком (нині Голова Президії Організації ветеранів Центрального апарату МВС України). Для вивчення англо-американських теоретичних підходів до застосування методів та технік перевірки справжності документів студенти спеціальності 293 «Міжнародне право» мають змогу ознайомитись з четвертим виданням книги «Scientific Examination of Documents Methods and Techniques» (2018) [6]. Важливим джерелом для практичної підготовки студентів в межах курсу є офіційний сайт Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Експертної служби МВС України [7], на якому представлені детальні відомості про такі види криміналістичних досліджень документованої інформації: почеркознавча та лінгвістична (дослідження почерку і підписів); технічна експертиза документів (дослідження реквізитів документів; дослідження матеріалів документів; дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів; дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків; фототехнічна, портретна та голографічних зображень (дослідження фотозображень та технічних засобів їх виготовлення); відео-, звукозапису (технічне дослідження матеріалів та засобів відео-, звукозапису; дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ; лінгвістичне дослідження усного мовлення; комп'ютерно-технічна (дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів); економічна (дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій; дослідження документів фінансово-кредитних операцій); експертиза у сфері інтелектуальної власності; літературних і художніх творів (дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші; дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних); фонограм, відеограм, програм (передач) організацій мовлення; дослідження, пов'язані з виконаннями, фонограмами, відеограмами, програмами (передачами) організацій мовлення; винаходів і корисних моделей (дослідження, пов'язані із винаходами і корисними моделями); мистецтвознавча (мистецтвознавчі дослідження).

Курс тісно пов'язаний із такими дисциплінами, як документознавство, діловодство, архівознавство, комп'ютерні технології в діловодстві, кримінальне право, криміналістика, кримінологія, міжнародна інформація.

Зміст дисципліни пов'язаний з вивченням: методологічних основ, поняття, предмету, системи та завдань криміналістичного документознавства; документів в кримінальних справах; криміналістичних правил поводження з документами-речовими доказами; історичних передумов виникнення та розвиток криміналістичного документознавства; криміналістичного дослідження рукописів; писемного мовлення; авторознавчої експертизи; криміналістичного дослідження рукописних текстів; почерку та його загальних ознак; особливостей виконання рукописних текстів у незвичних умовах; підготовки матеріалів для судово-почеркознавчої експертизи; основи методики ідентифікаційної почеркознавчої експертизи; техніко-криміналістичного дослідження документів; техніко-криміналістичного дослідження бланків документів;

техніко-криміналістичного дослідження документів зі зміненим первісним змістом і деякими складниками; техніко-криміналістичного дослідження печаток, штампів та їхніх відбитків; техніко-криміналістичного дослідження підписів; техніко-криміналістичного дослідження документів з метою відновлення змісту їхніх реквізитів і текстів; техніко-криміналістичного дослідження текстів, виконаних з використанням друкарських машинок, сучасних знакодруквальних приладів і копіювальних апаратів; основних елементів захисту паперових грошей; ознак підроблених грошей і порад щодо їх виявлення особам, які не мають спеціальної підготовки; пластикових платіжних засобів; техніко-криміналістичного дослідження пластикових карток; сучасних способів друку; поліграфічного друку; сучасних способів друку, що використовуються в засобах «малої поліграфії»; особливостей одержання інформації про програмне забезпечення та друкувальний прилад під час попереднього дослідження документів, підготовлених з використанням комп'ютерної техніки; особливостей виявлення машинозчитуваних документів, програмного забезпечення й інших джерел криміналістично значущої інформації; правил узагальнення інформації, отриманої під час виявлення й дослідженні документів.

Питання щодо виявлення й використання в розслідуванні інформації, носіями якої є документи, неодноразово привертала увагу вчених-криміналістів та практиків [5]. Стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій, постійне вдосконалення старих і поява нових за фізичною природою носіїв інформації, а також принципово нових способів її відображення ставлять перед наукою криміналістикою нові завдання. Сьогодні вже не викликає сумніву думка, що досконалою може бути лише та ланка діяльності, яка має потужне теоретичне підґрунтя, що базується на системному підході та найсучасніших наукових досягненнях. Саме надати таке підґрунтя, поєднати в єдину систему все розмаїття документів, які часто є носіями криміналістично значущої інформації в різноманітних кримінальних справах, і розглянути особливості їх дослідження є головною метою вибіркової дисципліни.

Отже, ознайомлення з навчальною дисципліною «Криміналістичне документознавство» дає змогу дійти висновку, що вона є важливою складовою у формуванні й удосконаленні системного бачення криміналістичних засобів і методів криміналістичного дослідження документованої інформації студентами МДУ.

Література

1. Освітньо-професійна програма спеціальності 081 «Право» першого (бакалаврського) рівня / М. Шелухін, С. Барегамян, А. Надежденко; Маріупольський державний університет. – Маріуполь, 2019. – 49 с.
2. Освітньо-професійна програма спеціальності 293 «Міжнародне право» першого (бакалаврського) рівня / М. Шелухін, С. Барегамян; Маріупольський державний університет. – Маріуполь, 2019. – 53 с.
3. Освітньо-професійна програма спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» першого (бакалаврського) рівня / Г. Батичко, О. Кригіна, В. Кудлай, О. Манякіна; Маріупольський державний університет. – Маріуполь, 2019. – 41 с.
4. Кудлай В.О. Криміналістичне документознавство : робоча програма навч. дисц. для студентів сп-тей 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 081 «Право», 293 «Міжнародне право» / В.О. Кудлай ; Маріупольський державний університет. – Маріуполь, 2019. – 14 с.
5. Криміналістичне документознавство : практ. посіб. / В. В. Бірюков [и др.] ; заг. ред. В.В. Бірюков. – К. : Видавець Паливода А.В., 2007. - 332 с.
6. Ellen D. Scientific Examination of Documents Methods and Techniques / David Ellen, Stephen Day, Christopher Davies. – 4th Edition. – London : CRC Press, 2018. – 267 p.
7. Види досліджень [Електронний ресурс] / Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Експертної служби МВС України: офіційний сайт. – Режим доступу : <https://dndekc.mvs.gov.ua/види-досліджень>.

УДК 339.1(045)

Манякіна О. С.

к. і. н., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В умовах стрімких змін соціально-економічного життя, науково-технічного й культурного середовища, відбувається стрімкий розвиток технологій та інтенсивне впровадження інновацій, посилюють значення таких комунікативних, культурно-дозвіллевих заходів, як виставки або ярмарки. І хоча ряд вітчизняних та зарубіжних дослідників, розглядають виставкову діяльність як специфічний вид економічно-господарської діяльності, проте варто відзначити її багатофункціональність. Виставкові заходи, на сьогодні, стали надсучасним засобом для налагодження і вдосконалення міжрегіональних, міжнародних й міжкультурних зв'язків, розповсюдження й популяризації нових технологій, продуктів та послуг.

Державна політика України у сфері виставкової діяльності здійснюється Кабінетом Міністрів України, Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Міністерством закордонних справ, а також іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади. Реалізація заходів відбувається шляхом забезпечення підготовки та проведення виставок і ярмарків на підставі відповідного рішення з частковим фінансуванням витрат за рахунок коштів державного або місцевого бюджету [1].

Діюча нормативно-правова база у галузі виставково-ярмаркової діяльності визначена, насамперед загальними законодавчими актами, а саме: Цивільним, Господарським, Податковим, Бюджетним кодексами України та ін. [1].

Так, у статті 1 Закону України «Про рекламу» визначено, що спеціальні виставкові заходи – це заходи, які здійснюються з метою просування відповідного товару на ринок, проводяться організовано у певному приміщенні або на огороженому майданчику (у тому числі в місцях реалізації товару) у визначені строки, розраховані на зацікавлених та/або професійних відвідувачів, організатор яких обмежив відвідування заходу тими особами, яким відповідно до законодавства дозволяється продавати товар, що демонструється [3].

Законом України «Про культуру» визначено поняття «культурний простір України» в сфері якого проводиться культурна діяльність та задовольняються культурні, інформаційні та дозвілєві потреби громадян, а також передбачено право закладів та працівників культури самостійно визначати програми, зміст і форми виставкової діяльності у сфері культури [2].

Разом із тим, єдиним функціонуючим підзаконним актом про виставкову діяльність на даний час є Концепція розвитку виставково-ярмаркової діяльності, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 № 1065 «Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні», яка діє зі змінами від 14.11.2019 року [4]. Згідно документу, виставкова діяльність трактується як невід’ємна складова частина розвитку ринкових процесів. Вона стимулює закріплення позитивних структурних змін в економіці, сприяє науково-технічному та технологічному оновленню вітчизняного виробництва. Одним із завдань державної значущості є визначення концептуальних положень, основних напрямів та механізму забезпечення подальшого розвитку виставкової діяльності.

Концепцією також визначено мету і завдання, принципи та пріоритети виставкової діяльності. Здійснено класифікацію суб’єктів виставкової діяльності й, власне, виставкових заходів. Наведено вимоги до проведення виставок та ярмарків. Так, виставки та ярмарки класифікуються за місцем проведення (в Україні або за кордоном), за джерелами фінансування (на бюджетній, комерційній чи змішаній основі), за статусом (всесвітні, міжнародні, національні, міжрегіональні, регіональні) і за тематикою (універсальні; багатогалузеві виставки та ярмарки споживчих товарів; багатогалузеві виставки та ярмарки обладнання і технологій; галузеві виставки та ярмарки) [4]. Варто відзначити, що тематику та тип заходу (виставка чи ярмарок) визначає його організатор.

Інші пункти Концепції стосуються вимог щодо проведення виставок та ярмарків, підвищення рівня виставкової діяльності, стимулювання участі українських підприємств у виставкових заходах, ролі держави та громадськості у регулюванні виставкової діяльності, удосконалення нормативно-правової бази, підтримки українських підприємств та організацій у виставкових заходах за кордоном, забезпечення добросовісної конкуренції у сфері виставкової діяльності, її інформаційного забезпечення [4].

Таким чином, зазначимо, що в сучасних умовах правове регулювання виставкової діяльності в Україні переживає своє становлення і потребує всебічної підтримки з боку держави. Поряд із досягненнями у виставковій діяльності (щороку в Україні відбуваються десятки заходів із публічної демонстрації здобутків тих чи інших галузей), існують й певні труднощі, пов’язані з проблемою удосконалення правового регулювання даного виду діяльності, запровадження сучасного ефективного механізму виставково-ярмаркової діяльності у відповідності до міжнародних норм, практик та стандартів та короткотерміновістю заходів. Серед шляхів вирішення означених проблем - це, насамперед, розробка єдиного основоположного нормативно-правового акту, що визначатиме принципи державної політики у сфері виставково-ярмаркової діяльності, або ж прийняття декількох спеціальних підзаконних нормативно-правових актів. Окрім цього Україні слід взяти до уваги іноземний досвід щодо проведення, організації та участі у подібних заходах, підвищення кваліфікації працівників та залучення їх до програм міжнародних обмінів.

Література

1. Дупляк Т. П. Організаційно-правові засади державного регулювання виставкової діяльності в Україні. Ефективна економіка. № 9. 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4308>.
2. Закон України «Про культуру». Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24. ст.168. зі змінами від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2778-17>.
3. Закон України «Про рекламу». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 39. ст. 181. зі змінами від 19.01.2020. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/270/96- %D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/270/96-%D0%B2%D1%80).
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні» від 22.08.2007 № 1065 зі змінами від 14.11.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-2007-%D0%BF>.

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ ДАВНЬОГО КИТАЮ

У доповіді розглядаються особливості становлення і розвитку культури Давнього Китаю у контексті викладання інтегрованої навчальної дисципліни «Історія світової культури» для студентів I курсу спеціальності «Культурологія». Визначені складові культури Давнього Китаю – це періодизація, писемність, наука і техніка, література і мистецтво, даосизм, конфуціанство, буддизм. Ознайомлення студентів із означеним матеріалом спирається на повідомлення джерел, наукову і навчальну літературу.

Етнічна єдність людності та своєрідність культури, що сформувалася в Давньому Китаї, проіснувала майже без змін з XVI ст. до н. е до III ст. н. е. Основні періоди (епохи) в історії та культурі Давнього Китаю традиційно носять назви династій імператорів і царств. У цих рамках виділяються наступні періоди: Шан (Інь)—XVIII—XII ст. до н. е.; Чжоу — 1027—256 рр. до н. е.; Цінь і Хань — III ст. до н. е.—III ст. н. е.

Найдавніші племена на території Китаю селилися у долинах великих річок, головною з яких була Хуанхе. Одне з цих племен із самоназвою Шан, створило в середині II тис. до н. е. ранню китайську державу. Саме в цей період починають закладатися основи культури Давнього Китаю. Було винайдено шовкопрядіння, бронзоліварну справу, ієрогліфічну писемність, зародилися основи містобудування. Монархи – вани (князі) – вважалися верховними жерцями. При їхньому дворі працювали вчені: хроністи, астрономи, укладачі календаря, у якому сонячний рік тривав 366 днів, а повний місяць складався з 30 днів, неповний – з 29.

Писемність з'являється в досить розвиненому вигляді, що дає можливість відносити її виникнення до більш раннього періоду. Існувало понад 3,5 тис. ієрогліфів, 2,5 тис. з яких збереглися у Китаї до сьогодення. Найдавніші твори китайського мистецтва датуються II тис. до н. е. Вони представлені керамікою, виготовленою на гончарному крузі та ритуальним посудом і прикрасами з бронзи.

Значну роль у житті шанського суспільства відігравала релігія. У всіх явищах природи давні китайці вбачили волю духів і богів. Вони порівнювали з божествами грім, вітер, дощ тощо. Існував також культ предків. Верховним божеством вважали Небо, яке уявляли у вигляді кола; землю зображали у вигляді квадрата, в центрі якого розташовувалася їхня країна, яку називали Піднебесною або Серединним царством.

У XI ст. до н. е. державу Шан завоювали племена Чжоу. Недовгий розквіт змінився роздробленістю і міжусобними війнами – епохою Чжанго – «Ворогуючих царств» (V–III ст. до н. е.). Безперервні війни сприяють нагромадженню військового досвіду. Фундатором військової теорії вважається Сунь Цзи. Його «Трактат про військове мистецтво» став каноном військової науки свого часу і досі вважається класикою військово-стратегічної думки.

В епоху Чжоу продовжився бурхливий розвиток астрономії. З'явилися нові прилади для визначення координат небесних світил – армілярні сфери. За 600 р. до н. е. було введено сонячно-місячний календар. У IV ст. до н. е. вченим Ші Шенєм було складено перший у світовій історії каталог зірок, що включав 800 світил. Починаючи з 240 р. до н. е. регулярно фіксувалася поява комети, відомої у сьогоденні під назвою Галлея.

Значними були досягнення давньокитайських медиків. Частина їхніх методів лікування не втратила своєї актуальності за наших часів: голкотерапія, пульсова діагностика, припікання тощо.

У періоди Чжоу і Чжанго формується китайська філософія. Виникають матеріалістичні переконання, в основі яких лежали уявлення про п'ять першоелементів («стихій») природи: води, вогню, металу, дерева, землі. Одночасно відбувається становлення головних принципів вчення щодо протилежностей і взаємозв'язку сили Інь і Янь, дія яких розглядалася як причина руху явищ природи. Це знаходить своє втілення в стародавній літературній пам'ятці Китаю – «Книзі перемін» (XII–VI ст. до н. е.).

У VI–V ст. до н. е. зароджуються даосизм і конфуціанство. Засновником даосизму вважається мудрець Лао-цзи. У центрі його вчення – поняття Дао («Шлях»), якому підлеглий весь світ і яке є основою та джерелом всього сущого. Весь Всесвіт має своє Дао і перебуває у постійному русі, в постійній зміні, підкоряючись природній необхідності. Поведінка людини також повинна керуватися природними законами, вона не повинна втручатися у плин життя, інакше це призведе до хаосу. Засуджуючи багатство, розкіш, знатність, виступаючи проти жорстокості і свавілля, насильства і воєн, Лао-цзи, проте, проповідував відмову від боротьби, висував теорію «недіяння», ненасильницького споглядання за дійсністю.

Конфуціанство виникло як етико-політичне вчення і надалі набуло значного поширення. Основоположник вчення Кун Фу-цзи (551–479 рр. до н. е.) вважав вічним встановлений Небом порядок, закликав шанувати традиції у сім'ї і державі, ставлячи понад усе виховання людини. Він розробив систему правил і норм поведінки людини – Ритуал, згідно з яким треба шанувати предків, поважати старших, прагнути до внутрішнього самовдосконалення. Покірність молодших старшим і народу володарям вводилася у вічний і непорушний закон. Будь-які зміни у суспільстві засуджувалися. Проте імператори

династії Цінь досить жорстоко боролися проти конфуціанства, і тільки у Шаньській імперії воно стало офіційною державною ідеологією в Китаї до початку XX ст.

До шедеврів літератури періоду Чжоу поруч з «Книгою перемін» належить «Книга пісень» – пам'ятник народної поезії, до якої входить 305 поетичних творів, і «Книга історії» – збірник офіційних документів та описів історичних подій.

Музичне мистецтво означеного періоду виконувало не тільки ритуальні функції –розвивається пісенна творчість і хореографія, удосконалюються техніка музичної гри і самі музичні інструменти: «Слова можуть обманювати, люди можуть прикидатися, тільки музика не здатна на це».

У період правління династії Цінь припинилися міжусобні війни, Китай об'єднався в могутню імперію. Імператор Цінь Ші-Хуанді розпочав грандіозне будівництво: були прокладені нові дороги, прориті канали, столиця імперії Сяньян обнесена могутніми мурами. Але головне будівництво розгорнулося на півночі, де Китай постійно конфліктував з місцевими кочовими племенами. Щоб обмежити їхнє проникнення на територію Ціньської імперії, протягом 10 років зводили Велику Китайську стіну. Загальна її довжина становила майже 4 тис. км, кожні 60–100 м над стіною здіймаються оборонні вежі. Висота стіни досягала 10 м., а ширина була така, що по ній вільно могли проїхати 5–6 вершників.

З розмахом будувалася і гробниця Цінь Ші-Хуанді. Вона оточена двома рядами високих стін, які створюють в плані квадрат (символ Землі). На відстані півтора кілометра від гробниці прориті одинадцять підземних тунелів, де розташовувалася «Теракотова армія». Кожна глиняна фігура воїна має зріст 2 метри і важить 300 кг. Усього таких фігур налічується 8000. Примітно те, що всі статуї мають абсолютно різні обличчя.

Новий розквіт культури Китаю починається з утвердженням династії Хань. Масштабні гідротехнічні роботи, будівництво палаців, храмів, гробниць вимагали значних математичних знань. У I ст. н. е. було створено трактат «Математика у десяти розділах». Новий крок уперед робить астрономія. У 27 р. до н. е. було зроблено перший запис щодо плям на Сонці. Астроном Чжан Хен (78–139 рр. н. е.) зумів нарахувати 2,5 тис. зірок, розташованих в 124 сузір'ях. Тоді ж з'явився компас. Набули поширення зубчасте колесо і водяний млин. Зведення будівель на 2–3 і більше поверхів з багаторусним дахом, критим кольоровою черепицею, було звичайною справою.

Для художнього мистецтва характерне реалістичне трактування сюжету й образів. Винятковий інтерес являють скульптурні рельєфи з Шаньдуна і Сичуані.

Триває розвиток писемності. Замість загостреної палички, яка служила для письма лаком на бамбукових і дерев'яних вертикальних дощечках, почали використовувати волосяний пензель. На рубежі нашої ери в Китаї була винайдена туш. У I ст. н. е. китайці винайшли папір. З II ст. н. е. папір набуває масового поширення.

У палаці імператора існувала багата бібліотека, діяла Музична палата для збирання і обробки фольклору. Сима Цянь (145–86 рр. до н. е.) вважається батьком китайської історичної науки і одночасно класиком китайської прози. Його «Історичні записки» складаються з 130 розділів і репрезентують історію Китаю з найдавніших часів. Досить сказати, що всі подальші китайські історичні праці будувалися за їхнім зразком, у тому числі і праця іншого ханьського історика – Бань Гу. Його твір «Історія Старшої династії Хань» охоплює 230 років.

У II ст. до н. е. до Китаю проникає буддизм. Він прискорив розвиток китайської філософії і культури. З'явилися буддійські монастирі, скельні ансамблі. Але буддизм набирає тут нової форми — чань-буддизму (пізніше в Японії він став називатися дзен-буддизмом). Однак особливого розвитку все це набуде вже в рамках Середньовіччя.

Таким чином, студенти-культурологи повинні зрозуміти, що культуру Давнього Китаю відрізняло не тільки різноманіття, але й велика життєстійкість. Вона змогла увібрати і перетворити всі зовнішні культурні впливи. Китайська писемність стала основою для писемності Кореї, Японії, В'єтнаму. Шовк, компас, папір, туш, порох вперше були винайдені в Китаї. Але слід зазначити, що досягнення китайської культури стали відомими на Заході значно пізніше, у Середньовіччі.

Ретельне вивчення культури Давнього Китаю дозволить студентам спеціальності «Культурологія» МДУ відкрити раніше невідомі сторінки духовного розвитку світової цивілізації.

Література

1. Історія світової та української культури: підручник для ВНЗ / В. А. Греченко, І. В. Чорний та ін. – К. : Літера ЛТД, 2010. – 480 с.
2. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства: Навч. посібник. Вид. 2-ге, стереотип. / Ю. Павленко. Відп. ред. та автор вст. слова С. Кримський. – К.: Либідь, 1999. – 360 с.
3. Культура Стародавнього Китаю [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Культура_Стародавнього_Китаю.

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОСТІ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Слід зазначити, що «творчість» вкрай складний та суперечливий феномен, що структурується за професійними спрямуваннями конкретних особистостей: наукова, художня, технічна та винахідницька. Ці – чотири – типи творчості окреслювалися у відповідній літературі – приблизно – до 60 – 70 - х років минулого століття. Від означеного періоду окремі науковці почали наполягати на необхідності введення нових типів, аргументуючи свою позицію як різноплановістю сфер суспільної свідомості, так і інтересами, нахилами та спрямуваннями людини наприкінці ХХ століття. Внаслідок цього в теоретичний ужиток почали вводити поняття «історична», «політична», «літературна», «кінематографічна», «театральна», «хореографічна» творчість, які до сьогодні «подорожують» різними науковими джерелами, хоча і не мають скільки-небудь серйозної аргументації. Відтак, представлення проблеми творчості слід розпочинати від визначення поняття «творчість», якого, як ми вже зазначили, по суті, не існує, оскільки десятки визначень, які присутні у статтях та дисертаціях є точкою зору одного автора і – як правило - іншими не підтримується.

Складність визначення поняття «творчість» переконливо продемонстрували автори «Філософського енциклопедичного словника» (2002), запропонувавши кілька наступних тез: «Творчість – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю» [1, с. 630].

Слід констатувати, що окрім фіксації творчості як «продуктивної діяльності», все інше нагадує лихоманковий набір слів, які погано «пристикуються» одне до одного. Стосовно ж формально-логічної структури «продуктивна діяльність», якою користуються автори словника, то, на нашу думку, поняття «продуктивна» доцільно замінити на «цілеспрямована», оскільки творча діяльність – навіть при повноцінному творчому процесі – може виявитися «не – продуктивною». Таких прикладів безліч у науковій чи технічній творчості. «Не – продуктивними» досить часто виявляються експерименти винахідників, хоча усі вони – вчені, техніки, винахідники – зайняті творчістю та задіяні у творчий процес. Подібні приклади легко перераховуються і в художній творчості, адже невдалий твір, який може зустрітися у біографії навіть видатного митця, а ж ніяк не можна кваліфікувати в якості «продуктивного» фіналу творчості. Вкрай невдале визначення, яке запропоновано у словнику, що вийшов друком на початку ХХІ століття, лише підтверджує той стан складності й суперечливості, який «супроводжує» проблему творчості в умовах сучасної української гуманістики. На жаль, подібними визначеннями майорять наукові напрацювання, що а ж ніяк не збагачує і не розширює уявлення про творчість.

Розглядаючи приклади осмислення проблеми «творчість» протягом минулого століття, звернемо особливу увагу на кінець ХІХ – початок ХХ століття, коли в теоретичний обіг входять ідеї Чезаро Ломброзо (1835–1909), Макса Нордау (1849–1923) та Григорія Россолімо (1860–1928). Італійський, французький і російський психологи працювали незалежно один від одного, проте їх напрацювання цілком слушно сьогодні кваліфікують в якості «негативної психології» в контексті «психологічного параметру художньої творчості» [2, с. 43].

Відтак, окрім поняття «позитивна психологія» дослідники вивчають сферу «негативної психології», представники якої користуються «не – традиційними» підходами до осмислення, передусім, феномену «художня творчість». Названі нами психологи, по-перше, «реанімували» давньогрецьку традицію, зафіксовану в розмислах Демокрита, Платона, Цицерона, котрі виокремлювали стан божевілля, що начеб то властивий кожному великому поету. Окрім цього, Платон кваліфікував митців, спираючись на поняття *vates* - пророк, й оцінював творчість як факт «божественної еманції».

Внаслідок популярності наріжних ідей «негативної психології», особливо це стосувалося монографії Ч. Ломброзо «Геніальність та божевілля» (1885) на межі ХІХ – ХХ століття – серед психо-фізіологічних станів, які супроводжують творчий процес, – почали виокремлювати божевілля, непередбаченість, спонтанність, сексуальні збочення.

Широкий розголос, який в означений період мала теорія психоаналізу Зігмунда Фрейда (1856–1939), сприяв активному розповсюдженню ідеї «едипового комплексу», зокрема, задля пояснення геніальності Леонардо да Вінчі (1456–1519). Як зазначає О. Оніщенко, «...персоналія Леонардо була «ідеальною» для психоаналітичної інтерпретації: неординарність «едипового комплексу», спровокованого сексуальним потягом до невідомої матері, - чітко виявлена гомосексуальна орієнтація, що мала вплив на творчі пошуки митця, відсутність нащадків» [2, с. 45]. Оскільки З. Фрейд позитивно поставився до теоретико-практичної діяльності Ч. Ломброзо, котрий був не лише відомим психологом, психіатром, а й криміналістом, трансформація «негативної психології» у нову тенденцію, яка умовно може бути означена як «Ломброзо – Фрейд», набула в європейській гуманістиці досить широкого визнання.

На нашу думку, аналізуючи теоретичні підходи до з'ясування проблеми творчості на межі XIX – XX століття, не можна обійти увагою ані теоретичні шукання М. Нордау, котрий оприлюднив скандальне – в окремих положеннях - дослідження «Виродження. Сучасні французи» (1892), яке привернуло увагу Івана Франка (1856–1916), що сприяло популяризації змісту «негативної психології» на українських теренах, та Г. Россолімо, чия робота «Мистецтво. Хворі нерви. Виховання» (1901) – у певних аспектах – підсумувала нові тенденції дослідження творчості: «...література останнього часу встигла збагатитися кількома вельми цінними працями з пограничної сфери психіатрії та естетики, не дивно і те, що нам доводиться все частіше і частіше зупиняти свою увагу на характері хвороб і на якостях нервової системи людей, які займаються мистецтвом, – з одного боку, а з іншого, – на зразках художньої творчості стосовно тих її зрізів, які вимагають окрім художньої критики ще і аналізу психіатричного» [3, с. 6-7].

Важливо підкреслити, що Г. Россолімо намагався поєднати теоретичний аналіз стимулюючої ролі «хворих нервів» у процесі роботи над якимось конкретним твором з точкою зору Антона Чехова (1860–1904), котрий на сторінках роботи відомого російського психолога і психіатра виступає у двох іпостасях: лікаря і письменника. Таке поєднання – дійсно – підсилює точку зору Г. Россолімо, котрий, зокрема, зазначає: «Один із найбільш видатних художників нашого часу і, водночас, освічений лікар А. П. Чехов так висловився з цього приводу: «Умови художньої творчості не завжди припускають повне узгодження з науковими даними; не можна зобразити на сцені смерть від отрути так, як це відбувається насправді. Наразі, відповідність науковим даним повинно відчуватися і в цій умовності, тобто треба, щоб для читача чи глядача було зрозуміло, що це тільки умовність і що він має справу із обізнаним письменником» [3, с. 7-8].

Оскільки досвід А. Чехова потрібний Г. Россолімо задля уточнення деяких специфічних моментів процесу творчості, то дослідження Джона Рьоскіна (1819–1900) «Мистецтво та дійсність» Россолімо використовує задля фіксації загальнотеоретичних питань, адже відомий англійський мистецтвознавець, – котрий атрибується ним як «апостол краси», – «з усією нещадністю фанатика обрушується на науку та знання, говорячи, що ученість, тобто точне знання, не тільки не може бути художнику корисним, але у більшості випадків, повинна приносити шкоду» [3, с. 8].

У процитованих нами фрагментах, досить яскраво відбито кілька тез, які були типовими для представників «негативної психології», а саме: «розведення» художньої та наукової творчості, контексти яких шкодять і митцю, і мистецтву; наголос на «хворих нервах», що «супроводжують» творчість художників; виокремлення постаті А. Чехова, котрий – на протигагу позиції Рьоскіна – уособлює потенціал «теоретико-практичного паритету», поєднуючи у власній діяльності професійного, практикуючого лікаря і видатного письменника та драматурга, естетико-художні відкриття котрого давно перетнули російські кордони, ставши загальноєвропейським надбанням.

Спираючись на усе означене, ми повинні зафіксувати дві, на наш погляд, вкрай важливі тези, а саме: радянська психологія досить недбало поставилася до досвіду осмислення творчості на межі двох століть незважаючи на те, що в процес її формування були задіяні – окрім Россолімо, – котрий займає досить високе місце в ієрархії тодішніх науковців, С. Корсаков, Л. Виготський, В. Бехтерев. Об'єктивність нашої позиції підтверджує ґрунтовне дослідження М. Ярошевського «Історія психології» (1985), що витримало кілька перевидань і на сторінках якого не згадуються прізвища ані Ч. Ломброзо, ані М. Нордау. Єдине посилання на точку зору Г. Россолімо не стосується проблеми творчості [4].

Література

1. Філософський енциклопедичний словник: довідкове видання. – К.: Видавництво гуманітарної літератури «Абрис», 2002. – 743 с.
2. Оніщенко О. І. Художня творчість у контексті гуманітарного знання: монографія / О. Оніщенко. – К.: Вища школа, 2001. – 179 с.
3. Россолімо Г. И. Искусство. Больные нервы. Воспитание: брошюра / Г. Россолімо. – М.: Типо-лит. Тов-ва И.Н.Кушнарёв и К., 1901. – 50 с.
4. Ярошевский М. Г. История психологии: монография / М.Ярошевский. – 3-е изд. дораб. – М.: Мысль, 1985. – 575 с.

УДК 371.315.7(043.2)

Сивак О.А.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В МУЗИЦІ

Область музичних комп'ютерних технологій розвивається стрімкими темпами. Ресурси Internet насичені посиланнями на сторінки й каталоги музичних програм, відбувається постійне оновлення банку існуючих програм – поява нових версій і вихід оригінальних. Необхідно відзначити, що в даний час відсутня єдина класифікація програм в області музики.

З кожним роком все менше стає програм певної спрямованості, відбувається взаємопроникнення функцій одного музичного програмного засобу в інший та існує клас допоміжних програм, які часто використовуються в роботі зі звуком, але котрі насилу піддаються класифікації. Серед них можна назвати програми: розпізнавання нотного тексту, службові, записи звукових компакт-дисків; навчання музиці, переведення графіки в звучання, емуляції синтезаторів і семплерів тощо.

Найбільш відомою серед користувачів є аудіоредактор або звуковий редактор – програмне забезпечення для редагування цифрового звуку. Перші аудіоредактори підтримували запис, редагування та відтворення тільки однієї стереодоріжки, тобто містили дві монодорожки з сигналами лівого і правого каналів фонограми. Але розвиток потужностей комп'ютерів дозволило проводити одночасний запис відразу з декількох входів багатоканальної звукової плати. Такі редактори називаються багатодоріжковими. При наступному відтворенні в такому редакторі можливо виконувати зведення кількох звукових доріжок в одну моно- або стереодоріжку або створювати багатоканальну фонограму, наприклад, з метою підготовки супроводу до кінофільму з об'ємним звуком. Також однією з функцій може бути підготовка і запис CD- або DVD-Audio.

Сучасні аудіоредактори здатні виконувати аналіз звуку, для чого можуть застосовуватися різні засоби: аналізатор спектру, вимірювач рівня звуку, індикатор фази тощо. Деякі аудіоредактори можуть використовуватися спільно з синтезаторами, що підтримують інтерфейс MIDI для створення і редагування зразків звуків. За допомогою інтерфейсу MIDI зразки звуків можуть переміщатися з пам'яті синтезатора в аудіоредактор і назад. Також можливо включати відтворення звуку в редакторі по команді, що посилається через інтерфейс MIDI.

Окреме місце серед комп'ютерних програм для роботи з музикою посідають нотні редактори. Нотний редактор – комп'ютерна програма, призначена для набору нотного тексту. Нотні редактори дозволяють користувачеві вводити, редагувати та роздруковувати нотний текст різного ступеню складності. Текст можна вводити як за допомогою миші та комп'ютерної клавіатури, так і з MIDI-клавіатури. Більшість нотаторів дозволяють відтворювати нотний текст за допомогою технології MIDI, що споріднює їх із секвенсерами. Деякі нотні редактори також дозволяють безпосередньо публікувати створені партитури в мережі Інтернет у власному форматі. Більшість дозволяє експортувати файл у формат PDF, зручний для роботи з партитурами, та MIDI для подальшої роботи з музикою у секвенсерах.

Найпопулярнішими професійними нотними редакторами сьогодні є програми Sibelius та Finale; відомі також MagicScore та Overture. Серед вільних програмних засобів для редагування нот слід відзначити проекти MuseScore, LilyPond та графічні інтерфейси до нього, NtEd. Існують також онлайн-сервіси відповідного призначення; серед них згадаємо MELODUS, що повністю побудований на технологіях HTML5.

Отже, кількість програм, які працюють з музикою і звуком, збільшується прямо пропорційно потужності комп'ютерів і якості звукових карт. Вони стають все більш складними і охоплюють нові види нашої діяльності. Все важче стає орієнтуватися в цьому різноманітті і знаходити відповідні для ваших завдань програми.

УДК 316.00 (045)

Янковський С. В.

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ПОНЯТТЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СВІТУ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СВІТІВ У НАУКОВОМУ ПОЛІ ГУМАНІТАРНОГО І СОЦІАЛЬНОГО ЗНАННЯ

Позначенням «соціокультурний світ» або «соціокультурні світи» української мови відповідають позначення «социокультурный мир», «социокультурные миры» в російській, «socio-cultural world» або «sociocultural worlds», «socio-cultural worlds» або «socio-cultural worlds», «world/worlds social, cultural», у французькій «monde socio-culturel», «monde social et culturel», в німецькій мові позначенню «соціокультурний світ» відповідає позначення «soziokulturelle Welt», синонімічним до якого є слово «Lebenswelt». Позначення «соціокультурні світи» складніше, оскільки його у широкому сенсі прагнуть ототожнювати з уявленням про множину соціокультурних світів, які виникають в історичному поступі людства, окреслюючись у відповідності до геополітичних розподілів мапи світу, тоді ж як поняття соціокультурного світу має іншу природу. Ним позначається перехід від інституційного світосприймання, обмеженого субстанційними категоріями історичного часу і простору до феноменології соціальних структур або сенсів. Ці сенси соціокультурних світів є розбіжними, вони у своєму найрадикальнішому сенсі не тільки є протилежними, а суперечать один іншому. Тож слід констатувати, що у науковому полі гуманітарного та соціального знання слід розмежувати позначення соціокультурного світу, як системи релевантностей, які виникають у відповідності до структур типизації, легітимізації, дія яких

репрезентується в універсалиях у способах соціокультурної взаємодії, а в іншому позначенні – це соціокультурні світи – ними відображаються одиниці планетарного геополітичного простору, якою репрезентується імпліцитно ієрархізована множинність культурного буття людства.

У вітчизняному гуманітарному та соціальному знанні поняття соціокультурного світу застосовується в такий спосіб, що його імпліцитне значення припускає правильність твердження про існування інших соціокультурних світів, а соціокультурні світи складають єдність розмаїття соціокультурних світів людства. Так, поняття «соціокультурний світ України» припускає існування не лише соціокультурного світу України, а й, приміром, соціокультурного світу Китаю. Уявлення про логічну структуру відношення понять «соціокультурний світ» та «соціокультурні світи» можна розглянути через відношення частини й цілого, якщо би їхнє застосування спиралось на єдине теоретично-методологічне підґрунтя. Втім, такий засновок є відсутнім, а контексти, в яких вони утворені різні.

Поняття «соціокультурні світи» упроваджено в теорії соціокультурних систем Д. Ніколаєнка. Вважаємо, що його застосування відображає перехід дискурсів географічної науки від об'єктивістського бачення геофізичної реальності до геополітичних візій, від геофізичної проекції світової реальності до геоеконічного бачення світу. Тоді ж як теорія соціокультурних суперечностей М. Юрія, в межах якої застосовується поняття «соціокультурний світ України» належить до області історичних студіювань, позначених діяльнісним підходом. Окрім того, слід взяти до уваги, що феномен нормативного потрактування соціокультурних світів призводить до домінації у науковому полі історизму. Джерело сучасного історизму, як всіх його філософських метаморфоз, це уявний поділ людства на історичні та неісторичні народи, розвинені та нерозвинені спільноти.

Привертає увагу те, що як теорія соціокультурних суперечностей М. Юрія, так і теорія соціокультурних систем Д. Ніколаєнка належать позначаються позначають діяльнісним підходом. Застосовуючи поняття «соціокультурні світи» (Д. Ніколаєнко) та «соціокультурний світ України» (М. Юрій), науковці прагнуть підкреслити значущість впливу культурних факторів і дискурсів ідентичності на розуміння реалій соціального буття. Цим, на нашу думку, відображається специфічна епістемологічна ситуація в науковому полі гуманітарного та соціального знання. Вона склалась в області перетину і зростаючої конкуренції інтерпретацій соціальної реальності. Її специфічність позначається просуванням соціальних теорій і географічних наук в політичній риторикі, що, в свою чергу, пояснюється консерватизмом історичного пізнання, а також наявним у суспільствах, що виникають на теренах колишнього СРСР, попитом на оновленні схеми інтерпретації соціальної реальності. І якщо поняттям «соціокультурний» в відображається методологічний компроміс соціальних студій студіювань розмаїття культурного буття людства і його соціальної організації, то у наукове поле гуманітарного та соціального знання відображає дифузійну політичній риторикі у систему оціночних суджень, в яких узагальнюється контексти історіографічних підходів. Вважаємо, що у цьому специфічному зв'язку наукового та соціального полів проявляється невизначеність структур легітимації, типологізації й культурних універсалий, якими визначаються контури постардянських суспільств в глобальному світі. А, відтак, соціокультурна теорія у фахових дискусіях, коментарях, експертних оцінках набуває значущості холистичної теорії, якою можна пояснити бідь який елемент розмаїття, який є базовим елементом соціальної реальності, яка формується під впливом глобальних комунікативних технологій. Одним із наслідків відсутності виразних, ясних, точних меж соціокультурної теорії у системі гуманітарного та соціального знання є феномен атрибуції «соціокультурного» до різнорідних об'єктів дослідження Наприклад, репертуар позначень «соціокультурна динаміка», «соціокультурний проект», «соціокультурний аспект», «соціокультурна проблематика», «соціокультурні важелі, ініціативи, підвалини, модифікації, відмінності, групи, відносини» надає можливість звести будь-яку особливість, інституційного, політичного, економічного рівня, до субстанціальних ознак. Утім, еволюція науково поля гуманітарного та соціального знання в Україні залежить, на наш погляд, від здатності його акторів вивільнити знання від впливів політичній риторикі та «ідолів» історичистської методології розуміння соціальної реальності.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

УДК 111.7:141.30

Іванов П. М.

доцент кафедри філософії та соціології

УЯВЛЕННЯ ПРО ДУШУ В НАВЧАННІ ХОМИ АКВІНСЬКОГО

Уявлення про душу існували вже в найдавніші часи і передували першим науковим поглядам на її природу. Проблема існування душі і її характеристик хвилювали і християнських філософів. До найбільш вивчених питань творчості Фоми Аквінського відносяться проблеми людської душі. У багатьох своїх трактатах він міркує про почуття, пам'яті, окремих душевних здібностях, про їх взаємні зв'язки, про пізнання. При цьому він виходить з аристотелівського розуміння пасивної матерії й активної форми.

Фома відкинув ту ідею Платона, яка була підтримана і розвинена Августином, містиками і францисканської школою, що тільки душа є людиною, а тіло є не частиною, а знаряддям душі. На його думку, як і на думку Аристотеля, тіло також належить до природи людини. Фома розумів душу як форму органічної суті, як дійсну передумову цієї сутності. Людська душа є формою людини. Це розумна душа, оскільки розумне пізнання є характерною особливістю, яка притаманна людині і виділяє його з тваринного світу. В людині не 3 душі, а тільки одна. Вся душа є в наявності цілком в кожній частинці тіла.

Душа, згідно Фомі, не існує до земного життя, а створюється Богом в момент чи то зачаття, чи то народження.

Душа набуває знання не в результаті спогадів, як у Платона, а завдяки чуттєвому сприйнятті, яке прибрано пізнання ідеї, осяває інтелектом.

Введення поняття акту буття, відмінного від форми, дозволило Фомі відмовитися від допущення множинності субстанціональних форм у одній і тій же речі.

Для християнина тіло так само цінне, як і душа, і людина повинна проставляти Бога і в тілі своєму, і в душі своїй. У день Страшного суду воскресне кожна людина в його цілісності – не тільки душа, але й тіло.

Така впевненість не поєднується з платоновим вченням про душу як сутності людини. Тому Фома Аквінський знову звертається до вчення Аристотеля, яке, на думку Фоми, набагато більше відповідає християнським вченням, ніж платонівська, бо, за Аристотелем, сутність людини – душа, що розуміється як ентелехія тіла (тобто активний початок, що перетворює можливість у дійсність), тому душа не є щось принципово відмінне від тіла. Душа є форма тіла, тобто егоентелехія – завершеність, актуальність. Людина, за Фоמוю Аквінським, є єдина субстанція, тому тіло і душа не є різними речовинами.

На такому шляху, однак, Фому Аквінського очікує інша трудність, бо крім віри в воскресіння втіли кожним християнином рухає і віра в безсмертя його душі. Як з'єднати ці 2 концепції, здавалося б непоєднувані: віру в воскресіння з мертвих і віру в безсмертя душі? Фома Аквінський все-таки більш схильний до концепції аристотелевської: душа – це форма тіла, що володіє життєвим потенціалом, але форма безсмертна.

За Аквінським, душа – це форма тіла, що володіє субстанціальністю. Явне зрушення у ставленні до платонізму: Фома погоджується з Платоном в тому, що своєю субстанціальністю людина зобов'язана не чому іншому, як душі. Однак душа, будучи субстанцією, володіє своєю ентелехией, своєю дійсністю тільки в єдності з тілом. Тому душа, будучи субстанцією, не існує без тіла, тому повної субстанцією є людина. Душа ж без тіла, вказує Фома, є неповна субстанція. Тіло – це не пута душі, чи не могила її, а необхідне її доповнення. Природа душі така, що вона вимагає собі тіла, щоб їм управляти. Душа є форма тіла, тому вона актуалізує це тіло, повідомляє єдність людини і перебуває у всьому тілі цілком; не можна сказати, що душа знаходиться в якому – то одному органі.

Таким чином, згідно з уявленнями Фоми Аквінського, душа –животворящим сила людського організму; вона нематеріальна і Самосутність; вона – субстанція, знаходять свою повноту лише в єдності з тілом, завдяки їй тілесність знаходить значимість – стаючи людиною. В єдності душі і тіла народжуються думки, почуття і целепологання. Душа людини безсмертна. Душа діється Богом для конкретного тіла і завжди співмірна йому, тобто душа є ентелехія саме даного тіла. Тому душа не втрачає своєї індивідуальності і після смерті тіла, вона залишається індивідуальністю, пристосованої для конкретного тіла. Душа може існувати окремо, але це існування є збитковим, неповним, бо душа без тіла є неповна субстанція.

Література

1. Бандуровский К. В. Бессмертие души в философии Фомы Аквинского. – М.: РГГУ, 2011. – 328 с.
2. Боргош Юзеф. Фома Аквинский. – М., 1975. – 344 с.
3. Грабман М. Введение в «Сумму теологии» св. Фомы Аквинского / пер. А. В. Апполонова. М.: 2007. – 280 с.
4. Дзикевич Е. А. Философско – эстетические взгляды Фомы Аквинского. – М., 1986.
5. Спиркин А. Г. Философия: Учебник / А. Г. Спиркин. – 2 – е изд. – М.: Гардарики, 1998. – 816 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Праця є основою існування людини, визначає його місце в суспільстві, служить однією з найважливіших форм самовираження і самоактуалізації, тому тема формування ефективної політики в соціально-трудої сфері є актуальною. Особливості соціально-трудої сфери як об'єкту дослідження і вивчення полягають у тому, що, по-перше, праця – це доцільна діяльність людей по створенню благ та послуг, яка повинна бути ефективною, раціональною, економічно організованою; по-друге, вона є одним з основних умов життєдіяльності не тільки окремого індивіда, але й суспільства в цілому, фактором функціонування будь-якої організації, підприємства, компанії; по-третє, вона не може розглядатися як товар, оскільки товаром є не вона сама, а послуга праці, і, нарешті, в процесі праці формується система соціально-трудої відносин, які становлять стрижень суспільних відносин на рівні економіки держави. Предметом дослідження виступають трудові відносини, процес їх регулювання з метою забезпечення соціальної стабільності.

В умовах корінних змін у системі суспільних відносин найбільш суттєві перетворення відбуваються в соціально-трудої сфері, викликаючи закономірне в таких випадках протистояння основних суб'єктів цих відносин. У цих умовах не викликає сумніву необхідність формування нової системи соціально-трудої відносин, що повинно знайти відображення в сучасному розумінні особливостей праці як об'єкта дослідження і вивчення, а також в трактуванні предмета і методу сучасної економіки праці і соціально-трудої відносин як науки.

Досягнення загальних цілей компанії вимагає використання ефективних механізмів активізації та мотивації всіх працівників. Мотивація персоналу на виконання спільного завдання завжди була головним завданням лідерів-керівників. Умови ринкової економіки вимагають ефективного використання людських ресурсів компанії. Тобто, в таких умовах актуальною проблемою стає проблема мотивації персоналу, яка базується на знаннях соціально-психологічних особливостей працівників. Практично вона реалізується за допомогою організаційної культури компанії, яка входить до «м'яких» засобів дії. Необхідність їх використання пояснюється залежністю компанії від компетентних, творчих, інноваційно-активних фахівців. Адміністративно-командними (або «жорсткими») методами почуття відданості компанії розвинути не можливо. Ефекту з'єднуючої ланки можна досягти за допомогою впровадження принципів гуманізації та персоніфікації менеджменту, тобто знаходження шляхів зближення, гармонічному поєднанню цілей компанії і цілей, потреб, очікувань персоналу. Подібному зближенню і покликана сприяти організаційна культура.

Культура підприємства – це сукупність пануючих в даній установі ціннісних вистав і норм, визначальний сенс і модель діяльності співробітників незалежно від їх посадового положення і функціональних обов'язків. Якщо «жорсткі» управлінські дії передбачають використання наказів, закріплених правил, розпоряджень і контролю, то «м'які» базуються на значно меншому коефіцієнті їх використання. «М'які» управлінські дії реалізуються не шляхом обов'язково впровадження, поданого «зверху», а «зсередини», на основі засвоєння персоналом спільних цінностей і норм, які є критерієм вибору правильної моделі поведінки.

Менеджмент поділяє культуру компаній на сильних і слабких. Сильна культура характеризується головними цінностями компанії, які інтенсивно підтримуються, чітко визначені і широко розповсюджені. Сильна організаційна культура часто формується сильними лідерами. Проте, крім чинника лідерства існують ще, принаймні два чинники, що визначають силу організаційної культури: роздільність і інтенсивність. Роздільність визначає ступінь, в якому співробітники компанії визнають основні цінності компанії. Інтенсивність визначає ступінь відданості співробітників компанії основним цінностям.

Ступінь роздільності залежить від двох основних чинників: обізнаності і системи заохочення. Для того, щоб працівники розділяли культурні цінності компанії, необхідно, щоб вони про них знали (або орієнтувалися в них). Багато компаній починають процес знайомства з програм орієнтації. Новим співробітникам розповідають про філософію компанії і прийнятих в ній методах роботи. Роздільність залежить також і від системи заохочення. Коли в компанії прийнята система просування по службі, підвищення заробітної платні, визнання заслуг і інших заохочень співробітників, які розділяють основні цінності, це допомагає іншим працівникам краще за них усвідомити.

Ступінь інтенсивності є результатом дії системи винагород. Коли працівники усвідомлюють, що винагорода залежить від того, чи будуть вони працювати, як прийнято в компанії, їх бажання поступати

саме так зростає. І навпаки, коли їх ніхто не заохочує або вони бачать, що вигідніше поводитися так, як це не прийнято в компанії, їх прихильність основним цінностям компанії слабшає. Не дивлячись на важливість моральних стимулів, матеріальне заохочення все ж таки грає дуже значну роль. Тобто, чим більше працівників компанії розділяють ключові цінності, визнають ступінь їх важливості, і чим глибше вони їм віддані, тим сильніше культура, дружний колектив, лояльні співробітники.

Сильна культура визначає послідовність поведінки працівників. Працівники чітко знають, якій поведінці вони повинні слідувати. Передбаченість, впорядкованість і послідовність діяльності в компанії формуються за допомогою високої формалізації. Сильна культура досягає того ж результату без ведення якої-небудь документації і розподілів. Більш того, сильна культура може бути ефективнішою, ніж будь-який контроль. Тобто, організаційна культура виступає об'єднуючим фактором, стимулюючим бажану поведінку працівників, які усвідомлюючи своє місце в компанії, намагаються вирішувати проблеми з максимальною вигодою не лише для себе. Це все буде в підсвідомості працівника, що приймає культуру компанії.

Сильна, життєздатна організаційна культура підвищує дієздатність компанії; слабка – не дає їй успішно розвиватися навіть за наявності високого науково-технічного потенціалу і фінансових можливостей. Використання партнерського стилю управління характеризує компанію як живий організм, який формується з перебігом часу і придбанням персоналом досвіду, певних стереотипів діяльності, із зміною ціннісної орієнтації людей. Оскільки ж головним постулатом партнерського стилю є уявлення, що не людина існує для компанії, а компанія для людини, успішність управління пов'язують з постійним вивченням мотивів поведінки працівників, їх думок і очікувань, відношення до дій керівництва.

Право на свою позицію і право бути почутим в колективі – неодмінні атрибути партнерського управління і сильної організаційної культури. Ділові обговорення, спори виступаючи як опозиція, є найпотужнішим чинником організаційного розвитку і профілактики конфліктів. Також така модель управління сприятлива і для зовнішнього середовища. Оскільки опиняючись за межами організації працівник демонструє єдність з керівництвом у поглядах, цінностях. Саме тоді, коли компанія і склад працівників виступають за єдину мету, стають однією командою формується її позитивний образ.

Партнерське управління передбачає широке залучення персоналу до стратегічного планування, участі в ухваленні рішень, принципіальних для подальшого розвитку компанії, установи, підприємства. Завдяки цьому стає можливою реалізація здібностей, знань, умінь працівників, що, у свою чергу, вимагає від них постійної самоосвіти, активного освоєння нової інформації. В цьому випадку по каналу зворотного зв'язку в адресу керівництва починають надходити пропозиції з удосконалення діяльності компанії, дані про перспективні нововведення, цікавому досвіді інших організацій та ін.

Цінності організаційної культури і партнерський стиль управління змінюють характер взаємин між співробітниками, ведуть до формування команди однодумців. Чим більшою мірою людина розділяє погляди колективу і дорожить своєю приналежністю до нього, тим більше його поведінка збігатиметься з груповими нормами. Накази і розпорядження перестають бути такими, що визначають діяльність співробітників, які творчо працюють не по розпорядженню адміністрації, а через прагнення не підвести команду, усвідомлення власної незамінності і особистою зацікавленості в кінцевому успіху. Цим і пояснюється ефективність колективної командної праці.

Культура компанії закріплюється і через дбайливе відношення до власної історії, традицій і легенд. На початковому етапі існування підприємства культура складається, головним чином, під впливом його засновників. Якщо їх діяльність виявилася продуктивною, приклади життя і роботи попередників успадковуються, тобто з цінностей, що були у минулому, і норм відбираються ті, які можуть служити теперішньому і майбутньому. Компанії з сильною культурою, як правило, використовують особливі критерії відбору кадрів. При наймі на роботу цікавляться не лише рівнем освіти і професійними досягненнями претендента, але і його ціннісними орієнтаціями, бажанням і умінням працювати в команді. Також з'ясовується, наскільки «система очікувань» кандидата збігається з «системою очікування» роботодавця. Інакше кажучи, при прийомі нових співробітників укладається своєрідний психологічний контракт, що включає неписані взаємні очікування працівника і компанії, які надалі всіляко прагнуть здійснити. Це гармонізує взаємини керівництва і персоналу.

Таким чином, рівень соціально-трудова відносин визначається властивостями соціального середовища, в якій функціонують суб'єкти цих відносин, тобто можна виділити індивідуальний і колективний рівень, рівень галузі, організації, робочого місця та ін. Організаційна культура в системі соціально-трудова відносин як феномен прогресивності не залежить від часових характеристик, навпаки, удосконалюється, пристосовується, інтегрує, акумулює існуючі звички до такої міри, виключає можливість по стороннього вторгнення або несанкціонованого маніпулювання.

Література

1. Бурканова Г. Стиль руководителя и эффективность управления / Г Бурканова. // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 4. – С. 112 – 117.

2. Василенко В. О. Стратегічне управління / В. О. Василенко, Т. І. Ткаченко; [навч. посіб.] – К.: ЦУЛ, 2003. – 395 с.
3. Забродська Л. Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії / Л. Д. Забродська. – Х.: Консум, 2004. – 208 с.
4. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом: учеб. пособие для вузов / В. А. Спивак. – СПб.: Питер, 2000. – 412 с.
5. Соломанидина Т. О. Организационная культура компании / Т. О. Соломанидина // «Управление персоналом» – № 4 – 2003. – 364 с.

УДК 316.772

Пістелева Д. В.

асистент кафедри філософії та соціології

СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Одним із найважливіших складників життя людини є комунікація. У широкому сенсі це поняття охоплює значно більше, ніж просто обмін інформацією між людьми. До неї належать канали засобів передачі та одержання інформації, де задіяні машини, прилади, штучний інтелект, комп'ютерні мережі і програми, культурні знаки, космічні реалії тощо.

У наш час формується інший, взаємопов'язаний и взаємозалежний світ. Глобалізація відображає нову якість соціальних зв'язків и відношень, пропонує культурне різноманіття людства. Це призводить до стрімкого розширення контактів між соціальними групами, етнічними спільнотами, індивідами, що представляють різні культури і країни. Однак нове глобальне суспільство стикається з такими соціальними явищами, як нерівність стартових можливостей, фундаментальні відмінності в культурі і способі життя країн Заходу і Сходу, зникнення безлічі традиційних укладів, стилів поведінки і способів світосприйняття.

Прямий обов'язок держави – визначити стратегічні орієнтири, створити умови розвитку людини і свободи його вибору. В цьому напрямку однієї з істотних ідей представляються ліберальні, демократичні цінності, що відображають соціально захищену в своїх правах, вільну цілісну особистість. Міжкультурна комунікація виступає як ефективний спосіб трансляції ліберально-демократичних принципів, які повинні бути реалізовані, перш за все, в сфері освіти [1].

Структурні зміни в українському суспільстві, які стають складовою частиною світової спільноти, вимагають модернізації системи освіти. Це передбачає розробку теоретичних і методологічних підходів вирішення даної проблеми суспільства, які у зв'язку з актуалізацією міжкультурної комунікації можна характеризувати як полікультурне. Людина полікультурна, навіть якщо він усвідомлено поділяє норми і цінності певного типу «своїї» культури, в рамках якої він виховувався, здобував освіту, соціалізуватися. Як суб'єкт праці, спілкування і пізнання він прагне бути вільним, в праві вибирати напрямок і визначити зміст свого духовного життя в системі культурних цінностей і суспільних відносин[4].

Міжкультурна комунікація – це смисловий і ідеально-змістовний аспект відносин спілкування між індивідами і соціальними групами, що належать до різних культур. Основна мета комунікації – досягнення єдності взаємодіючих носіїв культури при збереженні індивідуальності кожного з них. В даний час мети освіти зміщуються в бік формування полікультурного мислення, яке передбачає прояв толерантності суб'єктів спілкування. Це забезпечує ефективність міжкультурної комунікації, культуротворчості, особистісний ріст і досягнення соціального успіху. Тому проблема модернізації освіти в напрямку полікультурності та культурного релятивізму набуває особливої значущості [2].

Технологічні умови реалізації міжкультурної комунікації забезпечуються всеосяжною інформатизацією суспільства. У зв'язку із зростанням інформаційного «сміття», безсистемності, хаотизації і надмірності інформації в соціокультурному просторі на систему освіти лягає особлива відповідальність за формування інформаційної культури, відбору інформаційно-значущих програм, які сприяють соціальному прогресу, морального вдосконалення людини, формування креативного, динамічного і мобільного мислення [3].

В сучасних умовах освітній процес все більше і більше зміщується в комунікативну сферу, до якої можна віднести Інтернет, супутникове телебачення, відео-технологіи, а також освітню мобільність, тобто можливість продовжувати навчання в різних країнах світу, виходячи з власних інтересів, здібностей, мотивації. Сучасна освіта полягає не просто в трансляції знань, а у формуванні у того, хто навчається культури, творчого (рефлексивного і проєктованого) свідомості, випереджаючого мислення, здатність вирішувати складні проблеми в будь-яких ситуаціях. Вузкопрофесійні знання фахівців застарівають протягом 5-7 років. Тому потреба в самонавчання, перекваліфікації стає одними із найважливіших умов адаптації людини в сучасному світі. Таку проблему може вирішити безперервна освіта, яке передбачається

різноманіттям і гнучкістю застосовуваних видів навчання і самонавчання, гуманізацію, демократизацію і індивідуалізацію освіти. Ось чому безперервна освіта стає інструментом, що допомагає людині ефективно долати кризові професійні та життєві проблеми.

Література

1. Аксьонова В.І. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства. Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.]. К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2011. - Вип. №49.
2. Аксьонова В.І. Формування комунікативної особистості в умовах глобалізації суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [збірник наукових праць]. Запоріжжя: Видво ЗДІА, 2012.- Вип.49.- С. 63-77
3. Боголюбова Н.М., Миколаєва Ю.В. Міжкультурна комунікація та міжнародний культурний обмін. СПб., 2009.
4. Слющинський Б.В. Міжкультурна комунікація як метод соціального пізнання // Нова парадигма. – 2005. – Випуск 45. – С. 167 - 176.

УДК 930(477):929Грушевський

Романцова Н.І.

к.і.н., доцент., доцент кафедри філософії та соціології

ГОЛОВНА СОЦІОЛОГІЧНА ПРАЦЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО «ПОЧАТКИ ГРОМАДЯНСТВА (ГЕНЕТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ)». ПРОБЛЕМА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

В наукових студіях емігрантської доби важливу роль для Михайла Сергійовича відіграв соціологічний аспект. Він посилювався після більш тісного контакту вченого з представниками французької соціологічної школи Е. Дюркгейма. Ця обставина кардинально змінила підходи вченого до висвітлення історичних проблем, адже історик був впевнений, що саме соціологія надасть можливість успішного розв'язання досліджуваних ним питань на більш сучасному європейському науковому рівні. Тому не є дивним інтерес сучасних українських науковців до аналізу цього важливого питання грушевськознавства.

Соціологічний інтерес М. Грушевського реалізувався в 1921 р. публікацією книги «Початки громадянства (генетична соціологія)». Це була головна соціологічна праця Михайла Сергійовича, в якій вчений визначив перше завдання генетичної соціології – з'ясувати, «як виникло громадянство, як формувалось і розвивалось, в яких формах, під якими впливами і тенденціями» [2, с. 6]. Мотивуючи свої соціологічні дослідження, вчений підкреслив, що «в тій великій кризі, котру переживаємо ми, переживає весь світ, – коли паде старе і в тяжких муках і зусиллях родиться нове, ... культурна людина відчує потребу вяснити собі ті дороги, котрими людство прийшло до нинішніх форм громадського життя, і ті що лежать перед ним» [2, с. 5].

Л. Чугаєвська в праці, присвяченій науковій діяльності українських вчених-соціологів в еміграції, зауважила, що соціологічні погляди М. Грушевського формувалися під впливом позитивістських та соціологічних ідей О. Конта, Е. Дюркгейма, і це позначилося на його праці: «Початки громадянства». Дослідниця вказала, що, аналізуючи соціальну еволюцію та соціальні факти в минулому, історик звернув увагу на зміни «людського життя через конкуренцію індивідуалістських і колективістських тенденцій та їх періодичне чергування». Боротьба цих двох тенденцій зумовлює ритм соціальної еволюції». Дослідниця підкреслила, що одним із основних завдань соціології вчений вважав «вивчення соціальних процесів у суспільстві» [7, с. 57–58].

І. Шостак у своїй статті зазначила, що царинкою соціологічних інтересів М. Грушевського були фактори «соціальної еволюції, закони суспільного розвитку, суть соціології, генетична соціологія, критика західних теорій». Дослідниця проаналізувала головну соціологічну працю історика і зробила висновок, що вона дає можливість скласти уявлення про соціологічні наукові погляди автора, а також визначила розуміння великим вченим завдань соціології [9, с. 206].

Ю. Шаповал у біографічному нарисі про М. Грушевського зазначив, що основою його праці «Початки громадянства» були лекції, які вчений читав упродовж 1920 – 1921 років для української інтелігенції і студентської молоді на курсах, організованих Українським соціологічним інститутом. Історик зробив висновок, що це була перша україномовна книга, яка систематизовано подавала соціологічні проблеми та «визначила початки заснування української соціології» [8, с. 219–220].

О. Копиленко, аналізуючи методологічну складову праці М. Грушевського «Початки громадянства», підсумував, що вона надає можливість «зробити певні висновки, щодо джерел та основ світогляду» вченого, «прокладає шлях від загальних законів розвитку людства до історії України» [3, с. 28].

О. Ясь звернув увагу на те, що виклади М. Грушевського з соціології знайшли відображення в його відомій праці «Початки громадянства (генетична соціологія)» [10, с. 127]. У ній автор, за словами сучасного науковця, не тільки переосмислив використані раніше «терміни-інструменти, а й прагнув висвітлити їх у контексті змагання/чергування колективного та індивідуального на історичній сцені» [10, с. 144–145].

В. Тельвак констатував, що в цей період Михайлом Сергійовичем була підготовлена «важлива теоретична праця «Початки громадянства (генетична соціологія)», яка була написана під враженням революційних подій і відбила тогочасні творчі пошуки дослідника, пов'язані з проблемою початкового етапу розвитку українського народу, його державності, співвідношення громадсько-народного та державного ладу» [6, с.181–182].

С. Плохій, розглядаючи наукову діяльність М. Грушевського в еміграції, зазначив, що той завершив дослідження історії первісних суспільств публікацією монографії «Початки громадянства (генетична соціологія» [5, с. 258].

В. Мудрак слушно вказав, що у 20-х роках в еміграції, «коли вийшла соціологічна та історіософська праця «Початки громадянства» М. Грушевського, «відбулася певна трансформація його поглядів». З іншого боку, сучасний науковець висловив суперечливу думку про те, що в той час Михайло Сергійович «прилучився до досягнень європейського позитивізму, неокантіанства» [4, с. 41]. В дійсності вчений застосовував методологічні підходи позитивістів уже в працях на початку ХХ ст.

Цікавим з історіографічної точки зору є узагальнюючий погляд В. Білодіда на світогляд М. Грушевського, який еволюціонував від романтичного народництва через «позитивне» до народництва «угрунтованого в критично переосмисленій соціології Е. Дюркгейма та його школи» [1, с. 48]. За словами В. Білодіда, свій час Михайло Сергійович розумів як реакцію проти «індивідуалізму і класовості ... новішого «цивілізованого ладу» та повороту до колективізму і солідарності». Вчений спростував моністичну методологію соціального пізнання». В. Білодід твердить, що за способом мислення М. Грушевський – «радіше соціологізуючий позитивіст-емпірик, ніж теоретизуючий історіософ» [1, с. 49].

Таким чином, сучасні українські історики (В. Білодід, О. Копиленко, В. Мудрак, В.Тельвак, Л. Чугаєвська, І. Шостак, О. Ясь та інші) проаналізували соціологічну працю історика і визначили світоглядну еволюцію поглядів Михайла Сергійовича від романтичного народництва до критичного переосмислення соціології. Аналіз соціологічного доробку М. Грушевського показав співвідношення в його працях «громадсько-народного» та державного ладу, а також основних питань соціології як науки та соціологічних ідей в українознавстві. Сучасними істориками було простежено переосмислення дослідницьких стратегій вченого.

Література

1. Білодід В. Грушевський Михайло Сергійович / Філософська думка в Україні: Біобібліогр. словник / Авт. кол.: В. С. Горський, М. Л.Ткачук, В. М. Нічик та ін. Київ. Унів. вид-во «Пульсар», 2002. С. 47–51.
2. Грушевський М. «Початки громадянства (генетична соціологія)». [Wien], 1921. 328 с.
3. Копиленко О. «Українська ідея» М.Грушевського: історія і сучасність. Київ : Либідь, 1991. 184 с.
4. Мудрак В. Історико-соціологічна парадигма «соціальне-суспільне» у творчості М. С. Грушевського / Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. Київ, 2002. С. 36–44.
5. Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. Київ : Критика, 2011. 599 с.
6. Тельвак В. Діяльність Михайла Грушевського еміграційної доби в дискусіях першої половини 20-х років / Історіографічні дослідження в Україні : 36. наук. праць. 2008. Вип.15. С.181–203.
7. Чугаєвська Л. Наукова діяльність українських вчених-соціологів в еміграції // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2013. Вип.12. С. 56–62.
8. Шаповал Ю. Михайло Грушевський / Ю. Шаповал, І. Верба. Київ : Альтернативи, 2005. 352 с.
9. Шостак І. Внесок Михайла Грушевського у становлення української соціологічної науки / Наукові записки. Історичні науки. Острог, 2007. Вип. 8. С. 200–220.
10. Ясь О. «Колективний чоловік» на авансцені історії: соціологізація минувшини в дослідницьких практиках М.Грушевського / Український історичний журнал 2014. № 6. С. С. 123–149.

УДК 316.28:316.723

Слющинський Б.В.

доктор соціологічних наук, професор

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЙОГО КУЛЬТУРИ (ЕТНОСУ)

Поведінка людини визначається системою суспільних відносин і культурою, до яких вона включена, але кожний учасник міжкультурної комунікації володіє своєю власною системою правил, які впливають на його поведінку. Ці правила обумовлені його соціокультурною належністю, до якої потрібно віднести не тільки національну (етнічну) культуру, але і культуру всіх груп, у які включений той чи інший індивід, його

освіту, виховання, стать, професію, сімейний стан, самосвідомість, рівень суспільної свідомості тощо. Сюди ж потрібно віднести його матеріальну і духовну культуру, соціальну роль та соціальний статус. Не можна не враховувати і «стимул» засвоєння певної культури. Людина пристосовується (адапується) заради чогось (когось), орієнтуючись на збереження певної своєї свободи, самозбереження, чи отримання користі. Це також регулює взаємовідносини людей у міжетнічному спілкуванні (викликає злагоду чи невдоволення). Отже, можна сказати, що міжкультурна комунікація – це стан сучасного суспільства, в якому складна структура соціального і культурного простору втілена у символічних формах і образах, які здатна сприймати і розуміти суспільна й індивідуальна свідомість різних національних спільнот та етнічних груп. Саме це і створює такі образи соціального світу, які водночас є і змістом, і об'єктом взаємодії соціальних суб'єктів комунікації.

На міжкультурну комунікацію впливає і рівень розвитку культури в цілому: матеріальної, політичної, економічної, науково-технічної тощо (напр., традиційне, індустріальне чи постіндустріальне суспільство). Чому це відбувається і який тут зв'язок з міжкультурною комунікацією?

По-перше, розвиток суспільства змінює його культуру, яка є у певному розумінні способом адаптації людини до дійсності, відображає реакцію на технологічні, економічні і відповідають певному рівню цивілізації (напр., індустріальному). Цей культурний его, політичні зміни у суспільстві. По-друге, з'являються нові культурні установки, як с (сукупність стабільних рис характеру, звичаїв тощо) формує поведінку індивідів. По-третє, в кожний цивілізаційний період створюються свої переконання і вірування (спосіб життя, праця, прагнення успіху, престиж, накопичення багатства тощо). Це створює певні символи, які не можуть не впливати на міжкультурну комунікацію. Наприклад, зараз складовими елементами міжкультурної комунікації стали телефон (у тому числі мобільний), мережа «Інтернет» тощо. Така система зв'язку прискорює міжкультурний обмін і стає тим чинником, який поєднує людей, тобто утворює певну соціальну «міжкультурну злагоду» (наприклад, за допомогою Інтернету знайомляться). За допомогою сучасної системи зв'язку, людство більше дізнається про життя та культуру інших спільнот, що, звичайно, не може не сприяти розумінню і сприйняттю «чужої» культури. Остання стає ніби «ближчою» внаслідок певної «підготовленості» до її сприйняття. По-четверте, розвиток суспільства та його культури залежить від політики держави. По-п'яте, географічне положення і міжнародний взаємозв'язок держави з іншими державами сприяє міжкультурним стосункам (комунікації).

Отже, міжкультурна комунікація – це не лише передача інформації, не лише боротьба думок, поглядів, уявлень, логік, тлумачень, розумінь тощо, не лише емоційне сприйняття іншої «чужої» культури, – це сама культура суспільства, від якої залежать проблеми соціальних зв'язків і відносин різних соціальних суб'єктів – окремих особистостей, малих і великих соціальних груп – класових, національних, етнічних, демографічних тощо. Міжкультурна комунікація сьогодні – це трансляція культурних цінностей через безпосереднє та опосередковане спілкування людей, через механізми «опредмечення» і «розпредмечення» – від людини до людини, від покоління до покоління і між представниками різних культур, – це феномен сучасної культури.

Досліджуючи сьогоденний стан суспільства, його культуру, можна стверджувати, що міжкультурна комунікація в сучасній Україні знаходиться на новому етапі свого розвитку. Сучасне поле міжкультурної комунікації поширюється не тільки на соціальний, але і на природний світ. Це викликано перш за все появою нових технологій, що спричинили технологічні зміни у суспільних відносинах.

Розглядаючи міжкультурну комунікацію на сучасному етапі, слід сказати, що сьогодні виявлений новий концептуальний підхід до комунікації, її структури, предмету, функцій. Тут можна виділити декілька конкретно-наукових підходів: по-перше, це різні підходи технократичного і інтеракційного характеру; по-друге, в межах інтеракціонізму вчені розділились у вирішенні питання про те, як пояснити комунікацію – посиланнями на індивідуально усвідомлену діяльність чи у якості похідної від соціальної структури. Дебати у таких термінах займають одне з центральних місць у сучасній соціології, психології, культурології. В рамках цих наук складались основні теоретико-методологічні підходи до комунікації і робились спроби примирити об'єктивну структуру і суб'єктивну волю.

Технократичні підходи до вивчення комунікації були обумовлені специфікою конкретно-історичних умов і самостійного предмету дослідження. Ця тема стала центральною після Другої світової війни і використовувалась у критичних концепціях, які розкривали негативні сторони масової культури, і у працях сучасних футурологів, які сповіщали про приближення «технотронної ери» і «інформаційного суспільства», забуваючи при цьому про природні і соціальні властивості людини [1, с. 116].

Інтеракційний підхід розглядає комунікацію як взаємодію. Він став теоретичною альтернативою не тільки технократизму, але й біхевіоризму. При альтернативному баченні суті комунікації, на передній план висувається активність реципієнта як рівноправного суб'єкта комунікативної діяльності. У 1953 р. американський вчений Т. Ньюкомб обґрунтував інтеракціоністський підхід до комунікації [2, с. 96]. Суб'єкти комунікації, за цією теорією, є рівноправними і пов'язані між собою як взаємними очікуваннями і установками, так і загальним інтересом до предмету спілкування. Тут комунікація розглядається як реалізація цього інтересу за допомогою повідомлень, що передаються. Отже, людина стає і творцем, і

споживачем певної інформації, а разом з нею – культури [3, с. 93]. Ефекти комунікації полягають у зближенні або розходженні точок зору комунікатора і реципієнта на спільний предмет, який, у свою чергу, означає розширення чи звуження їх можливостей взаєморозуміння і співпраці. Такий погляд на комунікацію переносить до центру розуміння досягнення згоди між суб'єктами комунікації, встановлення рівноваги в системі взаємних установок.

У зв'язку з цим в соціології і соціальній психології виник науковий напрям – символічний інтеракціонізм. Біля його витоків стояв американський філософ, соціолог і соціальний психолог Д. Мід. Для символічного інтеракціонізму комунікація – не просто реакція, а суб'єктивне усвідомлення і спрямованість на інших. Взаємодії між людьми розглядаються як безперервний діалог, в процесі якого вони спостерігають, усвідомлюють наміри один одного і реагують на них. Таким чином, ці реакції, на думку Міда, носять не автоматичний, а усвідомлений характер символічних дій; явища, яким надається певне значення, стають символами.

Від символічного інтеракціонізму успадковується етнометодологія – теоретичний підхід, ініційований американським соціологом Г. Гарфінкелем. Етнометодологія – це теоретичний і методологічний напрям в американській соціології, який перетворює методи етнографії і соціальної антропології в загальну методологію всіх соціальних наук. Її предметом є процедури інтерпретації, приховані, неусвідомлені, нерелексивні механізми соціальної комунікації між людьми. Етнометодологія розуміє мову більш широко, включає до неї не тільки вербальну мову, але і мову жестів, виражальних рухів, ритуал і навіть мовчання.

Виходячи, із перелічених напрямів дослідження міжкультурної комунікації як феномена культури, можна сказати, що кожна із наведених вище концепцій і теорій, займає своє визначне місце в системному підході до дослідження запропонованої проблеми, адже неможливо створити теорію комунікації шляхом простого додавання, механічного поєднання численних теорій і концепцій, оскільки життєдіяльність і відносини між людьми визначаються наявними в тій чи іншій культурі нормами і цінностями, які регулюють найрізноманітніші сторони людського мислення та поведінки і впливають на характер сприйняття, оцінки і міжособистісних відносин. Освіта, виховання, історична пам'ять, традиції, звички, правила, продиктовані суспільством і мова спілкування – виробляють систему орієнтацій, яка дозволяє своєрідно справлятися з різноманітними життєвими ситуаціями і проблемами, що є міжкультурною комунікацією, адже міжкультурна комунікація – це феномен сучасної культури – це етос населення того історичного часу, за якого вона відбувається.

Література

1. Петленко В. П. Философские вопросы теории патологии : в 2 т. / В. П. Петленко – Л. : Изд-во «Медицина», Ленинградское отделение, 1968. – Т. 1. – С. 116.
2. Основы теории коммуникации : учебник / [под ред. М.А.Василика]. – М. : Гардарики, 2003. – С. 96.
3. Слющинський Б. В. Соціологія музичної культури: навч. посіб. [для студентів вищих навч. закладів] / Б. В. Слющинський. – Маріуполь : ЗАТ «Приазовський робочий», 2002. – С. 93.

УДК 378.1

Цибулько О. С.

доцент кафедри філософії та соціології

ПРОБЛЕМА ДУХОВНИХ ОСНОВ ОСОБИСТОСТІ

Вчені наголошують на тому, що Душа є рушійною силою у творенні людини на певних етапах еволюції людського розуму. Вона не обмежується просторовими межами, а знаходить місце у всьому тілі людини. Однак, спостереження американських дослідників з квантової фізики довели, що Душа перебуває у клітинах головного мозку. Згодом, після того як людина загинула і душа відійшла до всесвіту, їй потрібно залишити знервовану систему.

Дослідники релігійного спрямування констатують факт, що в людині є не тільки душа, а й духовний початок, який можна трактувати, як «розум». Цей факт набуває дискусійного характеру між науковцями і релігіознавцями. Останні вважають, що дух, душа й тіло складають трикутник для поняття «людський дух». Священники впевнені, що в людині дух існує поряд з душею й тілом. Тобто метою духовної сили є обожнення, яке трансформується через радість, спокій, веселість, милосердя. За думкою, Ф. Бекона, людина – багатогранна особистість, яка володіє духом і інтелектом. Так, вчені відносять розумне до «небесного тіла», яке неможливо побачити і відчутти; протилежною дефініцією розумному виокремлюють чуттєве (властивість людини). Релігіознавці переконані, що безперервний контакт з Богом відбувається через орган спілкування – душею. Це допомагає знайти істинний шлях до своєї мети. А ті, хто відсторонюється від цього спілкування, то відчуває муки тіла й душі. У таких муках «жертва» відокремлюється від життя, знесилюється. Міць впливу страждань різнопланова: ті, що мають позитивний вплив і ті, що знищують власне «Я». Серед позитивного впливу страждань можна виокремити гнів, біль, які подають імпульс для

пробудження надії. Оскільки надія породжує віру, силу і впевненість. Не досягнення мети, не виконання своїх планів призводить до знищення власного «Я». Основним методом перебороти цей етап є зцілити душу (дати шанс на нові досягнення).

Кожна людина у цьому світі має певну ієрахічну сходинку, оскільки всі обіймають адміністративну посаду або певну ланку у сімейному житті (мати, батько). Це розвивалась завдяки часовому виміру, інколи цей розвиток набував через космічну енергію. Цю енергію деякі вчені називають ще духовною силою. Разом з духовною силою з'являється можливість чогось досягти. У нашому сучасному світі це зараз би назвали життя. Життя – реалізація ціннісних відношень. Інколи життя надається для того, щоб виконати своє призначення для якого потрібен свій час. Як говориться у Біблії: «Для всього свій час, і година своя кожній справі під небом».

Отже, духовні сили спрямовані на те, щоб надати людині можливість визначити мету існування, розвиватися, вміти тримати під контролем розум і т.д. Для того, щоб духовні сили були джерелом енергії потрібно проводити очищення душі і тіла. Очищення душі відбувається через тернистий шлях від розуму до мудрості. Ще автори давньої Греції вважали, що розум, совість і розсудливість є тріумвіратом створення людини. Однак, окрім цього тріумвірату існує сила Слова, до якого треба відноситися упереджено. Слово бере свій початок від народження Христа Ісуса і вбрало в себе його образ, яке наблизило людину до просвітництва й учення.

Духовний світ людина відкриває через Слово, видіння, внутрішній стан і неповне розуміння навколишнього середовища. Приклад таких складових духовного світу ми можемо знайти у Біблії. Дар розуміння і тлумачення мов можуть допомогти пізнати себе і світ. Але люди такому дару взагалі не приділяють уваги. Часто люди користуються різними мовами, але вони не розуміють значення тих чи інших слів. Якщо не розуміти змісту слова, то як можна зрозуміти як воно допоможе у розвитку духовного світу. Духовні сили можна збільшити якщо їх знайти у собі і розвивати з кожним днем. Не можна розвинути духовні сили без управління над емоційною складовою душі, без переконання досягти своєї мети. Доведено, що люди, «виборюють» свою мету, вони вміють переконувати, діяти на інших людей. Звісно, виключенням є люди, які досягли успіху у галузі мистецтва, науки тощо. Зрозуміло, що тріумф залежить не від впливу людської свідомості, а й від наполегливої праці.

У звичайному житті власне «Я» постійно перебуває у контакті з людською свідомістю. Для того, щоб пізнати себе, зрозуміти своє значення у житті треба розрити своє «Я» через бажання, мету і силу волі. Слід пам'ятати, що розум досконаліший за тіло, а своє «Я» – за розум. Отже, щоб накопити духовні сили треба виконати декілька умов: пізнати своє «Я»; виявити здібності, які нам даються з моменту дня народження.

Таким чином, душа людини є важелем розвитку людину, яке призводить для збагачення духовних сил. Внутрішнє «Я» збільшує духовні сили людини через такі якості: любов, віру, мир, доброту, милосердя тощо. Чим більш розвинуті такі якості, тим духовно збагачена людина.

СЕКЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ,
РЕКЛАМИ ТА PR: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

УДК 070.11:37

Андрєєва Н.В.

асистент кафедри соціальних комунікацій

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ РАДІОЖУРНАЛІСТІВ

Фахова освіта є невід'ємною складовою будь-якої професійної діяльності. Сучасні реалії ринку праці вимагають від вищих навчальних закладів, що є постачальниками освітніх послуг, швидкої реакції на запити і вимоги роботодавців в контексті забезпечення належної якості підготовки майбутніх фахівців. Вирішенню цього завдання сприяє запровадження в рамках професійної підготовки компетентісного підходу, що виражається, перш за все, в орієнтованості освіти не тільки на оволодіння теоретичними знаннями, а й орієнтованості на конкретний результат, а саме: готовності фахівців до виконання трудових обов'язків та активної професійної діяльності.

У Законі України «Про державну службу» знаходимо таке визначення поняття «професійна компетентність». Це здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку [2].

Професійна освіта журналіста передбачає вивчення комплексу теоретичних і прикладних наук, що сприяють формуванню професійних умінь і навичок майбутнього фахівця. Вивчення проблем журналістської освіти знайшло відображення у науковому доробку українських вчених. Серед них І. Михайлин, Б. Потятинник, М. Дяченко, В. Лизанчук, В. Різун.

Незалежно від спеціалізації, журналіст має знати та задовольняти інформаційні потреби своєї аудиторії; вміти збирати інформацію та оперативно обробляти її; знатися на основних тенденціях суспільно-політичного життя країни; підтримувати та вдосконалювати загальні та спеціалізовані знання. Процес формування професійних компетенцій радіожурналіста необхідно розглядати у взаємозв'язку з аналізом професійної діяльності, адже особливості діяльності мають транслюватися на навчальний процес.

Викладання інтегрованої дисципліни «Радіофах» відбувається в рамках творчої майстерні, що сприяє не тільки розвитку індивідуального досвіду та практичних навичок здобувачів вищої освіти, а й загальному розвитку особистості [4]. Це, в свою чергу, мотивує до навчання та підвищує загальний рівень ефективності вивчення предмета, адже студенти активно залучені у процес навчання в рамках використання на заняттях технології кейсів та ділової гри, спрямованих на розвиток у студентів творчого мислення. Актуальним в цьому контексті також є впровадження в освітній процес нових технологій, що передбачають використання в процесі навчання спеціалізованого професійного інструментарію, зокрема робота з мікрофоном та звукозаписуючим обладнанням, вивчення інтерфейсу та функціоналу монтажних програм та ін.

Конкурентоспроможність фахівця визначається не тільки чітким розумінням і здатністю виконувати свої професійні функції, а й прагненням до саморозвитку й самовдосконалення як людини і як професіонала, розумінням свого професійного покликання, а також орієнтацією на високу якість професійної діяльності.

Таким чином, в умовах модернізації системи вищої освіти, підготовка фахівців у галузі радіожурналістики має відповідати наступним завданням:

- визначення ключових завдань професійної діяльності радіожурналіста задля досягнення високого рівня професійної компетентності майбутнього фахівця;
- викладання фахових дисциплін у відповідності до професійних вимог виробництва та розв'язання реальних виробничих завдань в рамках навчального процесу;
- висока якість змістового забезпечення професійного навчання, створення та впровадження в освітній процес нових технологій;
- спрямованість фахової підготовки на оволодіння випускниками вишів високим рівнем професійної компетентності.

Виконання відповідних завдань сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх радіожурналістів, формуванню таких якостей як комунікабельність, мобільність фахівця, а також технологічних якостей, які забезпечать конкурентоздатність випускників на ринку праці.

Література

1. Дяченко М. Д. Розвиток творчого потенціалу майбутнього журналіста: теорія і практика : монографія / Марія Дмитрівна Дяченко. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 424 с.
2. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 №889-VIII (із змінами та доповненнями).

3. Михайлин І. Л. Журналістська освіта і наука : підручник / І. Л. Михайлин. – Суми : Університетська книга, 2009. – 336 с.
4. Різун В. В. Журналістська освіта в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Різун. -Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1096/> (18.11.2019).

УДК 378:005.963

Белла М.В.

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри соціальних комунікацій

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА PR

Сьогодні на ефективність підготовки висококваліфікованих кадрів у галузі соціально-комунікаційних технологій впливають внутрішні та зовнішні фактори, які можуть бути визначені на основі організаційно-управлінського та когнітивно-орієнтованого параметрів. Тобто мова йде про аналіз внутрішнього (виховного, науково-дослідного, адміністративного та ін.) та зовнішнього (що формується за межами освітнього простору закладу, наприклад ринок або PR-культура) середовищ.

Для створення власної системи підготовки кадрів у сфері зв'язків із громадськістю важливим є вивчення світового досвіду. Значущими в методологічному плані тут є:

- урахування культурно-історичного й регіонального контекстів підготовки PR-фахівців у закладах вищої освіти України та етичних засад української культури;
- міждисциплінарність та інтегрованість освітнього процесу;
- розвиток національної методологічної та наукової шкіл PR;
- оптимізація навчального процесу, де особлива увага звертається на формування дисциплінарного блоку з базовим і варіативним компонентами;
- практичний синтез традиційних та інноваційних методів навчання. [8, с. 6]

Слід зазначити, що сучасний стан PR-освіти в українській вищій школі тісно пов'язаний із запозиченнями закордонних моделей, проте має відбутися не механічне запозичення, а впровадження інноваційних форм, які ґрунтувалися б саме на українському досвіді та регіональній ментальності PR-діяльності. Як соціальний інститут сьогодні зв'язки з громадськістю перебувають на стадії становлення. Триває напрацювання організаційно-нормативної та наукової бази для обґрунтування вищої професійної PR-освіти, продовжується концептуалізація на глибокому науковому рівні піару як напряму соціальних комунікацій. [8]

Слід зауважити, що саме звернення до нормативно-правового підходу призводить до усвідомлення що майбутнє зв'язків з громадськістю у нашій країні можливе не лише на засадах компетентнісного підходу, а й на інтегративному фундаменті «освіта–наука–інновації–ринок», що забезпечить умови для розробки сучасних стандартів і впровадження відповідних систем управління якістю освіти.

У системі технологізації професійної підготовки може бути виділено три складові: освітні технології, орієнтовані на інтенсифікацію та активізацію діяльності студентів; технології навчання на основі організації освітнього процесу та ефективності управління ним; інформаційно-комунікаційні технології. Тому важливим є застосування основних освітніх принципів: інтеграції фахового знання і практичної сфери його застосування; активізації самопізнання, самооцінки та самоврядування; доцільності; взаємодії викладача й студента; єдності індивідуальної та групової діяльності; акмеологічний; інноваційності та інформатизації навчання. В якості структурних елементів професійної компетентності PR-фахівця можемо виділити *базові (загальні)*, серед яких соціально-особистісні, когнітивно-аналітичні, контрольні-методичні та інформаційно-комунікативні; та *фахово-орієнтовані*, серед яких підготовчо-організаційні, спічрайтерські, іміджмейкерські, журналістські.

Таким чином, визначну роль у процесі розробки й затвердження стандарту для бакалаврів і магістрів науково-дослідної роботи та долучення експертів і фахівців реального сектору PR, які, згідно з дуально-орієнтованою моделлю, мають допомогти педагогам-теоретикам розробити критерії якісних освітніх послуг у сфері публік релейшнз.

Питання розроблення і впровадження у практику ВНЗ новітніх технологій потребує актуалізації суб'єктивного процесу навчання, гнучкої диференціації освіти, особистісно орієнтованого моніторингу в діяльності освітніх систем, реалізації рольових перспектив у навчальних ситуаціях тощо.

Аналіз основних етапів становлення та розвитку журналістської освіти як системи показує, що черговий імпульс інноваційних перетворень тут задається нормативно-правовим форматом процесу модернізації освіти, що визначає новачі (інноваційні ресурси) в питаннях інституційного, науково-освітнього, організаційно-змістового кадрового, матеріально-технічного розвитку вищої школи і її фінансового забезпечення. Компетенції вузу журналістського профілю полягають в тому, щоб сприяти майбутньому журналісту та фахівцю PR швидше адаптуватися в професійній діяльності і сформувати

компетенції «на випередження», що дозволяють йому бути готовим до всіх викликів сьогодення і навчатися протягом усього життя.

Таким чином, університет має впливати на якість освіти через багатоканальний механізм розробки інноваційних ідей, теорій і технологій та підготовку фахівців, котрі змогли б виступати носіями цих технологій та мали б компетенцію щодо їх реалізації в освітній практиці.

Література

1. Андрушкевич З.М., Тябіна О.С. Тенденції розвитку сучасного PR-ринку України. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2009. №5 (3). С. 26–28.
2. Аниськин В.Н., Ярыгин А.Н. Информационно-технологическая компетентность личности как цель и ценность современного высшего профессионального образования. Вектор науки Тольяттинского государственного университета. 2013. № 1(23). С. 298–301.
3. Афанасьев І.Ю. Методика підготовки спеціалістів зі зв'язків із громадськістю: польський досвід. Поліграфія і видавнича справа. 2016. №2(72). С. 182–190.
4. Березенко В.В. Проблеми вдосконалення професійної підготовки за фахом «зв'язки з громадськістю» в Україні. Інформаційне суспільство. 2013. Вип. 17. С. 31–35.
5. Бібік Н. В. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. Київ: К.І.С, 2004. С. 45–50.
6. Гилязова О.Г. Интеграция содержания учебных дисциплин как фактор повышения качества подготовки учителей в вузе. Интегративные процессы в подготовке специалиста на основе государственного стандарта. Рязань: Изд-во Рязан. гос. пед. ун-та, 1997. С. 53–55.
7. Головань М. С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2011. Вип. 1. С. 53–56.
8. Коржова Т.В. Професійна підготовка фахівців зі зв'язків з громадськістю в закладах вищої освіти України [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.06 / Коржова Т. В.; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. - Київ, 2019. - 16 с.

УДК 007 : 304 : 001

Брадов В.В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій

КОНТЕНТ МАС-МЕДІА В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЇХ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ

Актуальним напрямком дослідження діяльності електронних і друкованих засобів масової комунікації є наукові розвідки можливостей впливу на якісні характеристики їх контенту. У центрі дослідницького інтересу фігурує складна система взаємозв'язків, яка визначає характер вмісту як окремих ЗМК, так і формування контентного масиву медіасфери в цілому.

Сучасні засоби масової комунікації треба сприймати, з одного боку, як впливовий соціальний інститут, а з іншого – як продукт діючої в ринкових умовах індустрії медіа, що й визначає специфіку їх функціонування. Виступаючи найважливішим компонентом суспільної взаємодії соціальних інститутів, ключовою ланкою суспільно-культурної комунікації, інструментом впливу на масові процеси і стимулювання споживання, вони одночасно функціонують як суб'єкти підприємницької діяльності, в атмосфері націленості на одержання економічних благ, поглиблення комерціалізації, посилення конкуренції, і змушені для забезпечення своєї життєдіяльності вирішувати проблеми, що висуває перед ними медіаринок, з його принципами, ризиками і викликами [1, с.75]. Врахування такої подвійності місії сучасних ЗМК має суттєве значення як для розуміння всієї складності внутрішніх взаємозалежностей процесу формування контентного масиву медіасфери, так і для збереження балансу взаємовпливів, оскільки його порушення може мати серйозні соціальні наслідки.

Зарубіжні дослідники, враховуючи тамтешній значний досвід функціонування засобів масової комунікації в умовах ринку, здебільше аналізують виконання медіа своєї суспільної місії саме у тісній кореляції з їх ринковою діяльністю. Ця тема зустрічається у працях Ю. Габермаса, Д.МакКвейла, Д. Гербнера, Р. Пікара, М. Прайса, В. Шрамма та ін. На пострадянському ж просторі ЗМК досліджуються, в першу чергу, як соціальний інститут, а економічні аспекти розглядаються допоміжно, далеко не завжди вони пов'язуються з соціальними наслідками інформаційної діяльності медіа. Загалом увага науковців, серед яких можна назвати О. Варганову, І. Дзялошинського, В. Іваницького, А.Потребіна, В. Тулупова і деяких інших, зосереджена на політичних аспектах розвитку медіасфери, на проблемах пошуку можливостей управління процесами, що відбуваються на медіаринку.

Означена проблематика, пов'язана з розвитком вітчизняної медіасистеми в ринкових умовах, знайшла відображення в працях українських вчених – В. Владимірова, О. Гояна, О. Гриценко, В.Здоровеги,

О. Зернецької, В.І ванова, В. Карпенка, М. Романюка та ін. У фаховій літературі та періодиці представлені наукові розвідки, спрямовані на висвітлення окремих сегментів медіаринку, специфіки його маркетингової та рекламної складових, особливостей механізму виробництва та споживання медіаконтенту. Зокрема, цій тематиці присвячені праці вітчизняних науковців Ю. Васьківського, В. Золяк, Т.Крайнікової, Н. Мантуло, В. Теремка, І. Черемних, В. Шпака та ін.

Позитивні та негативні зміни у контентній політиці суб'єктів інформаційної діяльності спричиняє й процес комерціалізації, адже саме вона накладає особливий відбиток на діяльність медіа в царині виробництва контенту і впливу на аудиторію. Більшість дослідників сприймає її з негативним відтінком, як процес поглиблення монетизації інформаційно-комунікаційної діяльності, виробництва інтелектуального продукту з певною долею творчої праці задля отримання прибутку. Винятком можна вважати думку за те, що комерціалізація медіа вигідна не тільки власникам, але й аудиторії, тому що породжена прагненням до прибутку конкуренція сприяє руху до якісної і об'єктивної інформації [2, с. 255].

З погляду О. Зернецької, комерціалізація в сфері мас-медіа відбувається, коли суспільні стандарти замінюються на ринкові, а для громадських інтересів він найбільш небезпечний, коли супроводжується концентрацією власності і залежністю від рекламодавців [3, с. 87-88, 92-94]. У Д. МакКвейла комерціалізація асоціюється з маніпуляцією, споживацтвом, відсутністю оригінальності і творчого початку. Він припускає, що це веде до посилення однорідності і недостатньому урахуванню інтересів меншості, що не є "вигідною" аудиторією та рекламним ринком [5, с. 180].

Український дослідник В. Иванов теж зазначає, що наслідком впливу комерціалізації може стати поява груп, чий інтерес медіа в своїй професійній діяльності ігноруватиме. Їх потреби у певному контенті не будуть враховуватися під час формування номеру друкованого видання, програмної сітки телеканалу, або радіостанції, відборі повідомлень для сайту мережевого засобу масової комунікації [4, с. 717]. Науковець підкреслює, що тенденція комерціалізації знаменує посилення економічного впливу на структуру та функції журналістики. Вона стає менш відповідальною перед суспільством, ігнорує свою громадську місію, починає орієнтуватися на тих, хто спроможний платити, бо саме на цей сегмент загальної аудиторії медіа звернена увага рекламодавців.

Комерціалізація у ракурсі практичної журналістської діяльності суттєво позначається на позиції видання і журналістів, стилістиці і жанрових особливостях їх публікацій, манері подання матеріалів, різноманітності (чи одноманітності) тематики, способах її відбору, оформленні перших шпальт, маркетингових стратегіях. Контентні характеристики кінцевого медіапродукту дають можливість встановити кореляційну залежність між ступенем орієнтації мас-медіа на заробляння грошей і відсотком розважальних матеріалів, пропонувананих друкованим виданням, ТБ-каналом, радіостанцією чи сайтом мережевого засобу масової комунікації.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна стверджувати про наступне. Функціональна і тематична спрямованість контенту, його виробництво, форма упакування і спосіб розповсюдження, його подальше використання як продукту журналістського труда, знаходиться у безпосередній залежності від значної кількості факторів впливу. Процес поглиблення комерціалізації вимагає від ЗМК поступової відмови від тих функцій мас-медіа, які перешкоджають їм у досягненні бізнес-успіху; зменшує їх вмотивованість виконувати соціальні та культурні завдання; орієнтує задовольняти здебільше побутові й розважальні інтереси аудиторії на шкоду суспільно значимій тематиці; надає популярності легковажним форматам подання контенту, таким, що відповідають потребам масового споживача.

На жаль, це є природним для функціонування засобів масової комунікації в умовах ринку. Ігнорувати подібні впливи означає ставити під удар сам факт існування того чи іншого мас-медіа. З іншого боку, така ринкова поведінка засобу масової комунікації є проявом мас-культури, знижує увагу до суспільно важливої проблематики, а разом з цим – втрачається авторитет мас-медіа, як впливового соціального інституту. Збалансованості контентного масиву медіапростору (у даному випадку – вітчизняного) можна добитися лише через формування потужного сегменту суспільно-відповідальних – громадських – медіа, спираючись при цьому на досвід країн розвинутої демократії.

Література

1. Брадов В. Індустрія виробництва контенту в умовах партійно-радянської медіа-системи: особливості структури та функціонування / Володимир Брадов // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2011. – № 4. – С. 23–28.
2. Землянова Л. Зарубежная коммуниковастика в преддверии информационного общества: Толковый словарь терминов и концепций / Л.М. Землянова. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1999. – 301 с.
3. Зернецька О. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини : [монографія] / О. В. Зернецька – К.: Освіта, 1999. – 351 с.
4. Иванов В. Массовая коммуникация : [монография] / Валерий Иванов. – Киев: АУП, Центр Свободной Прессы, 2013. – 902 с. – С.717.

5. МакКуэл Д. Массовая коммуникация и общественный интерес: к вопросу о социальной теории структуры и функционирования медиа // Назаров М.М. Массовая коммуникация в современном мире: Методология анализа и практика исследований. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – С. 179-188.

УДК 070.41:82-1/-9

Вялкова І.О.

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри соціальних комунікацій

СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАЛЕНДАРЯ ЯК ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

Історія свідчить, що «перший друкований календар з'явився у 1448 р. Це був «Астрономічний календар» виготовлений Йоганом Гутенбергом. Він являв собою аркуш розміром 67х72 см і був настінним. В Україні перший аркушевий календар з'явився у 1581 р., видрукований він був Острозькою друкарнею Івана Федорова» [1].

Проаналізуємо існуючі визначення терміну «календар». «Словник української мови» надає три значення терміну «календар», одне з яких має певне відношення до календаря: як періодичного видання: «1. Довідкова таблиця або книжка з послідовним переліком усіх днів року за місяцями й поданням інших відомостей, пов'язаних із цими днями (історичні події, свята тощо). 2. Розподіл занять, роботи, змагань і т. ін. за днями, місяцями. 3. Спосіб лічення днів у році» [2].

Звернемося до вузькотематичних словників з журналістики, зокрема «Словника журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті» за загальною редакцією Ю. М. Бідзілі [3] та книги «Журналістика: словник-довідник» автора-укладача І. Л. Михайлина [4]. У названих словниках визначення календаря загалом відсутнє, хоча календар є періодичним виданням, а періодичні видання виступають об'єктом журналістичнознавчих досліджень.

Більш детальна інформація про календар міститься в ДСТУ 3017-95 «Видання. основні види»: «Календар – періодичне довідкове видання з послідовним переліком днів, тижнів, місяців даного року, а також з іншими відомостями різного характеру. Примітка. Календарі можуть бути щорічними, щомісячними, щотижневими [5, с. 23].

В даному документі, окрім важливих з огляду на предмет нашого дослідження приміток, що дають уявлення про можливу періодичність виходу календаря, надано їх класифікацію:

1) таблиця-календар – аркушеве видання календаря-щорічника з переліком днів року, розташованих за місяцями у вигляді таблиці;

2) відривний [перекидний] календар – настінний (настільний) календар-щоденник, в якому для кожного дня чи тижня, місяця відведено окремі аркуші, що відривають (перекидають);

3) календар книжкового типу – календар-щорічник, який випускається у вигляді книжкового видання, з матеріалами, підібраними відповідно до певної тематики і призначений певним категоріям читачів;

4) календар знаменних дат – календар-щорічник (щоквартальник, щомісячник, щотижневик) з вибірковою переліком днів року, пов'язаних, з певними пам'ятними подіями та відомостями щодо цих подій [5, с. 23-24].

Подана в Державному стандарті класифікація календарів як періодичних видань побудована у відповідності до матеріальної конструкції видання, тому наразі може бути розширена та доповнена.

Так, фахівці в галузі документознавства та інформаційної діяльності здійснюють класифікацію календарів за формою [1], що наразі не обмежує можливості розширення критеріїв їх класифікації:

1. Кишеньковий календар. Стандартний розмір 70х100 мм. Друкується на матовому папері 250г/м² або папері 280 г/м². Після ламінації відрізується від аркуша на спеціальному устаткуванні, куточки піддаються процедурі округлення.

2. Календар-будиночок. Формат – 210х297 мм в розкладеному вигляді. Бувають двох типів: з перекидним календарним блоком на пружині; з календарною сіткою, віддрукованою на одній або обох сторонах будиночка, можливе місцеве лакування.

3. Настінний календар. Складається, як правило, з 14 аркушів формату А3 (297х420 мм) – обкладинка, підкладка й 12 аркушів внутрішнього блоку. У верхній частині робиться напівкругла вирубка під ригель, у якому закріплені круглі металеві пластини.

4. Квартальні календарі на одну пружину. Складаються з постера (шапки) розміром 210х297 мм, підкладки (480х297 мм) та календарного блоку розміром 450х297 мм. У постер уставляється металевий люверс, на якому й тримається кварталний блок.

5. Квартальні календарі на три пружини. Складається з постера, трьох підкладок і трьох календарних блоків із форматом календарної сторінки 150х297 мм. Постер і підкладки друкують на папері щільністю 300 г/м² з макетів замовника і ламінують глянцевим матом 32 мкм за бажанням замовника.

6.Квартальні календарі на 3 пружини з годинниками. На відміну від попереднього типу передбачається встановлення годинникового механізму зі стрілками на циферблаті (діаметр 250 мм – 400мм). Усі елементи проектується згідно творчого задуму замовника, може додаватись рухомий курсор.

Загалом вони вважають «віднесення календарів до періодичних видань ... умовним. Періодичність виявляється лише у змісті чи структурі зазначеного видання: хронологічній послідовності викладу та охопленні певного чітко визначеного періоду, найчастіше року» [1].

Тож, зміна підходу до календаря, розширення його тематичного наповнення, форм подачі інформації може сприяти зміні погляду на нього як на повноцінне періодичне інформаційне видання та підвищити можливість його практичного застосування.

Таким чином, календар як періодичне видання, його структурно-типологічні особливості, змістовне наповнення та функціональне призначення потребують подальшого теоретичного осмислення та розширення меж практичного застосування на сучасному етапі розвитку інформаційного простору України.

Література

1. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Загальне документознавство / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. URL: http://pidruchniki.com/1883020851404/dokumentoznavstvo/byuletteni_periodichni_zbimiki_kalendari_ekspres-informatsiya#627
2. Словник української мови : в 11 томах. – Том 4, 1973. – С. 76. URL: <http://sum.in.ua/s/kalendar>
3. Словник журналіста : Терміни, мас-медіа, постаті / [заг. ред.Ю. М. Бідзілі]. – Ужгород : ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. – 224 с.
4. Історія української преси. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=86791&cat_id=85716
5. Державний стандарт України. Видання. Основні види. – 34 с. URL: http://www.science.crimea.edu/zapiski/vidanya/dcty3017_95.pdf

УДК 070.489 (043)

Мельникова-Курганова О.С.

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри соціальних комунікацій

КУРС «ДИСИДЕНТСЬКІ КОМУНІКАЦІЇ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕДІА»: ЗНАННЯ, НАВИЧКИ, КОМПЕТЕНЦІЇ

Сьогодні альтернативою традиційним засобам комунікації виступає мережа Інтернет, яка може контролюватися, піддаватися інформаційним атакам, «блокуватися». Про зростає популярність соціальних медіа.

З історичної ретроспективи дисидентські комунікації мають риси альтернативних медіа. Ф. Кайнд-Ковач та Д. Лабов вважають, що ідеї, які циркулювали в самвидаві, привели до руху Опору в Україні та Словаччині 1989р. На сьогодні ця тема перейшла до царини Інтернету та його впливу на транснаціональні комунікації: «Сучасні стратегії альтернативних ЗМІ та культури оцінюються у світлі останніх політичних умов». За останні роки роль альтернативних медіа виконують різноманітні платформи в мережі Інтернет, зокрема блогосфера [1]. Також сюди можна додати мультимедійні проекти, мікроблоги та пабліки в соціальних мережах, комунікаційний компонент віртуальних ігор, наративи в сучасних серіалах (наприклад, Netflix) тощо.

До дисидентських комунікацій в Україні 1960-1980 рр. можна віднести самвидав; протестні документи (листівки, листи, анекдоти, петиції, заяви, які, крім автора, мали інших підписантів); тамвидав, зарубіжні заборонені радіостанції, «кухонні розмови» як усна комунікація, творчі гуртки, зокрема, хори; комунікація за допомогою символів (національні герб, прапор), написи на стінах, будинках, неофіційно організовані диспути на заборонені владою теми; культурні та інформаційні акції. Функціонування дисидентських комунікацій мало соціокомунікаційний характер: альтернативна інформація поширювалася в суспільстві за допомогою зв'язків як в окремих групах інтелігенції, так і за їх межами, поширювачами були лідери думок. Проте цей процес швидко блокувався офіційною владою.

Дисидентські комунікації вплинули на загальний інформаційний потік, формуючи нову картину світу. У масовій аудиторії поступова змінювалися світогляд, емоційне ставлення до конкретних об'єктів і суб'єктів з негативних на позитивні, або навпаки. Тобто відбувався рефреймінг. «Перебудову можна розглядати як зміну наративів, коли в результаті трійка «Ленін – партія – комсомол» з почесного місця змістилася на непочесне» [2, с. 77]. Критичний дискурс між авторами самвидавних текстів та офіційні ЗМІ збільшував аудиторію дисидентських видань і інтерес до альтернативної точки зору.

Дисидентські комунікації набували різні форми і збільшували ефективність в зв'язку з політикою гласності. Кількість самвидавних журналів збільшилася. Нами були розглянуті журнал самвидаву «Український вісник», який випускався у Львові і Києві, також популярні журнали «Євшан-зілля» (Львів) і «Пороги» (Дніпропетровськ). За допомогою контент-аналізу було виявлено, що в «Українському віснику» відавалася

перевага суспільно-політичній та правозахисній тематикам, а серед жанрів були популярні аналітичні статті, коментарі, огляди та нариси. У виданні «Свшан-зілля» основними темами були історична і культурна, а серед журналістських жанрів виділялися статті, нариси, репортажі. У журналі «Пороги» редколегія висвітлювала історичну, суспільно-політичну та культурну теми. Стаття і есе були провідними журналістськими жанрами видання. У кожному з розглянутих видань були представлені автори з різних міст України, тому можна говорити про мережеву структуру не тільки збору альтернативної інформації, але й поширення [3].

На сьогодні виникла потреба в альтернативних лідерах думок, блогерах, які розтлумачують події, факти та явища. Проте факт, думку, навіть їхню інтерпретацію вже важко розділити. На думку Г. Почепцова, сучасний період постправди стирає межі між фактом і думкою: «Епоха постправди полегшила ситуацію впливу, оскільки факт і думка втратили між собою істотні відмінності. Вийшло різноманітність інформаційних об'єктів, які особливо не помітні за ступенем достовірності. Але зате всі вони експлуатують фактор залучення уваги до себе, що стало особливо важливим в ситуації надлишку інформації» [4].

Альтернативні медіаплатформи є майданчиком для альтернативної освіти та поширення нових знань, де проводяться вебінари, тренінги, освітні курси з отриманням сертифікату тощо. Підписи електронних петицій мають спільні риси з документальним самвидавом (колективні заяви, відкриті листи, звернення) 1960-1980 рр., що входить до дисидентських комунікацій. Блогери є альтернативними лідерами громадської думки, отримали свою онлайн-публіку. Цікавим є те, що медіаплатформи з альтернативним контентом мають традиції ще за радянських часів, коли були офіційно заборонені, зокрема «Радіо Свобода», «Голос Америки», сьогодні долучився й медіаресурс «Настоящее время».

Таким чином, курс «Дисидентські комунікації та альтернативні медіа» формує такі компетенції: здатність критично мислити, застосовувати знання в практичних ситуаціях, навички використання інформаційно-комунікаційних технологій, здатність формувати альтернативний інформаційний контент, здатність створювати та розповсюджувати медіапродукт. Також важливими є навички переконливо писати публіцистичні тексти з яскраво вираженою авторською позицією, дотримуватися правила трьох «П» (порядність, професіоналізм, патріотизм) та володіти «емоційним інтелектом» тощо. Альтернативний контент та альтернативні платформи соціальних комунікацій спрямовані не на цільову аудиторію, а різноманітну, тому що мають характерну рису як стихійність. Тому майбутнім фахівцям необхідно враховувати особливості альтернативних медіа.

Література

1. Kind-Kovács F., Labov J. Samizdat, Tamizdat, and Beyond: Transnational Media During and After Socialism / Kind-Kovács F., Labov J. – Berghahn Books, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.berghahnbooks.com/title/Kind-KovacsSamizdat> (Дата звернення: 01.10.2019).
2. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до WikiLeaks: медіа комунікації / Г.Г. Почепцов. – К.: Спадщина, 2012. – 464 с.
3. Мельникова О.С. Особливості дисидентських комунікацій в Україні 1960-х - початку 1990-х рр. [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.01 / Мельникова Олена Сергіївна ; Дніпров. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. – Дніпро, 2018. – 19с.
4. Почепцов Г. Пропаганда и фейки в систематике операций влияния / Г. Почепцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ms.detector.media/trends/1411978127/propaganda_i_feyki_v_sistematike_operatsiy_vliyaniya (Дата звернення: 01.10.2019).

УДК304.444

Черепченко О.О.

кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій

ПРАКТИЧНЕ ВТІЛЕННЯ ТЕОРІЇ ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ РОСІЙСЬКИМИ ОФІЦІЙНИМИ ІНСТИТУТАМИ ТА ЇХНІ ЦІЛІ

Інформаційна війна РФ проти України розпочалася з боку РФ задовго до прямого вторгнення окупантів. Але методи свої вони використовують по даний час. Одному з них ми вважаємо приділити увагу зараз. Він виділяється непомітністю та підступністю. Але в роботі доволі довго і має розуміння та широкий вжиток ворогом.

Власно його сутність полягає у використанні уяви опонента проти нього самого. Це щось близьке до айкідо – уява та розуміння супротивника використовується проти нього самого, переломлюючись через призму інформаційного простору, що був спеціально сформований. Така трансформація базується на заздалегідь, або на постфактум «віддзеркалених» реальних ситуаціях. Тобто, або ти плануєш ситуацію і «розганяєш» під неї міф і виходить, що «вас там не було». Або ховаєш свій інформаційний «хвіст» під впевненістю про те, що «всі такі – той я такий!», і взагалі «нас там не було». У вас є докази нашої присутності? То «ваші докази – не докази!». Тобто на дискредитації любых даних.

Інформаційна політика російської окупаційної адміністрації носить дзеркальний характер. Випадки з власного досвіду вони переносять на інформаційний образ Росії та України, створюючи міфи про ті звинувачення які відносять у інформаційному просторі обидві сторони один проти одного. Сутність технології полягає у виправданні власних дій прямим перенесенням власних негативних рис, звинувачень на власну адресу, на супротивника задля виправдання себе – «ми нормальні, адже всі так роблять». Цей підхід є актуальним у разі коли проти тебе є беззаперечні докази. Або ти скидаєш провину на опонента, коли прямих доказів проти тебе немає. Або ти «віддзеркалюєш» правду, коли не можеш сказати її відкрито. Цю технологію масово використовують російські та проросійські ЗМІ. Але важливо підкреслити, що її широко використовують офіційні російські інституції. Це одна з основ інформаційної війни Росії проти світу.

Черговим проявом даної технології стала «Гостьова лекція Сергія Вікторовича», як зазначила ведуча. Даний захід відбувся у Дипломатичній академії Киргизії для її студентів. У процесі заходу Міністр закордонних справ Сергій Лавров проголосив базові тези російської зовнішньої політики [1]. Дуже важливо, що сказане не може бути інтерпретоване, як приватна думка певного журналіста, або редакції його видання, чи то, окремого політичного ідеолога або політтехнолога. Треба чітко підкреслити, що в даному випадку аналізуємо офіційний і публічний виступ офіційного представника Міністерства закордонних справ Російської Федерації. Важливо також, що лекція була прочитана за кордонами країни і орієнтована на аудиторію, яка не живе у російському медійному просторі. Вона живе у власному, інформаційному середовищі, яке водночас відірване від російських, українських і загалом міжнародних реалій.

На самому початку лекції пан Лавров видає концептуальне бачення світової політики з боку офіційних владних структур РФ концептом «Мы не рассматриваем регион через призму геополитического противоборства, как арену для «игр с нулевой суммой». Не ставим его государства перед искусственным выбором: с нами або проти нас»[1, 8:25 – 32]. Це вже віддзеркалення поширеної формули «У Росії нема друзів. Існують або раби, або вороги». У словах пана Лаврова немає слова «Друг», або «Друзья». Кажучи про, нібито концептуальні та майже філософські речі, Лавров насправді використовує «дзеркало» і підтверджує «формулу» - ви або раби, або ворог.

Далі у промові проговорюється класичне зовнішньополітичне «дзеркало» Кремля: «Мы, прямо скажу, не одобряем действий тех внерегиональных игроков, которые пытаются, в русле архаичной теории, так называемой, «большой игры», пытаются повлиять на внешнеполитический курс государств региона в нужном для себя ключе, навязать его народам рецепты и модели развития и поведения. К чему может привести такая политика – видно на примере Украины, на печальном примере Украины – прямо скажу»[1, 9:10-9:35]. Тобто, «я кажу – «ні», а ви розумійте як – «да»!». Аналіз цього меседжу призводить до відразу двох тез. Позарегіональні гравці не можуть втручатися у справи країн регіону, а регіональні – можуть. Такий посил, доречі, напряму порушує Статут ООН – базовий документ, фактично конституцію, сучасного міжнародного права [2]. Таке порушення відразу вказує на «регіонального» гравця із імперськими амбіціями, що має себе вправі втручатися в життя та керувати країнами регіону – саме у цьому і полягає сутність імперської політики у сучасному світі, адже прямі анексії території прямо заборонні тим самим Статутом ООН [2]. І Лавров прямо вказує на Колективний Захід, хоча саме Росія несе на собі санкції (за пряму анексію Криму та війну на Донбасі, де вона намагається саме «нав'язують рецепти» - «безальтернативні Мінські домовленості, «моделі розвитку» -«федералізація», та «поведінки» - «вибори в ОРДЛО») саме за таку поведінку. Важлива особливість технології «дзеркала» полягає саме в тому, що ви маєте абстрагувати звинувачення на власну адресу. Розкласти її на складові. І присвоїти ці складові ворогу, що ми і можемо бачити на прикладі даної промови. Зокрема, тут використовується ще і формула розподілу відповідальності – «не ми одні такі – всі такі!» важливо вказати на даному прикладі застосування технології, яка обіляє твої дії в очах тих, хто не включені у процес та знають про його розвиток та хід подій лише зі ЗМІ та по офіційних заявах. Таких ось заявах.

Далі ще цікавіше – етап закріплення результатів. Лавров каже: «Это страна, которую заставили сделать выбор, ложный выбор: «С Европой или с Россией» стала жертвой спровоцированного извне государственного переворота. Попала под внешнее управление при прошлом режиме. (А минулий режим це до кийвської хунти? Тоді це режим Януковича – обмовка по Фройдю?). И в итоге, оказалась отброшенной далеко назад. Лишилась мощнейшей индустриальной базы» [1, m 9:36-9:54].

Це наочний приклад реалізації технології «закріплення» у варіанті московських переговорників та пропагандистів.

Концепт «раб або ворог» ми вже бачили в тексті. Зараз іде його підкріплення та розвиток, закріплення у свідомості аудиторії. Саме його насправді росіяни і розвивають не лише у власному, але і у нашому суспільстві, і на Заході. Поширюється він також і серед мас громадян України.

Література

1. Виступлення Сергея Лаврова в Дипакадемії МІД Киргизії. Полное видео. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=NXiBwfw_2q4 (дата звернення: 25.11.2019).
2. Статут ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 25.11.2019).

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЖУРНАЛІСТА

Дослідники вважають, що компетентнісний підхід є найбільш ефективним при отриманні знань про технології професії або у поглибленні до технологічного процесу. Як підкреслює В. Лоуден, це «робить його придатним для придбання технічних навичок». Для журналістської освіти важливий його практико-спрямований характер, що дозволяє формувати професійну компетентність майбутніх працівників медіасистеми [1, с. 127].

Основою розвитку тієї чи іншої компетентності майбутнього журналіста, є розвиток його особистості, в основі якого, за висловом С.Л. Рубінштейна, лежить єдність психічного і духовного розвитку людини в практичній діяльності, особливо у професійній роботі. Діагностуючи дані процеси в ході освіти майбутніх журналістів, можна прогнозувати професійний шлях працівника медіасфери.

Особистість журналіста в умовах розробленого освітнього маршруту, що представляє специфічний особистісно-орієнтований процес, набуває культурний професійний досвід і компетентність в трьох аспектах: змістовному, формальному та діяльнісному.

Змістовний аспект професійного досвіду майбутнього журналіста пов'язаний з придбанням комплексу знань про професію і її середовище. До них відносяться створення образу професії, орієнтація в професійному світі на різних рівнях – термінологічному, технологічному, технічному. В контексті змістовного аспекту можуть бути представлені й знання про тенденції розвитку професійного простору, потребах суспільства і очікуваннях його стосовно до професії. В освітньому маршруті цей аспект відбивається в цілому ряді етапів по формуванню професійних установок на гнучке поєднання способів вирішення професійних завдань і генерування методик на основі отриманих знань про світ професії. Мета – розвиток базових компетенцій, на основі придбання нових і поглиблення сформованих ключових компетенцій.

Формальний аспект відображає характер осягнення світу професійної культури журналіста і розвитку спеціальних компетенцій – літературних, комунікативних, інформаційних. тощо. Діагностується не тільки професійна культура майбутнього журналіста, а й визначаються сектора спеціальних компетентностей, які вибудовуються, з одного боку, відповідно до завдань особистісного розвитку, а з іншого – згідно з універсалізацією журналістської практики.

Діяльнісний аспект тісно пов'язаний з процесами придбання і множення індивідуального досвіду журналістської діяльності, розвитку творчої індивідуальності журналіста, особистісного та професійного зростання [1, с. 129].

У Декларації принципів Всесвітньої ради з журналістської освіти (WJEC), прийнятої в Сінгапурі у 2007 році написано: «Журналістика – це глобальна діяльність. Студенти-журналісти повинні зрозуміти, що не дивлячись на політичні та культурні відмінності вони поділяють спільні професійні цінності і є єдиним цілим з колегами з інших країн, тому журналістська освіта має надати студентам знання з перших рук про те, якою є практика журналістики в інших країнах» [2].

У 2006 році в Естонії в місті Тарту факультети журналістики та європейські школи підписали Декларацію, яка описує основні компетенції журналіста. Дані компетенції являють собою поєднання навичок, знань і умінь, які є обов'язковими для здійснення важливих професійних завдань. Кожна компетенція складається з п'яти характеристик, які студент-журналіст повинен розуміти, знати і вміти продемонструвати після закінчення навчання. Сучасна журналістська освіта повинна бути включено в контекст світових тенденцій.

Умовно ці компетенції можуть бути розділені на 3 напрямки: професійні стандарти, журналіст і суспільство, а також знання. У додатку до Тартуської декларації представлені 10 видів компетенцій, освоєння яких, на думку авторів, має сприяти формуванню професійних і особистісних навичок майбутнього журналіста:

1. Усвідомлювати відповідальність перед суспільством:
2. Знаходити відповідні теми і аспекти, враховуючи суспільні та виробничі цілі певних медіа-каналів і ЗМІ:
3. Організувати і планувати журналістську роботу:
4. Здобувати інформацію швидко, використовуючи традиційні техніки збору фактів і методи дослідження:
5. Виявляти головну інформацію:
6. Структурувати інформацію в журналістській манері:
7. Викладати інформацію, використовуючи відповідну мову і ефективну журналістську форму:

8. Оцінювати результати журналістської роботи і нести за неї відповідальність:
9. Бути готовим до співпраці в команді або в редакційному колективі:
10. Працювати в професійних медіа організаціях або в якості фрілансера [2; 4, с. 29-31].

Аналіз положень документа свідчить про те, що європейський підхід до журналістської освіти передбачає орієнтацію майбутнього журналіста на відповідальне служіння інтересам суспільства: члени Європейської асоціації підготовки журналістів навчають або професійно готують своїх студентів, виходячи з принципу, що журналісти повинні служити суспільству [3, с. 24-25; 4].

Література

1. Дорошук Е. С. Проблемы диагностики профессиональной компетентности будущих журналистов в контексте развития журналистского образования / Е. С. Дорошук // Современный ученый. – 2017. – № 3. – С. 126–130.
2. Декларация принципов Всемирного совета по журналистскому образованию (WJEC), 2008.
3. Макарова Л.С. Сравнительный анализ федеральных государственных образовательных стандартов (ФГОС-3 и ФГОС-3+) по направлению «Журналистика» : к проблеме повышения качества профессионального образования / Знак: проблемное поле медиаобразования. 2016.
4. Серия ЮНЕСКО по образованию для журналистов. Модель учебной программы по журналистике. 2009 Кластерное бюро ЮНЕСКО в Алматы по Казахстану, Кыргызстану, Таджикистану и Узбекистану, 050000, Казахстан, г. Алматы, Толеби, 67 Перевод: Г.Асанбаева. Электронный ресурс [Режим доступа]: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001512/151209R.pdf> (дата звернення: 05.10.2019).

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 821.161.2-31Вин

Євмененко О.В.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології

ОБРАЗ КАТА У РОМАНІ Ю. ВИННИЧУКА «АПТЕКАР»

«Історичний роман-містерія», «фантазмагорія», «химерний роман», «альтернативно-історичний і фантазмагорично-химерний авантюрний роман» - Ю. Винничук, створюючи роман «Аптекарь», виходить за межі звичних жанрових рамок. Його постмодерна проза поєднує в собі елементи фентезі, детективного та пригодницького роману, вплітає фантастичні й потойбічні мотиви в реальне історичне тло. Читаючи «Аптекаря», «мимоволі згадуєш і «Das Parfum» Патріка Зюскінда, і «Бавдоліно» Умберто Еко, і «Трилогію Гуситську» Анджея Сапковського, і всю українську готично-містичну прозу XIX-XX століття – від Миколи Гоголя до Валерія Шевчука. Втім, створений Винничуком світ по своєму оригінальний і талановитий» [1]. При цьому світосприйняття Середньовіччя Ю. Винничук проектує на наше сьогодні з роздумами про мету життя, смерть, війну тощо.

Роман Юрія Винничука «Аптекарь» вийшов у 2015 році. Основні події роману відбуваються в середньовічному Львові у 1646-1648 роках. Львів постає і як реальне місто, і як центр умовного символічного світу.

Місто живе за своїми традиціями, підпорядковується власним законам існування. «Львів – місто-хамелеон. Мінливе і непостійне, як вродлива жінка, яка знає собі ціну» [2, с. 248]. Львів сповнений страшних і водночас захопливих деталей: насичення різноманітними запахами, брудом, струмками крові чи то від лавки м'ясника, чи то від помосту, де відбувалася страта засудженого. Поряд існують лавки крамарів, барделі, корчми, аптеки із старовинними рецептами, полювання на відьом тощо.

Одним із центральних персонажів роману є львівський кат Каспер Яніш «із важкою долею та ніжною душею». Образ ката доповнює картину середньовічного міста. Це достатньо заможна людина, але водночас дуже самотня. «Послуги ката могли собі дозволити лише найбільші та найбагатші міста. Так, відомо, що з українських воєводств Речі Посполитою свого ката точно мали Львів, Кременець і Кам'янець. Навіть у Києва його не було й місту доводилось звертатись до послуг катів з інших міст» [3]. При цьому професія ката вважалася проклятою, а назвати когось «катом» було найбільшою образою. «Ним гидують, але бояться» [2, с. 108]. З місцевим катом ніхто не хотів присісти випити поруч, він навіть у місто мав входити в інші ворота – «свинську браму», через яку ганяли свиней.

Кат мав багато обов'язків. Міський кат порядкував у в'язниці, опікувався місцевим будинком розпусти, мав за обов'язок виловлювати бездомних псів і котів, виганяв свиней з міста, збирав по хатах нечистоти та вивозив за місто.

Та головне його завдання – відтинання голів і організація тортур. Це ремесло, як і всі інші, передавалося у спадок. Кат міста Львова Каспер Яніш «перебрав свій вельми поважний фах від батька, ката міста Сянока, у якого був за підмайстра, і виконував свою роботу з запопадливістю й пильністю» [2, с. 63]. Каспер намагається зрозуміти, яку мету в житті може мати кат. Чи лише стати славним катом і перевершити в майстерності свого батька (згадаємо існування власного стилю щодо страти мечем). Каспер відчуває, що він той, хто дає городянам видовищ, тому мусить їх зробити незабутніми. Саме як театралізоване видовище сприймали в епоху Середньовіччя публічну смертну кару. «Юрба любила страти дужче за театральні вистави, ярмарки чи зимові святкування» [2, с. 67]. Яніш відповідально ставився до всіх етапів цього дійства і якісно їх «відігравав». Ю. Винничук беземоційно і детально описує технічні особливості тортур і страт, перераховує їх особливості. Юрба, засуджуючи смерть та вбивство, в очікуванні оберегів від ката (крові, частин тіла страченого, шматків мотузки повішальника тощо). Відбувається ідентифікація юрби і ката, читача й ката.

Каспер не готовий покійно приймати долю відлюдника. До того ж автор додає чергову інтригу: Каспер насправді є сиротою, якого взяв до себе міський кат. Але Каспер дізнався ім'я своєї матері й дуже хоче дізнатися, хто саме був його батьком, підозрюючи, що це заможний і впливовий чоловік. Отже, існує надія на зміну соціального становища.

Герой знаходиться у пошуку, намагається будь-що розкрити таємницю свого народження, занурюється у читання, сподіваючись довідатися щось для себе корисне. По суті кат один із тих, кому аптекар Лукаш може довірити таємницю розслідування, розраховуючи на чесність і порядність у відповідь.

Каспер Яніш – закоханий кат, який рятує від смертної кари відьму Руту, скориставшись своїм правом один раз за життя врятувати людину. Каспер мириться із коханням без відповіді, покійно продовжує піклуватися про дівчину, відпускає її, коли Рута заявляє про свої почуття до іншого. Касперу не судилося бути щасливим, та він мудро приймає свою долю. Продовжує шукати відповіді на свої питання.

Кат Каспер – лише один із галереї образів роману «Аптекарь», які перетинаються своїми долями, створюючи союзи, шукаючи істину і рецепт щастя.

Література

1. Сороченко В. Не дуже чудодійний бальзам. Рецензія на роман Юрія Винничука «Аптекарь». Погляд : веб-сайт. URL: <https://independentview.net/2016/08/07/retsenziya-na-roman-aptekar/>
2. Винничук Ю.П. Аптекарь: роман. Харків: Фоліо, 2015. 443 с.
3. Гулюк Є. Відрубані голови і поламані кістки – невже такий страшний кат? Фотографії старого Львова : веб-сайт. URL: <https://photo-lviv.in.ua/vidrubani-holovy-i-polamani-kistky-nevzhe-takyj-strashnyj-kat/>

УДК 821.161.2

Мельничук І.В.

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології

НЕОГОТИЗМ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ

Динамічні процеси перетворення, що відбувалися у світоглядно-мистецькій системі на початку минулого століття, протиставили ідеї прогресу ідею глибинних цінностей і циклічних цивілізацій, а отже, було проголошено епоху всеєвропейського нового відродження, повернення до основ, до традицій високого Середньовіччя.

Стиль неоготики не слід розуміти тільки як сліпе наслідування старовинних зразків, він є ознакою тонкого смаку, таланту глибокого вчитування в дух традиційної культури, здібності модернізувати художні основи літератури. Кожен архаїзм, давній символ, прийом, образність і мотиви Середньовіччя органічно вплітаються у нове світовідчуття людини і мистецтва ХХ століття, пробуджують нові, незвичайні асоціації і переживання. Саме тому бачиться актуальною спроба з'ясування специфіки трансформації неготичного дискурсу у площині української поезії ХХ століття.

Найперше слід звернути увагу на певну тотожність процесів, які протікали у культурі європейських країн того часу. Для багатьох письменників і філософів Перша світова війна стала не тільки збройною сутичкою, але й намаганням усвідомити справжнє призначення своєї нації і держави, їх глибинну сутність і всесвітні завдання. Напружена реальність війни стає істинною реальністю, руйнуючи своєю динамікою ілюзорні цінності, повертаючи світові суворе і просте відчуття буття. Ідеї Нового середньовіччя у тій чи іншій формі, як спроба втілення традиційних ідеалів в сучасність відрізняє таких авторів, як Шарль Пегі, Габріель д'Аннунціо, Ернст Юнгер тощо. Необхідно також відзначити, що Перша світова війна була останньою війною, яка зберегла певні елементи війн давнини – повагу до супротивника, своєрідний військовий етикет і естетику, зруйновані згодом системою масових армій і примітивною пропагандою ідей вигаданої зверхності окремого класу або нації. Саме поети-воїни, «останні лицарі», про яких можна сказати словами Фрідріха Ніцше: «Можливо вони з позавчора, можливо, з позавтра, але аж ніяк не з сьогодні», максимально сконцентрували в собі ті ідеї і стиль, яким, на їхню думку, належало майбутнє.

Виразний вплив ідей німецького культуролога Освальда Шпенглера позначився на історіософських студіях теоретиків львівського «Вісника». Найбільш привабливим для них виглядала сама ідея західної Душі, відчуття бадьорості і героїки в описах діянь «готичної людини» Середньовіччя, яка й породила могутню Західну культуру. Юрій Липа вважав О.Шпенглера одним з найяскравіших виразників почувань і устремлень епохи. Сутність і вплив готичної культури Шпенглер розумів таким чином: «Готика охоплює все життя до найпотаємніших його глибин. Вона створила нову людину, новий світ. Від ідеї католицизму до державної ідеї німецьких імператорів, від рицарських турнірів до міст, які тільки-но виникали, від кафедральних соборів до селянських жител, від масляного малярства до пісень мандрівних музикантів – на все наклала вона відбиток мови єдиної символіки» [4; с.104].

Готика почала тлумачитися як стиль живого, не зіпсованого цивілізацією мистецтва, яке є наскрізь сакральним на протизагу іррелігійному, атеїстичному мистецтву авангардизму, це мистецтво і духовність, які формують людину, туга за цілісною Людиною Середньовіччя. Таким чином, готика з її панхристиянізмом, духом героїки і вічного устремління до Досконалого і стала взірцевою системою ідей, яка могла б протистояти тотальному наступу матеріалізму у Європі.

Головні ідеї трьох поетичних збірок Ю. Липи («Світлість», «Суворість», «Вірую») чітко передають етос європейського лицарства: чесність і мужність, гордість і щирість, релігійна відданість і зверненість до Високого.

Юрій Липа поетизує гуманну людину, яка стійкістю і нездоланністю дорівнює Богові, здатна стати для інших ідеалом, оскільки усвідомила свою сутність і значимість. Поетом возвеличується життєва позиція, сформована на цій духовній основі, загартована у тогочасній суворій реальності. Він пропонує світові новий релігійний ідеал – чин, своє бачення призначення країни.

Католицька етика і духовність є у збірці домінуючими. На відміну від православної софійності і богонатхненності, які більше закликають людину до самозаглиблення, заспокоєння, духовного споглядання

світу, моральні імперативи Липи звучать вельми твердо, суворо і наступально, творячи настрій переможного маршу, переконаності у безальтернативній вищості, правоті своєї віри, який відрізняв середньовічний католицизм, і який народив епоху пристрасної боротьби і героїки хрестових походів, релігійних війн, ересей і здобутків протестантизму.

Ностальгічна туга за втраченим часом героїки; оптимістична віра у нове пробудження християнського духу; середньовічний кодекс моралі, що чітко ділить світ на Добро і Зло; відряд до усього матеріального і тілесного; наявність стилізацій під билинний епос, що виявляє прагнення поета поєднати західноєвропейську настроєвість готики із старокиївською (подібні мотиви спостерігаються у поезії «Київські легенди» та ранній поемі «Цар-дівця»). Ідею про героїчний християнізм Києва в епоху готики Липа розвивав і в трактаті «Призначення України» і в студії «Київ – Вічне Місто», яка мала стати вступним розділом до книги історіософії України.

Особливо яскраве відображення неготичний стиль знайшов у драматичних етюдах «Троянда з Єрихону» (1923), «Корабель, що відпливає» (1923), «Слово в пустині» (1924), «Бенкет» (1926), «Поєдинок» (1927), «Вербунок» (1927), лейтмотивом яких є ствердження людської шляхетності, героїчного світогляду, духовної скерованості до Ідеалу. Їх тематичні праміфи: міф про героїчну подорож і повернення («Троянда з Єрихону»); міф «шаленства моря», вічного потягу до відкриття нових світів («Корабель, що відпливає»); міф духовного самозречення і прагнення істини («Слово в пустині», «Бенкет»); міф лицарського служіння народові («Поєдинок», «Вербунок»).

Поезія Юрія Липи за своїм державницьким пафосом, історіософським змістом, тематично та ідейно близька до творчості Є. Маланюка, Ю. Дарагана, О.Ольжича, О. Стефановича, які сприймали історію як вічне змагання – змагання воль, характерів, ідей, особистостей, соціальних та політичних устремлінь народів; ідеалом когорти «пражан» стають хрестові походи, пройняті священним фанатизмом, натхненне мистецтво антики і готики, безперервна войовничість та шляхетна лицарськість західноєвропейців. Українство вони уподібнюють до цього світу розмаху і героїки, коли під орудою князів-варягів русичі войовничо вступили на історичну арену вічного змагання.

Отже, ознаками стилю неоготики у поезії Юрія Липи можна вважати романтичний настрій пориву, героїки, напруження, суворості почуттів, класичну виструнченість і ясність думки та форми, лаконічність фрази, контрастність образів, містичність і релігійність переживань, загальний історизм та художній архаїзм мислення, занурення у праміфи культури.

На рівні поетики домінує готична стриманість (на відміну від барокової надмірності), відповідні символи – хрест, собор, меч, спис, лицар, пустеля (символ приреченості людини на терпіння), кольори, що визначають символіку контрастів – чорний і червоний (бароко притаманна веселковість кольорів), відродження ідеї вічного протиборства Добра і Зла.

Література

1. Баган О. Юрій Липа: людина і мислитель. Лицарі духу. Дрогобич, 1996. С. 83–126.
2. Липа Ю. Вірую: Вибрані вірші; Перевидання за збіркою 1938р./ Післяслово О.Янчука. Львів, 2000. 102 с.
3. Липа Ю. Призначення України. Львів, 1992. 270 с.
4. Шпенглер О. Закат Європи. Москва: Айрис-пресс, 2004. 624 с.

УДК 811.161.2'36

Мороз О.А.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології

СТАТУС ІМЕННИКОВОГО СУФІКСА **-ЩИК (-ЧИК)** У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Будова слова є явищем історично, суспільно й національно вмотивованим. Сьогодні, коли українська мова не має утисків і заборон, вона «розвивається вільніше, більш демократично, відроджує свої питомі слова та фразеологічні одиниці, особливості структурної побудови, семантики, стильового й стилістичного використання» [9, с.16]. Відомо й те, що в радянські часи національна самобутність української мови, зокрема й словотвору, нівелювалась. Через намагання зблизити російські та українські слова за структурою, уподібнювались і їх суфікси. Таким зрусифікованим на сучасному етапі вважаємо суфікс **-щик** та його варіант **-чик**. Нормативне вживання цих суфіксів, а також й інших суфіксів, визначають сучасну словотвірну норму української мови.

Суфіксальну підсистему сучасної української літературної мови, особливості використання певних суфіксів у творенні слів різних частин мови вивчали І. І. Ковалик, Т. М. Возний, Н. Ф. Клименко, В. В. Грещук, К. Г. Городенська, Л. А. Юрчук, Л. П. Кислюк та інші. На нові явища та процеси у словотворенні звертали увагу К. Г. Городенська, О.А. Стишов, Л. П. Кислюк.

Відомо, що суфікс – це афікс, що розташований у слові після кореня або іншого суфікса перед закінченням, іншим суфіксом чи в самому кінці слова і надає йому нового значення або відтінку [11, с.669-670]. Суфікс **-щик (-чик)** належить до іменникових суфіксів, уживається в основах іменників чоловічого роду й виражає предметну або процесуальну ознаку [6, с.491]. Він уживається у назвах осіб (*мотогонник*) та назвах предметів, приладів (*показник, холодильник*).

Серед тих тенденцій, які характеризують зміни в словотвірній нормі, найвиразнішою є тенденція націоналізації [4, с.55]. Така тенденція засвідчує словотвірні риси національних мов. На думку Л. П. Кислюк, націоналізація в українському словотворенні виявляється у свідомому віддаленні від словотвірних варіантів, спільних чи запозичених з російської мови [4, с.55].

Іменники – назви осіб на **-щик(-чик)** поступово усуваються із сучасної української мови, натомість уживаються нові активні моделі **-ник, -івець/-ивець**: *креативник, креативець* (замість *креативщик*) [4, с.56]. Відповідно, назви на **-ник** – це національні варіанти на **-щик(-чик)** [2, с.8]. Наприклад, і сьогодні як паралельні функціонують *розпорядчик* і *розпорядник, комп'ютерщик* і *комп'ютерник, тюремщик* і *тюремник, зломщик* і *зломник*.

Існують також погляди, що іменники із суфіксами **-щик(-чик)** побутували в пам'ятках української мови в XIV-XV ст. як запозичення із російської мови або з'явилися в українській мові ще раніше, ніж у російській мові [2, с.8]. І як переконані дослідники, **-щик(-чик)** не витримав у староукраїнській мові конкуренції й був витіснений на периферію суфіксальної системи того часу. Повернення цього суфікса до радянського продуктивного словотворення пов'язане з активізацією його у російській мові. Отже, значна кількість іменників із **-щик(-чик)** у другій половині ХХ століття приходить з російської мови, що зафіксовано в орфографічних та галузевих термінологічних словниках [2, с.9]. Справді, у нормативних словниках радянського часу віддавали перевагу варіантам з **-щик(-чик)** [10, с. 19]. Звідси випливає, що паралельне використання **-щик(-чик)** та **-ник** є штучно витореним і не відповідає сучасним словотвірним нормам української мови. Натомість у сучасних нормативних словниках української мови, у засобах масової інформації іменники частіше вже вживаються із суфіксом **-ник** [10, с. 20]. Нова редакція українського правопису також віддає перевагу цьому суфіксу (*наставник, газівник*). Усе це переконує в тому, що активно вживаним і нормативним є суфікс **-ник**, і йому слід віддавати перевагу в сучасному слововжитку.

Тенденція до заміни іменників на **-щик(-чик)** формами на **-ник** зумовлює розвиток омонімії, наприклад: *мільйонник* (місто-мільйонник) та *мільйонник* (мільйонер); *паяльник* (інструмент) – *паяльник* (особа); *холодильник* (робітник) – *холодильник* (приміщення, шафа) [10, с. 20].

Форми із **-щик(-чик)** увідповіднюються не тільки із **-ник**, хоча таких нараховується близько 46 [3, с.58]. Так, іменники на **-щик(-чик)** можуть замінюватися іменниками на **-ець**: *антирадянщин* – *антирадянець, підносчик* – *підносець*; **-ач**: *донощик* – *доказувач*. Разом зі змінами суфіксів має місце й інше словотвірне оформлення слова. Наприклад, слово *донести* поступається слову *вказувати*, отже, похідний іменник, особа, – *вказувач*; замість *гонки*, уживається – *перегони*, звідси – *перегінник, перегонець; автоперегінник, автоперегонець* тощо.

Як варіант суфікса **-ник** щодо його відповідності російському **-щик** виступає суфікс **-льник**: *регулювальник* (рос. *регулировщик*); *уболівальник* (рос. *больельщик*); також **-івник**: *газівник* (рос. *газовщик*).

Таким чином, у контексті націоналізації словотвірної системи української мови поширюються нові словотвірні моделі, які формують сучасну словотвірну норму. Зокрема, активізується тенденція до усунення зі сфери нормативного слововжитку іменників із суфіксом **-щик(-чик)** і заміною його утвореннями **-ник/-льник, -ець, -ач**. Іменники на **-щик(-чик)** слід вважати застарілими і ненормативними. Продуктивними моделями стають *барabanник, рекламник, кранівник, піарник, апаратник, уболівальник, вказувач, перегонець* та багато інших. Подібна норма повинна бути закріплена в різних сучасних словниках.

Література

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 200 с.
2. Городенська К. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка та деструкція словотвірних норм? *Українська мова*. 2013. № 2. С. 3-12.
3. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.
4. Кислюк Л. Сучасна словотвірна норма української мови: мовна практика та кодифікація. *Українська мова*. 2012. № 1. С.52-66.
5. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. К.: ІЗИН, 1998. 182 с.
6. Полюга Л. М. Словник українських морфем. К.: Довіра, 2009. 554 с.
7. Словник української мови: в 11 томах. К., 1970-1980.
8. Стишов О. Основні тенденції в словотворенні української мови на початку ХХІ століття *Українська мова і література в школах України*. 2019. № 7-8. С. 11-16.
9. Стишов О. Утвердження національної ідентичності у словотворі. *Українська мова та література в школах України*. 2014. № 3. С.16-19.

10. Тараненко О. О. Словотворення української мови в аспекті її сучасних системно-нормотворчих тенденцій (кінець ХХ-початок ХХІ століття). І. *Мовознавство*. 2015. № 1. С. 3-32.
11. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Вид-во «Укр.енциклопедія» ім.М.П.Бажана. 2004. 824 с.

УДК 371.3:811.161.2

Нікольченко М.В.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ І ПРИЙОМІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сьогодні в Україні відбуваються кардинальні зміни в системі загальної середньої освіти в державі, запровадження новітніх технологій у процес здобуття нових знань молодим поколінням. Це стосується і викладання курсу української літератури в сучасному закладі загальної середньої освіти. Специфіка суспільного життя в державі визначає основне спрямування шкільної діяльності «в гуманізації і гуманітаризації освіти, демократизації всього навчально-виховного процесу. Гуманітаризація освіти передбачає визнання предметів гуманітарного циклу серед інших шкільних дисциплін як найголовніших, найважливіших для формування людини. Гуманізація освіти означає посилення її спрямованості на формування особистості, активне засвоєння у школі тих норм моралі, які вироблені людством протягом багатовікової історії» [1, с. 5].

Напрацьовуючи власну методичну систему, учитель вивчає як традиційні, так і новітні технології навчання. Для того, щоб провести продуктивний і цікавий урок, педагогу слід уникати одноманітності, розвиватися і використовувати методичні інновації, що допоможе урізноманітнити урок, зацікавити учнів. Проте слід пам'ятати, що експерименти часто сусідять із ризиками невдачі, тому вони потребують дуже копіткої роботи при виборі стратегії та підготовці до уроку за новою технологією, що має привести до беззаперечного успіху.

Однією з новітніх технологій, що використовуються на уроці літератури, є інтерактивне навчання, сутність якого полягає в активності учнівського колективу, динамічності взаємодії як між власне учителем і учнями, так і між дітьми. Під час інтерактивного уроку вчитель має зорганізувати навчальний процес так, щоб усі учні були залучені до процесу пізнання, мали можливість виявляти свої знання і висловлювати думки. Підґрунтям плідного проведення і, звісно, появи очікуваних позитивних результатів після такого уроку є спільна діяльність, під час якої кожен учасник робить свій індивідуальний внесок. У доброзичливій атмосфері, де учасники підтримують одне одного, відбувається обмін думками, ідеями, знаннями, спостерігається плідна взаємодія для пошуку спільних рішень щодо розв'язання аналізованої проблеми.

Термін *інтерактивний* походить з англійської мови (англ. *interact*) і означає взаємодію, що є сутністю цього методу. Методист Ганна Токмань зазначає: «Інтерактивне ... навчання – технологія навчання, яка передбачає активну взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу, індивідуалізує участь кожного в колективній (груповій) діяльності із чітко спланованим очікуваним результатом навчання [2, с. 250].

Така технологія навчання заперечує панування однієї точки зору над іншими; усі доповідачі мають брати участь у процесі напрацювання спільного рішення. Учасники навчального процесу повинні взаємодіяти, спілкуватися, вести діалог. Під час уроку літератури дитина занурюється в художній текст, уявно спілкується з автором, літературним героєм, літературознавцем, а вже реально – з учителем, однокласником, учасником діалогу.

Для того, щоб організувати плідний інтерактивний урок, слід дотримуватися певних правил. Учитель має зорганізувати урок так, щоб до роботи були залучені всі учасники навчального процесу. Звісно, слід звернути увагу і на психологічне налаштування учнів, оскільки скучність, традиційність поведінки, самообмеженість заважають дитині розкритися і взаємодіяти з іншими. Кількість учасників процесу також впливає на проведення такого заняття і не має перевищувати 30 осіб. Адекватною і продуктивною буде робота в малих групах. Важливим є також і створення відповідної обстановки у навчальному приміщенні. Ганна Токмань зазначає, що «для роботи столи краще поставити «ялинкою», щоб кожний учень сидів напівбоком до ведучого і міг спілкуватися в малій групі; слід заздалегідь підготувати матеріали, необхідні для творчої роботи» [2, с. 251]. Важливим фактором під час уроку є дотримання процедури і регламенту уроку.

На занятті з літератури вчителі послуговуються різноманітними інтерактивними технологіями. Плідним, наприклад, буде колективне творення, опитування за темами твору у формі інтерв'ю перед написанням, під час якого учні ставлять одне одному запитання, читання чернетки в парі, круглий стіл, диспут. Так, можна провести круглий стіл у групах старшокласників після прочитання новели М. Хвильового «Я романтика». Кожен учень пише на аркуші своє судження щодо проблематики твору і передає цей аркуш іншому учаснику, який читає написане і може підтримати чи заперечити висвітлені

думки та додати свої. Одна група може висловлювати думки щодо ідейного змісту твору, друга характеризує образи новели, а третя – композиційні і стильові особливості. Наприкінці уроку учасники процесу оголошують результати. Так з'являється різноплановий та багатоаспектний аналіз твору, що складається з неупереджених, сміливих думок всіх учнів, залучених до творчого процесу.

«У процесі інтерактивного взаємонавчання ... кожний юний читач має відчутти свою успішність, інтелектуальну спроможність, комунікативність» [2, с. 250]. Інтерактивне навчання сприяє формуванню у школярів умінь і навичок аналізу літературного твору, оскільки під час такого уроку діти моделюють життєві ситуації, намагаються спільно розв'язувати проблеми, використовувати рольові ігри.

Література

1. Пасічник С.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. 384 с.
2. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2013. 312 с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.091.2-051:37

Андрєєва М.Ф.

асистент кафедри дошкільної освіти

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Останніми роками можна спостерігати інтенсивну хвилю переосмислення концепції інклюзивної освіти в Україні. Докорінні зміни, пов'язані з ратифікацією міжнародних документів в векторі правового статусу здобуття освіти дітьми з особливими освітніми потребами (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 ратифіковано Законом України №1767-VI від 16.12.2009). Урядом нашої країни внесені зміни до законодавчо-нормативної бази дошкільної освіти, які активізували реалізацію потенційних можливостей розвитку особистості кожного члена суспільства, зокрема дітей з інвалідністю в лоні інклюзивного простору (Закон України від 23.05.2017 «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»). Наказом від 06.09.2018 року (№2541-VII внесені зміни до законів «Про дошкільну освіту»). Національною радою реформ визнано інклюзивне навчання одним із пріоритетів розвитку держави [1, с. 7–11].

Динамічна трансформація нормативно-правового та теоретичного забезпечення інклюзивної освіти стимулює виникнення нових викликів, які стоять сьогодні перед українською системою вищої педагогічної освіти та вимагають переосмислення та репрезентації попереднього досвіду підготовки фахівців і пошуку нових підходів у підготовці вихователя дітей дошкільного віку, здатного закріпити успіх впровадження інклюзії в освітній простір сучасного ЗДО.

Все актуальніше постає проблема підготовки майбутнього вихователя до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, адже ця непроста діяльність має свої особливості. Вихователь, який прагне працювати у інклюзивній групі ЗДО має бути озброєний знаннями, уміннями та навичками роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. На нашу думку, недостатньо отримати кваліфікацію «вихователь дітей раннього і дошкільного віку», бо робота у інклюзивній групі ЗДО потребує підготовки нового типу вихователя, який має ще більше способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистісних якостей, який проявляє готовність і головне, бажання працювати з дітьми з особливими освітніми потребами. У якості дослідницької задачі спробуємо визначити, які складові підготовки майбутніх вихователів до роботи в інклюзивній групі сучасного ЗДО, а також прослідкуємо стан підготовки таких фахівців у закладах вищої освіти.

Проблема формування професійної готовності вихователів до роботи в умовах інклюзивної освіти означена у наукових працях таких вчених: А. Аніщук, Ю. Бойчук, О. Кас'яненко, А. Крикун, Л. Зданевич, І. Малишевська, О. Мартинчук, Н. Суховієнко.

Н.Суховієнко, досліджуючи підготовку майбутніх вихователів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, зазначає, що «для роботи із дітьми в інклюзивному середовищі майбутні вихователі мають пройти якісну освітню фахову підготовку». У своєму дослідженні Н.Суховієнко сформулювала поняття «готовність майбутніх вихователів до професійної діяльності в дошкільних навчальних закладах інклюзивної освіти як цілісне утворення, сформоване внаслідок професійної підготовки, яке полягає в компетентному виконанні майбутніми вихователями дошкільної освіти професійно спрямованих дій для забезпечення інклюзивної дошкільної освіти. Дослідниця визначає готовність майбутнього вихователя як «кінцевий результат процесу його підготовки до професійної діяльності» і презентує свою професіограму вихователя інклюзивної групи дошкільного навчального закладу [3, с. 68-72].

Розробляючи модель формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в мовах інклюзії у процесі професійної підготовки, вчена О. Кас'яненко зазначає, що «це не короткочасний, а досить тривалий процес, що характеризується певною послідовністю етапів». У своєму дисертаційному дослідженні О. Кас'яненко використовує в моделювальному процесі три етапи:

- інформаційно-орієнтаційний етап – формування мотиваційної й когнітивної ключових компетентностей;
- квазіпрофесійний етап – формування рефлексивної й операційної ключових компетентностей;
- діяльнісний етап – розвиток і застосування сформованих ключових компетентностей у практичній та дослідницькій діяльності студентів [2, с. 7–11].

Наукова розвідка підказує, що нова концепція інклюзивної освіти кардинально змінює підходи до реалізації підтримки дітей із особливими освітніми потребами за сучасних умов. Однак, проведений вище аналіз засвідчує відсутність практичної підготовки спеціального педагога до роботи в умовах інклюзії. Ми погоджуємось, з Н.Суховієнко та О. Кас'яненко, що підготовка майбутнього вихователя до роботи у

інклюзивній групі ЗДО довготривалий і складний процес, який потребує корегувань у навчально-методичному забезпеченні освітнього процесу, визначені нових завдань.

Своє бачення у вирішенні цієї проблеми значимо у впровадженні нових освітньо-професійних програм, спеціалізації спеціальності «Дошкільна освіта», введені нових кваліфікацій до класифікатору педагогічних професій в Україні («Вихователь інклюзивної групи ЗДО», «Асистент вихователя в інклюзивній групі ЗДО»), підготовці та післядипломній перепідготовці вихователів, які працюватимуть у інклюзивній групі ЗДО. Відповідно до сучасної парадигми суспільства щодо впровадження інклюзивного навчання в освітній процес ЗДО, система вищої школи повинна відповісти зміною поглядів на «універсальність» підготовки майбутніх вихователів за спеціальністю «Дошкільна освіта».

Таким чином, вирішення зазначених вище проблем на методологічному рівні дозволить усунути суперечності між теорією і практикою, між випереджальними змінами практики й відсутністю науково-обґрунтованих концепцій і стратегій підготовки спеціальних фахівців відповідно до сучасних освітніх вимог щодо впровадження інклюзивного навчання в Україні.

Література

1. Кас'яненко О.М. Моделювання процесу формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, 2017. Вип. № 56 (109) – 57(110). С. 496–504.
2. Кас'яненко О.М. Підготовка фахівців дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзії. Українська освіта і наука в ХХІ столітті: погляд молоді : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених (м. Харків, 22–23 трав. 2014 р.). Харків : ХНПУ, 2014. С. 32–34.
3. Суховієнко Н.А. Особливості професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах інклюзивної освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2018. Вип. 29 (82). С. 429–436.

УДК 373.2.015.31-027.22:793.7

Березіна О.О.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

ГРА ТА ІГРАШКА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ РОЗВИВАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Розвивальний простір є важливим освітнім середовищем забезпечення неперервності й наступності освітньої діяльності, узгодженості технологій навчання на різних ланках освіти та самоосвіти дитини. Власне розвивальний простір складається зі спеціально створених осередків пізнавальної активності, що наповнені різноманітним матеріалом, які під час занять та повсякденного життя сприяють закріпленню та удосконаленню відповідних знань, вмінь та навичок [1, с. 7–11]. Серед таких пізнавальних матеріалів важливу роль відіграють ігри та іграшки, наприклад: логічні кубики, предметні, сюжетні та розрізні картинки, збірно-розбірні та сенсорні іграшки, розвиваючі ігри (лабіринти, ребуси, головоломки), настільно-друкові ігри, лепбуки тощо.

Пізнавальний та інтелектуальний розвиток дошкільників залежить від створення розвивального простору та педагогічно доцільного використання ігор та іграшок, що входять до цього простору. Відповідно завданнями реалізації цієї умови ми виокремили наступні найголовніші: формування уявлення про зовнішні властивості предметів у дітей шляхом включення їх в ігрову діяльність в умовах створеного простору; використання дидактичних ігор та вправ з сенсорно-пізнавального розвитку в процесі організації різних форм освітньої діяльності з дітьми дошкільного віку.

Вважаємо, що впровадження дидактичних ігор з активним та педагогічно доцільним використанням розвивального простору також є запорукою ефективної організації освітньої діяльності в умовах закладу дошкільної освіти. Під час проведення таких ігор використовуються різні прийоми, такі як: заохочення, вказівки, пояснення, питання, показ, обстеження та ігрові прийоми (сюрприз, жарт, загадка, подорож тощо).

Найбільш ефективними та цікавими для старших дошкільників є ігри, що зроблені своїми руками за допомогою побутових предметів. Наприклад, дидактична гра з кольоровими пробками сприяє розвитку сприйняття кольору, дрібної моторики, математичних навичок, просторового мислення. Або ігри з кольоровими прищипками сприяють розвитку сенсомоторних навичок та освоєнню сенсорного еталону «форма». Гра «Збери буси» також із задоволенням сприймається дітьми та підтримує інтерес дітей до власної продуктивної діяльності.

У практиці роботи будь-якого закладу дошкільної освіти існували і існують ігрові матеріали та оснащення простору дитини, але дуже часто можна спостерігати або їх неактуальність (ігри вчорашнього дня), або їх недоцільність, або перенасиченість чи навпаки незаповненість та знебарвленість. Сьогодні

вихователь відчуває труднощі у доборі розвивального матеріалу, що в першу чергу пов'язано з неготовністю педагога до проектування розвивального простору. Вихователю важко забезпечити всі можливі конкретні матеріали для оснащення такого простору в кожній віковій групі доволі з поважних причин. По-перше, всю ігрову та пізнавальну діяльність неможливо охопити та відобразити в окремому просторі. По-друге, в сучасному світі вже завтра можуть з'явитись нові матеріали та обладнання, тому зміст конкретного оснащення завжди буде недостатнім орієнтиром, саме тому тут важливе прагнення педагога до розумного насичення та педагогічно доцільного використання розвивального простору. Надмірне захоплення матеріалами нового покоління за принципом «нове – значить гарне» також може призвести до недоцільності або надмірності. Наприклад, на практиці можна спостерігати черезмірну наповненість простору пазлами, які витісняють інші настільні ігри, які мають набагато більшу розвивальну цінність. Правильне використання настільних ігор дає можливість дітям моделювати уявну дійсність та на ній вчитися приймати вірне рішення, передбачати наслідки своїх вчинків тощо.

Різноманітність настільних ігор не дає можливості перерахувати всі матеріали, які можуть бути використані у розвивальному просторі – це картки, фішки, схеми, пішаки, сюжетні та предметні зображення тощо. Деякі настільні ігри мають ігрове поле, що представляє собою великий аркуш картону, пластику або дерева з особливою розміткою на ньому. Найбільш розповсюджені: ігри-ходилки («Веселі зебри»), стратегічні ігри («Монополія», «Діти Каркассона»), ігри з картками («Меморі», «Догляд»), ігри з набором фішок або пішаків («Шашки», «Лудо»), ігри, що розвивають координацію рухів і дрібну моторику («Вілла Паллеті», «Дженга», «Бамболео») та інші.

У кожному розвивальному просторі є демонстраційний та роздатковий матеріал, який представляє собою як зоровий та інформаційний, так і предметно-просторовий фактор. До матеріального забезпечення ми віднесли як традиційні, так і не традиційні матеріали. Наприклад, традиційні – це плакати, ілюстрації, картотеки, сюжетні картинки, каталог ігор, репродукції картин, асоціативні картки, лото, розмальовки, картки-схеми, пазли, макети, іграшки, інвентар, мозаїка, кубики, конструктор, ігротеки, книжки, зошити, алгоритми малювання та ліплення тощо. Серед нетрадиційних ми виокремили такі, як лепбуки, піктограми, розрізні картинки, мнемотаблиці, інтерактивні плакати, флеш-картки, картки для ESP-ігор, об'ємні пазли, танграми, мандали, аудіо-лото, презентації тощо.

Особливий інтерес у дітей викликає робота з інтерактивними тематичними теками, які називають лепбуком. Дослівно у перекладі з англійської «лепбук» (lapbook) означає «наколінна книга» (lap – коліна, book – книга) [2]. Це можуть бути як саморобні, так і роздруковані паперові книжечки з дверцятами та віконцями, кишеньками та рухливими деталями (папка А4 у складеному виді, або А3 у розгорнутому вигляді). В таких конвертиках чи кишеньках розміщений необхідний систематизований матеріал (у тому числі і ілюстративний) для вивчення та закріплення знань з певної теми. Під час самостійної роботи з лепбуком дитина має діставати все із кишень лепбуку, перекладати, виконувати завдання чи складати на власний розсуд. В результаті в дошкільників розвиваються універсальні вміння, а саме: планувати майбутню діяльність, домовлятися з одногрупниками, розподіляти обов'язки під час виконання завдань, шукати потрібну інформацію, узагальнювати та систематизувати набуті знання тощо [4].

Наступна група факторів розвивального простору впливає на дитину через слуховий аналізатор. До таких належать людські голоси, шум (як біогенний, так і антропогенний), звуки природи, музика тощо. Слід зауважити про їх неоднозначний вплив на психіку дитини [3, с. 59-62] Тому необхідно ретельно добирати музику чи звуки природи для використання у роботі з дітьми дошкільного віку, оскільки одна музика може заспокоїти, інша навпаки збуджувати чи дратувати. Наприклад, такі звукові аудіо- та відео-записи: звуки космічної атмосфери; пісня для дітей «Кольорова планета» А. Побужанської; презентація «Планети. Космос»; презентація матеріалів М. Монтессорі «Сонячна система» та «Сузір'я»; мультфільми «Таємниці третьої планети» та «Дитячі фантазії. Політ в космос» із серії «Уроки Тітоньки Сови» тощо.

Наведемо приклад тих занять, дидактичних ігор, вправ та інших форм організації роботи, які викликають найбільший інтерес серед дітей дошкільного віку. Це акватерапія, екотерапія, досліди з об'єктами живої та неживої природи, етюди «Я – Сонечко», «Я – листочок», «Я – хмарка» тощо. Для сенсорно-пізнавального розвитку - це ігри за М. Шичидою (Танграм. Чарівне коло. Чарівний квадрат. Меморі «Капкейки». Пентаміна. Листочок. Колумбове яйце. В'єтнамська гра. Доміно.); розвивальні ігри за методикою Нікітіних (Склади квадрат. Склади візерунок. Унікуб.); ігри-стратегії «Кольорова кімната», «Полювання за скарбами», «Абракадабра», «Знайди кістку для собаки», «Математика навколо нас»; великі та малі мороки (українська народна педагогіка); кінезіологічні вправи «Дзеркальне малювання», «Симетричні малюнки»; інноваційна технологія «Чудеса на піску» (Т. Грабенко, Т. Зінкевич-Євстигнєва) – пізнавальні, географічні та фантастичні ігри; ESP-ігри за методикою М. Шичиди (ігри для розвитку інтуїції); ігри з флеш-картками «Звари суп чи компот», «Приготуй піцу» тощо. Для соціалізації дитини та ознайомлення з навколишнім середовищем - це ігри-заняття за С. Русовою (На ярмарку. Сім'я. Прогулянка до криниці. Найдорожча в світі Україна. В гості до дідуся Панаса. Віночок – оберіг дівочий. Бабусина хата. Народні іграшки. Український віночок. Рушник – одвічний людський символ.).

Головним фундаментом рекомендацій виступає теза про те, що розвивальний простір створюється не для зручності педагога, а для того, щоб кожна дитина могла вільно, відповідно до своїх смаків і настрою, обирати той чи інший осередок.

Отже, правильно організований, педагогічно доцільно використаний розвивальний простір дозволяє забезпечити реалізацію потреби дитини в інтелектуальному та пізнавальному розвитку, сприяє розвитку пізнавальних та творчих задатків, формуванню її розумових та якісних особистісних якостей. Таким чином, розвивальний простір є неодмінною умовою освітньої діяльності закладів дошкільної освіти.

Література

1. Березіна О. О. Організація життєдіяльності дитини в умовах дошкільного навчального закладу нового типу (експсихологічний аспект) / Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми екологічної психології: життєдіяльність особистості в умовах сучасного міста». – Київ-Маріуполь, 2017. – 108 с. – С. 7-11.
2. Крутій К. Лепбук як дослідницький проект дошкільника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrdeti.com/lepbuk-yak-doslidnickij-proekt-doshkilnika/>
3. Львовичкіна А. М. Основи екологічної психології : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 136 с.
4. Плячок А.О. Використання технології «лепбук» в роботі з дошкільниками: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс] / А.О. Плячок, В.В. Олійник. – Вінниця: ММК, 2017. – 45с.

УДК 373.2.015.311

Брежнєва О.Г.

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної освіти

ЕМОЦІЙНИЙ СКЛАДНИК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти характеризується гуманістичною спрямованістю освітнього процесу, націленістю педагогів на врахування індивідуальності дитини, її духовних, моральних і соціальних потреб. Водночас в аспекті математичного розвитку педагоги націлені переважно на розвиток інтелектуальної сфери особистості і менше враховують духовний, моральний і соціальний складники розвитку дитини. Така традиція у визначенні цілей і завдань математичного розвитку дошкільників закладена вченими-розробниками освітніх технологій, які визнають математику потужним інструментом інтелектуального розвитку (М. Арест, О. Тупічкіна, Г. Белошиста, Г. Грама, С. Кагаловський, А. Лобок, Л. Зайцева, О. Фунтікова, К. Щербакова та ін.). Фактор залежності успішності математичного розвитку від загального інтелектуального розвитку дитини спрямовує наші наукові розвідки до вивчення сутності інтелекту, аналізу різних теорій і концепцій інтелектуального розвитку особистості. Ми виходимо з розуміння, що математично розвинена дитина має бути здатна не тільки оперувати числами, порівнювати множини, величини, здійснювати логічні операції, а й самостійно реалізовувати власні індивідуальні потреби в пізнанні, осмислювати проблемні ситуації, застосовувати математичні знання як засіб пізнання предметів і явищ довкілля.

Огляд досліджень. Аналіз наукових праць з проблеми інтелектуального розвитку особистості виявив чималу кількість психолого-педагогічних досліджень (Л. Виготський, Г. Гарднер, П. Гальперін, Р. Непомняща, Ж. Піаже, А. Перре-Клермон, А. Столяр, Ю. Тамберг, Холодна, Штерн, та ін.), у яких обґрунтовано різні концепції інтелектуального розвитку, проаналізовано процеси розумового розвитку дітей і підлітків, запропоновано підходи до інтенсифікації інтелектуального розвитку особистості. Кожна авторська концепція ґрунтується на певному визначенні інтелекту.

Мета статті: довести важливість емоційного складника в інтелектуальному розвитку дітей дошкільного віку.

Основний зміст. У межах *соціокультурного підходу* виразно представлена культурно-історична теорія розвитку особистості, розроблена Л. Виготським та його колегами, О. Леонтьєвим і О. Лурією. Головним чинником інтелектуального розвитку дитячої особистості розробники цієї концепції визначають *соціальне середовище*. Л. Виготський наголошує, що інтелектуальний розвиток особистості має відбуватися в соціальному середовищі у співпраці із дорослим, а також за умови діалогічної взаємодії, обміну досвідом. Інакше кажучи, культурне спілкування з дорослою людиною вмикає механізм розвитку інтелектуальних дій дитини, спрямованих на оволодіння культурою, способами поведінки, способами мислення. Л. Виготський називає «психологічні знаряддя» (Л. Виготський), якими оперує дошкільник: мовлення, письмо, система лічби. Оволодіваючи одним із цих знарядь, зокрема лічбою, дитина виконує два етапи: на першому етапі зовнішньої діяльності все робить разом з дорослими; на другому етапі відбувається осмислення у внутрішньому плані. За цією послідовністю може відбуватися оволодіння лічбою: спочатку в колективній діяльності, і лише згодом як внутрішній спосіб мислення вихованця. Тож первинні в інтелектуальному

розвитку дитини не нейрофізіологічні основи розумової діяльності, а її соціальне оточення, культура, у якій дошкільник інтелектуально розвивається.

Ще один важливіший аспект інтелектуальної концепції Л. Виготського, на якому доцільно зупинитися, сконцентровано у висловленні психолога: «дошкільник – це сплав афекту та інтелекту». Л. Виготський наголошує на важливості емоційного складника в інтелектуальному розвитку дитини, яким педагоги дещо нехтують. Зазвичай, вчені й педагоги-практики розглядають дитину як деякий об'єкт впливу з боку дорослого. За таких умов активність впливу дорослого (пряме навчання, показ способів дій, контроль та ін.) переважає над активністю дитини. Наслідками такої взаємодії, як правило, є низька інтелектуальна активність дошкільника, втрата інтересу до пізнавальної діяльності. Тож Л. Виготський доводить існування динамічної смислової системи, що об'єднує афективні та інтелектуальні процеси: «Як відомо, відрив інтелектуальної сторони нашої свідомості від її афективної, вольової сторони представляє один з основних і корінних пороків всієї традиційної психології. Мислення при цьому неминуче перетворюється в автономне..., воно відривається від всієї повноти життя...» [1, с. 21]. Єдність афекту та інтелекту, на думку вченого, полягає у взаємозв'язку і взаємовпливі цих сторін психіки на всіх щаблях розвитку дитини. Поділяємо думку Л. Виготського про важливість емоційних переживань у становленні особистості дитини-дошкільника. На важливість емоцій вказував ще К. Ушинський. Він зазначав, що людина більше людина в тому, як вона відчуває, ніж у тому, як вона думає, а суспільство, яке піклується про освіту розуму, робить великий промах [2, с. 109]. На зв'язку афективної та інтелектуальної сфер акцентував С. Рубінштейн: «мислення пов'язано з практикою і виходить із потреб та інтересів людини, відтак емоційні моменти чуттів, переживань, ставлення людини до навколишнього середовища включаються у кожний інтелектуальний процес і забарвлюють його. Мислить не «чиста» думка, а жива людина, тому до акту думки тією чи тією мірою включається чуття» [3, с. 318].

В унісон із нашими думками висловлюється дослідниця емоційного інтелекту І. Андреева [4, с. 5]. Вона зазначає, що емоції в сучасному суспільстві в ієрархії цінностей перебувають на нижчих щаблях, як непотрібні, бо заважають успіху. Сучасна культура, наголошує автор, головну роль відводить знанням, а «прояви власних почуттів розглядаються або як недостатня вихованість, або як свідчення низького рівня інтелектуального розвитку» [4, с. 6]. Наші спостереження також підтверджують відчутну недостатність емоційності в дітей 3-6 років, яких батьки прагнуть активно «розвивати»: рано вчать читати, говорити іноземною мовою, лічити в межах 100 і більше. В освітньому процесі закладів дошкільної освіти і початкової школи теж відзначається прагнення педагогів до «нарощування» знань дітей, пріоритетним залишається інформаційний складник навчання. У деяких випадках математична підготовка дошкільників зводиться до елементарної грамотності: уміння лічити, обчислювати, знання еталонів форми, величини тощо. До того ж педагоги не враховують емоційні переживання, особисті враження дитини від процесу пізнання, вони, як правило, залишаються за межами освітнього процесу. «Роблячи ставку на інтелектуальний розвиток, – зазначає І. Андреева, – педагоги втрачають можливості для дійсно міцного засвоєння знань» [4, с. 6]. Зважаючи на вищевикладене, можна констатувати, що власні емоції дошкільника можуть сприяти більш ефективному засвоєнню математичного матеріалу. Отже, *інтелектуальний, і зокрема математичний розвиток дошкільника, має забезпечуватися єдністю афективних і когнітивних процесів, тобто емоційність переживань дитини має супроводжувати її пізнавальну діяльність математичного змісту*. Відтак, є педагогічно доцільним введення *емоційно-ціннісного складника* математичного розвитку дитини-дошкільника.

Література

1. Выготский Л. С. Психология развития ребенка / Л. С. Выготский. Москва: Издательство: Эксмо, 2003.
2. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания : опыт педагогической антропологии / К.Д. Ушинский. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 576 с
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. СПб.: Петербург, 2000. – С. 343–380.
4. Андреева И. Н. Азбука эмоционального интеллекта / И.Н.Андреева. СПб.: БХВ-Петербург, 2012.

УДК 373.2.091

Бухало О.Л.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗДО У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Утвердження демократичних норм суспільного життя висуває нові вимоги до духовного розвитку дитини, її підготовки до життя. В контексті наукових теорій духовного розвитку особистості, основою яких є концептуальні положення М. Бахтіна, М. Бердяєва, В. Вернадського, В. Соловйова, П. Флоренського, В. Франкла, постає нове бачення проблем розвитку дитини, починаючи з ранніх етапів її становлення.

Розвиток особистості, здатної до співчуття, співпереживання, сприймання емоційних проявів інших людей, що забезпечує успішну її адаптацію в сучасному соціокультурному просторі.

Вивченню проблем виховання та розвитку дітей раннього віку присвячені праці таких українських науковців: О. Богініч, А. Богуш, Л. Братанової, В. Гальченко, А. Грищенко, О. Долинної, І. Лебедевої, Г. Лисенко, Т. Мігрин, Т. Панасюк, І. Резніченко, Т. Ухінюї, А. Шевчук, О. Яковенко та інших. Емоційне виховання має важливе значення впродовж всього періоду дошкільного дитинства, проте найбільш сензитивним для розвитку емоційної сфери дитини є ранній вік, оскільки саме в цей період найінтенсивніше формується її психіка, закладаються основні особистісні утворення і когнітивні характеристики, а сприйняття оточуючого має емоційний характер.

У програмі розвитку дітей від пренатального періоду до 3-х років «Оберіг», яка розроблена з метою актуалізації питань становлення майбутньої особистості, починаючи від зачаття дитини, її народження, подальшого розвитку, виховання і навчання у перші три роки життя, виділено окремий напрям розвитку дітей раннього віку – емоційно-художній. Програма пропагує ідею забезпечення повноцінного фізичного, психічного, соціального розвитку дитини від моменту зачаття до 3 років, входження її в соціальне середовище, адаптацію до умов предметного і соціального довкілля, що постійно змінюються, а в цьому процесі визначальну роль у період раннього дитинства відіграє емоційна сфера [101].

Забезпечення емоційного комфорту, емоційного благополуччя сприяє розвитку особистості і передбачає встановлення доброзичливих стосунків між дітьми, задоволення їхньої потреби в спілкуванні з дорослим, адекватне сприймання емоційних проявів інших людей, врахування наслідків власних вчинків. На думку вчених, одним із найважливіх і складніших завдань виховання є – навчити дитину «бачити і відчувати людей», здатність індивіда емоційно відгукуватись на переживання інших людей, розуміти їхні думки, почуття, переживання, проникати в їхній внутрішній світ (В. Абраменкова, Л. Стрелкова).

На важливість виховання емоцій як головного чинника психічного розвитку і адаптації дітей в суспільстві вказували такі психологи і педагоги як А. Валлон, Л. Виготський, У. Джемс, В. Зеньковський, С. Рубінштейн, К. Ушинський, М. Хофман, Е. Еріксон та інші. Вони вважали, що емоції стимулюють формування психічних процесів, підвищують фізіологічну життєдіяльність організму і психічну активність, сприяють розвитку креативності дітей.

Однією з причин недостатньо розвиненої емоційно-почуттєвої сфери дошкільника, обмеженості його експресивних засобів спілкування дослідники (М. Воробйова, В. Котирло, Г. Лаврентьева, А. Щетініна та інші) вбачають у тому, що діти у більшості випадків не вміють сприймати і розрізняти емоційні стани, адекватно реагувати на них. Фахівці, зокрема О. Кононко, такий стан проблеми емоційного розвитку дошкільника пояснюють тим, що і «сьогодні ця проблема лишається недостатньо розробленою науковцями, несправедливо забутою практиками, фактично не висвітленою як у підручниках з педагогічної та вікової психології, так і в працях науково-методичного спрямування» [69].

Проте, як засвідчує аналіз роботи закладів дошкільної освіти, зараз педагоги і батьки орієнтовані більшою мірою на інтелектуальний розвиток дитини, на формування з раннього віку навичок лічби та читання, ігноруючи закономірності становлення її особистості, вікові особливості кожного періоду дитинства, що призводить до появи серйозних проблем як в психічному розвитку, так фізичному.

Людські емоції не виникають самі по собі, а формуються під впливом середовища, а найважливішим чинником, що впливає на емоційний стан дитини, є емоційнорозвивальне середовище. Подібних поглядів дотримувалися В. Воронін, Б. Вульф, Л. Виготський, О. Леонтьєв, І. Підласий, В. Семенов, В. Сластьонін, І. Харламов, Д. Ельконін. Середовище є джерелом розвитку особистості та каталізатором процесу її самореалізації, і здатне прискорити або уповільнити цей процес. Тож виникає необхідність у створенні оточення, що має стати розвивальним середовищем, під яким розуміють оптимальні умови для розвитку особистості.

Коли говорять про вплив середовища, то вживають поняття «умова», що розуміється як обставина, від якої щось залежить; становище, в якому щось відбувається; вимоги, з яких слід виходити. Педагогічні умови – це сукупність заходів, що враховуються, створюються і використовуються для конструювання культуро- і природовідповідного розвивального середовища, найефективніше сприяють досягненню поставлених педагогом цілей. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема пов'язана зі створенням умов, які впливають на емоційний розвиток дітей раннього віку в ЗДО, недостатньо вивчена.

Отже, виникає суперечність між потребою в створенні емоційно-розвивального середовища в групах раннього віку в ЗДО, пов'язаною з високою сензитивністю цього періоду дитинства до емоційно-особистісного розвитку, і зміщенням ціннісних пріоритетів в організації життєдіяльності дітей у бік домінування інтелектуальної сфери розвитку; між усвідомленням необхідності і можливості створення педагогічних умов, що сприяють оптимізації емоційного розвитку дітей в групах раннього віку у ЗДО.

Література

1. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг» / наук. кер. Богуш А. М. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 160 с.
2. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навч. посіб для вищ. навч. закладів. К.: Освіта, 1998. 225 с.

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ЯК БАЗОВОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Базові якості є найважливішими для особистісного зростання людини, на них ґрунтується фундамент особистісної культури дошкільника. Базовий рівень якостей складає основу формування моральних якостей дошкільника: визнання чеснот і переваг інших людей, здатність розуміти інших, змогу ставати на їхнє місце, співпереживати їм, допомагати за власним бажанням, робити людям добро, не чекаючи винагороди.

Розвиток самостійності як особистісної якості, характер її виявлення в ранньому онтогенезі розкрито в низці вітчизняних та зарубіжних досліджень (Н. Аксаріна, Л. Божович, А. Валлон, Л. Венгер, Д. Ельконін, О. Запорожець, Я. Неверович, Є. Субботський та ін.).

Під основними або базовими якостями дитини старшого дошкільного віку розуміються ті, які починають формуватися в ранньому дитинстві, досить скоро закріплюються і утворюють стійку індивідуальність дитини, визначувану через поняття «дошкільна зрілість» - сформованість емоційних, когнітивних та вольових процесів [89].

Показниками самостійності старшого дошкільника виступають: прагнення до вирішення завдань діяльності без допомоги з боку інших людей, вміння поставити мету діяльності, здійснити елементарне планування, реалізувати задумане і отримати результат, адекватний поставленій меті, а також здатність до прояву ініціативи і творчості у вирішенні виникаючих завдань.

Розглядаючи самостійність як інтегративну властивість особистості, сучасні дослідники підкреслюють, що її інтегративна роль виражається в об'єднанні інших особистісних проявів загальною спрямованістю на внутрішню мобілізацію всіх сил, ресурсів і засобів для здійснення обраної програми дій без сторонньої допомоги.

Теоретично, і практично в системі дошкільної освіти України назріла необхідність осучаснити підходи до організації освітнього середовища, зокрема, урізноманітнити форми освітньої роботи в розвивальному середовищі, розробити навчально-методичне забезпечення цих оновлених форм.

Окреслимо важливі принципи організації освітньої роботи, спрямованої на забезпечення розвитку базових особистісних якостей: принцип емоційного задоволення, принцип проблемності, принцип розуміння, принцип забезпечення єдності діяльносного, емоційного та інтелектуального, принцип пріоритетності збагачення особистого досвіду дитини, принцип інтеграції, принцип єдності зусиль закладу дошкільної освіти і сім'ї, принцип ампліфікації [1].

Необхідність вільної діяльності зумовлена природною потребою дошкільників в інтимізації буття, у можливості не лише усамітнюватися, але й мати час, який можна використати на власний розсуд, залишившись без прямого контролю з боку дорослих, а також самостійно закріпити вже набутий досвід, проявити чи певною мірою перевірити рівень своєї компетентності та самоствердитися.

Самостійна діяльність може носити як індивідуальний, так і груповий (колективний) характер, коли дитина або сама реалізує власний інтерес, задум в обраному виді діяльності, або об'єднується з іншими дітьми за спільністю бажань, намірів, планів, уподобань та за взаємними симпатіями. У той чи той спосіб можуть розгортатися різні види діяльності: художня (образотворча, музична, музично-ритмічна, театральна, художньо-мовленнева), ігрова, рухова, пізнавальна, трудова, комунікативна тощо [2].

Зміст і рівень розвитку будь-якої самостійної діяльності залежать від низки чинників: досвід дітей у володінні певним видом діяльності, їхня життєва компетентність у цілому; наявність предметно-ігрового, природного, соціального розвивального середовища; урахування простору власного Я кожного малюка; її грамотне, компетентне керівництво з боку дорослого.

Таким чином, самостійність дітей дошкільного віку визначається як базова морально-вольова якість особистості, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою дорослого лише в разі потреби.

Література

1. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавриш. – Х. : Мадрид, 2015. – 220 с.
2. Ладивір С. О. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку: науково-методичний посібник / С. О. Ладивір. – Житомир : Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Житомирський обласний інститут післядипломної пед. освіти, 2003. – 175 с.

ТЕАТР ТІНЕЙ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Відомо, що особлива роль у розвитку особистості дитини належить мистецтву. Серед різноманітних форм виховання дітей дошкільного віку особливе місце посідає театр, бо належить до синтетичних видів мистецтва, тобто об'єднує у собі різні види мистецтва. У всі часи театр був великою цінністю, що визначав моральні, культурні та соціальні пріоритети. Його значення у житті суспільства обумовлено специфічними особливостями даного виду мистецтва (рис. 1).

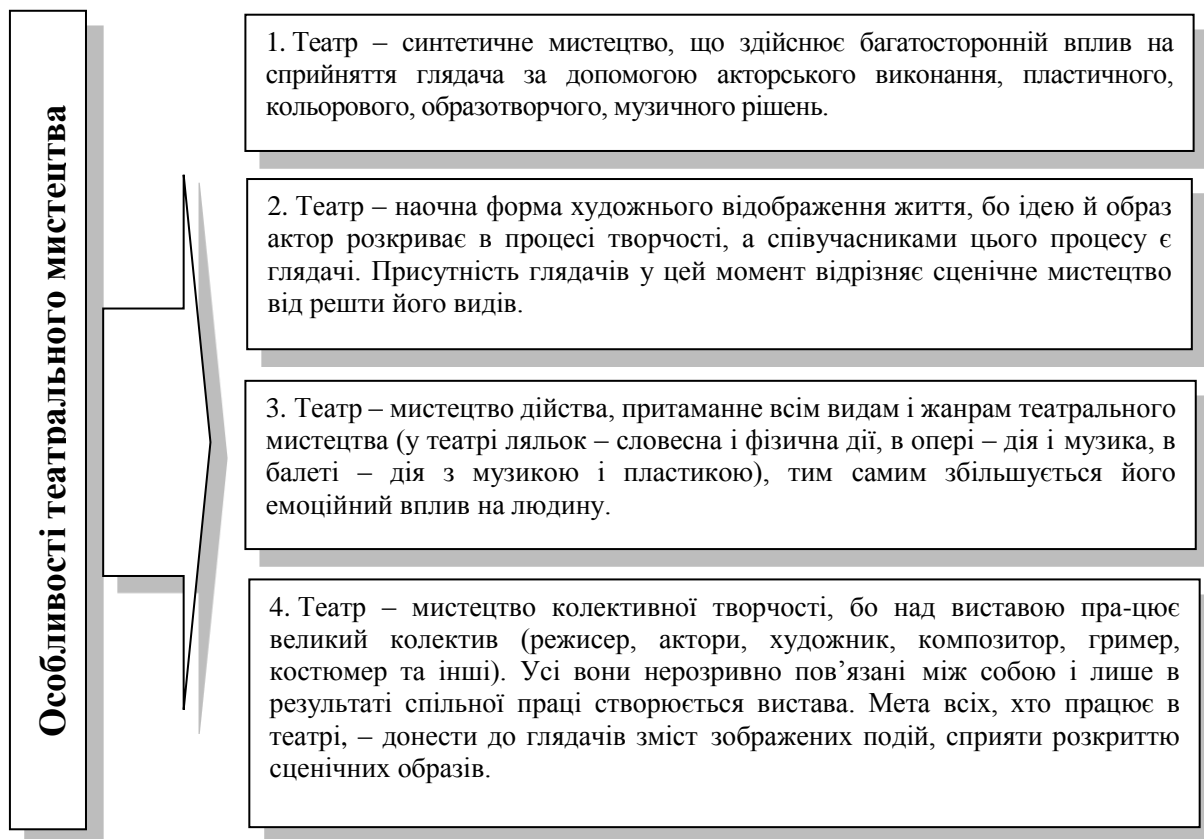

Рис. 1. Специфіка театрального мистецтва

Сучасні дослідники наголошують на вагомій ролі театрального мистецтва у житті кожної людини, вивчаючи виховний потенціал театрального мистецтва і театральної творчості дошкільників, досліджуючи проблему естетичного виховання дітей через різноманітні форми театральної творчості (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Єршова, А. Капська, Л. Масол, Н. Миропольська, К. Чухман та ін.). Сучасних дослідників цікавить також готовність педагогів до організації театралізованої діяльності з дітьми: методика підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації та керівництва театральним колективом (Р. Короткова); підготовка майбутніх вихователів до формування творчих умінь у старших дошкільників засобами театрально-мовленнєвої діяльності (Н. Сиротич) та ін.

Як показало дослідження, з усіх видів лялькового театру найменше зустрічається у закладах дошкільної освіти саме тіньовий театр. Педагоги дуже рідко використовують тіньовий театр; недостатньо досліджень, присвячених тіньовому театру, а також методичної літератури у цьому напрямі. Тіньовий театр розвиває навички дії з уявленими предметами, вміння імпровізувати, стимулює уяву і допитливість. Долучення дошкільників до участі показу сценок тіньового театру та виготовлення персонажів удосконалює дрібну моторику. Більш того, театр тіней є профілактикою страху темряви у дітей. Театр тіней створює таку атмосферу, в якому найсоромливіша і невпевнена дитина виявляє бажання бути актором такої вистави.

Вистави за участю тіньового театру можуть зайняти певне місце у системі роботи старших дошкільників за умови:

- наявності і розвитку уявлень та інтересу дітей до тіньового театру;
- опанування дошкільниками правилами і прийомами показу тіньового театру;
- позитивного ставлення вихователя до ігор дітей у тіньовий театр.

Враховуючи актуальність та недостатню розробленість цієї проблеми, мета нашої роботи – ознайомлення старших дошкільників із формами тіньового театру та технікою показу театру тіней, розширення уявлення дітей про тіньовий театр.

Існують три форми тіньового театру: тіньовий театр на екрані; тіньовий театр за допомогою рук, або пальчиковий тіньовий театр; «живий» дитячий тіньовий театр.

Щоб залучити старших дошкільників до роботи у театрі тіней нами розроблено для апробації та впровадження до практичної роботи експериментальну програму гуртка «Чарівний тіньовий театр» для дітей старшого дошкільного віку, яка включала розширення уявлення дітей про тіньовий театр; розвиток артистичних здібностей, виконавських вмінь, театральних навичок; удосконалення звукової культури мовлення; створення умов для розвитку мистецько-творчої активності дітей. Під час участі у гуртку діти мали можливість спробувати себе у ролі безпосередніх учасників вистави (режисера, ляльководи), отримати задоволення від процесу підготовки та виступу у тіньовому театрі; вчилися працювати у колективі, поступово розвиваючи свої сценічні здібності, мовлення, пам'ять, увагу та уяву.

Така інтегрована робота активізувала пізнавальну діяльність і фантазію малят. Експериментальна програма занять гуртка «Чарівний тіньовий театр» для старших дошкільників є одним із варіантів організації роботи у цьому напрямі; до неї вихователі можуть внести зміни, доповнення відповідно до можливостей дітей та особливостей його проведення.

До характеристики готовності вихователя до цієї діяльності ми включаємо: усвідомлення важливості та необхідності театралізованої діяльності як важливого розвитку особистості дітей; наявність теоретичних знань про тіньовий театр і методичних знань про шляхи керівництва цією діяльністю; наявність практичних умінь, відповідних специфіці сценічного мистецтва. Усі ці питання вимагають подальших спеціальних досліджень.

Література

1. Артемова Л. В. Театр і гра : [навч. посіб.] / Артемова Л. В. – К.:Томіріс, 2002. – 286 с.
2. Березіна О. М. «Грайлик». Програма з організації театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі / О. Березіна, О. Гніровська, Т. Линник. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 56 с.
3. Караманенко Т. Ляльковий театр – дошкільникам / Т. Караманенко. – М.: Просвіта, 1969. – 144 с.
4. Творчий розвиток особистості засобами мистецтва: Навчально-методичний посібник / за ред., передмова Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2011. – 280 с. – С. 157.

УДК 37.018.46:373.2

Макаренко С.І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КУРСАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Безграмотними у XXI столітті будуть не ті, хто не вміє читати і писати,
а ті, хто не вміє вчитися, розуміватися і переучуватися*

Е.Тоффлер

Гарантією якості й результативності нинішньої освітньої реформи в Україні є, передусім, теоретична підготовка, педагогічна та методична майстерність, рівень професіоналізму й постійне професійне зростання нового педагога – «агента змін», його здатність до неперервного інтелектуального, культурного й духовного розвитку впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. У таких умовах важливою ланкою в системі неперервної освіти стає дієве й ефективне підвищення кваліфікації, роль якого значно зростає у зв'язку з індивідуалізацією освітнього процесу та необхідністю раціонально й ефективно застосовувати нові форми, методи, технології розвитку, навчання та виховання.

Відповідно до Закону України «Про освіту», освіта дорослих є складовою освіти впродовж життя та спрямовується на реалізацію права кожної повнолітньої особи на неперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки [1, п. 18.1]; а самовизначення і саморозвиток забезпечують формальна, неформальна та інформальна освіта [1, п. 18.2].

Невід'ємною складовою неперервного професійного розвитку педагогічних працівників є система підвищення кваліфікації, яка на сучасному етапі освітньої реформи кардинально оновлюється. Зокрема,

новим «Порядком підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» обумовлено, що педагогічні працівники «... з урахуванням результатів самооцінки компетентностей і професійних потреб, змісту власної викладацької діяльності та/або посадових обов'язків самостійно обирають конкретні форми, види, напрями ... підвищення кваліфікації» [2, п. 7]. Тобто, підвищення кваліфікації стає не стільки обов'язком, скільки важливим мотиватором особистості до професійного та кар'єрного зростання.

Також відбувається диверсифікація форм і видів підвищення кваліфікації: навчання за програмами підвищення кваліфікації; стажування; участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо [2, п. 6]. Здійснюється демонополізація системи післядипломної педагогічної освіти: «Особа має право на вільний вибір закладу освіти, установи, організації, іншого суб'єкта освітньої діяльності» [1, п. 18.4].

Одним із суб'єктів освітньої діяльності все активніше стає педагогічний університет з огляду на його забезпеченість високоосвіченими науково-педагогічними працівниками з різноманітних напрямів усіх галузей освіти, які ведуть глибокі системні наукові дослідження та володіють ефективною викладацькою діяльністю.

Метою даної роботи є узагальнення результатів моніторингу задоволеності педагогічних працівників дошкільної освіти курсами підвищення кваліфікації Маріупольського державного університету.

Дослідження проведене з працівницями галузі дошкільної освіти – учасницями курсів підвищення кваліфікації кафедри дошкільної освіти Маріупольського державного університету (МДУ). В опитуванні взяли участь понад 120 керівників та педагогічних працівників закладів дошкільної освіти.

Зокрема, глибоке усвідомлення педагогічними працівниками необхідності постійного самовдосконалення та неперервного навчання підтверджує отримана за результатами дослідження інформація щодо **мотивів підвищення кваліфікації**:

- прагнення відповідати сучасним вимогам освітньої реформи – 63 % (бажання «йти у ногу з часом» – 22 %, бажання самовдосконалення – 21 %, потреба у нових знаннях – 20 %);
- дотримання законодавства – 18 % (проходження курсів як умова атестації, сертифікації – 13 %; як вимога департаменту, управління або відділу освіти – 5 %);
- вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії – 8 %;
- інше – 10 % (підвищення заробітної плати за результатами атестації – 4 %, кар'єрне зростання – 3 %, зустріч із колегами, яких давно не бачив – 2 %, «так роблять усі» – 1 %).

Як бачимо, більшість учасників опитування (71 %) умотивовані до підвищення власного професійного розвитку, а визначені ними мотиви стосуються якості освітньої діяльності. При цьому 21 % респондентів не достатньо розуміють особливе значення підвищення кваліфікації для їхнього професійного розвитку, і лише 8 % посилаються на можливість проєктування й реалізації індивідуальної освітньої траєкторії.

Опитування також засвідчило, що підвищення кваліфікації 95 % педагогічних працівників дошкільної освіти на базі Маріупольського державного університету **відповідає індивідуальним та освітнім потребам**, оскільки провідна роль у цьому належить їм самим (63 %) і фахівцям, які сприяють їхньому саморозвитку та професійному становленню (37 %). 5 % респондентів виявилось важко відповісти на це питання.

76% опитаних педагогічних працівників дошкільної освіти вважають, що **зміст** підвищення кваліфікації в МДУ відповідає їхнім індивідуальним освітнім потребам. Разом із тим зазначають, що хотіли б отримати більше інформації з таких питань: менеджмент сучасного закладу освіти (23 %), практична психологія – (16 %), інформаційно-комунікаційні технології (15 %), організація роботи з батьками (13 %), інноваційні освітні технології (12 %), реалізація наскрізного виховання (11 %), організація та планування роботи (10 %).

Серед варіативних навчальних тем найбільш популярними є такі: спілкування іноземною мовою (16 %); додаткові платні освітні послуги в дошкільному закладі (13 %); психологія організації взаємодії в колективі (9 %); пошук, опрацювання і використання різноманітних видів інформації (7 %).

Формат запропонованих курсів підвищення кваліфікації педагогічні працівники оцінюють схвально. Зокрема, перевагу надають науково-методичним і практичним семінарам, спецкурсам за місцем роботи (по 21 %), самоосвіті (15 %). Підвищення кваліфікації в дистанційному форматі обирають 13 % респондентів, за індивідуальною програмою – 12 %, очно-заочне – 9 %, у форматі стажування в закладі освіти – 5 %. 4 % опитаних «залишили б без змін той формат курсів, за яким навчалися дотепер».

Педагоги задовільно оцінюють **форми і методи проведення занять** на курсах підвищення кваліфікації, проте відчувають потребу в поглибленні їх інноваційності. Із метою пошуку більш сучасних й ефективних форм і методів, що мають задовольняти потреби сучасного педагогічного працівника та відповідати вимогам освітньої реформи, від респондентів було отримано такі дані:

- найкраще слухачі засвоюють навчальний матеріал у процесі практичних занять (19 %), майстер-класів (19 %), тренінгів (17 %), ділових та рольових ігор (11 %), моделювання ситуацій (9 %);

- найменш актуальними, на їх погляд, на сьогодні є семінарські заняття (5 %), проектне навчання (5 %), дискусії (4 %), лекції (4 %), кейс-стаді (4 %) та робота з джерелами (3 %).

Насамкінець, одним із найбільш актуальних є питання, наскільки педагогічні працівники дошкільної освіти **обізнані й готові до реалізації нововведень** щодо змісту і форм підвищення кваліфікації. Дослідження показало, що зі змістом нового «Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» знайомі 83 % опитаних; не знайомі – 17 %.

Про відповідність свого підвищення кваліфікації новому «Порядку» замислюються 84 % респондентів (у інших 16 % таке питання не виникає), які вважають за необхідне обирати суб'єкт освітньої діяльності: за місцем проживання – 38 %, Маріупольський державний університет – 32 %, «ще не знаю» – 14 %, відомі заклади вищої освіти України – 10 %, онлайн-курси – 6 %.

За умов надання суб'єктом освітньої діяльності послуг, що максимально відповідають індивідуальним освітнім потребам, педагогічні працівники:

- готові витратити свій вільний від роботи час та підвищувати кваліфікацію у канікулярний період – 60,7 % (не готові – 34,9 %, важко відповісти – 4,4 %);
- готові підвищувати кваліфікацію у вихідні дні – 25,6 % (не готові – 67,7 %, важко відповісти – 6,7 %);
- готові вкладати у підвищення кваліфікації власні кошти – 47 % (не готові – 40 %, важко відповісти – 13 %).

Отже, узагальнені результати моніторингу задоволеності педагогічних працівників дошкільної освіти курсами підвищення кваліфікації Маріупольського державного університету свідчать про їх переважну відповідність запитам слухачів та про необхідність оновлення самоорганізованої, динамічної, проектно-орієнтованої системи неперервної освіти, що розвивається у випереджальному режимі на принципах свободи вибору та відповідальності за власний вибір і реалізацію індивідуальної траєкторії професійного розвитку.

Така система має забезпечити неперервне підвищення кваліфікації як засіб програмно-цільового фасилітаційного управління професійним розвитком та саморозвитком педагогічних працівників дошкільної освіти протягом усієї професійної діяльності.

Напрямок подальших розвідок вбачаємо в розробці питань неформальної освіти педагогів дошкільця.

Література

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] : Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 38-39. – 380 с. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрана.
2. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників // Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF>.

УДК 5.371(100)"/.../19"

Фунткіова О.О.

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти

РЕФОРМУВАННЯ ЗАХІДНОЇ ОСВІТИ У ХІХ СТОЛІТТІ: ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ

ХІХ століття містить великі зміни у реформуванні освіти, тому що громадянин держави створюється вихованням (Фрідріх Вільгельм III, Пруссія), освіта впливає на долю суспільства (Наполеон I), а школа забезпечує стабільність у суспільстві (Г. Спенсер).

Г. Спенсер був послідовником педагогічних ідей Ж-Ж. Руссо, а це означало, що зміст та методика навчання повинні відповідати основним етапам розумового розвитку дитини, тобто: навчати від простого до складного, від конкретного до абстрактного, від практики до теорії. Навчання дитини повинно збуджувати його інтерес до оточення, створювати умови для особистого сприймання і експериментування з природними об'єктами, що безпосередньо впливає на формування конкретно-емпіричних знань дитини.

Теза Просвітництва і Французької революції про корисну особистість була сприйнята і осмислена в нових умовах. Так, наприклад, І. Г. Песталоцці стверджував, що "розумна школа" повинна навчати порядку, який необхідний для власного добробуту та добробуту близьких. Педагог А. Дістервег, виступаючи в Гамбурзькому парламенті, проголосив рівність дітей від народження і необхідність слідувати природі. Боротьба поглядів у суспільстві торкалася не тільки соціальної мети виховання, а й змістової ідеї навчання: як вчити та кого вчити, за якими принципами відбирати учнів до шкіл, чому і як навчати?

Згодом були запропоновані дві головні формули особистості: «практичний тип» учня для масової школи з утилітарною підготовкою до суспільного життя: потрібні люди, які знають свою практичну справу в суспільстві та добросовісно її виконують. Інший тип особистості-лідерів повинна готувати школа зі знаннями природничих, фізико-математичних, соціально-політичних та управлінських наук. К таким прихильникам цієї ідеї належать: Д. Бентам, Г. Спенсер в Англії; І. Ф. Герbart, В. Гумбольдт у Німеччині, О. Греар, В. Дюрюї у Франції.

Противники поширення освіти серед простого населення прагнули усунути з нормативних державних документів навіть згадку про загальне право на освіту. Так, в англійській палаті громад (1807 і 1820 рр.) були скасовані проекти про масове створення початкових шкіл ("проект Уайтбрета" і "проект Бругема").

Аналогічно чинили опір й консерватори у Франції: в 1800 р. ними був відкинтий "проект Шапгаль" про організацію в комунах початкових шкіл: у 1848 р. "Партія порядку" виключила з тексту конституції пункт про право на освіту.

Важким питання у реформуванні освіти було співвідношення церкви та суспільства як засобів соціальної політики.

З одного боку, обґрунтовувалося право світської держави контролювати шкільні справи, але одночасно допускали фактичну монополію церкви в приватних школах, визнавали як даність теологічне навчання і виховання підрастаючого покоління. За думкою Наполеона I: релігія переносить на небо ідею рівності, і це дозволяє багатим жити, не побоюючись, що бідні їх знищать, тим самим повернув контроль церкви над школою. З тих же самих причин прусський король Фрідріх Вільгельм IV стримано поставився до широких святкувань на честь "безбожника" педагога І. Г. Песталоцці.

У XIX столітті багато педагогів вважало, що релігійна ідеологія є незмінною у вихованні соціальної лояльності молодого покоління. Ідею продовження співпраці школи з церквою поділяла основна частина педагогів і діячів освіти. В Англії такий союз вважали необхідним обидві провідні політичні партії. Показово, що при обговоренні шкільних законопроектів - "проект Уайтбрета", "проект Бругема", "проект Робака" (1833 р.) - ні противники, ні прихильники цих документів не піддавали сумніву патронаж школи церковними конгрегаціями: всі учасники полеміки були однакові у тому, що релігія і церква допомагають "приборкати чернь християнським смиренням".

Аналогічна ситуація спостерігалася в Пруссії. Багато німецьких педагогів вважали вірним, що шкільне виховання повинно будуватися на релігійній основі. Так, наприклад, А. Дістервег, будучи дійстом за своїми поглядами на людину і природу, був прихильником "природної релігії", стверджував, що релігія є нагальною потребою народу, внаслідок чого, як він писав у статті "Шкільні питання" (1848 р.), слід неодмінно ввести "загальне викладання всіх віровчень".

Але під впливом поширення соціалістичних доктрин активно обговорювалася ідея секуляризації школи та ліквідації релігійного навчання. Прикладом такого підходу в Пруссії можуть служити погляди Карла Фрідріха Вільгельма Вандера (1803 -1879), який проводив основну ідею про школу для дітей різних соціальних прошарків. Ця ідея мала позитивний відгук у Франції, де протягом усього століття йшла постійна боротьба між прихильниками і противниками світської школи.

Міністр народної освіти Франції І. Карно (1801 – 1888) надав проект, яким, зокрема, передбачалося вилучення з навчальної програми основ релігійних знань (1848). Проект не пройшов. Наступна спроба домогтися скасування релігійного навчання в школі була зроблена в 1880-х рр. Але прихильники світської школи мали компроміс: Ж. Симон, В. Дюрюї погодилися на співіснування світських громадських шкіл і так званих вільних навчальних закладів, але під контролем церкви.

І. Карно у період своєї просвітницької діяльності розробив законопроект про безоплатність і обов'язковість початкового навчання підрастаючого покоління, додатково впровадив у навчання предмет про землеустрій, фізичні вправи; приділяв увагу жіночій освіті, заснував світський коледж з підготовки вчителів для початкових шкіл та національну школу управління у політичній сфері Франції [2].

Але виявилися ще наступні освітні проблеми: громадська роль і функції шкільної освіти, створення національних систем школи та пов'язані з цим принципи загального, обов'язкового, світського навчання, організація громадських навчальних закладів початкового і середнього рівнів, взаємини між ступенями і типами навчальних закладів. При наявності в західній педагогіці загальних підходів до зазначених проблем неминуче виникали трактування в кожній країні педагогічні погляди на організацію шкільної системи.

При переході до нової школи були внесені зміни до мети, завдання, обсяг, зміст шкільного виховання і освіти. Пропонувалися інші принципи, масштаби, структура шкільної системи.

Питання управління шкільною освітою були дуже проблемним, мали протилежні позиції: з одного боку, на централізацію, а з іншого - децентралізацію шкільної системи. Вплинули сформовані традиції в країнах, які існували у суспільстві.

Педагоги і політики запропонували два рішення: створення централізованої шкільної системи (Франція); доцільність організації місцевого самоврядування (Англія).

У Пруссії йшла полеміка між захисниками централізації і прихильниками автономії шкільної справи. І. Г. Фіхте пропонував формувати окремі "педагогічні провінції" з великими самостійними правами. Ідея незалежності школи від центральних державних органів знайшла відображення в "плані Сюверена" (1813), що передбачав надання державній школі свободи вибору в питаннях внутрішнього життя. Реалізацію ідеї автономії її прихильники розглядали як шлях звільнення від бюрократизму і свавілля центрального уряду. К. Ф. Вандер пропонував створити міністерство освіти під контролем вчительського союзу [1].

Важливою проблемою полеміки було запровадження загальної освіти, як обов'язкової. Так, Ж. Симон писав, що загальна освіта - умова "індустріального прогресу" і успіхів в торгівлі, може забезпечити кадрами промисловість і сферу комерції.

Багато політиків і освітян того часу вважали, що школа - навчальний заклад для підготовки майбутніх солдатів, гарант державної безпеки в можливих конфліктах з іншими країнами. Загальним пунктом у поглядах прихильників обов'язкової освіти було вимога обмежити таку обов'язковість початковою школою. На думку французького міністра Ф. Гізо (1830) загальність початкової освіти, є найбільша вимога часу [3].

Отже, освіта у зарубіжних материкових і острівних європейських країнах пройшла важкий шлях свого становлення, що було відображено у широких педагогічних, теологічних та громадських дискусіях, про що свідчить низька освітня документи.

Література

1. D. Oppermann: Karl Friedrich Wilhelm Wander. In: Günther Wolgast und Joachim H. Knoll: Biographisches Handwörterbuch der Erwachsenenbildung. Burg-Verlag, Stuttgart und Bonn 1986.
2. L.Hippolyte Carnot // Encyclopedia. URL: https://theodora.com/encyclopedia/c/lazare_hippolyte_carnot.html (дата звернення: 01.12.2019).
3. Richter, Melvin. "Tocqueville and Guizot on democracy: from a type of society to a political regime." History of European Ideas 30.1 (2004): 61-82.

УДК 373.2.015.31:17.022.1

Яйленко В.Ф.

старший викладач кафедри дошкільної освіти

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ І ПРАКТИЦІ

Фундамент морального в особистості закладається саме в дошкільному дитинстві. Від його міцності багато в чому залежатиме характер взаємин із суспільством.

Ідеї формування особистості, удосконалення моральних ідеалів розроблялися багатьма зарубіжними та вітчизняними педагогами минулого: Я.А. Каменським, Й.Г. Песталоцці, Ф. Фребелем, В.О. Сухомлинським, А.С.Макаренком та ін.

Останнім часом вченими, практиками активно ведеться пошук нових, відповідних сучасному розвитку суспільства, методів та форм виховного впливу на формування моральної свідомості підростаючого покоління та його початкової ланки – дошкілля. Вчені пропонують здійснювати цей пошук, виходячи з усвідомлення самої суті цього процесу.

І. Бех вважає, що напрямок морального виховання треба розглядати як «морально-духовний», виходячи з тих положень, що це процес не тільки зовнішнього впливу (формування моральності), а й внутрішній процес розвитку духовності кожної дитини, з її особливостями, можливостями, якостями [1].

Пошук ведеться і спробах забезпечити теоретичне педагогічне і психологічне підґрунтя цього процесу, так і розробці практичних методів, прийомів, рекомендацій щодо формування моральної свідомості дітей дошкільного віку.

У зв'язку з пошуком нових дієвих підходів щодо вирішення завдань морального виховання, необхідно назвати концептуальні основи «моральної педагогіки», або «педагогіки сильного впливу», розроблені І. Бехом.

Його концепція правилорівідповідного виховання заснована на низці правил, які з одного боку ставлять проблему морального виховання у центрі педагогічного впливу дорослого, з іншого – максимально враховують природу та особливості розвитку моральності та духовності сучасної дитини, адже ця дитина знаходиться під впливом розвитку сучасного суспільства з його проблемами, способами життя, принципами, які, на жаль, не завжди відповідають ідеальним загальнолюдським і загальноприйнятим.

Відбувається пошук нових форм роботи, які б виходили з основних положень Базового компонента дошкільної освіти в Україні. А саме: формування у дітей початкових уявлень про норми моралі, гуманного ставлення до навколишнього, формування ціннісних орієнтацій, основ соціальної компетентності дитини тощо [2].

Враховуючи це, багато вчених (І. Бех, О. Кононко, К. Крутій та ін.), пропонують розробити комплексну програму, мета якої відбиватиме духовно-етичне становлення найменших громадян України через отримання культурного досвіду, заснованого на традиціях православ'я [3].

С. Якобсон, яка вивчала формування моральної свідомості у дошкільників, аналізує дві концепції щодо особливостей здійснення цього процесу. Прихильники першої концепції вважають, що тільки за

допомогою дорослого дитина може засвоїти і присвоїти норми моральної поведінки. Тому саме батьки та вихователі несуть на собі всю повноту відповідальності за моральне здоров'я дитини.

Дослідження Карпової С.Н. та Петрушиної Л.Г. довели: чим далі дитина від дорослого, тим слабша дія моральних норм. Само по собі спілкування дітей один з одним не створює внутрішньої необхідності додержуватися цих принципів.

За другою концепцією головним виховним засобом є вільне і самостійне спілкування дітей. Оскільки спільне життя людей неможливе без дотримання певних правил у відношенні один до одного, діти самі відкривають для себе ці правила і будуть свідомо їм підкорятися. Але ні перша, ні друга концепція у чистому вигляді не пояснюють істинний стан речей.

Експериментальні дослідження свідчать, що діти шести-семи років добре знайомі з моральними вимогами, які пред'являє їм дорослий, знають що таке «добре» і «погано». Інша річ, чи наповнюють діти ці поняття тим змістом, який наповнює їх дорослий.

Ж. Піаже твердив, що до шести років уявлення дітей про зміст моральних правил суттєво відрізняються невизначеністю, розмитістю, нечіткістю.

На думку психологів, це відбувається тому, що діти психологічно не готові до моральної поведінки. Адже ми знаємо, що справжня моральність – це здатність людини вільно, тільки із внутрішнього спонукання поступатися своїми інтересами заради інтересів інших людей.

Вчені (Якобсон С.Г. та ін.) експериментальним шляхом вели пошук умов, необхідних і достатніх для спрацювання механізму становлення моральності. Адже моральна свідомість завжди відображується (проявляється) у моральній поведінці. Одним з висновків таких експериментів була думка, що діти повинні навчитися співвідносити свій конкретний вчинок з еталонами доброго і поганого, тобто, визнати свою неправильну поведінку у тій чи іншій конкретній ситуації.

Ядром моральної поведінки є моральний вибір. На думку Якобсон С.Г., моральний вибір – це відмова від чогось – або від задоволення особистого інтересу, або від права уникнути неприємного визнання тебе негативним героєм.

Сама поведінка є сукупністю дій, вчинків. Моральність народжується саме з першого морального вибору, у виробленні якого працює не лише розум, але і емоція. Тобто вибір між добром і злом повинен бути емоційно забарвлений. Саме цей емоційний матеріал надає казка, у якій добро завжди прекрасне, зло завжди огидне. Казки розподіляють емоційні акценти саме так, як потребує того моральність. Діти уявляють себе казковими героями, беруть «на себе» образ цілком, а не окремі риси.

З точки зору психології моральне дозрівання дитячої душі є віссю її духовного розвитку. Зеньківський В.В. дає таке визначення моральних почуттів: це ті почуття «на дні которых, при развитии их, оказывается кака-либо «моральная идея» [3; 160].

Розвиток моральних почуттів тісно пов'язаний з моральним досвідом самої дитини. Зеньківський В.В. виділяє три основні моральні почуття: любов до людей (альтруїзм), сором і почуття совісті.

Моральне життя дитини носить гетерономний характер, тобто визначається у своєму змісті і у своїх дозволах традиціями, нормами суспільства, у якому він живе, авторитетом дорослих. Однак дитина не просто робить те, що наказує йому традиція, авторитет батьків: дитина засвоює, тобто робить своїм зміст моралі, яка панує в житті.

Далі на певному етапі морального розвитку дитина просто повторює те, що чує навкруги; її моральні судження відтворюють судження оточуючих її людей. Але рано чи пізно у дитячій моральній свідомості починає з'являтися, за виразом Зеньківського В.В., «моральний дуалізм». Дитина, з одного боку, засвоює моральні норми і принципи, проймається ними, з іншого боку, її особисте життя, спостереження за оточуючими людьми формують у неї особисті моральні переконання, особисті моральні поняття.

Психологи стверджують, що у цьому немає нічого суперечливого, скоріше цей факт можна розглядати як закономірність в становленні моральної свідомості дитини.

Загальні і конкретні моральні переконання живуть в дитячій свідомості як два види переконань, не пов'язаних між собою. Це відбувається тому, що у дітей дошкільного віку погано розвинуте абстрактне мислення і для дитячого інтелекту не завжди легко від загальної ідеї перейти до її втілення у окремих фактах, і, навпаки, від окремих фактів до загальної ідеї. Частіше всього свідомість загального і свідомість окремого є двома видами свідомості, не пов'язаними між собою.

Як наслідок для моральної поведінки дитини дошкільного віку характерна психологія компромісу. Або діти взагалі відкидають незручну етичну ідеологію, йдуть шляхом «етичного скептицизму».

Висновок: особистість не може морально розвиватися, якщо суспільство, яке її оточує, перебуває у моральному застої.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: наук. видання. –К.: Либідь, 2003.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О.Л.Кононко. –К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.

3. Зеньковский В.В. Психология детства. – М.: Академия, 1996. -348 с.

**СЕКЦІЯ
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

УДК 159.99:316.47

Вагабова А.О.

асистент кафедри практичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ ПЕРЕЖИВАННЯ
В МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ**

На сучасному етапі розвитку психологічної науки проблема вивчення міжособистісних стосунків цікавить багатьох дослідників. Велика кількість досліджень зазначає міжособистісні стосунки як один із головних чинників визначення якості життя та переживання благополуччя людиною.

Завдяки теоретичному аналізу проблеми взаємин ми дійшли висновку щодо багатогранності цього соціально-психологічного феномену. Саме тому ми маємо можливість спостерігати різноманіття наукових поглядів на певні змістовні характеристики міжособистісних відносин. Деякі автори відзначають, що ми стаємо здатними зрозуміти природу міжособистісних стосунків лише за умови їх виокремлення із стосунків суспільних. Тому як перший тип стосунків ґрунтується й розвивається безпосередньо на підставі емоційно-почуттєвих проявів особистості [3].

Нашим науковим інтересом є саме вивчення взаємозв'язку особливостей побудови міжособистісних стосунків та формування й прояву переживань особистості. Тому поняття міжособистісних відносин ми розглядаємо як взаємини людей, що формуються в процесі безпосередньої взаємодії, мають неформальний характер, містять емоційно забарвлену та обопільно значущу оцінку партнерів по спілкуванню, й певним чином суб'єктивно переживаються.

М.М. Обозовим була запропонована ієрархічна система міжособистісних стосунків (відносини знайомства, приятелювання, товариські, дружні, любовні, подружні й родинні відносини). При розгляданні кожного типу відносин, автор обирає головним критерієм диференціації глибину залучення особистості. Наскільки багатогранно «Я» особистості залучається до міжособистісних стосунків, настільки іншій людині стає зрозумілим внутрішній світ свого партнера за взаєминами [1].

Деякі дослідники зазначають, що саме переживання є одним із головних елементів структури внутрішнього світу людини. Динаміка переживань має взаємозв'язок з розвитком внутрішнього світу особистості, з формуванням особистісної зрілості й рефлексивної здатності до усвідомлення суб'єктивно-значимих подій. Саме тому переживання, що має в своїй основі ціннісну значимість для людини, може певним чином змінювати особливості міжособистісних стосунків [2].

Отже, на нашу думку, суттєвою властивістю переживання є ціннісно-сміслова особливість цього феномену, що підкреслює індивідуальність його появи та розвиток. Достатньо вагомим є взаємозв'язок динаміки та змісту переживання. Процес розвитку особистості й зміни, що відбуваються протягом життєвого шляху, безпосередньо відображаються на трансформації міжособистісних стосунків. Це в свою чергу може призводити до змін первісного змісту переживання.

Завдяки теоретико-методологічному вивченню проблеми переживання виокремлюють декілька змістовних компонентів цього феномену. Емоційна модальність є першим елементом в структурі переживання, яка визначає наявність певного емоційного вираження особистістю (позитивного чи навпаки). Це свідчить про те, що людина в міжособистісних стосунках має можливість переживати усі види почуттів, як негативної модальності (наприклад, страждання), так й позитивної (любов, щастя). Але важливо відрізнити звичайне емоційне забарвлення від суб'єктивних переживань, здатних змінювати внутрішній світ особистості.

Взаємини, які характеризуються певною динамікою, актуальністю й значимістю для особистості, мають вплив на такий компонент переживання, як тривалість. Цей компонент визначає як час існування, так й зміст взаємин. Завдяки часовому виміру й змісту переживання залежить його інтенсивність. Ступінь вираженості певним чином впливає на якість міжособистісних стосунків, на побудову конструктивних або навпаки деструктивних взаємин.

Саме тому, ми дійшли висновків, що психологічні аспекти феномену переживання безпосередньо впливають на особливості побудови міжособистісних стосунків, на їх трансформацію та розвиток, на рефлексивну здатність кожної особистості усвідомлювати себе в цих взаєминах та емоційно-почуттєво відчувати й проявляти. Та навпаки, зміст міжособистісних взаємин виступає одним з важливих чинників формування та зміни переживання особистості.

Література

1. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений / Н.Н. Обозов. – К., 1990. – 191 с.
2. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: наук. моногр. / М.В. Папуча. – 2011. – 655 с.
3. Савчин М.В. Соціальна психологія: навч. пос. / М.В. Савчин. – Дрогобич: Відродження. – 2000. – 274 с.

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО ДОСЯГНЕННЯ ВИСОКИХ СПОРТИВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ У ЗВО

Сучасна наука про спорт досить детально і серйозно вивчає проблему людини у великому спорті. Спорт є як би випробувальним стендом, на якому моделюються вимоги експериментальних умов і ситуацій, а сам спортсмен свідомо йде на застосування максимальних фізичних і психічних навантажень для демонстрації граничних психофізичних можливостей людини. Заради чого? Мотивація такого «самопожертви» може бути різноманітна - від самоствердження, честолюбства та інших високих поривань до самої тривіальною, звичайної меркантильності.

Специфіка різних видів спорту накладає істотний відбиток на міру формування різних психічних якостей, які потрібні не лише в спорті, але і в професійній діяльності. Але факт залишається фактом, що, наприклад, командні спортивні ігри привчають людину співвідносити свої дії з діями колег з команди, сприяють формуванню таких прикладних рис, властивостей особи, як колективізм, комунікабельність, свідомо дисципліна і так далі.

Надійність - одна з найважливіших категорій в спорті. Вона складна саме тому, що в ній немає запаморочливого зльоту з подальшим дуже хворобливим падінням. Мужність завжди естетична, якщо в спортивній боротьбі виникає гармонія сили, розуму і почуття. Ось ці безцінні психічні якості, риси і властивості особи. Спорт не зійшовся клином тільки на великому спорті. Є ще масовий спорт, а він доступний кожному [3].

Оздоровчі функції студентського спорту при підготовці до життя і професії.

Можливості різних видів спорту в зміцненні здоров'я, корекції статури і осанки, підвищенні загальної працездатності, психічної стійкості, нарешті, в самоствердженні дуже великі. При цьому здоров'я виступає як провідний чинник, який визначає не лише гармонійний розвиток молодого людини, але і успішність освоєння професії, плідність його майбутньої професійної діяльності. Фізичний розвиток, який тісно пов'язаний із здоров'ям, - це процес зміни і становлення природних морфологічних і функціональних властивостей організму людини впродовж його життя (зростання, маса тіла, коло грудної клітки, життєва місткість легких та ін.)

Спосіб життя студента і спорт.

Повсякденна учбова робота, залікові - екзаменаційні сесії з їх інтенсивним навантаженням двічі впродовж року, учбові і виробничі практики - усе це вимагає від учнів і студентів не лише завзятості, але і хорошого здоров'я, хорошою психу - фізичну підготовленості. Вивчення багатьма дослідниками бюджету часу студентів спеціальних закладів показало, що загальне навантаження учбовою роботою, включаючи і самопідготовку, в різних ВНЗ, але факультетам (відділенням) і курсам в навчальному році значно коливається. Вона визначається конкретними умовами, трудомісткістю і складністю дисциплін, що вивчаються, рівнем попередньої підготовленості і, звичайно, відношенням самого студента до навчання [5].

Час на учбове зайняття є найбільш стабільним і складає те, що витрачається на самопідготовку "середнім" студентом, коливається у окремих молодих людей досить істотно, займаючи 3 - 5 ч., а в період заліковий - екзаменаційній сесії - 8 - 9 ч. Таким чином, якщо працівники народного господарства, що мають регламентований робочий день, працюють 7 - 8 ч., те сума учбового часу учнів і студентів складає в середньому 9 - 12 ч. у день. Це дуже значне психофізіологічне навантаження на організм молодого людини, яка показує, що учбова праця є дуже напруженою.

Але біда ще і в тому, що молоді люди часто сподіваються при цьому на досить швидке природне відновлення молодого організму. Ця особливість і насправді діє, але не можна ж нескінченно експлуатувати молодий організм, порушуючи елементарні правила режиму праці і відпочинку. Так, наприклад, до 60% студентів займаються самопідготовкою до наступного учбового дня в пізні години, причому до 25% з них приступають до зайняття лише в 22 - 24ч.! Як наслідок у багатьох - порушення режиму сну. У 87% студентів, що мешкають в гуртожитках, відхід до сну затягується до 1 - 3ч. ночі. Звідси - у край недостатня тривалість нічного сну. Сон в нормі від 7 до 8ч. відзначається лише у 15% студентів. Крім того, спостерігається повна зневага до режиму харчування : без сніданку йдуть на зайняття до 21%, близько 47% приймають гарячу їжу тільки двічі в день.

Усі ці «варварські» перевантаження і "варварське" відношення до свого організму рано чи пізно даються взнаки. Вони проявляються в зниженій працездатності вже у кінці семестру, коли потрібна найбільша мобілізація сил для успішного опрацювання усього учбового матеріалу до залікової екзаменаційної сесії. А період іспитів - це не просто перевірка знань, це перевірка працездатності усього організму молодого людини!

Наприклад, спеціальні спостереження показали, що в період екзаменаційної сесії частота серцебиття у студентів стійке підвищується до 80 - 92 уд./хв. проти 76 - 80 в період звичайного учбового зайняття. А в день іспитів, перед входом в аудиторію, де відбувається іспит, частота серцевих скорочень зростає до 144 уд./хв., підвищується кров'яний тиск, дихання стає нерівномірним і отже, знижується насичення крові киснем. Здавалося б, саме в цей період потрібно особливу увагу звернути на правильний режим праці і відпочинку, на застосування засобів активного відпочинку, компенсуючи малу рухову активність і велике розумове стомлення [2].

На практиці ж все навпаки! В період іспитів буквально «самітниками» стають близько 90% студентів. Їх знаходження на відкритому повітрі обмежено не більше ніж 30 хв. в день. Спостерігається систематичне недосипання, рідкісна і нерегулярна їда. А потім кінчається екзаменаційна сесія. Канікули! Відпочинок! І саме в цей час у деяких починаються застуда і інші відхилення здоров'я. Що це, випадково? Та ні ж! Усі ці, здавалося б, "звичайні" захворювання (грип, ангіна, ОРЗ і тому подібне) є наслідок зниження захисних можливостей організму із-за перенапруження під час сесії, результат істотних порушень належного режиму учбової праці і побуту, а також наслідок загального недоліку рухової активності [6].

В той же час ми можемо констатувати і той факт, що учні і студенти, що регулярно займаються спортом і не переривають зайняття навіть в період іспитів, благополучніше для свого здоров'я проходять ці «підводні рифи» студентського життя. Учбовий і вільний час - це нерозривне ціле. Не випадково говорять: «Як відпочиниш, так і попрацюєш!» Вивчення вільного часу студентів показало, що воно складає біля 2 - 3ч. у день. Звичайно, умови, в яких вони живуть, вчаться і відпочивають, роблять істотний вплив не лише на структуру вільного часу, але і на їх працездатність, стан здоров'я [4].

Ймовірно, у кожному конкретному випадку поєднання навчання із спортивним зайняттям повинне мати оптимальне співвідношення, яке залежить як від індивідуальних якостей і здібностей окремої людини, так і від умов учбової праці, побуту і наявності спортивних баз [3].

Наведемо приклад. У одному з інститутів був розроблений показник, що характеризує рівень професійної придатності студента. Цей інтегральний показник включав наступні чинники, що оцінюються у балах (від 2 до 5) :

- фізичний розвиток;
- фізичну, у тому числі і професійну-прикладну, придатність; міра рухової активності;
- стійкість до тимчасової втрати працездатності (пропуски занять з хвороби);
- професійну зацікавленість;
- успішність навчання у ВНЗ.

Підсумовування цих балів експертної оцінки дозволило зробити укладення про міру професійної придатності кожного студента до складних умов і характеру праці. Виявилось, що вищу оцінку (26 - 29 балів) і навіть середню (16 - 20 балів) не отримали студенти з низькою фізичною підготовленістю. У цьому ж дослідженні було встановлено, що більш високу оцінку за виробничу практику, як правило, отримували студенти, що мали середні бали по теоретичних знаннях, але кращу фізичну підготовленість в порівнянні із студентами, що мали більш високі бали по теоретичному курсу, але слабку професійну-прикладну фізичну підготовленість. Такі факти, що проливають істинне світло на роль спорту, на роль хорошої фізичної підготовленості в успішному освоєнні обраної професії.

Література

1. Войнаровський А.М. Історичний аналіз розвитку студентського спорту у вищих навчальних закладах України / Войнаровський А.М.; Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2012. С. 7-10.
2. Григорьев В.И., Таймазов А.В., Шубин Ю.К. Управление системой студенческого спорта в новых условиях./ Григорьев В.И., Таймазов А.В., Шубин Ю.К. - Ученые записки Енинверситета имени П.Ф. Лесгафта, № 3 (97), 2013. С. 47-52.
3. Заїченко Л.І. Спортивний клуб в системі господарсько-правових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 "Господарське право, господарсько-процесуальне право" / Заїченко Л.І.- НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2015. - 20 с.
4. Крюков С.В. Историко-социологический анализ возникновения и развития спортивных клубов", Современный олимпийский спорт и спорт для всех: материалы XI Междунар. науч. конгр. / Крюков С.В - Ч. 3., Минск, 2007. С. 262-264.
5. Лубышева Л.И., Пешкова Н.В. Анализ развития студенческого спорта: состояние и перспективы. / Лубышева, Л.И., Пешкова Н.В - Теория и практика физической культуры, № 1, 2014. С. 39-41.
6. Мельник М., Пітин М. Студентський спорт: перспективи наукових досліджень. / Мельник М., Пітин М. - Спортивний вісник Придніпров'я, № 3, 2015. С. 73-76.

ПРЕСТИЖНІСТЬ ПРОФЕСІЇ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Вивчення практики педагогічної діяльності надало можливість виокремити низку суперечностей, основна з яких полягає в тому, що в сучасному суспільстві професія викладача вищої школи втратила престижність і необхідність її реабілітації не викликає сумніву. Разом із тим, до діяльності й особи педагога вищого навчального закладу (далі – ВНЗ), як і раніше, ставляться найвищі вимоги, тому актуальність дослідження є очевидною. Вважаємо, що в системі професійної освіти обов'язкове підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ, їх професійної компетентності насправді є досить формальним.

Формування педагога як гармонійно розвиненого суб'єкта, у якого якості розуму вдало поєднувалися б з фізичною розвиненістю, зовнішньою привабливістю, гарними манерами, адекватною самооцінкою та розвиненою «Я-концепцією», зазвичай залишається поза сферою діяльності освітніх установ, тоді як останнє часто стає детермінантом формування успішної професійної діяльності. У цьому полягають основні суперечності, що обумовлюють важливість глибокого наукового аналізу і вивчення особливостей іміджу викладача вищої школи й умов його формування.

Престиж є наслідком свідомої цілеспрямованої комунікативної роботи педагога. Управління престижем можна назвати запланованим поширенням інформації з прогнозованим реагуванням цільової аудиторії на цю інформацію. Зазвичай надання такої інформації є повністю керованим. Цей процес можна означити як специфічне виробництво та подання інформації із задалегідь очікуваним результатом її впливу.

Як вважає Л. Ю. Донська, «престиж викладача вищої школи – це така інтегральна характеристика, яка містить сукупність зовнішніх та внутрішніх індивідуальних, особових, індивідуальних і професійних якостей педагога, що сприяє ефективності педагогічної діяльності» О. І. Попова стверджує, що індивідуальний престиж викладача – це «престиж», характерний для кожного викладача як особи. До нього входять індивідуально особові характеристики, фізичні дані, установки викладача, самооцінка, зовнішній вигляд. До змісту індивідуального престижу педагога ставляться деякі стійкі комунікативні установки, очікування та вимоги суспільства як до партнера зі спілкування в освітній взаємодії» [8, с. 6].

Для О. Грейліх престиж викладача – це «емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу педагога у свідомості студентів, колег, соціального оточення, у масовій свідомості. При формуванні престижу викладача реальні якості тісно переплітаються з тими, що приписує йому оточення» [1, с. 14]. Безперечно, престиж педагога – один з основних засобів реалізації принципів навчання і виховання своєю особистістю. Позитивний імідж викладача ВНЗ тісно пов'язано з його професійною компетентністю, педагогічною майстерністю, психолого-педагогічною культурою, особистісними та професійними значущими якостями [3].

Н. В. Гузій розглядає поняття педагогічного престижу як полісемантичну категорію, яка характеризує стиль професійної педагогічної діяльності, манеру спілкування, уміння індивідуалізувати свій образ, надавати йому естетичної виразності. Суспільство породжує вимоги до професійного престижу педагога, впливає на його зміст [2].

Багатоманітність поглядів на формування поняття престижу можна узагальнити в таких загальних положеннях. Як багаторівнева багатofункціональна система престижу є найважливішим компонентом педагогічної майстерності. Як об'єкт психологічного дослідження престижу є ідеальним об'єктом з такими характеристиками: цілісний, хитливий, емоційно пофарбований, різноманітний. Він забезпечує процес професійної соціалізації через образ як уявлення про себе до образного подання себе суспільству; від розуміння і самопізнання себе до сутнісної самоідентифікації, далі – через процес самовдосконалення та розвитку до само подання себе суспільству.

Однією з найголовніших проблем у сучасній вітчизняній та зарубіжній науці є підготовка викладачів вищої школи у контексті сучасних вимог до вищої школи, з новими вимогами ринку інтелектуальної праці та попиту суспільства, заснованого на знаннях.

Проблема викладача, за визначенням С. Рубінштейна, – це «перша і найважливіша проблема всієї педагогіки, всієї постановки народної освіти, всієї системи просвітництва, всієї долі народної культури: з неї треба починати і нею потрібно закінчувати» [8, 9].

Професія викладача вищого навчального закладу – це одна з найскладніших та найкреативніших професій сьогодення. У ній тісно поєднано науку та мистецтво, що вимагає від викладача вищої школи бути актором і художником, письменником і режисером, психологом і науковцем. На думку А. Дистервега, викладач: «... має бути уособленням зрілої, вихованої, якщо не досконалої, то прагнучої до досконалості людини» [1, с. 414]. У зв'язку з цим великої уваги та значення набуває сьогодні особистість

викладача вищої школи. Як зазначав О. Леонт'єв: «Особистістю не народжуються, особистістю стають» [6, с. 174].

Розглядаючи вимоги до викладача вищої школи у контексті сучасних вимог до вищої школи треба зазначити, що, на жаль, у наш час у вітчизняних вузах не всі викладачі займаються науково-дослідницькою роботою зі своїх предметів, а тому і якість знань з цих предметів не відповідає сучасним вимогам. Сучасна освіта потребує таких викладачів вищої школи, які б володіли не тільки необхідними компетентностями для успішної педагогічної діяльності, але і здатних оновлювати, удосконалювати, розвивати свою педагогічну діяльність, більш якісно навчати студентів, застосовуючи сучасні технології навчання.

Сьогодні до аудиторій вищих навчальних закладів повинні прийти викладачі, які на високому рівні володіють сучасними освітніми технологіями та розвиваючими методиками навчання, досконало знають та ефективно використовують мультимедійні програми та відеофільми, створюють та використовують у роботі різноманітні проекти, тести та ін. Маючи глибокі знання та високий інтелект, сучасний викладач здатен активізувати навчальну діяльність студентів та допомогти їм у формуванні подальшого спрямування навчання. Також прийнято вважати, що сильного, досвідченого студента повинен готувати більш сильний та більш досвідчений викладач.

Висновок. Отже, престиж як багаторівнева багатofункціональна система є найважливішим компонентом педагогічної майстерності. Як об'єкт психологічного дослідження престижу є ідеальним об'єктом з такими характеристиками: цілісний, хитливий, емоційне пофарбований, різноманітний. Він забезпечує процес професійної соціалізації педагога через образ, від подання про себе до образного подання себе суспільству; від розуміння та самопізнання себе до сутнісної самоідентифікації, далі – через процес самовдосконалення і розвитку до само подання себе суспільству. Педагогічний престиж – це динамічний образ викладача, який має свій зміст. Це сукупність виявів людини в педагогічному процесі, що обумовлюють характер та результативність процесу навчання. Формування позитивного престижу викладача залежить від його природного, психологічного, соціального компонентів і найголовніше – від бажання створити позитивний престиж.

Література

1. Грейліх, О. Психологія формування іміджу викладача вищого начального закладу / О. Грейліх // Гуманітарний вісник. – 2007. – № 19. – С. 14–21.
2. Зінченко, В. Імідж учителя, або психологія одягу / В. Зінченко // Відкритий урок: Розробки. Технології. Досвід. – 2008. – № 4. – С. 85–86.
3. Кайданова, Л. Г. Професійна компетентність та імідж сучасного викладача / Л. Г. Кайданова // Гуманітарний вісник. – 2009. – № 17. – С. 24–29.
4. Сучасний вчитель як суб'єкт педагогічної комунікації / за ред. С. О. Мусатова. – К.: Наукова думка, 2003. – 96 с.
5. Андриенко, Е. В. Социальная психология: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.В. Андриенко; под ред. В. А. Сластенина. – М.: Академия, 2000. – 264 с.
6. Баранова, В. А. Имидж личности как социально-психологическое явление / В. А. Баранова // Магистр. – 1994. – № 2. – С. 7–9.
7. Бойко, В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М.: Филинь, 1996. – 472 с.
8. Донская, Л. Ю. Психологические условия формирования имиджа преподавателя высшей школы: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук / Л. Ю. Донская. – Ставрополь, 2004. – 212 с.
9. Калужный, А. А. Психология формирования имиджа учителя / А. А. Калужный. – М., 2004.

УДК 378.091.12-051:

Лисецька О.Я.

асистент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

АВТОРИТЕТ ВИКЛАДАЧА У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЯК ОСНОВА ЯКОСТІ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ

Якість освіти у вищому навчальному закладі залежить від трьох чинників: хто навчає, як навчає і кого навчають. Але першочергова роль, на нашу думку, належить викладачеві, який має бути активним організатором, наполегливим, освіченою людиною з високою загальною культурою і професійною майстерністю, яка вивчає нові педагогічні технології і впроваджує їх у практику своєї роботи, в життя. Одне з найважливіших значень в оцінці педагога має авторитет викладача, що виступає ознакою професійності педагога. Адже слово авторитетного викладача цінується дуже високо [2].

Авторитет викладача – інтегральна характеристика його професійного, педагогічного та особистісного положення в колективі, яке проявляється в ході взаємин з колегами, студентами та впливає

на якість успішності у вищому навчальному закладі. Причому, слід зазначити, що складовими авторитету викладача є авторитет ролі та авторитет особистості. Якщо кілька років тому переважав авторитет ролі, то зараз, в умовах трансформації суспільства, переважає авторитет особистості викладача, його яскрава, неповторна індивідуальність, яка надає педагогічний і психотерапевтичний вплив на студентів.

Визначення феномена «авторитет» знаходимо в багатьох джерелах. Одне з них фіксує С. Гончаренко в Українському педагогічному словнику: «Авторитет учителя – загально визнана учнями та їхніми батьками значущість достоїнств учителя й заснована на цьому сила його виховного впливу на дітей. До таких достоїнств належать висока духовність, культура, інтелігентність, ерудиція, високі моральні якості, педагогічна майстерність. Професійний авторитет учителя значною мірою залежить також від його становища в суспільстві» [1, с. 14].

Ще в працях Платона, Аристотеля, у доктрині конфуціанства проглядається природа авторитетних відносин. Перший досвід наукового підходу до суті авторитету знаходимо у творах Г. Гегеля, Ф. Ніцше, М. Вебера, Г. – Х. Гадамера, М Шелера, Ю. Хабермаса. Досліджували проблему авторитетних форм соціальних відносин й українські вчені – Г. Сковорода, В. Антонович, М. Драгоманов, М. Грушевський, М. Хвильовий, В. Липинський, Д. Донцов, І. Лисяк-Рудницький та інші. Складність і багатоплановість проблеми, її міждисциплінарний характер зумовили виокремлення низки напрямів у цій галузі, зокрема в політологічному, соціологічному, етичному, соціально-психологічному аспектах [3].

Останній репрезентований такими вченими, як Е. Фромм, С. Ткачов, Б. Поршнев, Ю. Неймер, М. Кушнар'єв, К. Павлиця, Ю. Ст'єпкін, В. Андрущенко, Є. Головаха, В. Богданов та інші. Цінні поради щодо формування авторитету педагога та його вплив на якість організації навчально – виховного процесу ми знаходимо в працях відомих учених А. С.Макаренко, В. О. Сухомлинського, І. О. Синиці.

Адже учительська професія, як зазначав В. О. Сухомлинський, – особлива, її не можна порівняти ні з якою іншою:»... це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [5].

Отже, проблема авторитету означає її «одвічність», просторово – часову сталість. Мета підготовки тез полягає в розкритті основних складових поняття авторитету викладача та впливу його на якість освіти студентів. У процесі дослідження нас цікавило чи авторитет сам приходить до викладача, чи за нього треба боротися?

Якщо треба боротися – то кому? Авторитет не дається, звичайно, разом з дипломом про закінчення інституту чи університету. Студентів мало турбує, що закінчив їх викладач. Для них важливо, що він знає, як викладає, яка дисципліна на заняттях. І найкраща система професіоналізації навчального процесу педагогічного ВНЗ не спрацює, якщо її не будуть здійснювати викладачі високої кваліфікації, методично ерудовані, які добре знають школу і не байдужі до її потреб.

При всій важливості відповідно професійно спрямованих навчальних програм, аудиторної, самостійної, в тому числі наукової роботи студентів, вирішальною усе – таки є особа викладача, його ідейно-науковий, психолого-педагогічний і методичний рівень. Узагальнення показують, що авторитет викладача є результатом розвитку: а) предметних педагогічних знань, вмінь, навичок (знання предмета); б) комунікативних педагогічних знань, вмінь, навичок (знання студентів та колег); в) гностичних (знання себе та вміння корегувати свою поведінку). Авторитет викладача формується на основі симпатії та поваги студентів до нього. Тому кожному педагогу необхідно бути людиною доброю, і позитивно відноситись до кожного студента; вміти епатувати студентам; бути оптимістом; бути творчою людиною; мати педагогічний такт тощо [4].

Як показало дослідження, студенти на перше місце в діяльності викладача ставлять його інтелект, уміння навчати мислити. Імпонує студентам гострота думки викладача, одержимість своєю наукою, багатий життєвий досвід, висока педагогічна культура, уміння вільно й цікаво розповідати, це має бути цільна, гармонійна особистість.

Про це ж свідчать і поради видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського, зокрема про те, що постійне поповнення знань – це справа не лише початкуючих молодих учителів, а й тих, хто працює педагогом десятки років. Сухомлинський дає раду вчителю-початківцю: все життя збагачувати власну педагогічну і психологічну культуру, щомісяця поповнювати домашню бібліотеку трьома книгами, одна з яких – «про душу дитини» [1].

Тому він допомагав учителям у створенні «індивідуальної творчої лабораторії», в якій би вони прагнули «сконструювати власний досвід». Що ж робив він для організації творчого пошуку вчителів? На його думку, для цього необхідно: насамперед навчити педагога аналізувати свою діяльність, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і власною роботою, вивчати факти, систематично ознайомлюватися з педагогічною спадщиною минулого, сучасними досягненнями педагогічної науки і практики, давати об'єктивний аналіз не лише особистої діяльності, а й стану навчально-виховного процесу в школі, результатів впровадження у практику передового педагогічного досвіду.

Висновок. Отже, тернистий шлях до надбання авторитету викладача є нелегким, особливо в часи соціально-економічних та інших негараздів посттоталітарного суспільства. Він пролягає, як стверджує І. А.

Зязюн через творчість, богоспівтворчість людини – професіонала, яка вибрала благородний шлях життєтворчості особистості, самовдосконалення, духовно – інтелектуального самовираження [4].

Ми впевнені в тому, що лише тоді, коли ставлення педагога до студента буде ставленням як до особистості, до ймовірного колеги у майбутньому – то це піднесе його на належний щабель і стане найкращим стимулом у здобутті знань, опануванні вмій та навичок студентами.

Література

1. Авторитет учителя // С.У. Гончаренко. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 14.
2. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача: навч. посібн. / Н.Ю. Бутенко. – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.
3. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навч. – метод. посіб. / Г. П. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
4. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії: навч. посіб. [для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів] / І.А. Зязюн. – К.: Українсько-фінський ін-тут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителів: вибр. твори В 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 2. – 1977. – 670 с.

УДК 3783.3:613.71

Павленко Є.А.

старший викладач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГІМНАСТИКИ І РУХЛИВИХ ІГОР У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Виховання здорової нації як «найвищої соціальної цінності» [3] є одним з пріоритетних напрямків державної політики України. Це зазначається в Законі України «Про освіту», державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI ст.), програмі «Діти України», цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації», загальнодержавній програмі «Здоров'я 2020: український вимір» та інших державних та установчих документах. Проте суттєвим викликом для українського суспільства на сучасному етапі його розвитку є ситуація, яка склалася сьогодні у сфері фізичної культури і спорту, що з одного боку створює загрозу погіршення фізичного здоров'я дітей і підлітків, з іншого – призводить до демографічної кризи в країні в цілому. За статистичними даними, представленими Міністерством охорони здоров'я України, майже 50% учнів загальноосвітніх шкіл мають функціональні порушення систем організму різної тяжкості, більше 40% страждають хронічними захворюваннями, а кількість дітей шкільного віку з абсолютно нормальними показниками фізичного здоров'я постійно зменшується [2].

Отже, перед школою і суспільством в цілому постають завдання, спрямовані на формування здорового способу життя підрастаючого покоління через прагнення учнів до збереження і зміцнення власного здоров'я, фізичного і психічного вдосконалення, стійкої мотивації до занять фізкультурою і спортом. Теоретично і практично обґрунтованими у зв'язку з цим є заняття гімнастичними вправами з використанням рухливих ігор у початковій школі. Саме у цей період учні молодшого шкільного віку стикаються з проблемою адаптації до нових умов повсякденної діяльності, які потребують від дитини якісно нового рівня комунікації і формування на цій основі зовсім іншого рівня міжособистісних відносин. Вирішення цих проблем має відбуватися через виховання у школярів потреби до занять гімнастичними вправами з перших днів їхнього перебування в школі, осмислення ними негативного впливу статичних навантажень на певні групи м'язів, аргументоване надання вчителями і батьками інформації щодо безпеки дефіциту рухів, особливо коли ці статичні навантаження накладаються на психологічні.

Спеціалістами доведено, що швидкий ріст і формування організму дитини відбувається саме в період її навчання в початковій школі, й тому вельми важливо вберегти молодшого школяра від негативних звичок, пов'язаних з неправильним і довготривалим сидінням за партою, вживанням шкідливої їжі з домашніх ланчбоксів, недостатнім перебуванням на свіжому повітрі та ін. Тривале сидіння за партою в одному положенні, а також неправильна поза з досить низьким нахилом при сидінні призводять, як відомо, до застою крові в органах малого таза й нижніх кінцівок, здавлення внутрішніх органів, ускладнень роботи серця, погіршення кровообігу і недостатнього насичення мозку киснем.

Виходячи з цього, зазначимо, що практична реалізація запобігання таких ускладнень можлива завдяки використанню різноманітних гімнастичних вправ і рухливих ігор на заняттях фізичної культури у початкових класах.

По-перше, такі заняття не тільки формують у школярів навички фізичного самовдосконалення, а й виступають яскравим свідченням оздоровчого ефекту на організм дитини (формування правильної постави, розвиток м'язового апарату, зняття м'язової і психічної напруженості, зменшення термінів соціальної адаптації дитини до нових умов життєдіяльності, профілактика плоскостопості, ожиріння, серцевих захворювань, підвищення імунітету дитини тощо). По-друге, у школярів виховується дисциплінованість, акуратність, наполегливість і системність у навчанні. Про це аргументовано доведено у теоретичних розвідках і напрацюваннях А. Бабич, Л. Волкова, О. Дубогай, Т. Круцевич, Н. Москаленко, Л. Харченко,

І.Шеремет, Л. Шуби та ін. [1; 4; 5], в яких окрім констатації зазначених параметрів позитивного впливу гімнастичних вправ на організм дитини надані рекомендації для проведення таких занять для осіб різних вікових категорій.

Окреслюючи особливості викладання гімнастики і рухливих ігор у початковій школі, маємо наголосити на важливості точного регулювання навантаження залежно від статі, фізичної підготовки і стану здоров'я молодших школярів. Плануючи заняття, вчитель / тренер має використовувати різноманітні методичні прийоми і техніки, до яких зараховуємо:

- 1) зміну вихідних положень;
- 2) кількість повторень тих чи тих елементів;
- 3) варіювання послідовності виконання гімнастичних вправ і рухливих ігор;
- 4) використання обтяження та амортизаційних пристроїв відповідно до рівня фізичної підготовки учнів;
- 5) неперервне ускладнення вправ через поєднання окремих їх елементів;
- 6) комбіноване виконання вправ;
- 7) застосування музичного супроводу під час проведення занять тощо [1].

При цьому наголосимо на подоланні стереотипів щодо проведення таких занять за навчальною програмою, розробленою відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 р.) [3]. Маємо на увазі не шаблонно-механічне копіювання програми, а забезпечення творчого підходу до організації навчального процесу з фізичного виховання з акцентом на рухову активність.

Наприклад, можна впроваджувати в практику проведення занять не за видами спорту, як зазначено в програмі, а за окремими напрямками (студіями), що входять до рухової активності. До них пропонуємо зарахувати наступні: студія культури рухів з елементами гімнастики; студія стрибків і пересувань; студія оздоровчо-рекреаційної рухової активності; студія правильної постави; студія розвитку фізичних якостей та ін. Гімнастичні вправи пропонуємо комбінувати зі стройовими вправами, елементами акробатики, коригуючими вправами різної спрямованості, вправами Хаду та ін.

Отже, вивчення особливостей викладання гімнастики і рухливих ігор, їх адекватне і системне впровадження в початковий процес початкової школи сприятимуть фізичному розвитку особистості молодшого школяра, подоланню проблем, пов'язаних з його соціальною і психологічною адаптацією. Корисним у плані практичної реалізації зазначеного вважаємо розробку комплексів гімнастичних вправ у поєднанні з різноманітними руховими іграми для учнів початкової школи.

Література

1. Бабич А. Н. Гімнастика в державній системі фізичного виховання [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mylifespport.ru/text.php?id=61>.
2. Розпорядження КМ №804-від 08.11.2017 про затвердження плану заходів щодо реалізації національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація».
3. Фізична культура. Програма для 1–4 класи / Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Освіта, 2013. – 331 с.
4. Шеремет І. Формування здорового способу життя / І. Шеремет // Наукові записки. Серія: педагогіка. – 2014. – №2. С. 146– 151.
5. Шуба Л. В. Вплив організації уроків з фізичної культури на здоров'я молодших школярів / Л. В. Шуба // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 9. – 135 с.

УДК 130.2(043.5)

Попович О.В.

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри практичної психології

ПРОБЛЕМА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК КОМПЕНСАЦІЇ У КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО СИНТЕЗУ

Актуальність визначається тим, що на ХХ-ХХІ століть у контексті процесів глобалізації культурні обрії людства зазнають радикальних змін. Зокрема гостро постає проблема соціокультурних практик компенсації у контексті міждисциплінарного синтезу, на прикладі дітей з особливими потребами.

Загальновідомо, що глобалізаційні процеси вивчаються переважно з точки зору геополітичних, економічних, екологічних наслідків. Гуманістичні ж принципи культурного будівництва як побудови інститутів культури, так і власного самовдосконалення особистості – майже не задіяні в аналізі, щодо

компенсаторно-креативної функції, яка діє у процес соціалізації на ряду з іншими функціями на матеріалі етно-культурних та національних детермінант соціалізації особистості.

Мета дослідження проблеми соціокультурних практик компенсації у контексті міждисциплінарного синтезу на прикладі дитини з особливими потребами.

Міждисциплінарний підхід до проблеми компенсації у індивіда (дитини) з особливими потребами засвідчує, у нашому розгляданні, що компенсація підтримує стан збалансованої рівноваги як суспільства, так і особистісної цілісності індивіда.

У *соціологічному сенсі* – компенсації (від лат. відшкодування) – урівноваження невдач у будь-якій області (або ролі) досягненням і просуванням в іншій.

Особливої уваги, на думку автора слід звернути увагу до психологічної наукової думки, де процес компенсації означає відновлення порушеної рівноваги.

За Адлером – позбавлення від почуття неповноцінності в одній області за допомогою посилення діяльності в іншій області; за допомогою зниження рівня вимогливості й утечі від рішення проблем. За К.Юнгом – «урівноваження свідомих і підсвідомих тенденцій у психології людини» – як указано у «Соціологічному енциклопедичному словнику», що вийшов з друку у 2000 році на англійській, німецькій, французькій та чеських мовах [1, с.264].

У *культурологічному сенсі* компенсація є рушійною силою творчості, яка характеризує дію механізмів компенсаційно-креативної функції культури. Так, в *психологічній практиці* доведено, що культурна компенсація означає кореляцію розвитку особистості. Практика *корекційного виховання* демонструє, що компенсація виступає основою формування естетичних переживань як ініціації творчості. Практика *психоаналізу* засвідчує, що механізм компенсації охоплює усвідомлені, підсвідомі, несвідомі стани індивіда (фантазми, галюцинації, сновиди тощо). Психоаналітична практика виявив підсвідомості, які пояснюють дію творчої уяви («Реквієм» В.-А. Моцарт, «Айвенго» В.Скотт, «Демон» М.Врубель).

Філософською рецепцією соціокультурних практик компенсації встановлено, що у здійсненні навчальної та виховної функцій культури щодо сліпоглухої дитини відбувається її перетворення з «тваринної істоти» (Е.Ільєнков) на «культуротворче створення» (П.Сорокін).

Література

1. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор – академик РАН Г.В. Осипов. – М.:Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2000. – 488 с.

УДК 159.923

Стуліка О.Б.

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології

МЕТАФОРА ЖИТТЯ ЯК ФАКТОР ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ОСОБИСТОСТІ

У психологічній науці феномен метафори життя можна розглядати з декількох сторін. Деякі вчені розглядали метафору як перенос однієї реальності на іншу – більш яскраву та насичену образами. В цьому розумінні метафора життя надає людині можливість побачити себе, подивитися на організацію власного життєвого простору, простежити своє відношення до оточуючого середовища рефлексивно, тобто, нібито зі сторони, що надає можливість відкрити в собі інше бачення того, що відбувається у власному життєвому просторі.

В психології існує точка зору, згідно якої метафора виступає своєрідним каталізатором, який є основним фактором, що виконує терапевтичну функцію та сприяє перетворенню оточуючої реальності в більш конструктивну та сприятливу для реалізації особистісних можливостей, цілей людини.

Постає питання, чи може метафора життя виступати фактором визначення психологічних меж особистості?

Проблема психологічних меж особистості розглядалась психологами, представниками різноманітних напрямків, виходячи з різних психологічних концепцій. Розвиваючи ідеї В. Тауска, П. Федерн розглядав даний феномен як своєрідний орган відчуття, який розпізнає, що саме виступає частиною особистості в даний момент від усіх інших психічних елементів [4] К. Хорні розглядала психологічні межі як внутрішні рамки, в які людина сама себе поміщає [2]. Також в психологічній науці межі особистості розглядаються як сукупність уявлень людини про свою тілесну обмеженість і локалізованість в оточуючому просторі, даної точки зору додержувалися С. Фишер и С. Кливленд [3].

Т.С. Леві в своїй роботі зазначав, що психологічні межі формуються в процесі життєдіяльності людини [1]. В оптимальному виді вони створюються самою людиною в образі результату усвідомлення особистістю свого власного життєвого простору, реалізації свого права на самовизначення, актуалізації власних життєвих смислів, цінностей, цілей та, в той же час, – прийняття відповідальності за власне життя, свої дії, прогнозування їх наслідків.

Ми вважаємо, що метафора життя людини може виступати фактором, який визначає психологічні межі особистості.

Т.С. Леві, розглядаючи психологічні межі, як функціональний орган, зазначає, що вони виникають, проявляються та розвиваються в діях людини. Згідно з даною теорією, психологічні межі захищають психіку людини від несприятливих впливів із зовнішнього середовища. Несформовані психологічні межі можуть бути пов'язані з виникненням негативних моторних установок.

Дослідження психологічних меж може здійснюватися у двох напрямках – перший пов'язаний з дослідженням способів подолання меж, другий – з аналізом їх змісту та можливостей трансформації [2].

Усе вищевикладене обумовлює актуальність вивчення особливостей метафори життя як фактору визначення психічних меж особистості.

Література

1. Леві Т.С. Психологическая граница как телесный феномен / Т.С. Леві // Бюллетень АТОП. – 2007. – № 9. – С. 51-68.
2. Марцинковская Т.Д. Психологические границы: история и современное состояние / Т.Д. Марцинковская // Мир психологии – 2008. – №3. – С. 55-61.
3. Сахарова Н.А., Щукина Ю.В. Феномен «психологические границы личности» в психологии / Н.А. Сахарова // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна» – 2014. – № 3. – С. 1-9.
4. Соколова Е.Т. Особенности личности при пограничных расстройствах и соматических заболеваниях / Е.Т. Соколова, В.В. Николаева. – М.: SvR – Аргус, 1995. – 360 с.

УДК 159.922.27:331.56

Супріган А.О.

старший викладач кафедри практичної психології

БЕЗРОБІТТЯ ЯК СКЛАДНА ЖИТТЄВА ОБСТАВИНА

У сучасному просторі соціально-економічних змін виникає багато факторів, що обумовлюють складність життя особистості. Головним чинником, що змінює соціальний, психологічний та економічний стан життєдіяльності – це безробіття.

Безробітний – особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших, передбачених законодавством доходів, як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи. Людина, яка втратила роботу, опиняється в складній життєвій ситуації, відчуваючи при цьому безліч важких переживань, стресові стани [1].

Специфіка ситуації безробіття полягає в тому, що вона відрізняється відносною стійкістю. У середині цієї ситуації в широкому сенсі виникають конкретні вузькі «підситуації», пов'язані з пошуком роботи. З одного боку, безробіття може виявитися творчим, мобілізуючим випробуванням, що змушує людину змінювати своє ставлення до можливості працевлаштування, стимулювати процес усвідомлення себе як суб'єкта ринку праці, а також стимулом високопродуктивної праці. Але з іншого боку, безробіття є проблемою, яка надає прямий і сильний вплив на психіку людини, на сприйняття загальної ситуації безробіття, викликаючи при цьому сильні емоційні переживання, стан фрустрації, агресії, ведучи до втрати сенсу життя. В результаті сформованого стану, умовно названого нами як стан невизначеності і втрати стабільності, формується нова для особистості модель поведінки, яка розкривається в різних способах адаптації безробітних. Таким чином, формується психологічний аспект безробіття. Психологічне визначення безробіття характеризується як особливий стан особистості, що виражається в спотворенні соціального сприйняття навколишньої дійсності, активізації негативно-депресивних комплексів, формування системи нових ціннісних орієнтацій [3].

Результати наукових досліджень, проведених останнім часом, документально підтверджують існування низки емоційних, соціальних, фінансових, сімейних, медичних і політичних наслідків безробіття. Серед емоційних наслідків безробіття називають низьку самооцінку, депресію, суїцид. Серед медичних проблем - порушення здоров'я, викликане стресами. Причина психологічних проблем, що викликаються безробіттям, криється в непростій зв'язці, що існує між усвідомленням себе як успішної особистості і роботою як способом заробляння на життя. До соціально-психологічних наслідків безробіття слід віднести серйозні негативні наслідки і для сім'ї, і для безпосереднього оточення безробітного, і для суспільства в цілому. Все це лише підкреслює актуальність і практичну значимість подальшого вивчення даної проблеми як у соціальному, так і в психологічному плані. Розглядаючи психологічний аспект безробіття, деякі дослідники вже звернули увагу на вплив рівня домагань, структури трудової мотивації і локусу контролю на поведінку особистості після втрати роботи, на зміни самооцінки, які супроводжують стан безробіття. За даними зарубіжних дослідників, у тих, хто не може знайти роботу,

спостерігаються значні зміни в оцінці своєї компетентності, активності, задоволеності життям, також є передумови незайнятості, пов'язані з емоційним прийняттям (або неприйняттям) стану безробіття, ступенем впевненості в знаходженні роботи [2].

Виділяють три основні причини безробіття: 1. втрата роботи (звільнення); 2. добровільний вихід на пенсію; 3. перша поява на ринку праці.

Кожна з цих причин має психологічні особливості впливу на стан особистості. Втрата роботи (звільнення у зв'язку з реорганізацією підприємства) має найбільш негативний вплив на особистість, тому що має ефект несподіваності. Добровільний вихід на пенсію – це особливий вид безробіття, який був «запланований» та не має особливих негативних тенденцій. Перша поява на ринку труда перевіряє конкурентоспроможність особистості і може виникнути певна фрустрація та відчуття невинуватих сподівань. Таким чином, можна зробити висновок, що незалежно від виду або причини безробіття, воно є складною життєвою обставиною для особистості та руйнує усталений спосіб життя.

Література

1. Бабаскін А.Ю. Безробітні // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 1 : А – Г. – 672 с.
2. Брайер К.Х. Безработица и неполная занятость / Социол. исслед. // К.Х. Брайер. — 1993. — №10. — С.101-108
3. Глуханюк Н.С. Психология безработицы: введение в проблему / Н.С. Глуханюк, А.И. Колобкова, А.А. Печеркина. – М.: Мос. психол.-соц. ин-т, 2003. – 84 с.

УДК 159.942.3:316.61

Тищенко Л.В.

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології

ГУМОР ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

На сьогодні в психологічній науці існує декілька концептуальних підходів щодо вивчення механізмів соціалізації особистості. Серед них механізми: імпринтингу, екзистенційного натиску, наслідування, ототожнення, навіювання, соціальної фаслітації.

На наш погляд, особливої уваги заслуговує припущення щодо залежності процесу соціалізації особистості від притаманного їй почуття гумору та модальності його прояву.

Змістовний аналіз наукових розробок провідних фахівців з психології гумору демонструє складність та багатовимірність даного феномену, що підтверджується різноманіттям підходів до його вивчення. Закономірно, що жоден з напрямків вивчення, взятий окремо, не розкриває повною мірою сутність феномену гумору, а відображає лише окремі його характеристики та аспекти. Складність дослідження гумору полягає у глибині та неоднозначності його взаємозв'язків з різними сторонами внутрішнього світу особистості та її поведінкою. Тому гумор як об'єкт наукового дослідження, його механізми і соціально-психологічні особливості набувають значущості для психологічного визначення.

Традиційно феномен гумору розглядається як здатність особистості виявляти, фіксувати та осмислювати комічне у навколишній дійсності та емоційно на нього реагувати. Психологічна наука виокремлює три стилі гумору: афіліативний, самостверджувальний та агресивний. Вважається, що кожен з них може вживатись особистістю задля отримання соціального схвалення та позитивної оцінки певною групою.

Психологічний сенс гумору задається, з одного боку, тією роллю, яку він відіграє в своєму культурно-історичному генезисі, а з іншого боку, базовою соціально-психологічною функцією, яку він виконує в сучасному соціокультурному просторі, а також у випадках психопатології окремої особистості. Як показує аналіз, це функція компенсації дефіциту здібностей до регуляції життєдіяльності. Компенсуючи дефіцит здібностей до регуляції, гумор може служити і засобом її розвитку і ресурсом розвитку самої особистості.

Важливим є факт існування національної та етнокультурної своєрідності гумору, яка складається історично та має вплив на життєздійснення цілого народу та окремої особистості. Використання гумору впливає на макро- та мікросоціальні процеси (масові настрої, міжособистісні відносини). Психологічний вплив за допомогою гумору забезпечується механізмами трансляції смислів та їх інтерпретації. Функції гумору в культурі, суспільстві і особистісній регуляції можуть бути різними, але вони завжди підпорядковані цілі розвитку. Це означає, що гумор є засобом розвитку культури, суспільства і особистості.

На індивідуальному рівні почуття гумору можна розглядати як: особистісну якість; інтелектуальну здатність; специфічну взаємодію розуму і почуттів. Гострий та жартівливий склад розуму індивіда дозволяє помічати комічне в навколишній дійсності й емоційно та спонтанно давати відгук.

Почуття гумору, подібно міношукачеві, виявляє протиріччя в навколишньому світі та, в гіперболізованій формі, демонструє їхню абсурдність або безглуздість з наміром викликати сміх.

Перебільшуючи протилежність гідності та нікчемності будь-якої людини, надзвичайну важливість ситуації та невідповідність поведінки її учасників, жартівник зберігає дружельюбність і доброзичливість до об'єкту гумору.

Стиль гумористичної поведінки є проявом якісної характеристики почуття гумору окремого індивіда [2]. Так Р. Мартін виокремлює потенційно ресурсні (афіліативний і самопідтримувальний) та деструктивні (агресивний і самопринизливий) для психологічного здоров'я суб'єкта стилі гумору. Емпірично підтверджено, що «здорові» стилі гумору додатно корелюють з такими показниками психологічного здоров'я і благополуччя, як висока самооцінка, позитивний фон настрою, життєвий оптимізм, схильність до соціальної підтримки і встановлення близьких стосунків. І, навпаки, негативні стилі гумору додатно корелюють зі шкалами ворожості й агресії та від'ємно корелюють із задоволеністю стосунками та життям. Отже, зрозуміло, що різні стилі гумору диференційовано пов'язані з різними аспектами психологічного благополуччя особистості [1].

Отже, очевидно, що гумор за своєю суттю явище соціальне. Людина сміється і жартує набагато частіше, коли знаходиться поряд з іншими людьми. Навіть тоді, коли вона сміється на одинці (переглядаючи комедію, читаючи гумористичний текст, згадуючи забавний випадок з життя), її стан має соціальний характер, адже емоційно-гумористичні реакції пов'язані з поведінкою персонажів та реальних людей у минулому.

Крім того, гумористичну креативність індивіда можна розглядати як різновид його соціального досвіду. Так у дослідженні С. де Вітта і Т. Фергута була виявлена позитивна кореляція між самоконтролем і, виявленою на основі самозвіту респондентів, схильністю використовувати гумор у соціальних взаємодіях та взаємовідносинах з іншими [3].

За визначенням Дж. Аптера, соціальний контекст гумору – це контекст гри, адже здатність генерувати гумор задля розваги іншого та його сміху розвивається як спосіб розширення можливостей гри. Сама ж гра виконує важливі соціальні, емоційні і когнітивні функції. Участь в грі автоматично означає несерйозне ставлення до дій та висловлювань іншого та власних ігрових проявів [4].

Крім того, почуття гумору особистості, з одного боку, є проявом наявних в неї уявлень про зміст життя та його сутність, а з іншого, маркером відчуття власної зв'язності з навколишнім світом. Отже, саме феномен гумору забезпечує можливість формування таких позитивних властивостей особистості, як цінування краси оточуючого світу і видатних досягнень людства, вдячність, надія, духовність, любов.

Відтак, можна стверджувати наступне: 1) гумор є однією з форм відбиття емоційного сприйняття особистістю оточуючого світу; 2) почуття гумору виступає формою прояву позитивного функціонування людини й ознакою її психічного і психологічного здоров'я; 3) гумор як особистісна риса забезпечує індивіду можливість реалізовувати адаптивні форми взаємодії з іншими; 4) гумор як соціально-психологічний інструмент забезпечує можливість встановлення та підтримки позитивно забарвлених взаємовідносин у соціальному просторі; 5) використання психотехнічних інструментів розвитку почуття гумору окремої особистості виступає дієвим механізмом її соціалізації.

Література

1. Бабаджанова А.Н. Щодо питання методології психологічних досліджень почуття гумору / А.Н. Бабаджанова. – Психологічні науки: збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – 2011. – № 58. – С. 97-100.
2. Дмитриев А.В. Социология юмора: Очерки / А.В. Дмитриев. – М.: Институт философии РАН, 1996. – 214 с.
3. Лук А.Н. О чувстве юмора и остроумии / А.Н. Лук. – М.: Искусство, 1998 – 268 с.
4. Скворцов С.Ю., Зайва О.О. Методика дослідження стилів гумору (HSQ) та шкала використання гумору як ресурсу стресоподолання (CHS) / С.Ю. Скворцов, О.О. Зайва. – Вісник Дніпропетровського університету. Педагогіка та психологія. – Дніпропетровськ, 2005. – №11. – С. 91-95.

УДК 796.011.1-055.1

Фролова О.А.

старший преподаватель кафедры физического воспитания, спорта и здоровья человека

РОЛЬ ДВИГАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ В ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕКА

Здоровье – важнейшее достояние человека, основа его жизни, работоспособности, творческих успехов, семейного благополучия, настроения и долголетия. Здоровье народа отражает уровень жизни и санитарное благополучие страны, непосредственно влияет на продолжительность жизни и производительность труда, нравственный климат и активность людей. [1]

Технический прогресс, содействовав улучшению здоровья за счёт развития науки и медицины, улучшения экономических условий жизни, вместе с тем изменил образ жизни человека, создал новые

проблемы для его здоровья и жизнедеятельности. Это проявилось в первую очередь резким ростом заболеваемости сердечнососудистыми, нервно-психическими, обменными, злокачественными и аллергическими заболеваниями.

Выделяют так называемые факторы риска, среди которых наряду с высокими темпами современной жизни, переизбытком и ожирением, загрязнением окружающей среды, алкоголизмом, курением, наркоманией, появлением новых, ранее неизвестных болезнетворных факторов существенное значение имеет ограничение двигательной активности. Единственный способ преодоления «двигательного голода» современного человека, гипокинезии в его образе жизни – это активный отдых, физическая культура, спорт, туризм. Происходящее при этом повышение физической работоспособности содействует стабилизации и укреплению здоровья.

Уровень работоспособности человека во многом определяется функциональным резервом организма, на формирование которого существенно влияет мышечная деятельность.

Под влиянием регулярной двигательной активности происходит перестройка на всех уровнях деятельности организма – центральном, системном, органном, клеточном. В результате существенно повышаются защитные силы организма, его устойчивость к действию различных раздражителей и неблагоприятных факторов среды.

Под влиянием активного двигательного режима наряду с уменьшением заболеваемости и длительности потери трудоспособности отчетливо улучшается общее состояние и самочувствие человека, повышается его работоспособность и способность противостоять утомлению, что дает большой экономический и социальный эффект.

Таким образом, есть основание считать, что оздоровительное значение двигательной активности – это общебиологическая закономерность, но действует она лишь при условии полного соответствия используемой физической нагрузки функциональным возможностям организма, рациональной тренировки и здорового образа жизни. В противном случае не только трудно добиться оздоровительного эффекта, но и возможно возникновение пред- и даже патологических состояний, развивающихся вследствие физического перенапряжения. Важнейшими путями обеспечения полного оздоровительного эффекта физкультуры и спорта являются правильный отбор, рациональная дозировка физических упражнений, максимально возможное устранение из системы подготовки факторов риска, увеличивающих вероятность физического перенапряжения, комплексное использование средств первичной профилактики и восстановления. Решение этих задач – одна из основных целей врачебного контроля за физкультурниками и спортсменами.

Гипокинезия – уменьшение движения и гиподинамика – снижение двигательной активности, и как следствие, ослабление организма стали сугубо нежелательным фоном жизни современного человека. Не случайно гипокинезию и гиподинамию называют издержками научно-технического прогресса и рассматривают как своего рода конфликт между биологической сущностью человека и условиями жизни, которые он создал.

Оптимальный уровень двигательной активности способствует совершенствованию аэробных возможностей, улучшению состояния сердечнососудистой системы, дыхательной, нервно-мышечной систем, увеличению резервов организма, замедлению процессов старения. [13]

К важным закономерностям, связанных с двигательной потребностью относятся:

1. Объем двигательной активности в течение суток является постоянной величиной для конкретного человека. Это позволяет характеризовать потребность в двигательной активности, как типовой индивидуальный признак. Он предопределен генетически, но может моделироваться факторами среды, в том числе и социальными. Есть люди с низкой и с высокой потребностью к движению. Постоянство двигательной активности поддерживается благодаря спонтанной активности.

2. В условиях свободного выбора, люди с высокой самооценкой потребности в движениях производят существенно больший объем работы по сравнению с людьми, чья самооценка низкая. Мощность произвольно избираемой физической нагрузки в условиях свободного выбора выше у мужчин, в то время как продолжительность работы больше у женщин. При этом объем произвольно дозируемой работы у мужчин и женщин не различается.

3. Окончательное формирование «моторного типа» человека происходит примерно к 30 годам.

4. К старости потребность в движениях не изменяется, с возрастом уменьшается лишь "доза" мышечных усилий, необходимая для удовлетворения этой потребности. Во всяком случае, отсутствие существенного возрастного снижения субъективной потребности в двигательной активности имеет большое значение для участия пожилых людей в активной оздоровительной деятельности.

5. Увеличение объема привычной двигательной активности сопровождается ростом потребности в движениях. Потребность в двигательной активности можно повысить за счет постепенного увеличения физических нагрузок, только лишь до определенного предела их продолжительности и интенсивности. После достижения этого предела потребность в движении резко снижается.

6. Снижение потребности в двигательной активности является чувствительным индикатором превышения оптимальной дозы нагрузок и утраты их оздоровительной значимости.

7. Произвольно дозируемая в соответствии с двигательной мотивацией, или субъективно-оптимальная физическая нагрузка характеризуется широким индивидуальным варьированием ее основных характеристик: мощности, продолжительности и объема выполненной работы. Она обычно соответствует работе средней интенсивности и составляет 47-62% от максимального потребления кислорода.

Это преимущественно аэробная нагрузка. Современная физиология такие параметры характеризует как эффективные в оздоровительном отношении, тренирующие, и, безусловно, безопасные.

Таким образом, существует некий физиологический механизм саморегуляции оптимальной физической активности. В основе этого механизма лежит потребность в двигательной активности. Дозирование мышечной деятельности в соответствии с этой потребностью обеспечивает автоматический подбор индивидуальной оптимальной физической нагрузки, является эффективным и безопасным средством оздоровления. [7]

Целостность человеческой личности проявляется, прежде всего, во взаимосвязи и взаимодействии психических и физических сил организма. Гармония психофизических сил организма повышает резервы здоровья, создает условия для творческого самовыражения в различных областях нашей жизни. Активный и здоровый человек надолго сохраняет молодость, продолжая созидательную деятельность.

Литература

1. Амосов Н.М. Раздумья о здоровье. – М., 2007. – 230 с.
2. Фомин Н.А., Вавилов Ю.Н. Физиологические основы двигательной активности. М.: ФиС, 2001.
3. Кистьяковская М.Ю. Значение двигательной деятельности. // Дошкольное воспитание, 2010. – № 12 – С. 33-36.
4. Амосов Н.М., Бендер Я.А. Физиологическая активность и сердце. – К., 2009. – 216 с.
5. Антропова М.В. Что надо знать о двигательной активности и закаливании детей. // Физическая культура в школе, 2003. – № 3. – С. 29-30, 35-36.
6. Белов В.И. Энциклопедия здоровья. – М., 2013. – 412 с.
7. Брахман И.И. Вале логия -- наука о здоровье. – М., 2010. – 510 с.
8. Кольцова М.М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка. – М.: Педагогика. – 2003.
9. Лыкова В.Я. Роль семьи в формировании двигательной активности детей. // Дошкольное воспитание, 2002. – № 1. – С. 68-70.
10. Муравив И.В. Физическая культура и активное долголетие. – М., 2014. – 396 с.
11. Муравив И.В. Оздоровительные эффекты физической культуры и спорта. – К., 2009. – 203 с.
12. Сухарев А.Г. Нормирование суточной двигательной активности детей. // Медицинские аспекты и пути оптимизации физического воспитания детей. Харьков, 2009, с. 215-216.
13. Фомин Н.А. Физиология человека. – М., 2012. – 380 с.
14. Фарфель В.С. Двигательные способности. // Теория и практика физической культуры, 2007. – № 12. – С. 27-30.

УДК 159.98:343.8

Харитинюк В.М.

старший викладач кафедри практичної психології

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУПРОВОДУ ОСОБИСТОСТІ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ

На сьогоднішній день, дослідження які проводились фахівцями різних галузей знань (психологами, соціологами, юристами), свідчать про те що психіка осіб під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, зазнає негативних змін. Це пов'язано не тільки зі зміною правового статусу громадянина, але і з низкою інших чинників: впливом тюремної субкультури, тяжкими умовами відбування покарання, ізоляцією від суспільства, неможливістю реалізувати свої потреби у особистісному зростанні, розривом сімейних та соціально-корисних зв'язків тощо.

Особливості психології засуджених проявляються в певному комплексі психічних станів, які розвиваються в місцях позбавлення волі. Типовим станом у місці позбавлення волі є туга за свободою, за домом та родиною, за значущими людьми, що може негативно позначатися на емоційному фоні особистості і викликати стрес. Зовні це може виражатися в відчуженості і заціпенінні, або навіть в дратівливості чи підвищеної збудливості. Засуджений змушений змінювати звичний стереотип життя. Тому, соціально-психологічний супровід особистості в пенітенціарній системі, починається з перших днів перебування в установі, що само по собі є стабілізуючим фактором. Головне завдання психолога на початковому етапі роботи з засудженими, вжити заходів щодо нейтралізації негативного впливу та сприяти адаптації їх до умов місць позбавлення волі. Психолог установи вивчає особистісні особливості засуджених, які прибули до установи, складає їх психологічні характеристики та надає рекомендації щодо їх побутового

влаштування та працевлаштування, надає рекомендації начальникам відділень соціально психологічної служби щодо роботи з ними.

Зміна психічних станів особистості пов'язано з певними періодами знаходження її в місцях позбавлення волі. Можливо виділити наступні основні періоди, пов'язані зі зміною психічних станів засудженого.

1. Період адаптації, звикання до нових умов життя, який триває перші три, чотири місяці. У цей період особливо гостро відчувається обмеження потреб, зміна існуючого стереотипу. Завжди має місце звуження можливості задоволення сформованих потреб

2. Період появи, розвитку інтересів в нових умовах життя. Цей період пов'язаний з появою і розвитком позитивних емоцій, станів, що викликають і підвищують психічну активність засудженого. Інтереси, що сприяють таким станам, можуть бути самими різними: участь в житті колективу засуджених, виконувана робота, культурне дозвілля, навчання, побачення з родичами та інше. Поява широкого кола інтересів, розширення структури виконуваних соціальних ролей сприяє зміні психології засудженого.

3. Період поєднання зовнішнього впливу з самовихованням. Процес перевиховання неможливий без появи такого періоду. Він характерний появою цілей в житті, виробленням шляхів їх досягнення. В психології засудженого в більшій мірі проявляються каяття за вчинений злочин, переживання його в поєднанні з прагненням відшкодувати завдану шкоду. Для цього періоду характерна переоцінка ціннісних характеристик в житті, а часто і світогляду.

4. Період, що передує звільненню ув'язненого. Очікування звільнення часто протікає дуже важко, воно пов'язане з переживанням труднощів, які підстерігають його в нових умовах (взаємини в сім'ї, на роботі і т. д.). З цієї причини можливий розвиток психічних станів пригніченості, підвищеної дратівливості [1].

Отже, зазначені періоди викликають достатньо труднощів в роботі соціально-психологічної служби, вирішуючи які, психолог в продовж всього строку відбування покарання, проводить низку діагностичних заходів, направлених на вивчення особистості засудженого, розробляє програму психологічної корекції поведінки, комплексної корекції ціннісно-мотиваційної, когнітивної сфери. Особливості майбутньої корекційної роботи зумовлені індивідуальними особливостями засудженого, а саме типом нервової системи, темпераментом, індивідуальним стилем діяльності, умовами існування.

Враховуючи вищезазначене можна констатувати, що соціально-психологічний супровід осіб позбавлених волі повинен проводитися з урахуванням індивідуально-особистісного підходу, принципу з'єднання покарання з виправним впливом, принципу гуманізму, демократизму, рівності.

Література

Подкорытов Н.М. Юридическая психология. Учеб. метод. комплекс / Н.М. Подкоритов // Челябинск Южно-Уральский государственный университет, 2005. – 317 с

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА
ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

УДК 378.016:811.112.2

Воеводина Н. М.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької філології

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ
ФАКУЛЬТЕТА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В РАМКАХ КОММУНИКАТИВНО-
КОГНИТИВНОГО ПОДХОДА ОБУЧЕНИЯ ГРАММАТИКЕ

Проблема совершенствования языковой и профессиональной компетенции студентов факультета иностранных языков, который должен готовить высококвалифицированные кадры, способные решать сложные проблемы обучения и воспитания учащихся средствами иностранного языка (ИЯ), была всегда и остается актуальной.

Результатом обучения ИЯ на факультете должно быть владение коммуникативной компетенцией (КК), которую определяют «как способность понимать и продуцировать иноязычные высказывания (тексты) в соответствии с условиями и факторами речевой коммуникации (общения)» [1, с. 17]. Коммуникативную компетенцию считают сформированной, если обучаемый способен реализовать речевой материал для осуществления собственных коммуникативных намерений в соответствии с коммуникативной ситуацией и сферой общения, т.е. использовать ИЯ для реальной коммуникации вне занятий. При этом многие исследователи (М. Н. Вятютнев, Н. И. Гез, И. Б. Игнатова, Е. И. Калмыкова и др.) в качестве составной части КК называют лингвистическую компетенцию (ЛК), которая является базой, определяющей формирование КК.

В научной литературе ЛК рассматривают как «потенциал лингвистических знаний человека», как умение строить, анализировать формально правильные предложения, соответствующие нормам данного языка, как владение языковыми средствами, т.е. языковыми единицами и грамматическими правилами [2], как знание единиц языка всех уровней и правил оперирования ими [4], как «способность понимать и продуцировать большое количество правильных в языковом отношении предложений и / или текстов с помощью сознательно усвоенных языковых знаков и правил их соединения» [3, с. 131].

Содержание ЛК включает в себя такие компоненты, как:

- языковая система (единицы, классы, категории разных уровней языка);
- правила функционирования языковых единиц;
- языковая норма;
- механизмы оперирования языковыми единицами при построении системно- структурных образований.

Таким образом, ЛК реализуется не только в умении пользоваться языком, но и в умении квалифицировать изучаемые грамматические явления, соотносить их с другими в системе изучаемого языка. А это может быть достигнуто на основе сознательного знания языковых единиц, их функций и грамматических форм [3, с. 129-130]. Для эффективности изучения иностранного языка ЛК должно формироваться на сознательной основе и подкреплять КК. Практическое преподавание должно быть направлено на то, чтобы будущие учителя научились проникать в суть явлений, которыми они овладевают и которые они впоследствии должны уметь донести до сознания своих студентов.

Одной из наиболее сложных проблем методической науки является соотношение теоретических знаний и практических умений и навыков, общеобразовательного и коммуникативного аспектов преподавания ИЯ в университете. С одной стороны, обучение языку в системе высшего образования имеет основной целью его практическое усвоение, т.е. формирование умений и навыков иноязычного общения; с другой стороны, базовое высшее образование предполагает формирование широкого общеобразовательного кругозора студента и совершенствование его интеллектуальной деятельности.

По нашему мнению, решение образовательной цели в рамках коммуникативно-когнитивного подхода ни в коей мере не наносит ущерба практическому овладению языком, а способствует более глубокому и прочному усвоению языка.

Реализация обеих целей предполагает:

1. Модульную организацию учебного материала.
2. Индуктивное введение новых языковых и речевых фактов.
3. Выявление оппозиций (бинарных и множественных), реально существующих в языке, которые в практике преподавания примут вид учебных оппозиций. На базе оппозиций составляются упражнения, в основном речевого характера.

4. Установление связей между языковыми явлениями, которые на практике должны осознаваться и усваиваться студентами в процессе соответствующим образом организованной речевой деятельности.
5. Нахождение причинно-следственных связей между явлениями действительности и языка и внутри самой системы языка.
6. Анализ и систематизацию соответствующих фактов путем выполнения соответствующих упражнений.
7. Разработку речевых ситуаций, демонстрирующих употребление различных языковых явлений.
8. Разработку и обучение вариативности речевых высказываний.
9. Разработку оптимального соотношения упражнений коммуникативного и языкового типов.
10. Использование коммуникативных упражнений, активизирующих умственную деятельность [4, с. 7].

Как известно, коммуникативно-когнитивный подход предусматривает формирование грамматических умений и навыков при помощи упражнений, максимально соответствующих основным закономерностям умственной деятельности, используя анализ, сравнения, противопоставления, обобщения, группировку, систематизацию, установления взаимозаменяемости грамматических явлений и их границ.

Одной из общеобразовательных задач следует считать развитие ЛК на уровне теоретических знаний, что предполагает развитие лингвистического отношения к изучаемым грамматическим явлениям в единстве значения-функции-формы и овладение студентами методом лингвистического анализа языка и речи на достаточном уровне.

Следовательно, введение теоретического материала должно оптимально соответствовать требованиям формирования ЛК при соблюдении следующих условий:

- полнота описания изучаемых грамматических явлений;
- релевантность, когда существенным становится выделение характерных черт рассматриваемого грамматического явления с учетом его функции в речи;
- минимальное количество позиций для запоминания и максимальное число позиций, направленных на активную речевую деятельность;
- степень доступности учащимся самого описательного аппарата, его соотносительности с уровнем лингвистической эрудиции обучаемых с учетом типа и этапа обучения;
- степень соотнесенности описания языковой системы изучаемого языка с языковой системой, которую создают сами учащиеся в процессе овладения ИЯ [3, с. 133].

Таким образом, повышение эффективности обучения грамматике, создания условий для прочного усвоения знаний в широком смысле этого слова (как триединство знаний, умений и навыков) видится не только в совершенствовании содержания знаний, но и в совершенствовании приемов управления формированием ЛК и КК на основе активизации речемыслительной деятельности учащихся. Иначе говоря, если с самого начала вооружить студентов умениями использовать рациональные способы приобретения знаний и их переработки, то это в значительной степени избавит их от излишней затраты времени и энергии, что в целом будет способствовать интенсификации процесса обучения грамматическому строю иноязычной речи.

Литература

1. Бердичевский А. Л. Оптимизация системы обучения ИЯ в педагогическом вузе. М., Высшая школа, 1989. 101 с.
2. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку. М., Русский язык, 1989. 219 с.
3. Игнатова И. Б. Обучение грамматическому строю русской речи иностранных студентов-филологов как основа формирования языковой личности будущего учителя: дисс. док. пед. наук. СПб., 1997. 410 с.
4. Ситнов Ю. А. Коммуникативно-когнитивная методика обучения грамматике в языковом вузе (на примере испанского языка). Пятигорск, ПГЛУ, 1997. 160 с.

УДК 811.112.2 '373.7 (043)

Ганжело С. М.

старший викладач кафедри німецької та французької філології

ЗАМІНА КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СЛОВОМ АБО ПОЄДНАННЯМ СЛІВ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Одна з можливостей виявити потенційні властивості фразеології полягає в заміні компонентів, що входять до складу стійкого словосполучення. Це один з активних способів мовної гри і найбільш поширених і продуктивних прийомів дефразеологізації в німецькій мові.

В. М. Вакуров відмічає, що прийом «переслідує декілька стилістичних цілей: пристосувати фразеологічні одиниці (ФО) до конкретної ситуації, оживити і видозмінити образ фразеологізму, створити комічний ефект та виразити своє відношення до зображуваного» [2, с. 35].

Різні типи заміни впливатимуть на різні значення ФО: в одному випадку – на раціональну частину значення, в іншому – на його стилістичний потенціал. Одна з проблем заміни компонента в структурі ФО полягає в умотивованості їх сенсу значеннями слів-компонентів, що входять до їх складу. «Звичка використовувати слово в якості основного будівельного матеріалу настільки велика, що фразеологізми увесь час знаходяться під безперервним лексичним тиском – тиском з боку усієї сукупності значень словесної системи» [4, с. 3].

Тому основна проблема при вивченні цього виду перетворення – співвідношення корелятивів, тобто заміників і замінюваних компонентів. Кореляти можуть знаходитися в 1) синонімічних; 2) антонімічних; 3) паронімічних; 4) несистемних стосунках.

1). Синонімічний компонент, що замінює, повинен співвідноситися по сенсу з фразеологізмом і мотивований контекстом. Мета цього виду субституції – пристосувати дефразеологізовану одиницю (ДО) до конкретної ситуації, оживити образ, підвищити емоційно-оцінне забарвлення загальновідомого висловлювання:

Стилістично маркірований елемент – заступник, дає інформативні і емоційно-експресивні прирости до значення ФО та ускладнює сенс висловлювання.

2). Оновлення лексико-граматичного складу ФО відбувається на основі антонімії компонента початкового поєднання і субституту. Ефект антонімічної заміни компонентів в парадоксальності образу, який надає усьому висловлюванню каламбурний, іронічний сенс.

3). Обігравання фразеологізму може здійснюватися шляхом зміни звукової оболонки одного з компонентів.

а) Найбільш ефективним є такий різновид прийому гри слів, як каламбур, що ґрунтується на звуковій подібності субституту компоненту, що заміщається. Автор підбирає заміну одного із слів, що входить в стійке словосполучення, орієнтуючись не лише на ефект новизни, але прагне максимально актуалізувати нову експресему: *Liebe auf den ersten Schluck* – вихідна форма: *Liebe auf den ersten Blick*.

Фоносемантичні заміни оказіонального типу мають частіше ситуативну прив'язку. Наприклад, використання ДО з включенням ситуативно орієнтованого фоносеманта, в результаті якого відбувається буквализація:

Ситуативно обумовленим паронимом в складі ДО може виступати:

- абрєвіатура;
- власний іменник;
- іншомовне.

Різноманітна оцінна інтерпретація значення висловлювання досягається навмисним заміщенням фоносеманту. «Експресивізація та переважно негативна оцінна кваліфікація того, що значить, досягається шляхом паронимастичної підміни» [3, с. 107].

На превеликий жаль, нині «фрази-кувалди», як і «слова – паразити» знаходяться у фокусі громадської уваги, несуть згубний сенс для свідомості і підсвідомості людини.

«Введення оказіонального фоносеманта створює ігрову трансформу, що виступає по відношенню до прототипу як уточнююче – ситуативна оцінна номінація» [3, с. 110].

б) «Однією з ефективних форм загостреного складу є свідоме вживання в порівняно вузькому контексті (зазвичай в межах однієї фрази) співзвучних слів. Співзвуччя служить тут своєрідною «магнітною» силою взаємного тяжіння цих слів, між якими можуть виникати гнучкі та влучно схоплені смислові зв'язки і стосунки. Такий прийом відомий як паронимазія. Паронимазія має різні експресивні функції. Головне призначення цієї фігури (нерідко іронічної, глузливої) – «загострення складу» [6, с. 82].

Паронімічні заміни обумовлюють асоціативний паралелізм сприйняття фоносемантів, коли лексема, яка «заміщає», вводиться у фразеологізований контекст вживання лексеми, що «заміщається»: *WC-Ente verdient Ihr Vertrauen. Ente gut, alles gut* (реклама «туалетного каченя»); *Verdauung gut, alles gut* (реклама йогурту); *Preise gut, alles gut* (слоган фірми C&A); *Reise gut, alles gut* (реклама туристичного агентства "Arosa") – вихідна форма: *Ende gut, alles gut* [1, с. 110].

4). Прийом несистемної (чи парадоксальної) заміни компонентів ФО моделює контекст неспіввідносності мовного прогнозу вживання ФО і реалізації цього прогнозу, що викликає ефект несподіванки, невиправданості при сприйнятті субституту в експериментальних умовах реалізації. Поза сумнівом, прийом забезпечує привертання уваги нестандартністю, вимагає зіставлення мовного прототипу ФО і відповідного корелята по семантико-стилістичним параметрам, що виступають в ролі індикаторів його нестандартної інтерпретації, звернений до лінгвістичної компетенції, інтуїції, чуття читачів.

Сучасні «антиприслів'я», що фіксуються, є смисловими антиподами традиційних паремій внаслідок парадоксальної заміни компонентів, по вживаності б'ють усі рекорди. Зрозуміло, не усі вони такі дотепні,

як, напевно, хотілося авторам. Оказіональні кореляти в їх складі характеризуються, на нашу думку, абсолютною довільністю, алогічністю, смисловою неспівмірністю.

Характерно, що прислів'я, приказки, фразеологізми і крилаті вирази саме із-за своєї популярності, авторитетності стають об'єктом перевертання. Не може не засмучувати, що в орбіту гри слів були залучені навіть піднесені і проникливі рядки з класичних віршів, біблейські сентенції [5, с. 110].

Використання прийому має бути доцільним, перебільшення його приводить до мовних помилок, до спотворення, огрублення сенсу ФО. Наведені нами приклади ДО об'єднуються іноді невмотивованою екстралінгвістичною мотивацією «сміху заради сміху» і злого зубоскальства. І ні для кого не секрет, що сучасний простір мови сучасної преси буквально захлинається в морі таких переробок.

Література

1. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь / под ред. Маличе-Клаппенбах, К. Агрикола. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Рус. яз., 1975. 665 с.
2. Вакуров В. Н. Основы стилистики фразеологических единиц. Москва, 1980. 175 с.
3. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество. Екатеринбург, 1996. 214 с.
4. Диброва Е.И. Вариантность ФЕ в современном русском языке. Ростов н\Д, 1979. 192 с.
5. Куклина И. Н. Явления фразеологизации и дефразеологизации в языке современной прессы: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Московский государственный областной университет. Москва, 2006. 251 с.
6. Щербина А.А. О некоторых приемах «заострения» слога. *Русский язык в школе*. 1975. № 3. С. 80-83.

УДК 811.112.22

Гутнікова А. В.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької філології

ЗАСОБИ УТВОРЕННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою дослідження є системний опис групи лексем, які є найменуваннями осіб жіночої статі за професійною ознакою (НОП) в німецькій мові. Матеріалом дослідження слугують 230 найменування професій, відібрані методом суцільної вибірки з офіційних реєстрів професій і доповнені з інших лексикографічних джерел.

Аналіз НОП з точки зору формальної структури показав, що абсолютна більшість даних найменувань утворена за допомогою словотворчих засобів, тобто є похідними.

Слідом за Е.С.Кубряковою, під похідним словом в даній роботі розуміється "будь-яка вторинна, тобто зумовлена іншим знаком чи сукупністю знаків одиниця номінації зі статусом слова незалежно від структурної простоти або складності останнього" [1, с. 5].

Аналіз НОП в плані процесу номінації вимагає залучення найменування осіб чоловічої статі за професією, тому що найчастіше саме ці найменування виступають в якості основ для похідних слів жіночого роду. Даний напрямок деривації (від форми чоловічого роду до форми жіночого роду) вважається традиційним в німецькому словотвірі і становить 42,61% похідних одиниць.

Виникла ще в германських мовах модель збереглася і понині: багато іменників жіночого роду є вторинними від форм чоловічого роду. У подібних випадках мовація (*Movierung, Motion*) стає тим останнім словотворчим актом, в результаті якого виникає нове НОП.

Під мовацією ми розуміємо в даній роботі дериваційний процес, в результаті якого утворюється відповідне найменування у формі жіночого роду від іменника чоловічого роду за допомогою експліцитно виражених словотворчих засобів [2, с. 128].

Як відомо, одним з найбільш поширених способів у сучасній німецькій мові є суфіксація. У групі НОП процес суфіксації характеризується тим, що в більшості випадків традиційна схема від вихідного слова до похідного слова-агентиву формально збільшується на один дериваційний крок, тобто від вихідного слова чоловічого роду – до корелятиву жіночого роду, пор. *Arbeit* → *Arbeiter* → *Arbeiterin*. З аналізу мовного матеріалу випливає, що інвентар словотворчих афіксів, що беруть участь в створенні похідних НОП на базі імен чоловічого роду, досить є обмеженим.

При цьому явна монополія зберігається за суфіксом *-in*, в даній лексико-семантичній групі він є формальним виразником категоріального значення "особа жіночої статі за родом занять, професії".

Як відомо, суфікс *-in* відноситься до найбільш стародавніх словотворчих афіксів в системі німецької мови, пор. двн. *-in, -inna, -inne*; в свн. *-in*. В даній час суфікс не тільки не втратив свого значення для утворення нових слів, але і "відтіснив" на задній план суфікси іноземного походження, затвердившись, таким чином, в системі словотвору в якості єдиного високопродуктивного моваційного суфікса.

Універсальна сполучуваність суфікса *-in* з основами чоловічого роду будь-якого типу зробила можливим утворення нової форми фактично від кожного НОП в формі чоловічого роду. Якщо цього не

відбувається, і для називання жінки за професією використовується найменування у формі чоловічого роду, причина цього криється, як правило, у екстралінгвістичній сфері, і тільки в окремих випадках є власне мовною.

Суфікс *-in* може приєднуватися до основ будь-якого типу, але при взаємодії його з суфігованими основами, тобто при словотвірному акті в два дериваційних кроку, основа зазнає в ряді випадків зміни морфологічного характеру, такі як:

1) усічення кінцевого голосного в основі на *-e*, пор. *Gehilfe* → *Gehilfin* 'помічник / ця';

2) гаплогія, тобто усічення складу *-er* в іменників чоловічого роду, що містять в результаті слова послідовність *-egeg*, пор. *Polsterer* – *Polsterin* 'дранирувальника / ця'. Дане зауваження не відноситься, однак, до іменників з послідовністю *-ierer*, пор. *Lackierer* – *Lackiererin* 'лакировщик / ця'.

Серед інших моваційних словотворчих засобів слід назвати суфікси *-e* (*Garderobiere* 'костюмер'), *-ess* (*Stewardess* 'стюардеса'), *-euse* (*Friseur* 'перукар'), *-ice* (*Direktrice* 'директриса'), *-ine* (*Heroine* 'героїня'), *-esse / -isse* (*Diakonisse* 'служниця'), а також "складні" суфікс *-essin / -issin*, результат злиття запозиченого *-isse* і німецького *-in* (*Äbtissin* 'абаміца').

Цікаво відзначити, що деякі з перерахованих суфіксів здатні виступати як в якості моваційних, так і немоваційних, тобто комбінуватися з основами, які не є НОП у формі чоловічого роду, пор. : *-euse / Coiffeur / Coiffeuse* 'перукар' – *Annonce / Annonceuse* 'рекламщик / ця'. До розряду немоваційних суфіксів жіночого роду, які використовуються для оформлення НОП, відноситься також суфікс *-ina* (*Ballerina* 'балерина').

На противагу суфіксу *-in* всі перераховані суфікси іншомовного походження відносяться до розряду малопродуктивних або непродуктивних, тобто нерелевантних для процесуального аспекту освіти НОП, в той час як для його статичного аспекту релевантні як продуктивні, так і непродуктивні моделі, оскільки і ті й інші належать до норми сучасної німецької мови.

Література

1. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. М.: Наука, 1981. 198 с.
2. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. М.: Высшая школа, 1984. 263 с.

УДК 81'373.7(043)

Даниленко О. С.

старший преподаватель кафедры немецкой и французской филологии

УНИВЕРСАЛЬНОСТЬ ПАРЕМИЙ

Паремии, как культурно-маркированные единицы, представлены практически во всех языках и рассматриваемые как "универсальный текстовый комплекс, передающий основные представления народа о мире и человеке в этом мире" [1].

При изучении паремических фондов разных языков исследователи сталкиваются не только с этноспецифическими особенностями осмысления действительности, но и с явлением культурной универсальности данных языковых единиц. Явление универсальности на материале фразеологизмов рассмотрено в ряде работ, детальный анализ которых можно найти в исследовании Е. А. Яковлевой [2].

Существуют два подхода к определению того, что является языковой универсалией: узкий (этимологический) и расширительный (статистический). По мнению Б. Т. Ганеева, определение универсалии, опирающееся на этимологию данного термина, ограничивает объем этого понятия: "Языковые универсалии по своей природе являются обобщенными высказываниями о тех свойствах и тенденциях, которые присущи любому языку и разделяются всеми говорящими на этом языке" [3, с. 467]. Следовательно, расширительное толкование данного термина, - т.е. языковые универсалии - это закономерности, общие для всех языков или для их абсолютного большинства, представляется более справедливым.

При исследовании пословичных универсалий Ю. И. Левин приходит к выводу, что "значения подавляющего большинства пословиц представляют собой универсалии: для почти любой пословицы данного народа можно почти всегда найти синоним среди пословиц любого другого народа; различия касаются почти исключительно предметно-образной сферы, не затрагивая значений" [4, с. 122]. Кроме того, в некоторых работах указывается на полные совпадения в логической форме содержания паремий, принадлежащих разным народам [5, с. 21]. Сравнивая паремии родственных и неродственных языков, многие исследователи отмечают, что "смысл пословиц одной этнической группы оказывается тождественным смыслу пословиц совершенно иной языковой и культурной общности" [2].

Эквивалентность подавляющего большинства пословиц и поговорок объясняется типологией.

Пословицы как фольклорный жанр содержат одновременно поэтический и прозаический смысл. Поскольку прозаические смыслы паремий являются первичными ценностными представлениями, то и

анализируются они чаще всего. Так, принято считать, что прозаических вариантов смысла в пословицах менее тысячи и более девятисот, тогда как пословичных текстов гораздо больше и многие из них синонимичны относительно прозаического содержания. Значение и смысл пословиц в разных языках представлены инвариантами содержания пословиц, и в большей степени они носят некий универсальный характер [1].

Именно этими причинами объясняется тот факт, что в сборниках пословиц многих народов мира паремии представлены в тематических группах, совпадающих в семантических полях

Сравнивая паремии европейского, азиатского и африканского происхождения, венгерский паремиолог Г. Пачелай выделяет группу универсальных пословиц и поговорок, которые возникли независимо друг от друга и выражают какие-либо общие для всего человечества идеи. Он разделяет их на категории пословиц и поговорок, являющиеся: а) метафорическим способом осмысления простых жизненных явлений; б) простыми максимами; в) простыми максимами, содержащими суждения нравственного характера; г) пословицами, возникшими в результате глобализации [2].

Потенциальным источником подобных универсальных паремий могут служить интернациональные библейские, мифологические, литературные, исторические и культурные сюжеты. Данные паремии пользуются мировой популярностью, поскольку содержат универсальное суждение о ценности времени [2].

Универсальность некоторых паремий возникает вследствие универсальности человеческого опыта познания окружающей действительности. Это еще раз подтверждает положение о том, что данные устойчивые выражения являются моделями определенных типовых жизненных ситуаций, сводимых к базовым человеческим представлениям о тех или иных категориях этики. Однако, наряду с этим, имеются также случаи, когда причиной существования таких пословичных универсалий служит единый источник их возникновения.

Литература

1. Балова И. М., Кремшочалова М. Ч Паремии как форма синтеза смысловых миров русской и кавказских культур. Философские науки. 2011. С. 108-121. – Режим доступа: <http://www.kavkazoved.info/news/2011/10/28/paremii-kak-forma-sinteza-smyslovyh-mirov-russkoj-i-kavkazskih-kultur.html>
2. Яковлева Е. А. Интеграция китайских паремий в американское коммуникативное пространство: дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Владивосток, 2016. 186 с.
3. Ганеев Б. Т. Специфичность vs универсальность в паремиологии // Вестник Башкирского университета. 2012. Т. 17. №1(1). С. 467-470 – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/spetsifichnost-vs-universalnost-v-paremiologii>
4. Левин Ю. И. Провербиальное пространство // Паремиологические исследования / под ред. Г. Л. Пермякова. М., 1984. С. 106-126
5. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремиологии. М.: Наука, 1988. 236 с.

УДК 372.881.1 (043)

Кажан Ю. М.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької та французької філології

DEUTSCHE SPUREN IN MARIUPOL UND DIE BEHANDLUNG DES THEMAS IM UNTERRICHT

Die Teilnahme an den internationalen Projekten bringt interessierte Fachleute zusammen und lässt neue Tatsachen über die Beziehungen zwischen Deutschen und Ukrainern erfahren. Das Projekt «Deutsche Spuren in der Ukraine», an dem ich mitgewirkt habe, hatte zum Ziel, die vorhandenen und neu entdeckten Materialien zum Thema «Deutsche in der Ukraine» zu didaktisieren und die für den Gebrauch im Deutschunterricht vorzubereiten. Meiner Ansicht nach, birgt dieses Thema großes Potenzial, weil es deutsche Kultur an die Studenten näher bringt, und sie verstehen, dass die deutsche und die ukrainische Kultur viele Gemeinsamkeiten haben.

Bei der Didaktisierung geht es um digitale und analoge Möglichkeiten, aber aus dem Grund, dass die Digitalisierung heute eine große Rolle im Lernprozess spielt, möchte ich darauf genauer eingehen. Dabei ist es wichtig, nachhaltig zu handeln und den Lernprozess so zu gestalten, dass die klassischen Formen des Lernens durch die neuen Technologien und Lernformate ergänzt werden.

Obwohl die Vorteile des Einsatzes der digitalen Medien immer wieder hervorgehoben werden, werden digitale Medien in der Wirklichkeit von der Mehrheit der Lehrenden eher seltener benutzt. Oft werden seitens der Lehrpersonen folgende Bedenken geäußert:

- Lernende werden durch digitale Medien abgelenkt;
- Themen werden dabei nur oberflächlich verarbeitet;
- Plagiate werden bei der Informationsrecherche verwendet;

- Es gibt immer weniger Unterrichtseinheiten für Deutsch, deswegen bleibt es keinen Platz für Experimente mit Medien.

Andererseits können digitale Angebote den Deutschunterricht sinnvoll ergänzen, indem man sie zum Beispiel für die selbständige Arbeit benutzt oder als Einstieg in das Thema, oder auch bei anderen Phasen des Unterricht, wo es organisatorisch und inhaltlich passt.

Die Materialien aus dem Projekt «Deutsche Spuren in der Ukraine» können sehr gut digital umgesetzt werden, zum Beispiel mit dem Web 2-Instrument, Plattform Learning Apps, die über verschiedenen Möglichkeiten verfügt, interaktive Übungen zu entwickeln. LearningApps.org unterstützt Lern- und Lehrprozesse mit kleinen interaktiven, multimedialen Bausteinen, die online erstellt und in Lerninhalte eingebunden werden. Für die Bausteine steht eine ganze Reihe von verschiedenen Übungsmöglichkeiten (Zuordnungsübungen, Multiple Choice-Tests etc.) zur Verfügung. Die Apps stellen keine abgeschlossenen Lerneinheiten dar, sondern müssen in ein Unterrichtsszenario eingebettet werden [1].

Wir haben einige Übungen zu den deutschen Spuren entwickelt und auch im Unterricht mit Studenten ausprobiert, und können die Schlussfolgerung ziehen, dass die Materialien zum Deutschlernen anregen, und digitale Formate die Medienkompetenz der Studierenden fördern. Folgende zwei Beispiele zeigen die Möglichkeiten für die Entwicklung eigener interaktiven Übungen.

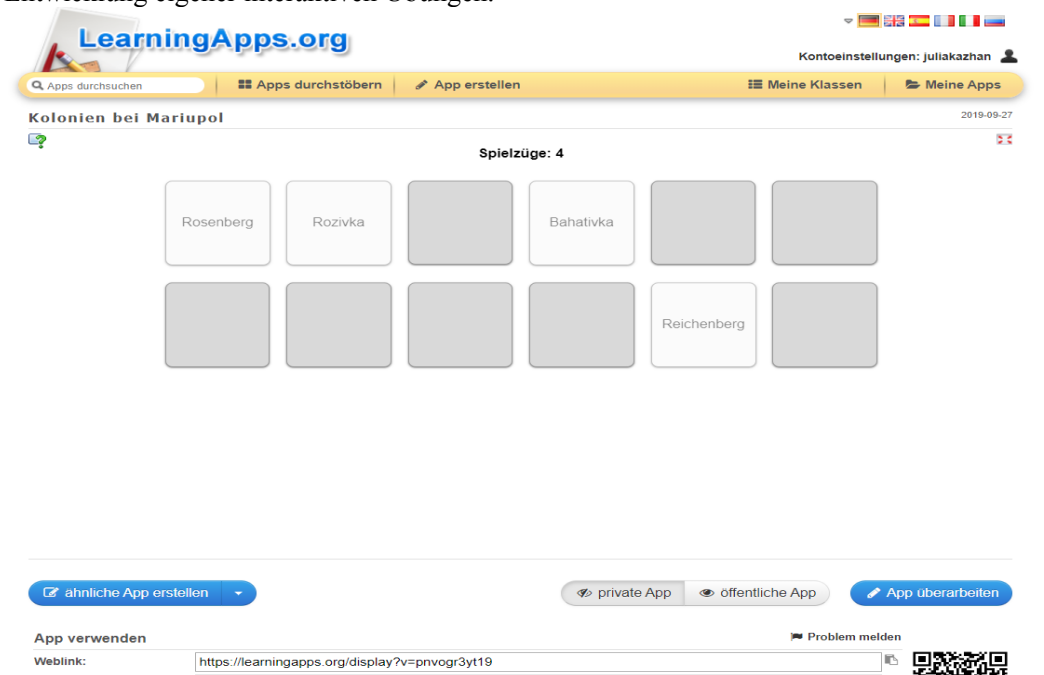

Abb.1 Interaktive Übung «Memory»

Bei der vorgestellten Übung geht es darum, die Entsprechungen unter den Wörtern zu finden, die die Dörfer um Mariupol herum früher bezeichnet haben und die modernen Bezeichnungen dafür. Es sei betont, dass diese Dörfer früher deutsche Kolonien waren und dementsprechend solche deutsche Namen, wie zum Beispiel Rosenberg oder Rosengart, getragen haben.

Aus unserer eigenen Erfahrung können wir behaupten, dass die von uns entwickelten interaktiven Übungen die Lernenden zum Erlernen des Deutschen motiviert haben. Demnächst haben wir vor, neue Übungstypen mit LearningApps.org zu entwickeln und die im Lernprozess auszuprobieren.

Literatur

1. LearningApps.org: multimediale, interaktive Lernbausteine erstellen einfach gemacht [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://learningapps.org/LearningApps.pdf>

УДК 81'373 (043)

Лоскутова Н. М.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької філології

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ТЕРМІНОЛОГІЯ» ТА «ТЕРМІНОСИСТЕМА»

Термінознавство є комплексною науковою дисципліною, яка досліджує спеціальну лексику – терміни. Метою термінознавства є сприяння раціоналізації професійного спілкування, управління процесом утворення і вживання термінологічних одиниць. Як основні завдання термінознавства лінгвісти виділяють наступні:

- 1) аналіз термінології в комунікативних процесах;
- 2) визначення місця термінології в системі мови;
- 3) дослідження семантичної своєрідності термінів в зіставленні зі словами загальноживаної лексики, а також вільними та стійкими поєднаннями;
- 4) аналіз граматичної організації простих (слів) і складених (словосполучень) термінів;
- 5) конкретизація поняття «термінологічна система» і розробка методик аналізу та опису терміносистем [1, с. 7-8].

Термінознавство є синхронною галуззю знання. Власним предметом дослідження термінознавства є термінологія та терміносистема, а термін є одночасно і об'єктом і предметом термінознавства [3, с. 18]. Нам здається важливим торкнутися проблемного питання відмінності понять «термінологія» і «терміносистема», оскільки серед лінгвістів немає єдиної точки зору про те, чи вважати ці поняття синонімами, або їх слід розрізняти.

Низка відомих лінгвістів, серед яких Н. В. Васильєва, Б. М. Головін, Р. Ю. Кобрін, А. В. Крижановська, Д. С. Лотте, Н. В. Подольська, О. О. Реформатський, О. В. Суперанська та ін., не проводять різниці, між поняттями «термінологія» і «терміносистема». В їхніх працях дані поняття виступають як синоніми, які служать на позначення сукупності термінів, пов'язаних на всіх рівнях знання, яке їх вивчає. Так, наприклад, О. В. Суперанська, розглядаючи питання формування термінології в дослідженні «Загальна термінологія», зазначає, що «термінологія науки нового часу – це штучно сформований лексичний прошарок» [4, с. 8]. І тут же читаємо: «В термінологічному полі ... все терміни даної галузі предметного знання пов'язані між собою в строго термінологічну систему» [4, с. 8]. Б. М. Головін і Р. Ю. Кобрін також використовують ці два терміни як синоніми, відзначаючи, що можна проводити лише умовно відмінність між ними, при цьому термінологія буде позначати сукупність термінів, а терміносистема – впорядковану кодифіковану термінологію. Але оскільки системний світ, то системна і термінологія, що відбиває його явища, отже, не може існувати не пов'язаних і не організованих термінів в межах термінології. Відповідно до цього немає потреби розрізняти ці терміни [1, с. 76-78]. Т. Р. Кіак використовує як синоніми терміни «термінологія» і «терміносфера» [2, с. 8-9].

Нам видається більш логічною думка таких дослідників як В. П. Даніленко, В. М. Лейчік, Л. І. Скворцов, С. В. Грінюв, І. Н. Волкова, Л. А. Морозова, М. В. Новікова та ін., які пропонують розмежувати ці поняття, закріпивши за кожним з термінів певне значення. Зокрема, В. М. Лейчік пропонує проводити розмежування сукупностей термінів за ступенем їхньої стихійності й свідомості. У його розумінні термінологія є сукупністю термінів, яка стихійно склалася, причому утворюються термінології тими ж способами, що і лексико-семантичні угруповання загальноживаної мови [3, с. 106-112]. Зазвичай процес формування термінології обіймає тривалий період часу. На початку свого існування термінології є неповними (що абсолютно виключено для терміносистем). У міру розвитку людського знання вдосконалюються термінології, поповнюючись новими термінами та позбавляючись від термінів, які не задовольняють необхідним вимогам. Після закінчення певного часу термінології являють собою велику сукупність термінів, належним чином співвідносяться з певною теорією, настає етап стабілізації. Вчений виділяє чотири можливих напрямки подальшого розвитку термінології:

- 1) подальше поглиблення пізнання, що породжує нові терміни;
- 2) внаслідок прогресу науки та техніки з'являються нові об'єкти, що вимагають номінації, і відбувається розмежування понять;
- 3) в певну галузь знання залучаються нові підгалузі, що призводить до перебудови термінології;
- 4) відбувається наукова революція, яка ґрунтується на докорінній перебудові поглядів в певній галузі знань [3, с. 113-118].

На завершальному етапі формування термінології вона стає усталеною, починається етап впорядкування даної термінології, внаслідок чого вона стає терміносистемою. Терміносистема не завмирає в розвитку після свого становлення, вона продовжує розвиватися і вдосконалюватися, змінюючись як кількісно, так і якісно завдяки уточненню, експлікації понять.

Таким чином, ми бачимо, що термінологія є фундаментом терміносистеми, якій притаманна зв'язність, вона може бути упорядкованою або частково упорядкованою, а її лексичними одиницями можуть бути терміни й передтерміни [3, с. 116-117], в той час як сама терміносистема являє собою організовану, класифіковану, ієрархічно упорядковану сукупність термінів.

Література

1. Головін Б. Н., Кобрін Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва : Высш. шк., 1987. 104 с.
2. Кіак Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения. Киев : УМК ВО, 1989. 104 с.
3. Лейчік В. М. Терминоведение : предмет, методы, структура. 3-е изд. Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. 256 с.
4. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология : вопросы теории. Москва : Наука, 1989. 248 с.

ІМПЛІЦИТНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ

Сучасний розвиток лінгвістичної науки характеризується зацікавленістю до мови як феномену психічної діяльності людини [3, с. 3]. Мова поширюється на всі розумові процеси: людина породжує текст, який репрезентує динаміку думки та її мовну реалізацію, тому мовна особистість не розглядається вже поза мовою та мовною здатністю до породження та сприйняття мовлення [8, с. 13]. Людина вважається не тільки як носій мови, а й як її користувач [6, с. 4]. Мова підкорена потребам, інтересам та рівню культури співрозмовника, а розвиток та зміни мови досліджуються відповідно тій культурній парадигмі, яка сформувалася у соціумі у певний період часу [6, с. 4]. Слід зазначити, що саме мова є засобом спілкування, а різноманітність її засобів дає можливість мовній особистості вербалізувати свої знання [6, с. 4], які мають експліцитну та імпліцитну форму існування [3, с. 3]. Таким чином імпліцитність проявляє себе в мові та мовленні, де автоматизується у певній мовленнєвій ситуації та стає доступною для розуміння [3, с. 3-6]. А оскільки художній текст описує комунікативну ситуацію і сам є частиною комунікації [3, с. 6], тому він містить не тільки експліцитно, а й імпліцитно виражену інформацію і саме в художньому тексті імпліцитно приховується авторська точка зору, естетична інформація, суб'єктивна експресивність та емоційність [4, с. 47].

Отже, у кожному тексті діють дві протилежні але взаємопов'язані тенденції до експліцитності та до компресії інформації, сугестивності тобто імпліцитності, яка вимагає активної співтворчості читача та посилює експресивність та естетичний вплив [1, с. 104]. Взагалі слід зазначити, що сприйняття художнього слова ґрунтується на діалозі письменника з читачем, а творче розуміння художнього тексту зумовлено особистою, оточуючою дійсністю та культурою реципієнта, змістом його тезауруса [7, с. 156], оскільки імпліцитний зміст висловлювання або тексту усвідомлюється завдяки знанню того світу, в якому ми живемо [8, с. 14].

Слід зазначити, що імпліцитний зміст це найважливіший компонент змістовно-сислової структури тексту, яка в свою чергу є його інформаційною категорією [3, с. 7]. Також слід звернути увагу ще й на той факт, що саме віршований текст більш за все тяжіє до імплікації, оскільки вірш має певну структуру та невеликий розмір, а інформація у цьому тексті подається у конденсованому вигляді [1, с. 294], тобто у вірші відбувається певна компресія змісту, яка спричинена саме імплікацією.

Під імплікацією слід розуміти присутність у тексті змісту, який вербально не виражений, але який адресат здатний угадати [2, с. 103]. Імплікація передає не тільки предметно-логічну, а й прагматичну, тобто суб'єктивно-оціночну, емоційну та естетичну інформацію [2, с. 103]. Беручи до уваги і той факт, що художнє мовлення постмодернізму характеризується чуттєвістю, тобто високим рівнем концентрації емотивності, а ідіолект представника постмодернізму є певним кодом [5, с. 214, с. 219-220], то слід визначити, що ідіолект Г. М. Енценсбергера характеризується імпліцитними особливостями, які превалюють над експліцитними, оскільки інформація у художньому мовленні постмодернізму є закодованою [5, с. 219-220]. Імпліцитні особливості ідіолекту цього письменника розкодовуються за допомогою алюзії, полісемії та графічних засобів.

Література

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / Арнольд И. В. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1999. – 444 с. [3, с. 294]
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / Арнольд И. В. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
3. Ермакова Е. В. Имплицитность в художественном тексте (на материале русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма) / Ермакова Е.В. – Саратов : Изд-во. Саратов. ун-та, 2010. - 200 с. [64, с. 3]
4. Жаналина Л. К. Морфема в интегративной лингвистике / Л. К. Жаналина // Филологические науки. – 2009. - № 3. – С. 37-46.
5. Ильин И. П. Постмодернизм. Словарь терминов / Ильин И. П. – М. : ИНИОН РАН, 2001. – 384 с.
6. Новохачёва Н. Ю. Стилистический приём литературной аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца XX – начала XXI веков: дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Новохачёва Наталья Юрьевна. - Ставрополь, 2005. – 284 с.
7. Цыренова А. Б. Аллюзия как средство выражения авторской интенции (на материале английского языка) / А. Б. Цыренова // Вестник Челябинского государственного университета. - 2010. - № 21 (202). - Вып. 45. - С. 155–161.
8. Цыренова А. Б. О классификации аллюзивных имен (на материале английского языка) / А. Б. Цыренова // Вестник ТГПУ. - 2010. - Выпуск 7 (97). С. 13-19.

СЕМАНТИКА ТА СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Кольоровизначення є однією з найбільш цікавих для дослідження тематичних груп слів у різних мовах. Популярність кольоровизначення як предмету дослідження пояснюється тим, що вони виявляються частиною більш глобальної проблеми співвідношення змісту та форми мовного знака в певній мові, що робить вивчення питання особливостей семантики кольоровизначення актуальним як в теоретичному, так і в практичному плані [5, с. 42].

Розглядаючи ті чи інші аспекти феномену кольору, фахівці часто ігнорують глибинний історичний та культурний досвід самої людини, якій властиве постійне прагнення називати предмети та явища, що її оточують. Незважаючи на очевидні зв'язки з людською нейрофізіологією, значення назв кольору (як і значення позначень емоцій) представляють собою артефакти культури. Колірна картина світу, будучи значущим компонентом мовної картини світу, не є винятком. Тому у лінгвістів колористика являє собою одну з найбільш популярних лексичних груп. Мовознавці, типологи, етимологи, лексикологи, семасіологи в ході дослідження десятків мов прийшли до висновку, що в системі кольоропозначення існує ряд універсальних рис. Крім того, різні ставлення до того чи іншого відтінку відображаються в образних висловах, ідіомах і приказках, існуючих у мові. Адже вони акумулюють соціально-історичну, інтелектуальну, емоційну інформацію конкретного національного характеру [2, с. 105].

Колір виступає однією з основних категорій культури, фіксує унікальну інформацію про колорит навколишньої природи, своєрідності історичного шляху народу, взаємодії різних етнічних традицій, особливостями художнього бачення світу. Так як колір є компонентом культури, то він оточений системою асоціацій, смислових значень, тлумачень, колір стає втіленням різноманітних морально-естетичних цінностей

У кольорі може виражатися відношення людини до явищ навколишньої природи. Він виступає як змістовний елемент культури, за допомогою якого можна охарактеризувати, систематизувати предмети, соціальні установки та морально-естетичні поняття.

Як відомо, у кожного народу свій образ мислення. Але існують цінності, загальні для всіх народів (наприклад, життя, дім, родина). Всі ці цінності і складають національний образ або модель світу.

У кожного народу з найдавніших часів колір був одним із засобів осмислення світу. Він служив позначенням найбільш важливого в природі та найбільш цінного в людині. Але з часом колірні образи втратили пізнавальне значення та набули естетичного й духовного значення, і саме колір став висловлювати внутрішній світ людини [3, с. 116].

Символіка кольору має давню історію. Люди з прадавніх часів надавали особливого значення читанню «мови фарб», що знайшло відображення в міфах, народних переказах, казках, різних релігійних і містичних навчаннях. Так, в астрології промені Сонця, розкладені на 7 кольорів, відповідали 7 основним планетам: червоний – колір Марса, синій – колір Венери, жовтий – колір Меркурія, зелений – колір Сатурна, пурпурний – колір Юпітера, помаранчевий – колір Сонця, фіолетовий – колір Місяця. При цьому фарби символізували не тільки планети та їх вплив, а й соціальне становище людей, їх різні психологічні стани. Це проявлялося в підборі одягу певних кольорів, народних приказках, обрядах і т.д. У різних народів склалася певна символіка фарб, що дійшла до наших днів [3, с. 47].

За спостереженнями учених, по мірі розвитку й збагачення людського досвіду відбувався розвиток і збагачення системи кольоропозначень. Можна назвати різні джерела його поповнення. В історії світової культури виділяють зазвичай декілька періодів, коли накопичення кольоронайменувань в європейських мовах відбувалося найактивніше. Особливе місце займає при цьому період науково-технічної революції і подальшого розвитку промисловості, зокрема, ткацької і фарбувальної, коли створювалися безліч нових відтінків кольору невідомих і неможливих до того моменту, що, як результат, спричинило збагачення колірної термінології. Починаючи з шістнадцятого століття, активним джерелом розвитку кольоропозначень стала література, особливо поезія, де створення різних поетичних образів вимагало все нових і нових найменувань, у тому числі також колірних.

Н. Б. Бахліна справедливо відзначає, що "розширення словника кольоронайменувань було викликано також естетичними потребами літератури, що розвивалася, в першу чергу, в поезії, створювалися поетичні синоніми загальноживаних колірних термінів..." [1, с. 116].

Лексеми типу "червоний", "жовтий" і т. д. відносяться до базових категорій людського мислення та містять таку кількість інформації про об'єкт або явище, якої виявляється достатньо для більшості ситуацій, в яких людина з ними зустрічається.

Вважається, що вихідним у народів на ранніх етапах розвитку було протиставлення "темний / світлий", і на його базі виникли позначення кольору. Однак межі між кольорами ще довгий час залишалися розмитими, що стало причиною широкого синонімічного вживання слів, що позначають кольори. Треба відзначити способи зображення відтінків, для яких немає спеціального словесного позначення. В першу чергу, це використання дослівного перекладу з аналітичним позначенням кольору за допомогою слова кольору. Але основним засобом передачі відтінків є модифікація основного кольору.

Для уточнення кольору використовуються:

- 1) суфікси інтенсивності (*синюватий, жовтуватий, червонуватий*);
- 2) спеціальні слова, що уточнюють колір (*блідо-, яскраво-*);
- 3) метафоричне вказування на предмет, що має такий самий відтінок (*білосніжний*);
- 4) вказування на основні кольори, що входять до складу відтінку (*коричнево-сірий, червонувато-коричневий, синьо-зелений*).

Основними шляхами, що призводять до насичення кольоропозначень новим змістом є: 1) генерування його за принципом символічного ланцюжка, в основі якого лежить порівняння за аналогією; 2) набуття змісту ззовні, джерелом чого виступає екстралінгвальна дійсність; 3) індивідуально-авторські вживання кольоропозначень. Результатом кожного з процесів є утворення універсального, специфічного та індивідуально-авторського характеру [4, с. 26].

Збереження семантики колірною словесною образу залежить від подібності значень колірних лексем, від контексту. Загалом, зображення відтінків, що не мають спеціального позначення в даній мові - дуже складна задача. В художній літературі часто взагалі не можна використовувати пояснення, і перекладачі, будучи не в змозі точно перекласти назву відтінку, передають його лише приблизно.

Таким чином, колір має величезне значення в житті сучасної людини. Дуже часто від нього залежить зміна настрою, емоцій і навіть фізичного самопочуття людей, що пояснює популярність кольоропозначень як предмету психологічних досліджень. Особливістю даної тематичної групи слів визнається те, що на відміну від інших об'єднань слів, де досить часто навіть сама тематична класифікація представляє значну складність, вони мають безпосереднє співвідношення з екстралінгвістичною реальністю – колірним спектром.

Література

1. Бахилина Н. Б. История цветообозначений в русском языке. Москва: Наука, 1975. 292 с.
2. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва: Ин-т социологии РАН, 1999. 189 с.
3. Кулаева С. М., Канаева Т. Современные тенденции формирования национальной картины цветообозначений // Вестн. Оренбург, гос. пед. ун-та. Оренбург, 2001. Вып. 4. С. 47–56.
4. Шеховцова О. А. Формування символічної семантики кольоропозначень : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Донецьк, 2003. 212 с.
5. Яворська Г. П. Мовні концепти кольору // Мовознавство. 1998. № 2–3. С. 42–50.

СЕКЦІЯ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 378..091:811.111]:005.6

Бодик О. П.

доктор філософії, доцент, доцент кафедри англійської філології

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ФІЛОЛОГІВ

Головною метою освітньої діяльності закладу вищої освіти (ЗВО) є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства.

Досягти даної мети можна, забезпечивши високий рівень якості освіти. Розкриваючи сутність внутрішньої системи забезпечення якості освіти, варто звернути увагу на співвідношення таких термінів як «якість освіти» та «якість освітньої діяльності».

Закон України «Про освіту» визначає якість освіти як «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг», а якість освітньої діяльності – як «рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг» (пп. 29, 30 ч. 1 ст. 1).

Отже, якість освіти розглядається у нерозривній єдності якості процесу (діяльності) і якості результату. Якість освітнього процесу (діяльності) є невід'ємною складовою якості освіти, яка залежить від якості освітнього середовища, включає якісні і кількісні характеристики освітнього процесу, якість професійної компетентності викладачів, якість організаційно-управлінської компетентності (див. Рисунок 1. Складові системи внутрішнього забезпечення якості).

Рис. 1. Складові системи внутрішнього забезпечення якості

Запровадження внутрішньої системи забезпечення якості – стратегічне рішення ЗВО, яке може допомогти покращити його загальну дієвість та забезпечити міцну основу для ініціатив щодо його ефективного та сталого розвитку.

При розбудові внутрішньої системи забезпечення якості спираємося на такі принципи:

1. Студентоцентризм. Головним суб'єктом, на якого спрямована освітня діяльність системи професійної підготовки вчителів англійської мови та філологів, є здобувач вищої освіти.

2. Цілісність системи управління якістю. Усі компоненти діяльності зазначеної системи взаємопов'язані, це створює взаємозалежність між ними. Наприклад, якість освіти залежить від оптимального добору науково-педагогічних кадрів, мотивуючого освітнього середовища, використання освітніх технологій, спрямованих на оволодіння ключовими компетентностями, сприятливої для творчої роботи психологічної атмосфери. Зниження якості хоча б одного названого компоненту знизить у цілому якість освіти.

3. Постійне вдосконалення. Розбудова внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти – це постійний процес, за допомогою якого відбувається вдосконалення освітньої діяльності, підтримується дієвість системи професійної підготовки вчителів англійської мови та філологів, забезпечується відповідність змінам в освітній сфері, створюються нові можливості тощо.

4. Вплив зовнішніх чинників. Система освітньої діяльності не є замкнутою, на неї безпосередньо впливають зовнішні чинники – стейкхолдери, місцева громада, освітня політика держави.

5. Гнучкість та адаптивність. Система освітньої діяльності змінюється під впливом сучасних тенденцій розвитку суспільства.

Політики і процедури забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти визначаються і самою системою професійної підготовки вчителів англійської мови та філологів і враховують специфіку її діяльності. Основні політики і процедури вивчення якості освітньої діяльності такі:

- система внутрішніх і зовнішніх моніторингів якості освітньої діяльності та якості освіти (наприклад, моніторинг навчальних досягнень здобувачів вищої освіти, моніторинг адаптації студентів, моніторинг наступності між рівнями освіти тощо);

- самооцінювання якості освітньої діяльності та якості освіти;

- система оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти;

- професійне зростання науково-педагогічних працівників;

- забезпечення публічності інформації про діяльність системи професійної підготовки вчителів англійської мови та філологів;

- забезпечення академічної доброчесності у діяльності науково-педагогічних працівників і студентів;

- запобігання та протидія булінгу (цькуванню).

Для кожного напрямку внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти (середовище, здобувач вищої освіти, викладач, управління) системою професійної підготовки вчителів англійської мови та філологів визначаються відповідні вимоги, критерії та індикатори для самооцінювання якості освітньої діяльності. Так, компоненти (вимоги) визначають якісне функціонування напрямку та системи в цілому, критерій є мірилом для оцінювання виконання вимоги, індикатори розробляються як на основі кількісної, так і кількісно-якісної шкали, тобто для одних критеріїв встановлюється кількісна шкала, а інші – вимірюються описово або виключно описово, що дозволяє комплексно подивитися на роботу системи професійної підготовки вчителів англійської мови та філологів і визначити шляхи вдосконалення освітньої діяльності.

Так, наприклад, вимога «Наявність відкритої, прозорої і зрозумілої для здобувачів освіти системи оцінювання їх навчальних досягнень» оцінюється критерієм «Здобувачі освіти отримують від науково-педагогічних працівників інформацію про критерії, правила та процедури оцінювання навчальних досягнень». Індикаторами (показниками) вимірювання даного критерію можуть бути:

- оприлюднення критеріїв, правил та процедур оцінювання навчальних досягнень;

- частка здобувачів освіти (із числа опитаних), які отримують інформацію про критерії, правила і процедури оцінювання навчальних досягнень.

Перший індикатор дає можливість вивчити, чи оприлюднюються критерії оцінювання, якими способами оприлюднюються ці критерії, чи оприлюднюються лише загальні критерії, чи ознайомлюються студенти з критеріями, правилами і процедурами оцінювання навчальних досягнень. Даний індикатор містить у собі багато аспектів, і виразити його кількісними характеристиками практично неможливо.

Другий індикатор виражається виключно через кількісні характеристики, зокрема, через відсоток студентів, які отримують інформацію про критерії, правила і процедури оцінювання навчальних досягнень студентів.

Для вдосконалення системи внутрішнього забезпечення якості системою професійної підготовки вчителів англійської мови та філологів визначаються конкретні заходи. Так, наприклад, із метою підвищення якості освітніх послуг і забезпечення конкурентоспроможності здобувачів вищої освіти відповідно до європейських стандартів і найкращих вітчизняних традицій проводиться коучинг-студія, в рамках якої року провести такі студентські коучинг-сесії:

- 1) майстер-клас «Моделювання програми власного саморозвитку шляхом формальної і неформальної освіти»;

- 2) семінар «Формування відповідальності за результати свого навчання та здатності до самооцінювання»;

- 3) розвиток життєво-професійної ефективності особистості в освітньому процесі: технології, методики, вправи.

Завданнями коучинг-студії є:

- створення єдиного диференційованого освітнього простору для неперервного професійного розвитку вчителів англійської мови та філологів за індивідуальними освітніми траєкторіями для забезпечення їхньої мобільності, конкурентоздатності, враховуючи швидкозмінні виклики національного та міжнародного ринків праці;

- забезпечення інноваційного науково-методичного, психолого-педагогічного, інформаційно-комунікаційного супроводу, висококваліфіковані індивідуальні тренування суб'єктів освіти для неперервного професійного розвитку, мобілізації потенційних внутрішніх ресурсів, суб'єктної творчої активності, професійно-продуктивного стилю спілкування із суб'єктами взаємодії тощо;

- стимулювання здобувачів вищої освіти з метою розвитку їхньої продуктивності, формування в них сталої позиції, здатності до виконання нових професійних ролей і функцій, упровадження інновацій в освітній процес;

- здійснення підготовки конкурентоспроможного на ринку освітніх послуг професіонала, здатного до професійно-педагогічної дії нової якості, успішного вирішення професійних завдань, орієнтованого саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації, підвищення рівня професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості протягом усього життя тощо.

УДК 82.09

Михайліченко Л. Л.

старший викладач кафедри англійської філології

АТМОСФЕРА ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

Не можна заперечувати, що мистецтво - це завжди прояв емоцій. Художня література (як і всі інші види мистецтва) звертається до читача через почуття і викликає відповідні емоції. У художній літературі уявлення дійсності завжди є суб'єктивним відображенням. Художня література, отже, залежить від наміру автора, його світогляду та особистого ставлення до нього. Ось чому в художній літературі уявлення реальності ніколи не може бути повністю нейтральним. У кожному літературному творі почуття і емоції автора відображаються в тоні, настрої і атмосфері.

Атмосфера - це загальний настрій літературного твору. На неї впливають такі складові літературного твору, як сюжет, декорації, персонажі, деталі, символи і мовні засоби. Ставлення автора - це його погляд на героїв та їх вчинки. Авторське ставлення встановлює моральні норми, відповідно до яких читач повинен самостійно судити про проблеми, підняті в оповіданні. Ставлення автора визначає тон всієї історії. Тон - це світло, в якому зображені персонажі і події. Тон тісно пов'язаний з атмосферою і ставленням. Тон може підтримуватися певними тональностями: драматичної, ліричної, саркастичної, іронічної, гумористичної і т. д. Тон в усному мовленні є компонентом інтонації і одним з просодичних засобів вираження ставлення мовця до предмета (до того, що говорить) і до свого співрозмовника (до того, кому це сказано). Тон настільки важливий в усній комунікації, що він може іноді переважувати сенс граматичної структури висловлювання і лексичні значення слів. У художній літературі тон також висловлює відносини між автором (або оповідачем) і предметом. Тому тон може бути співчутливим або спокійним, веселим або серйозним, енергійним або діловим, гумористичним або рівним. З іншого боку, тон виражає ставлення між автором (або оповідачем) і читачем. Отже, тон може бути неформальним або офіційним.

Інтонація / тон в усній мові передається переважно модуляцією голосу, висоти тону, тоді як в письмовій мові інтонація передається переважно вербально, тобто за допомогою емоційно забарвленої лексики. Маркерами тону є також образотворчі слова, зазвичай засновані на такому стилістичному прийомі, як звуконаслідування, наприклад: «he hissed at me», «I stumbled through the answer», «the hall roared with laughter», «the little feet patted down the corridor», etc. Подібні звуконаслідування не тільки називають дію, але також характеризують її. Стилістичні прийоми і виразні засоби, що використовуються автором, також покликані розкрити загальний тон оповідання або роману. Їх мета полягає не тільки в тому, щоб прикрасити події або мову персонажів, але і в тому, щоб показати внутрішнє ставлення до подій або персонажів. До них ми відносимо стилістичні прийоми і виразні засоби як на семасіологічному так і на синтаксичному рівні.

Взаємодія ритму, стилю і тону зазвичай створює і підтримує настрій або атмосферу твору. Тональні зрушення часто відбуваються в художній літературі і можуть супроводжувати не тільки зміною теми, але й зміною методу розповіді чи стилю. Тон виражає не тільки стосунки між оповідачем і предметом, але і відносини між оповідачем і читачем. Емоційні обертони зазвичай утворюють "тональну єдність", що означає послідовність ставлення до подій та персонажів. Ця послідовність відносин відображається в послідовному використанні мови, відповідної подіям і персонажам. Тональна єдність формує переважаючий тон розповіді, який грає домінуючу роль і визначає, в значній мірі, ідею літературного твору.

На нашу думку атмосфера тексту певною мірою обумовлена подіями, що описані в творі. Н. Д. Арутюнова відзначає наступні признаки поняття «подія», які виділяють його з ряду інших понять:

- отнесенность к жизненному пространству;
- принадлежность магистральной линии жизни;
- динамичность и кульминативность;
- «сценарность»;
- неконтролируемость;
- слабая структурированность;
- целостность, отвлеченность от временной протяженности;
- отсутствие логической необходимости существования;
- единичность, счетность;
- преимущественная включенность в интерпретирующий контекст;
- «вершинная» позиция при пространственно-временном совмещении с другими событийными объектами [1, с.181].

The message that a literary work conveys is expressed both linguistically and extralinguistically. Every character, every event, every bit of dialogue, every figure of speech contributes to the general effect. To comprehend and interpret a literary work, therefore, one should be sensitive to the author's way of balancing both the linguistic and extralinguistic elements to stir the reader's imagination, touch his heart and excite his mind. All numerous elements which go to make up a literary work are functionally related to each other and create a unity – a unity in which every element bears an expressive relation to other elements. It is their interaction that conveys the message and gives rise to the reader's intellectual and emotional response. [2, с.9].

Нарешті, слід відзначити, що тон, ставлення і атмосфера, події є важливими елементами будь-якого літературного твору, які впливають на емоційну реакцію читача. Аналіз тону, відносин і атмосфери - це рух до глибинних думок і ідей, що містяться у творі; його можна розглядати як зв'язок між поверхневим змістом і всім, що лежить під ним.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. – М.: Наука, 1988 – 338 с.
2. Борисова Л.В. Практическое пособие по интерпретации текста. – Минск: Вышэйшая шк., 1987. - 103 с.

УДК 821.111-31

Назаренко Н.І.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

ТЕМА МИСТЕЦТВА І ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В РОМАНІ М. СПАРК «НАВМИСНЕ ЗВОЛКАННЯ»

В англійській літературі ХХ століття значне місце посіла тема мистецтва і митця. Посиленому розвитку «роману про митця» передували в Англії тривалі й гострі дискусії з проблем естетики та мистецтва, що розгорілися на порубіжжі ХІХ – ХХ століть. Питання мистецтва розглядалися в тісному зв'язку з соціальними, етичними та моральними проблемами. Учасників дискусій (Дж. Рескін, В. Морріс, В. Пейтер, О. Уайлд, Б. Шоу, Д. Голсуорсі), які нерідко дотримувалися протилежних соціальних і філософсько-естетичних позицій, об'єднувала спільна мета: подолання «вікторіанського застою», оновлення духовного й культурного життя країни [4, с. 473].

До примітних явищ у розробці теми мистецтва і митця в англійській літературі першої половини ХХ століття слід віднести романи Д. Голсуорсі «Вілла Рубейн» (1900), «Власник» (1905), «Біла мавпа» (1924); В.С. Моєма «Місяць і шестипенсовик» (1919), «Пирого і пиво» (1930), «Театр» (1937); Р. Олдінгтона «Смерть героя» (1929); О. Хакслі «Контрапункт» (1928). Це дуже різні твори за проблематикою та поетикою, але їх об'єднує різка критика кризових явищ у культурі й мистецтві тогочасного суспільства.

Та найповнішого і різнобічного розвитку «роман про митця» досягає в англійській літературі другої половини ХХ століття. Поряд з мотивами, що вже стали на той час традиційними в цьому романі (ворожість буржуазно-міщанського середовища мистецтву, викриття прямих і прихованих форм поневолення суспільством митця, його протест і спроби захистити свою творчу незалежність, трагізм його долі у світі голого практицизму тощо), велике місце у літературі того часу належить новим аспектам і мотивам у розробці багатогранної проблеми мистецтва і творчої особистості в сучасному світі.

Постмодерністська естетика з її переоцінкою цінностей спричинила потребу самоосмислення мистецтва, з'ясування його місця і ролі в суспільному й духовному житті. Все більшої уваги набуває проблема мистецтва і гуманізму, що прямо пов'язана з посиленням процесів відчуження людини і дегуманізації життя в умовах науково-технічної революції. Мистецтво бере на себе завдання захисту людини, гуманістичних начал і цінностей життя [1, с. 13]. Незмінно в основу «роману про митця» покладено традиційний конфлікт митця і суспільства, але вже починаючи з другої половини ХХ століття зазначена тема розкривається в історичному інтер'єрі, інколи навіть надаються нові факти життя загальновідомих особистостей. Образ митця втілює нонконформізм, це – творча особистість, яка непохитно відстоює своє мистецтво, не йде ні на які компроміси з чужим і ворожим йому суспільством. Останнє карає митця невизнанням його і зневагою, прирікаючи тим самим на всілякі випробування, нерідко – на жорстокі злидні і смерть у повному забутті. Проблема морального вибору, з якою стикаються герої-митці Г. Гріна, А. Мердок, Дж. Фаулза, М. Спарк, П. Акройда та інших письменників, – це проблема вибору між гуманізмом і ворожими людині силами, що часто ґрунтується на екзистенційній концепції гуманізму. Припускається думка, що творцем справжнього мистецтва можна стати лише за умови правильного визначення своєї етичної позиції у світі, де розмиваються грані між добром і злом, заштриховуються моральні критерії. Таким чином, вибір моральної позиції не просто пов'язаний з утвердженням митця на певних естетичних позиціях, але передує цьому утвердженню [2, с. 14]. Навмисне неприйняття суспільних законів, виклик існуючій моралі та навіть епатажна поведінка робить героїв, викликаних з минулого, породженням сучасності, а події минулого стають частиною теперішнього.

Деякі літературознавці, серед яких І. Києнко [1], Н. Михальська [3], розрізняють дві головні традиції у зображенні творчої особистості: романтичну і реалістичну. Важливо наголосити, що ці традиції не протистоять одна одній, в взаємодоповнюються і взаємодіють. Англійські романісти другої половини ХХ століття, звертаючись до цієї теми, виходили передусім з реалістичної традиції й продовжували її. Але, можна говорити й про значне пожвавлення романтичної традиції ближче до кінця ХХ століття – з'являються нові ракурси, нові ідейні аспекти й акценти [2, с. 10]. Конфлікт митця із суспільством в романах зазначеного періоду не зникає, він проявляється в складніших формах, нерідко – опосередковано, з чим частково пов'язане ускладнення структури роману. Маємо на увазі такі твори: «Ціною втрати» (1961) Г. Гріна, «Під сіткою» (1954), «Чорний принц» (1973) та «Море, море» (1978) А. Мердок, «Вежа з чорного дерева» (1964) та «Деніел Мартін» (1977) Дж. Фаулза. Тут домінують проблеми відчуження митця від суспільства, його ескейпізм, проблеми творчого й морального зростання, духовного переродження, заперечення конформізму тощо.

У творчості Мюріел Спарк гуманістична концепція мистецтва найяскравіше проявляється у викритті насильства й жорстокості, якими наповнене життя у ХХ столітті. Особливо цікавий у цьому плані її роман «Навмисне зволікання» («Loitering with Intent», 1981), в якому насиллю й агресивності безпосередньо протиставляється мистецтво.

Оповідь у романі ведеться від імені відомої письменниці Флер Талбот, яка згадує події часів своєї молодості, коли вона, молода письменниця, стала на роботу в якусь «Автобіографічну асоціацію», створену сером Квентіном Олівером. Через певний час Флер Талбот доходить висновку, що з цією асоціацією не все чисто, що сер Квентін створив її для того, щоб досягти необмеженої влади над душами людей. Асоціація має перетворитися в щось подібне до релігійної секти, а її засновник – у духовного наставника і володаря своєї пастви. Вдаючись дл сатиричних засобів, Спарк змальовує досить відрозумілий образ «злогогно сноба» сера Квентіна, образ, який у гротескній формі відображує зростаючу в сучасному світі загрозу духовного і морального зневолення людини, маніпуляції її свідомістю. Без симпатії зображені в романі й пасивні жертви агресивних планів сера Квентіна – духовно убогі й короткозорі люди з середніх і вищих суспільних кіл. Усім їм властиві пасивність, відсутність твердих переконань і критеріїв, безпорадність, самотність, страх перед життям – комплекси, характерні для душевного стану «середньої людини» в сучасному світі. На цьому й ґрунтує свої розрахунки сер Квентін, тому жертви так легко піддаються його руйнівному впливу.

Світу агресивності й нелюдськості в романі Спарк протиставлене мистецтво, світ справжніх гуманістичних цінностей. «I did not know an artist who would never in my life did not come into conflict with evil, whatever form it acquired – disease, injustice, fear, violence or some other unhealthy phenomenon that is a pain to a living being» [5, p. 57] – «Я не знала митця, який би жодного разу в житті не вступив у конфлікт зі злом, якої б форми воно не набирало – хвороби, несправедливості, страху, насильства або якогось іншого нездорового явища, що несе біль живій істоті», говорить Флер Талбот, авторське «я» в романі. Вона хоче допомогти людям звільнитися від страху, самотності, невпевненості, а також надати сенсу їхньому життю, звертаючись до мистецтва як своєрідного лікувального засобу. Спочатку її робота в «Автобіографічній асоціації» полягала в тому, що вона редагувала і віддруковувала сповіді її членів. Флер піддавала ці сповіді ґрунтовній переробці, звільняла від хворобливості, різних психологічних проявів, наближаючи їх тим самим до художніх творів, у яких той, що сповідався, відчутно мінявся, ставав діяльною особистістю, вільною від згаданих хворобливих комплексів. Таким шляхом письменниця Флер Талбот боролась проти зловісного впливу сера Квентіна і намагалася допомогти його жертвам відродитися, вдаючись до своєрідної «художньої терапії».

Отже, Мюріел Спарк вбачає в мистецтві засіб протидії дегуманізованій дійсності. Справжнє мистецтво, сповнене гуманістичного змісту, вона вважає діяльною силою, здатною впливати на людей, сприяти їх духовному і моральному оздоровленню.

Література

1. Києнко І.А. Сатирическая проза М. Спарк. – К.: Наукова думка, 1987. – 238 с.
2. Література Англії. ХХ століття: Навч. Посібник / К.О. Шахова, Н.Ю. Жлуктенко, С.Д. Павличко та ін.: за ред. К.О. Шахової. – К.: Либідь, 1993. – 400 с.
3. Михальська Н.П. Спарк Мюріел // Михальська Н., Щавурський Б. // Зарубіжні письменники, бібліографічний словник, ч. II. – К.: Освіта, 2007 р. – С. 546 – 551.
4. Путеводитель по английской литературе / [М. Дрэббл, Дж. Стрингер]. – М.: Радуга, 2003. – 928 с.
5. Spark M. Loitering with Intent / Muriel Spark. – London: VMC, 2007. – 390 p.

УДК 811.111'373.7

Олійник С. В.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ОЦІННИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ

У дослідженні розглядаються семантичні особливості оцінних фразеологічних одиниць (далі ФО), значення яких ускладнено наявністю культурного компонента. Вивчення семантики оцінних

фразеологічних одиниць з культурним компонентом дозволяє виявити національно-культурні особливості певного мовного співтовариства, змодельовати його мовну картину світу, а саме той її фрагмент, у якому вербалізовані поняття, що фіксують знання про світ фразеологічними засобами.

У рамках даної статті представлені спостереження над матеріалом англійської мови. Фразеологічні одиниці є об'єктом аналізу у рамках когнітивної парадигми, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

ФО визначається більшістю лінгвістів як окремо оформлене сполучення слів, що характеризується усталеністю та ідіоматичністю [2; 4; 5]. Під ідіоматичністю розуміється «специфічний характер співвідношення між планом вираження і планом змісту усталеного словесного комплексу» [3].

Когнітивний підхід до опису семантики ФО припускає розуміння ФО як знака, що є свого роду згорнутим текстом, який складається з кількох блоків інформації (макрокомпонентів), що охоплюють об'єктивний і суб'єктивний зміст. Концептуальний аналіз оцінних ФО припускає виділення концептів і їхній опис із застосуванням термінологічного апарату когнітивної лінгвістики. Концепт існує у свідомості людини як сукупність знань про актуальний або ймовірний стан справ у реальному світі в контексті емоцій, переживань, асоціацій, як фрагмент етнокультурного середовища у ментальному світі людини, що дозволяє створити етнокультурний образ людини. Розглядаючи співвідношення між концептом і значенням, М.М.Болдырев зазначає, що концепти як елементи свідомості цілком автономні від мови. Це підтверджується існуванням численних синонімів, різних дефініцій, визначень і текстових описів концепту [1].

У дослідженні культурний компонент семантики ФО розглядається як компонент значення, що відбиває національно-культурні особливості суспільного та духовного життя народу, його менталітету, побуту, звичаїв, традицій, історичного і соціально-економічного розвитку. Таким чином, культурний компонент значення - це конотативний компонент, обумовлений екстралінгвістичними факторами.

Аналіз мовного матеріалу дозволив виділити групу концептів, що характеризують особу (*an ugly duckling* 'бридке каченя', *a fair-weather friend* 'ненадійний друг'), і групу концептів, які вербалізують поняття, референтом яких не є особа (*Tom Tiddler's ground* 'місце легкої наживи, «золоте дно»', *Auld Reekie* «старий каганець» (жартівлива назва м. Единбурга), *yellow rag* 'бульварна газета', *the dark ages* 'середньовіччя'). Виявлений також ряд ФО, що вербалізують поняття, пов'язані як з особою, так і з неособою (*a dead dog* 'марна річ, непотрібна людина', *a dead duck* 'непотрібна людина, безнадійна справа'). Кількісний аналіз свідчить, що ФО на позначення неособи вдвічі превалює над позначенням особи.

У фразеологічній системі будь-якої мови існує інваріант, що є універсальним для різних мов. Однак найбільший інтерес становлять специфічні елементи, властиві певній мові, що характеризують менталітет її носіїв. Цей факт підтверджується наявністю у матеріалі вибірки інтернаціональних фразеологізмів (*a Judas kiss* 'поцілунок Іуди, зрадницький поцілунок', *the land of promise* 'земля обітованна, жаданий край'), власне національних ФО (*Jack Ketch* кат (англійський кат XVII в.), *jewels of the crown* «діаманти в англійській короні» (про англійські колонії)) та ФО змішаного типу (*a free lance* '1. іст. ландскнехт, найманець; 2. людина незалежного напрямку думок, що не належить до жодної партії; 3. «вільний художник», вільний козак', *the first lady* '1. амер. перша леді, дружина президента США; 2. дружина голови держави; 3. жінка, що лідирує у чомусь'), тобто фразеологізми в семантиці яких наявні інтернаціональні і національні елементи.

Фразеологічна номінація є особливим типом номінації - вторинною непрямою номінацією, заснованою на використанні готових мовних форм у вторинній функції найменування. У цьому зв'язку виникає питання про взаємозв'язок оцінного та культурного компонентів конотації з експресивністю, емоційністю й образністю. Емоційний характер ФО формується у тісному взаємозв'язку з утворенням їхньої образності у процесі метафоричного переносу. Емоційність, образність складають мовну основу експресивності або виразності. Переважна більшість ФО з культурним компонентом є експресивними.

Спостереження над мовним матеріалом дозволяє зробити висновок про те, що культурний компонент займає важливе місце в семантиці ФО. Він не тільки визначає специфіку семантики ФО, але й відбиває особливості мовної картини світу носіїв мови. Семантичне перетворення відбувається у результаті вживання одного або декількох компонентів у переносному значенні, в основі якого лежать переважно образи, пов'язані з історією, культурою, природними умовами, побутом мовного співтовариства. Культурний компонент значення виявляється у семантиці інтернаціональних, власне-національних ФО і ФО змішаного типу.

Література

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика.- Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с.
2. Кунин А.В. Курс фразеологии английского языка. - 2-е изд. М.: Высшая школа Дубна, Изд. центр «Феникс», 1996. - 381 с.
3. Новикова К.Ю. Лингвострановедческий анализ эмоционально-экспрессивных фразеологических единиц (на материале французского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГЛУ. – Москва, 1998. – 16 с.

4. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка.-М.:Изд-во Моск. ун-та, 1998. -260 с.
5. Чернышева И.И. К динамике фразеологической системы (На материале немецкого языка) // Филологические науки. - 1993. – Вып.1. - С. 61 - 70.

УДК 378.147:004.

Стьопін М. Г.

старший викладач кафедри англійської філології

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗВО З ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ MOODLE

Процес навчання іноземних мовам у сучасному світі неможливий без використання інформаційних технологій, оскільки змінюється рівень розвитку мислення, виникає необхідність розвивати уміння самостійно навчатися впродовж життя та безперервно самовдосконалюватись. Постає проблема організації інформаційно-освітнього середовища задля максимально ефективної роботи студентів та викладачів.

Перед сучасними викладачами іноземних мов постійно постають нові виклики, які зумовлюють необхідність впровадження інноваційних технологій в процес навчання, вимагають підвищення результативності професійної діяльності педагога-новатора. Організація інформаційно-освітнього середовища з використання системи управління навчанням дозволяє мінімалізувати рутинну роботу, що, в свою чергу, підвищує якість професійної освіти.

Поняття інформаційно-освітнього середовища не є новим для педагогіки, оскільки в різні часи дослідники вкладали в нього різний зміст. Так, В. Гаврилюк трактує інформаційно-освітнє середовище як матеріально-технічне, психолого-педагогічне, дидактичне, комунікативне забезпечення освітнього процесу, що включає засоби навчання, які базуються на нових інформаційних і комунікаційних технологіях, навчальну й наукову інформацію, яка сприяє формуванню професійно значимих і соціально важливих якостей усіх суб'єктів позашкільної навчально-виховної діяльності (адміністрації, педагогічних працівників, вихованців, їхніх батьків тощо) [1]. Т. Бондаренко пропонує визначати ІОС як системно-організовану сукупність засобів апаратно-програмного, організаційно-методичного забезпечення, орієнтованого на задоволення потреб користувачів в інформаційних послугах і ресурсах освітнього характеру [2, с. 71]. В. Красильнікова вважає ІОС сукупністю технічних і програмних засобів зберігання, оброблення, передавання інформації, що забезпечують оперативний доступ до інформації і здійснення освітніх наукових комунікацій [3, с. 33]. Теоретики і практики сучасної психолого-педагогічної науки єдині в тому, що *інформаційно-освітнє середовище (ІОС)* – це цілісна система, яка складається із сукупності підсистем, що функціонують і забезпечують педагогічну взаємодію учасників освітнього процесу на основі сучасних інформаційно-технічних і навчально-методичних засобів (насамперед – інформаційно-комунікаційних технологій) [4, с. 35].

Останнім часом для організації та роботи інформаційно-освітнього середовища поширення набула безкоштовна система управління навчанням Moodle, що надає безліч можливостей: розміщення текстових матеріалів, презентацій, демонстрації відео- та аудіофайлів, організації тестування з контролем терміну виконання завдань, організації обговорень і дискусій за допомогою чатів тощо. Платформа захищає авторські права викладачів курсів та дозволяє створити якісний та конкурентоспроможний продукт, який гідно представлятиме нашу країну у міжнародному освітньому просторі.

Для реалізації вищезазначених цілей з використанням системи управління навчанням Moodle, ЗВО використовують портали дистанційного навчання, від ефективної організації роботи яких залежить ефективність процесу навчання в цілому. В Маріупольському державному університеті структура порталу є студентоорієнтованою, оскільки студенти бачать усі навчальні дисципліни, які вони вивчають, зібраними в одній категорії (рис. 1.).

Наведена структура навчального порталу є зручною для студентів, проте є вкрай незручною для викладачів та адміністраторів сайту, оскільки викладачам доведеться знаходити свої навчальні дисципліни в категоріях та підкатегоріях інших факультетів та спеціальностей, а адміністраторам доведеться дублювати навчальні дисципліни, якщо вони викладаються на різних спеціальностях. Як наслідок, адміністратор буде мати безліч копій одного і того ж курсу, а викладач витратить зайвий час на копіювання ресурсів з курсу в курс (наприклад під час його оновлення).

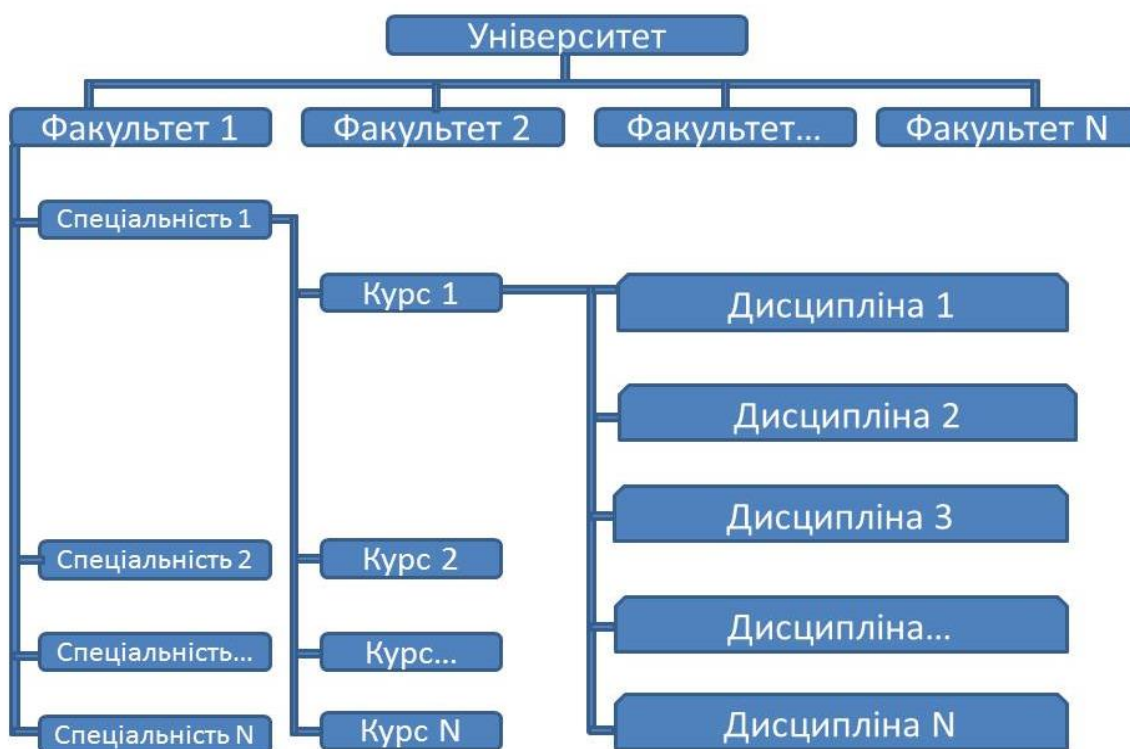

Рис. 1. Структура порталу дистанційного навчання МДУ

О. Щербина та К. Васильєва пропонують вирішити проблему шляхом побудови такої структури навчального порталу, яка б відтворювала структуру університету (університет-факультет-кафедра-викладач) з використанням згрупованих за роками навчання та спеціальностями (для зручності студентів) гіперпосилань на навчальні дисципліни [5, с. 40].

На нашу думку, дана схема побудови навчального порталу також має певні недоліки: дуже довгий підготовчий етап та потреба залучення до процесу побудови великої кількості менеджерів системи управління навчанням (на факультетах і кафедрах), проте перевагами від її реалізації стануть значне підвищення рівня організації навчального процесу та спрощення процесу комунікації на рівні *студент-викладач-менеджер-адміністратор*.

Література

1. Гаврилюк В. Ю. Теоретичні аспекти створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища сучасного позашкільного навчального закладу. Народна освіта. 2016. Вип. 3. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4261 (дата звернення 28.10.2019).
2. Бондаренко Т., Липчанська Ю., Агеєва О. Напрямки інноваційної діяльності в системі професійно-технічної освіти. Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. Сімферополь. 2014. №. 48. С. 70–74.
3. Красильникова В. А. Информатизация образования: понятийный аппарат Информатика и образование. Москва. 2003. № 4. С. 32-36.
4. Сисоева С.О. Інформаційна компетентність фахівця: технології формування: Навч.-метод. посіб. Чернівці : Технодрук, 2006. 208 с.
5. Щербина О. А., Васильєва К.С. Проектування структури сайту Moodle для вищого навчального закладу та організація робіт з його створення Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Львів, 2014. № 9. С. 35–40.

УДК 811.111'37(043)

Федорова Ю. Г.

доцент, в.о. завідувача кафедри англійської філології

ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Підвищення інтересу до проблем міжкультурної комунікації на сучасному світі пов'язане з процесами глобалізації, що виражаються не лише в процесах бізнес-інтеграції, але й у розширенні

інформаційного простору, розвитку нових інформаційних технологій, зміцненні ділових і особистих контактів. Сучасна епоха ознаменована поступовим входженням України в світову спільноту, що обумовлює проблему освоєння культурних особливостей інших країн. Усвідомлення приналежності до єдиного світового простору вимагає досягнення розуміння між носіями різних культур і неможливе без освоєння його культурного контексту.

Проблемами міжкультурної комунікації цікавляться представники різних наук і лінгвістичних галузей: антропології, психології, етнориторики, фольклористики, етнографії мовлення, етнолінгвістики й лінгвокультурології, теорії комунікації тощо.

Саме поняття міжкультурної комунікації виникає в середині ХХ століття і пов'язане з іменами таких вчених як Е. Голл, К. Клакхон, А. Кребер, Р. Портер, Д. Трагер, Л. Самовар. Теорії міжкультурної комунікації, що намагалися пояснити даний феномен з різних точок зору розробляли західні дослідники К. Бергер, С. Гантінгтон, Е. Гірш, Е. Голл, Г. Гофстеде, С. Даль. Своє відображення проблеми міжкультурної комунікації висвітлює у дисертаційному дослідженні М'язова І. Ю. Авторкою здійснено соціально-філософський аналіз міжкультурної комунікації, розкрито її зміст, визначена сутність та особливості прояву.

Цікавим є визначення, що у соціально-філософському аспекті поняття «міжкультурна комунікація» історично виникає як констатація факту взаємодії культур. Тут культура розглядається як одна з основ соціально-комунікативного процесу, оскільки виступає як динамічна та багатогранна система, що пронизує всі аспекти життя суспільства, впливає на розвиток та саморозвиток людини, формування її власної картини світу, визначає її ставлення до інших людей. При цьому, комунікативні процеси сприяють оновленню культури, а людина виступає одночасно і суб'єктом, і об'єктом взаємодії культур. Серед всіх форм прояву міжкультурної комунікації найзмістовнішою, на думку М'язової І. В., є синтез, який поєднує позитивний історичний та культурний досвід з новітніми тенденціями у розвитку сучасного світу, одночасно зберігаючи власний стрижень культури.

Дуже цінним є обґрунтування того, що варто бути обережним з використанням стереотипів та упереджень, зважаючи на сучасну ситуацію міжкультурних контактів. Людина повинна усвідомлювати їх вплив на ефективність міжособистісної та міжкультурної комунікації, оскільки стереотипи та упередження здатні утворювати непередбачувані наслідки, породжені їх єдністю із низкою конкретно-історичних соціальних детермінант.

Окреслено основні тенденції розвитку культури в процесі глобалізації та визначено наступні суперечності міжкультурної комунікації: протиріччя між глобальним та локальним; протиріччя між традиціями та новаціями; протиріччя між посиленням національної ідентичності та набуттям маргінального статусу індивідуумом; протиріччя між індивідуальними та соціальними цінностями; релігійні протиріччя, що загострюються на тлі глобалізації культури [1].

В контексті міжкультурної комунікації також розглядаються проблеми глобалізації культури та взаємодії цивілізацій, обговорення яких відбувається на науково-теоретичних конференціях та круглих столах. Варто також зауважити, що міжкультурна комунікація як навчальна дисципліна вже викладається в багатьох університетах США, країн Європи та в Росії.

Проблема міжкультурної комунікації цікавить не тільки вітчизняних, але і багатьох зарубіжних науковців. Російський науковець П. В. Сисоєв виділяє п'ять ознак, які не можуть бути притаманними навчанням міжкультурної комунікації: 1) коли учні знайомляться виключно з культурою країни іноземної мови, особливо з якоюсь окремою соціальною групою; 2) коли традиційно не представлені групи (американські індіанці, австралійські аборигени, маорі) показуються поза контекстом культури оточуючої; 3) коли в учнів формується негативне відношення до якоїсь із культурних груп країни іноземної або рідної мови; 4) коли полікультурна освіта нібито вміщена в одному окремому підручнику або посібнику; 5) а також коли не формується активна життєва позиція учнів і не відбувається розвиток їхнього критичного мислення [2].

Об'єктивною підставою для міжкультурної комунікації є відмінності між культурами, що складаються в процесі формування кожної етнічної культури. Життєдіяльність і відносини людей визначаються існуючими в тій чи іншій культурі нормами, які регулюють практично всі області людського мислення і поведінки і впливають на характер сприйняття, оцінки і міжособистісні відносини. Освіта, виховання, історична пам'ять, традиції, звичаї і мову виробляють систему орієнтацій, що допомагає людям успішно справлятися з життєвими ситуаціями і різними проблемами. Усвідомлення особливостей власної культури відбувається при контакті з людьми, які в своїй поведінці керуються іншими культурними нормами. При цьому такого роду взаємодія найчастіше пов'язане з дискомфортом або породжує конфліктні ситуації і вимагає ґрунтовного дослідження. Прагнення зрозуміти чужі культури і поведінку їх представників існує стільки ж часу, скільки існує культурне та етнічне розмаїття людства. Настільки ж стародавнім, як і бажання досягнути інші культури, є прагнення не брати до уваги інші культури або розглядати їх як недостойні, оцінюючи носії цих культур як людей другого сорту, вважаючи їх варварами, у яких немає ні культури, ні особистісних якостей і взагалі яких – або людських достоїнств.

Література

1. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / І. Ю. М'язова ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 18 с.
2. Сысоев П. В. Языковое поликультурное образование / П. В. Сысоев // Иностран. яз. в шк. – 2006. – № 4. – С. 2–14.

УДК 378.016:811.111

Чебурахіна В. В.

асистент кафедри англійської філології МДУ

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В РІЗНОРІВНЕВИХ ГРУПАХ НА НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ

Викладання англійської мови у закладах вищої освіти (далі ЗВО) є невід'ємною частиною сучасного навчального процесу. Це пов'язано не тільки з тим, що англійська мова є однією з найпоширеніших у світі та сприяє імплементації українського суспільства до європейського простору. Ключовим чинником є використання англійської мови як інструменту обміну досвідом між країнами, націями, окремими індивідами у найрізноманітніших сферах людського життя, починаючи від побутових до вузькоспеціалізованих.

Згідно з програмою Зовнішнього незалежного тестування з англійської мови, вступники до ЗВО мають володіти мовою на рубіжному рівні – B1 [1]. У ЗВО в свою чергу мають бути впроваджені такі механізми викладання та вивчення англійської, що сприятимуть оволодінню на рівні B2 (просунутий). На жаль, досвід свідчить про невідповідність цьому стандарту. Чимало випускників закладів загальної середньої освіти мають елементарний рівень володіння англійською мовою (A1-A2 відповідно), як результат вкрай складно під час навчання у виші досягти рівню B2 – для цього просто відсутня попередня теоретична база [2].

Особливо гостро ця проблема стоїть із немовними спеціальностями. Специфіка іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей ЗВО полягає в тому, що іноземна мова не викладається протягом усіх років навчання на освітньому ступені «Бакалавр» (2-4 семестри), а є тимчасовим чи взагалі вибірковим предметом. Як результат, її вивчення відбувається переважно в групах з великою кількістю студентів (20-30 на потоці) та обмеженою кількістю аудиторних занять (1-2 на тиждень) [2].

Окрім цього, студенти таких спеціальностей мають різний рівень іншомовних знань, умінь та навичок. Оскільки в умовах вступу на немовні спеціальності подекуди іноземна мова відсутня, а по зарахуванню не відбувається ніякої діагностики рівня її володіння, контингент виявляється неоднорідним. Ситуація на заочній формі навчання ще гнітючіша, бо до вище вказаних факторів може додаватися різниця у віці та вкрай мала кількість аудиторних занять, які потрібно вчитати у найкоротші строки [2].

З цього витікають складності організаційного характеру – яким чином залучити всіх студентів до роботи? чим утримувати їхню увагу протягом заняття? як почути та допомогти кожному? Звісно, що такі специфічні умови вимагають гнучкості та креативності від викладача у вирішенні даних питань.

На нашу думку, існує кілька засобів які не повністю, але певною мірою полегшать викладачеві проведення занять, а студентам – розуміння матеріалу:

1. **Обговорення завдання.** Виходячи з неоднорідності студентів групи (за рівнем знань та/чи віком) перед виконанням завдань, незайвим буде проговорити складні моменти, з якими студенти зіткнуться – це розуміння завдання в цілому; виявлення незнайомої лексики з подальшою фіксацією її перекладу та вимови; обговорення граматичних конструкцій та їх специфіки тощо.

2. **Групова робота.** Оскільки приділити кожному з 30 студентів увагу викладачеві буде вкрай важко, робота в малих групах виконає дві функції: взаємоконтролю та взаємодопомоги. Ефективні міні-групи будуть такі, що мають як мінімум одного студента «експерта», хто розумітиме тему найкраще і зможе пояснити матеріал слабшим товаришам. Важливо зазначити, що ефективність також буде залежати від міжособистісних стосунків, тому, створюючи робочі міні-групи, дуже обережно «змішуйте» студентів [3].

3. **Колективне виконання завдання.** Це своєрідний поєднання попередніх технік: студенти отримали завдання і одразу його усно виконують; якщо у когось виникають помилки, інші можуть його виправити. До цього засобу краще звертатися наприкінці заняття, коли складні моменти були попередньо обговорені та відпрацьовані у групах. Викладачеві важливо слідкувати, щоб в процесі виконання студенти з повагою та розумінням ставились один до одного, не перекикували і не викрикували відповіді, давали шанс відповісти слабшим одногрупникам.

Отже, як висновок можна сказати, що організація процесу викладання іноземної мови для спеціальностей немовного профілю стикається із низкою складностей: відсутністю діагностичних тестів на рівень знань іноземної мови; як результат неоднорідністю групи; коротким терміном обов'язкового

вивчення іноземних мов; та високою наповнюваністю академічних груп. Як вихід із ситуації можна звертатись до фронтального обговорення, групової роботи та фронтального виконання завдання. Ці форми роботи сприятимуть залученості студентів до процесу, взаємоконтролю та взаємній допомозі.

Література

1. Програма ЗНО з англійської мови [Електронний ресурс] // Український центр оцінювання якості освіти. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/09/english2017-1.pdf>.
2. Спіцин Є. С. Підвищення рівня володіння іноземною мовою студентами немовних спеціальностей ВНЗ як необхідна умова забезпечення права на академічну мобільність / Є. С. Спіцин, В. В. Кирикилиця // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. – 2016. – Вип. 1. – С. 66-73. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutshp_2016_1_16
3. Teaching English to Multi-Level Classes [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.englishclub.com/teaching-tips/teaching-multi-level-classes.htm>.

УДК 373.3/5.016:811.111

Яблоков С. В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології

ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

Суспільству XXI століття потрібні сучасно освічені, етичні, завзяті люди, які можуть самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогножуючи можливі наслідки, здібні до співпраці, які відрізняються мобільністю, динамізмом і конструктивністю. Заклад освіти не може дати людині запас знань на все життя. Але він, заклад, може і повинен розвивати пізнавальні інтереси і здібності студента, прищепити йому ключові компетенції, необхідні для подальшої самоосвіти. Саме тому модернізація змісту освіти в Україні не в останню чергу пов'язана з інноваційними процесами в організації вивчення іноземних мов. Завдання викладача полягає в тому, щоб створити умови практичного опанування мови для кожного студента, вибрати такі технології, прийоми та методи навчання, які б дозволили кожному студенту проявити свою активність, свою творчість, це завдання – активізувати пізнавальну діяльність студента в процесі вивчення іноземної мови [4].

Включення в навчальний процес інноваційних технологій, зокрема технології кластера, приведе до особистісного зростання студента та дасть можливість розвитку його індивідуальності, дозволить підвищити якість і мотивацію в навчанні, тим самим – приведе до інтенсифікації навчання та підвищення ефективності навчального процесу в цілому. Вони підсилюють цілеспрямованість педагогічного процесу; поглиблюють мотивацію різних видів діяльності; збільшують інформативний зміст кожного заняття; активізують навчальний процес; прискорюють темп навчальної діяльності; розвивають навички та вміння самоосвіти; підвищують результативність навчально-пізнавального процесу; ініціюють самостійну роботу реконструктивного й конструктивного характеру.

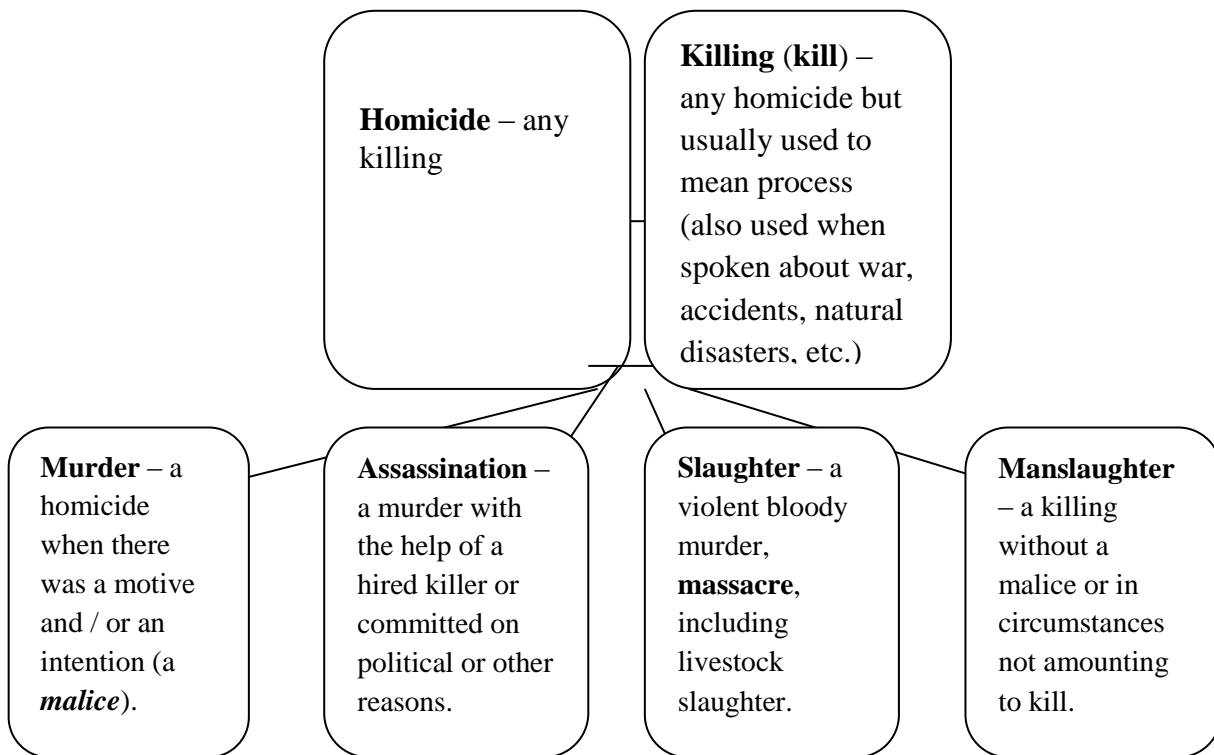
Сьогодні у системі цілісної підготовки фахівця технологічне забезпечення професійної компетенції корелює з основним методологічним принципом, розробленим Радою Європи – методи, що використовуються у вивченні, викладанні та дослідженні іноземних мов, мають розглядатися з точки зору їх найбільшої ефективності для досягнення цілей, узгоджених із потребами студентів в їх соціальному контексті.

Викладання іноземних мов для спеціальних цілей (за професійним спрямуванням) повинно бути чітко орієнтованим на формування у студентів професійних мовних компетентностей, які вважаються запорукою їхньої плідної діяльності в розмаїтті навчального і фахового середовищ. Оволодіння іншомовним спілкуванням передбачає досягнення студентами професійної іншомовно-мовленнєвої комунікативної компетентності, мінімально достатній рівень розвитку якої має забезпечити можливість і успішність спілкування в професійно трудовій і побутовій сферах, а також у позафаховій діяльності випускника закладу вищої освіти [2].

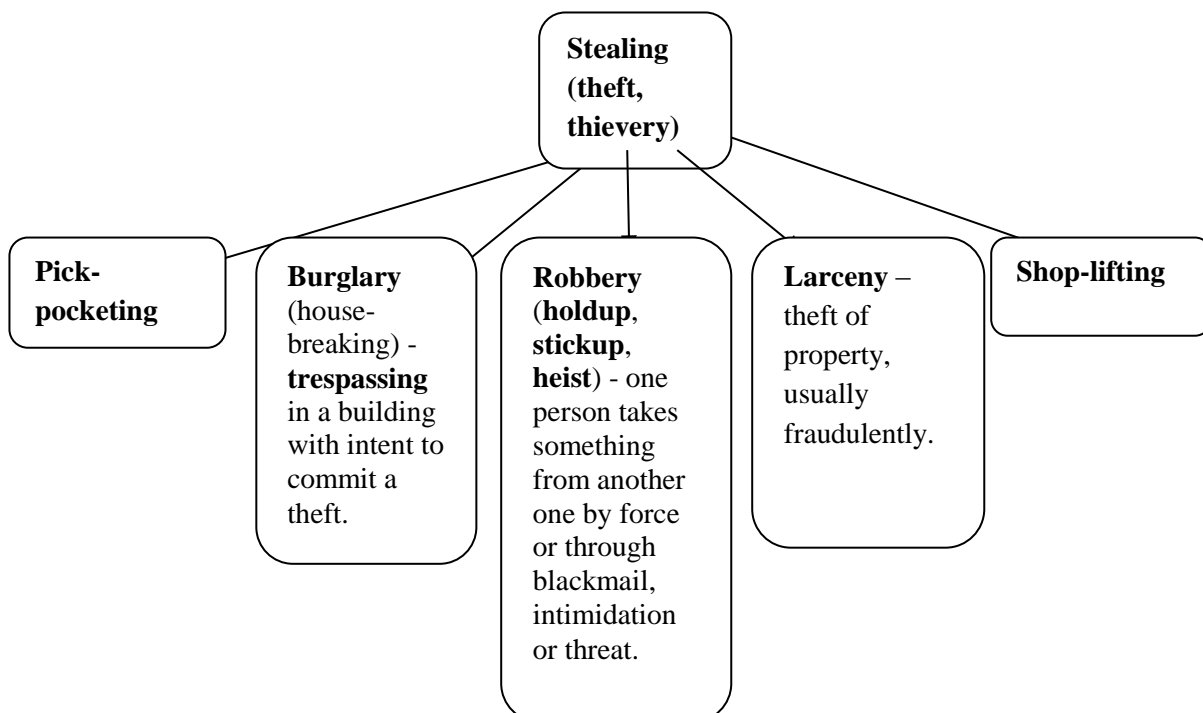
У процесі професійної підготовки майбутнього фахівця, під час вивчення іноземної мови для спеціальних цілей, важливу роль відіграють медіальні засоби; вони формують позитивне світосприйняття, розвивають емоційну сферу, розширюють інтелект; за допомогою медіальних засобів формуються уміння бачити й аналізувати проблеми; вони забезпечують навчальний процес необхідним інструментарієм, інформацією та комунікацією, стимулюючи його високу особистісну включеність у діяльність самонавчання; вони спрямовані на співрозвиток іншомовної комунікативної компетенції студента.

Медіа-освітня технологія «кластер» – це графічна організація матеріалу, що дозволяє зробити наочними ті розумові процеси, які відбуваються при зануренні в ту чи іншу тему. Технологія «кластера» дозволяє представити на занятті великий обсяг інформації в структурованому і систематизованому вигляді,

виявити ключові слова теми. Наприклад, під час вивчення теми «Злочин» студентами спеціальності «Право» одним із варіантів пред'явлення інформації для подальшого опрацювання може бути саме кластер у наступному вигляді:

Таким чином підвищується мотивація, адже самі ідеї сприймаються легше. Представлення інформації у формі кластера сприяє її творчій обробці, а тому забезпечує її засвоєння на рівні розуміння. Кластери дозволяють розвивати мислення, робити його більш гнучким, позбавлятися стереотипів, догматичне мислення перетворюється в критичне. Важливо і те, що через побудову кластерів можна виявити систему ключових слів, які можуть бути використані для пошуку інформації в Інтернеті, а також для визначення головних напрямів студентських досліджень, вибору тем для проектних робіт тощо. Створення кластерів сприймається студентами як творча робота, у якій є можливою реалізація власного бачення проблеми, власний підхід, варіативність, як засіб самореалізації, самоутвердження [1].

Форма роботи за кластером дозволяє розвивати вміння виділяти ключові слова; систематизувати необхідну інформацію; аналізувати, порівнювати і узагальнювати інформацію; розвивати монологічне мовлення; складати конспект і коротку розповідь по готовому кластеру з використанням слів, які входять до нього. Технологія кластера розвиває системне критичне мислення, вчить студентів систематизувати не тільки навчальний матеріал, а й свої оціночні судження, вчить їх виробляти і висловлювати свою думку, сформовану на підставі спостережень, досвіду та нових отриманих знань, розвиває навички одночасного розгляду кількох позицій, здатності до творчої переробці інформації [3].

Література

1. Голяс С. Є. Кластер як один із методів формування критичного мислення школярів на уроках світової літератури // Зарубіжна література в школах України, 2014. № 12. С. 4-5.
2. Котковець А. Л. Проблемно-ситуативний метод навчання іноземної мови професійного спрямування // Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1062>.
3. Никитина А. В. Кластер как одна из форм познавательной деятельности обучающихся // Молодой ученый, 2016. №17.1. С. 20-31.
4. Яковлева Т. В. Використання інноваційних технологій при вивчанні англійської мови // Освіта.UA : Освітній портал. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/21519/.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ ТА
ЛІНГВОДИДАКТИКИ

УДК 811.131.1'367.624

Грачова А. В.

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри італійської філології

Поклад Т. М.

асистент кафедри італійської філології

БАЗОВІ ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ЧАСОВОГО ДЕЙКСИСА

Глибинне занурення до сутності будь-яких лінгвістичних явищ уможливлене виключно за умови врахування безсумнівної значущості людського чинника. Свідченням цієї тези є факт посилення інтересу багатьох дослідників до тих мовних категорій, які ілюструють чіткий зв'язок між семантичним наповненням комунікативної ситуації і безпосереднім учасником мовленнєвої взаємодії. До складу згаданих лінгвістичних понять антропоцентричного типу віднесено часовий дейксис, що являє собою об'єкт наукової зацікавленості таких вчених, як Ю. Д. Апресян, М. І. Віоліна, О. Л. Єрзінкян, К. К. Кашлева, С. В. Ключова, С. А. Чалабян та ін. Проте, попри очевидну концептуальну виваженість тематичних студій зазначених спеціалістів, питання вказівних властивостей часових конкретизаторів не втрачає своєї **актуальності** і потребує додаткового вивчення.

Дейксис (від грецьк. *δείξις* – «вказівка»), вперше схарактеризований у давньогрецьких граматичних розвідках, є своєрідним механізмом координації різнорідних аспектів комунікативного акту відносно параметрів мовної ситуації. Варто підкреслити, що у ході організації мовленнєвого процесу невід'ємною є диференціація лексичних одиниць, наділених характеризувальною і вказівною функціями. Так, зокрема, називні лінгвістичні елементи надають якісну характеристику предметам і явищам, натомість дейктичні одиниці відображають сутність конкретного об'єкту (події) за рахунок його орієнтації щодо певної точки відліку. Природним центром мовленнєвої ситуації є мовець («номінатор»), який визначає принцип організації просторово-часових лінгвістичних відносин, а результатом покликання на фігуру комуніканта є створення «ядра тлумачення» двох визначальних лексемних виразників просторового і часового дейктичного налаштування: «тут» і «зараз» [2]. Втім, у деяких випадках автор висловлення не репрезентує координаційний центр, а ключом для декодування тієї інформації, яка міститься у дейктичних одиницях, є інша точка відліку.

З огляду на гетерогенність кількісних лінгвістичних елементів, наділених вказівними властивостями різної якості і форми виявлення, вважаємо слушним наголосити на функційно-семантичному категорійному статусі дейксиса, сформованого в окреме поліцентричне Вказівне Мегаполе. Одним із ключових сегментів цієї універсальної багатокомпонентної цілісності є Вказівне Поле Часу [2]. Його конституенти, різнорідні за частиномовними, змістовими і формальними ознаками, націлені на ілюстрацію часових показників комунікації. Функцією стрижневої точки часової координації процесу наділено момент мовлення як той епізод, що безпосередньо пов'язаний із ініціатором розмови. Лексичні часові дейктики, які, згідно із підкресленням О. О. Артёмової, «є базовими актуалізаторами часових параметрів мовного акту», підлягають обов'язковому класифікуванню за їхньою приналежністю до конкретного часового Мікрополя (Передування, Одночасності і Слідування) [1]. Слід окремо зауважити, що такий аналіз слова реалізується за рахунок ретельного дослідження його дефініції.

Неоднорідний за компонентним наповненням комплекс лексичних часових вказівників вміщує мовні елементи із відмінним лексико-граматичним статусом: дієслівним, іменниковим і прикметниковим, однак, безперечно, найвищий рівень дейктичності притаманний семантиці прислівникових часових актуалізаторів. Поділяючи наукову позицію О. Л. Єрзінкян, констатуємо, що ґрунтовне вивчення вказівної потенції будь-якої (і в тому числі, адвербативної) лінгвістичної одиниці передбачає її кваліфікацію за чотирма базовими критеріями. Відповідно до першого з них, необхідним є протиставлення «чисто» дейктичного змістового налаштування слова змішаному засобу номінації, свідченням якого є гармонійне співіснування у значеннєвій лексемній структурі називних і дейктичних компонентів. У процесі поглибленого дослідження часових індикаторів за типом орієнтації фундаментальною є опозиція семантики слів суб'єктивної / об'єктивної вказівки (у першому випадку центром мовної координації є актуальний момент мовлення, у другому – інша точка відліку). Третій класифікаційний критерій ілюструє контрастивність експліцитного (формально вираженого) та імпліцитного способів вираження дейктичної природи лексеми. Форма вказівки (виокремлено абстрактну і конкретну) надає інформацію щодо «представленості у словникової дефініції

досліджуваних одиниць» [2]. У цьому ракурсі прислівник як репрезентант абстрактної вказівки справедливо номіновано часовим деталізатором найвищого ступеня дейктичності.

Підсумовуючи, варто зауважити, що часовий дейксис відіграє роль складного лінгвістичного механізму реалізації значеннєвої цілісності висловлення. Принцип функціонування різнорідних індикаторів часових параметрів події у її співвіднесенні із точкою відліку становить актуальну і перспективну проблему сучасного мовознавства.

Література

1. Артемова О. А. Лексические актуализаторы темпорального дейксиса в белорусском языке: семантико-типологический аспект. Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования. Humanitates. 2017. Т. 3. № 2. С. 23 – 31.
2. Ерзинкян Е. Л. Семантика и прагматика дейктического слова (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. на соиск. ученой степени д-ра филол. наук : 10.02.07. Ереван, 2012. 54 с.
3. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. М. : Прогресс, 1978. 544 с.
4. Магомедова А. К. Лексические средства выражения пространственного и темпорального дейксиса даргинского и немецкого языков : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук : 10.02.20. Махачкала, 2009. 26 с.

UDC 371.134(025)

Marakhovska N.

PhD, Associate Professor of Italian Philology Department

FORMULATING ART-THERAPY BASED LEARNING TASKS TO DEVELOP LEADERSHIP QUALITIES OF HUMANITIES MAJORS

The characteristic feature of the Humanities is the enhancement of the emotional and value component of the learning content that affects emotional, intellectual and spiritual sphere of students, and determines moulding of their position, in particular the leadership one, as well as their self-development not only in a future professional activity, but also in other socially important ones. The educational potential of art-therapy hasn't been comprehensively studied so far. The American Art Therapy Association states that art-therapy implies using art media, the creative process, and the resulting artwork to explore feelings, reconcile emotional conflicts, foster self-awareness, manage behaviour and addictions, develop social skills, improve reality orientation, reduce anxiety, and increase self-esteem. Also it is said that art therapy practice requires knowledge of visual art (drawing, painting, sculpture, and other art forms) and the creative process, as well as of human development, psychological, and counselling theories and techniques [1]. Therefore it is essential to use art-therapy in the process of teaching the Humanities majors in higher education institutions.

The rationale for employing art-therapy in teaching is emphasized by many scholars (Gluga, 2001; Gnezda, 2015; Scout, 1995; et al.) [2; 3; 4] but its methodological provision still needs to be designed and implemented. As V. T. Scout duly notes, the teacher should be willing to try new media herself/himself and bring fresh ideas to the classroom, and remain flexible enough to allow the student to explore other encounters and artistic endeavours [4, p. 30].

While teaching English to the Humanities majors we recommend to formulate learning tasks on the basis of various art-therapy techniques, i.e. visual art, imago and drama therapy, bibliotherapy, etc. to actualise students' knowledge about leadership as an interdisciplinary phenomenon and develop respective students' skills [6]:

1. Design a collage entitled 'What kind of leader could I be?' and present it to your groupmates.
2. Your birthday is coming soon and your parents insist on inviting «the mixed up guests». So «arrange» a party for the middle-aged people and the youth, the parents and their kids. Remember that your guests should be a coherent group and thus, try to think of activities that will unite and please everybody. Write a scenario for your 'party'.
3. Write a book (a manual) for parents devoted to future leaders' upbringing.
4. Make a presentation entitled «Images of leaders in literature, music and art». Compile an album, write a scenario and conduct the meeting of an artistic club.
5. Write a scenario for the documentary programme «Leaders with negative charisma. Evil genius of history (Napoleon, Hitler, Stalin)».
6. Create and defend the project of a monument to an effective leader.
7. Prepare and conduct the roleplay «A Leader under Trial» (it can be a historical person or a literary character). Distribute the roles of an attorney for defence, a prosecutor, jurors and a judge.

Reading short stories written by the British and American authors can also contribute to acquisition of the concept «leadership» by the Humanities majors and raising their awareness of the necessity for moulding their own leadership position in all spheres of life. The reading tasks which are based on bibliotherapy can be formulated as follows [5]:

1. Describe the effective and ineffective leaders. What features should a person possess in order to establish his/her position in society? Base on the above short stories.
2. Extend on the items below; express your agreement or disagreement. Cite facts to support your view, naming their source:
 - a) a leader should be physically attractive («the Brief Debut of Tildy»);
 - b) he/she ought to help others even if his help is not wanted («Witches' Loaves»);
 - c) he/she must overcome his inner barriers and complexes («After Caravaggio's Sacrifice of Isaac»);
 - d) he/she should change his life if he is dissatisfied with it even by sacrificing other people («The Way Up to Heaven», «After Caravaggio's Sacrifice of Isaac»);
 - e) he/she shouldn't be afraid of sacrificing his own life in order to save others («the Last Leaf»);
 - f) he/she must be efficient even if it demands to be totally absorbed in work («the Romance of a Busy Broker»);
 - g) he/she must rely on himself and not shift the responsibility onto other people («the Cop and the Anthem»);
 - h) he/she ought to live according to human values and moral norms («the Cop and the Anthem»);
 - i) he/she shouldn't be afraid of difficulties and traps («The Tremendous Adventure of Major Brown»);
 - j) he/she ought to defend and help others («the Alligators»).

References

1. American Art Therapy Association. Gain important education outcomes: Implement a successful art therapy program within k-12 schools. Alexandria, VA: Author. 2011. URL: <http://www.americanarttherapyassociation.org/upload/toolkitarttherapyinschools.pdf>
2. Gliga F. Teaching by Art Therapy. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Vol. 15. 2011. P. 3042-3045. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042811007877>
3. Gnezda, N. Art Therapy in Educational Settings. *Artizein: Arts and Teaching Journal*. Vol. 1, Iss. 1. 2015. Art. 13. URL: <https://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=atj>
4. Stout V. T. Integrating Art Education and Art Therapy in the Public Schools: Honors Theses. 1995. 106 p. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/985d/102b50bba0b28df8ed527add80e78adc822b.pdf>
5. Мараховська Н. В. Reader: навч. посіб. для студ. гуманітар. спеціал. Маріуполь: Маріупол. держ. гуманітар. ун-т, 2008. 58 с.
6. Мараховська Н. В. Тривіум-тренінг як спосіб формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: навч.-метод. посіб. для вищих навч. пед. закл. Маріуполь: Маріупол. держ. гуманітар. ун-т, 2008. 270 с.

УДК 791.221.27(450)

Трифонов Г. В.

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри італійської філології

КОМЕДІЯ ПО-ІТАЛІЙСЬКИ ЯК ОРИГІНАЛЬНИЙ КІНЕМАТОГРАФІЧНИЙ ЖАНР

Кінематографічне мистецтво в Італії почало розвиватися із запізненням, порівнюючи аналогічний процес з іншими європейськими країнами. Це пов'язано, насамперед, з економічними і соціально-політичними чинниками. На початку ХХ ст. Італія була молодою об'єднаною державою, в якій були наявні гострі економічні проблеми, технічна відсталість, соціальні труднощі, пов'язані з бідністю та неосвіченістю населення. Проте країна, маючи багаті й потужні культурні і мистецькі традиції, стала плідним ґрунтом для розвитку кінематографічних течій, показових для всього світу (футуризм, неореалізм, комедія по-італійськи). Італійська культура традиція безперервно розвивалась протягом століть і накладала відбиток на світосприйняття, філософське, естетичне бачення світу. Поєднуючись з історичними обставинами, культурно-філософська площина ставала потужним стимулом для розвитку художнього оригінального світосприйняття.

Після Другої світової війни в результаті успішної реалізації в Італії Плану Маршала в країні почали формуватися сприятливі економічні умови, які поступово впливали на економічне зростання та покращення рівня життя населення. У період з 1952 – 1962 рр. національний дохід подвоївся, а населення отримало можливість збільшити споживання. Це явище отримало назву «італійський економічний бум» або «італійське економічне диво». Помилково було б стверджувати, що соціально складна ситуація в країні кардинально змінилась. Вона покращилась, проте рівень безробіття залишався високим, міграційні процеси всередині країни не припинились, рівень оподаткування був незадовільним. Але, починаючи з 1957 р., з'явилося телебачення, яке здійснювало телетрансляції на національному рівні, радіо, яким мало змогу широко користувались населення. Як наслідок, почали з'являтися, так звані, показники статусу, наприклад, автомобіль, телевізор, побутові прилади, дача, відпустка на морі тощо. Підвищення благополуччя

населення, атмосфера успіху, легкості, радості сприяли зосередженню на задоволенні естетичних потреб, серед яких однією з першорядних була потреба у розвагах. У кінематографі розпочалось продукування комерційних комедій.

Але італійська комедія вирізнялась «серйозним гумором», оскільки жорстко критикувала суспільні та політичні структури тогочасної дійсності. Комедія по-італійськи перехопила естафету у неореалістичного кіно наприкінці 50-х років та активно розвивалась до початку 70-х років. Успішний розвиток жанру став можливий завдяки плідній роботі великих майстрів, режисерів, сценаристів та акторів, сформованих у неореалістичних традиціях, які зуміли втілити нові конотації та відчутти атмосферу суспільства, яке, залишаючись суперечливим, швидко змінювалось. Серед них були Тото, Альберто Сорді, Уго Тоньяцці, Вітторіо Гасман, Марчелло Мастоянні, Ніно Манфреді, Софія Лорен, Джина Лолобриджиди, Клаудія Кардинале, Вітторіо Де Сіка тощо.

Основою успіху італійської комедії 60-х років ХХ ст. стали сприятливі економічні умови, давні традиції комедійного жанру (комедія масок), великий досвід блискучого неореалістичного кіно, особливе критичне сприйняття реальності, національні особливості італійського характеру, вміння насолоджуватись життям. Після поразки у Другій світовій війні, періоду зубожіння та розрухи, італійці опинились у нових умовах безтурботного вдалого життя, в системі нових цінностей та еліт, які тепер повинні були співіснувати з минулими, часто забобонними та неактуальними. Водночас італійські митці не втратили критичність погляду на реальність, тому сміх у комедіях часто «гірко-солодкий», оскільки викриває вади суспільства. Продовжуючи традиції неореалізму, покликано зображувати життя без прикрас, з історичною точністю, без застосування кінематографічних прийомів (професійних акторів, монтажу, музичного супроводу, стереотипних героїв), італійська комедія допомогла переглянути деякі ситуації та образи неореалістичного кіно, задовольнивши одночасно потреби тогочасного суспільства та кіноіндустрії. Основною темою стає входження людини до нового суспільного контексту, норми якого вона повинна прийняти. Це зумовлює її проблематичне існування у середовищі, яке протиставляє правила бажанням, колективну мораль – особистим інтересам. Проте всередині цього суспільного всесвіту фактично превалує відхилення від норми, протиріччя. Світ, представлений у комедії, стверджує певні цінності, а потім діє проти них або нехтує ними та підштовхує звичайну людину до такої самої поведінки без моральних упереджень. Це, в свою чергу, породжує страждання, інтриги, вади як звичайні складові повсякденного життя. Комічний герой страждає від того, що повинен пристосуватись до колективної моралі, до динамічної, суперечливої, складної реальності, в якій бажання досягти успіху та звичайне матеріальне благополуччя стикаються з загальноприйнятими моральними канонами.

Наприкінці 70-х років жанр комедії по-італійськи почав занепадати через об'єктивні причини старіння цілого покоління акторів та режисерів та зміни суспільно-економічних і політичних умов в Італії (тероризм, економічна криза, суспільно-політичні сутички). Реальність почали бачити все більш жорсткою та драматичною.

Література

1. Aulenti L. Storia del cinema italiano. Padova : Libreriauniversitaria, 2011. 162 p.
2. Giacobelli E. C'era una volta la commedia all'italiana. Roma : Gremese, 2015. 382 p.
3. Turner Garrison L. Commedia All'Italiana: Comedy, Italian-Style / Vulture URL <https://www.vulture.com/2011/08/commedia-allitaliana-comedy-italian-style.html> (дата звернення 23.11.2019)

УДК 811.131.1'27=131.1

Tsymporenko L.
prof.ssa d'italiano

L'ITALIANO STANDARD E NEOSTANDARD

La lingua italiana di oggi è fatta di tante varietà. Ogni parlante italiano ha un proprio repertorio linguistico, cioè ha a disposizione un insieme di varietà linguistiche: ad esempio, può spaziare dal dialetto all'italiano regionale fino all'italiano standard o neostandard. Da questo repertorio il parlante sceglie di volta in volta la varietà più adatta alla situazione. Cerchiamo innanzitutto di chiarire la nozione di «italiano standard».

Del concetto di lingua «standard» si è discusso a lungo, e non solo in riferimento all'italiano. Tra gli specialisti si è raggiunto un certo accordo sul fatto che una lingua (o una varietà) standard debba essere:

- la varietà di riferimento, quella che costituisce la norma per tutta la società;
- la varietà normale in senso statistico, cioè la più usata;
- la varietà normale in senso sociolinguistico, cioè la meno marcata, la più neutra;
- sovraregionale, cioè non ristretta a un'area geografica specifica;
- descritta e specificata in modo esplicito da grammatiche e vocabolari;
- usata da parlanti appartenenti agli strati sociali superiori;
- utilizzabile in tutti gli usi scritti;

- utilizzabile oralmente in ogni contesto, da chiunque e per parlare di qualunque argomento.

Non è detto che la lingua standard debba soddisfare tutti questi requisiti, ma certo una varietà che ne soddisfi solopochi, e magari solo in parte, faticherebbe a essere riconosciuta come varietà standard di una data comunità.

Oggi non ci si limita a chiedersi quale debba essere la varietà di riferimento, ma si mette in dubbio che una tale varietà esista. Le posizioni dei linguisti a questo proposito si possono riassumere in due grandi filoni. Secondo alcuni, un italiano standard esiste ed è da identificare, per quanto riguarda la pronuncia, nell'italiano fiorentino contemporaneo, emendato dei tratti più nettamente locali (ad esempio la «gorgia», cioè la pronuncia spirante o aspirata delle consonanti in parole come *oca*, pronunciato quasi come *òha*). Per quanto riguarda la grammatica (nomi, verbi, aggettivi, costruzione delle frasi, ecc.), l'italiano standard contemporaneo coinciderebbe in sostanza con l'italiano normativo otto-novecentesco, postmanzoniano. Altri invece dubitano che una varietà standard esista; e in effetti, se si guarda l'italiano standard come varietà da usarsi non solo per scritto, ma anche e soprattutto oralmente, questo dubbio pare del tutto condivisibile. Come conseguenza della peculiare storia dell'italiano, diffusosi per lo più come lingua scritta, nessuno ha mai acquisito nativamente la pronuncia fiorentina emendata di cui dicevamo: i fiorentini come tutti gli italiani, quando hanno l'italiano e non il dialetto come lingua materna, acquisiscono sempre e comunque una pronuncia riconoscibilmente regionale. Non si può affermare con altrettanta categoricità che l'italiano standard non esista come varietà nativa neppure a livello grammaticale; però, il modello di lingua codificato dalle grammatiche, se coincide in gran parte con l'italiano scritto formale, non rispecchia in maniera analoga le caratteristiche delle varietà parlate (non solo quelle «basse», ma anche le più formali), e censura anche tratti che si rivelano poi del tutto normali e magari addirittura trainanti nell'italiano, anche scritto, di oggi: pensiamo ad esempio, alle riprese o alle anticipazioni pronominali, del tipo *Che ne pensi del mio nuovo libro?* (con il *ne* vietato dalla norma grammaticale), o all'uso della particella *ci* insieme con il verbo *avere* per indicare possesso (in frasi come: *Ce l'hai la macchina?*). L'italiano standard normativo risulta quindi troppo angusto per dar conto di tutte le potenzialità morfosintattiche effettivamente realizzate nella lingua contemporanea.

Perciò anziché chiedersi se l'italiano standard oggi esista o meno, sembra più interessante interrogarsi sulla possibile vitalità linguistica dello standard, così com'è inteso oggi, rispetto alle caratteristiche che lo distinguono dalle altre varietà del repertorio. La più forte spinta alla sopravvivenza dello standard normativo è di tipo sociolinguistico, non linguistico, e si trova nel prestigio ancora forte e tendenzialmente preponderante della tradizione scritta e della codificazione grammaticale trasmessa dalla scuola. Questo prestigio non perde forza, piuttosto perde terreno, riducendo progressivamente il suo raggio di influenza allo scritto più formale. Lo spazio perduto dallo standard normativo viene guadagnato dalle altre varietà, che diventano così più accettabili, meno censurate, più capaci di espansione.

Questa varietà è probabilmente la novità maggiore dell'ultimo quarantennio di storia linguistica italiana, e l'abbondanza di denominazioni alternative («comune», «dell'uso medio», «tendenziale», «senza aggettivi») è indicativa dell'interesse e della vivacità delle discussioni che essa continua a suscitare presso i linguisti. È bene chiarire che si tratta di una varietà d'italiano, scritta e parlata, che coincide in buona parte con lo standard normativo, ma accoglie una serie molto ampia di fenomeni in passato rifiutati o sconsigliati dallo standard. Molti di questi fenomeni, che possono essere presenti in italiano da vari secoli oppure essersi sviluppati solo di recente, hanno come denominatore comune il fatto di essere propri del parlato.

Altre caratteristiche di questa varietà si possono desumere dalle denominazioni alternative sopra citate, le quali, come si noterà, non sono sempre congruenti:

- «neostandard», perché questa varietà, sicuramente in espansione, si avvierebbe anche a costituire la base per un futuro nuovo standard normativo, come testimoniano del resto le prime aperture operate nei suoi confronti da parte delle grammatiche scolastiche, caute in quelle per studenti italiani, più nette in quelle rivolte agli stranieri;
- «comune», perché si presume che sia la varietà statisticamente preminente in chi parla e scrive italiano;
- «dell'uso medio» per sottolineare che si tratta di una varietà diffusa e accettata soprattutto nell'uso parlato e scritto di media formalità;
- «tendenziale» perché costituita di tratti in movimento, non ancora consolidati, che rappresentano comunque tendenze dall'orientamento ben individuabile;
- «senza aggettivi», cioè «italiano» e basta, perché priva di caratteristiche che possano dirsi davvero nuove rispetto allo spirito dalle tendenze secolari dell'italiano.

Va sottolineato che il neostandard non si presenta tanto come una vera e propria novità, quanto piuttosto sancisce la legittimazione di caratteri e di usi linguistici che già esistevano, ma che erano considerati fino a qualche decennio fa ai margini o al di fuori della norma e che quindi erano colpiti da censura. Le differenze rispetto al passato, dunque, non andranno descritte dicendo che oggi ci sono fenomeni che ieri non c'erano. Il fatto nuovo, in altre parole, non è costituito dai fenomeni in sé, ma dalla loro maggiore diffusione rispetto al passato e soprattutto dalla loro conquistata accettabilità anche in contesti in cui prima non erano permessi: si è avuta cioè un'ascesa di alcuni tratti che prima erano relegati alle varietà più basse della lingua e che oggi sono risaliti fino a registri di maggior prestigio. Pertanto la denominazione di "neostandard" è forse un po' esagerata, in quanto non si tratta propriamente di uno nuovo standard, ma bensì di uno standard che accoglie in sé elementi un tempo considerati substandard o comunque non appartenenti allo standard. Per questo alcuni studiosi hanno proposto di sostituire la

denominazione di "neostandard" con le altre denominazioni che abbiamo prima citato: "italiano comune", "italiano dell'uso medio", "italiano tendenziale", "italiano senza aggettivi". Ciascuna di queste denominazioni, come si è detto, tende a mettere in evidenza determinate caratteristiche dell'italiano contemporaneo. Ma al di là del fatto terminologico è importante tener presente che molti fenomeni linguistici considerati oggi innovativi sono in realtà già attestati nella lingua del passato, sia pure con minore frequenza rispetto ad oggi e sia pure in registri prevalentemente informali: per esempio, l'uso di *lui* e *lei* in funzione di soggetto e l'uso di *gli* con i valori di "a loro" e "a lei" sono documentati fin da epoca molto antica. Quindi, se vogliamo mettere a fuoco i principali fatti evolutivi della lingua italiana, non possiamo limitarci a segnalare la diffusione di certi fenomeni nell'italiano contemporaneo, ma dobbiamo operare una distinzione tra i vari fenomeni: dobbiamo distinguere fra tratti che, pur essendo attestati con maggiore frequenza rispetto al passato, sono ancora oggi stigmatizzati dalla coscienza linguistica collettiva e tratti che non sono più soggetti a questo tipo di censura. Se non compiamo questa necessaria distinzione, corriamo il rischio di porre sullo stesso piano fenomeni tra loro molto diversi e non abbiamo ben chiaro ciò che è stato effettivamente accolto nell'italiano dell'uso formale e scritto e ciò che invece si colloca ancora al livello parlato e popolare della lingua.

Per esempio, mentre l'uso di *lui* e *lei* come pronomi soggetto in sostituzione di *egli, ella, essa* è accettato anche nella lingua scritta, l'impiego di *ci* davanti al verbo *avere* in frasi come *Ci hai ragione* o *Ci ho sete* è circoscritto ancora all'italiano parlato e colloquiale. Analogamente l'uso del pronome *gli* è giudicato in modo molto diverso a seconda che abbia il valore di "a loro" o quello di "a lei": *gli* per "a loro" è oggi riconosciuto come corretto dalla maggior parte dei grammatici (*Se vedete Giulia e Paola, dategli i miei saluti*, in luogo del più formale *Se vedete Giulia e Paola, date loro i miei saluti*), invece *gli* per "a lei" è condannato da tutte le grammatiche (*Se vedete Giulia, dategli i miei saluti* non è accettabile nello scritto, dove l'unica forma pronominale atona consentita per il dativo femminile è *le*: *Se vedete Giulia, datele i miei saluti*). Così non tutti gli usi del *che*, pronome relativo e congiunzione, si pongono sullo stesso piano: frasi come *Torna domani **che** oggi non ho tempo* (*che* = perché) o *Piero è arrivato **che** tu eri appena andato via* (*che* = quando) sono ammesse nell'italiano scritto e formale; viceversa frasi come *La cosa **che** ho bisogno è un po' di tranquillità* (*che* = di cui) o *Quello è il signore **che** gli hanno preso il portafoglio* (*che* *gli* = a cui) si collocano al livello parlato e popolare della lingua.

Лірепарыпа

1. Dardano M., Trifone P. La Nuova Grammatica della lingua italiana. Zanichelli: Bologna, 1999. - 463 p.
2. De Mauro T. Lessico di frequenza dell'italiano parlato. EtasLibri: Milano, 1993. - 542 p.
3. Lorenzetti L. L'italiano contemporaneo. Carrocci: Roma, 2002. - 128 p.

СЕКЦІЯ ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.014 (043)

Воєвутко Н. Ю.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти

НЕДИСКРИМІНАЦІЙНИЙ ОСВІТНИЙ ПРОСТІР: КРИТЕРІЇ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ПІДРУЧНИКІВ

Антидискримінаційна експертиза шкільних підручників здійснюється в Україні протягом чотирьох останніх років. Станом на 2018 р. вона має рекомендаційний характер. Наразі це питання є широкообговорюваним як у педагогічному середовищі, у тому числі серед авторів /-ок підручників, так й серед батьків. Доречно зауважити, що у суспільстві немає одностайності щодо питання про необхідність її уведення. Однак, МОН України наголошує на запровадженні антидискримінаційної експертизи шкільних підручників та пропонує інструктивно-методичні матеріали для конкурсного відбору підручників, починаючи з 2016 р.

Відповідно до наказу МОН України «Про затвердження Порядку конкурсного відбору підручників (крім електронних) для здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників» (2019), антидискримінаційна експертиза – це аналіз підручників щодо наявності у текстових та позатекстових (ілюстрації, методичний апарат, апарат орієнтування) матеріалах виявів дискримінації за захищеними ознаками (раса, колір шкіри, політичні, релігійні та інші переконання, стать, вік, інвалідність, етнічне та соціальне походження, мова тощо) у формі стереотипів, ксенофобії, ейджизму, андро- та етноцентризму, сексизму тощо та надання рекомендацій щодо їх усунення [1].

Раніше нами була здійснена спроба розробити критерії антидискримінаційної експертизи шкільних підручників [2]. Разом з тим, накопичений досвід свідчить, що перелік критеріїв, за якими здійснюється аналізована експертиза, потребує узагальнення, а їх зміст – деталізації, що й обумовлює мету дослідження.

Згідно із принципом недискримінації в освіті, та спираючись на нормативно-правову базу щодо запобігання та протидії дискримінації, доречно аналізувати підручник за такими компонентами: педагогічна доцільність, зміст текстового матеріалу, ілюстративний матеріал, мова підручника. Розглянемо детальніше зміст вказаних компонентів.

Зміст компоненту «педагогічна доцільність» передбачає, що підручник виховує толерантне ставлення до представників усіх народів, які проживають в країні, сприяє подоланню національних стереотипів і упереджень в сторону міжнародного взаєморозуміння. Всі учні та учениці, незалежно від етнічного походження та віросповідання, можуть бути залучені до процесу навчання з використанням даного підручника. В ньому збалансовано, з точки зору частотності та різноманітності, представлені різні національні, культурні, релігійні, соціальні групи, які проживають на території країни. Підручник, який відповідає принципу недискримінації в освіті, сприяє подоланню гендерних стереотипів і упереджень при формуванні учнями і ученицями власних стратегій поведінки та не містить інформацію, яка спотворює зміст прав людини або дає неправильне уявлення про них.

Аналізуючи зміст текстового матеріалу підручника, варто звертати увагу на такі його характеристики. По-перше, чи паритетно представлено чоловіків і жінок, а саме: представлені і чоловіки, і жінки, які мають досягнення в різних сферах життя; використовуються тексти авторства і чоловіків, і жінок; людина в цілому і загальнолюдські цінності відображаються через образи і жінок, і чоловіків.

По-друге, стереотипність відображення чоловіків і жінок, дівчаток і хлопчиків: відсутня сегрегація і поляризація: навчальний матеріал (тексти, вправи, завдання) відображає загальні інтереси, спільну діяльність дівчаток і хлопчиків, чоловіків і жінок; захоплення і діяльність дітей відображаються без маркування на «хлопчачі» і «дівочі» (наприклад, хлопчики досліджують світ навколо, а дівчатка займаються рукоділлям, хлопчики грають іграшками «для хлопчиків», а дівчинки - «для дівчаток» і т.д.); нестереотипне відображення соціальних ролей, професійної діяльності, статусу і поведінки жінок і чоловіків (дівчаток і хлопчиків) в суспільстві (наприклад, коли професійна сфера не маркується як чоловіча, а сімейна як жіноча тощо). Відображення якостей та емоцій людини представлено без маркування на «чоловічі / хлопчачі» (наприклад, лідерство, активність, змагальність тощо) і «жіночі / дівочі» (наприклад, акуратність, безпорадність, примхливість тощо).

По-третє, реалістичність відображення навколишнього світу: чи представлені у навчальних текстах, завданнях, вправах тощо люди з різним станом здоров'я, з інвалідністю (в тому числі різних видів)? Чи представлені різні типи сімей (нуклеарні, складні, неповні і т.д.)? Люди похилого віку представлені різноманітно, в тому числі як ведуть активний спосіб життя? Чи не маркується відображення характеру

людини через зовнішність, одяг (наприклад, коли позитивні вчинки ототожнюються з красивими людьми, а фізична непривабливість ототожнюється з негативом)?

Аналізуючи ілюстративний матеріал підручника, варто звертати увагу на те, чи збалансовано представлені різні етнічні, культурні, релігійні, соціальні групи, які проживають на території країни / в світі (в залежності від навчального предмета); чи дотримано паритетність зображень осіб жіночої та чоловічої статі? На малюнках і фотографіях представлені люди з різним станом здоров'я, з інвалідністю (в тому числі різних видів)? Чи різноманітно і нестереотипно зображені зовнішність і одяг людей? Чи відсутня сегрегація і поляризація за захищеними законом ознаками? Обов'язково треба звернути увагу на умовні скорочення, знаки навігації та орієнтування в підручнику. Чи вони є гендерно немаркованими, не містять дискримінації за захищеними законом ознаками?

Аналізувати мову підручника доцільно за такими параметрами: використовується гендерночутлива мова, коректна лексика по відношенню до людей з хворобами, з інвалідністю, не застосовуються зонтичні терміни по відношенню до людей різних етносів, віросповідань тощо, відсутні стереотипні узагальнення (наприклад, всі люди думають / відчують / діють і т.д. однаково, всі літні люди мудрі / некомпетентні / немічні / болючі, всі дівчатка слабкі, а хлопчики сильні, всі роми – злодії тощо). Відсутня сегрегація і поляризація по захищеним законом ознаками (поділ на «ми» і «вони»).

Література

1. Про затвердження Порядку конкурсного відбору підручників (крім електронних) для здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників: Наказ МОН України від 17.07.2019 №1002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-19#n6> (Дата звернення: 05.11.2019)
2. Voyevutko N., Kuligina E. Formation of Criteria of the Anti-Discrimination Analysis of School Textbooks in the Ukrainian Educational Field. Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II. School Pedagogy. Preschool Pedagogy, May 24th-25th, 2019. Rezekne, Rezekne Academy of Technologies, 2019, p. 640. PP.460-470.

УДК 373.3/5.016:070

Нетреба М. М.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДІАОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

В житті сучасного школяра медіакомунікація є не тільки способом отримання інформації, але й приводом для формування системи поглядів. Учень стикається з медіатекстами щодня. Їх розуміння передбачає наявність інформаційної культури, формування якої можливо лише при регулярній та цілеспрямованій роботі.

Технології медіаосвіти є прикладними, але, одночасно, допомагають об'єднати вивчення предметів в загальний освітній процес, оскільки головне завдання медіаосвіти – формування загальних інформаційних вмінь, культури роботи з інформацією, етики медіа спілкування.

Специфіка медіаосвіти з педагогічної позиції полягає в наступному: медіаосвіта виникає як педагогічна необхідність тоді, коли є свобода сприйняття та зміни педагогічного вектору; вчитель та учень є рівними перед інформацією, педагог не вчить, а допомагає розуміти світ, пропонує аналізувати отримані відомості на різних рівнях; медіаосвіта передбачає, що педагог має вправно користуватися сучасними засобами освіти, в тому числі цифровими, мультимедійними; учень може випереджати педагога за рівнем знань технічної складової сучасних медіа. Вчитель має використовувати це на користь навчання та підвищення його ефективності [1, с. 9].

Специфіка шкільної медіаосвіти пов'язана також з інтеграційними процесами, що відбуваються в медійній сфері. Тому при розробці концепції освіти слід враховувати як традиційний досвід, так і нові підходи. Найпопулярнішими медіаканалами сучасних дітей є телебачення та інтернет. Якщо казати про дітей молодшого шкільного віку, то на них впливає більше телебачення, оскільки не всі ще в повній мірі володіють комп'ютерними можливостями. А діти середнього та старшого шкільного віку на перше місце ставлять саме мережу інтернет з її можливостями до спілкування, перегляду аудіовізуального та текстового контенту. Особливої популярності набувають інтерактивні можливості медіа, оскільки вони передбачають спілкування, участь у тому, що відбувається на екрані, а також включає ігрові можливості.

Новітні технології викликають інтерес та відіграють істотну роль в медіаосвіті, оскільки відповідають її головним завданням. Зокрема, відбувається навчання правильного читання медіатекстів. Учні завдяки комп'ютерним технологіям та мережі інтернет мають доступ до будь-яких текстів, можуть працювати з ними за допомогою новітніх технічних розробок [4, с. 91].

Специфіка викладання медіаосвіти в школі залежить й ще від одного істотного фактору – віку учнів. Тому розглянемо особливості організації медіаосвітніх занять в залежності від того, на яку аудиторію вони розраховані.

У дітей молодшого шкільного віку відбувається перебудова всіх розумових процесів. Зокрема, сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, мислення, мовлення. Діти потроху набувають якостей, що властиві дорослим. Такі зміни пов'язані з тим, що діти все більше залучаються та включаються в нові види діяльності та систему міжособистісних відносин.

Однак дитині в цьому віці ще притаманна значна активність, непосидючість, нестійкість уваги. Якщо більшу частину вільного часу дитина проводить за переглядом телевізора, в неї розвивається гіперактивність, а постійна швидка зміна кадрів та дій на екрані не дає змогу фокусуватися на тому, що зображено на екрані [3, с. 123].

Сучасні школярі молодших класів мають проблеми з концентрацією уваги, логічним мисленням, викладенням чіткого та послідовного тексту. Однією з причин цього є перенавантаження інформацією, яку діти отримують з медіа. Щоб розвивати мотивацію до процесу навчання, слід активувати пізнавальну діяльність, розширювати коло інтересів. І хоча дитина молодшого шкільного віку ще залишається досить допитливою, але велика кількість інформації сприяє швидкій втомі, втраті інтересу, прагненню зайнятися іншим видом діяльності. Це потрібно враховувати при організації медіаосвітніх заходів.

Середній шкільний вік перепадає на час підліткового розвитку. Підліток намагається засвоювати та копіювати зовнішні ознаки дорослої поведінки, це робить його дорослим у власних очах. Тому у школяра виникає потреба, щоб з його поглядами та думками рахувалися оточуючі. У зв'язку з цим він починає протестувати проти вимог, що раніше не викликали в нього такої реакції. Щоб не виникало суперечок між дорослим та підлітками, останнім потрібне розуміння та увага з боку дорослих. Це стосується не лише батьків, але й вчителів.

Якщо медіаосвіта не передбачена шкільною програмою, то процес спілкування шкільної аудиторії, зокрема, підліткової, складається хаотично. Тому у підлітковому віці у дитини вже сформовані певні аудіовізуальні смаки, скоригувати які у цей період вже значно важче.

При роботі з дітьми середнього шкільного віку медіа освітні можливості реалізуються в ході їх інтегрування в різні навчальні загальноосвітні предмети, а також через роботи груп, кружків, факультативів. До останніх можна віднести як медіаосвітні факультативні заняття, так і роботу шкільних редакцій, фотостудій, медіа студій тощо [2, с. 12].

У старших класах навчаються діти, чий вік коливається в межах 15-17 років. У старшокласників є вже достатній рівень знань, а також з'являється бажання їх систематизувати.

Молодіжна масова та медіакультура впливає на старшокласників неоднозначно. Медіа часто порушують загальноприйняті норми та використовують маніпулятивні технології. Тому моральні переконання учнів залежать від регулярного впливу медіа. В той же час, для старшокласників відкрито перспективу використання освітніх можливостей в розвитку інтелекту та емоцій на основі якісних творів медіакультури.

В цьому віці поглиблюється проблема віртуального спілкування, яке замінює живе міжособистісне. Постійне використання гаджетів зменшує цікавість учнів до чогось нового та пізнавального. Така пасивність в навчанні призводить до труднощів, що пов'язані з аналізом інформації, потребою аргументувати власну відповідь, особливо перед широким загалом. А цікавість до читання у школярів старшої школи згасає зовсім. Все це призводить до того, що інтелектуальний рівень старшокласників знижується. Саме тому залучення учнів цього віку до творчої діяльності на основі медіаматеріалу є важливим завданням. Рішення цього завдання можливе як через створення гуртків, кіноклубів тощо, так і в ході інтегрування медіаосвіти у навчальний процес та курси дисциплін загального спрямування [4, с. 121].

Таким чином, специфіка організації медіаосвіти в школі залежить від декількох факторів. Головними з них виступають технологізація освітнього процесу та активне застосування цих технологій в процесі навчання. Також на особливості викладання впливає вік дитини. У навчанні школярів молодших класів, а також середнього та старшого шкільного віку є певна специфіка, що ґрунтується на психологічних особливостях розвитку особистості в кожному з періодів.

Література

1. Бондаренко Е. А. Технологии медиаобразования в современной школе. Научные записки. Серия: Педагогика. 2013. № 3. С. 8–13.
2. Бондаренко Е. А. Формирование медиакультуры подростков. Медиаобразование сегодня: содержание и менеджмент : мат-лы Междунар. научно-практ. конф. Минск : Изд-во Гос. ун-та управления, 2002. С. 11–14.
3. Найдьнова Л. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу: підручник для слухачів системи післядипломної освіти. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 244 с.
4. Чельшева И. В. Методика и технология медиаобразования в школе и вузе / под. ред. А.В. Федорова. Таганрог: Изд. центр Таганрог. гос. пед. ин-та. 2009. 320 с.

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

В умовах модернізації системи освіти в Україні суттєво змінюються вимоги до професійної підготовки і діяльності вчителя початкових класів, оскільки компетентнісно орієнтований підхід до навчання закладено в основу концепції НУШ, який доповнюють: принципи дитиноцентризму та педагогіки партнерства, новий зміст освіти, а також сучасне освітнє середовище – безпечне, доступне та дружнє до дитини [3]. У освітньо-професійній програмі підготовки бакалавра за спеціальністю 013 «Початкова освіта» визначено мету підготовки майбутніх учителів у ЗВО, яка полягає у набутті студентами професійної компетентності щодо навчання учнів початкової школи освітніх галузей, визначених Держстандартом, на рівні, що відповідає академічній та професійній кваліфікації.

Ідеї щодо оновлення процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів реалізовано науковцями у авторських моделях. Ми спираємось на думку С. Сковорцової, що під професійною компетентністю вчителя початкових класів можна розуміти:

- властивість особистості, що виявляється у здатності до педагогічної діяльності, а саме до організації освітнього процесу на рівні сучасних вимог;
- єдність теоретичної й практичної готовності педагога (предметно-теоретичної, психолого-педагогічної та дидактико-методичної) до здійснення педагогічної діяльності;
- спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у процесі навчання [4, с. 27].

Стандарт вищої освіти визначає вимоги до освітньої програми підготовки здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр», у тому числі й перелік компетентностей випускника. Зупинимось детальніше на розкритті спеціальної (предметної) компетентності, математичної. Предметні компетентності це ті, що залежать від предметної області, та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю [2]. *Математична компетентність майбутнього вчителя початкових класів* – здатність до застосування професійно профільованих математичних знань й умінь, що утворюють світоглядну, теоретичну та операційно-діяльнісну основу освітньої галузі «Математика». Математична компетентність визначається рівнями навчальних досягнень, для яких суттєвим є набуття математичних знань та умінь. До них належать: знання чисел, розмірів і структур; уміння перетворювати вирази, здійснювати обчислення; уміння застосовувати базові математичні принципи; уміння логічно мислити; уміння математичного обґрунтування; уміння математичного моделювання; знання математичних понять та тверджень; уміння інтерпретації та презентації даних; уміння оперування математичними конструкціями; уміння використання математичного інструментарію.

Пріоритети в навчанні математики нині полягають у формуванні в учнів математичної компетентності, цілісних уявлень про сутність математичного знання, ознайомленні учнів з ідеями і методами математики, її роллю в пізнанні й перетворенні дійсності. Питанням оновлення змісту навчання математики в початковій школі присвячені публікації вітчизняних науковців й методистів – М. Богдановича, О. Гайшута, Л. Коваль, М. Козак, Я. Короля, О. Корчевської, Л. Кочиної, М. Левшина, Н. Листопад, С. Логачевської, О. Митника, С. Сковорцової та ін. Пріоритетною метою досліджень цих авторів стало формування математичної компетентності вчителя молодшої школи та її складових [5, с. 85].

Математична компетентність майбутніх учителів початкових класів значною мірою залежить від професійної компетентності викладачів математики. Робота викладача математики, який навчає математиці здобувачів освіти спеціальності «Початкова освіта» має суттєві відмінності від роботи викладача нормативної дисципліни «Вища математика», який працює з іншими здобувачами різних спеціальностей. Зокрема, ці відмінності полягають в тому, що майбутні вчителі початкових класів є професійно зорієнтованими, вони чітко знають, якими знаннями, уміннями і навичками вони мають володіти для успішної професійної діяльності. Для майбутніх учителів ця дисципліна викладається у 5-6 семестрі навчання (III рік навчання), на відміну від перших курсів інших спеціальностей. Тому викладач математики в своїй роботі має акцентувати увагу саме на формуванні цих професійно значущих знань, умінь і навичок. Це, в першу чергу, стосується обчислювальних навичок, фундамент яких закладається саме вчителем математики початкової школи. Переконані, що робота викладача дисципліни «Математика з методикою викладання освітньої галузі «Математика» має бути зорієнтована на формування у майбутніх учителів початкових класів різних прийомів раціональних обчислень, на формування навичок швидких усних обчислень. Для того, щоб створити якісні умови для формування обчислювальних навичок учнів молодшої школи майбутній вчитель сам має володіти на високому рівні прийомами раціональних усних обчислень.

Серед прийомів, які використовуються на практичних заняттях, виділимо, зокрема, такі, які, на нашу думку, заслуговують уваги і активного використання і в початковій школі. По-перше, варто на кожному занятті протягом 5-15 хв створювати оптимальні умови тренування здобувачів освіти в усних обчисленнях, а саме: усні обчислення без записів; математичні диктанти; усні обчислення з попереднім записом умов завдання; усні обчислення із записом проміжних результатів виконаних обчислень, індивідуальні творчі завдання на обчислення. Усні обчислення на заняттях математики варто розвивати з одного боку регулярно, з іншого боку органічно вплітаючи завдання раціональних обчислень в логічну систему формування знань та умінь здобувачів освіти з математики [1, с. 88]. Також, для розвитку обчислювальних навичок, доречними є карточки із завданнями у вигляді ланцюжка обчислень. Для наступного попередження і усунення помилок в обчисленнях важливо здійснювати вдумливий, детальний аналіз допущених помилок, важливо усвідомлювати причини помилок, мати уявлення про прийоми самоконтролю.

Іншим важливим аспектом, вважаємо, формування в майбутніх учителів математики початкових класів математичних компетентностей у розв'язуванні текстових задач, оскільки саме цей процес дає справжнє уявлення про рівень математичного розвитку, глибину засвоєння навчального матеріалу. Сформувавши в майбутніх учителів позитивне особистісне ставлення, інтерес до процесу розв'язування текстової задачі у початковій школі, забезпечується не лише умови розвитку математичної компетентності майбутнього вчителя, а й умови формування його методичної компетентності. Методична компетентність учителя є інтегральною багаторівневою професійною характеристикою його особистості.

Так, на практичному занятті доцільно здійснювати імітацію окремих фрагментів уроків, як-от: усного опитування, проведення математичного диктанту, актуалізації опорних знань учнів перед вивченням нового матеріалу, ознайомлення з новим матеріалом та його первинного закріплення. Також доцільно розв'язувати ситуаційні задачі, в яких здобувачі освіти розігрують ролі вчителя та учнів, демонструючи знання методики роботи над окремими видами завдань: здобувач освіти, який виконує роль учителя, ставить запитання, керуючи навчально-пізнавальною діяльністю учнів, інші здобувачі, в ролі учнів, свідомо дають правильні та неправильні відповіді на запитання «вчителя». У такий спосіб студенти «програють» ситуацію, яка може виникнути на реальному уроці математики в початковій школі, застосовують набуті методичні знання та вміння, набувають досвіду розв'язування методичних задач [4, с. 91].

У ході формування математичної компетентності майбутніх вчителів початкових класів нами використовуються соціальні навчальні моделі, навчальні завдання (задачі, проблеми) представлені у вигляді ситуацій, які вирішуються у спільних, колективно-розподілених формах; спілкування і взаємодії учасників освітнього процесу (розігрування ролей, ділові ігри, навчально-дослідницька робота тощо). У такому разі формується не тільки предметна, але і професійна компетентність суб'єктів навчання, яка здійснюється завдяки розподілу на інтерактивні групи, що імітують ситуації майбутньої професійної діяльності.

У навчанні математики в початковій школі сюжетні математичні задачі виконують ряд функцій (навчальну, розвивальну, виховну, контролюючу), які докладно вивчено М. Богдановичем, Н. Істоміною, А. Пишкало, С. Скворцовою, Л. Фрідманом та ін. Сюжетні математичні задачі виступають засобом формування математичних понять, системи математичних знань, навичок і умінь (навчальні функції задач), а також засобом формування та розвитку науково-теоретичного, зокрема функціонального, стилю мислення, оволодіння учнями прийомами розумової діяльності (аналізом, синтезом, порівнянням, конкретизацією, узагальненням, абстрагуванням), засобом розвитку вміння висловлювати судження, робити висновки (розвивальні функції задач). Розв'язування задач сприяє формуванню в учнів наукового світогляду, зв'язку навчання із життям, ознайомленню учнів з пізнавально важливими фактами та оригінальністю прийомів розв'язування задач, які збуджують у дітей естетичні почуття (виховні функції задач). Слід зазначити, що відповідно НУШ у новій програмі з математики, яка є чинною в Україні, сюжетні задачі не є засобом навчання, метою навчання розв'язування задач є формування в учнів умінь розв'язувати задачі. Тому математична компетентність вчителя у навчанні учнів початкових класів розв'язування сюжетних математичних задач виявляється в здатності до організації процесу навчання учнів початкових класів розв'язування задач на рівні сучасних вимог, спроможності успішного розв'язування методичних задач, які виникають у процесі навчання, що ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до навчання учнів початкових класів розв'язувати сюжетні математичні задачі.

Таким чином, нами проаналізовано найбільш вагомі складові математичної компетентності та виявлено основні переваги її формування у практиці викладання дисципліни «Математика з методикою викладання освітньої галузі «Математика» для студентів спеціальності «Початкова освіта». Встановлено, що використання різних засобів навчання дозволить зробити освітній процес цікавим, творчим, намагаючись відшукати дієві стратегії взаємодії з аудиторією, змінити цінності майбутніх педагогів початкових класів щодо власної професійної компетентності.

Література

1. Матяш О.І., Палій Л.О. Компетенція раціональних обчислень як необхідна передумова математичної компетентності вчителя та учня. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.

- П. Драгоманова. Серія 3 : Фізика і математика у вищій і середній школі : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 6. С. 84-89.
2. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від «01» червня 2017 № 600. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/proekty%20standativ%20vishcha%20osvita/1648.pdf> (дата звернення: 01.12.2019).
 3. Секція. НУШ: компетентності для життя в 21 столітті. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/konferenciya/serpneva-konferenciya-2018/sekciya-nush-kompetentnosti-dlya-zhittya-v-21-stolitti> (дата звернення: 01.12.2019).
 4. Скворцова С.О., Гаєвцев Я.С. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні математичні задачі: монографія. Харків: «Ранок-НТ», 2013. 332 с.
 5. Шустова Н.Ю. Математична компетентність вчителя молодшої школи як передумова його фахової компетентності. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, II(18), Issue: 37, 2014. С. 85-88. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/7c1e/a46e43cec5d4c4a54f7826f27892d7b84a6c.pdf> (дата звернення: 01.12.2019).

УДК 372.881.111.1

Хаджинова І. В.

асистент кафедри педагогіки та освіти

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ДРАМАТИЗАЦІЇ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У сучасних умовах англійська мова розглядається як засіб спілкування і залучення до культури іншого народу. Вміння вільно спілкуватися англійською мовою є однією з ключових компетентностей випускників Нової української школи. Тому перед вчителями постає задача використовувати різноманітні методичні розробки для підвищення мотивації учнів до вивчення англійської мови.

Молодший шкільний вік характеризується підвищеною емоційністю, увага учнів характеризується невеликим об'ємом, малою стійкістю: вони можуть зосереджено займатися однією справою протягом 3-5 хвилин. Мислення учнів початкової школи конкретне. На початковому етапі опанування мовою діти засвоюють її переважно наочним шляхом, коли водночас і чують нове слово, і спостерігають відповідний предмет, явище чи дію.

Враховуючи психологічні та фізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, одним з ефективних методів навчання є драматизація. Застосування драми у навчанні молодих учнів може виправдати їхні очікування, оскільки драматична діяльність залучає учнів до інтерактивного процесу навчання, а також дає можливість дітям відчувати мову, тобто відчувати зв'язок між думкою та дією.

Драма в контексті її викладання не передбачає театральної вистави чи великої гри на сцені. Це також не виключає елементів вистави, вони все ще існують, але вони представлені короткими заходами, які вказують на процес навчання. Метод використовується для залучення різних аспектів драматургії до викладання, для стимуляції почуттів та уяви учнів [2].

Досвід застосування драми у викладанні не новий, оскільки історично і драма, і театр давно були реорганізовані як потужний засіб виховання. У наш час ідея застосування драми у навчанні учнів початкових класів стає все більш популярною тому що цей метод, заснований на дії з великим використанням уяви та творчості, може сприяти навчанню, і це допомагає навчанню бути більш захопливим та успішним.

Використання методу драматизації дає змогу учням займатися діяльністю, яка дозволяє їм бути активними під час уроку, вони не сидять на одному місці і слухають одну людину. Вони беруть участь у розмовах чи вправах, які вимагають залучати свою уяву та використовувати іноземну мову у відповідних умовах та оточенні. Вони беруть участь в уроці інтерактивно, що мотивує їх і допомагає глибше і природніше засвоїти мову та розвинути мовні навички.

Драматизація дає можливість вчителю постійно змінювати вид діяльності учнів, і це залежить від типу вправи: вони можуть танцювати, співати, змінювати свої позиції, пересуватися по класу, розмовляти та працювати з різними партнерами та в малих чи більших групах. Це заохочує природне використання іноземної мови відповідно до конкретної ситуації.

Метод драматизації має такі переваги:

- збагачується й активізується лексичний запас учнів, вони вивчають нову лексику та вирази у відповідному контексті та оточенні;
- ліквідуються прогалини граматичних структур;
- освоюється новий граматичний матеріал комунікативним шляхом;
- коригуються вимова та інтонація, формується фонематичний слух;

- поліпшуються аудитивні навички шляхом занурення в мовне середовище;
- розвиваються всі види мовленнєвої діяльності;
- підвищується мовна компетенція;
- учні мають можливість контролювати власне навчання;
- у класі створюється комфортна атмосфера для вивчення іноземної мови;
- метод драматизації допомагає учням формувати краще розуміння культури іноземної мови;
- інтегруються як вербальні, так і невербальні аспекти спілкування, відновлюється рівновага між фізичними та інтелектуальними аспектами навчання;
- метод не вимагає спеціального обладнання [1, с.66; 3, с. 35].

Як і будь-який інший метод навчання іноземної мови, крім багатьох суттєвих переваг, метод драматизації має і свої недоліки.

- драма може бути неприємною для сором'язливих учнів;
- існують проблеми з виправленням помилок учнів під час драматичної діяльності.
- викладачам потрібно чітко планувати свої уроки та необхідний до викладу матеріал. вчителі повинні дотримуватися дисципліни під час уроків, щоб уникнути хаосу та нерозуміння.

Отже, використання методу драматизації для навчання англійської мови має свої плюси і мінуси. Однак, беручи до уваги всі аспекти, можна зробити висновок, що в включенні драми в процес викладання мови є більше переваг, ніж недоліків. Проблеми, які виникають під час уроків драми, можна уникнути правильною реакцією вчителя та його підготовкою. В свою чергу, викладання мови з використанням методу драматизації має величезний потенціал. Він створює контекст для розмови, слухання та для осмислення мови. Драма дає можливість використовувати мову в реальному комунікативному середовищі для учнів; вона розвиває всі мовні навички, особливо вільне володіння мовою. Більше того, посилює мотивацію до навчання, оскільки діяльність проводиться у невимушеній атмосфері, із задоволенням та розвагами.

Література

1. Ковалишина С. Гра-драматизація як форма позакласної роботи з англійської мови. Рідна школа. 2014, № 10. С. 64-68
2. Burlínska M. Ways of Implementing Drama Techniques in Teaching Speaking Skill to Young Learners at the Elementary Level. Selected Aspects. 2016.
3. Maley A. Duff A. Drama Techniques: A resource book of communication activities for language teachers Cambridge. Cambridge, University Press.2005.

**СЕКЦІЯ
ГЕРМАНІСТИКА ТА СЛАВІСТИКА: КОНТРАСТИВНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ НАПРЯМИ**

УДК 81'374+81'373.21+81'371

Канна В. Ю.

к.філол.н, доцент кафедри теорії та практики перекладу

**ИЗ ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ВЗГЛЯДОВ НА СОБСТВЕННОЕ ИМЯ КАК ОСОБУЮ
КАТЕГОРИЮ**

Вынесенная в заглавие подраздела проблема ещё долго будет волновать умы всех лингвистов, но особенно актуальной она остается на протяжении всего времени существования ономастики как науки для ученых-ономатологов. И это не случайно. В «Общей теории имени собственного» А. В. Суперанская осветила взгляды ученых на статус собственного имени в языке, начиная со времен античности. Более или менее подробно представив филологическую деятельность Платона, Аристотеля, Хрисиппа, Дионисия Фракийского и др. исследовательница сформулировала основной вывод, касающийся взглядов античных философов на имя следующим образом: «Греческие ученые обычно не делали существенной разницы между именами нарицательными и собственными, оперируя нерасчлененной категорией *имя*» [5, с. 49].

Достаточно подробно А. В. Суперанская рассмотрела взгляды ученых нового времени. Так, было отмечено, что Томас Гоббс, прибегнув к дихотомической классификации, разделил обозначаемые именем явления на *не-тело* и *тело*; тело, в свою очередь, – на *неодушевленное* и *одушевленное*; одушевленное тело – на *не-животное* и *животное*; животное на *не-человек* и *человек*; наконец, группу «человек» на *не-Петр* и *Петр* [5], придя, таким образом, к собственным именам. Важно отметить, что Гоббс подчеркивал: таким образом мы познаем имена, а не вещи.

Создатель логических основ лингвистики, преемник идей Гоббса, Лейбниц ввел разграничение для всех имен на общие и собственные: «Так как нам часто необходимо упоминать некоторых индивидов, в особенности человеческого рода, мы пользуемся собственными именами, даваемыми также странам, городам, горам и другим различиям места» [5, с. 52].

Значителен вклад Джона Стюарта Милля (1806-1873) в изучение специфики собственных имен. А. В. Суперанская указала, что многие современные теоретические работы в области ономастики прямо или косвенно связаны с идеями этого английского логика. Для нас важно то, что именно Миллю принадлежит термин *denotation* (1843 г.) как обозначение множества объектов действительности (вещей, свойств, отношений, ситуаций, состояний, процессов, действий и т.д.), которые могут именоваться данной единицей (в силу ее языкового значения). Кроме понятия денотации, Дж. С. Милль ввел и понятие коннотации (ср.-лат. *connotatio*, от *connoto* – имею дополнительное значение). Дж. С. Милль противопоставил коннотацию как понятийную сущность (интенционал) денотации как экстенционалу [1]. В трудах Дж. С. Милля выкристаллизовалась теория, согласно которой имя есть произвольное слово, служащее меткой и лишенное значения. Можно сказать, какому индивиду принадлежит метка, но ничего не можем сказать о нем. Дж. С. Милля принято считать родоначальником теорий асемантичности собственного имени.

Другой английский логик Х. Джозеф, занимавшийся проблемой классификации имен, считал, что собственные имена гораздо более информативны, чем нарицательные. А. В. Суперанская приводит следующее высказывание ученого: «Собственное имя – это метка, направляющая нашу мысль на индивид. Но то, что является меткой, должно иметь значение. <...> Так же значима метка (шрам), по которой няня узнала Одиссея» [5, с. 58]. На основании отождествления метки-шрама и метки-имени Джозеф делал вывод о том, что собственное имя «значит». Сопоставляя фразы «*Человек за бортом!*» и «*Паликур за бортом!*», он доказывал, что собственное имя имеет даже больше значения, чем нарицательное. Еще одним важным вкладом Джозефа в теорию имени было дальнейшее развитие учения о денотации и коннотации.

Можно было бы ограничиться представлением этих двух полярных точек зрения на семантику собственного имени, однако далеко не все ученые принимали одну из них за сущность и семантику собственного имени. Были и такие, которые занимали двойственную или не до конца определенную позицию. Так, внимание А. В. Суперанской привлек еще один английский логик – Бертран Рассел (1872 – 1970). Однако привлек именно противоречиями в трактовке имени собственного. Рассел считал, что имена собственные будут бессмысленными, если не существует объект, именем которого они служат. Поэтому *Сократ* для Рассела имя, а *Гамлет* – не имя. Высказывание типа «*Гамлет* – имя» для него ложно, а истинным было бы утверждение: «*Гамлет* – слово, которым Шекспир назвал принца Дании». В этих высказываниях Рассела, так же, как и в примере с *Цезарем*, «которого он определяет как последовательность событий, каждое из которых было полным мгновенным опытом», по мнению А. В. Суперанской, наблюдается смешение имени собственного и объекта, который этим именем обозначается: «Здесь имя как лингвистическая категория подменено комплексом сведений о денотате» [5,

с. 65]. Еще одно высказывание Рассела вызывает возражения автора «Общей теории имени собственного». Говоря, что логика не занимается именами, а лишь переменными величинами, Б. Рассел утверждал, что «собственные имена – это постоянные, являющиеся значениями переменных низшего типа». А. В. Суперанская, исходя из взглядов Милля, справедливо возражала этой точке зрения: «собственные имена не могут быть значениями нарицательных. Наоборот, значение собственных имен раскрывается с помощью нарицательных. Если же при этом имеются в виду имена объектов со всемирной известностью (*Монблан, Наполеон*), которые могут рассматриваться как некоторая сумма общеизвестных признаков, то в этом случае не собственное имя, а представление о данном конкретном объекте оказывается суммой переменных низшего порядка» [5, с. 63].

То, что ученым, стремившимся в дефиниции отразить существенные черты имени собственного, это не удалось, неудивительно. Достаточно вспомнить о том, что до сих пор пишутся диссертации, в которых ученые стремятся дать определение целому ряду фундаментальных понятий. До сих пор, ведь, обсуждается содержание термина «слово», а многие ученые заняты поиском других понятий, отражающих сущностные стороны такого, например, процесса, как номинация.

А. В. Суперанская в результате всестороннего анализа различных как по времени возникновения, так и по существу представлений взглядов ученых сделала вывод, что «отсутствие единой общепринятой концепции имени собственного во многом объясняется различием исходных положений и методов их создателей, а также тем, что поиски велись порой в диаметрально противоположных направлениях» [5, с. 88]. Однако сравнение различных взглядов позволило ей выявить три группы «попарно противоположных теорий».

В первой паре, с одной стороны, оказались теории, согласно которым собственные имена являются асемантизированной категорией (Дж. Ст. Милль и др.), а с другой, противоположной, теории, в которых доказывалось, что собственные имена имеют большее значение, чем нарицательные (стоики, Диомед, Г. Суит, Й. О. Есперсен, М. Ж. Бреаль и др.).

Вторую пару взаимно противоположных теорий составили, с одной стороны, представления об исключительной индивидуальности имен (стоики, Дионисий Фракийский, Диомед, Э. Донат, грамматики Пор-Рояля, Г. Суит), а с другой – представлением о том, что все собственные имена – синонимы (К. Тоггебу).

Третья пара противоположных теорий составляется на основе антиномии мотивированность/произвольность собственного имени. Группу ученых, поддерживающих теорию произвольности собственных имен представляют Й. О. Есперсен, Кристоферсен, А. Х. Гардинер. Теорию строгой мотивированности, восходящую к греческой «по природе», поддерживает большое количество ученых XX века, противопоставляющих себя теоретикам «произвольности».

Как это ни парадоксально, но, чем больше точек зрения на семантику собственного имени узнаешь, тем сложнее становится сделать выбор, принять какую-либо из них как «наиболее оптимальную» для данного случая. Многообразие точек зрения на собственное имя как категорию связано с тем, что не совпадают исходные положения ученых, отсутствует единое мнение о собственном имени как феномене мышления и языка.

Литература

1. Говердовский В. И. История понятия коннотации / В. И. Говердовский // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1979. – № 2. – С. 82–86.
2. Ирисханова К. М. Функционирование топонимов в художественной литературе (английский язык) : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук / К. М. Ирисханова. – М., 1978. – 20 с.
3. Никонов В. А. Введение в топонимику / В. А. Никонов. – М.: Наука, 1965. – 177 с.
4. Руденко Д. И. Имя в парадигмах «философии языка» / Д. И. Руденко. – Харьков : Основа, 1990. – 299 с.
5. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 461 с.

УДК 378.016:811.111

Панова Я. Є.

старший викладач кафедри теорії та практики перекладу

РОЛЬ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В умовах сучасного суспільства, все більш актуальним стає вивчення іноземних мов, найбільш популярною серед яких залишається англійська. Перед викладачем стоїть низка завдань, головним серед яких є навчити учнів вільно розмовляти, не відчуваючи мовного бар'єру. Досвід показує, що це найважче завдання. Навчити граматиці чи змусити вивчити лексику значно простіше, ніж спонукати учня розмовляти та використовувати набуті знання на практиці не вагаючись, навіть роблячи помилки. З нашої точки зору, найкращими помічниками в цьому випадку можуть бути правильно підібрані автентичні матеріали. По-перше, це викликає зацікавленість, по-друге, це саме те, що використовують носії мови, тобто жива та

оригінальна мова. Також це дає можливість залучення студента до навчального процесу не лише як реципієнта, але і як активного самостійного дослідника, який, керуючись метою оволодіти іноземною мовою, прагне всебічно розвинути свої знання на основі різних автентичних матеріалів. Такий засіб навчання допомагає відчувати колорит та особливості народу, мова якого вивчається, або встановлює контакт з його іншомовною культурою. Автентичні матеріали – це матеріали, взяті з оригінальних джерел, які характеризуються природністю лексичного наповнення та граматичних форм, ситуативною адекватністю використаних мовних засобів, ілюструють випадки автентичного слововживання і які, хоча і не призначені спеціально для навчальних цілей, але можуть бути використані при навчанні іноземної мови [2: 25]

Серед автентичних матеріалів виділяють автентичні друквані (художні твори, газети, журнали, листівки, рекламні проспекти, об'яви тощо), аудіо- (радіопередачі, звернення, пісні) та відеоматеріали (художні фільми, документальні фільми, мультиплікаційні фільми, серіали, інтерактивні відео, телепередачі, ток-шоу, інтерв'ю, кліпи, рекламні блоки, трейлери до фільмів та інше) [1:13]. Всі вищезазначені види автентичних матеріалів є багатим джерелом знань мови, але найбільш ефективною, на наш погляд є практика створення розмовних клубів, так званих спікін-клубів, що стають все більш популярними серед вивчаючих іноземну мову. У чому ж полягає їх популярність? Перш за все, спікін-клуб – це група людей, краще за все, до 20 чоловік з відносно однаковим рівнем знань. Підчас зустрічі клубу, його члени переважно спілкуються на задану тему. У переважній більшості подібних клубах взагалі забороняється використовувати іншу мову, крім той, що вивчається. Підчас занять клубу відбувається зняття мовних бар'єрів, тренування навичок говоріння та сприйняття на слух, демонстрація «практичного застосування» мови в житті. Створюється ефект міні-занурення в англomовне середовище. Це прекрасна можливість активувати всі знання, набуті до цього. Розмовні клуби бувають дуже різного напрямку. Розглянемо клуб, у якому поєднуються одразу декілька напрямків – розмовний кіноклуб. Підчас роботи протягом року у цьому клубі, була досягнута низка результатів, о яких буде сказано нижче. Програма роботи клубу передбачає перегляд фільму англійською мовою з англійськими субтитрами та подальше обговорення його. Членам клубу заздалегідь пропонується лексика до фільму, що переважно включає в себе оригінальні фразеологічні обороти, які часто неможливо знайти в підручниках або словарах. Це жива англійська мова. До обговорення пропонується проблемні питання фільма, які обговорюються у різних форматах:

- face-to-face, обговорення один на один, на наступне питання співрозмовники переходять до інших партнерів;
- групове обговорення проблемних питань;
- диспут, дві групи відстоюють кожна свою, задану інструктором точку зору, намагаючись привести аргументи та контраргументи;
- обговорення у міні-групах по 3-4 людини. Такий формат допомагає адаптуватись та почати розмовляти тим, хто вперше у клубі, або не володіє англійською у достатній мірі.

Підчас обговорення залучаються та набувають практичного застосування усі навички та вміння, що були лише у теорії. Головною метою клубу є подолання мовного бар'єру та страх перед розмовою із іноземцями. Тому найбільш ефективно, коли на засіданнях клубу присутні представники різних мовних культур. Взагалі, практика проведення таких зустрічей дала дуже високі результати. Для людей, що тривалий час не розмовляли англійською, це виявилось гарною можливістю згадати все та активізувати свій лексичний запас. Для тих, хто володіє гарними теоретичними навичками, це була можливість використати їх на практиці. Для початківців це була гарна нагода зануритись у штучно створену англomовну середу. Після кількох занять вони відчували, що з кожним разом розуміють все більш та більш та намагаються розмовляти. Взагалі, вважаємо, що подібний спікін-клуб – це один з найкращих автентичних матеріалів, тому що включає в себе і аудіювання, і розмову не лише з вивчаючими мову, але й іноземцями та носіями мови, а також залучає навички читання мовою оригіналу (після перегляду деяких картин, членам клубу пропонується прочитати книгу, за якою відбулася екранізація), а також багато відвідувачів читають англійські субтитри. Тобто, нашим завданням при використанні автентичних матеріалів у клубі є приділити увагу всім аспектам мови: граматики, лексики, фонетики (вимови), читання, письма, говоріння та сприйняття на слух.

Таким чином, вище зазначені методи використання автентичних матеріалів у викладанні іноземної мови у вищій школі вимагають від викладача мати бажання зацікавити студентів тематикою та інноваційним підходом до проведення якісного теоретично-практичного заняття, а також підготовки необхідного автентичного матеріалу з диференційно розробленими завданнями. Проте засоби виправдовують очікування: студенти зацікавлені та вмотивовані, володіють іноземною мовою як професійного спрямування так і побутовою, набувають необхідних навичок для спілкування з представниками різних культур та народностей для успішної майбутньої професійної діяльності та особистих цілей.

Література

1. Слухіна Н. В. Навчання слухання іноземної мови / Н. В. Слухіна // Іноземні мови в школі. – 1996. – №5. – с. 13-15

2. Жогліна Г.Г. Розвиток умінь комунікативної компетенції на основі використання автентичних відео документів / Г.Г. Жогліна. – Пятигорськ, – 1998. – 20 с.
3. Кушнірчук О.О. Автентичні матеріали як основний засіб навчання іношомовному спілкуванню [Electronic resource] // – Mode of access: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
4. Матвіїв-Лозинська Використання автентичних матеріалів на заняттях з іноземної мови професійного спрямування у вищій школі/ Львівський інститут економіки і туризму; м.Львів [Electronic resource] // – Mode of access: <https://naub.ua.edu.ua/2015/>

УДК 811.111'373.43=111

Peftieva O. F.

PhD, associate professor at Mariupol State University

SEARCHING NEW ROOTS AMONG LEXICAL UNITS (ATTESTED BY OXFORD ENGLISH DICTIONARY IN THE FIRST HALF OF 2019)

Modern linguistics is in possession of various word-formation processes but the coinage of completely new roots is absent in spite of the fact that there is a certain number of lacunae in a language.

The analysis of the seminal books on Lexicology (I. V. Arnold., G. B. Antrushina, R. S. Ginzburg, A. G. Nickolenko, Z. A. Harytonchik, V. V. Yeliseyeva, etc.) shows that the coinage of new words mainly occurs due to the processes of conversion, derivation (affixation, semantic derivation), back-formation, compounding, shortenings (abbreviation, clipping, blending, acronyms), creation of occasionalisms, and borrowings.

Present day linguists devoted their works to various aspects of neology, which is understood as a coinage of new words. The term *neology* appeared in English language at the beginning of the nineteenth century and was borrowed from Greek *neos* 'new', and *logos* 'word', that is neologism (synonymic terms are new lexical unit, coinage, neologism, lexical innovation). V. I. Zobotkina researched English neologisms of the twentieth century (60-70 years) and published a book *New Lexis* (Zobotkina). E. A. Karpilovs'ka studied neology (neologisms) and neography (neological lexicography) and in particular the typology of neological dictionaries in the modern Ukrainian linguistics (Karpilovs'ka). Yu. A. Zatsny analyzed English neologisms of the twentieth century (80-90 years) and published English-Russian dictionary of new words and expressions (Zatsny). A. V. Yunkov worked at structural and semantic types of German neologisms in the domain of medicine (Yunkov). David K. Barnhart specialized in new words and wrote *Neo Words: A Dictionary of the Newest and Most Unusual Words of Our Time* (1991). He created *The Barnhart New-Words Concordance* (1994) and its *Supplement* (2006), an index to the words contained in numerous *New Word Dictionaries*, which has been updated quarterly since 1994 (Barnhart). In 2016 Alexandre Rodríguez Guerra reviewed English, Spanish, Catalan, Galician, French and Italian Dictionaries of Neologisms and came to the conclusion that the mainstream of the 21st century is neological lexicography (Guerra). But no researches concerning new roots or based upon these dictionaries were found in aforementioned works.

Semantic derivation, which is based on the root or stem morpheme, is also in the focus of attention of linguists. E. V. Paducheva considered lexical meaning and semantic derivation of verbs (Paducheva), G. I. Kustova scrutinized cognitive models in semantic derivation and the system of derivative meanings (Kustova). I. M. Nekipelova distinguished between "semantic derivation" and "semantic word formation" in diachrony (Nekipelova).

Semantic derivation leads to quantitative accumulation of new meanings of an existing word, that is to polysemy, and the paradigm of a polysemantic word consists of numerous lexico-semantic variants of a word, originating mainly from metaphor and metonymy. «Figurative associations, bounding with a word, give the birth to a new semantic loading of a lexical unit, which can be recoded, semantically refreshed and renewed» (Peftieva 14). Thus, semantic derivation implicitly testifies that no new roots are produced and the coinage of completely new roots is not among the word formation processes.

But some researchers consider new root coinage. For instance, N. M. Raevs'ka, speaking about neologisms, mentions root creation among other word-formation types and describes it as a deliberate coinage. «Deliberate coinage is mostly the product of the creative impulse, where ingenuity and imitation seem to be blended in variable proportions. In deliberate coinage there is often an analogy with some other words or words in the language» (Raevs'ka 248).

Suzanne Kemmer from the Rice University (Houston, Texas) mentions Novel Creation among other type of word formation. «In novel creation, a speaker or writer forms a word without starting from other morphemes. It is as if the word is formed out of 'whole cloth', without reusing any parts. Some examples of now-conventionalized words that were novel creations include blimp, googol (the mathematical term), bling, and possibly slang, which emerged in the last 200 years with no obvious etymology. Some novel creations seem to display 'sound symbolism', in which a word's phonological form suggests its meaning in some way. For example, the sound of the word bling seems to evoke heavy jewelry making noise. Another novel creation whose sound seems to relate to its

meaning is badonkadonk, 'female rear end', a reduplicated word which can remind English speakers of the repetitive movement of the rear end while walking» (Kemmer). As a result there is a wide field for the search of new roots.

Accordingly the acquaintance with a considerable amount of literature on this issue shows the absence of papers devoted to the study of new roots, and this is what makes the research topical.

The aim of this article is seen in an attempt to find the roots of unknown origin among the new words and expressions attested by Oxford English Dictionary in the first half of 2019.

The method of research includes *Immediate constituents analysis* to decompose the word into morphemes, *Quantitative analysis* to clear up which type is the most and least productive among the added lexical units, *Etymological analysis* to ascertain whether the root morpheme is existing one or of unknown origin.

Empiric data numbers 1434 added lexical units attested by Oxford English dictionary in the first half of 2019, among them are new words, new revisions, new senses, and new sub-entries. According to Oxford English Dictionary (hereinafter OED), «usually 'new' words and phrases are actually old words or elements put into previously unfamiliar formations and made to serve new functions. Many of the new words and phrases which are added to OED Online are new to the OED, having been overlooked in the first edition» (OED).

The result of analysis shows that the empiric corpus is primarily divided into proverbs and sayings, collocations, compound words, and 'root-or-stem-words'. The latter in its turn were classified according the word-formation morphemes and consequently semantico-derivational, suffixal, abbreviated, converted, prefixal, borrowed types were obtained.

The types of lexical units found in the latest updates of OED and the level of their productivity is to the following effect: the most productive type of analysed data is the collocational one which numbers 416 new stable word combinations, the semantico-derivational type takes the second place with 407 words, the suffixal type amounts to 215 stem-words, the compounds equal 167, the borrowings – 76, the proverbial type – 42, the abbreviated type – 20, the converted – 10, the prefixal – 9.

There are seventy-one 'root-or-stem-words', among them are twenty words and their derivatives attested by the SOED but with the marker 'of unknown origin' in etymological part. Fifty words which are not found in dictionaries and thus they are in the focus of further research.

Thus, replenishment of a word stock of the first half of 2019 year is done with conversion, derivation (affixation, semantic derivation), compounding, shortenings, borrowings, and the words of unknown origin.

Literature

1. Arnold I. V. The English Word. Лексикологія сучасного англійського мови. – М. : ВУСШ. шк., 1986. 295 с.
2. Антрушина Г.Б., Афанасьєва О.В., Морозова Н.Н. Лексикологія англійського мови. – М.: Дрофа, 2001. 288 с.
3. Гинзбург Р. С. Лексикологія англійського мови. – М. : ВУСШ. школа, 1979. 269 с.
4. Ніколенко А. Г. Лексикологія англійської мови – теорія і практика. – Вінниця : Нова книга, 2007. 528 с.
5. Харитончик З. А. Лексикологія англійського мови. – Мінск : ВУСШ. школа, 1992. 229 с.
6. Елисеєва В.В. Лексикологія англійського мови. СПб.: СПбГУ, 2003. 44 с.
7. Zobotkina V. I. Novaya lexika. New lexis. Заботкина, Вера Ивановна. Новая лексика сучасного англійського мови. – Москва : ВУСШ. школа, 1989 . 126 с.
8. Карпіловська Є. А. Сучасна українська словотворчість та її відображення в неологічних словниках // Вісн. Львів, ун-ту : Сер. «Філологія».— 2004.— Вип. 34. Ч. 1.— С. 3-10.
9. Guerra, Alexandre Rodríguez. Dictionaries of Neologisms: a review and proposals for its improvements. – De Gruyter open. - 2016. – P. 528-556.
https://www.researchgate.net/publication/311499466_Dictionaries_of_Neologisms_a_Review_and_Proposal_s_for_its_Improvement
10. Nekipelova I. M. On demarcation and differentiation of terms "semantic derivation" and "semantic word formation" in diachrony. –Tomsk. – State University Journal of Philology. – № 2 (14). – 2011. – P. 33-46.
11. E. V. Paducheva, Lexical meaning and semantic derivation: the case of image creation verbs. – 2003.
https://www.researchgate.net/publication/228853998_Lexical_meaning_and_semantic_derivation_the_case_of_image_creation_verbs
12. Peftieva, Olena. «Obraznist' yak Semantichnyi Component Leksychnogo Znachennya Naymenuvan' Osoby v Angliys'kiy ta Ukrainas'kiy Movah (Figurativeness as a Semantic Component of Lexical Meaning of Nouns Denoting a Person in English and Ukrainian Languages)». Linguo-Cognitive and Linguo-Cultural Researches. Kyiv: printing house SPD Nestroyeviy A.I., 2015. Print
13. Rayevska N. M. English Lexicology / Наталия Николаевна Раевская. – К. : Вища школа, 1979. – 303 с.
14. Zatsny Yu. A. Неологізми англійської мови 80-х-90-х років ХХ століття. - Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1997. – 396с.
15. Oxford English Dictionary <https://public.oed.com/updates/>

МАШИННЫЙ ПЕРЕВОД – НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ

Исследование области **машинного перевода** (МП) как части компьютерной лингвистики началось в 1950-1960-х годах. Вначале предполагаемой целью был автоматический перевод всех видов документов на уровне качества равного лучшим переводам, сделанным человеком. Но вскоре стало очевидно, что эту цель в обозримом будущем не достигнуть. Если результат машинного перевода нужно было опубликовать в любой форме, было необходимо редактирование человеком. В то же время, однако, было обнаружено, что для многих целей «сырой» (неотредактированный) *машинный перевод* может быть полезен тем, кто хочет получить общее представление о содержании текста на незнакомом языке как можно быстрее. С помощью систем *машинного перевода* получают «грубый» перевод, который затем проверяется переводчиками (*постредактирование*). В то же время, когда организации добились эффективного применения систем МП, труд переводчиков намного облегчился посредством компьютерных инструментов поддержки перевода. Например, с помощью машинных систем перевода стало возможным управлять терминологией, создавать свои специальные словари и глоссарии, индексировать и согласовывать, заниматься последующим редактированием, и прежде всего хранить и находить в базе данных ранее переведенные тексты («памяти переводов»).

Общепризнанно, что там, где перевод должен соответствовать качеству, предъявляемому к публикациям, важную роль играет как человеческий фактор, так и сам автоматический перевод. Очевидно, что машинный перевод экономически эффективен для крупномасштабных и/или экспресс-переводов технической документации и материалов, локализации программного обеспечения. В этих и многих других ситуациях, расходы на **машинный перевод** в дополнении к важной подготовке и редактировании перевода человеком или затраты на использование компьютеризированных инструментов перевода значительно меньше, чем в случаях с традиционным человеческим переводом без каких-либо средств вычислительной техники. Напротив, в переводе неповторяющихся лингвистически сложных текстов, а также при переводе разовых текстов в специализированных технических дисциплинах человеку нет (и не будет в обозримом будущем) равных.

И все же, не всегда нужен перевод безупречного качества. Скорость и доступность могут быть становиться важнее. С самого начала машинные переводы, неотредактированные после систем МП переводы стали полезны для малотиражных технических докладов, административных меморандумов, информационной деятельности, личной переписки, т.е. там, где документ предназначен для прочтения только одним или двумя людьми, заинтересованными только в содержании сообщения и не заботящимися о стилистическом качестве или даже точной терминологии. Спектр возможностей значительно расширился с начала 1990-х годов, с ростом использования и быстрого развития персональных компьютеров и Интернета.

С появлением онлайн-перевода в Интернете, однако, произошли значительные изменения, которые могут иметь далеко идущие последствия для будущего. Размещение информации на многих языках создало быстро растущий спрос, а это вполне может стать свободной нишей на рынке машинного перевода: предоставление «сырых» переводов в режиме реального времени для обеспечения личного общения и иных информационных потребностей. Такой перевод может быть смешным, но нет никаких сомнений, что он все же полезен, особенно если язык оригинала незнаком совсем, или если предмет и контекст в некоторой степени знакомы.

Ситуация вряд ли улучшится, но в зависимости от специализации можно ожидать некоторого улучшения качества, т.е. при разработке систем, предназначенных для конкретных предметных областей, или для конкретных типов документов, или даже для специфичных регистров языка. Уже сейчас существуют автономные компьютерные системы для перевода медицинских и патентных документов, но очевидно, что Интернет станет приютом для таких специализированных систем МП. Вероятно, они будут не бесплатны, но, безусловно, пользователи готовы будут раскошелиться за лучшее качество.

Возможно, самой желанной из всех является система автоматизированного перевода, способная переводить разговорную речь — не только для подготовленных сообщений в ограниченных сферах деятельности, но и для всех других ситуаций. Пользователи ожидают надежные и точные результаты — плохое качество текста можно перечитать и догадаться о смысле его содержания, то, о чем говорят должно быть понятно сразу. Автоматический перевод открытой речи не сможет появиться даже в ближайшем будущем, а может быть не появится никогда, но в среднесрочной перспективе мы можем рассчитывать на системы, способные переводить распространенные высказывания в хорошо знакомых ситуациях.

На более приземленном уровне, охват языков всех систем МП должен быть шире. В настоящее время большинство программ сконцентрированы на основных деловых языках и чатах.

Со временем «чистых» систем машинного перевода будет становиться все меньше. Напротив, больше будет компьютерных инструментов и приложений, где автоматический перевод является лишь одним из компонентов — это относится в частности к специализированным системам для конкретных пользователей и конкретных областей. Скорее всего, программное обеспечение больше не будет приобретаться для автономных компьютеров, но будет доступно в Интернете в случае необходимости. Автоматический перевод станет повседневной и существенной частью глобального информационного общества.

Литература

1. Леонтьева Н.Н., Шаляпина З.М. Современное состояние машинного перевода // Искусственный интеллект. Справочник. Кн.1. Системы общения и экспертные системы. - М., 1990.
2. Марчук Ю.Н. Проблемы машинного перевода. М.: Наука, 1983.
3. Нелюбин Л.Л. Компьютерная лингвистика и машинный перевод. М., ВЦП, 1991.
4. Рябцева Н.К. Информационные процессы и машинный перевод. М., Наука, 1986.

УДК 81'255

Смирнова М. С.

к.філол.н., доцент кафедри теорії та практики перекладу

ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ КОРАНУ НА НОВОГРЕЦЬКУ МОВУ

Світові релігії завжди знаходяться перед дилемою, яка заключається у виборі між двома протилежними принципами – сповідання єдиної сакральної мови чи місіонерське охоплення широкої аудиторії. Навіть якщо і знаходиться концептуальний підхід, то постає суто лінгвістична проблема – чи не спричинять мовні розходження різне трактування тих чи інших місць священних книг. Досить тільки згадати усі християнські ересі перших століть чи нікому не зрозумілі, окрім греків, спори про $\theta\mu\sigma\theta\iota\sigma$ та $\epsilon\kappa\ \omicron\upsilon\sigma\iota\alpha\varsigma$. А якщо згадати лист Папи Римського візантійському імператору в XI столітті у період загострення відносин між католицьким та православним світами із застереженнями, що «якщо перекладач щось змінить у листі чи не передасть, чи додасть, такому анафема», то можемо зрозуміти усю складність становища для перекладачів середньовіччя. Історія християнства у цьому відношенні є дуже складною.

Але іслам з самого початку вибрав інший путь. Священний Коран є священним тільки класичною арабською мовою. Вважається, що він існує вічно та незмінно, був посланий з Неба, тому він досконалий і не може бути змінений [3, с. 132]. Спеціалісти в області кораністики вважають, що такі переклади можуть лише передати певні змістові пласти, але не дух Корану. Але, все ж таки переклади, Корану на інші мови існують. Для мусульман Коран є засобом направлення людей на путь істини, тому переклад Корану на інші мови є неминучим [2, с. 36-39], що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою цієї статті є дослідження історії перекладів Корану на новогрецьку мову.

Коран – це один з найскладніших текстів для перекладу. Шейх Мухаммад Хусейн аль-Хідр вважає, що немає жодної мови, що претендує на схожість формулювання і передачі вторинних смислів подібно до арабської мови, які прозвані знавцями арабської мови «особливістю словосполучень» [1]. Абу Касим аз-Замахшарі також звертає на це увагу: «В арабській мові, особливо в Корані, є тонкість у значеннях, які неможливо виразити іншою мовою». Шейх Мухаммад Хусейн аль-Хідр наводить приклад, що в арабській мові якщо дійова особа йде до дієслова, то цим підкреслюється важливість виконавця дії. Можливо, іншу мову за допомогою подібної побудови речення, де дійова особа йде до дієслова, не несе в собі подібний сенс, і перекладачеві буде слід пояснювати основне значення, щоб тим самим підкреслити важливість діючої особи. Наприклад, постановка слова в невизначеному становищі може означати повагу або, навпаки, презирство, чого в іноземній мові може не бути. Перекладач обмежений у перекладі слова з невизначеним артиклем його мовним значенням, де втрачається сенс шанування або презирства, що мала на увазі сторона мовця. А якщо перекладач додасть слово зі значенням шанування або презирства, втрачається блиск красномовства, яким прикрашена арабська мова, тому що слухач відчуває вираженість сенсу, якщо повага чи презирство приховані в арабській мові. У цьому і є відмінність арабської мови. Шейх робить висновок, що жоден перекладач не може претендувати на те, що в перекладі він досяг високих результатів і передав всю глибину смислів коранічного тексту, а його переклад відповідає всій суті Корану [1].

Професор Софія А. Кутлак у своїй праці "Переклад Корану грецькою мовою: виклики та можливості" зазначає, що грекомовний світ мав тісні, але непрості стосунки з ісламом. З одного боку, Греція та Кіпр лежать на східних кордонах Європи, дуже близько до Близького Сходу, тому культурна схожість є однозначною. З іншого боку, Греція протягом століть зазнала руйнівних явищ від ісламу, а саме від

османських завойовників. Ці географічні та історичні фактори породили неоднозначне ставлення до ісламу серед греків.

Наразі греки на 98% відсотків є православного віросповідання, тому для місіонерської роботи залишається невелике поле. Виклики для перекладачів Корану впливають із загалом негативного ставлення грецьких читачів до ісламу, але їх можна успішно вирішити двома способами: по-перше, уникаючи лексичного вибору, який має негативні конотації, і по-друге, використовуючи можливості статусу грецької мови як засобу породження філософської думки в її класичній формі і як біблійної мови в її формі Койне [5].

Пані Софія А. Кутлакі також акцентує увагу на тому, що середньоосвічений грек може розуміти більш ранні форми мови, тобто давньогрецьку, і це означає, що при перекладі Корану на грецьку можна використовувати широкий словниковий запас архаїзмів, намагаючись передати велич неповторного оригіналу.

Спроб перекладів Корану на грецьку мову, у порівнянні з іншими європейськими мовами, було небагато.

Лист, який пророк Мухаммед у 628 році надіслав Імператору Візантії Гераклію був перекладений, це може розглядатися як перший історичний запис перекладу аяту 3:64 із Коран на європейську мову, а саме на грецьку.

Згодом, через мусульманське панування на більшій частині Візантії, відбуваються зустрічі між мусульманами і християни, де Коран був предметом обговорення і, отже, певні уривки були перекладені. Мухаммед Хамідулла згадує, що філософ Микита Візантійський переклав частини Корану на грецьку мову та у формі переказу сформулював решту. Він був вченим з Константинополя, свій переклад він назвав "Спростування Корану" (855/870), але більш детально про цей переклад нічого невідомо (Ahmad von Denffer).

Християнські богослови через дебати з ісламськими теологами посилаються на Коран і цитують короткі виписки з нього у своїх антиісламських працях.

Посилання на «Писання ісламу» були зроблені з дуже специфічною метою. Як видно з «Діалогів» Іоанна Дамаскіна між «християнином» і «мусульманином», якого там називають «сарацин» або навіть «варвар» – головна мета полягала в тому, щоб описати християнство як інтелектуально та релігійно перевершену за статусом.

Іоанн із Дамаску поширив історію про нібито «Суру верблюда Божого», який був частиною Корану і містив розповідь про «верблюда, надісланого Богом, який випив усю річку і не міг пройти між двох гір, тому що прохід був занадто вузьким. Цього верблюда вбили люди. Однак у нього був син, який піднявся на небо. Все це, включало питання, з якої з райських річок цей верблюд пив, якщо він насправді був у раю, і це мало на меті показати ірраціональну природу Корану, в той час як все це взагалі не є частиною Корану.

Значається, що вперше Коран був перекладений грецькою мовою та опублікований Г. Пентакісом у 1886 році після затвердження королем Георгом I. Це видання супроводжувалося другим перевиданням у 1928 року.

У 1989 році з'являється переклад Корану на новогрецьку, виконаний Алієм Рехманом, Лоріс Арнц та халіфом Тахіром Ахманом та виданий у Вашингтоні ісламським товариством. Ще один переклад у той же час виданий типографією у Медині, яка заснована у честь та за підтримки п'ятого Короля Саудівської Аравії Фахда. Ці два переклади і є основними традиційними грецькомовними версіями [6, p.61].

Висновки. У тезах було розглянуто історію перекладу Корану на новогрецьку мову. Встановлено, що спроб перекласти Коран новогрецькою не так багато, як, наприклад, на англійською чи російською, здебільшого такі спроби фінансувалися Саудівською Аравією. Відсутність високого інтересу до перекладів Корану на новогрецьку пояснюється історичними та політичними обставинами, коли 300 років Греція була під пануванням мусульман, та значним відсотком греків православного віросповідання.

Перспективу дослідження вбачаємо в бібліографічному огляді перекладів Корану на інші європейські мови.

Література

1. Переклад сенсу Корану на іноземні мови. Режим доступу: <https://hizb.org.ua/uk/other/4865-articles/107763-pereklad-sensu-koranu-na-inozemni-movi.html> (дата звернення 11.11.2019 р.)
2. Ханджани Л. Перевод Корана на русский язык: история, современное состояние, перспективы развития. Решт : Гилянский университет, 2015. С. 36-39.
3. Хухуни Г.Т., Валуйцева И.И. Повторный перевод сакрального текста: «возвращение» или «обновление». М. : МГИМО, 2009. С. 132–138.
4. Ahmad von Denffer. History of the Translation of the Meanings of the Qur'an in Germany up to the Year 2000: A Bibliographic Survey. Available at: <http://jqrs.qurancomplex.gov.sa/en/wp-content/uploads/2010/03/History-of-German-Quran-Translations.pdf> (accessed 11 November 2019).
5. Challenges of Quran Translation in Greek. Available at: <https://iqnanews.ru/en/news/2621853/challenges-of-quran-translation-in-greek> (accessed 11 November 2019).
6. Høgel C. An early anonymous Greek translation of the Qur'ān. The fragments from Niketas Byzantios' Refutatio and the anonymous Abjuratio. Engelsk: Collectanea Christiana Orientalia, 2010. P.67-120.

НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ИСЧИСЛЯЕМЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Исследования языка с точки зрения когнитивной лингвистики за последние годы заставили взглянуть на многие проблемы в языке иначе, а также дали ответы на многие вопросы, оставшиеся на протяжении многих лет без ответа. Мы попытаемся подойти еще к одной проблеме, которой, на наш взгляд, до сих пор уделялось достаточно мало внимания, а именно – проблеме исчисляемых и неисчисляемых существительных.

Понятие исчисляемых и неисчисляемых существительных существует и в русском и английском языках. Теоретической базой для написания данной статьи послужили работы Р. Лэнгера, В. Эванс, М. Грин, С.А. Жаботинской, Е.С. Кубряковой.

Для понимания идеи организации интересующих нас исчисляемых существительных в некую систему и подчинения неким правилам, необходимо обратиться к таким понятиям в когнитивной лингвистике как «профиль-база», «концепт-домен» и «фигура-фон».

Профиль - база (profile - base). Согласно Лэнгеру, представление о знании может быть описано термином «организация профиль-база» (profile-base organization). Под профилем лингвистической единицы подразумевается та часть ее семантической структуры, над которой слово фокусирует внимание, эта часть явно упомянута. А аспектом семантической структуры, которая не находится в центре внимания, но необходимым для понимания профиля является база.

Возьмем, например, слово hunter (охотник), участник процесса, но для понимания этого слова, нам необходимо отдавать себе отчет, в чем же заключается сам «процесс», т.е. «охота» hunting. Следовательно, hunter является профилем относительно hunting базы. Следовательно, профиль – это объект или отношения, созданные словом, а база – необходимая составляющая матрицы домена, необходимая для понимания профиля.

Ниже мы рассмотрим, как эти знания могут помочь нам в решении вопроса систематизации исчисляемых и неисчисляемых существительных.

Концепт – домен. Концептуальный домен – это основа знаний в пределах нашей концептуальной системы, которая содержит и организует схожие идеи и опыт.

Лексический концепт – это значение, представленное лексической формой или словом, т.е. его смыслом.

Рассмотрим несколько примеров, предложенных в книге Evans and Green:

- a. Christmas is fast approaching.
- b. The number of shares we own has gone up.
- c. Those two have a very close friendship.

Эти примеры относятся к абстрактным концептуальным доменам времени (conceptual domains of TIME) (a), количества (QUANTITY) (b) и привязанности (AFFECTION) (c).

Например, концептуальный домен времени мог бы относиться к целому ряду темпоральных концептов (temporal concepts), включая Christmas, который является темпоральным событием (temporal event). Примечательно, что в каждом из приведенных примеров более абстрактные концепты (the more abstract concepts) Christmas, number (of shares) и friendship понимаются в условиях концептуальных доменов, относящихся к конкретному физическому опыту. Например, Christmas концептуализируется термином домена физического движения, что очевидно из использования слова approaching в (a). Хотя очевидно, что Christmas (и другие темпоральные концепты) нельзя буквально сказать, что испытывают движение. Так же, понятие number of shares концептуализируется термином вертикального поднятия (vertical elevation), что становится очевидным из фразы gone up в (b). И, наконец, friendship концептуализируется термином физическая близость (PHYSICAL PROXIMITY) в (c), что очевидно из использования слова close.

И, наконец, перейдем к таким понятиям, как «фигура и фон» (figure - ground).

Фигура – это объект, который помимо всего прочего, обладает доминирующей формой, возможно, благодаря определенной контуре или окраске. Фигура – это то, что выделяется на фоне. Приведем так же некоторые признаки, свойственные одному и другому. Фигура имеет неопределенные пространственные свойства; более подвижна; меньше; геометрически проще; более зависима. В то время, как фон обладает прямо противоположными признаками: является объектом, на который ссылаются; имеет более постоянное место расположения; является больше фигуры; геометрически сложнее; менее зависим. Именно эти понятия «фигура-фон» и их признаки помогут нам взглянуть под другим углом на проблему исчисляемых/неисчисляемых существительных. У каждого подобного существительного есть целый ряд

значений, в одних из которых оно может выступать, как исчисляемое, в других как неисчисляемое. Если посмотреть на эти значения с точки зрения когнитивной лингвистики и определить, какие из них можно отнести к фигуре, а какие к фону, то можно проследить закономерность, что концепты, относящиеся к фигуре, будут исчисляемыми, а концепты, относящиеся к фону – неисчисляемыми. Кроме того, подобную закономерность мы можем проследить не только относительно главного значения «свет», но и в самих предложениях с данным существительным. Чаще всего его место в предложении так же является фоном для неисчисляемых существительных и фигурой для исчисляемых.

1. Видение, точка зрения.

He did it according to his lights – Он сделал это согласно своим убеждениям.

Данное значение предполагает возможность употребления множественного числа, т.к. точек зрения, убеждений может быть множество, их можно посчитать. А с точки зрения когнитивной лингвистики, если мы проанализируем отношения фигура-фон относительно основного значения «свет», вариант 4 будет фигурой.

2. Огонь, пламя

Can you give me a light, please? – Огня не найдется?

«Огонь» здесь будет фигурой, так как является намного меньше и менее значимым по сравнению со светом. Из-за этой «незначительности» значения, слово приобретает характер исчисляемого.

3. Способности, ментальные силы человека, знание, понимание.

Nick decided to act according to his lights. – Ник решил действовать в соответствии со своими способностями.

Light в значении силы, способности. В этом значении может употребляться только во множественном числе, иначе теряется смысл.

4. Человек, считающийся авторитетом, «светилом», являющийся примером для других; знаменитость.

He was one of the leading lights of our age. – Он был одной из выдающихся личностей нашей эпохи.

Существительное является фигурой относительно главного значения и относительно других членов предложения. «Of our age» будет фоном, а «lights» фигурой на этом фоне.

5. Освещенная, самая яркая часть картины (свет, как противопоставление тени); цвет.

His pictures as a rule have more high lights than shades – Его картины, как правило, имеют больше ярких цветов, чем тени.

В предложении фоном является «pictures», а интересующее нас lights является фигурой.

Исходя из этого, мы можем сделать вывод, что существительные, которые имеют разные значения, будучи исчисляемыми и неисчисляемыми, будут исчисляемыми, если они являются фигурой и неисчисляемыми, если являются фоном. Точно таким же образом можно систематизировать существительные, используя выше рассмотренные понятия «профиль-база» и «концепт-домен», вывод будет мало отличаться от того, что сделали мы, используя понятия «фигура-фон».

Литература

1. Бубенникова О.А. О языковой ситуации в современной Англии / О.А. Бубенникова // Германистика в России. Традиции и перспективы. Материалы научно-методического семинара. – Новосибирск, 2004. – С.7-10.
2. Жаботинская С.А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных / С.А. Жаботинская // М.: ИЯ РАН, 1992. – 216 с.
3. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова // Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
4. Vyvyan Evans and Melanie Green. Cognitive Linguistics. An Introduction. / V. Evans, M. Green // Edinburgh University Press Ltd, 2006 – 830 p.
5. Langacker R. Cognitive Grammar: Basic Introduction / Ronald Langacker. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — 562 p.

УДК 811.1/.’367

Хоровець В. Є.

к.філол.н, доцент кафедри теорії та практики перекладу

ПРИЙМЕНИКОВЕ КОНСТРУЮВАННЯ ХАРАКТЕРИЗАЦІЙНОЇ КАУЗАТИВНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НОВОГРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Кожна позамовна ситуація є унікальною, проте в мовній свідомості представника конкретної етнокультури вона відбивається як певна типізована подія, або типова ситуація [1; 3]. Якщо така ситуація пов'язана з відображенням якоїсь причини, то така ситуація називається каузативною ситуацією.

В межах характеристичної каузативності виділяємо суб'єктивні чи особистісні ознаки, властивості, вмотивовані внутрішнім або зовнішнім причинним чинником. Архісевою семантичної структури характеристичної каузативності є субкатегоріальна ознака 'характеризаційність', інтегральними семемами є інваріантні ознаки вияву прийменникової характеристичності, а саме: суб'єктивні чи особистісні ознаки, властивості, між якими встановлюються причинно-наслідкові відношення.

Для визначення семантичних особливостей підзначень характеристичної каузативності релевантною виявляється опозиція за сферою виявлення причинних відношень: «людина» – «навколишній світ», оскільки в ситуації, що розглядається досліджуваний матеріал засвідчив домінуючу позицію фрагмента «навколишній світ» в новогрецькій та українській мовах, на відміну від англійської, в якій найширшу репрезентацію знаходить фрагмент «людина».

Аналіз фактичного матеріалу демонструє, що семантика ситуації характеристичної каузативності включає суб'єктивні та об'єктивні ознаки та властивості особистості (поведінкові, суспільні характеристики тощо), а також об'єктивні ознаки, властивості предметів, явищ та фізичного середовища, які є наслідком внутрішнього або зовнішнього чинників.

Отже, за даними нашого дослідження характеристичної каузативної ситуації в англійській, новогрецькій та українській мовах, виділено наступні типи властивостей, якостей, ознак:

1) властивості, якості, ознаки, що характеризують людину:

а) психологічні якості:

Joan seems the more mature, perhaps due to her austere childhood [4];

Αν δεν ήταν η πανέμορφη θέα, θα είχε γίνει μαύρη η ψυχή της από τα νεύρα... ποια, αυτή, να είναι στημένη! [5];

б) риси характеру, які мовець приписує агенсу:

But you are cautiously optimistic because of the constructive atmosphere in which the talks took place [4];

Η Αριστέα, που από φύση και θέση ήταν ιδιαίτερος συνισταμένη προσωπικότητα, έδωσε δειλά το χέρι της και ... [5];

в) ознаки соціального статусу тощо:

And being well perhaps I've gone back to my true self – I suppose my grandfather was a crook and I'm a crook by heritage, so there we are [4];

... πλην όμως οι συγκεκριμένες δεν θεωρούνταν τόσο αξιόπιστες ως μάρτυρες λόγω της παλαιότερης μακροχρόνιας περιθάλψή τους στο Δρομοκαΐτειο [5];

г) зовнішні параметри:

Due to the long-past agony of soul-binding her blind eyes were opaque and curdled [4];

Я завжди думав – які у неї красиві очі, а виявляється, що це це й від втому [2];

д) поведінкові властивості:

I am not really that sort and I was only like it that night because of all that happened and the strain I was under [4];

Εξ αιτίας σας είμαι αυτό που είμαι, και θα είμαι από εδώ και πέρα, εσείς με φτιάξατε, με είχατε ανάγκη φαίνεται περισσότερο απ'ότι σας είχα εγώ... [5];

2) властивості, якості, ознаки, що характеризують дії, події, явища, пов'язані з активністю або життєдіяльністю людини:

а) специфічні ознаки, психологічних явищ, подій, існування тощо:

But their loving was a secret thing and their meetings furtive because of her parents [4];

Ευτυχώς το κλίμα γενικά δεν ήταν σπαρακτικά πένθιμο, λόγω της ηλικίας και του ήρεμου «φевγίου» της αποθανούσης [5];

б) специфічні якості предметів:

Ο Σταύρος εκείνη τη στιγμή κατάλαβε πως όλα αυτά τα πικρόχολα λόγια δεν ήταν η απόλυτη αλήθεια τους, αλλά μεγεθυμένα παιχνίδια του μυαλού λόγω της δύσκολης συγκυρίας που τους βρήκε [5];

... в рудих од старості чоботях, затісних для його гунодзистих лапиц [2];

в) специфічні властивості фізичного світу:

Universe is neither predictable nor logical but because of its very nature of chaos, anything is possible within it, even the logic and order [4];

Η μυρωδιά ήταν ανυπόφορη λόγω της ζέστης [3];

... лелеки пробують з Егейських островів перебраться на материк, над білими від сонячного жару горами мирних мандрівників стрічав смерть [2].

Причинним чинником зазначеної каузативної ситуації може виступати:

1) факт наявності особи-каузатора:

I am fatous because of him [4];

2) обставини, що мають пряме відношення до агенса:

He had told her she would have to be an outlaw because of her heritage [4];

Λίγο η γιαγιά της η Σμυρνιά, λίγο η εκ γενετής καταποσύνη της, η Φρίντα είχε γίνει άσσοσ στο να ξεπερνάει τις λακκούβες που πολλές φορές έσκαβε η ίδια [5];

Злочинцями стають внаслідок довжелезного ланцюга несприятливих обставин, а насамперед, через чийсь небажаний вплив [2].

Так, в межах характеристичної каузативності виділяємо суб'єктивні чи особистісні ознаки, властивості, вмотивовані внутрішнім або зовнішнім причинним чинником. Для визначення семантичних особливостей підзначень характеристичної каузативності релевантно виявляється опозиція за сферою виявлення причинних відношень: «людина» – «навколишній світ», оскільки в ситуації, що розглядається досліджуваний матеріал засвідчив домінуючу позицію фрагмента «навколишній світ» в новогрецькій та українській мовах, на відміну від англійської, в якій найширшу репрезентацію знаходить фрагмент «людина».

Семантика ситуації характеристичної каузативності включає суб'єктивні та об'єктивні ознаки та властивості особистості (поведінкові, суспільні характеристики тощо), а також об'єктивні ознаки, властивості предметів, явищ та фізичного середовища, які є наслідком внутрішнього або зовнішнього чинників.

Аналіз ситуації характеристичної каузативності засвідчив, що зазначений фрагмент каузативності знаходить відображення в усіх трьох порівнюваних мовах, проте найширшу мовну репрезентацію та найповніше відображення спектру значень знаходить в новогрецькій мові. Найменшу кількість ситуацій реляційної каузативності демонструє українська мова.

Література

1. Всеволодова М.В. Грамматические аспекты русских предложных единиц: типология, структура, синтагматика и синтаксические модификации. Вопросы языкознания : науч. журн. 2010. №4. С. 3–26.
2. Корпус української мови – <http://www.mova.info/corpus.aspx/>
3. Недялков В.П. Каузативные конструкции в немецком языке. Аналитический каузатив. Ленинград : Наука, 1971. 180 с.
4. British National Corpus — <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> British National Corpus [Electronic resource] / Univ. of Oxford. Oxford, 1991 – 2007. Mode of access: <http://www.natcorp.ox.ac.uk>.
5. Corpus of Modern Greek – <http://www.web-corpora.net/GreekCorpus/>

УДК 81'25

Нікольченко Т.М.

к.філол.н, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

МЕТОДИКА І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ

Формування професійних умінь та навичок перекладача зазвичай відбувається під час роботи з окремими висловлюваннями чи реченнями, що містять конкретні перекладацькі складнощі. Однак на практиці перекладач працює не з окремими висловлюваннями, а зі зв'язними текстами, робота з якими становить важливу частину будь-якого курсу навчання перекладу, тому текст розглядається перекладачами як мовна одиниця, що є в комунікації відносно завершеним відрізком спілкування. Переклад зв'язного тексту передбачає комплексне використання методів і прийомів з урахуванням того, що текст – це єдине ціле в смисловому і структурному планах. Враховуючи зміст тексту та його структуру, перекладач визначає, який прийом йому слід використати, і яким чином це краще зробити.

1. Узагальнюючий характер процесу навчання – один із найважливіших принципів навчання перекладу. Під час кожного заняття студенти працюють з конкретним навчальним матеріалом, перекладають текст чи фрагмент тексту, обираючи варіанти перекладу. Однак для викладача переклад тексту чи фрагменту не являється самоціллю, а є, перш за все, засобом формування умінь і навичок перекладу будь-якого тексту, що допомагає студентам оволодіти загальними принципами і методами перекладу.

2. Найбільш важливим є урахування того, що ефективність заняття визначається не обсягом перекладеного матеріалу, а кількістю типових перекладацьких проблем, що були виявлені та розв'язані під час роботи над цим матеріалом. Це можливо за умови, що викладач і студент добре обізнані з положеннями теорії перекладу, вміють конкретизувати їх і правильно застосовувати щодо конкретного матеріалу.

3. Важливою складовою підвищення ефективності навчання перекладу є відповідна підготовка викладача до конкретного заняття. Така підготовка посідає певне місце в загальній системі підготовки і має конкретні завдання. Одні чи кілька таких завдань повинні бути головними і, відповідно, розв'язуватись під час заняття, а інші можуть бути супутніми (наприклад, закріплювати пройдений матеріал).

4. Обов'язковою умовою ефективності заняття є «гнучкість» планування заняття, що дозволяє викладачеві швидко переорієнтуватися за необхідності зміни основного змісту заняття з метою заповнення прогалів у знаннях чи вміннях студентів. Тому варто готуватися до заняття «із запасом» [2, с. 346]: мати

додатковий навчальний матеріал, запропонувати іншу форму роботи, бути готовим навести додаткові приклади, пов'язати аналізовану проблему з більш загальними та суміжними проблемами.

5. Слід враховувати і те, що характер текстів та завдань повинен відповідати етапу навчання: на початковому етапі доцільно використовувати тексти, під час перекладу яких студенти не будуть стикатися зі спеціальною термінологією, відсутністю фонових знань чи необхідністю відтворювати особливості індивідуального стилю автора вихідного тексту. На більш ґрунтовному етапі підготовки матеріали можуть містити спеціальні тексти (наприклад, наукові, ділові, юридичні тощо), а також невеликі уривки художніх творів.

6. Під час визначення ступеня складності матеріалу слід враховувати, що текст, який видається нескладним для розуміння під час читання, може виявитися складним для перекладу. Тому важливо, щоб викладач сам переклав запропонований текст, перш ніж визначити ступінь складності тексту.

7. «Довговічність» навчальних матеріалів [2, с. 350] забезпечується добром актуальних загальнолюдських тем, а також адаптацією текстів (наприклад, видалення з них імен, подій, що цікаві лише тимчасово).

8. І, нарешті, протягом усього курсу навчання перекладу під час визначення мети заняття, вибору перекладацької стратегії, повідомлення будь-яких додаткових відомостей слід постійно нагадувати студентам про три основні фактори процесу перекладу, що створюють конкретну перекладацьку ситуацію: тип тексту, що перекладається, мета перекладу і характер адресата, якому цей переклад призначається. Кожен із цих факторів може відігравати вирішальну роль для остаточного вибору типу перекладу.

Добираючи навчальний матеріал, викладач повинен намагатися враховувати наступні вимоги:

- матеріал повинен бути цікавим для перекладу, формувати підґрунтя для розвитку перекладацьких умінь та навичок, містити типові перекладацькі проблеми;

- матеріали, які використовуються, повинні оцінюватися за ступенем складності, що пов'язане з тематичною складністю тексту, складністю мови тексту, характером викладу, особливостями адресата, якому призначений переклад тощо;

- більша частина навчального матеріалу повинна бути стабільною – бажано мати збірники текстів (фрагментів, вправ з перекладу), що якомога довше не втрачали б своєї змістової актуальності.

Бажано дібрати тексти, що максимально відповідають вищезазначеним вимогам до навчальних матеріалів. Можливо використовувати і окремі фрагменти тексту з урахуванням їхньої відповідності до етапу навчання. Окрім того, для розв'язання конкретного завдання заняття текст (чи його фрагменти) може бути використаний як набір висловлювань або речень із різноманітних текстів, що містять будь-яку типову перекладацьку проблему, для формування вправи з конкретним завданням.

Під час занять із перекладу слід пам'ятати про передперекладацькі та власне перекладацькі вправи..

Передперекладацькі вправи. Зміст цього типу вправ містить:

- співставлення паралельних текстів – вихідного тексту і тексту перекладу з метою виявлення їхніх відмінностей;

- співставлення надрукованих перекладів з їхніми оригіналами (вихідні тексти) та критичний аналіз використаних перекладачем методів і прийомів;

- відповіді на питання до тексту з метою перевірки глибини розуміння вихідного тексту і наявності необхідних фонових знань;

- обговорення концепції, що є підґрунтям вихідного тексту та пов'язаних із нею термінів і понять;

- різноманітні вправи, пов'язані з удосконаленням мови перекладу: складання синонімічних рядів і диференціація значень синонімів, стилістична оцінка запропонованих варіантів; перефразування висловлювань, виступи з обраної теми тощо.

Перекладацькі вправи поділяються на три класи: мовні, операційні і комунікативні.

Мовні вправи класифікуються за характером мовних одиниць і містять:

1. Лексичні вправи, за допомогою яких відпрацьовується використання двох основних типів відповідностей:– моноеквіваленти, вибір яких відносно незалежний від контексту, та поліеквіваленти (варіантні відповідності). В. Н. Комісаров зазначає високу ефективність використання термінологічних диктантів [2, с. 368]. Важливими є вправи, за допомогою яких відбувається відпрацювання методів передачі безеквівалентної лексики – способів створення оказіональних відповідностей для безеквівалентних лексичних одиниць: запозичення, калькування, використання аналогів у тексті перекладу, лексико-семантичні заміни, опис. Завдання до вправ цієї групи можуть містити: а) самостійний спосіб перекладу; б) переклад висловлювання з використанням вказаного способу. На особливу увагу заслуговує переклад неологізмів. Важливо виконувати вправи із завданнями, що пов'язані з існуванням «удаваних друзів перекладача»: лексичних одиниць зі схожою формою, але зовсім з іншим значенням; лексичні одиниці, які частково різняться семантичними та прагматичними аспектами; лексичні одиниці з різною сполучуваністю, що перешкоджають їхній взаємозамінності. Ці явища часто спостерігаються у близько споріднених мовах (українська та російська, білоруська і т.п.). Напр., рос. слово «предложение» (лінгв.) деякими «фахівцями» перекладається терміном «пропозиція» замість «речення» та ін.

2. Граматичні вправи передбачають тренування подолання труднощів, пов'язаних як із формами і структурами мови вихідного тексту, що мають відповідність у мові тексту перекладу, так і безеквівалентними формами і структурами. Розв'язання стилістичних проблем перекладу передбачає вміння творчо використовувати різноманітні способи компенсації в тексті перекладу тих втрат, що викликані неможливістю достатньо повно і точно відтворити тонкі стилістичні відтінки вихідного тексту [2, с. 371].

Завданням курсу перекладу є розвиток на підставі спеціальних знань умінь і навичок перекладу. Тому система перекладацьких вправ доповнюється регулярними завданнями з перекладу текстів різного ступеня складності і певного обсягу за вказаний проміжок часу в аудиторії.

Ми проаналізували далеко не повний перелік питань, з якими стикаються викладачі в процесі навчання студентів практиці перекладу. Про більш широке застосування перекладацької методики під час навчання див. у виданнях Маріупольського державного університету [1, с. 3].

Література

1. Жаркова Є. М., Нікольченко М. В., Нікольченко Т. М. Теорія і практика перекладу: підручник / Є. М. Жаркова, М. В. Нікольченко, Т. М. Нікольченко; Маріупольський державний університет. – Маріуполь, 2013. – 436 с.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: учеб. пособие / В. Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2004. – 424 с.
3. Методичні рекомендації до практичних занять із російсько-українського перекладу» для студентів 2–3 курсів спеціальності «Переклад (українська, російська, польська) / Упорядники: канд. філол. наук Н. А. Гайдук, канд. філол. наук Т. М. Нікольченко. – Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2019. – 204 с.

УДК 080

Сичугова Я.С.

асистент кафедри слов'янської філології та перекладу

ЦИТАТА И ЕЕ РАЗНОВИДНОСТИ: К ПРОБЛЕМЕ КЛАССИФИКАЦИИ

Изучение цитаты ведется давно, при этом цитата подвергается исследованию на различном языковом материале и в различных разделах филологии. Внимание многих филологов (и литературоведов, и лингвистов) и ученых других гуманитарных наук направлено в сторону изучения диалогических отношений между (или внутри) текстами, входящих к идеям М. М. Бахтина. В литературоведении и лингвистике особую актуальность приобрел интерес к «чужому» слову, в частности, к такой его разновидности, как цитата.

Цитацию в самом общем виде можно определить как один из способов представления чужой речи. Цитатой в широком смысле является любой элемент чужого текста, включенный в авторский текст. Цитация выполняет интертекстовую функцию, то есть функцию объединения «старого» и «нового» текста, подключает авторский текст к чужому. Цитация способствует диалогизации текста и эксплицитно или имплицитно выражает оценку [2; 100].

В поле зрения ученых, занимающихся проблемами цитирования, находятся такие понятия, как реминисценция, аллюзия, непрямая цитата, косвенная и др. Многие из этих терминов не имеют общепринятых дефиниций, не всегда ясно, где находятся границы между одним и другим явлением. Также отметим, что всякая цитата, в силу своей афористичности, неточна. Поэтому важно знать, для чего ее применили.

Прямая цитата – воспроизведенный фрагмент текста-источника с указанием минимум одного из следующих формальных признаков: имени автора, названия источника, графического маркера (кавычек, курсива и др.). Прямые цитаты должны быть точными и включать слова, которые использовал цитируемый человек. Прямая цитата берется в кавычки:

«Если страна не вкладывает средства в фундаментальные исследования, – сказал он, – то она не имеет шансов на долговременный экономический успех». – «Якщо країна не вкладає засоби у фундаментальні дослідження, – сказав він, – тоді вона не має шансів на тривалий економічний успіх».

Займовані висказування или сведения, представленні в пересказе, називають непрямыми цитатами. Под этим понимается фраза прецедентного текста, на которую идет ссылка, и которая является дословным или практически дословным воспроизведением прецедентного текста. В случае непрямого цитирования в конечном тексте конкретного указания ни на источник заимствования, ни на автора прецедентного текста не присутствует. К непрямым цитатам относятся аллюзии и реминисценции.

Аллюзия является характерным для литературно-художественного произведения способом связи текста, интенции автора и вертикального контекста произведения. В работах современных исследователей

она определяется как специфический намек, особенность которого состоит в «иносказании», т.е. в косвенной, путем упоминания какого-нибудь имени или названия, отсылке к общеизвестному литературному произведению или историческому факту. Аллюзия устанавливает ассоциации с текстом-первоисточником, по форме часто является небольшим элементом этого текста, без упоминания его названия и автора. Понятие литературной аллюзии включает в себя не только отсылки к литературным произведениям, но и отсылки к другим видам текста (например, к высказываниям известных личностей, текстам песен, кинофильмов и др.).

Под реминисценцией обычно понимаются присутствующие в художественных текстах отсылки к предшествующим культурно-историческим фактам, произведениям и их авторам. Реминисценция только тогда становится реминисценцией, когда начинает выполнять свою главную функцию – функцию напоминания. Современная культура постмодернизма, кстати говоря, практически полностью строится на реминисценциях, превращая привычный нам художественный текст в интертекст, текст, сотканный из образцов предшествующей и окружающей культуры.

Итак, для автора реминисценция – это способ «напомнить» читателю о каких-то культурных фактах, для читателя – вспомнив о чём-то знакомом, лучше понять, что хотел сказать автор.

Ближе к выходным вас постигнут горькие любовные разочарования. Видимо, от пресыщенности. Или ваша душа просто устала трудиться день и ночь (Комок, 16 марта 2004 г.) . Ср.: *Душа обязана трудиться / И день и ночь, и день и ночь!* (Н.А. Заболоцкий «Не позволяй душе лениться») – *Ближче до вихідних вас осягнуть любовні розчарування. Очевидно, від пересичування. Або ваша душа попросту втомилася працювати день і ніч.* Пор.: *Душа зобов'язана працювати / І день і ніч, і день і ніч!*

Цитата с атрибуцией – это символический текстовый знак с сопутствующими ему индексами (имя автора текста-донора, его заголовок, кавычки и т.п.); чем больше объем цитаты, тем больше вес ее символической составляющей. Наиболее чистой формой такой цитации можно считать цитаты с точной атрибуцией и тождественным воспроизведением образца, где однозначно указан автор воспроизведенных слов, а сам текст-донор заключен в кавычки:

Если мы обратимся к нашей партэлите, то сразу вспоминаются бессмертные слова Ильфа и Петрова «Нам грубиянов не надо. Мы сами грубияны» (Коммерсантъ). Ср.: *«Нам грубиянов не надо. Мы сами грубияны»* (И. Ильф и Е. Петров «Двенадцать стульев»). – *Якщо звернемося до нашої партеліти, то відразу пригадуються безсмертні слова Ільфа та Петрова «Нам неотеси не потрібні. Ми самі неотеси».* Пор.: *«Нам неотеси не потрібні. Ми самі неотеси».*

Цитаты без атрибуции являются либо текстовыми знаками с вторичной индексальностью, либо символическими составляющими знака-цитаты, которая лишь в значительной степени или полностью подавляет его индексальную составляющую. Поскольку большинство цитат в художественном тексте дается без атрибуции, символическая семантика обсуждаемых текстовых знаков полностью господствует над индексальной (тогда как, скажем, в научных текстах картина иная). Немаловажно, что цитата при этом обладает «собственной предикацией» (Н. А. Фатеева), то есть ее семантика существенно деформируется средой текста-реципиента (в научном и юридическом тексте или тексте документа это недопустимо).

Похороны дело непростое. Особенно если это касается человека, чья жизнь всегда была объектом исследования всех средств массовой информации. Вот и сейчас, подойду к церкви Христа Спасителя, очень хотелось крикнуть «Снимите шляпы, обнажите головы. Сейчас состоится вынос тела» (Коммерсантъ). – Ср.: *«Снимите шляпы, обнажите головы. Сейчас состоится вынос тела»* (И. Ильф и Е. Петров «Двенадцать стульев»). – *Ховання справа не проста. Особливо якщо це стосується людини, чие життя завжди було об'єктом досліджень усіх засобів масової інформації. Ось і зараз, підійду до церкви Христа Рятівника, дуже хотілося крикнути «Зніміть капелюхи, оголіть голови. Зараз відбудеться винос тіла».* Пор.: *«Зніміть капелюхи, оголіть голови. Зараз відбудеться винос тіла».*

Цитаты без атрибуции образуются присоединением «операторов» «не» к хорошо известным цитатам или противительного союза «но».

Косвенная цитата – это пересказ того, что было кем-то сказано. Косвенные цитаты используются, когда точная передача слов не очень важна, и делают текст удобочитаемым. Хотя в косвенных цитатах не обязательно дословно передавать сказанное цитируемым, слова должны сохранять смысл и тон того, что было сказано. Косвенная цитата является частью авторского повествования и поэтому не берется в кавычки:

В декабре он заявил, что его партия победит на следующих парламентских выборах. – У грудні він заявив, що його партія перемаже в наступних парламентських виборах.

Косвенная цитата или пересказ чьего-либо высказывания всегда оценочны. Косвенное цитирование свидетельствует о большей степени адаптации исходного текста.

Изученный материал позволяет в большинстве случаев говорить о цитировании в научно-популярном подстиле как об особом выразительном стилистическом приеме, оказывающем разностороннее воздействие на читателя – интеллектуальное, эмоциональное и эстетическое. Сила воздействия этого приема тем более увеличивается при функционировании цитаты в качестве одного из традиционно выделяемых лексических

или синтаксических стилистических средств – образного сравнения, метафоры, перифраза, эпитета, эмфатического повтора, антитезы, параллельных конструкций.

В целом, описанные и проанализированные виды и формы цитирования в их совокупности характеризуют научно-популярный текст как действительно особое, неоднородное стилистическое образование, в котором одновременно реализуются функции и сообщения, и воздействия, при частом преобладании последней. В цитировании находят отражение как научные свойства научно-популярного подстиля – информативность, связность, логичность, аргументированность и достоверность, так и качества, сближающие его с публицистической и художественной литературой, а именно, доступность, конкретность, диалогичность и увлекательность изложения, экспрессивно-образный способ подачи материала, стремление к эстетизму.

Литература

1. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. / Н. А. Фатеева. – М.: АГАР, 2000. – 280 с.
2. Хализев В. Е. Теория литературы: Учебник / В. Е. Хализев. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 2005. – 405 с.

УДК 811.161.2'42

Гайдук Н.А.

к. філол. н, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

МІСЦЕ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

У сучасному комунікативному просторі політичний дискурс заслуговує на особливу увагу дослідників, оскільки ще у 50-х роках минулого століття було встановлено, що зв'язок мови з політичним життям суспільства є досить тісним. Зв'язок мови та політичного дискурсу можна простежити, по-перше, вивчаючи здійснення впливу на масову свідомість за допомогою мовних засобів, а, по-друге, вивчаючи політичний дискурс як взірць просування демократичних ідей та цінностей, особливо в сучасних умовах глобалізації.

У роботі «Сучасна політична лінгвістика» Е. В. Будаєва і А. П. Чудінова висловлюється думка про те, що «мовна діяльність особистості або колективного суб'єкта політики (наприклад, політичної партії) сприймається як відображення існуючої у свідомості людей мовної картини політичного світу. Подібна діяльність може слугувати матеріалом для вивчення індивідуальної, соціумної і національної ментальності» [2]. Ці положення відповідають когнітивному підходу до дослідження сучасного політичного дискурсу, на який ми спираємося у нашому дослідженні.

Слід зазначити, що «методи когнітивного аналізу політичного дискурсу дають змогу реконструювати уявлення людини або групи осіб про навколишній світ, визначити його ціннісні погляди» [9, с. 84]. Крім того, такі методи допомагають скласти «уявлення і про політичну ситуацію, оскільки внутрішні моделі світу – це частина об'єктивної політичної картини» [5, с. 129].

Низка вчених розуміють політичний дискурс у широкому сенсі, наприклад, «політичний дискурс – це сукупність усіх мовних актів, які використовуються в політичних дискусіях, а також правил публічної політики, освячених традицією і перевірених досвідом» [1 с. 6]. У вузькому сенсі політичний дискурс – це дискурс політиків, утворений партійними програмами, дебатами в парламенті, урядовими обговореннями і промовами політиків. Він не виходить за межі сфери політики [5, с. 128]. Політичний дискурс формується в контексті функціонування певних політичних інститутів, тобто можна сказати, що дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у відповідній інституційній обстановці.

У нашому дослідженні використовуємо широке тлумачення політичного дискурсу як такого, що має реальний і віртуальний виміри, й уналежнюємо до нього процес і результат породження та сприйняття політичних текстів [9, 83], а також «екстралінгвістичні фактори, що впливають на їх породження і сприйняття» [7, с. 46], оскільки політичний дискурс залежить не стільки від теми або стилю спілкування, а й від таких екстралінгвальних факторів, як той, хто говорить, той, кому говорять, що та в якій ситуації і з якою метою говорять [7].

Тобто, функції політичного дискурсу реалізуються в ході політичного процесу. Під час створення дискурсу мовець, як правило, спирається на особистісні ментальні моделі, події чи ситуації. Такі моделі утворюють суб'єктивні переконання мовця стосовно ситуації. Після формування суб'єктивної моделі ситуації мовець може використовувати її елементи в дискурсі за допомогою низки конкретних лінгвістичних та дискурсивних стратегій. Як правило, використовується лише частина наявних у мовця когнітивних моделей, в основному та, яка релевантна поточній ситуації.

Контекстні моделі регламентують також стиль, прагматичний вимір політичного дискурсу, визначають, яку інформацію із ситуативної моделі поточної події слід включати в дискурс. Важливою контекстною категорією, яка контролює відбір інформації, є політична ідеологія автора та його аудиторії, яка також може впливати на характер ситуативних значень [6, с. 216 – 221].

Л. Р. Безугла виокремлює такі складники дискурсивного контексту: онтологічний контекст; комунікативний контекст – комунікативна компетенція комунікантів, їхні цілі, стратегії й тактики, код і канал зв'язку; соціальний контекст; психофізіологічний контекст; когнітивний контекст – когнітивні операції та знання комунікантів; психолінгвістичний контекст. Тож, з огляду на те, що стиль автора впливає на створення та реалізацію дискурсу, його також необхідно уналежнити до дискурсивного контексту. У політичному дискурсі це реалізується у намірі автора впливати на читача.

Важливою рисою політичного дискурсу є співвіднесеність з учасниками (автором та адресатом), а також із комунікативними намірами автора і його певним впливом на адресата. Суспільне призначення політичного дискурсу в тому, щоб породжувати в адресата необхідність певних політичних дій та оцінок. Мета політичного дискурсу – переконати, викликати в адресата намір, створити ґрунт для переконання і спонукати до дії.

Австрійська дослідниця Р. Водак підкреслює, що політичний дискурс «перебуває ніби між двома полюсами – функційно-зумовленою спеціальною мовою і жаргоном певної групи з властивою їй ідеологією» [3, с. 24]. Крім того, він визначається як «вторинна мовна підсистема, що має певні функції, своєрідний тезаурус і комунікативний вплив» [4, с. 126]. Сама структура політичного дискурсу зумовлює той факт, що його дослідження пов'язане з аналізом форми, завдань і змісту дискурсу, що вживається в певних ситуаціях і лежить воно на перетині різних дисциплін.

Щодо аналізу політичних концептів у межах політичного дискурсу, то М. В. Гаврилова відзначає два основні прийоми такого аналізу. Перший прийом «фокусується на відновленні ієрархічних структур сенсу, що містяться в мові політики» [5, с. 130]. Надпотужними є концепти, які відображають найважливіші елементи політичної свідомості нації. Політичний концепт є однією з основних одиниць, які утворюють мовну картину світу того чи іншого народу, і тому концепт-аналіз політичного дискурсу може слугувати матеріалом для вивчення як індивідуальної, соціумної, так і національної ментальності.

Політичні концепти належать історико-культурній свідомості народу і наповнюються етнокультурним змістом. У цивілізованому суспільстві політика не існує поза культурою і навпаки. Термін «політична культура» увів у науковий обіг І. Гердер. У сучасних дефініціях стверджується, що політична культура ґрунтується на загальній культурі як історично певному рівні розвитку суспільства й людини та містить знання про політику, оцінку політичних явищ, емоційний бік політичних позицій, прийняті в даному суспільстві зразки політичної поведінки, що визначають, як можна і як слід діяти у політичному житті. Як видно, цей складник (загальна культура) політичної культури має пізнавальний, світоглядний характер, що формується на основі концептуальних знань людини про політичну дійсність. Натомість інший складник (політична активність) політичної культури спрямований безпосередньо на суспільство і має прикладний, діяльнісний характер, а саме: «це такий спосіб діяльності соціальної спільноти, особи у сфері політичних відносин, який відображає досягнутий рівень політичної активності суб'єктів. Багатогранність політичної культури, що синтезує різні компоненти і рівні, дає всебічне уявлення про сферу політичного життя.

Засобом пізнання, збереження і відтворення культури є мова, яка через колективну свідомість забезпечує народові культурну тяглість у часі та просторі. Своєрідними культурними джерелами в цих просторово-часових площинах виступають концепти, що підтримують життєздатність національної культури. Тому дослідження політичної культури тісно поєднане з лінгвокультурологією, оскільки лінгвокультурологія взаємодіє з когнітивною, комунікативною лінгвістикою, прагмалінгвістикою, лінгвополітологією. Саме це зумовлює необхідність вивчення політичного дискурсу як такого, що має на меті переконати, викликати в адресата намір, створити ґрунт для переконання і спонукати до дії, адже суспільне призначення політичного дискурсу в тому, щоб породжувати в адресата необхідність певних політичних дій та оцінок. В межах політичного дискурсу перспективним є вивчення функціонування певних політичних концептів, що слугують засобом мовного відображення ментальності того чи іншого народу, при цьому найефективнішим виступає історико-етимологічний концептуальний аналіз, оскільки у його рамках розглядаються форми вживання в політичних текстах ключових понять соціально-політичної теорії (свобода, мир, нація, революція тощо), їхня еволюція, контексти їхнього застосування; вивчення даних понять є важливим для формування уявлень про ціннісні погляди окремого соціуму на сучасному етапі його розвитку.

Література

1. Баранов А. Н. Парламентские дебаты: традиции и новации / А. Н. Баранов, Е. Г. Казакевич. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
2. Будаев Э. В. Современная политическая лингвистика / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2006. – [Электронный ресурс] : <http://www.philology.ru/linguistics1/budaev-chudinov-06a.htm>.

3. Водак Р. Специальный язык и жаргон: о типе текста «партийная программа». – Язык. Дискурс. Политика / Р. Водак. – Волгоград, 1998. – 200 с.
4. Воробьева О. А. Современное состояние политического дискурса / О. А. Воробьева // Теоретическая и прикладная семантика, парадигматика и синтагматика языковых единиц: сб. науч. тр. – Краснодар, 2000. – с. 125 – 128.
5. Гаврилова М. В. Критический дискурс-анализ в современной зарубежной лингвистике / М. В. Гаврилова. – СПб. : Изд-во Петерб. Ун-та, 2002. – 24 с.
6. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и в языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 108 с.
7. Маслова В. А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? / В. А. Маслова // Политическая лингвистика. – Вып. 1 (24). – Екатеринбург, 2008. – с. 3 – 48.
8. Петров К. Е. Структура концепта «терроризм» / К. Е. Петров // Полис. – №4. – 2003. – С. 130 – 141.
9. Сенцов А. Э. Концепт будущего в программах политических партий современной России / А. Э. Сенцов // Вестник ТГУ. Философия. Социология. Политология. – 2012. – №3 (19). – С. 82 – 92.

УДК 81'373/47-115

Маслова Г.М.

старший викладач кафедри слов'янської філології та перекладу

ЗНАННЯ ПРО ПОЛЬЩУ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Викладання історії Польщі, її культури, традицій і звичаїв є частиною процесу навчання польській мові як іноземній, однак у деяких методологічних дослідженнях та підручниках для вивчення польської мови для іноземних студентів знання про Польщу не розглядалися як окремий розділ. Однією з причин рішучого розмежування знань про Польщу стала концепція спеціального трактування її в системі перевірки знань польської мови як іноземної, розробленої командою спеціалістів від імені Міністерства національної освіти [2, с. 19]. Хоча ця ідея остаточно не була реалізована через усунення тестів культурної компетентності урядовим законодавчим відомством, однак мала великий вплив на тематику наукових статей та методологічних розробок, що з'явилися в той час.

Провісниками змін у підході до навчання польській мові як іноземній щодо польської культури були опубліковані дві заключні статті, видані Варшавським університетом на початку дев'яностих років. У першій було надано огляд культурологічних та культурознавчих тем і питань, які викладач польської мови повинен порушити на заняттях на початковому рівні. У другій також розглядалося те саме питання, але на проміжних та просунутих рівнях [3, с. 44]. Зі змісту обох статей виходить, що викладач повинен бути готовим провести серію культурологічних занять, в яких він би обговорював такі теми, як: основна інформація про польську історію, польську літературу та культуру, найцікавіші польські явища у фольклорі, звичаї та традиції (особливо релігійні), а також соціокультурні та соціолінгвістичні питання: форми звертання, вітальні фрази, прощання, офіційні ситуації та побажання для листування, співчуття, подяка, відхилення чийогось запрошення тощо.

Вже на перших лекціях рекомендованим є знайомство та впровадження елементів культурознавства паралельно з навчанням мови з самого початку. Це можуть бути знання про Польщу, Варшаву, Ф. Шопена, М. Коперніка, Замкова площа, Колонна Зигмунта. Рівень інформації залежить від викладача та адаптується до рівня групи.

Досвід навчання за цією методою показує, що іноземці зацікавлені в отриманні інформації, що Польща – «країна полів», що легендарним засновником столиці був Варш або Варчислав, а Зигмунт III Ваза переніс столицю з Кракова до Варшави, що було спричинено принаймні кількома причинами. Звичайно, на цьому рівні польська інформація повинна бути ретельно відібрана щодо лексичних одиниць, які слухач має зрозуміти. Приблизно на п'ятому занятті слід подати інформацію про Саксонський сад, на тринадцятому – поїздка до Вілянови, на тридцятому – Ярмарок у Познані. Але слід зауважити, що культурознавчих лекцій, які б повністю домінували над мовними, треба давати небагато. Ці пропорції можуть змінюватися вже на більш достатньому рівні [1, с. 82].

На таких заняттях можна виділити наступні тематичні групи: знамениті поляки (Адам Міцкевич, Генрік Сенкевич), пам'ятки архітектури та місця релігійних культів (Na Jasna Góra, Краків, Ловіч, прогулянка по Варшаві, Закопане, в Казимірі), традиції, свята та звичаї (За Різдваним столом, Великдень, Масниця, Фестиваль врожаю, Барборка, Святий Миколай), культурне життя (у філармонії, у кінотеатрі), події у культурі та цивілізації (Третє травня, «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича, Культура відродження в Польщі, польське народне мистецтво). Вибір тем засновується на раціональному емпіризмі, що впливає з багатьох років: «те, що є важливим для нас, поляків, нехай знають й іноземці».

Культурознавчі тексти мають характеризуватися стислістю, чіткістю та ясністю, та обмеженням лексики проміжним рівнем.

На рівні знання мови В1 тексти краще добирати не як матеріал, призначений для іноземців, а тексти різних досліджень, адресованих польському читачеві. Набір тем та концепція їх введення можуть бути цікавими: знання про Польщу через аналіз та переклад пов'язаного тексту з історичним фактом, фігурою чи культурним явищем. До 12 занять можна включити приблизно 50 коротких літературних текстів та фрагментів, в яких буде обговорення майже 40 відомих поляків у більш довгих текстах або короткі записки, в яких представлені письменники та поети. Частково важливо мати на увазі описи 12 важливих подій з історії Польщі з хрещення до воєнного стану в 1981 р. Домашнє читання може включати фрагменти прози та поезії, наприклад, вірші Чеслава Мілоша та Віслави Шимборської. Описи реалій повсякденного життя в Польщі: отже, це текст про шістдесяті та сімдесяті роки та автостої, про подорожі автобусами компанії «Polski express», про способи проведення вільного часу, систему охорони здоров'я, освіту, телекомунікацію, житловий та громадський транспорт. Також важливим є дослідження і вивчення текстів щодо польської кухні (бігос, вареники, ковпачки і сирники). Зміст і розуміння даних текстів бажано перевіряти за допомоги питань та тверджень правдивих/неправдивих, які б йшли після зазначених текстів.

Заслуговує на увагу розгляд відомостей про польських особистостей, які відомі не тільки у країні, а й за її межами (Тадеуш Костюшко, Казимир Пулавські, Павел Едмунд Стжелецькі, Ігнаці Ян Падеревські) також події, значення яких має міжнародне значення (Варшавська конфедерація, Віденська битва, польсько-більшевицька війна, воєнний стан, «Круглий стіл»).

Отже, підручники, матеріали та додаткові матеріали для навчання мові та розвитку культурознавчих компетентностей можна розділити на три категорії [1, с. 81]. До першої групи слід віднести ті, які містять тексти для іноземців, до другої – матеріали для іноземців, які раніше були опублікованими для «польського отримувача», а до третьої – публікації для польського читача, які можуть послугувати як додаткові матеріали у процесі навчання мові для іноземців.

Інтеграція Польщі з країнами Євросоюзу створює нові зіння для авторів матеріалів та підручників для викладання знань про Польщу. Протягом останніх років можна відмітити збільшення іноземних студентів, які приїжджають до Польщі завдяки проекту «Еразмус+». Значна їх кількість зацікавлена пізнанням та дослідженням краю, але не виражає бажання щодо вивчення польської мови, а якщо й погоджується на мовне навчання, то не розвиває знання з початкового рівня володіння мовою до середнього чи високого. Тож, за допомоги міжпредметних соціокультурних та культурознавчих зв'язків слід налагоджувати поєднання мовного навчання з культурою країни.

Література

1. H. Komorowska. Metodyka nauczania języków obcych. Universitas: Warszawa, 2002, s. 78-83.
2. W. Martyniuk. Propozycja programu nauczania języka polskiego jako obcego. MEN: Kraków, 1991, s. 14-26.
3. W. Miodunka. Polonistyka czy studia polskie dla cudzoziemców? O przyszłości polonistyki zagranicznej polemicznie. Przegląd Polonijny XXVI: Kraków, 2000, s. 39-50.

УДК 821.161.1

Волік Н. А.

к.філол.н., старший викладач кафедри слов'янської філології та перекладу

Педченко О. В.

к.філол.н., старший викладач кафедри слов'янської філології та перекладу

ТРАНСФОРМАЦИИ ИСТОРИЧЕСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ

Историческая проза начала развиваться в эпоху романтизма, ее первым теоретиком признан В. Скотт. За последние двести лет обращенное в прошлое повествование стало популярным и разнообразным. В современных исследованиях приоритет отдается рассмотрению специфики поэтики исторического романа как типологии жанра и как авторской поэтики. Малые жанры исторической прозы (повесть, рассказ) наследуют типологические черты романистики. Так Н. Литвиненко считает, что «жесткая привязка исторического романа к романтизму привела к недооценке жанрово-эстетического разнообразия сложившихся в его системе форм и к не вполне адекватному представлению о перспективах развития жанра» [1, с.8]. Следует отметить возросший интерес к проблемам поэтики исторической прозы во второй половине XX века в структуралистской и постструктуралистской критике, а также в исследованиях «нового историзма». Выделяют два типа исторического романа: авантюрно-психологический и авантюрно-философский [2, с.88]. Однако историческая проза за столь долгий путь претерпела множество трансформаций и вышла за рамки того определения, которое предложил В. Скотт в «Эссе о романе».

Особый вклад в развитие жанра исторического романа в русской литературе внесли И. Ложечников, А. Пушкин, Н. Гоголь, Д. Мордовцев, Д. Мережковский, В. Брюсов, М. Алданов, Ю. Тынянов, А. Толстой,

В. Ян, Д. Балашов, В. Пикуль и др., которые создали разные вариации исторического повествования. Если писатели первой половины XIX века следуют традициям романтизма, в частности В. Скотта, то писатели символисты трансформируют авантурный сюжет в новую плоскость религиозно-философского дискурса своего времени.

Так появляется трилогия Д. Мережковского «Христос и Антихрист», которая в художественной форме представляет теософские идеи автора о дихотомии духа и плоти как дихотомии язычества и христианства. Полемика автора с В. Розановым и др. переходит на страницы, рассказывающие о Юлиане Отступнике, Леонардо Да Винчи и царевиче Алексее. Ещё один вариант символистского исторического повествования представлен в литературной мистификации «Огненный ангел» В. Брюсова, где автор выступает переводчиком и издателем найденной немецкой рукописи эпохи Реформации, создав абсолютную иллюзию исторической достоверности текста. В тоже время он погружает в эту эпоху автобиографический материал – историю своих взаимоотношений с Н. Петровской и А. Белым. Кроме того, в повествовании рассказывается об оккультных опытах героев, явлениях Огненного ангела и встречи героя с Фаустом и Мефистофелем. Совмещая, современность и давно прошедшее фактическое и мистическое, Брюсов и Мережковский создают символистское историческое повествование, где множество смыслов и подтекстов доминируют над традиционным авантурным сюжетом.

К середине XX века происходит трансформирование исторической прозы в биографическую. Появляются романы-жизнеописания выдающихся людей «Петр I» А. Толстого, «Пушкин» Ю. Тынянова и др. Новый тип повествования требовал новых художественных приемов, который позволит добиться максимального правдоподобия в тексте. Автор не всегда берет на себя право прописывать внутренний монолог героя, поэтому Толстой использовал прием жеста, передающий состояние героя, его переживания. Тынянов привлекает дневки, письма и художественные произведения для создания романов о писателях. В этих и подобных произведениях на первый план выходит личность в максимально точно воспроизведенных обстоятельствах ее жизни, что привело к появлению реалистического исторического романа, но это определение, как нам кажется, представляет собой оксюморон, так как нарушает главный принцип реализма – изображать окружающую автора действительность в художественном осмыслении. «И роман, и исторический опус способны дать более или менее адекватную картину действительности, но для художественного произведения особенно справедливо то, что в его основе лежит не факт, а точка зрения» [3, с. 50]. Однако «реалистический исторический роман» занял главенствующее место в русской литературе XX века, что соответствует советской литературной традиции, где реализм был назначен единственно верным художественным методом.

Законодателями постмодернистской исторической прозы стали У. Эко и П. Зюскинд, которые представили исторический художественный мир, как игровое поле цитат и реминисценций. Это симулякр, в котором сложно точно определить время и место, они и узнаваемы, и условны одновременно. Кроме того, авторы соединили исторический роман с детективом, чем удовлетворили запросы «наивного» читателя, а читателя «компетентного» порадовали сложной культурологической игрой. Таким образом, мы наблюдаем дальнейшее трансформирование исторической прозы, через разрушение устоявшихся понятий и норм.

В русской литературе этот тип романа обрел популярность благодаря Б. Акунину. Автор представляет целую детективную серию об Эрасте Фандорине, которая охватывает период истории Российской империи с 1876 до I Мировой войны – период, который был мало популярен в русской литературе XX века, и который стал предметом исторического романа в начале XXI, так как выполнилось главное условие – историческая дистанция. Т. Снигирева и А. Подчинёнов отмечают главную особенность текстов Акунина, который «сознательно отработывает известные приемы и штампы исторического романа, щедро снабжая его своей иронической игрой» [4, с.50]. Например, он использует прием встречи героя с героем произведения того времени в романе «Нефритовые четки», когда Эраст Фандорин встречается с Шерлоком Холмсом, как в романе «Огненный ангел» Брюсова Рупрехт встречается с Фаустом. Однако главным достоинством акунинской беллетристики следует назвать стилизацию под классический язык XIX века, которым Акунин привлек уставшего от грубостей языка современной литературы читателя, заявив об этом на обороте обложки первого издания романа «Азazel». Его повествование сравнивают с манерой А. Пушкина: легкость, точность, умение использовать нескольких метких деталей для краткого описания места или героя, а затем продолжить развитие интриги, в тоже время, глубокий политический подтекст, ирония и сравнение прошлого и настоящего.

Акунин в «Любви к истории» достаточно точно определил разницу между «фикшн» и «нон-фикшн» в историческом повествовании: «Одно время я коллекционировал диковинные биографии. Думал, пригодятся – это ж приключенческий роман, изготовленный самой природой. Но потом я понял, что для беллетристики подобный материал мало пригоден. Жизнь, если уж начнет придумывать необычные сюжеты, то наплюет на художественную правду и накурлесит такого, что попробуй вставь в роман – читатель не поверит <...>. Триллеры, сочиненные историей, хороши не для беллетристики, а для нон-фикшн. Их приукрашивать – только портить» [5, с. 140]. Но «наивный» читатель хочет верить в подлинность происходящего, поэтому авторы снова прибегают к литературной мистификации, создавая

вымышленные мемуары, переписку, дневники, которые сегодня получили название «квази-нон-фикшин». Писатели таким образом отреагировали на популярность документальной прозы у современного читателя, которая по сути заменила реалистический роман. Тем более, что автобиографическая проза была очень популярна среди писателей Серебряного века, которая отличается высокой степенью художественности и не исключает вымысел. Сегодня она становится не только интересным объектом чтения, но и исследования.

Подытожим: трансформация исторической прозы, как было нами представлено, происходит в рамках художественного метода. Мы можем говорить об специфических особенностях романтического, символистского, реалистического и постмодернистского романов.

Литература

1. Литвиненко Н.А. Французский исторический роман первой половины XIX века: Эволюция жанра: дис... доктора филологических наук: 10.01.05. Москва, 1999. 431 с.
2. Малкина В.Я. Исторический роман. Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / под ред. Н.Д. Тмарченко. М.: Издательство Кулагиной; Intrada, 2008. С. 87–88.
3. Сергеева В. С. История и вымысел в исторической прозе. Вестник славянских культур, 2016, Том. 42, №. 4. С. 151-162.
4. Снигирева Т. А., Подчинёнов А. В. Исторический роман: версия Б. Акунина. Пушкинские чтения, 2013, №. XVIII. С. 48-55.
5. Акунин Б. Любовь к истории. Москва: Захаров, 2012.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 811.1'25-115(045)

Гаргаєва О.В.

старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

ЕТНОСПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Ономастична лексика була і залишається постійним об'єктом пильної уваги дослідників. Поряд із здатністю передавати значиму для реципієнта інформацію, ономастична лексика володіє здатністю робити ту ж інформацію закритою для «необізнаних» або інокультурних мовців, оскільки власні назви – це завжди специфічні реалії, що відносяться до фонові та безеквівалентної лексики [1, с. 4]. Звернення до ономастики як до матеріалу для етнолінгвістичного та лінгвокультурологічного дослідження є закономірним, оскільки, як стверджує О.Л. Березович, «...в ономастиці кодуються найбільш значимі та стійкі кванти етнокультурної інформації» [2, с. 34]

Як відомо, власні назви вживаються для особливого, індивідуального позначення предмета безвідносно до описуваної ситуації і без обов'язкових уточнюючих визначень. Вони виконують функцію індивідуалізуючої номінації. Референтами власних назв можуть бути люди, тварини, установи, компанії, географічні й астрономічні об'єкти, кораблі та інші різноманітні предмети [3, с. 9].

Аналогічним чином, неможливо знати назви всіх існуючих географічних об'єктів, компаній тощо. Проте кожній людині доводиться знайомитися з власними іменами більш менш значного числа людей, тварин та інших істот чи неістот. Під цими іменами вони відомі в певному колі носіїв мови, або сфері спілкування. Через це власні назви виявилися ніби на периферії мовної системи. Носіїв імен надто багато, їх популярність дуже різна. Ось чому ономастична лексика виявилася поза сферою уваги багатьох тлумачних і двомовних словників, підручників, посібників для перекладача. Слід відмітити, що ця лексична категорія володіє складними формальними, змістовними і асоціативними характеристиками, знання яких абсолютно необхідне людям в процесі подолання мовних і міжкультурних бар'єрів.

Доцільно зауважити, що власні назви несуть в собі якусь інформацію саме про цей предмет, про його властивості. Ця інформація може бути багатою або бідною, і вона буває різною мірою відома в різних сферах спілкування. Якщо ця інформація набуває поширення в межах всього мовного колективу, то це означає, що відомості про цей предмет є частиною мовного значення власних назв.

Аналіз наукової літератури дозволив нам зробити висновок, що ономастична лексика – це знаки і символи, які можуть бути розшифровані й описані. Ономастичний простір, будучи вагомим елементом у системі мови і культури, сприяє познанню національної культури етносу.

В лінгвістичній науці робились чисельні спроби класифікації ономастичної лексики та окремих її класів. Цінними для нашого дослідження є ідеї О.В. Суперанської, яка зараховує до ономастичної лексики антропоніми, зооніми, міфоніми, топоніми, космоніми, назви підприємств, свят, творів літератури і мистецтва, назви книг, фільмів тощо [4].

За своїм призначенням ономастична лексика повинна володіти лише номінативною функцією (ось Γιώργος, а ось Γιάννης), будучи абсолютно позбавленою функції кумулятивної (адже фактично нічого невідомо про носія імені, окрім того, що його звать Γιώργος). Проте національно-культурний компонент є властивим власним назвам навіть більшою мірою, ніж апелюючим.

Вивчаючи антропоніми, слід зазначити, що вони володіють лексичним фоном. Вони, можливо, дійсно позбавлені лексичного поняття, але їх лексичний фон виявляється обширним і якісно складним. Семантичні долі антропонімів, з одного боку, відносять їх до сукупності однорідних імен і, з іншого, додають конкретному імені неповторного образу, індивідуалізують його.

Існує багато класифікацій власних імен. Яскравим для всіх імен критерієм класифікації є вік імені, походження, соціальне забарвлення, стильова приналежність [4, с. 56].

Імена несуть інформацію про їх частотність вживання. Наприклад, імена *Γιώργος, Γιάννης, Μαρία, Ελένη* – найпопулярніші в сучасній Греції, а імена *Χρυσάφης, Ερμής, Παχωνία, Λίτσα*, хоча є досить відомими, належать проте до категорії рідких.

Якщо групова семантика властива семантиці будь-якої власної назви, то лише деякі з них володіють ще й індивідуальною інформацією, яка теж має безперечний позамовний характер [6, с. 57].

Важливо також нагадати, що імена можуть зустрічатися в прислів'ях, приказках, загадках, і завдяки цьому вони стають значимими. Наприклад, *Γιάννης (Яніс)* – найпопулярніше ім'я, що зустрічається в приказках та прислів'ях. Цей образ є комічним, він представляє простого грека.

Γιάννης може бути:

- хорошим: *Όπου Γιάννης και μάλαμα κ'ένα κουμμάτ' ασήμι; Κάλλιο Γιάννης παρά Κακογιάννης.*

-сміливим: *Γύρευε, αγά μου, τη δουλειά σου, κι ο Γιάννης δεν είναι για χαράτσι;*
 - хитрим: *Πιάσε τον Γιάννη τον άπιαστο; Είδες, ήλπε μου, τον Γιάννη;* - *Ούτε τον είδα ουτ' εφάνη;*
 -жадібним: *Γιάννης δουλεύει, Γιάννης τρώει; Όλα τα φαγά του Γιάννη*[7].
Μαρία (Μαρία) представляє просту жінку. Так, Марія може бути:
 - нерозумною: *Η γη καταποντίζεται κ' η Μαρία καθρεφτίζεται;*
 -пихатую: *Άλλη καμιά δεν έκανε, μόνο η Μαριά το Γιάννη; Ας τα λούσα, κ' είν της Μαργός.*
 - упертою: *Το γουδί το γουδοχέρι στις κυρά Μαργός το χέρι.*
 - удачливою: *Μέσα Μαριά, έξω Μαριά* [7].

Μιχάλης(Михайло) уособлює нерозумну та хитру людину. Інколи може означати й цнотливу людину, але яка не має великого розуму: *Παραμύθια του Μιχάλη; Ο διάβολος κ' η σκούφια του Μιχάλη;*

Власні імена часто зустрічаються і у складі фразеологізмів: *Πήγε στην πόρτα του Χάρου, οι άθλοι του Ηρακλέους, τα μαρτύρια του Ταντάλου, ο μίτος της Αριάδνης, η Αχιλλέος πτέρνα, Άπιστος Θωμάς.* Нарешті, антропоніми активні в міфах, казках, народних піснях та інших фольклорних жанрах: *ο Δίας, η Εστία, ο Ήφαιστος, ο Αχιλλέας, ο Οδυσσεάς, ο Καραγκιόζης.* Таким чином, можна говорити про деякі власні імена, які вибірково асоціюються з жанрами або персонажами фольклору і тим самим набувають індивідуальної інформації.

Антропоніми асоціюються із видатними державними, політичними діячами, полководцями, художниками, композиторами, письменниками й іншими відомими людьми: *Αδαμάντιος Κοραΐς, Αλέξανδρος Κομμουνόδουρος, Αλέξανδρος ο Μέγας, Ιωάννης Καποδίστριας, Ρήγας Φεραίος, Σολών, Αριστοτέλης, Ελευθέριος Βενιζέλος* та ін.

Потрібно також враховувати, що сказане з приводу особистих імен, безумовно, справедливо і по відношенню до прізвищ, тобто воно відноситься до всіх антропонімів. Таким чином, можна зробити висновок, що власні імена володіють яскравою національно-культурною семантикою, оскільки їх групове індивідуальне значення пряме похідно від історії і культури народу – носія мови. Це відноситься як до антропонімів так і до інших груп ономастичної лексики.

Важливо також відзначити, що топоніми не є простими термінами географічної науки, вони володіють яскравими культурними компонентами в своїй семантиці. Інколи ці компоненти можуть бути виведені з форми найменування (*η Αλεξανδρούπολη – місто Олександра Македонського*), але набагато частіше спостерігається конотація історико-соціального плану (*η Σαλαμίνα – символ непорушної єдності всього грецького народу в боротьбі за свою незалежність*). Розкрити другий, власне мовний, план топоніма – в цьому полягає завдання лінгвокультурології.

Топоніми, подібно антропонімам, володіють груповою інформацією. Наприклад, одне з можливих об'єднань – загальновідомі «історичні міста»: *οι Θερμοπύλες, το Νάυπλιο, ο Μαραθώνας.* У списку грецьких топонімів можна виділити підгрупи: міста, названі за іменами міфічних героїв (*η Ολυμπία, η Αθήνα, το Ηράκλειο*), грецьких полководців (*η Αλεξανδρούπολη*); топоніми, пов'язані з військовою славою (*τα Ιωάννινα, η Τρίπολη, η Ζάκυνθος, το Καρπενήσι, ο Πόρος*). Ми не вичерпали всього «історичного списку». При уважному прочитанні карта Греції – це літопис революції, громадянської війни, всієї історії грецької республіки: *η Ύδρα, η Σαλαμίνα, το Μεσολόγγι, η Αίγινα* и др.

Топоніми справедливо називають «удвічі соціальними знаками», які зберігають пам'ять про одвічне мотивування найменування [2, с. 168]. Займаючи проміжне положення між світом матеріальних об'єктів і духовним світом, вони є найцікавішими для лінгвокультурології і лінгвопрагматики.

Основним параметром топонімичної системи є залежність від соціокультурних особливостей. Саме через це ойконіми і урбаноніми є суттєво мотивованими і ця мотивованість відчувається і в синхронії.

Отже, можемо підбити підсумок, що ономастична лексика є важливим носієм країнознавчої інформації. Власні назви – це сховище культурної інформації, що виражає характерні риси певного людського співтовариства.

Література

1. Ражина В.А. Ономастические реалии: лингвокультурологический и прагматический аспекты: Автореф. дис. ... канд. филол. наук/ В.А. Ражина. – Краснодар, 2007. – 28 с.
2. Березович Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте / Е.Л. Березович. – М.: УРСС, 2010. – 240 с.
3. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д.И. Ермолович. – М.: Р.Валент, 2001. – 200 с.
4. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
5. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: Метод. руководство – 4-е изд. перераб. и доп. / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1990. – 247 с.
6. Суперанская А.В. Имя – через века и страны / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1990. – 190 с.
7. Μερακλής Μ. Παροιμίες ελληνικές και άλλων βαλκανικών λαών (συγκριτική μελέτη) / Μ. Μερακλής. – Εκδόσεις Πατάκη, 1996. – 236 с.

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ ФІΛΙΑ

Для дослідження концепту та розкриття його сутності недостатньо аналізувати концепти тільки на лексичному рівні, а потрібно проводити аналіз також і на фразеологічному рівні, що допомагає розкрити не лише загальні характеристики концепту, а й його етноспецифічні характеристики. Фразеологічні одиниці відображають уявлення народу про навколишній світ, емоційну оцінку, яку народ дає тому чи іншому явищу, його цінності тощо. Саме тому матеріалом нашого дослідження стали фразеологічні одиниці новогрецької мови на позначення концепту ФІΛΙΑ.

Структура мови дуже складна. Мовні системи характеризуються більшою (граматична, фонологічна) чи меншою (лексико-семантична) стабільністю. В лексико-семантичній системі, в якій можна дослідити лексичну репрезентацію того чи іншого концепту, лексичні одиниці знаходяться у різних відношеннях. Наша робота присвячена аналізу парадигматичних відношень між фразеологічними одиницями, що допомагає глибше розкрити сутність досліджуваного концепту.

За М.П. Кочерганом парадигматичні відношення – це «відношення між словами і групами слів на основі спільності або протилежності їх значень» [2, с.265]. До парадигматичних відношень відносяться синонімічні та антонімічні відношення. Ми вже досліджували парадигматичні відносини самої лексеми «друг» у новогрецькій мові на матеріалі словникових дефініцій [1, с.342-344]. Однак на тільки лексичні одиниці вступають у відношення синонімії та антонімії, це притаманно і фразеологічним одиницям.

Ознаку нероздільності друзів, дуже тісних стосунків відображає синонімічний ряд таких ФО, як *Είναι κόλος και βρακί* (вони – зад та спідня білизна), *Είναι νύχικα και κρέας* (вони – ніготь та плоть), *Είναι αβγοτάραχο* (Вони як іринки).

Народ вірив, що друзі – це найцінніше, що може бути у людини в житті, і це уявлення знайшло своє відображення у таких ФО – синонімах: *Αποδέχει φίλο μπιστικό, έχει μεγάλο θησαυρό, Όπου ηρέφιλο ακριβό, ηυρε μεγάλο θησαυρό, Φίλος έχων νομίζεθη θαυρούς έχειν, Όποιος βρήκε φίλο αληθινό, βρήκε μεγάλο θησαυρό, Κάλλιο φίλος καλούς παρά θησαυρούς πολλούς.*

Дружба випробовується у скруті, що ми можемо побачити у таких ФО, як: *Ο φίλος σε μιά νωρα αξίζιμια χώρα, Ο φίλος στην ανάγκη φαίνεται, Μη βιάζεσαι να πας στις χαρές των φίλων σου, μα στις ανάγκες τους τρέξε όσο μπορείς γρηγορότερα, Ο φίλος της ανάγκης είναι αληθινός φίλος, Ο φίλος στα δυστυχήματα φαίνεται και στην ανάγκη.*

Взаємозв'язок дружби і грошей, які, за уявленням народу, є взаємовиключними поняттями, відображений у таких ФО: *Το γεμάτο πορτοφόλι έχει πολλούς φίλους, Όταν έχει το πορτοφόλι σου, ολοι οι φίλοι είναι δικοί σου, Όποιος έχει πεντάρες πολλές, έχει και φίλους πολλούς, Όταν έχεις και φιλεύεις τότε τρέχουν και οι φίλοι.* До цієї ж групи можна віднести також такі пари синонімів *Αν θέλεις να κάνεις έναν εχθρό, δάνεισε του χρήματα - Όταν δανείζεις, χάνεις και τα λεφτά και το φίλο σου, Η φιλία μας φίλια και τα πορτοφύλια μας χάγια - Οι καλοί λογαριασμοί κάνουν τους καλούς φίλους.*

Однак друг – це не завжди людина, яка підтримає та допоможе, друг може бути і зрадливим: *Μπροσ φίλος και πίσω σκόλος - Μπροστά σ' απλώνει χαλιά και πίσω ανοίγει λάκκο.*

Антонімічні відношення більш виражені як опозиція в межах однієї ФО, де протиставляються лексичні одиниці друг – ворог *Καλύτερα φρόνιμος εχθρός, παρά ανόητος φίλος, Κάλλιο φρόνιμος εχθρόν ενα παρά τρελούς φίλους δέκα, Κάλλιο δολερό εχθρό παρά δολερό φίλο.*

Проаналізувавши відібрані ФО, які актуалізують концепт ФІΛΙΑ у фразеологічній картині світу грецького народу, ми можемо зробити висновок, що дружба має важливий характер у міжособистісних відносинах, і наявність великої кількості синонімів з позитивною оцінкою свідчить про те, що дружбі надавалося велике значення у житті людей.

Література

1. Жабко К.О. Парадигматичні відносини лексеми «друг» у новогрецькій мові // Актуальні проблеми науково-промислового комплексу регіонів. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18-24 квітня 2017р., м. Рубіжне / Ілляшенко О.В., Рубан Е.В. – Харків : Мачулін, 2017. – С. 342-344.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – Київ: Академія, 2006. – 464 с.
Джерела ілюстративного матеріалу
1. Αδάμ Α. Α. Η μαγική γλώσσα των ελλήνων : εννοιολογική κατηγοριοποίηση των ελληνικών ιδιωματικών φράσεων / Α. Α. Αδάμ. – Αθήνα : Γεωργιάδη, 2003. – 460 σ.
2. Βλαχόπουλος Μ. Λεξικό ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής / Μ. Βλαχόπουλος. – Αθήνα : Κλειδάριθμος, 2007. – 379 σ.
3. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής / επιμ. Ι. Δεληγιάννης, Δ. Λυπουρλής, Π. Μουλλάς, Γ. Παράσογλου κ.α. – Θεσσαλονίκη : Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1998. – 1532 σ.

4. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας / Γ.Μπαμπινιώτης. – Α΄ έκδοση. – Αθήνα : Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 1998. – 2032 σ.
5. Παροιμίες [Електронний ресурс] / Режим доступу : <https://www.sansimera.gr/proverbs/categories/129>
6. Στράτης Μ. Παροιμίες / Μ. Στράτης. – Θεσσαλονίκη : ΙΑΝΟΣ, 2006. – 253 σ.

УДК 811(477=14)³373

Жарікова Ю.В.

к.філол.н., доцент кафедри грецької філології та перекладу

ТЮРКІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У РУМЕЙСЬКІЙ МОВІ

Багато дослідників, що працюють в області мовних контактів, поділяють запозичення на тематичні групи, що показує найбільш інтенсивні сфери взаємодії (Т.А. Бертагаєв [1]; Р.С. Газізов [2]; Ф.Ф. Ілімбетов [3]; М.І. Ісанбаєв [4]; М.Н. Коляденков [5]; Л.А.Кубанова [6]; М.В. Мосін [7]; І.В. Тараканов [8]; М.Р. Федотов [9] та ін.).

Носіям новогрецької та румейської мов довелося протягом чотирьох століть вступати в контакти зі своїми іншомовними сусідами. Залучені в соціально-економічне, державно-правове і духовне життя турків носії новогрецької мови запозичили значний пласт туркізмів, а носії румейської мови в силу співіснування з представниками спочатку кримськотатарського народу, а потім і з турецькими загарбниками, поповнили свій лексичний склад як туркізмами, так і туркськими. Туркські запозичення, що функціонують в новогрецькій та румейській мовах, далеко не однорідні по семантиці. Перебуваючи майже у всіх тематичних групах лексики, вони відображають різні сторони життя і діяльності людини, навколишньої природи. За своїм лексико-семантичним ознаками туркізми доцільно класифікувати наступним чином:

1. Слова, що позначають природні реалії;
2. Слова, що позначають соматизми;
3. Слова, що позначають абстрактні поняття;
4. Слова, що позначають реалії матеріальної культури;
5. Слова, що позначають реалії духовної культури;
6. Слова, що позначають складові соціальної сфери.

Кожен з цих великих розрядів розпадається на тематичні групи, неоднакові за кількістю охоплених слів.

Розглянемо детальніше тематичну групу на позначення складових соціальної сфери. Слід зазначити, що румейські діалекти Надазов'я за А.О. Белецьким та Т.М. Чернишовою розподіляються на наступні групи:

1. Урзуф, Ялта;
2. Велика Новосілка, Стила, Константинополь;
3. Велика Каракуба, Мала Каракуба, Бугас;
4. Сартана, Чермалик;
5. Малий Янісоль, Новий Янісоль;
6. Анадоль.

В процесі дослідження було встановлено, що соціальна сфера – це сфера тісного контактування румеїв з тюркомовним населенням Криму, а греків з тюркомовним населенням Греції. Звідси наявність значної кількості туркізмів. В процесі пошуку туркізмів на позначення соціальної сфери було знайдено 86 лексем. Таким чином, загальна кількість туркізмів дала нам змогу підтвердити наявність великої кількості туркізмів. В ході аналізу туркізми було розподілено на наступні групи:

1. Соціальні зв'язки:

а) одиниця колективу за біологічними ознаками - сой 'родич' <кт. сой> 'рід, родичі, рідня, родич, походження, у всіх шести діалектних групах румейської мови; від тур. soy '1) рід, походження, 2) порода, раса, 3) предки, 4) сорт, рід, вид, 5) благородний, шляхетний, родовитий, породистий' утворюється гр. οβί το «і) рідня, 2) походження, рід, 3) порода, рід, вид»;

б) основною одиницею колективу за біологічними та господарськими ознаками була у греків-румеїв велика 'сім'я' тайфа від кт. тайфа '1) група, толпа, табор, 2) племя, род', в) родинна ієрархія. Дядько в усіх досліджуваних групах румейської мови називається даи 'дядько' <кт. дайы 'дядько' або від тур. dayı '1) дядько, кум' утворюється гр. υταίς ο '1) буян, забіяка, шибеник, 2) хвастун, хвалько»;

г) пов'язані з одруженням та удівством. Відповідником може послужити лексема на позначення 'сват' і має відповідник худас який використовують носії 2-ї, 4-ї та 5-ї груп. Всі вони походять від кримськотатарського кьуда 'свати'.

д) основні вікові градації. Наприклад для позначення лексеми 'малюк' румеї 2-ої, 3-ої, 4-ої та 5-ої груп використовують туркізм бала<кт. бала 'дитина»;

ж) стосунки людей за територіальною близькістю. Наприклад, лексему 'сусід' позначають такими туркізмами як хумшус (2,5) <кт. кьомшу 'сусід»;

з) стосунки людей за соціальною близькістю. Яскравим прикладом виступає лексема 'ворог' яка відображається різними асимільованими формами кримськотатарського душман 'ворог' >душманс (1,2), душманьс (3), душманус (4,5) 'ворог'.

2. Назви національностей, з якими спілкувалися греки Донеччини, були численні.

З них, наприклад, тюркізми чуфутс (1), чуфутс (3), чуфутыс (3,4), чуфутус (5) 'єврей' були запозичені з кт. чуфут '1) єврей', цікаво, що в грецькій мові лексема набула нового значення згідно зі стереотипами - τσιφοῦτης о '1) скнара' від тур. çifit '1) єврей'; від тур. Агар '1) араб, утворюється гр. Αράης о '1) араб, та рум. арабис '1) араб'; від тур. Арнавут '1) албанець утворюється гр. Αρναούτης о '1) албанець, та від. кт. арнаут '1) албанець, 2) дуже шкідливий' утворюється рум. арнаут(ы)с (1-6), арнаутса (1-6) '1) албанець, 1) албанка';

3. Професії.

Лексема на позначення турецької професії арабасі 'візник, кучер' у гр. маємо араπλατζής о 'візник, іронічно про невмілого водія', та від кт. арабаджы 'візник, кучер' утворюється рум. арабаджис (4) 'візник'. Від кт. тюкянджы 'крамар' у румейській мові з'явилися відповідники тутянджис (1), тутяндис (23), тканджис (4,5) 'крамар'.

4. Соціально-політичні поняття.

Прикладом постає лексема 'війна' де носії 2-ої, 3-ої та 5-ої діалектних груп використовують тюркізм дугкуш < тур. dövüs 'бійка'; з кт. кьорчалама 'оборона' в румейській мові утворилися хураигма (1,2), хураигму (4, 5), хураизма (1,2), хуралайму (4) 'захист, оборона'.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу тюркізмів на позначення реалій соціальної сфери було встановлено, що найбільшу кількість тюркізмів (78 лексем) використовують носії 4-ої діалектної групи румейської мови, а найменшу кількість тюркізмів (56 лексем) використовують носії 1-ої діалектної групи.

Отже, тюркізми в соціальній сфері лексики румейської мови Донеччини відбивають стан грецьких поселень ще в Криму. Суспільні зв'язки між людьми у румейській мові тюркського походження, з родинних – жіночі назви зберігають здебільшого питомо грецьку основу, що, очевидно, пояснюється соціальним становищем жінок, тоді як назви чоловіків і тюркського, і грецького походження.

Очевидно, що форма грецької сім'ї в Криму зазнала змін за зразком татарської і це призвело до проникнення тюркізмів також у родинну сферу. Тюркізми на позначення соціальної сфери також мають місце в грецькій мові, але не настільки розгалужене.

Література

1. Бертагаев Т.А. Лексика современных монгольских литературных языков / Т.А. Бертагаев. – Москва : Наука, 1974. – 283 с.
2. Газизов Р.С. Татарский язык / Р.С. Газизов. – Казань : Тат. кн. изд-во., 1960. – 251 с.
- Илимбетов Ф.Ф. Лексические параллели в терминах пчеловодства у тюркских и финно-угорских языков народов Поволжья и Приуралья // Вопросы финно-угроведения. – Вып. VI / Ф.Ф. Илимбетов. – Саранск : Морд. кн. изд-во., 1975. – 149 с.
3. Исанбаев Н.И. Татарские лексические заимствования и их типы // Вопросы грамматики и лексикологии / Н.И. Исанбаев. – Йошкар-Ола : Мар. кн. изд-во., 1960. – С. 127–148.
- Коляденков М.Н. К вопросу о заимствованиях в мордовских языках // Записки НИИ при Совете Министров МАССР. – Вып. 5 / М.Н. Коляденков. – Саранск : Морд.кн. изд-во., 1946. – 128 с.
4. Кубанова Л.А. Тюркизмы в диалектной лексике русского языка / Л.А. Кубанова. – Пятигорск : Изд. Пятиг. ин-та., 1967. – 66 с.
5. Мосин М.В. Лексика с точки зрения ее происхождения // Лексикология мордовских языков / М.В. Мосин. – Саранск: Морд. кн. изд-во., 1983. – С. 87–100.
6. Тараканов И.В. Заимствованная лексика в удмуртском языке / И.В. Тараканов. – Ижевск : Удм. кн. изд-во., 1981. – 218 с.
7. Федотов М.Р. Исторические связи чувашского языка с языками угро-финнов Поволжья и Перми / М.Р. Федотов. – Чебоксары : Чув. кн. изд-во., 1965. – 275 с.

УДК 811.14'06'373

Кіор Ю.А.

к.філол.н., доцент кафедри грецької філології та перекладу

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ПОБАЖАННЯ»

Про силу впливу слова, його добродійну дію на організм відомо було ще в глибоку давнину. Основані на вірі в магичну дію слова побажання зберігають елементи давніх, язичницьких вірувань, вони є відлунням тих далеких часів, коли людина одухотворяла природу, зверталась до небесних світил, води, землі, рослин, дерев, як до сил, здатних протидіяти хворобам, зцілити від недуги.

Звідси основними дійовими особами в побажаннях виступають сили природи, тваринний і рослинний світ: вода, земля, зорі, курка, півень, дуб, буряк, цибуля наділені магічною силою [3].

Як зазначає О. С. Шлапаков, побажання є складним та неоднорідним мовним актом, який може існувати у складі багатьох мовленнєвих жанрів [7, с. 94]. У сучасній літературі існують, принаймні, два розуміння терміна «побажання». Перше (більш вузьке) полягає в тому, що висловлювання побажань – це стандартні за формою висловлювання, вживання яких суворо регламентується правилами поведінки, прийнятими в певному суспільстві. Друге (більш широке) полягає в тому, що висловлювання побажань являють собою повноцінні інформативні висловлювання, за допомогою яких мовець повідомляє слухачеві про свої бажання і тим самим намагається домогтися їх здійснення. В рамках цього більш широкого розуміння побажання деякі лінгвісти розглядають висловлені побажання як спонукання, що не припускає конкретного виконавця, тобто як висловлювання про бажання [5, с. 3].

Мовна культура народу – явище багатопланове, різноманітне і історично мінливе. Знаки мовного етикету є самостійними культурно-історичними цінностями, найважливішими засобами регуляції поведінки, без яких не може обійтися жодна людина, жодне суспільство. Велику роль в будь-якій культурі, зокрема грецькій та українській, відіграють побажання.

Щоб визначити сутність побажань, потрібно в першу чергу визначити поняття побажання. Існує кілька визначень побажання. У «Великому тлумачному словнику української мови» термін «побажання» визначається таким чином: «ПОБАЖАННЯ, я, сер. Висловлене, виражене бажання здійснити, одержати, здобути і т. ін. що-небудь» [1, с. 989].

У «Словнику новогрецької мови» («Λεξικό της Κοινής Ελληνικής») фонду М. Тріандафілідиса «побажання» визначається таким чином: «1а. слова, за допомогою яких висловлюється бажання, щоб здійснилося щось або відбулося з кимось щось гарне, часто із зверненням до божественних або інших надприродних сил; б. стандартний, письмовий або усний, вираз побажання, адресований комусь, напр., «καλή ελιτυχία (удачі)», «χρόνια πολλά (довгих років)»» [8, с. 549].

С. Тлупа у дослідженні, присвяченому побажанням, зазначає, що побажання є невід'ємною частиною нашого життя. У багатьох повсякденних ситуаціях люди обмінюються побажаннями, побажаннями чогось позитивного (наприклад, на весілля, на хрестини, на свято), побажаннями чогось негативного (прокльони, ображення), побажання запобігти чомусь (заклинання) [10, с. 7]. Цю тему продовжує в своїй роботі «Ευχή&Κατάρα» грецький дослідник Г. Рігатос [9].

В науковій літературі теж існує чимало визначень терміна «побажання».

А.В. Дедухо та Н.М. Сизоненко різницю між побажанням і привітанням вбачають у часовій референції. Висловлюючи побажання, мовець виражає надію на добробут у житті адресата в майбутньому, при вітанні мовець дає зрозуміти, що він поділяє радість з приводу події, що відбувається в теперішній час [2, с. 83].

Досліджуючи вербальні формули побажань у різноструктурних мовах, Л.О. Павловська зазначає, що «традиційно вони визначаються як: невеликі за обсягом тексти, що входять до мікрообрядів, становлячи важливу частину «народної напівфразеології» (М. Толстой); генетично пов'язані з ритуальними діями *ситуативні фраземи* (М. Жуйкова); *вербально-кодіві тексти*, що містять сакралізовані смисли, властиві певним обрядодіям (В. Жайворонок); стереотипи ритуально-етикетної поведінки людини (Л. Виноградова, А. Худзів); *вигукові фразеологізми* з магічною, етикетною та емоційно-виражальною функціями (Г. Кузь); *комунікативні фразеологізми* (А. Баранов), *прагматичні кліше-формативи* (Н. Баландіна)» [4, с. 3]. Сама дослідниця характеризує їх як «ілокутивно-вмотивовані одиниці та культурні тексти оптативно-директивного характеру, які виконують оцінно-експресивну функцію і мають позитивну / негативну семантику бажальності» [4].

Г.В. Марченко, беручи до уваги текстові функції, естетичну установку та ефект емоційного впливу, структурно-семантичні можливості, розглядає побажання як фольклорний текст [3, с. 9-10].

А. Вежбицька тлумачить побажання як вияв бажання будь-чого доброго і виключає з цього ряду дієслова «проклинати» і «благословляти», ґрунтуючись на тому, що, бажаючи, мовець усвідомлює неможливість вплинути словами на здійснення бажань, а при прокляттях та благословеннях передбачена їхня могутня сила [2, с. 83]. М.Я. Гловинська та Н.І. Формановська бачать у побажанні не лише вияв добра, але й будь-чого недоброго [2, с. 84].

Н.А. Трофімова виділяє висловлювання, які реалізують мовленнєвий акт позитивного, ритуального побажання, включаючи побажання-вітання, побажання-привітання, тости, побажання-припис, благословення. Висловлювання негативного побажання дослідниця розглядає як окремий мовленнєвий акт, що входить у групу інфлуктивів [6, с. 142].

Отже, як витікає з вищесказаного, більшість дослідників розглядає побажання двопланово – як з позитивною, так і з негативною семантикою.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.

2. Дедухо А. В. Структурно-семантичні та функціональні особливості перформативного акту побажання / А. В. Дедухо, Н. М. Сизоненко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 56. – С. 83–86.
3. Марченко Г. В. Обрядові побажання: структура і семантика тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 Фольклористика / Марченко Ганна Валеріївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2003. – 20 с.
4. Павловська Л. О. Вербальні формули побажань у різноструктурних мовах: прагмасемантичний і лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / Павловська Людмила Олександрівна ; Рівнен. ін-т слов'язнавства Київ. славістич. ун-ту. – Київ, 2009. – 20 с.
5. Ранних Н. А. Речевой акт пожелания и способы его выражения в русском языке : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 Русский язык / Ранних Наталья Александровна ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Москва, 1994. – 159 с.
6. Трофимова Н. А. Актуализация компонентов смысла высказывания в экспрессивных речевых актах (на материале современного немецкого языка) : дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 Германские языки / Трофимова Нелла Аркадьевна ; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2009. – 420 с.
7. Шлапаков О. С. Лингвостилистические особенности речевого акта «пожелание» в английском, французском, украинском и русском языках / О. С. Шлапаков // Лінгвістика. – 2014. – № 1 (31). – С. 101–108.
8. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής [Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του ΑΠΘ]. – Θεσσαλονίκη: Αριστοτελείο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], 1998. – 1532 σ.
9. Ρηγάτος Γ. Α. Ευχή και κατάρα / Γ. Α. Ρηγάτος. – Αθήνα : Μύρτος, 2004. – 180 σ.
10. Γλούπα Σ. Ευχές, Ξόρκια – Κατάρεις. Εκφράσεις Θυμού / Σ. Γλούπα. – Θεσσαλονίκη : Universaty studio press, 2001. – 139 σ.

УДК 81'1

Кобиленко Н.К.

старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

КОНЦЕПТ У ЛІНГВІСТИЦІ

Важливо зазначити, що різні підходи до визначення терміну «концепт» відбивають його природу: як значення мовного знака (лінгвістичне та культурологічне спрямування) і як змістовний аспект знака, представлений у ментальності (когнітивний напрям). Необхідно зауважити, що подібний поділ тлумачень поняття «концепт» умовний, усі вищенаведені точки зору пов'язані між собою, а не протиставлені одна одній. Так, наприклад, когнітивний і культурологічний підходи до розуміння концепту не є взаємовиключними: концепт як ментальне утворення у свідомості людини є вихід на концептосферу соціуму, тобто в кінцевому результаті на культуру, а концепт як одиниця культури є фіксація колективного досвіду, який стає надбанням кожної людини. Іншими словами, ці два підходи розрізняються векторами по відношенню до носія мови: когнітивний підхід до концепту передбачає напрям від індивідуальної свідомості до культури, а культурологічний підхід – напрям від культури до індивідуальної свідомості.

Якщо брати до уваги той факт, що на сьогоднішній день типологія концептів знаходиться в стадії розробки, а в дослідженнях наводяться численні класифікації концептів за різними критеріями.

Найбільш часто пропонувані типології можна умовно поділити на кілька груп:

1. Семантичні класифікації: автори розглядають концепти з позиції сфери їх уживання, роблячи акцент на смисловому значенні. Так, у роботі Д.С. Лихачова «Концептосфера російської мови» представлено поділ концептів з точки зору їх тематики. Подібні тематичні сукупності утворюють емоційну, освітню, текстову та інші концептосфери. А. Я. Гуревич поділяє лінгвокультурні концепти на філософські категорії (час, простір, причина, зміна, рух), і соціальні, так звані культурні категорії (свобода, право, справедливість, праця, багатство, власність) [1].

2. Класифікації концептів на основі їх вираження та функціонування в мові. До цієї групи можна віднесли типології концептів, запропоновані Є. В. Образцовою, А. П. Бабушкіним, М. М. Болдиревим, та ін.).

Аналізуючи динаміку мовної об'єктивації лінгвокультурних концептів, Є.В. Образцова поділяє концепти на стійкі – що мають закріплені за ними засоби вербалізації, і нестійкі, глибоко особистісні, рідко об'єктивовані в мові.

Значну популярність здобула класифікація лінгвокультурних концептів А. П. Бабушкіна, що базується на семантико-структурному принципі. У даному випадку концепти поділяються на лексичні та фразеологічні.

З-поміж лексичних концептів виділені наступні типи:

- розумові картинки (ромашка, півень, смерть, диявол),
- концепти-схеми – слова з «просторовим» значенням (річка, дорога, дерево),
- концепти-гіпероніми, що відображають гіпо-гіперонімічні зв'язки в лексиці (взуття: туфлі, черевики, сандалі),
- концепти-фрейми – співвідносяться з певною ситуацією (базар, лікарня, музей),
- концепти-сценарії – реалізують у собі ідею розвитку (бійка, лекція),
- концепти-інсайти – містять інформацію про структуру, функції предмета (парасолька, барабан, ножиці);
- калейдоскопічні концепти – «представляють концепти абстрактних імен соціальної спрямованості (борг, порядність, совість)».

Така класифікація ніби розмежовує концепти, що вербалізуються різними лексичними одиницями. Однак автор підкреслює, що не існує чіткого розмежування між різними за типом концептами.

Класифікацію А. П. Бабушкіна, М. М. Болдирев доповнює класом граматичних концептів, а також поділяє концепти за змістом і ступенем абстракції.

Крім перерахованих вище існують приклади функціонально-соціологічної (індивідуальні, мікрогрупові, макро-групові, етнічні, цивілізаційні, загальнонародські концепти), структурної (однорівневі, багаторівневі і сегментні концепти) та інших класифікацій лінгвокультурних концептів, наявність яких у черговий раз підтверджує неоднорідність і багатовимірність лінгвокультурних концептів і складність їх дослідження [2].

Як вже було зазначено, поняття «концепт» не має однозначного визначення, така ж ситуація склалася і з типологізацією концептів. Та, проаналізувавши роботи таких лінгвістів, як А. А. Залевська, М. А. Арбіб, З. Д. Попова, І. А. Стернін, Н. Н. Болдирев та ін., можна запропонувати наступну типологізацію концептів:

1. За ознакою стандартизації – концепти поділяються на універсальні (інваріантні) індивідуальні, групові (статеві, вікові, соціальні) та загальнонаціональні. Групові концепти стандартизовані в межах групи, загальнонаціональні – в межах концептосфери народу, а індивідуальні концепти не стандартизовані взагалі.

2. За номінативністю в мові: номінативні та неномінативні (лакунарні).

3. За ступенем стійкості: стійкі – нестійкі.

4. За регулярністю актуалізації: актуальні – неактуальні.

5. За структурою: прості (однорівневі) – концепти складаються лише з базового шару, це концепти-предметні образи та деякі концепти-уявлення, складні (багаторівневі) – включають у себе декілька когнітивних шарів, що розрізняються за рівнями абстракції та сегментні – являють собою базовий шар, оточений декількома сегментами, що є рівноправними за ступенем абстрактності, калейдоскопічні, композитивні.

6. За змістом та ступенем абстракції: конкретно-чуттєвий образ, уявлення (розумова картина), схема, поняття, прототип, пропозиція, фрейм, сценарій (скрипт), гіпонімія, інсайт, гештальт.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що концепт представляє собою оперативно - змістову одиницю пам'яті, який має певну, хоча і не жорстку, структуру. Він складається з компонентів (концептуальних ознак), тобто окремих ознак об'єктивної і суб'єктивної дійсності. Ці ознаки диференційовано відображені у змісті концепту і розрізняються за ступенем абстрактності.

Література

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронежского государственного университета, 2009. – 103с.
2. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.

УДК 811.14'02'38

Лабецька Ю.Б.

к.філол.н., доцент кафедри грецької філології та перекладу

ВИТОКИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПУРИЗМУ В ГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Швидка поява та розвиток нових світових реалій спонукають більшість літературних мов до активних запозичень і кальок, особливо з англійської мови. Відтак постає справедливе питання про перегляд мовної норми й навіть про «пурифікацію» літературних мов від засилля іншомовних слів. Хоча явище лінгвістичного пуризму не є новим, воно по-різному сприймалося в різні часи й мало різне підґрунтя.

Отже, актуальність дослідження про витоки лінгвістичного пуризму, зокрема, в одній з найдавніших літературних мов – грецькій – не викликає сумніву в контексті сучасного зацікавлення мовознавців проблемами нормалізації літературних мов.

Мета нашої розвідки полягає в необхідності теоретичного осмислення причин мовного пуризму як суспільно-лінгвістичного явища на прикладі грецької мови та більш точного визначення цього поняття.

Словник-довідник термінів і понять лінгвістики дає таке визначення пуризму (від латин. *purus* – «чистий»): «Мовна політика, спрямована на очищення літературної мови: 1) від іншомовних запозичень; 2) різного роду новоутворень; 3) елементів нелітературної мови: діалектизмів, просторічних елементів» [1]. Мовний пуризм, в цілому, полягає у свідомій відмові від лексичних запозичень і їх похідних з метою збереження традиційного і споконвічного вигляду літературної мови. Антонімом к лінгвістичному пуризму є поняття антинормалізаторства, або антипуризму, яке полягає в «повному запереченні необхідності свідомого втручання в процес розвитку мови і її наукової нормалізації й кодифікації» [2]. Прихильники антинормалізаторства виступають за природний і стихійний розвиток мови, в той час, як пуристи, навпаки, пропагують ідею максимального контролю за рідною літературною мовою, а також її збереження від будь-якого чужорідного втручання.

Розглянемо прояви лінгвістичного пуризму на прикладі історії грецької мови з її традицією в більш ніж 3000 років. Мовна ситуація в Греції понад 2 тисячі років (з кінця 1 століття до н.е. і до 1976 року) була зумовлена співіснуванням двох різновидів грецької мови – архаїчного книжного та народного розмовного. На початку 19 століття, коли перед греками постало питання, яку мову вони будуть використовувати як мову національного єднання, а згодом і як офіційну мову новоствореної держави, співіснування двох мовних форм вилилося у протистояння димотики та кафаревуси. Димотика була живою народно-розмовною мовою, що утворилася природнім шляхом у результаті багатовікового розвитку грецької мови, а кафаревуса – штучною архаїчною формою грецької мови, створеною як дещо осучаснена версія давньогрецької мови, але під пуристичним лозунгом «очищення» народної мови від різних запозичень, особливо турецьких. Але витоки грецького мовного пуризму сягають часів античності.

Говорячи про співіснування тенденцій мовного пуризму та антинормалізаторства в реаліях грецького світу, слід зазначити, що на стан грецької мови і її подальший розвиток значною мірою вплинула зміна співвідношення між писемною та усною мовою в елліністичну добу (IV-I ст. до н.е.), коли завдяки завоюванням Александра Македонського грецький світ розширився й еллінська мова поширилася серед підкорених народів. Якщо життя в полісах сприяло розвитку усного мовлення, то в величезній імперії все більшого вжитку набувала писемна мова, що привело до змін в освіті та літературних жанрах. З цього моменту літературна та писемна мови розвиваються в протилежних напрямках. В усному мовленні в елліністичний період утворюються чисельні місцеві варіанти, змішуються форми різних мов та діалектів, водночас створюється загальногрецьке (елліністичне) койне («загальна (спільна) мова»), що розвинулася з атичного діалекту, а також елементів інших діалектів (переважно іонійського). В писемній мові відбувається свідомо консервація класичної атичної норми V – IV ст. до н.е. (так званий рух атикізму, що виник у I ст. до н.е.).

На переконання британського еллініста Р. Браунінга, тяжіння до архаїчної мовної форми, заснованої на класичних зразках, виникло в суспільстві зі значним етнічним та класовим розшаруванням як відповідь на запит на високий мовний стандарт, що був би ознакою вищого пануючого класу [3, с. 246]. Проте, не слід забувати, що пуристичні настрої в суспільстві поширюються разом з тенденцією розмежування усно-народної та писемної мови з початку елліністично-римського періоду розвитку грецької культури. В цей час через військову перевагу Риму починається латинізація грецьких полісів, при тому, що культурна перевага все ж лишається на боці греків. Грецька інтелектуальна еліта усвідомлювала, що грецька мова за короткий проміжок часу перетерпіла значну кількість лексичних та граматичних змін, внаслідок чого вони її характеризували «як таку, що занепадала, засмічену варваризмами», а засилля латини погрожувало змінити/засмітити її ще більше. Тому пуристичний рух атикізму, заснований на переконанні, що елліністичне койне не здатне виразити високі ідеї, виникає не останнім чином через прагнення грецьких інтелектуальних еліт відтворити мовний, і як наслідок, культурний занепад, а також через прагнення здійснювати культурний вплив в умовах втрати політичного впливу. Для цього пропонується використовувати мову класичних грецьких літературних та філософських творів V–IV ст. до н.е.

Отже, з часів свого виникнення в I ст. до н.е., феномен лінгвістичного пуризму в Греції тісно пов'язаний з явищем диглосії та спочатку мав суспільно-політичні та культурно-історичні передумови.

Література

1. Термины и понятия лингвистики : общее языкознание. Социоллингвистика : слов.- справ. веб-сайт. URL: http://lingvistics_dictionary.academic.ru/3222. (дата звернення: 12.11.2019).
2. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва. 1990. 709 с.
3. Browning R. Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα. Αθήνα : Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, 2004. 299 σ.

ПЕРЕКЛАД ЯК СВОЄРІДНИЙ ТИП МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Переклад як своєрідний тип міжмовної та міжкультурної комунікації, наділений багатограним характером і відповідно може оцінюватись з різних точок зору, – перш за все, з точки зору відповідності оригіналу (незважаючи на ефект, створений перекладом) або з точки зору комунікативного ефекту, досягнутого за допомогою перекладу (його прагматичною адекватністю).

Становлення самостійної наукової дисципліни – перекладознавства передбачає ітермінологічну визначеність базових перекладознавчих понять щодо різновидів вторинних текстів, до яких поза сумнівом можна віднести і поняття «адаптації». Нажаль, ми змушені констатувати, що у вітчизняному й зарубіжному перекладознавстві й до сьогодні бракує системного теоретичного обґрунтування адаптації як одного з базисних понять перекладознавства; не зазначено основних відмінностей адаптації суміжних форм вторинної комунікації; не визначено найважливіших культурних чинників, що спонукають до неї; не розроблено методологічних засад перекладацької адаптації різних типів текстів, дискурсів.

До нечисленних, але переконливих праць з вивчення адаптації можна зарахувати статтю О.А. Кальниченко й В.О. Подміногіна, яка містить короткий історичний екскурс у проблематику й подає теоретичне обґрунтування проблеми співвіднесеності понять переклад і адаптація [1].

Проте наші погляд, перекладацька адаптація як проміжна зона, має своюприродливу силу, яка полягає в тому, що адаптивні моделі прагматичних типів текстів пояснюють необхідність застосування трансформацій і таким чином, зникають теорію комунікації, прагмалінгвістику й теорію перекладу. Адаптивні перекладацькі моделі покликані розкрити причини змін тексту в процесі (його) переходу з дискурсу в дискурс, з одного типу тексту в інший або переходу від однієї ідеології до іншої. Ці самі моделі пояснюють трансформаційні зміни під час перекладу з мови в мову, з культури в культуру.

В окремих випадках перед перекладачем постає завдання не лише перекласти, а й опрацювати текст. У сучасних дослідженнях дедалі частіше простежуються судження про те, що тексти, які потребують супровідного опрацювання, слід вважати фактами не так перекладу, як мовного посередництва, до якого належить і адаптація [2; 3]. І тому, якщо перед перекладачем постало завдання досягти заданого комунікативного ефекту, що звичайно передбачає прагматичну адаптацію, то цей вид діяльності «виходить за межі перекладу як процесу створення тексту, комунікативно рівноцінного оригіналу» [4].

Іншими словами, адаптація й переклад репрезентують принципово відмінні види

практичної діяльності, причому на відміну від перекладу адаптація рівнозначна руйнації та перекрученню джерельного тексту. Тому деякі вчені вважають, що адаптація як один із різновидів мовного посередництва перш за все «полягає у спрощенні тексту, як формальному, так і змістовному» [2]. Український дослідник В. Радчук також вважає, що адаптація, яка передбачає «звуження лексики й граматики», широко застосовується з навчальною метою – для адаптації творів читачам, які опановують іноземну мову, або дітям – для адаптації «дорослої» класики. Треба віддати йому належне: В. Радчук погоджується з тим, що переклад за адаптацією – це подвійний процес і, що адаптація ступенюється і може бути стадіальною. Але знов-таки адаптація оцінюється автором негативно, оскільки порівнюється з «чорно-білою графічною мініатюрою з великого художнього полотна», яка хоч і упізнається, але це лише копія та ще й «здешевлена» [7]. Іншакрайність у розумінні явища адаптації виявляється іноді в тому, що адаптацію дорівнюють коментуванню. Так, наприклад, О.А. Якименко зауважує, що «на даному етапі ... універсальна стратегія коментування/адаптації перекладного тексту знаходиться у стадії розроблення» [8]. «Пристаосування» перекладного тексту для «полегшення» розуміння смислів оригінального тексту «збіднює міжкультурну комунікацію, нівелює міжкультурні розбіжності, створює хибне уявлення про те, що «всюди все так само» [9] і тому вимагає «неабиякої обережності» під час застосування [9]. Щоправда, тепер уже йдеться не про міжмовні відмінності, що принципово вирішуються засобами власне перекладу, а про міжкультурну асиметрію, однак і тут учені остерігають нас від застосування адаптації, оскільки вона значною мірою деформує уявлення про іншу культуру й тому вважається «найбільш кардинальним перекладацьким перетворенням» [2; 9].

Вперше висловлена О. Каде проста думка про те, що переклад – лише один із видів мовного посередництва, надає можливість під час зіставлення з іншими його видами виразніше виявити його специфіку [10]. В принципі те саме можна стверджувати й про адаптацію: визначення поняття «адаптація» неможливо без попереднього аналізу як самого поняття «адаптація», так і суміжних з ним видів мовного посередництва. Проте той самий О.Каде, описуючи радикальні компенсуючі розбіжності, заборонені в перекладі, наголошує на тому, що їх застосування перетворює продукт мовного посередництва на «адаптивне перекладення», яке відповідно не може мати нічого спільного з перекладом [10].

Щодо видів міжмовного посередництва можна погодитись із тим, що трансляція текстів поєднана не лише з подоланням міжмовних і міжкультурних бар'єрів, а й з нейтралізацією суб'єктивно-особистісного ставлення перекладача до тексту оригіналу. Сучасна норма перекладу досить суворо ставиться до вирішення питання про вияв творчої свободи перекладача. Вона передбачає мінімум утручання перекладача у вихідний текст, максимальне «знеособлення» перекладу. Остаточна «прагматична» нейтралізація перекладацької позиції неможлива з причин, обумовлених специфічною «читацькою» суб'єктивністю перекладача, неминучістю перекладацьких рефлексій.

Перекладач, у яких би умовах він не працював, перш за все є комунікантом і відносно тексту оригіналу він є адресат. Під час перекладу, коли виникає потреба розмежування, що необхідно зберегти, а чим можна пожертвувати, добираючи для одних компонентів тексту відповідності, а для інших – трансформації, текст постає процесом, а сам перекладач – автором тексту-процесу, адресантом. Таким чином перекладач поєднує в собі й адресанта, й адресата. Інтерпретаційна настанова перекладача простежується вже тоді, коли «оригінал ще тільки-но сприймається своїм майбутнім перетворювачем» [10, 39]. У цьому сенсі й у контексті визначення адаптації ми не можемо не згадати про вільний переклад та інші види мовного посередництва або види адаптивного перекладу.

Кожен переклад відображає «свій» оригінал, який може суперечити наміру автора, загальноприйнятій концепції твору тощо, але завжди впливає з наміру тексту, що його аж ніяк не вичерпує одне тлумачення. Теоретичні й практичні дослідження інтерпретації як виду мовного посередництва використовують різні підходи. Протиставлення перекладу й інтерпретації спростовується, якщо виходити з того, що інтерпретація – це «окремий вид перекладу, що ґрунтується на в рахуванні позамовної дійсності» [6]. Існує й інший підхід до інтерпретації, суть якого полягає в урахуванні особистості перекладача й домінуючої настанови інтерпретації на «творчі начала» перекладу [9]. Перекладач здійснює перекладацьку діяльність на рівні тексту, а не окремих мовних одиниць, що спричиняє певні ускладнення у виборі варіанта перекладу, тому одним з вагомих питань теорії перекладу є дослідження характеру перекладацької творчості як процесу прийняття перекладачем інтуїтивних рішень. Як уже зазначалося, явище інтерпретації досліджується в основному на матеріалі художньої літератури. За словами В.В. Коптілова, в процесі художнього перекладу відбувається творча взаємодія індивідуальностей автора оригіналу і перекладача. Ідеться тут про вміння побачити світ крізь призму змальованих в оригіналі образів і донести це бачення до своєї аудиторії, уникаючи «стилістичної переоцінки цінностей». Проте «інтерпретація – ознака не лише літературного перекладу. Та саме в ньому вона найбільш очевидна й найбільш значуща» [10, 70].

Відмінність перекладу-адаптації від перекладу-репродукції та інших різновидів інтертекстів або видів (між)мовного посередництва полягає в тому, що перекладацька адаптація свідомо зорієнтована на зіставлення й перевірку текстом оригіналу. Перекладацька адаптація не суперечить перекладу-репродукції, а є комплементарним типом перекладу.

Адекватний переклад у будь-якому разі передбачає адаптацію. Інша річ, що пропорції власне перекладацьких і адаптивних стратегій підпорядковані типові тексту, та не просто умоглядному типові тексту, а прагматичному. Чим ближче прагматична функція тексту до домінантних, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосовувати, але не забуваючи про власне перекладацькі. Іншими словами, головний критерій адаптації тексту – це його прагматична орієнтація.

Література

1. Кальниченко О.А., Подміногін В.О. Переклад та адаптація // Вісник Харківського нац. у-ту ім. В.Н.Каразіна. Сер.романо-германська філологія. - Харків: ХНУ, 2004. - №636. - С. 201-206.
2. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб.пособие. - СПб.: Филологический фак. СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 352 с.
3. Комиссаров В.Н. Перевод и интерпретация // Тетради переводчика / Под ред Л.С. Бархударова. - М.: Высшая школа, 1982. - Вып. 19 - С. 3-20.
4. Радчук В. Протей чи Янус? (Про різновиди перекладу) // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Григорій Кочур і український переклад» (м.Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чердиченко (голова) та інш. - Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 255 - 267.
5. Якименко О.А. Перевод и комментарий: пределы адаптации // Матер. VI Междунар. науч. конф. По переводоведению «Федоровские чтения» (21-23 окт. 2004 г.). - СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. - С. 508 - 514.
6. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. - 544 с.
7. Kade O. Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 3. - Leipzig, 1980. - S. 194-197.
8. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. Литература - переводчик -жизнь: Лит.-крит. очерки. - К.: Рад.письменник, 1986. - 224 с.
9. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. - К.: Юніверс, 2002. - 280 с.

10. Грабовецька О.С. Епітетна конструкція в перекладах Григорія Кочура // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Григорій Кочур і український переклад» (м. Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чередниченко (голова) та інші. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 108 – 112.

УДК 811.14'06'373.45(043)=14

Пічахчи О.В.

старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Πρώτα απ' όλα πρέπει να αποσαφηνιστεί η ορολογία του θέματος. Ο δανεισμός στην νεοελληνική γλώσσα αποτελεί ένα αρκετά πολύπλοκο φαινόμενο. Από το μοντέλο του Betz προκύπτει η τριμερής διάκριση: 1. Μια λέξη γίνεται δεκτή σε μια άλλη γλώσσα (ξένη / δάνεια λέξη). 2. Η ξένη λέξη χρησιμοποιείται ως πρότυπο για τη δημιουργία νεολογισμού με βάση τα στοιχεία της γλώσσας υποδοχής (δάνεια κατασκευή) 3. Μια ήδη υπάρχουσα λέξη της γλώσσας υποδοχής αποκτά τη σημασία της αντίστοιχης ξένης λέξης (δάνεια σημασία) [2, σ. 328].

Ο δανεισμός αποτελεί σημαντική πηγή εμπλουτισμού μιας γλώσσας από κάποια άλλη η οποία διαθέτει τα απαραίτητα στοιχεία για τη δήλωση νέων εννοιών ή πραγμάτων. Η επαφή των γλωσσών, η οποία μαρτυρείται από την αρχή της γραπτής παράδοσης, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για το δανεισμό. Στην εποχή μας το φαινόμενο του δανεισμού έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις λόγω της διάδοσης των μέσων μαζικής επικοινωνίας και της συνεργασίας των λαών μεταξύ τους. Ο δανεισμός διακρίνεται σε δυο μεγάλες κατηγορίες, τον λεξικό (μορφή) και τον σημασιολογικό (περιεχόμενο).

Ο εξωτερικός ή λεξικός δανεισμός χωρίζεται σε ξένες (borrowed / foreign word) και δάνειες (loan word) λέξεις [2, σ. 328].

Η επιστημονική συζήτηση γύρω από τη διάκριση ανάμεσα σε ξένες και δάνειες λέξεις συνεχίζεται εδώ και εβδομήντα χρόνια χωρίς οι ερευνητές να έχουν καταλήξει σε μια αποδεκτή λύση. Βασικό κριτήριο για το χαρακτηρισμό μιας λέξης ως ξένης ή δάνειας είναι ο βαθμός της φωνολογικής, μορφολογικής ή γραφηματικής ενσωμάτωσής της στο σύστημα μιας γλώσσας. Για την κατηγοριοποίηση αυτή χρησιμοποιούνται χωρίς συνέπεια διάφορα άλλα κριτήρια, π.χ. η προφορά ή η γραπτή παράσταση της λέξης, η χρήση της και το αμφιλεγόμενο γλωσσικό αίσθημα. Πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι οι κατηγορίες «ξένη» και «δάνεια» λέξη δεν παίζουν αποφασιστικό ρόλο στο σύγχρονο επίπεδο ανάλυσης της γλώσσας, όπως διαπίστωσε ήδη ο Saussure. Στη νεοελληνική βιβλιογραφία σχετικά με τους ξενισμούς, αναφέρεται συχνά ότι οι δάνειες λέξεις (π.χ. *καφές, σαμπάνια, σπίτι*) «δεν κρίνονται απόβλητες» σε αντιδιαστολή προς τις ξένες (π.χ. *μίξερ, μπουτίκ, φαστ φουντ*). Ένας τέτοιος διαχωρισμός έχει πρακτική αξία μόνο για τους καθαρολόγους, οι οποίοι, στηριζόμενοι σ' αυτόν, δέχονται ή απορρίπτουν κατά βούληση λεξιλογικά στοιχεία. Η μέθοδος αυτή είναι αντιεπιστημονική επειδή γίνεται σύγκριση ανάμεσα στη συγχρονία και τη διαχρονία. Πολλές από τις λεγόμενες δάνειες λέξεις υπήρξαν σε κάποια περίοδο της ιστορίας της γλώσσας ξένες και μόνο με την πάροδο των ετών προσαρμόστηκαν στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημα της συγκεκριμένης γλώσσας.

Αυτή η κατηγοριοποίηση, η οποία μένει στο επιφανειακό επίπεδο των λεξιλογικών τυπών και αγνοεί τη σημασία των λέξεων στο εκάστοτε γλωσσικό περιβάλλον, πρέπει να αντικατασταθεί από άλλες πολύ πιο βασικές, όπως είναι για παράδειγμα οι σημασιολογικές, οι υφολογικές και κυρίως οι κοινωνιογλωσσολογικές κατηγοριοποιήσεις. Μελετώντας κανείς συγχρονικά μια γλώσσα είναι σημαντικό να διαπιστώσει από ποιον χρησιμοποιείται η ξένη λέξη, με ποιον συνομιλητή, σε ποιο γλωσσικό περιβάλλον, με ποια υφολογική χροιά και κυρίως με ποια σημασία σε σύγκριση με τις σημασίες άλλων λέξεων του σημασιολογικού πεδίου στο οποίο εντάσσεται η ξένη λέξη. Μια λέξη μπορεί να είναι γνωστή σε κάποιον ομιλητή και να ανήκει στο ενεργητικό του λεξιλόγιο, σε έναν άλλον ενδέχεται να ανήκει μόνο στο παθητικό λεξιλόγιο. Η διαφοροποίηση αυτή βρίσκεται σε συνάρτηση, ανάμεσα στα άλλα, με την ηλικία, την κοινωνική θέση, το επάγγελμα και τη μόρφωση του ατόμου και το περιβάλλον στο οποίο ζει. Σημαντική, είναι ακόμη η έρευνα της διαδικασίας ενσωμάτωσης μιας ξένης λέξης ή έκφρασης στο σύστημα μιας γλώσσας, η μετακίνηση του ξενισμού ή του δανείου από την περιφέρεια προς το κέντρο του λεξιλογικού συστήματος [2, σ. 329].

Ο όρος εσωτερικός ή σημασιολογικός δανεισμός ή δάνεια υποκατάσταση δηλώνει ως γενική έννοια όλα τα είδη των σημασιολογικών δανείων, δηλαδή την αναπαραγωγή ορισμένων λεξιλογικών στοιχείων της δότριας γλώσσας με μέσα της γλωσσάς υποδοχής. Η δάνεια κατασκευή και η δάνεια σημασία αποτελούν υποδιαίρεση του σημασιολογικού δανεισμού. Η δάνεια κατασκευή χωρίζεται σε δάνειο σχηματισμό και δάνεια δημιουργία, η οποία αντιπροσωπεύει την πιο ελεύθερη παραλλαγή της δάνειας κατασκευής, έναν τυπικά ανεξάρτητο νέο σχηματισμό. Ο δάνειος σχηματισμός, αντίθετα, είναι τυπικά εξαρτώμενος νεολογισμός και διακρίνεται σε μεταφραστικό δάνειο και σε ελεύθερο μεταφραστικό δάνειο. Ο όρος «μεταφραστικό δάνειο» αναφέρεται στην ακριβή, λέξη προς λέξη, μετάφραση μιας ξένης έκφρασης που περιέχει περισσότερες από μια λέξεις (π.χ. *πόλεμος των άστρων: stars war*). Ο όρος (σημασιολογικό) «έκτυπο» δεν έχει επικρατήσει. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν σύνθετες λέξεις οι οποίες περιέχουν τουλάχιστο δυο αυτοτελή λεξιλογικά στοιχεία, εξαιρουμένων των γραμματικών μορφημάτων (π.χ. *ουρανο-ξύστης < αγγλ. sky-scraper*).

Σύγχυση επικρατεί και ως προς τη δάνεια σημασία, η πραγμάτωση της οποίας προϋποθέτει το μεταφραστικό δάνειο (π.χ. *θέατρο* < γαλλ. *théâtre* με τη σημασία «τόπος στον οποίο συμβαίνει ένα (σημαντικό) γεγονός»). Για να είναι ακριβής η πραγμάτωση, πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι δυο αυτοί όροι ανάλογα με την έμφαση που να δοθεί στο γλωσσικό συμβάν ή στο αποτέλεσμα του.

Ο αριθμός των σημασιολογικών δανείων της κοινής νεοελληνικής είναι εκπληκτικά μεγάλος. Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα: το ρήμα *ικανοποιώ* απέκτησε τα τελευταία χρόνια την αθησαύριστη στα σύγχρονα νεοελληνικά λεξικά σημασία «*ικανοποιώ τη γενετήσια ορμή*», την οποία απέκτησε καταρχήν το αγγλικό ρήμα *satisfy*. *Κουτί* λέγεται υποτιμητικά στη γλώσσα της καθημερινής επικοινωνίας η τηλεόραση, όπως ακριβώς χρησιμοποιούνται στην αγγλική η λέξη *box* και το συνώνυμό του *χαζοκούτι*. Δεν μπορεί βέβαια να αποκλειστεί εντελώς και η ανεξάρτητη παράλληλη σημασιολογική εξέλιξη. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν οι λέξεις *αλυσίδα* (καταστημάτων), *αστραπή* (ταξίδι, επίσκεψη-αστραπή), *γενιά* (η τρίτη γενιά των ηλεκτρονικών υπολογιστών), *ομπρέλα* (κάτω από την ομπρέλα του Ο.Η.Ε.), *πρόβλημα* (κανένα πρόβλημα, το πρόβλημα είναι ότι..., έχω πρόβλημα με...) [1, σ. 128-135].

Η συχνά αναφερόμενη διατύπωση «σφαλερή δημιουργία» στην περίπτωση δανεισμών έχει αρνητικές συνυποδηλώσεις. Η αλήθεια είναι ότι οι σχηματισμοί αυτού του είδους αποτελούν διαφορετική κατηγορία δανεισμών, τα ελεύθερα μεταφραστικά δάνεια, κατά την οποία το δάνειο μεταφράζεται ενμέρει ελεύθερα, ενμέρει κατά λέξη.

Ένα μεγάλο ποσοστό των ξένων λέξεων και εκφράσεων που βρίσκονται σε χρήση σήμερα στην κοινή νεοελληνική χρησιμοποιούνται κατά τον ίδιο τρόπο και σε άλλες γλώσσες. Πρόκειται κατά κανόνα για επιστημονικούς όρους και νεολογισμούς οι οποίοι μεταδίδονται από τη μια χώρα στην άλλη με μεγάλη ταχύτητα. Σύμφωνα με τους επιστημόνες ως διεθνισμοί χαρακτηρίζονται μεμονωμένες λέξεις οι οποίες σχηματίζονται από στοιχεία της ελληνικής, της λατινικής ή κάποιας μεγάλης σύγχρονης γλώσσας (αγγλικής, γαλλικής, ισπανικής, ρωσικής, ιταλικής κ.α.) και βρίσκονται σε χρήση με την ίδια σημασία και με την ίδια ή παραπλήσια μορφή σε διάφορες γλώσσες. Οι λέξεις αυτές παραμένουν αμετάφραστες, ή υφίστανται μικρές αλλαγές για την προσαρμογή τους στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημα της γλώσσας υποδοχής, και έτσι γίνονται κατανοητές χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν λέξεις που βρίσκονται σε ευρύτατη καθημερινή χρήση, όπως *τηλέφωνο* / *telephone*, *πρόβλημα* / *problem* κ.α. Υπάρχουν ακόμη χιλιάδες λέξεις των οποίων η χρήση περιορίζεται σε συγκεκριμένες επικοινωνιακές περιστάσεις. Τα κριτήρια, επομένως, που χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα για τον ορισμό του διεθνισμού είναι η επέκταση της χρήσης μιας λέξης σε διάφορες γλώσσες, στις οποίες πρέπει να συμπεριλαμβάνονται και μερικές που έχουν μεγάλη διάδοση, καθώς επίσης η διατήρηση λίγο ή πολύ της φωνολογικής, μορφολογικής και σημασιολογικής ιδιαιτερότητας της συγκεκριμένης λέξης στις γλώσσες υποδοχής. Δεν έχει καθοριστεί το είδος και ο αριθμός των γλωσσών που είναι απαραίτητες για να χαρακτηρίσουμε μια λέξη ως διεθνισμό. Θα ήταν όμως δύσκολο να απουσίαζε η αγγλική, η επίδραση της οποίας είναι σήμερα καθοριστική στη διαμόρφωση της επιστημονικής ορολογίας [3, σ. 180].

Η επιστημονική μελέτη των διεθνισμών, στους οποίους πρέπει συμπεριληφθούν κατά τη γνώμη μου και τα μεταφραστικά δάνεια, χωρίς τις προκαταλήψεις του παρελθόντος, θέτει σε νέα βάση και το γενικότερο πρόβλημα των ξενισμών.

Η εισδοχή ξένων λέξεων κρίνεται κατά κανόνα αρνητικά από τους μη ειδικούς, οι οποίοι, καθώς αγνοούν το μηχανισμό επαφής των γλωσσών και τον τρόπο προσαρμογής μιας γλώσσας στις απαιτήσεις της σύγχρονης πραγματικότητας, φτάνουν στα όρια της μονομέρειας και της υπερβολής. Το σκεπτικό με το οποίο καταδικάζονται οι ξενισμοί είναι παντού σχεδόν το ίδιο: η χρήση των λέξεων θέτει σε κίνδυνο την εθνική ταυτότητα - η γλώσσα φτωχαίνει [2, σ. 335]. Ως μέτρα για θεραπεία του «κακού» προτείνονται η 'νομοθετική απαγόρευση χρήσης ξένων ξενών, η αποφυγή τους από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, τους συγγραφείς, τους πολιτικούς και τους πνευματικούς γενικά ανθρώπους, η κατάλληλη ενημέρωση και διδασκαλία στα σχολεία, καθώς και η σύσταση επιτροπής από ειδικούς και άτομα με μεγάλο κοινωνικό κύρος. Τα μέτρα αυτά φάνηκε στην πράξη ότι δεν μπορούν να αποδώσουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε όλες τις χώρες που έχουν παράδοση στον καθαρισμό της γλώσσας από ξένες επιδράσεις.

Είναι άκρως ενδιαφέρουσα η διαπίστωση ότι οι διάφοροι λόγιοι και οι κατα κανόνα μη ειδικοί που έχουν ασχοληθεί με τις ξένες λέξεις στην ελληνική γλώσσα στηρίζουν τα διαισθητικά επιχειρήματα τους σε μια μόνο κατηγορία ξενισμών, τις «οθνείες» κατά τον Χατζιδάκη λέξεις [2, σ. 329], αυτές δηλαδή που κρίνονται «επιζήμιες» επομένως «απόβλητες». Οι λεγόμενες «δάνειες» λέξεις αντιμετωπίζονται όπως οι εγχώριες. Η διάκριση ανάμεσα σε επιζήμιες, ουδέτερες και χρήσιμες ξένες λέξεις στηρίζεται σε υποκειμενικά κριτήρια. Μια λέξη που χαρακτηριζόταν ως άκρως επιβλαβής ή κακόχη και καταδικαστέα στην αρχή της εμφάνισής της μπορεί με την πάροδο του χρόνου να θεωρηθεί χρήσιμη ή και απολύτως απαραίτητη.

Εκτός από τη νέα διάσταση και ερμηνεία που δίνουν οι διενισμοί στο τόσο παρεξηγημένο πρόβλημα των ξένων λέξεων, παρουσιάζουν μεγάλη χρησιμότητα για τους ακόλουθους λόγους: διεκολύνουν την καθημερινή επικοινωνία ανθρώπων με διαφορετική μητρική γλώσσα, καθώς και την επικοινωνία του επιστημονικού κόσμου, ο οποίος δεν μπορεί να περιοριστεί σε στενά γεωγραφικά όρια. Έχουν χρηστική αξία κατά την εκμάθηση ξένων γλωσσών. Παρέχουν χρήσιμα στοιχεία τα οποία βοηθούν στην καλύτερη ερμηνεία των ιστορικών, πολιτιστικών και διάφορων άλλων σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στους λαούς.

Βιβλιογραφία

1. Ευδόπουλος Γιώργος Ι. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού / Γ.Ι. Ευδόπουλος // Λεξικολογία. – Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2008. – 380 σ.
2. Χαραλαμπίδης Χ. Νεοελληνικός λόγος: μελέτες για την γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος / Χ. Χαραλαμπίδης. – Αθήνα: Κ. Τσιβεριώτης, 2001. – 397 σ.
3. Χείλα-Μαρκοπούλου Δέσποινα. Γλωσσική δημιουργία και γλωσσική μεταβολή / Δ. Χείλα-Μαρκοπούλου // Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών: Δημιουργία και Μορφή στη Γλώσσα / Επιστ. επιμ. Α. Χριστοφίδου. – Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Έρευνας Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών, 2013. – Τεύχος 12. – Σ. 173-197.

УДК 811.14'06'373.4'42(043)

Рожкова І.Г.

старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

СИНТАКСИЧНИЙ ЕЛІПСИС ЯК ЗАСІБ КОГЕЗІЇ В РЕКЛАМНИХ ПОВІДОМЛЕННЯХ

Термін *когезія* відображає процес розгортання тексту у його повному обсязі. В процесі реалізації когезії відбираються мовні засоби вираження для об'єднання і взаємодії структурно-сміслових компонентів цілого тексту, внаслідок чого когезія набуває деяких особливостей, які народжуються внаслідок масштабності цього об'єкта [1, с. 80]. Лінгвістична сутність і статус когезії, як текстової категорії, тісно пов'язані з категоріями інформації та інтеграції, реалізації яких вона сприяє в кінцевому рахунку. Такі форми і види когезії, як традиційно граматичні, що виконують функцію формування тексту, логічні, асоціативні, образні, композиційно-структурні та стилістичні докладно розглядаються І.Р. Гальперінім на прикладах текстів різних функціональних стилів (офіційно-ділового, газетного, стилю художньої прози та ін.) [1, с. 74-82]. При цьому, на наш погляд, рекламне повідомлення, з точки зору реалізації в ньому категорії когезії, залишається недостатньо вивченим.

Дослідження засобів внутрітекстового зв'язку в рекламі дозволяє зробити висновок, що для рекламних текстів найбільш характерним виявляється використання таких засобів когезії, як лексичний або синтаксичний повтор, асоціативні форми когезії та синтаксичний еліпсис.

Одна з головних вимог до рекламного тексту є його швидке, повне і адекватне сприйняття адресатом, що пов'язано з усвідомленням його цілісності (когерентності) і зв'язності (когезії). Забезпечення зв'язності повідомлення характеризує реалізацію *максими способу*, яка виокремлюється як *одна із максимум етикетизації дискурсу* [2, с. 116-130]: *організуй своє повідомлення у оптимальний для сприйняття і розуміння спосіб*. Цілісність або когерентність, тобто узгодженість і логічна зв'язність на рівні змісту [6, с.333] як базова характеристика тексту проявляється серед іншого у засобах зв'язності (когезії), яка розглядається як структурний прояв цілісності [4, с. 17], як поняття, яке характеризує сукупність лінгвальних (граматичних, лексичних і фонетичних) засобів, завдяки яким речення у дискурсі об'єднуються у структурно більші одиниці. Граматичними засобами забезпечення цілісності тексту визнають такі синтаксичні конструкції як: *еліпсис, парцеляцію, паралельні синтаксичні конструкції, лексичний повтор* [2, с. 201]. Цілісність тексту забезпечується також іншими синтаксичними будовами, такими як сегментовані конструкції, єдності "питання-відповідь". Синтаксичні засоби когезії функціонують разом з фонетичними, лексичними і лексико-граматичними засобами у забезпеченні цілісності повідомлення.

Рекламне повідомлення як правило розглядається як складне семіотичне утворення, яке містить знаки декількох семіотичних систем (вербальні / невербальні знаки; візуальні / аудіо знаки), а рекламний текст розуміється як утворення тільки вербального плану, як частина рекламного повідомлення. Роль деяких синтаксичних конструкцій у забезпеченні зв'язності рекламного повідомлення є значною. Враховуючи цілісність сприйняття, за якого елементи різних семіотичних систем у рекламі взаємодіють і взаємодоповнюють одне одного у функції передачі інформації, синтаксичні особливості тексту відсилають адресата до невербальних елементів, посилаючись на них як на елементи тексту. Такий зв'язок забезпечується вживанням *еліптичних речень*, в яких вербальний елемент, що позначає об'єкт рекламування опускається, оскільки невербальна складова містить необхідну інформацію. Тісна взаємодія вербальної і невербальної семіотичних систем, уможливує появу еліптичних речень *у заголовку рекламного тексту*, який має представити об'єкт рекламування і зацікавити адресата, як наприклад: невербальна частина рекламного повідомлення представлена фотографією об'єкта рекламування, внаслідок чого з контексту адресат з легкістю відновлює імплікований підмет у реченні заголовку.

Паралельно виникає досить правильне питання стосовно того, яким чином еліпсис як такий, беручи до уваги його саму його природну сутність, може сприяти явищу когезії? На прикладі деяких повідомлень *сучасних грецьких реклам*, маємо можливість побачити та усвідомити феномен того, що «більша частина інформації мається на увазі, ніж подається»: «*Lux. Το σαπούνι των αστέρων*», «*Henniger. Ιδια γεύση*», «*Φθηνά*.

Κανελλόπουλος» [8]. Ефект «відсутності» надає більшої виразності та посилює взаємозв'язок між сторонами комунікаційного процесу, а також показує ступінь близькості між ними. Еліпсис тут відіграє роль фактора, що закликає до дії та посилює інтерес до участі. Це підкреслює також і дослідниця сучасного грецького рекламного дискурсу С. Куцулелу-Міху.

Найчастіше еліптичні і номінативні речення є засобом вираження зв'язності між вербальним і невербальним (візуальним) планами рекламного повідомлення.

Література

1. Гальперин И.Я. Текст как объект лингвистического исследования/ И.Я. Гальперин.– М.: Едиториал УРСС, 2005. – 144 с.
2. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Ольга Михайлівна Ільченко – К., 2002. – 411 с.
3. Мойсеєнко І.П. Прагмалінгвістична організація рекламного тексту : макро- і мікроаналіз (на матеріалі англomовної побутової реклами) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.П. Мойсеєнко. – К. 1996. – 24 с.
4. Москальская О.И. Грамматика текста / О.И. Москальская. – М. : Высшая школа, 1981. – 183 с.
5. Охріменко В.І. Види аргументації у якості посилань в рекламі як відображення системи цінностей адресата / В.І. Охріменко // Проблеми семантики слова речення та тексту : зб. наук. статей. Випуск 5. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2001. – С. 143-149
6. Степанова М.И. Когезия и когерентность в британском медиадискурсе / М.И. Степанова // Материалы XV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых "Ломоносов". Секция "Филология". – М. : МАКС Пресс, 2008. – С. 333-335
7. Κουτσοπέλου-Μίχου Σ. Η Γλώσσα της Διαφήμισης. Κειμενογλωσσολογική Προσέγγιση του Διαφημιστικού Κειμένου/ Σ. Κουτσοπέλου-Μίχου. – Αθήνα: Gutenberg, 1997. – 270 σ.

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ХХІІ ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами.

Технічний редактор: Чердніченко І.В.
Комп'ютерна верстка: Голоцукова О.О.,
Кудлай В.О.,
Новікова А.В.